

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ
ΔΩΡΕΑΝ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Θ. Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ - ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΣΙΤΣΙΡΙΔΗΣ
ΛΕΝΑ ΑΝΤΖΟΥΛΗ - ΓΙΩΤΑ ΚΡΙΤΣΕΛΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Επιτροπή κρίσης

Ιωάννης Καζάζης

Αντώνης Ρεγκάκος

Ρένα Ζαμάρου

Ευαγγελία Λιάπη

Εικόνα εξωφύλλου

Πλούτων, Λεπτομέρεια από την 'Αρπαγή της Περσεφόνης'.

Τοιχογραφία από τον 'τάφο της Περσεφόνης' στη Βεργίνα, 350-325 π.Χ.

Προεκτυπωτικές εργασίες

Φωτοστοιχειοθεσίες Κ. Λουκόπουλου

Σοφοκλέους 114, 176 72 Καλλιθέα.

Με απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΡΑΧΥΤΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ	10
------------------------------------	----

ΔΡΑΜΑ

Τραγωδία

ΜΟΣΧΙΩΝ, απόσπ. 6	12
ΕΖΕΚΙΗΛ, Έξαγωγή 68-82, 217-242	18

Σατυρικό Δράμα

ΠΥΘΩΝ, Άγην (απόσπ. 1)	24
----------------------------------	----

Νέα Κωμωδία

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ, Δύσκολος 427-521	30
Έπιτρέποντες 218-361	46
ΣΤΡΑΤΩΝ, Φοινικίδης (απόσπ. 1)	62

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ – ΥΜΝΟΙ

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ, Αίτια (απόσπ. 1)	70
Ύμνος εις Άρτεμιν 1-86, 259-268	74

ΒΟΥΚΟΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ, Θύρσις ή Ώιδή 1-18, 64-72, 131-141	86
Συρακόσιαι ή Άδωνιάζουσαι	94
ΒΙΩΝ, Έπιτάφιος Άδωνίδος 1-37	112

ΜΙΜΟΣ

ΗΡΩΝΔΑΣ, Διδάσκαλος	118
ΑΝΩΝΥΜΟΣ, 'Μοιχαλὶς'	130

ΕΠΟΣ

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ Ο ΡΟΔΙΟΣ, 'Αργοναυτικά' 3, 947-972	142
---	-----

ΕΠΥΛΛΙΟΝ

ΜΟΣΧΟΣ, Εὐρώπη 63-124	148
-----------------------	-----

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Επιτύμβια	156
ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΠΑ' 7, 3] 156. - ΑΙΣΧΥΛΟΣ [ΑΘΗΝΑΙΟΣ 14, 6] 158. - ΠΛΑΤΩΝ [ΠΑ' 7, 670] 158. - ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΣ [ΠΑ' 16, 31] 158. - ΑΝΥΤΗ [ΠΑ' 7, 486] 160. - ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ [ΠΑ' 7, 80] 160. - [ΠΑ' 7, 453] 162. - [ΠΑ' 7, 517] 162. - ΑΛΚΑΙΟΣ [ΠΑ' 7, 412] 166. - ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ΣΙΔΩΝΙΟΣ [ΠΑ' 7, 409] 168. - ΔΙΟΤΙΜΟΣ ἡ ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ [ΠΑ' 7, 173] 168	
Επιτύμβια σε ζῶα	
ΑΝΩΝΥΜΟΣ [Peck, <i>Griechische Vers-Inschriften</i> 691]	170
Ερωτικά	172
ΝΟΣΣΙΣ [ΠΑ' 5, 170] 172. - ΑΣΚΑΝΠΙΑΔΗΣ [ΠΑ' 5, 64] 174. - [ΠΑ' 5, 185] 174. - [ΠΑ' 12, 46] 176. - [ΠΑ' 12, 135] 176. - ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ [ΠΑ' 5, 6] 178. - [ΠΑ' 12, 43] 178. - [ΠΑ' 12, 102] 180. - [ΠΑ' 12, 118] 180. - [ΠΑ' 12, 134] 182. - ΜΕΛΕΑΓΡΟΣ [ΠΑ' 5, 144] 182. - [ΠΑ' 5, 147] 184 ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ [ΠΑ' 5, 13] 184. - [ΠΑ' 5, 123] 186. - [ΠΑ' 5, 131] 186. - ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΠΑ' 16, 209] 188. - ΡΟΥΦΙΝΟΣ [ΠΑ' 5, 87] 188	
Περὶ ποιητῶν καὶ ποιήσεως	
ΑΝΩΝΥΜΟΣ [ΠΑ' 9, 190] 190. - ΠΩΛΛΙΑΝΟΣ [ΠΑ' 11, 130] 192	190
Σκωπτικά	
ΛΟΥΚΙΑΔΙΟΣ [ΠΑ' 11, 408]	194

ΔΗΜΩΔΗ ΑΣΜΑΤΑ

‘Το Χελιδόνισμα της Ρόδου’	198
----------------------------------	-----

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Επικούρειοι

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, ‘Επιστολή πρὸς Μενουκία’ §§ 122–128	202
--	-----

Στωϊκοί

ΚΛΕΑΝΘΗΣ, <i>Τμνος εἰς Δία</i>	210
ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ, <i>Ἐγχειρίδιον</i> 7, 17, 22	214
ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ, <i>Τὰ εἰς ἑαυτὸν</i> 2, 17 3, 10 7, 3	220

Νεοπλατωνικοί

ΠΑΩΤΙΝΟΣ, <i>Περὶ τοῦ καλοῦ</i> 1, 6, 8–9	226
---	-----

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ, <i>Στοιχεῖα</i> 1, 47	232
ΣΤΡΑΒΩΝ, <i>Γεωγραφικά</i> 2, 5, 26	236
ΗΡΩΝ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, <i>Πνευματικά</i> 1, 16	240
ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ, <i>Μαθηματικὴ σύνταξις</i> 1, 7 (24–26)	246

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΟΛΥΒΙΟΣ, <i>Ἱστορίαι</i> 1, 1, 1–6	252
<i>Ἱστορίαι</i> 1, 14	256
<i>Ἱστορίαι</i> 2, 56, 1–16	260
<i>Ἱστορίαι</i> 4, 19–21	266
ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ, <i>Βιβλιοθήκη</i> 1, 8, 1–9	272
ΦΛΑΒΙΟΣ ΙΩΣΗΠΟΣ, <i>Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου</i> 6, 271–288, 300–309 ...	276
ΑΡΡΙΑΝΟΣ, <i>Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις</i> 2, 3, 1–8	284
ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, <i>Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν</i> §§ 41–45, 61–62	288

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ, <i>Σοφοκλέους γένος καὶ βίος</i> §§ 3-6, 20-23	296
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, <i>Κράστος</i> 33	300
<i>Ἀντώνιος</i> 26-27, 75, 84-86	304
ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ, <i>Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον</i> 3, 15, 5, 22	316

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ, <i>Λυσίας</i> § 18	324
[ΛΟΥΤΙΝΟΣ], <i>Περὶ ὕψους</i> 2, 7.2-8.1, 10, 12.3-5	326

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΧΑΡΙΤΩΝ, <i>Τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιφρόην</i> 8, 1, 1-15	336
ΛΟΓΓΟΣ, <i>Τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην</i> 2, 4-7	346
ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ, <i>Αἰθιοπικά</i> 1, 1, 1-1, 2, 6	352
<i>Αἰθιοπικά</i> 6, 14, 2-7	358

ΛΑΪΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ, <i>Βίος Αἰσώπου</i> §§ 68-73 (παραλλαγή G)	366
--	-----

ΡΗΤΟΡΙΚΗ - ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, <i>Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγὸς</i> §§ 21-26, 41-49	376
ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ, <i>Εἰκόνες</i> 1, 29	384
ΑΛΚΙΦΡΩΝ, <i>Ἐπιστολαὶ</i> 19, 1-6	388

ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, <i>Ἀττικά</i> 1, 26, 5-7	396
-------------------------------------	-----

ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, <i>Νεκρικοὶ διάλογοι</i> (2)	402
<i>Ἰκαρομένηππος ἢ Ὑπερνέφελος</i> §§ 20-21	408

ΒΙΒΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Παλαιά και Καινή Διαθήκη

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ (Ο), Ἐκκλησιαστής 1, 1-18	414
Ἕσμα Ἀσμάτων 4, 2-16 6, 5-7	420
ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, Πρὸς Κορινθίους Α' 13	426
ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, Κατὰ Λουκᾶν 5, 1-11 12, 13-34	430
Κατὰ Ἰωάννην 1, 1-18	436
Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 17, 1-6 18, 1-3 15-24	442

ΑΠΟΚΡΥΦΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ, Πράξεις Παύλου καὶ Θέκλης §§ 7-9, 18-22	450
---	-----

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

ἙΡΜΗΣ Ο ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΣ, Ποιμάνδρης §§ 1-7, 12-15	460
--	-----

ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Ἐννέα ὁμιλίες εἰς Ἑξαήμερον, Β' §§ 1-2	468
ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣΤΟΜΟΣ, Κατηχητικὸς εἰς τὸ ἅγιον πάσχα	476

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΕΘΝΙΚΩΝ - ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ, Κατὰ Γαλιλαίων §§ 53-55	482
--	-----

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, Περί τῶν τοῦ βίου ὁδῶν 1-30	490
Κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων 1-28	494

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

αι.	αιώνας
αντ.	αντιστροφή
απόσπ.	απόσπασμα
βλ.	βλέπε
επ.	επωδός
κ.ά.(α.)	και άλλα (αλλού)
κ.ο.κ.	και ούτω καθ' εξής
μετρ.	μετάφραση
ΠΑ	Παλατινή Ανθολογία
πβ.	παράβαλε
περ.	περίπου
πιθ.	πιθανώς
π.χ.	παραδείγματος χάριν
π.Χ.	πρo Χριστού
στ.	στίχος
στρ.	στροφή
σχόλ.	σχόλιο

< >	Το τμήμα του αρχαίου κειμένου που περικλείεται μέσα σε γωνιώδεις αγκύλες δεν παραδίδεται στα χειρόγραφα αλλά έχει προστεθεί από κάποιο φιλόλογο.
[]	Το τμήμα του κειμένου που βρίσκεται μέσα σε 'μύστακες' έχει παραδοθεί από τα χειρόγραφα αλλά οβελίζεται, διότι δεν θεωρείται γνήσιο.
[]	Σε επιγραφές και σε κείμενα που παραδίδονται από παπύρους το τμήμα του κειμένου που τίθεται μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες δεν υπάρχει στον πάπυρο ή την επιγραφή αλλά συμπληρώνεται από κάποιο εκδότη. Αν μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες τίθεται κύριο όνομα, τότε πρόκειται για έργο ψευδεπίγραφο· π.χ.: [Ξενοφών] = Ψευδο-Ξενοφών.
†	Το κείμενο είναι αθεράπευτα φθαρμένο.
***	Υπάρχει χάσμα.
α	Σώζονται μόνο ίχνη από το συγκεκριμένο γράμμα· η ανάγνωση δεν είναι απολύτως βέβαιη.

Με τις ενδείξεις Κείμενο και Εισαγωγικό σημείωμα παραπέμπουμε στα (αριθμημένα) κείμενα και στα εισαγωγικά σημειώματα της Ανθολογίας.

ΔΡΑΜΑ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

ΜΟΣΧΙΩΝ

(3ος αι. π.Χ.)

151. — Απόσπασμα 6

Από τον τραγικό ποιητή Μοσχίωνα, που πιθανότατα έζησε τον 3ο αι. π.Χ., σώζονται περίπου δέκα αποσπάσματα (70 στίχοι). Από τα σπαράγματα αυτά αναδύεται η εικόνα ενός ποιητή που από τη μια είναι έντονα επηρεασμένος από τον Ευριπίδη και από την άλλη παρουσιάζει αρκετές ιδιομορφίες. Οι ιδιομορφίες αυτές αναφέρονται τόσο στα θέματα (δύο τραγωδίες με ιστορικά θέματα) όσο και στη μετρική (ανστηρότατη στιχοτυγία) και στη γλώσσα (γλωσσικός 'συγκρητισμός', δηλ. 'άνοιγμα' σε γλωσσικά στοιχεία από άλλα ποιητικά είδη ή και σε πεζολογικά στοιχεία, άπαξ εφημένα, εξεζητημένο ύφος).

Το ενδιαφέρον απόσπασμα αδήλων δράματος που ακολουθεί είναι το εκτενέστερο σωζόμενο απόσπασμα του Μοσχίωνα. Ως προς τα συμφραζόμενα από τα οποία προέρχεται, προκύπτει από τους τελευταίους στίχους (30 κ.ε.) ότι στο έργο εκείνο επανέρχεται το γνωστό από την Αντιγόνη του Σοφοκλή θέμα της απαγόρευσης της ταφής κάποιου. Επειδή το ίδιο θέμα το πραγματευόταν ο τραγικός και στην τραγωδία του Φεραίσι, έχει διατυπωθεί η εικασία ότι και το απόσπασμα αυτό ανήκει στην ίδια τραγωδία, που φαίνεται ότι είχε ως θέμα ένα ιστορικό γεγονός, τη δολοφονία του αιμοσταγούς τυράννου των

- πρώτον δ' αἶνεμι καὶ διαπτύξω λόγῳ
ἀρχὴν βροτείου καὶ κατάστασιν βίου.
ἦν γάρ ποτ' αἰὼν κείνος, ἦν ὀπηνίκα
θηρσι<ν> διαίτας εἶχον ἐμφερεῖς βροτοί.
5 ὀρειγενὴ σπήλαια καὶ δυσηλίους
φάραγγας ἐνναίοντες· οὐδέπω γὰρ ἦν
οὔτε στεγῆρης οἶκος οὔτε λαῖνοις
εὐρεία πύργοις ὠχυρωμένη πόλις.
οὐ μὲν ἀρότροις ἀγκύλοις ἐτέμμετο
10 μέλαινα καρποῦ βῶλος ὀμπνίου τροφός.
οὐδ' ἐργάτης σίδηρος εὐνώτιδος
θάλλοντας οἴνης ὀρχάτους ἐτήμλει.
ἀλλ' ἦν ἀκύμων †καφεύουσα ρέουσα γῆ.
βοραὶ δὲ σαρκοβῶτες ἀλληλοκτόνους
15 παρείχον αὐτοῖς δαίτας· ἦν δ' ὁ μὲν νόμος

Η εξέλιξη του πολιτισμού

Φερών Αλεξάνδρου (†358 π.Χ.) από τη γυναίκα του και τα αδελφία της. Η εικασία αυτή δεν είναι δυνατό να επιβεβαιωθεί.

Στους σαχζόμενους στίχους, το πρόσωπο που μιλάει παρακολουθεί την εξέλιξη από την αρχική κατάσταση αγριότητας, όταν οι άνθρωποι ζούσαν όπως τα ζώα, ως την κατάκτηση του πολιτισμού, που, κοντά σε άλλα, έφερν και την καθιέρωση της ταφής των νεκρών. Το απόσπασμα εντάσσεται σε σειρά κειμένων, τα οποία, με εξαίρεση ένα παλαιότερο κείμενο του Ξενοφάνη, χρονολογούνται από τα μέσα του πέμπτου αιώνα και έπειτα και δίνουν την 'αισιόδοξη' εκδοχή της εξέλιξης (αρχική αγριότητα, σταδιακή κατάκτηση του πολιτισμού), που προβλήθηκε ιδιαίτερα από τους σοφιστές. Την εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη, ότι το παρόν συνιστά παρακμή και κατάπτωση από μια αρχική παραδείσια κατάσταση, εκφράζει ο Ησίοδος με τον μύθο των γενών (Κείμενο 15). Ο Μοσχίων παραλείπει κάποιες από τις συνηθώς αναφερόμενες σε ανάλογα συμφραζόμενα υλικές και πνευματικές κατακτήσεις (ναυσιπλοία, επιπόηση της γραφής και των αριθμών) και τονίζει ιδιαίτερα εκείνες που συνδέονται με την συγκεκριμένη δραματική κατάσταση.

Πρώτα όμως θα πάω πίσω και θα ξετυλίξω με τον λόγο
πώς άρχισε και πώς εδραιώθηκε ο θνητός βίος.

Ήτανε κάποτε μια εποχή που οι θνητοί
είχαν συνήθειες όμοιες με τα ζώα,

- 5 που κατοικούσαν σε σπηλιές πάνω στα όρη
και σε ανήλιαγα φαράγγια· γιατί δεν υπήρχε ακόμη
ούτε το στεγασμένο σπίτι ούτε η απλόχωρη πόλη
οχυρωμένη με πέτρινους πύργους.

Το γαμφό άροτρο δεν έσχιζε το σκούρο χώμα.

- 10 που τρέφει το καρπερό σιτάρι,
και το φιλόπονο σίδερο δεν φρόντιζε
τις χλοερές σειρές της βακχικής αμπέλου·
η γης ήτανε στείρα, σκληρή, αφιλόξενη.

- 15 Η σαρχοβόρος βρώση τους επρόσφερε αλληλοκτόνα δείπνα.

¹ Στο σημείο αυτό το κείμενο είναι αθεράπευτα φθαρμένο. Αποδίδουμε κατά προσέγγιση.

- ταπεινός, ἡ βία δὲ σύνθρονος Διὶ·
 ὁ δ' ἀσθενὴς ἦν τῶν ἀμεινόνων βορά.
 ἐπεὶ δ' ὁ τίκτων πάντα καὶ τρέφων χρόνος
 τὸν θνητὸν ἡλλοίωσεν ἔμπαλιν βίον,
 20 εἴτ' οὖν μέριμναν τὴν Προμηθέως σπάσας
 εἴτ' οὖν ἀνάγκην εἶτε τῇ μακρᾷ τριβῇ
 αὐτὴν παρασχὼν τὴν φύσιν διδάσκαλον,
 τόθ' ἡϋρέθη μὲν καρπὸς ἡμέρου τροφῆς
 Δήμητρος ἀγνῆς, ἡϋρέθη δὲ Βακχίου
 25 γλυκεῖα πηγῇ, γαῖα δ' ἡ πρὶν ἄσπορος
 ἤδη ζυγουλκοῖς βουσὶν ἡροτρεύετο,
 ἄστυ δ' ἐπυργώσαντο καὶ περισκεπεῖς
 ἔτευξαν οἴκους καὶ τὸν ἡγριασμένον
 εἰς ἡμέρον δίαιταν ἡγαγον βίον.
 30 κακ' τοῦδε τοὺς θανόντας ὥρισεν νόμος
 τύμβοις καλύπτειν κάπιμοιρᾶσθαι κόνιν
 νεκροῖς ἀθάπτοις, μηδ' ἐν ὀφθαλμοῖς εἶναι
 τῆς πρόσθε θοίνης μνημόνευμα δυσσεβές

² Βλ. Κείμενο 63.

- Ο νόμος ήταν ανίσχυρος, η βία μοιραζόταν τον θρόνο με τον Δία·
τον αδύναμο τον κατασπάραζαν οι ισχυρότεροι.
Όταν όμως ο χρόνος, που γεννάει και τρέφει τα πάντα,
έστρεψε τον θνητό βίο σε δρόμο αντίστροφο,
20 είτε επιστρατεύοντας τον στοχασμό του Προμηθέα³
είτε την ανάγκη είτε με τη μακρόχρονη τριβή
καθιστώντας διδάσκαλο την ίδια τη φύση,²
τότε ευρέθη ο καρπός της ημερης τροφής της αγνής Δήμητρας.
25 ευρέθηκε η γλυκιά πηγή του Βάχχου,
η γη, έως τότε άσπαρτη,
οργωνόταν ήδη από βόδια που σέρναν τον ζυγό·
ύψωσαν πόλεις με τείχη και πύργους,
έχτισαν στεγασμένα σπίτια
και από τον άγριο βίο οδηγήθηκαν στην ήμερη διαβίωση.
30 Από τότε όρισε ο νόμος να σκεπάζουν με τάφους όσους πεθαίνουν
και στους άθαφτους νεκρούς να προσφέρουν τον κλήρο της σκόνης
που δικαιούνται
και να μην αφήνουν μπροστά στα μάτια των ανθρώπων
την ασεβή ανάμνηση των αλλοτινών δείπνων.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

³ Ο Μοσχίων δεν αναφέρει ένα συγκεκριμένο 'πρώτο ευρετή', παραθέτει απλώς διάφορες εκδοχές που κυκλοφορούσαν.

Πήλινο ομοίωμα σκηνής ελληνιστικού θεάτρου, στο οποίο διακρίνονται ίχνη χρώματος, 3ος αι. π.Χ.
(Νεάπολη, Museo Nazionale.)

Μικρογραφία από τη 'Βίβλο του Λέοντος' που φιλοτεχνήθηκε στην Κωνσταντινούπολη (α' μισό 10ου αι. μ.Χ.). Παριστάνεται, μεταξύ άλλων, η διάβαση της Ερυθράς θαλάσσης. (Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη.)

ΕΖΕΚΙΗΛ

(3ος/2ος αι. π.Χ.)

152. – Έξαγωγή 68–82, 217–242

Οι 269 στίχοι της Έξαγωγής του ελληνίζοντος Ιουδαίου Εζεκιήλ, που έχει επηρεαστεί έντονα από τον Ευριπίδη, είναι το εκτενέστερο σωζόμενο απόσπασμα τραγωδίας μετά τον 5ο αι. π.Χ. Η Έξαγωγή, που γράφτηκε ανάμεσα στο 240 και το 100 π.Χ., ίσως στην Αλεξάνδρεια, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, επειδή αντλεί το θέμα της από την Παλαιά Διαθήκη, συγκεκριμένα από την Έξοδο (1–15). (Οι τίτλοι Έξαγωγή και Έξοδος είναι ταυτόσημοι, απλώς ο πρώτος υπογραμμίζει σαφέστερα τη συμβολή του Μωυσή, ο οποίος εξήγαγεν τους Εβραίους από την Αίγυπτο).

Από τους σωζόμενους στίχους δεν προκύπτει με βεβαιότητα αν το έργο προοριζόταν

(α)

ΜΩΣΗΣ

ἔ<δο>ξ' ὄρους κατ' ἄκρα Σιν<αί>ου θρόνον

μέγαν τιν' εἶναι μέχρι 'ς οὐρανοῦ πτύχας,

70 ἐν τῷ καθῆσθαι φῶτα γενναῖόν τινα

διάδημ' ἔχοντα καὶ μέγα σκῆπτρον χερί

εὐκυνίμω μάλιστα, δεξιᾷ δέ μοι

ἔνευσε, καὶ γὰρ πρόσθεν ἐστάθην θρόνου.

σκῆπτρον δέ μοι πάρδωκε καὶ εἰς θρόνον μέγαν

75 εἶπεν καθῆσθαι· βασιλικὸν δ' ἔδωκέ μοι

διάδημα καὶ αὐτὸς ἐκ θρόνων χωρίζεται.

ἐγὼ δ' ἐσείδον γῆν ἅπασαν ἔγκυκλον

καὶ ἔνερθε γαίας καὶ ἐξὑπερθεν οὐρανοῦ,

καὶ μοί τι πλῆθος ἀστέρων πρὸς γούνατα

80 ἐπιπτ', ἐγὼ δὲ πάντας ἡριθμησάμην,

κάμου παρήγεν ὥς παρεμβολὴ βροτῶν.

εἴτ' ἐμφοβηθεὶς ἐξανίσταμ' ἐξ ὕπνου.

.....

Η έξοδος

για τη σκηνή (πιθανότερο) ή απλώς για ανάγνωση ούτε αν είχε χορό —πιθανότερο φαίνεται να είχε και να χωριζόταν σε πέντε 'πράξεις'. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν τηρείται η ενότητα του τόπου και του χρόνου, γεγονός που ενδεχομένως οφείλεται στη στενή εξάρτηση του Εξικιήλ από την Έξοδο.

Στο πρώτο απόσπασμα (α) ο Μωυσής διηγείται το όνειρό του, που δεν απαντά στην Έξοδο αλλά εισάγεται από τον Εξικιήλ, και στο δεύτερο (β) ο Αιγύπτιος άγγελος περιγράφει τη διάβαση της Ερεθράς θαλάσσης.

(α)

Το όνειρο του Μωυσή

ΜΩΥΣΗΣ

- Μου εφάνη ότι πάνω στην κορυφή του όρους Σινά
ήταν ένας μεγάλος θρόνος που έφθανε ως τα βάθη του ουρανού,
70 όπου εκαθόταν ένας άνδρας αρχοντογέννητος,
που φορούσε διάδημα και στο χέρι του το αριστερό
κρατούσε σκήπτρο.
Με τη δεξιά του μου έγνεψε,
και εγώ πήγα και στάθηκα μπροστά στο θρόνο.
Μου παρέδωσε το σκήπτρο
και μου είπε να καθίσω στον μεγάλο θρόνο.
75 Έπειτα μου έδωσε το βασιλικό διάδημα και ο ίδιος άφησε το θρόνο.
Εγώ είδα τότε γύρω μου ολόκληρη τη γη,
και είδα κάτω από τη γη και πάνω από τον ουρανό,
και μυριάδες αστέρια έπεφταν στα γόνατά μου,
80 και εγώ τα μέτρησα όλα,
και περνούσαν μπροστά μου σαν να περνούσε στρατιά θνητών.
Τότε τρόμαξα και πετάχτηκα από τον ύπνο.

.

(β)

ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ

- ἐπεὶ δὲ Τитὰν ἥλιος δυσμαῖς προσήν,
 ἐπέσχομεν, θέλοντες ὄρθριον μάχην,
 πεποιθότες λαοῖσι καὶ φρικτοῖς ὅπλοις.
 220 ἔπειτα θεῶν ἄρχεται τεραστίων
 θαυμάστ' ἰδέσθαι, καὶ τις ἐξαίφνης μέγας
 στῦλος νεφάωδης ἐστάθη πρὸ γῆς, μέγας,
 παρεμβολῆς ἡμῶν τε καὶ Ἑβραίων μέσος.
 καῖπειθ ὁ κείνων ἡγεμὼν Μωσῆς, λαβὼν
 225 ῥάβδον θεοῦ, τῇ δὴ πρὶν Αἰγύπτῳ κακὰ
 σημεῖα καὶ τερατὰ ἐξεμήσατο,
 ἔτιψ' Ἐρυθρὰς νῶτα καὶ ἔσχισεν μέσον
 βάθος θαλάσσης· αἱ δὲ σύμπαντες σθένει
 ὤρουσαν ὠκεῖς ἀλμυρᾶς δι' ἀτραποῦ.
 230 ἡμεῖς δ' ἐπ' αὐτῆς ὠχόμεσθα συντόμως
 κατ' ἵχνος αὐτῶν· νυκτὸς εἰσεκύρσαμεν
 βοηδρομοῦντες· ἀρμάτων δ' ἄφνω τροχοί
 οὐκ ἐστρέφοντο, δέσμοι δ' ὥς ἤρμωσαν.
 ἀπ' οὐρανοῦ δὲ φέγγος ὥς πυρὸς μέγα
 235 ᾤφθη τι ἡμῖν· ὥς μὲν εἰκάζειν, παρῆν
 αὐτοῖς ἀρωγὸς ὁ θεός, ὥς δ' ἤδη πέραν
 ἦσαν θαλάσσης, κύμα δ' ἐρροΐβδει μέγα
 σύνεγγυς ἡμῶν, καὶ τις ἠλάλαξ' ἰδὼν·
 "φεύγωμεν οἴκοι πρόσθεν Ὑψίστου χείρας·
 240 οἷς μὲν γάρ ἐστ' ἀρωγός, ἡμῖν δ' ἀθλίους
 ὀλεθρον ἔρδει", καὶ συνεκλύσθη πόρος
 Ἐρυθρὰς θαλάσσης καὶ στρατὸν διώλεσε.

(β)

Η διάβαση της Ερυθράς θαλάσσης

ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ

- Όταν ο Τιτάνας ήλιος πλησίαζε στη δύση,
σταματήσαμε και περιμέναμε,
γιατί θέλαμε να πολεμήσουμε τα χαράματα,
έχοντας τις ελπίδες μας στα πλήθη και στα τρομερά όπλα.
- 220 Τότε άρχισαν τα θείκά και τα παράδοξα
—να τα βλέπεις και να θαυμάζεις.
Αξαφνα, μπροστά μας, πάνω από την γη
ένας γιγάντιος στύλος, όμοιος με σύννεφο,
ικφώθηκε ανάμεσα στο στρατόπεδο
το δικό μας και των Εβραίων.
- 225 Και τότε ο αρχηγός τους ο Μωυσής πήρε τη ράβδο του θεού
—με αυτή τη ράβδο έκαμε άλλοτε να πέσουν πάνω στην Αίγυπτο
τα φοβερά σημάδια και τα θαύματα—
έπληξε τα νώτα της Ερυθράς θαλάσσης
και το βάθος της εσχίσθη στα δύο.
Εκείνοι με όλη τους τη δύναμη
όρμησαν γρήγορα να περάσουν από το αλμυρό μονοπάτι.
- 230 Εμείς, χωρίς να βραδύνουμε,
από το ίδιο πέρασμα, τους ακολουθήσαμε κατά πόδας.
Ήτανε νύχτα όταν μπήκαμε μέσα κραυγάζοντας.
Αξαφνα οι τροχοί των αρμάτων δεν εγύριζαν,
καρφώθηκαν σαν να τους είχαν δέσει.
Και είδαμε τότε από τον ουρανό μια μεγάλη λάμψη
σαν να 'ταν λάμψη από φωτιά
- 235 —όπως πιστεύουμε, ήταν εκεί ο θεός και τους βοηθούσε.
Όταν έφθασαν ήδη πέρα από τη θάλασσα,
ένα πελώριο κύμα εβόγγαε πλάι μας.
Κάποιος, όταν το είδε, φώναξε:
«πίσω στα σπίτια μας, να ξεφύγουμε από τα χέρια του Ύψιστου»
- 240 γιατί εκείνους τους βοηθάει,
ενώ για εμάς τους δυστυχείς ετοιμάζει όλεθρο».
Και το κύμα εσκέπασε το πέρασμα της Ερυθράς θαλάσσης
και αφάνισε τον στρατό.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΑΤΥΡΙΚΟ ΔΡΑΜΑ

ΠΥΘΩΝ

(β' μισό 4ου αι. π.Χ.)

153. – Ἀγὴν (Απόσπασμα 1)

Ο Αθήναιος (ακμή: περ. 200 μ.Χ.), που διασώζει τους παρατιθέμενους στίχους, αναφέρει ως πιθανό συγγραφέα του σατυρικού δράματος Ἀγὴν (βλ. σχολ. 4) τον κατά τα άλλα άγνωστο Πύθωνα από την Κατάνη ή το Βυζάντιο, που ζούσε, φαίνεται, στον κύκλο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και τον ίδιο τον Αλέξανδρο. Το έργο πιθανώς παρουσιάστηκε στη σκηνή το φθινόπωρο του 324 π.Χ., μετά τη φυγή του Ἀρπαλου (βλ. παρακάτω), όταν ο Αλέξανδρος γιόρτασε τα Διονύσια στα Εκβάτανα της Μηδίας. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του έργου απορρέει από το γεγονός ότι πρώτη φορά στην ιστορία του είδους ένα σατυρικό δράμα δεν αντλεί το θέμα του από τον μύθο, αλλά από την πολιτική επικαιρότητα, η οποία έως τότε ανήκε στην αποκλειστική αρμοδιότητα της κωμωδίας.

Στο επίκεντρο του έργου βρισκόταν, όπως φαίνεται, ο παιδικός φίλος και μετέπειτα ὀθη-σαιροφύλακας¹ του Αλεξάνδρου Ἀρπαλος, που ήταν διαβόητος για τον πολυτελή και έκλυτο βίο του. Ο Ἀρπαλος, παρά το ότι παλαιότερα είχε καταχραστεί χρήματα και είχε εγκαταλείψει τον Αλέξανδρο πριν από τη μάχη στην Ισσό (333 π.Χ.), αποκαταστάθηκε από τον Αλέξανδρο και από το 330 π.Χ. είχε εγκατασταθεί στη Βαβυλώνα και ήταν πανίσχυρος. Εκεί συνέχισε να ζει όπως ζούσε και να ξοδεύει αφειδώς (από το ταμείο του Αλεξάνδρου). Ανάμεσα σε άλλα που έκανε, κάλεσε κοντά του την εταίρα Πυθιονίκη, που, όταν πέθανε, την τίμησε με υπερβολικές τιμές (βλ. σχολ. 2). Στις αρχές του 324 π.Χ., όταν ο Αλέξανδρος, μετά την νικητική εκστρατεία, εστράφη προς τα δυτικά, ο Ἀρπαλος τον εγκατέλειψε και

ἔστιν δ' ὅπου μὲν ὁ κάλαμος πέφυχ' ὄδε
†φέτωμ' ἄορινον, οὐξ ἄριστερᾶς δ' ὄδε
πόρνης ὁ κλεινὸς ναός, ὃν δὴ Παλλιδης
τεύξας κατέγνω διὰ τὸ πρᾶγμ' αὐτοῦ φυγὴν.

- 5 ἐνταῦθα δὴ τῶν βαρβάρων τινὲς μάγοι
ὁρῶντες αὐτὸν παγκάκως διακείμενον
ἔπεισαν ὡς ἄξουσι τὴν ψυχὴν ἄνω
τὴν Πυθιονίκης ...

¹ Το κείμενο είναι αθεράπευτα φθαρμένο. Αποδίδουμε κατά προσέγγιση.

² Της Πυθιονίκης (στ. 8), περίφημης εταίρας της εποχής, που ζούσε αρχικά στην Αθήνα και την Κόρινθο, και αργότερα στη Βαβυλώνα ως ερωμένη του πανίσχυρου τότε Ἀρπαλου, που

Ο εξωλέστατος Άρπαλος

πάλι, παίρνοντας μαζί του πάμπολλα χρήματα και μισθοφορικό σάμα 8.000 ανδρών, που το είχε συγκροτήσει με χρήματα του Αλεξάνδρου. Έμεινε ένα διάστημα στην Ταρσό της Κιλικίας και το θέρος του ίδιου έτους (324) κατέληξε στην Αθήνα. Ο Αλέξανδρος ζήτησε την έκδοσή του και ο Άρπαλος συνελήφθη, κατόρθωσε όμως να διαφύγει, αφού δαιμονόκησε, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, κορυφαίους Αθηναίους πολιτικούς, ανάμεσά τους τον Δημοσθένη και τον Δημάδη. Λίγο αργότερα δολοφονήθηκε στην Κρήτη.

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις και τα πορίσματα της έρευνας —κυρίως του B. Snell—, το έργο διαδραματίζεται στην έδρα του Άρπαλου, τη Βαβυλώνα. Εκτός από τον 'πρωταγωνιστή' Άρπαλο και τα δι-ο πρόσωπα που διαλέγονται στους σωζόμενους στίχους, τα οποία δεν είναι δυνατό να ταυτιστούν, πιθανότατα εμφανίζονταν ο ίδιος ο Αλέξανδρος (Αθήν., βλ. σχολ., 4) καθώς επίσης και η ψυχή της Πυθιονίκης και η εταίρα Γλυκέρρα, οι οποίες μνημονεύονται στο απόσπασμα. Οι υποχρεωτικοί για το σατυρικό δράμα σάτυροι εικάζεται ότι εμφανίζονταν ως Βαβυλώνιοι μάγοι που επιχειρούσαν να φέρουν πίσω την ψυχή της Πυθιονίκης.

Είναι λίγο πολύ βέβαιο ότι οι στίχοι προέρχονται από τον πρόλογο του έργου. Η εισαγωγική αυτή 'ξενάγηση' παρακολουθεί από κοντά την ανάλογη 'ξενάγηση' του Ορέστη από τον Παιδαγωγό στον πρόλογο της Ηλέκτρας του Σοφοκλή (βλ. κυρίως στ. 7-8 ούξ άριστεράς δ' ὁδε / Ήρας ὁ κλεινὸς ναός).

Εκεί όπου υψώνονται τα καλάμια που βλέπεις
υπάρχει ένα χάσμα που οδηγεί στον Άδη¹
εδώ αριστερά είναι ο περιώνυμος ναός της πόρνης²
τον έχτισε φυσικά ο Παλλίδης³
που καταδίκασε γι' αυτό τον εαυτό του σε εξορία.

- 5 Εδώ λοιπόν, όταν τον είδαν κάποιοι βάρβαροι μάγοι
να έχει το κακό του το χάλι,
τον έπεισαν ότι θα φέρουν πίσω την ψυχή της Πυθιονίκης ...

της προσέφερε βασιλικά δώρα. Όταν η Πυθιονίκη πέθανε στη Βαβυλώνα, ο Άρπαλος την τίμησε, μεταξύ άλλων, με την ίδρυση ιερού (με ναό και βωμό) αφιερωμένου στην Πυθιονίκη Αφροδίτη.

³ Ο Άρπαλος. Το προσωνόμιο Παλλίδης φαίνεται ότι παραπέμπει στον φαλλό (Παλλίδης = 'αυτός που κατάγεται από το γένος του φαλλού').

- ... ἐκμαθεῖν δέ σου ποθῶ
μακρὰν ἀποικῶν κεῖθεν, Ἀθιδά χθόνα
10 τάνες τύχαι †καλοῦσιν ἢ πράττουσι τί.
 ὅτε μὲν ἔφασκον δοῦλον ἐκτῆσθαι βίον,
ἱκανὸν ἐδείπνουν· νῦν δὲ τὸν χέδροπα μόνον
καὶ τὸν μάραθον ἔσθουσι, πυροὺς δ' οὐ μάλα.
<A> καὶ μὴν ἀκούω μυριάδας τὸν Ἄρπαλον
15 αὐτοῖσι τῶν Ἀγῆνος οὐκ ἐλάττονας
οἴτου διαπέμψαι καὶ πολίτην γεγονέναι.
 Γλυκέρας ὁ σῖτος οὗτος ἦν, ἔσται δ' ἴσως
αὐτοῖσιν ὀλέθρου κοῦχ ἐταίρας ἀρραβῶν

⁴ Ἀγῆν (αὐτός που οδηγεῖ, ο ἀρχηγός, ἀπὸ το ρῆμα ἀγω) ονομάζεται ο Ἀλέξανδρος, ο οποίος, στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του, με τὴν ἀποστολὴ οἴτου, εἶχε κερδίσει τὴν εὐνοία τῶν Ἀθηναίων.

⁵ Περίφημη Ἀθηναία εταῖρα που συνδέθηκε με τὸν Ἀρπαλο μετὰ τὸν θάνατο τῆς Πυθιονίκης.

- Επειδή όμως κατοικώ μακριά από εκεί,
φλέγομαι να μάθω από σένα
10 ποια είναι η συγκυρία στην Αττική γη
και πώς περνούν οι Αθηναίοι.
 Όταν έλεγαν ότι διάγουν βίον δούλων,
χόρταιναν το ψωμί· τώρα τρώνε μονάχα
τα κουκκιά τους και το μάραθο, σιτάρι ούτε για δείγμα.
<A> Ωστόσο ακούω ότι ο Άρπαλος
15 τους έπεμψε τόννους σιτάρι, όχι λιγότερο από τον Αγήνα,⁴
και πως έγινε Αθηναίος πολίτης.
 Το σιτάρι εκείνο ήτανε της Γλυκέρας,⁵
και ίσως θα αποδειχθεί γι' αυτούς αραβιώνας συμφοράς,
όχι εταίρας.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

όταν εκείνος, αφού εγκατέλειψε τη Βαβυλώνα παίρνοντας μαζί του τεράστια χρηματικά ποσά, εγκαταστάθηκε αρχικά στην Ταρό της Κιλικίας. Εκεί η Γλυκέρα ζούσε μαζί του στο ανάκτορο και φερόταν σαν βασίλισσα. Παραδίδεται ότι με προτροπή της Γλυκέρας ο Άρπαλος πρόσφερε στους Αθηναίους μεγάλη ποσότητα σίτου.

NEA ΚΩΜΩΔΙΑ

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

(342/341–292/291 π.Χ.)

154. – Δύσκολος 427–521

Ο Δύσκολος, η μόνη κωμωδία του Μενάνδρου που σώζεται ακέραια, είναι ένα νεανικό αριστούργημα του σημαντικότερου εκπροσώπου της Νέας Κωμωδίας που παρουσιάστηκε στη σκηνή το 316 π.Χ. Το έργο έγινε γνωστό με τη δημοσίευση ενός παπύρου το 1959. Η κωμωδία περιστρέφεται γύρω από τον τύπο —δημοφιλή τόσο στην αρχαιότητα όσο και στην νεότερη εποχή (πβ. Μολλιέρο κ.ά.)— του μισάνθρωπου (εδώ: του Κνήμωνα.) Την κόρη του γεωργού Κνήμωνα, που ζει μόνος με τη γριά υπηρέτριά του, ερωτεύεται με τη θεική παρέμβαση του Πάνα ο γιος ενός πλούσιου γαιοκτήμονα, ο Σώστρατος, που βρίσκεται για κυνήγι στην περιοχή. Οι προσπάθειες του Σώστρατου να πάρει πληροφορίες για την κόρη, αλλά και να προσεγγίσει τον ίδιο τον Κνήμωνα, ακόμη και με τη βοήθεια του Γοργιά, του γιου της πρῆνι συζύγου του 'δύσκολου', αποβαίνουν άκαρπες. Η μεταστροφή στη στάση του Κνήμωνα θε επέλθει μόνον ύστερα από ένα ατύχημα που του συμβαίνει, όταν πέφτει στο πηγάδι του σπιτιού του και καταφέρνει να βγει με τη βοήθεια που του προσφέρει ο Γοργιάς. Η κωμωδία έχει φυσικά αίσιο τέλος: ο Σώστρατος παντρεύεται την κόρη του Κνήμωνα και ο Γοργιάς την αδελφή του Σώστρατου.

Στο έργο είναι ενδιάκριτες οι μεγάλες αλλαγές που έχει υποστεί το είδος κατά την πε-

ΚΝΗΜΩΝ

γραυ̐, τὴν θύραν κλείσας ἄνοιγε μηδενί,
ἕως ἂν ἔλθω δεῦρ' ἐγὼ πάλιν· σκότους
ἔσται δὲ τοῦτο παντέλως, ὥς οἶομαι.

<ΜΗΤΗΡ>

- 430 Πλαγγών, πορεύου θᾶπτον' ἤδη τεθυκέναι
ἡμᾶς ἔδει.

¹ Στην αρχή της τρίτης 'πράξης', αμέσως μετά την εκτέλεση του χορικού, εμφανίζεται στη σκηνή ο Κνήμων, που βγαίνει από το σπίτι του για να πάει στο χτήμα να δουλέψει. Όταν βλέπει τη μητέρα του Σώστρατου, τον Γέτα και τους υπόλοιπους ενοχλητικούς επισκέπτες, που έχουν έρθει στο ιερό του Πάνα (στη Φυλή) για να προσφέρουν θυσία, αλλάζει γνώμη

Αντιμέτωποι με τον μισάνθρωπο

ρίοδο αυτή. Τα βασικά χαρακτηριστικά της Νέας Κωμωδίας θα μπορούσε να τα συνοψίσει κανείς στα εξής: (α) πρόκειται για κωμωδία καταστάσεων και χαρακτήρων· (β) οι υποθέσεις παρουσιάζουν μεγαλύτερη τυποποίηση· συνήθως πρόκειται για τον έρωτα ενός νέου προς μια νεαρή κοπέλα, στον οποίο παρεμβάλλονται ποικίλα εμπόδια, που στο τέλος όμως με τη βοήθεια και άλλων προσώπων υπερπηδούνται· (γ) ανθρώπινοι τύποι, όπως ο μάγισσος, η εταίρα κ.α., επανέρχονται συχνά, παράλληλα όμως αποκτούν ατομικά χαρακτηριστικά και πλησιάζουν περισσότερο την καθημερινή ζωή· (δ) ως προς τη μορφή, τα χορικά αποσυνδέονται από την πλοκή του έργου και δεν καταγράφονται, ενώ η παράβαση αποσιώζει εντελώς.

Στο ανθολογούμενο απόσπασμα από την αρχή της 3ης πράξης ο δούλος Γέτας και ο σπουδαιοφανής μάγισσος Σίκων επιχειρούν —ανεπιτυχώς— να δανειστούν από τον Κνήμωνα ένα μαγικό σκεύος για να ετοιμάσουν τη θυσία που προτίθεται να κάνει στο παρακείμενο ιερό του Πάνα η μητέρα του Σώστρατου ύστερα από ένα όνειρο που είδε. Πρώτα επιχειρεί ο Γέτας και έπειτα ο Σίκων. Ο διπλασιασμός τέτοιων σκηνών αποτελεί παραδοσιακό μέσο για την επίτευξη κωμικού αποτελέσματος.

ΚΝΗΜΩΝ¹

Γριά, κλείσε την πόρτα και μην ανοίξεις σε κανένα,
ώσπου να επιστρέψω πάλι εδώ· καταπώς βλέπω,
αυτό θα γίνει όταν θα έχει νυχτώσει για καλά.

<Η ΜΗΤΕΡΑ>

- 430 Βιάσου, Πλαγγόνα² έπρεπε ήδη
να έχουμε προσφέρει τη θυσία.

και αποφασίζει να μείνει στο σπίτι, επειδή δεν μπορεί να το αφήσει μόνο του, με όλο αυτό τον συμφρετό τριγύρω. Τα πρώτα λόγια του απευθύνονται στη γριά δούλη Σμέχη που βρίσκεται μέσα στο σπίτι.

² Αδελφή του Σώστρατου.

ΚΝΗΜΩΝ

τουτὶ τὸ κακὸν τί βούλεται;
ὄχλος τις, ἄπαγ' ἐς κόρακας.

<ΜΗΤΗΡ>

αὔλει, Παρθενί,
Πανός· σιωπῇ, φασί, τούτω τῷ θεῷ
οὐ δεῖ προσιέναι.

(ΓΕΤΑΣ)

νῆ Δι' ἀπεσώθητέ γε.

<ΚΝΗΜΩΝ>

435 ὦ Ἡράκλεις, ἀηδίας.

<ΓΕΤΑΣ>

καθήμεθα
χρόνον τοσοῦτον περιμένοντες.

(ΜΗΤΗΡ)

εὐτρεπῇ
ἅπαντα δ' ἡμῶν ἐστι;

(ΓΕΤΑΣ)

ναὶ μὰ τὸν Δία.

<ΜΗΤΗΡ>

τὸ γοῦν πρόβατον — μικροῦ τέθνηκε γάρ, τάλαν —
οὐ περιμένει τὴν σὴν σχολήν. ἀλλ' εἴσιτε
440 κανὰ πρόχειρα, χέρινιβας, θυλήματα
ποιεῖτε.

<ΓΕΤΑΣ>

ποὶ κέχηνας, ἐμβρόντητε σύ;

³ Μιλάει μόνος του, χωρὶς να τον ακοῦν.

⁴ Μισθωμένη αὐλητήρδα.

ΚΝΗΜΩΝ⁵

Τούτο το κακό τι θέλει; Τι ανθρωπομάνι!
Πηγαίνετε στον κόρακα.

<Η ΜΗΤΕΡΑ>

Παίξε, Παρθενίδα,⁶ στον αυλό τη μελωδία του Πάνα.⁷
Αυτόν τον θεό δεν πρέπει, λένε, να τον πλησιάζει κανείς σιωπηλός.

(ΓΕΤΑΣ)⁸

Επιτέλους φτάσατε σώες, μα τον Δία.

<ΚΝΗΜΩΝ>

435 Μέγας είσαι Ηρακλή, για ξέραςμα είναι.

<ΓΕΤΑΣ>

Καθόμαστε και περιμένουμε τόση ώρα.

(Η ΜΗΤΕΡΑ)

Είναι τα πάντα έτοιμα;

(ΓΕΤΑΣ)

Πανέτοιμα.

<Η ΜΗΤΕΡΑ>

Πάντως το πρόβατο δεν περιμένει πότε θα έχεις χρόνο εσύ
— λίγο ακόμα, κακομοίρη, και θα τα τίναζε.

440 Μπείτε επιτέλους μέσα. Ετοιμάστε τα κάνιστρα,
το ιερό νερό, τις προσφορές για τη θυσία.⁹

<ΓΕΤΑΣ>⁸

Πού χάσκεις εσύ, αεροπαρμένε;

⁵ Το σκεπτικό παρίστανε στο κέντρο το ιερό του Πάνα και των Νυμφών στη Φυλή (πάνω στην Πάμφνηθα), και από τη μια πλευρά το σπίτι του Κνήμωνα και από την άλλη το σπίτι του Γοργία.

⁶ Εξέρχεται από το ιερό.

⁷ Και τα τρία (κανέ, χήριβες, θυλήματα) είναι απαραίτητα για τη θυσία.

⁸ Απευθύνεται σε κάποιον από τα υπηρέτικά πρόσωπα που συνοδεύουν τη μητέρα του Σώστρατου.

ΚΝΗΜΩΝ

- κακοὶ κακῶς ἀπόλοισθε. ποιούσιν γέ με
 ἄργον· καταλιπεῖν γάρ μόνην τὴν οἰκίαν
 οὐκ ἂν δυναίμην. αἱ δὲ Νύμφαι μοι κακὸν
 445 αἰὲ παροικοῦσ', ὥστε μοι δοκῶ πάλιν
 μετοικοδομήσειν καταβαλὼν τὴν οἰκίαν
 ἐντεῦθεν. ὡς θύουσι δ' οἱ τοιχωρύχοι
 κοίτας φέρονται, σταμνί', οὐχὶ τῶν θεῶν
 ἔνεκ' ἀλλ' ἐαυτῶν. ὁ λιβανωτὸς εὐσεβὲς
 450 καὶ τὸ πόπανον· τοῦτ' ἔλαβεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὸ πῦρ
 ἅπαν ἐπιτεθέν. οἱ δὲ τὴν ὁσφύν ἄκραν
 καὶ τὴν χαλὴν, ὅτι ἔστ' ἄβρωτα, τοῖς θεοῖς
 ἐπιθέντες αὐτοὶ τᾶλλα καταπίνουσι. γραῦ,
 ἄνοιγε θάττον τὴν θύραν. [ποητέ]ον
 455 ἐστὶν γὰρ ἡμῖν τᾶνδον ὡς ἐμοὶ δοκεῖ.

(ΓΕΤΑΣ)

- τὸ λεβήτιον, φῆς, ἐπιτέλη[σθ]ε; παντελῶς
 ἀποκραιπαλᾶτε. καὶ τί νῦν ποιήσομεν;
 ἐνοχλητέον τοῖς γειτνιώσι τῷ θεῷ
 ἐσθ' ὡς ἔοικε. παιδίον. μὰ τοὺς θεοὺς
 460 θεραπαινῖδια γὰρ ἀθλιώτερ' οὐδαμοῦ
 οἶμαι τρέφεσθαι. παῖδες. οὐδὲν ἄλλο πλὴν
 κινήτιαν ἐπίσταται — παῖδες καλοὶ —
 καὶ διαβαλεῖν ἐὰν ἴδῃ τις. παιδίον.
 τουτὶ τὸ κακὸν <τί> ἐστί; παῖδες. οὐδὲ εἰς
 465 ἐστ' ἔνδον. ἡγὴν. προστρέχειν τις φαίνεται.

ΚΝΗΜΩΝ

τί τῆς θύρας ἄπτει, τρισάθλι', εἰπέ μοι,
 ἄνθρωπε;

⁹ Οἱ ἄλλοι μπαίνουν στο ιερό και ο Κνήμων μένει μόνος στη σκηνή.

¹⁰ Ο Κνήμων μπαίνει στο σπίτι του. Αμέσως μετά βγαίνει από το ιερό ο Γέτας. Όταν εμφανί-

<ΚΝΗΜΩΝ>⁹

Κακήν κακώς να πάτε.

Με καταδικάζουν να μην μπορώ να κάνω τίποτα.

Γιατί πώς ν' αφήσω μόνο του το σπίτι;

Και τούτες οι Νύμφες

το ιερό που έχουν δίπλα μου

για κακό δικό μου το έχουν.

445 Γι' αυτό, καταπώς βλέπω,

θα κατεδαφίσω το σπίτι και θα πάω να το χτίσω αλλού.

Πώς θυσιάζουν οι λωποδύτες!

Κουβαλάνε στρωσίδια, στάμνες,

όχι βέβαια για τους θεούς, για την πάρτη τους.

Η ευσέβειά τους εξαντλείται στο λιβάνι και στο πρόσφορο·

450 αυτά τα ρίχνουν απλόχερα στη φωτιά

και τα παίρνει ο θεός. Από το σφάγιο όμως

προσφέρουν στους θεούς την άκρη της ουράς και τη χολή,

που —ούτως ή άλλως— δεν τρώγονται,

και τα υπόλοιπα τα καταβροχθίζουν οι ίδιοι.

Γριά, άνοιξε γρήγορα την πόρτα.

455 Όπως φαίνεται πρέπει να έχουμε ασχολία κατ' οίκον.¹⁰

(ΓΕΤΑΣ)

Ξεχάσατε, είπες, το καζάνι; Είστε τύφλα στο μεθύσι και κοιμάστε.

Και τώρα τι θα κάνουμε;

Απ' ό,τι βλέπω πρέπει να ενοχλήσουμε τους γείτονες του θεού.

460 Νεαρούλη. Μα τους θεούς, θλιβερότερα δουλικά

δεν νομίζω να υπάρχουν πουθενά στον κόσμο.

Νεαροί. Άλλο από πήδημα δεν ξέρουν

— ε, ομορφόπαιδα — και να βγάζουν γλώσσα,

όταν πιάνονται στα πράσα. Νεαρέ.

Τι 'ναι τούτο το κακό; Ε, υπηρέτες.

Δεν υπάρχει φυγή μέσα.

465 Έε! Βλέπω κάποιον να τρέχει καταδω.

ΚΝΗΜΩΝ

Γιατί αγγίζεις την πόρτα, χαμένο κορμί; Μύλα.

ζεται, μιλάει στους ακόλουθους της μητέρας του Σώστρατου που βρίσκονται μέσα στο ιερό και ξέχασαν το καζάνι (λεβήτιον). Έπειτα πάει και χτυπάει την πόρτα του Κνήμωνα.

<ΓΕΤΑΣ>

μὴ δάκης.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ἐγὼ σε νῆ Δία,
καὶ κατέδομαί γε ζῶντα.

(ΓΕΤΑΣ)

μή, πρὸς <τῶν> θεῶν.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ἐμοὶ γάρ ἐστι συμβόλαιον, ἀνόσιε,
470 καὶ σοί τι;

(ΓΕΤΑΣ)

συμβόλαιον οὐδέν' τογαροῦν
προσελήλυθ' οὐ χρέος σ' ἀπαιτῶν οὐδ' ἔχων
κλητῆρας, ἀλλ' αἰτησόμενος λεβήτιον.

(ΚΝΗΜΩΝ)

λεβήτιον;

(ΓΕΤΑΣ)

λεβήτιον.

<ΚΝΗΜΩΝ>

μαστιγία,
θήκειν με βούς οἶε ποιεῖν τε ταῦθ' ἅπερ
475 ὑμεῖς ποεῖτε;

(ΓΕΤΑΣ)

οὐδὲ κοχλίαν ἔγωγέ σε.
ἀλλ' εὐτύχει, βέλτιστε, κόψαι τὴν θύραν
ἐκέλευσαν αἱ γυναῖκες αἰτῆσαί τε με.
ἐπόησα τοῦτ' οὐκ ἔστι· πάλιν ἀπαγγελῶ
ἐλθὼν ἐκείναις. ὦ πολυτίμητοι θεοί,
480 ἔχισ πολὺς ἀνθρωπὸς ἐστὶν οὐτοσί.

¹¹ Χαμηλόφωνα. Στη συνέχεια δυνατά.

<ΓΕΤΑΣ>

Μη με δαγκώσεις.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Βρε θα σε φάω ζωντανό, μα τον Δία.

(ΓΕΤΑΣ)

Για τ' όνομα των θεών, μη.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Εγώ και εσύ, αλιτήριε, έχουμε μήπως κάποιο συμβόλαιο;

(ΓΕΤΑΣ)

- 470 Κανένα συμβόλαιο. Γι' αυτό και εγώ
δεν ήρθα για να ζητήσω να μου εξοφλήσεις κάποιο χρέος
ούτε κουβάλησα κλητήρες.
ήρθα να δανειστώ ένα καζάνι;

(ΚΝΗΜΩΝ)

Καζάνι;

(ΓΕΤΑΣ)

Καζάνι.

<ΚΝΗΜΩΝ>

Τι νόμισες, κάθαρμα, ότι θυσιάζω βόδια
και κάνω αυτά που κάνετε του λόγου σας;

(ΓΕΤΑΣ)

- 475 Εσύ; Βρε ούτε σαλιγκάρι, αν θες τη γνώμη μου.¹¹
Να είσαι καλά, άνθρωπέ μου. Μου είπαν οι γυναίκες
να χτυπήσω την πόρτα και να ζητήσω ένα καζάνι.
Το έχανα. Δεν υπάρχει. Γυρνάω πίσω και τους λέω «δεν υπάρχει».
480 Ω πολυτίμητοι θεοί, φίδι κολοβό είναι ο άνθρωπος.¹²

¹² Ο Γετᾶς ξαναπαίρνει στο ιερό. Ο Κνήμιων μένει μόνος.

(ΚΝΗΜΩΝ)

- ἀνδροφόνᾳ θηρί· εὐθὺς ὥσπερ πρὸς φύλον
 κόπτουσιν, ἂν ἡμῶν προσιόντα τῇ θύρᾳ
 λάβω τιν', ἂν μὴ πᾶσι τοῖς ἐν τῷ τόπῳ
 παράδειγμα ποιήσω, νομίζεθ' ἓνα τινὰ
 485 ὄραν με τῶν πολλῶν, ὃ νῦν οὐκ οἶδ' ὅπως
 διετύχηκεν οὗτος, ὅστις ἦν ποτε.

ΣΙΚΩΝ

- κάκιςτ' ἀπόλοι· ἐλοιδορεῖτό σοι; τυχὸν
 ἦτεῖς σκατοφάγως· οὐκ ἐπίστανταί τινας
 ποιῶν τὸ τοιοῦθ'· εὖρηκ' ἐγὼ τούτου τέχνην·
 490 διακονῶ γὰρ μυρίοις ἐν τῇ πόλει
 τούτων τ' ἐνοχλῶ τοῖς γείτοσιν καὶ λαμβάνω
 σκεύη παρὰ πάντων, δεῖ γὰρ εἶναι κολακικὸν
 τὸν δεόμενόν του, πρεσβύτερός τις τῇ θύρᾳ
 ὑπακήκο· εὐθὺς πατέρα καὶ πάππα[ν λέγω,
 495 γραῦς· μητέρ', ἂν τῶν διὰ μέσου τ[ις ἢ γυνή,
 ἐκάλεσ' ἱερέαν, ἂν θεράπων]
 βέλτιστον, ὑμεῖς δὲ κρεμαν[
 ὦ τῆς ἀμαθίας, παιδίον παῖ]
 ἐγώ, πρόελθε, πατριδίον· σὲ β[ούλομαι,

ΚΝΗΜΩΝ

- 500 πάλιν αὖ σύ;

(ΣΙΚΩΝ)

π[αῖ, τί το]ῦτ';

¹³ Ο Κνήμων μπαίνει στο σπίτι του. Αμέσως μετά βγαίνει ο Σίκων από το ιερό, ενδεχομένως συνοδευόμενος από τον Γέτα, στον οποίο απευθύνεται, όταν πρωτοεμφανίζεται, είτε βρίσκεται επί σκηνής είτε μέσα στο ιερό.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Ανθρωποκτόνα τέρατα. Δεν το 'χουν τίποτα
να χτυπούν την πόρτα, λες και είμαι φίλος τους.
Έτσι και πιάσω κάποιον από σας να πλησιάζει στην πόρτα,
αν δεν τον κάνω παράδειγμα για όλους στην περιοχή.
485 τότε θεωρήστε ότι είμαι και εγώ ένας από τον σωρό.
Ετούτος τώρα, όποιος και αν ήταν,
υπήρξε τυχερός και τη γλίτωσε —κι εγώ δεν ξέρω πώς.¹³

ΣΙΚΩΝ

Κακό χρόνο να 'χεις. Σε έβρισε;
Ίσως το ζήτησες σαν να έτρωγες σκατά.
Κάποιοι δεν ξέρουν πως να το κάνουν·
εγώ έχω ανακαλύψει την τέχνη.
490 Υπηρετώ χιλιάδες στην πόλη,
ενοχλώ τους γείτονές τους
και δανειζόμαι σκεύη από όλους.
Ένας που χρειάζεται κάτι
πρέπει να ξέρει να καλοπιάνει.
Άνοιξε την πόρτα κάποιος ηλικιωμένος,
τον προσφωνώ κατ' ευθείαν πατέρα και μπαμπά.
495 Αν ανοίξει γριά, τη λέω μητέρα.
Αν είναι γυναίκα μεσόκοπη, την προσφωνώ δέσποινα.
Αν είναι δούλος, καλόπαιδο.
Εσείς όμως είστε για κρέμασμα.¹⁴
Τι χαζομάρα που σας δέρνει.
«Νεαρούλη, νεαρέ·» σαχλαμάρες.¹⁵ Εγώ όμως:
«έλα έξω, πατερούκο, εσένα θέλω.»

ΚΝΗΜΩΝ¹⁶

500 Πάλι εσύ;

(ΣΙΚΩΝ)

Τι 'ναι τούτο, νεαρέ;

¹⁴ Απειθύνεται στον Γέτα.¹⁵ Στο τέλος του στ. 498 η μετάφραση προϋποθέτει τη συμπλήρωση φθίγαρος.¹⁶ Τη στιγμή που ο Σίκων επιδεικνύει την υποτιθέμενη τέχνη που κατέχει να πετυχαίνει αυτό που θέλει, ανοίγει η πόρτα και εμφανίζεται ο Κνήμων έξω φρενών.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ἐρεθίζεις μ' ὥσπερὶ
ἐπίτηδες. οὐκ εἴρηκά σοι πρὸς τὴν θύραν
μὴ προσιέναι; τὸν ἱμάντα δός, γραῦ.

(ΣΙΩΝ)

μηδαμῶς,

ἀλλ' ἄφες.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ἄφες;

<ΣΙΚΩΝ>

βέλτιστε, ναὶ πρὸς <τῶν> θεῶν.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ἦκε πάλιν.

(ΣΙΚΩΝ)

ὁ Ποσειδῶν σε —

(ΚΝΗΜΩΝ)

λαλεῖς ἔτι;

(ΣΙΚΩΝ)

505 αἰτούμενος χυτρόγαυλον ἦλθον.

(ΚΝΗΜΩΝ)

οὐκ ἔχω

οὔτε χυτρόγαυλον οὔτε πέλεκυν οὔθ' ἄλας
οὔτ' ὄξος οὔτ' ἄλλ' οὐδέν, ἀλλ' εἴρηχ' ἀπλῶς
μὴ προσιέναι μοι πᾶσι τοῖς ἐν τῷ τόπῳ.

(ΣΙΚΩΝ)

ἐμοὶ μὲν οὐκ εἴρηκας.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ἀλλὰ νῦν λέγω.

17 Ο Κνήμιων απευθύνεται στη γριά δούλη Σιμίχη, εξασφαλίζει το λουρί και δέρνει τον 'κατα-
φερτζή' Σίκιωνα.

ΚΝΗΜΩΝ

Με προκαλείς εξεπίτηδες.

Δεν σου είπα να μην πλησιάζεις στην πόρτα;

Φέρε το λουρί, γριά.¹⁷

(ΣΙΚΩΝ)

Μη. Άφησέ με.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Άφησέ με;

<ΣΙΚΩΝ>

Ναι, άνθρωπέ μου, για τ' όνομα των θεών.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Ξαναέλα.

(ΣΙΚΩΝ)

Ο Ποσειδώνας να σε ...

(ΚΝΗΜΩΝ)

Μιλάς ακόμη;

(ΣΙΚΩΝ)

505 Ήρθα να ζητήσω χυτρολέβητα.¹⁸

(ΚΝΗΜΩΝ)

Δεν έχω ούτε χυτρολέβητα ούτε πελέκι

ούτε αλάτι ούτε ξίδι ούτε τίποτα·

είπα ορθά κοφτά σε όλους στην περιοχή να μην πλησιάζουν.

(ΣΙΚΩΝ)

Εμένα όμως δεν μου το είπες.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Σου το λέω τώρα.

¹⁸ Στο πρωτότυπο χυτρογάβηλον (βαθύ πήλινο σκεύος). Ο Σίκων αποφεύγει τη λέξη καζάνι (λεβήτιον) που χρησιμοποίησε ο Γέτας και ως ενημερωμένος μάγειρος που είναι χρησιμοποiei μια λέξη που ηχεί ως ειδικός όρος.

(ΣΙΚΩΝ)

- 510 νῆ σὺν κακῷ γ'. οὐδ' ὀπόθεν ἄν τις, εἶπέ μοι,
ἐλθὼν λάβοι φράσαις ἄν;

(ΚΝΗΜΩΝ)

οὐκ ἐγὼ ἄλεγον;

ἔτι μοι λαλήσεις;

(ΣΙΚΩΝ)

χαῖρε πολλά.

(ΚΝΗΜΩΝ)

οὐ βούλομαι

χαίρειν παρ' ὑμῶν οὐδενός.

(ΣΙΚΩΝ)

μὴ χαῖρε δῆ.

(ΚΝΗΜΩΝ)

ὦ τῶν ἀνηκέστων κακῶν.

(ΣΙΚΩΝ)

καλῶς γέ με

- 515 βεβυλοκόπηκεν. οἷόν ἐστ' ἐπιδεξίως
αἰτεῖν· διαφέρει νῆ Δί'. ἐφ' ἑτέραν θύραν
ἔλθη τις; ἀλλ' εἰ σφαιρομαχοῦς ἐν τῷ τόπῳ
οὕτως ἐτοίμως, χαλεπόν. ἄρά γ' ἐστί μοι
κράτιστον ὅπταν τὰ κρέα πάντα; φαίνεται.
520 ἔστιν δέ μοι λοπᾶς τις. ἐρρῶσθαι λέγω
Φυλασίοις. τοῖς οὔσι τούτοις χρήσομαι.

(ΣΙΚΩΝ)

- 510 Με ποιο τίμημα όμως. Και δεν θα μου πεις τελικά
πού να πάει κανείς για να βρει;

(ΚΝΗΜΩΝ)

Δεν σου είπα μια φορά; Θα συνεχίσεις να φλυαρείς;

(ΣΙΚΩΝ)

Χαίρε και πάλι χαίρε.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Δεν θέλω τα χαίρε σας.

(ΣΙΚΩΝ)

Τότε μη χσ' πεσαι.

(ΚΝΗΜΩΝ)

Βρε τι αγιάτρευτη πληγή.¹⁹

(ΣΙΚΩΝ)

- 515 Με περιποιήθηκε δεόντως με τους σβώλους.
Τι είναι να ξέρεις να ζητάς όπως πρέπει.
Είναι άλλο πράμα, μα τον Δία.
Να πάει κανείς σε άλλη πόρτα;
Αν όμως το έχει ο τόπος
να σε αρχίζουν στις γροθιές για το τίποτα,
το βλέπω δύσκολο.
Μήπως άραγε είναι το καλύτερο
να το κάνω ψητό όλο το κρέας;
520 Έτσι φαίνεται. Έχω πάντως μια γάστρα.
Χαιρετίσματα λέω στους κατοίκους της Φυλής.
Θα βολευτώ με αυτά που έχω.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹⁹ Φεύγει ο Κνήμιον.

Σκηνή από παράσταση κωμωδίας. Ένας γέρος δούλος μεταφέρει ειδήσεις στους νεαρούς εραστές. Τοιχογραφία από την Πομπηία, τρίτο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ.

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

155. – Ἐπιτρέποντες 218–361

Η κωμωδία *Ἐπιτρέποντες* ανήκει πιθανώς στην όψιμη παραγωγή του Μενάνδρου και έχει σωθεί σε πάπυρο κατά το μεγαλύτερο μέρος της (περίπου τα 2/3 του έργου). Τον τίτλο έδωσε στο έργο η σκηνή της διαιτησίας στη δεύτερη πράξη. Δύο δούλοι, ο βοσκός Δάος, που βρήκε στο δάσος ένα έκθετο παιδί, και ο καρβοενιάρης Σύρος, στον οποίο ο βοσκός έδωσε το παιδί για να το ανατρέψει, ερίζουν για τα αντικείμενα που βρέθηκαν με το παιδί και είχαν τοποθετηθεί από τη μητέρα του, για να είναι δυνατή στο μέλλον η αναγνώριση (γνωρίσματα). Ο άνθρωπος που ορίζουν ως κριτή (=ἐπιτρέπουσιν), ο γέρο-Σμικρίνης, είναι κατά τύχη και χωρίς να το γνωρίζει παππούς του παιδιού, αφού είναι πατέρας της Παμφίλης, της μητέρας του παιδιού, η οποία το είχε εκθέσει, επειδή ήταν

(ΣΥΡΟΣ)

φεύγεις τὸ δίκαιον.

(ΔΑΟΣ)

συκοφάντεις δυστυχής.

οὐ δέι' ἔχειν τὰ μὴ σά.

(ΣΥΡΟΣ)

ἐπιτρεπτέον τινί

220 ἔστι περὶ τούτων.

(ΔΑΟΣ)

βούλομαι· κρινώμεθα.

(ΣΥΡΟΣ)

τίς οὖν;

¹ Η επιδίωξη ιδιωτικών διαφορών με προσφυγή στην κρίση ενός ιδιώτη, ύστερα από συμφωνία και των δύο μερών, ήταν συνηθισμένη πρακτική στην Αθήνα, ιδιαίτερα για θέματα που δεν

Η δαιτησία

καρκός του βιασμού της από έναν άγνωστο κατά τη διάρκεια μιας νυχτερινής γιορτής. Στο τέλος θα αποκαλυφθεί ότι ο τότε άγνωστος ήταν ο μετέπειτα σύζυγός της Χαρίσιος.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί και που προέρχεται από τη σκηνή της δαιτησίας παρακολουθούμε έναν αγώνα λόγων, στον οποίο ο Δάος και ο Σίρος επιχειρηματολογούν για την κατοχή ή τη διεκδίκηση των γνωρισμάτων. (Τόσο ο αγών όσο και η έκθεση νηπίων και ο αναγναρισμός, χαρακτηριστικά στοιχεία κατά κύριο λόγο της ευριπίδειας τραγωδίας, μαρτυρούν τη μεγάλη επίδραση του Ευριπίδη στη Νέα Κωμωδία). Ο λόγος του Σίρου είναι εμφανώς πιο έντεχνος από τον λόγο του Δάου, αλλά και στις δύο περιπτώσεις μέσα από τον λόγο των ομιλητών διαγράφεται ανάγλυφα ο χαρακτήρας τους.

(ΣΥΡΟΣ)

Πας να ξεφύγεις από το δίκαιο.

(ΔΑΟΣ)

Εσύ στρεψοδικείς, άθλιε.

Δεν είναι σωστό να έχεις ό,τι δεν σου ανήκει.

(ΣΥΡΟΣ)

220 Πρέπει να αναθέσουμε σε δαιτητή να κρίνει την υπόθεση.

(ΔΑΟΣ)

Σύμφωνοι. Να κριθούμε.

(ΣΥΡΟΣ)

Και ποιος θα κρίνει;

ρυθμίζονταν από κάποιο νόμο. Η απόφαση του δαιτητή ήταν νομικά δεσμευτική, εφόσον και τα δύο μέρη είχαν συμφωνήσει εκ των προτέρων στην επιλογή του.

(ΔΑΟΣ)

ἐμοὶ μὲν πᾶς ἱκανός, δίκαια δὲ
 πάσχω· τί γάρ σοι μετεδίδουν;

(ΣΥΡΟΣ)

τοῦτον λαβεῖν

βούλει κριτήν;

(ΔΑΟΣ)

ἀγαθῇ τύχῃ.

(ΣΥΡΟΣ)

πρὸς τῶν θεῶν,

βέλτιστε, μικρὸν ἂν σχολάσαιο ἡμῖν χρόνον;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

225 ὑμῖν; περὶ τίνος;

(ΣΥΡΟΣ)

ἀντιλέγομεν πρᾶγμα τι.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

τί οὖν ἐμοὶ μέλει;

(ΣΥΡΟΣ)

κριτὴν τούτου τινὰ

ζητούμεν ἴσον· εἰ δὴ σε μηδὲν κωλύει,
 διάλυσον ἡμᾶς.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

ὦ κάκιστ' ἀπολούμενοι,

δίκας λέγοντες περιπατεῖτε, διφθέρας

230 ἔχοντες;

(ΣΥΡΟΣ)

ἀλλ' ὅμως, τὸ πρᾶγμ' ἐστὶν βραχύ,

καὶ ῥῆδιον μαθεῖν, πάτερ, δὸς τὴν χάριν

μὴ καταφρονήσης, πρὸς θεῶν, ἐν παντὶ δεῖ

(ΔΑΟΣ)

Εγώ δέχομαι οποιονδήποτε. Όμως καλά να πάθω·
γιατί τι ήθελα και σου έδυνα μερίδιο;

(ΣΥΡΟΣ)

Θέλεις να ορίσουμε αυτόν κριτή;

(ΔΑΟΣ)

Με το καλό!

(ΣΥΡΟΣ)

Για τ' όνομα των θεών, χρυσέ μας άνθρωπε,
μπορείς να διαθέσεις για μας λίγο χρόνο;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

225 Για σας; Σχετικά με ποιο θέμα;

(ΣΥΡΟΣ)

Διαφωνούμε για ένα ζήτημα.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Κι εμένα τι με νοιάζει;

(ΣΥΡΟΣ)

Ψάχνουμε να βρούμε γι' αυτό έναν κριτή αμερόληπτο.
Αν λοιπόν δεν έχεις πρόβλημα, λύσε μας τη διαφορά.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

230 Βρε που κακό χρόνο να 'χετε, μου φοράτε προβιές
και κόβετε βόλτες έχοντας στήσει δικαστήριο;

(ΣΥΡΟΣ)

Παρ' όλα αυτά, Το ζήτημα δεν είναι τίποτα σπουδαίο
και δεν είναι δύσκολο να σχηματίσεις γνώμη.
Κάνε μας τη χάρη, παππού.
Για τ' όνομα των θεών, μη μας περιφρονήσεις.

- καὶρῷ τὸ δίκαιον ἐπικρατεῖν ἀπανταχοῦ,
καὶ τὸν παρατυγχάνοντα τούτου τοῦ μέρους
235 ἔχειν πρόνοιαν κοινὸν ἐστὶ τῷ βίῳ
πάντων.

ΔΑΟΣ

μετρίῳ γε συμπέπλεγμαι ῥήτορι,
τί γὰρ μετεδίδουν;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

ἔμμενιτ' οὖν, εἰπέ μοι,
οἷς ἂν δικάσω;

ΣΥΡΟΣ

πάντως.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

ἀκούσομαι· τί γὰρ
τό με κωλύον; σὺ πρότερος ὁ σιωπῶν λέγε.

ΔΑΟΣ

- 240 μικρὸν γ' ἄνωθεν, οὐ τὰ πρὸς τούτον μόνον
πραχθένθ', ἵν' ἦ σοι καὶ σαφὴ τὰ πράγματα.
ἐν τῷ δασεῖ τῷ πλησίον τῶν χωρίων
τούτων ἐποίμανον τριακοστὴν ἴσως,
βέλτιστε, ταύτην ἡμέραν αὐτὸς μόνος
245 κἀκκείμενοι παιδάριον εὖρον νήπιον
ἔχον δέραια καὶ τοιουτοῖ τινα
κόσμον.

(ΣΥΡΟΣ)

περὶ τούτων ἐστίν.

ΔΑΟΣ

οὐκ ἐγὼ λέγειν.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

εἰὰν λαλήῃς μεταξύ, τῇ βακτηρίᾳ
καθίζομαί σου.

- Παντού και πάντα πρέπει να νικάει το δίκαιο·
ο καθένας οφείλει να νοιάζεται γι' αυτό·
235 είναι κάτι που ισχύει για όλους.

ΔΑΟΣ

Έχω να αντιμετωπίσω ρήτορα που δεν είναι παίξε-γέλασε.
Τι ήθελα και έδινα μερίδιο;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Θα σεβαστείτε λοιπόν την απόφαση που θα βγάλω; Πες μου.

ΣΥΡΟΣ

Οπωσδήποτε

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Ακούω. Τι μ' εμποδίζει, άλλωστε;
Μίλα πρώτος εσύ που σιωπάς.²

ΔΑΟΣ

- 240 Θα πάω λίγο πιο πίσω,
δεν θ' αναφέρω μόνο τι έγινε μ' αυτόν,
για να έχεις σαφή εικόνα για το ζήτημα.
Πριν από καμιά τριανταριά ημέρες, χρυσέ μου άνθρωπε,
έβροσχα ολομόναχος τα πρόβατα στο δάσος κοντά σε τούτα τα χωράφια
245 και βρήκα παρατημένο ένα μωρουδάκι·
μαζί του βρέθηκε μια αλυσίδα
και κάποια άλλα τέτοια κοσμηματάκια.

(ΣΥΡΟΣ)

Περί αυτού πρόκειται.

ΔΑΟΣ

Δεν με αφήνει να μιλήσω.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Εαν πετάγεσαι, θα σε λιανίσω με τη μαγκούρα.

² Ο ποιητής αφήνει με αυτόν τον τρόπο τον Σύρο να μιλήσει δεύτερος, και έτσι του εξασφαλίζει πλεονεκτική θέση, αφού του παρέχεται η δυνατότητα να απαντήσει στα επιχειρήματα του αντιπάλου και να προβάλει ακόμη περισσότερο τη ρητορική του δεινότητα.

(ΣΥΡΟΣ)

καὶ δικαίως.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

λέγε.

(ΔΑΟΣ)

λέγω.

- 250 ἀνειλόμην, ἀπῆλθον οἴκαδ' αὐτ' ἔχων,
 τρέφειν ἔμελλον. ταῦτ' ἔδοξέ μοι τότε
 ἐν νυκτὶ βουλὴν δ', ὅπερ ἅπασι γίνεται,
 διδοὺς ἐμαυτῷ διελογιζόμην· ἐμοὶ
 τί παιδοτροφίας καὶ κακῶν; πόθεν δ' ἐγὼ
 255 τοσαῦτ' ἀναλώσω; τί φροντίζων ἐμοί;
 τοιοιτοσί τις ἦν, ἐποίμαινον πάλιν
 ἔωθεν, ἦλθεν οὗτος—ἐστὶ δ' αἰθρακεὺς—
 εἰς τὸν τόπον τὸν αὐτὸν ἐκπρίσων ἐκεῖ
 στελέχη· πρότερον δέ μοι συνήθης ἐγεγόνει.
 260 λαλοῦμεν ἀλλήλοις, σκυθρωπὸν ὄντα με
 ἰδῶν, “τί σύννους” φησὶ “Δᾶος;” “τί γάρ;” ἐγώ,
 “περίεργός εἰμι,” καὶ τὸ πρᾶγμ' αὐτῷ λέγω,
 ὥς εὔρον, ὥς ἀνειλόμην, ὃ δὲ τότε μὲν
 εὐθὺς πρὶν εἰπεῖν πάντ' ἔδειθ', “οὕτω τί σοι
 265 ἀγαθὸν γένοιτο Δᾶε” παρ' ἑκαστον λέγων,
 “ἐμοὶ τὸ παιδίον δός, οὕτως εὐτυχής,
 οὕτως ἐλεύθερος, γυναικᾶ” φησὶ “γὰρ
 ἔχω, τεκούσῃ δ' ἀπέθανεν τὸ παιδίον”,
 ταύτην λέγων, ἣ νῦν ἔχει τὸ παιδίον.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

- 270 ἐδέου σύ γ'·

(ΔΑΟΣ)

ἱκετεύων ὅλην τὴν ἡμέραν
 κατέτρυψε, λιπαροῦντι καὶ πείθοντί με

(ΣΥΤΡΟΣ)

Και με το δίκιο σου.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Συνέχισε.

(ΔΑΟΣ)

Συνεχίζω.

- 250 Το περιμάζεψα, γύρισα στο σπίτι μου με το μωρό,
ήθελα να το αναθρέψω. Έτσι έκρινα τότε.
Τη νύχτα όμως, όπως κάνει όλος ο κόσμος,
έβαλα κάτω τα πράγματα και κάθισα και σκέφτηκα:
Τι τα θέλω εγώ τα νταντέματα και τις φασαρίες;
255 Πού θα βρώ να ξοδέψω τόσα χρήματα;
Ποιος ο λόγος να βάλω μπελάδες;
Αυτά και αυτά σκεφτόμουν. Την άλλη μέρα το πρωί
έβוסκα πάλι τα πρόβατα. Ήρθε αυτός στο ίδιο μέρος
για να πριονίσει κούτσουρα —είναι καρβουνιάρης.
Είχαμε γνωριστεί από πριν και τα λέγαμε.
260 Πιάνουμε την κουβέντα. Όταν με είδε κατσομφιασμένο,
«γιατί είναι», λέει, «προβληματισμένος ο Δάος»;
«Έλα ντε», λέω, «πάω γυρεύοντας».
Κάθομαι και του λέω τα κατέκαστα,
πώς βρήκα το μωρό, πώς το περιμάζεψα. Εκείνος, την ίδια στιγμή,
πριν καλά-καλά τελειώσω, άρχισε να με παρακαλάει:
265 «που σε καλό να σου βγει, Δάε» —αυτή ήταν η μόνιμη επωδός—
«δώσ' μου το εμένα το μωρό. Που καλή τύχη να 'χεις,
που είθε να βρείς την ελευθερία σου. Είμαι», λέει, «παντρεμένος,
αλλά η γυναίκα μου έχασε το παιδί στη γέννα».
Εννοούσε αυτή που κρατάει στην αγκαλιά της το μωρό.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

- 270 Τον παρακαλούσες εσύ;

(ΔΑΟΣ)

Έφαγε όλη την ημέρα να με ικετεύει.

Έτσι που με εκλιπαρούσε και με πιπίλιζε, είπα το ναι, το έδωσα.

ὑπεσχόμεν. ἔδωκ', ἀπῆλθεν μυρία
 εὐχόμενος ἀγαθὰ· λαμβάνων μου κατεφίλει
 τὰς χεῖρας, ἐπόεις ταῦτα;

(ΣΥΡΟΣ)

ἐπόουν.

(ΔΑΟΣ)

ἀπηλλάγη.

- 275 μετὰ τῆς γυναικὸς περιτυχῶν μοι νῦν ἄφνω
 τὰ τότε συνεκτεθέντα τούτῳ—μικρὰ δὲ
 ἦν ταῦτα καὶ ληρὸς τις, οὐθέιν—ἀξιοὶ
 ἀπολαμβάνειν καὶ δεινὰ πάσχειν φήσ', ὅτι
 οὐκ ἀποδίδωμι, αὐτὸς δ' ἔχειν ταῦτ' ἀξιῶ.
 280 ἐγὼ δέ γ' αὐτόν φημι δεῖν ἔχειν χάριν
 οὐ μετέλαβεν δεόμενος· εἰ μὴ πάντα δὲ
 τούτῳ δίδωμι, οὐκ ἐξετασθῆναί με δεῖ.
 εἰ καὶ βαδίζων εὗρεν ἅμ' ἐμοὶ ταῦτα καὶ
 ἦν κοινὸς Ἑρμῆς, τὸ μὲν ἂν οὗτος ἔλαβ[εν] ἄν,
 285 τὸ δ' ἐγὼ· μόνου δ' εὐρόντος, οὐ παρὼν τ[ό]τε
 ἅπαντ' ἔχειν οἶμι σε δεῖν, ἐμὲ δ' οὐδὲ ἓν;
 τὸ πέρας· δέδωκά σοι τι τῶν ἐμῶν ἐγὼ
 εἰ τοῦτ' ἀρεστόν ἐστί σοι, καὶ νῦν ἔχε
 εἰ δ' οὐκ ἀρέσκει, μετανοεῖς δ', ἀπόδος πάλιν
 290 καὶ μηδὲν ἀδίκει μηδ' ἐλαττοῦ, πάντα δέ,
 τὰ μὲν παρ' ἐκόντος, τὰ δὲ κατισχύσαντά με,
 οὐ δεῖ σ' ἔχειν, εἴρηκα τόν γ' ἐμὸν λόγον.

(ΣΥΡΟΣ)

εἴρηκεν;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

οὐκ ἤκουσας; εἴρηκεν.

³ Με την ερώτησή του ο Σύρος δεν ζητεί στην πραγματικότητα να πληροφορηθεί κάτι, αλλά προσπαθεί μάλλον να μειώσει τον Δάο, υπαινικσόμενος ότι ο λόγος του δεν είχε και πολλή ουσία.

έφυγε δίνοντάς μου ευχές και ευχές να έχω χίλια καλά.
Έπιανε τα χέρια μου και τα φιλούσε.
Τα έκανες αυτά;

(ΣΥΡΟΣ)

Τα έκανα.

(ΔΑΟΣ)

Επήγε στην ευχή.

- 275 Ξαφνικά, μου έρχεται τώρα μαζί με τη γυναίκα του
και απαιτεί να του παραδοθούν
τα αντικείμενα που βρέθηκαν τότε με το μωρό
—μιλάμε για μικροπράγματα, σαχλαμάρες, το τίποτα—
και λέει πως είναι σκάνδαλο που δεν τα παραδίδω,
αλλά επιμένω να τα κρατήσω εγώ.
- 280 Εγώ πάλι λέω ότι έπρεπε να μου χρωστά ευγνωμοσύνη
γι' αυτά που πήρε με τα παρακάλια του.
Αν τώρα δεν του παραχωρώ τα πάντα,
δεν είμαι υποχρεωμένος και να λογοδοτήσω.
Αν, αίφνης, τα είχε βρει αυτά, ενώ περπατούσε μαζί μου,
και ήταν κοινό το εύρημα, θα έπαιρνε το ένα μέρος αυτός,
και το άλλο εγώ.
- 285 Από τη στιγμή όμως που τα βρήκα μόνος μου,
το θεωρείς σωστό, ενώ δεν ήσουν μαζί,
να έχεις εσύ τα πάντα, κι εγώ τίποτα;
Για να τελειώνω: εγώ σου έδωσα κάτι που μου ανήκει.
Σου αρέσει; Κράτησέ το και τώρα.
Δεν σου αρέσει και έχεις αλλάξει γνώμη; Δώσ' το πάλι πίσω
- 290 και μην με αδικείς και μη ζημιώνεσαι.
Δεν μπορεί όμως να έχεις εσύ τα πάντα,
άλλα με τη συγκατάθεσή μου, και άλλα διά της βίας.
Είπα ό,τι είχα να πω.

(ΣΥΡΟΣ)

Τα είπε;³

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Δεν άκουσες; Τα είπε.

ΣΥΡΟΣ

καλῶς.

- οὐκοῦν ἐγὼ μετὰ ταῦτα, μόνος εὐρ' οὔτοσι
 295 τὸ παιδίον, καὶ πάντα ταῦθ' ἃ νῦν λέγει
 ὀρθῶς λέγει, καὶ γέγονεν οὕτως, ὦ πάτερ,
 οὐκ ἀντιλέγω, δεόμενος, ἵκετεύων ἐγὼ
 ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τοῦτ'· ἀληθὴ γὰρ λέγει,
 ποιμὴν τις ἐξήγγειλέ μοι, πρὸς ὃν οὔτοσι
 300 ἐλάλησε, τῶν τούτῳ συνέργων, ἅμα τινὰ
 κόσμον συνευρεῖν αὐτόν· ἐπὶ τοῦτον, πάτερ,
 αὐτὸς πάρεστιν οὔτοσί.—τὸ παιδίον
 δός μοι γίναι.—τὰ δέραια καὶ γνωρίσματα
 οὗτός σ' ἀπαιτεῖ Δᾶ· ἐαυτῷ φησι γὰρ
 305 ταῦτ' ἐπιτεθῆναι κόσμον, οὐ σοὶ διατροφὴν,
 καὶ γὰρ συναπαιτῶ κύριος γεγενημένος
 τούτου· σὺ δ' ἐπόησάς με δούς, νῦν γνωστέον
 βέλτιστέ σοι ταῦτ' ἐστίν, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ,
 τὰ χρυσί' ἢ ταῦθ' ὃ τι ποτ' ἐστὶ πότερα δεῖ
 310 κατὰ τὴν δόσω τῆς μητρός, ἣτις ἦν ποτε,
 τῷ παιδίῳ τηρεῖσθ', ἕως ἂν ἐκτραφῇ,
 ἢ τὸν λεωποδυτηκότ' αὐτὸν ταῦτ' ἔχειν,
 εἰ πρῶτος εὖρε τὰλλότρια, τί οὖν τότε,
 ὅτ' ἐλάμβανον τοῦτ', οὐκ ἀπήτουν ταῦτά σε;
 315 οὐπω παρ' ἐμοὶ τότε ἦν ὑπὲρ τούτου λέγειν,
 ἤκω δὲ καὶ νῦν οὐκ ἐμαυτοῦ σ' οὐδὲ ἐν
 ἴδιον ἀπαιτῶν, κοινὸς Ἑρμῆς; μηδὲ ἐν
 εὐρισχ', ὅπου πρόσσεστι σώμ' ἀδικούμενον·
 οὐχ εὔρεσις τοῦτ' ἔστιν ἀλλ' ἀφαίρεσις.
 320 βλέψον δὲ κακέι, πάτερ· ἴσως ἔσθ' οὔτοσι
 ὁ παῖς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τραφεῖς ἐν ἐργάταις
 ὑπερόψεται ταῦτ', εἰς δὲ τὴν αὐτοῦ φύσιν
 ἄξας ἐλεύθερόν τι τολμήσει πονεῖν,
 θηρᾶν λέοντας, ὅπλα βαστάζειν, τρέχειν

ΣΥΓΓΡΑΣΤΗΣ

Καλώς. Τώρα η σειρά μου.

Μόνος του το βρήκε αυτός το μωρό,

295 και όλα όσα λέει τώρα, είναι όπως τα λέει.

Έτσι έγιναν τα πράγματα, παππού· δεν το αμφισβητώ.

Για να μου δώσει το μωρό, παρακάλεσα, ικέτευσα.

Αλήθεια λέει.

Ένας βοσκός που δουλεύει κοντά του

300 —στον βοσκό το εκμυστηρεύτηκε ο ίδιος—

μου αποκάλυψε ότι μαζί με το μωρό

είχαν βρεθεί και κάτι κοσμήματα.

Γι' αυτά τα κοσμήματα, παππού,

έχει έρθει αυτός αυτοπροσώπως

—δωσ' μου το μωρό, γυναίκα. Αυτός, δάε, ζητάει να του παραδώσεις

την αλυσίδα και τα γνωρίσματα· του τα έβαλαν, λέει, μαζί,

305 για να στολίζουν αυτόν, όχι για να θρέψουν εσένα.

Μαζί του σου τα ζητάω κι εγώ που είμαι τώρα κηδεμόνας του

—εσύ με έκανες δίνοντάς μου το μωρό.

Τώρα, χρυσέ μου άνθρωπε, έχεις, θαρρώ, να κρίνεις

αν τα χρυσαφικά —ή ό,τι τέλος πάντων είναι αυτά—

πρέπει να τα φυλάξουμε για το παιδί, ώσπου να μεγαλώσει,

310 όπως το θέλησε η μητέρα του, όποια κι αν είναι,

ή αν θα τα κρατήσει αυτός που τα 'κλεψε,

μόνο και μόνο επειδή βρήκε πρώτος κάτι που δεν του ανήκει.

Γιατί δεν σου τα ζήτησα όταν έπαιρνα το μωρό;

315 Τότε δεν είχα ακόμη το δικαίωμα να μιλάω εξ ονόματός του.

Άλλωστε και τώρα δεν ήρθα να σου ζητήσω κάτι για μένα.

Κοινό το εύρημα; Να μου λείπει το εύρημα,

όταν υπάρχει κάποιος που αδικείται.

Αυτό δεν είναι εύρεση, είναι λήστευση.

320 Σκέψου και το άλλο, παππού·

τούτο το παιδί μπορεί να είναι πιο πάνω από τη σειρά μας,

και αν μεγαλώσει με δουλεutάδες,

ίσως θα τα περιφρονήσει αυτά

και θα τον σπρώξει η φύση του

ν' αποτολμήσει κάτι αντάξιο των ελευθέρων,

να κυνηγάει λέοντες, να φέρει όπλα, να τρέχει στους αγώνες.

- 325 ἐν ἀγῶσι. τεθέασαι τραγωδούς, οἷδ' ὅτι,
 καὶ ταῦτα κατέχεις πάντα. Νηλέα τινά
 Πελίαν τ' ἐκείνους εὔρε πρεσβύτης ἀνὴρ
 αἰπόλος, ἔχων οἶαν ἐγὼ νῦν διφθέραν,
 ὡς δ' ἦσθετ' αὐτοὺς ὄντας αὐτοῦ κρείττονας,
 330 λέγει τὸ πρᾶγμ', ὡς εὔρεν, ὡς ἀνέειλετο.
 ἔδωκε δ' αὐτοῖς πηριδιον γνωρισμάτων,
 ἐξ οὗ μαθόντες πάντα τὰ καθ' αὐτοὺς σαφῶς
 ἐγένοντο βασιλεῖς οἱ τότε ὄντες αἰπόλοι.
 εἰ δ' ἐκλαβὼν ἐκεῖνα Δᾶος ἀπέδοτο,
 335 αὐτὸς ἵνα κερδάνειε δραχμὰς δώδεκα,
 ἀγνώτες ἂν τὸν πάντα διετέλουν χρόνον
 οἱ τηλικούτοι καὶ τοιοῦτοι τῷ γένει.
 οὐ δὴ καλῶς ἔχει τὸ μὲν σῶμ' ἐκτρέφειν
 ἐμὲ τοῦτο, τὴν [δὲ] τοῦδε τῆς σωτηρίας
 340 ἐλπίδα λαβόντα Δᾶον ἀφανίσαι, πάτερ.
 γαμῶν ἀδελφήν τις διὰ γνωρίσματα
 ἐπέσχε, μητέρ' ἐντυχῶν ἐρρύσατο,
 ἔσωσ' ἀδελφόν. ὅντ' ἐπισηφαλὴ φύσει
 τὸν βίον ἀπάντων τῇ προνοίᾳ δεῖ, πάτερ,
 345 τηρεῖν, πρὸ πολλοῦ ταῦθ' ὁρῶντ' ἐξ ὧν ἐνι.
 ἀλλ' "ἀπόδος, εἰ μὴ" φησ' "ἀρέσκει." τοῦτο γὰρ
 ἰσχυρὸν οἶεταί τι πρὸς τὸ πρᾶγμ' ἔχειν.
 οὐκ ἔστι δίκαιον· εἴ τι τῶν τούτου σε δεῖ
 ἀποδιδόναι, καὶ τοῦτο πρὸς ζητεῖς λαβεῖν,
 350 ἵν' ἀσφαλέστερον ποιηρεύσῃ πάλιν,
 εἰ νῦν τι τῶν τούτου σέσωκεν ἡ Τύχη;
 εἴρηκα. κρίνον ὃ τι δίκαιον νενόμικας.

⁴ Σύμφωνα με τον μύθο οι δίδυμοι Νηλέας (ο πατέρας του Νέστορα) και Πελίας ήταν παιδιά της Τυρώς και του Ποσειδώνα. Η Τυρώ, μετά τη γέννησή τους, τα είχε εκθέσει στο βουνό, όπου τα βρήκε ένας βοσκός, κατὰφεραν ωστόσο αργότερα να ξανασημειώσουν με τη μητέρα

- 325 Έχεις ασφαλῶς παρακολουθήσει τραγωδίες
και σου είναι οικεία ὅλα αυτά.
Τον γνωστὸ Νηλέα' και τον Πελία
τους βρήκε ἕνας γέρος γιδοβοσκός, που φορούσε προβιά
σαν κι αὐτὴ που φοράω τώρα ἐγώ.
Ὅταν κατάλαβε πὼς εἶχε να κάνει με ἀνθρώπους που ἦταν
 πιο πάνω ἀπὸ τὴ σειρά του,
330 τους διηγήθηκε τὰ καθέκαστα,
 πὼς τους βρήκε, πὼς τους περιμάζεψε,
 τους ἔδωσε και ἕνα σακουλάκι με τὰ γνωρίσματα,
 ἐμαθαν ἔτσι τὴν πάσα ἀλήθεια γιὰ τὴν περιπέτειά τους
 και γίναν βασιλιάδες αὐτοὶ που τότε ἦσαν γιδοβοσκοί.
 Ἀν ὅμως ἐκεῖνα τὰ εἶχε κρατήσει ὁ Δάος και τὰ εἶχε πουλήσει,
335 γιὰ νὰ κερδίσει τοῦ λόγου τοῦ δώδεκα δραχμῆς,
 θα ἔμεναν γιὰ πάντα στὴν ἀφάνεια
 τέτοιοι ἄντρες κι ἀπὸ τέτοια γενιά.
 Δεν εἶναι σωστό, παππού, νὰ το μεγαλῶνῶ ἐγὼ τοῦτο τὸ πλάσμα,
340 τὴν ἐλπίδα ὅμως τῆς σωτηρίας του
 νὰ τὴν πάρει και νὰ τὴν εξαφανίσει ὁ Δάος.
 Κάποιος ἦταν ἑτοιμος νὰ παντρευτεῖ τὴν ἀδερφή του
 και τὸν σταμάτησαν τὰ γνωρίσματα,
 ἄλλος βρήκε τὴ μητέρα του και τὴν ἀπελευθέρωσε,
 ἄλλος ἔσωσε ἀδελφό.
 Ἐπειδὴ ὁ βίος ὅλων εἶναι φύσει ἐπισηφαλῆς,
 οφείλουμε, γέροντα, νὰ τὸν προφυλάσσουμε προνοώντας
345 και νὰ προλαβαίνουμε τὰ πράγματα, ὅσο μπορούμε.
 «Ἀν δεν σου ἀρέσει», λέει, «δῶσ' το πίσω».
 Και θεωρεῖ ἀποστομωτικὸ τὸ ἐπιχείρημα.
 Δεν εἶναι δίκαιο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εὐὸ
 πρέπει νὰ ἐπιστρέφεις κάτι ἀπὸ αὐτὰ που τοῦ ἀνήκουν,
 ζητάς ἀπὸ πάνω νὰ πάρεις και τὸ παιδί,
350 γιὰ νὰ μὴ πορτεῖς και πάλι νὰ ραδιοιουργεῖς ἐκ τοῦ ἀσφαλούς,
 ἀν τώρα ἡ Τύχη ἔσωσε κάτι ἀπὸ τὰ δικά του;
 Εἶπα ὅ,τι εἶχα νὰ πῶ. Πάρε τὴν ἀπόφαση που θεωρεῖς δίκαιη.

τους. Τραγωδίες με θέμα τὸν μῦθο τῆς Τυρῶς ἔγραψαν ὁ Σοφοκλῆς και οἱ τραγικοὶ ποιητὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Καρκίνος και Ἀστυδάμας. Πιθανότατα ὁ Σῦρος ἀντλεῖ τὸ παράδειγμά του ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτά.

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

ἀλλ' εὐκριτ' ἐστί· πάντα τὰ συνεκκείμενα
τοῦ παιδίου ἔστί. τοῦτο γινώσκω.

(ΔΑΟΣ)

καλῶς·

355 τὸ παιδίον δέ;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

οὐ γνῶσομ' εἶναι μὰ Δία σοῦ
τοῦ ἵν' ἀδικοῦντος, τοῦ βοηθοῦντος δέ καὶ
ἐπεξιόντος τὰδικεῖν μέλλοντί σοι.

(ΣΥΡΟΣ)

πόλλ' ἀγαθὰ σοι γένοιτο.

(ΔΑΟΣ)

δευή γ' ἢ [κρίσις
νῆ τὸν Δία τὸν Σωτήρ', ἅπανθ' εὐρῶν [ἐγὼ
360 ἅπαντα περιέσπασμ'. ὁ δ' οὐχ εὐρῶν ἔχει.
οὐκοῦν ἀποδιδῶ;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

φημί.

Σκηνή από την Σαμία. Ψηφιδωτό από τη
λεγόμενη 'οικία του Μενάνδρου', 3ος αι. μ.Χ.
(Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο).

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Δεν είναι δύσκολο να αποφασίσω.
Όλα όσα βρέθηκαν με το παιδί, ανήκουν στο παιδί.
Αυτή είναι η ετυμγορία μου.

(ΔΛΟΣ)

355 Καλώς. Και το παιδί;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Δεν θα αποφασίσω, μα τον Δία, ότι ανήκει σ' εσένα
που και τώρα το αδικείς· ανήκει σ' αυτόν που το υπερασπίζεται
και αντιδρά στις αδικίες που σχεδιάζεις.

(ΣΥΡΟΣ)

Να έχεις του κόσμου τα καλά.

(ΔΛΟΣ)

Είναι πρωτοφανής η απόφαση, μα τον Δία τον Σωτήρα.
Εγώ τα βρήκα όλα, και μου τα πήραν όλα.

360 Και τα έχει αυτός που δεν τα βρήκε.
Πρέπει λοιπόν να του τα παραδώσω;

(ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ)

Ασφαλώς.

(μετάφραση, Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΤΡΑΤΩΝ

(τέλος 4ου αι. π.Χ.)

156. — Φοινικίδης (Απόσπασμα 1)

Δεν γνωρίζουμε ποια ήταν η υπόθεση της κωμωδίας Φοινικίδης ούτε από ποια συμφραζόμενα προέρχεται το απόσπασμα. Στοις σαζόμενους στίχους ένας ηλικιωμένος οικοδοισπότης περιγράφει τις δυσκολίες που είχε να συνεννοηθεί με τον μάγειρο που μίσθωσε, επειδή εκείνος επέμενε να χρησιμοποιεί για πράγματα καθημερινά όχι τις κοινόχρηστες ονομασίες, αλλά παρεξηγήσιμες ή ακατανόητες για τον συνομιλητή του ομηρικές λέξεις.

Ο μάγειρος, που είναι άγνωστος στην Αρχαία κωμωδία (περίπου: την κωμωδία του 5ου αι.), διαμορφώνεται ως σταθερός τύπος με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά την περίοδο της Μέσης κωμωδίας, δηλ. στα χρόνια ανάμεσα στον Αριστοφάνη και στον Μένανδρο.

σφίγγ' ἄρρεν', οὐ μάγειρον, εἰς τὴν οἰκίαν
εἴληφ', ἀπλῶς γὰρ οὐδὲ ἓν, μὰ τοὺς θεοὺς,
ὧν ἂν λέγῃ συνήμ'· καινὰ ῥήματα
πεπορισμένος πάρεστιν, ὥς εἰσῆλθε γάρ,
5 εὐθὺς μ' ἐπηρώτησε προσβλέψας μέγα·
"πόσους κέκληκας μέροπας ἐπὶ δεῖπνον; λέγε."
"ἐγὼ κέκληκα Μέροπας ἐπὶ δεῖνον; χολᾶς.
τοὺς δὲ Μέροπας τούτους με γινώσκειν δοκεῖς;
οὐδεὶς παρέσται· τοῦτο γάρ, ἡν τὸν Δία,
10 ἔστι κατάλοιπον, μέροπας ἐπὶ δεῖπνον καλεῖν."
"οὐδ' ἄρα παρέσται δαιτυμῶν οὐθεὶς ὅλων;"
"οὐκ οἶομαί γε." Δαιτυμῶν; ἐλογιζόμεν'
"ἤξει Φιλῖνος, Μοσχίων, Νικήρατος,
ὁ δεῦν', ὁ δεῖνα." κατ' ὄνομ' ἐπεπορευόμεν'
15 οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς οὐδὲ εἰς μοι Δαιτυμῶν.
"οὐδεὶς παρέσται" φημί. "τί λέγεις; οὐδὲ εἰς;"

¹ Η σφίγγα ήταν διαβόητη για τον γραφώδη και δυσνόητο λόγο της.

² Η κωμικότητα εδώ και παρακάτω (στ. 11 κ.ε.) απορρέει από το γεγονός ότι ο οικοδοισπότης εκλαμβάνει τα πρωτίστως ή αποκλειστικώς ποιητικά —κυρίως ομηρικά— προσηγορικά

Ομηρομανής μάγειρος

όταν η προετοιμασία του δείπνου καταλαμβάνει σημαντική ή κεντρική θέση στην πλοκή της κωμωδίας, και παραμένει ως σταθερός τύπος και της Νέας κωμωδίας. Ο μάγειρος κατά κανόνα είναι αλαζών και υπερσώπτης, έχει πολύ μεγάλη ιδέα για την τέχνη του, που την εκθειάζει υπερμέτρος, συγκρίνοντάς την άλλοτε με τη γεωμετρία και άλλοτε με τη μουσική, και γενικά τυραννεί λίγο πολύ τους πάντες, με πρώτους τους βοηθούς του και τον οικοδεσπότη.

Το απόσπασμα παραδίδεται σε δύο εκδοχές, που ενδεχομένως ανάγονται σε δύο διαφορετικούς ποιητές. Οι στίχοι που απαντούν μόνο στη διευρυμένη εκδοχή τυπώνονται πιο μέσα (έν εισθέσει).

Αρσενική σφίγγα' έφερα στο σπίτι μου, όχι μάγειρα,
Από αυτά που λέει, μα τους θεούς, δεν καταλαβαίνω γρυ.
Μου έχει έρθει εφοδιασμένος με καινούργιες λέξεις.

- 5 Να, με το που μπήκε μέσα, με ρώτησε άξαφνα,
κοιτάζοντάς με αφ' υψηλού:

«Πόσους μέροπες¹ έχεις καλέσει στο δείπνο; Λέγε.»

«Εγώ κάλεσα Μέροπες σε δείπνο; Τρελάθηκες.

Αυτούς τους Μέροπες θαρρείς πως τους ξέρω;

Δεν θα παρευρεθεί κανείς· αυτό, μα τον Δία, μου έλειπε τώρα,

- 10 να καλώ σε δείπνο μέροπες.»

«Δηλαδή δεν θα παρευρεθεί ούτε ένας συνδαιτυμών;»

«Δεν νομίζω.» Συνδαιτυμών; Αρχισα να λογαριάζω·

«θά' ρθει ο Φιλίνος, ο Μοσχίων, ο Νυχήρατος,

ο τάδε, ο τάδε.» Πέρασα τα ονόματα ένα-ένα.

- 15 Δυστυχώς δεν υπήρχε ανάμεσά τους Συνδαιτυμών.

«Δεν θα παρευρεθεί κανένας» λέω. «Τι είπες; Ούτε ένας;»

μέροπες και δαιτυμών ως κίρια ονόματα. Η λέξη μέροπες στον Όμηρο είναι επίθετο που προσδιορίζει σταθερά το ουσιαστικό βροτοί (=θνητοί). Αργότερα έγινε ουσιαστικό, συνώνυμο με το βροτός.

- ὁ δ' ἡγανάκτησ' ὥσπερ ἡδικοημένος
 ὅτι οὐ κέκληκα Δαιτυμόνα, καινὸν σφόδρα.
 "οὐδ' ἄρα θύεις ῥηξίχθον;" "οὐκ", ἔφην, "ἐγώ."
 20 "βοῦν εὐρυμέτωπον;" "οὐ θύω βοῦν, ἄθλιε."
 "μῆλα θυσιάζεις ἄρα;" "μὰ Δί', ἐγὼ μὲν οὐ.
 οὐδέτερον αὐτῶν, προβάτιον δ'." "οὐκουν", ἔφη.
 "τὰ μῆλα πρόβατα." "Ἐμῆλα πρόβατ' > οὐκ οἶδ'", ἔφην,
 "μάγειρε, τούτων οὐθέν, οὐδὲ βούλομαι.
 25 ἀγροικότερός εἰμι, ὥσθ' ἀπλῶς μοι διαλέγου."
- "Ὀμηρον οὐκ οἶσθας λέγοντα;" "καὶ μάλα
 ἐξῆν ὁ βούλοιτ', ὦ μάγειρ', αὐτῷ λέγειν.
 ἀλλὰ τί πρὸς ἡμᾶς τοῦτο, πρὸς τῆς Ἑστίας;"
 "κατ' ἐκείνον ἤδη πρόσεχε καὶ τὰ λοιπά μοι."
 30 "Ὀμηρικῶς γὰρ διανοεῖ μ' ἀπολλύναι;"
 "οὐτῶ λαλεῖν εἴωθα." "μὴ τοῖνυν λάλει
 οὕτω παρ' ἔμογ' ὦν." "ἀλλὰ διὰ τὰς τέτταρας
 δραχμὰς ἀποβάλω", φησί, "τὴν προαίρεσιν;
 τὰς οὐλοχύτας φέρε δεῦρο." "τοῦτο δ' ἐστὶ τί;"
 35 "κριθαί." "τί οὖν, ἀπόπληκτε, περιπλοκάς λέγεις;"
 "πηγὸς πάρεστι;" "πηγός; οὐχὶ λαικάσει,
 ἐρεῖς σαφέστερον θ' ὁ βούλει μοι λέγειν;"
 "ἀτάσθαλός γ' εἶ, πρέσβυ." φησὶν, "ἄλα φέρε
 τοῦτ' ἔσθ' ὁ πηγός, τοῦτο δείξον." χέρνιβον
 40 παρῆν' ἔθνευ, ἔλεγεν ἕτερα μυρία
 τοιαῦθ' ἄ, μὰ τὴν Γῆν, οὐδὲ εἰς συνῆκεν ἄν,
 μίστυλλα, μοίρας, δίπτυχ', ὀβελούς· ὥστ' ἔδει
 τὰ τοῦ Φιλίτα λαμβάνοντα βυβλία

³ ῤηξίχθων (ῤήγγημι+χθῆν) = αὐτός που σκίζει τὴ γῆ. Πιθανῶς ἐννοεῖ χοῖρο, καὶ ὅχι βόδι, ὅπως προϋποθέτει τὸ 'δευρυμένο' κείμενο (στ. 22).

⁴ Τὸ κριθάρι, τὸ αλάτι καὶ τὸ ὑερὸν νερό εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴ θυσία.

⁵ Αποδίδουμε κατ' ἀναλογία. Βλ. τὸ πρωτότυπο καὶ πβ. Ὀδύσσεια τ 422 μίστυλλον τ' ἄρ ἐπισταμένως κείραν τ' ὀβελόισιν / ... δάσαντό τε μοίρας, *Ιλιάς* Α 461, 465 δίπτυχα ποιήσαντες ... μίστυλλον τ' ἄρα τᾶλλα καὶ ἀμφ' ὀβελόισιν ἔπειραν (=χώρισαν ἐπειτα τὰ μετρία, τὰ τύλιξαν μετὰ τὴ σκέπη) «διπλώνοντάς τιν' ... ἐκοφαν μικρά μικρά κομμάτια τὰ ἀλ-

- Και έγινε έξω φρενών λες και τον προσέβαλα
 που δεν είχα καλέσει Συνδαιτυμόνα. Πρωτοφανές και πρωτάκουστο.
 «Δηλαδή δεν θυσιάζεις ρηξίχθονα;»⁵ «Εγώ», είπα, «όχι, δεν θυσιάζω».
- 20 «Βουν ευριμέτωπον;» «Δεν θυσιάζω βόδι, άθλιε.»
 «Μήπως θυσιάζεις μήλα;» «Εγώ, μα τον Δία, δεν θυσιάζω, όχι.
 Ούτε το ένα ούτε το άλλο, μονάχα ένα προβατάκι.»
 «Μα, μήλα», είπε, «σημαίνει πρόβατα.» «Μήλα σημαίνει πρόβατα;
 Δεν ξέρω», είπα, «μάγειρα,
 τίποτε απ' αυτά, ούτε θέλω να μάθω.
- 25 Εγώ είμαι λίγο χοντροκέφαλος. Μόησέ μου λοιπόν απλά.»
 «Δεν ξέρεις ότι ο Όμηρος λέει —;» «Αυτός, μάγειρα,
 ήταν απολύτως ελεύθερος να λέει ό,τι θέλει.
 Όμως, για τ' όνομα της Εστίας, τι σχέση έχει αυτό με εμάς;»
 «Άκουσε λοιπόν τώρα και τα υπόλοιπα με τον τρόπο το δικό του.»
- 30 «Δηλαδή βάλθηκες να με εξοντώσεις ομηρικώς;»
 «Έτσι έχω μάθει να μιλάω.» «Τότε, να μη μιλάς έτσι
 όταν είσαι μαζί μου.»
 «Και να απεμπολήσω», λέει, «τις αρχές μου
 για τις τέσσερις δραχμές;»
 «Φέρε μου εδώ τις ουλοχύτες.» «Αυτό πάλι τι είναι;»
- 35 «Κριθάρι.» «Και γιατί, συφοριασμένε, τα λες ακαταλαβίστικα;»
 «Υπάρχει πηγός;» «Πηγός; Δεν απαυτώνεσαι!
 Δεν θα μου πεις καθαρά ό,τι έχεις να μου πεις;»
 «Γίνεσαι χυδαίος, γέροντα», λέει. «Αλάτι φέρε
 αυτό είναι ο πηγός, αυτό δώσε μου.»
- 40 Το ιερό νερό⁶ ήταν έτοιμο, επρόφερε θυσιά, έλεγε μύρια όσα,
 τέτοια που, μα τη Γη, κανείς δεν θα μπορούσε να τα καταλάβει:
 οπτά, κρεατοσφαιρίδια, αλλάντες, οβελίες.⁷
 Τελικά έπρεπε να βάλω κάτω τα βιβλία του Φιλίτα⁸

λα κρέατα και τα πέρασαν στις σούβλες» (μετρ. Ο. Κομνηνού-Κακριδή). Στον Όμηρο το μίστυλλον είναι ρήμα (παρατατικός χωρίς αύξηση) που σημαίνει 'κόβω σε κομμάτια (μερίδες)' και χρησιμοποιείται αποκλειστικά για το τεμάχισμα του κρέατος πριν από το φήσιμο. Ο αδαής περί τον Όμηρον γέρος το εξέλαβε ως ουσιαστικό (τό μίστυλλον).

⁶ Ποιητής και λόγιος από την Κω (β' μισό 4ου/αρχές 3ου αι. π.Χ.). Έγραφε, μεταξύ άλλων, ένα έργο με τον τίτλο "Ατακτοί γλώσσαί (παραδίδονται και οι τίτλοι "Ατακτα και Γλώσσαί), όπου είχε συγκεντρώσει διαλεκτικούς τύπους, τετρακούς όρους και ομηρικές λέξεις.

- σκοπεῖν ἕκαστον τί δύναται τῶν ῥημάτων.
45 ἀλλ' ἰκέτευον αὐτὸν ἤδη μεταβαλὼν
ἀνθρωπίνως λαλεῖν τι. τὸν δ' οὐκ ἄν ποτε
ἔπεισεν ἢ Πειθῶ παραστᾶσ' αὐτόθι.
καί μοι δοκεῖ ῥαψωδοτοιοῦτον τινὸς
δοῦλος γεγονώς ἐκ παιδὸς ἀλιτήριος
50 εἴτ' ἀναπεπλήσθαι τῶν Ὀμήρου ῥημάτων

- και να ψάχνω να βρω τι σημαίνει κάθε λέξη.
45 Αφού είδα και απόειδα, άλλαξα τακτική και τον ικέτευα
να μιλήσει και λίγο ανθρωπινά. Ε, αυτόν
η ίδια η Πειθώ να παρουσιάζοταν επί τόπου
δεν επρόκειτο να τον πείσει εις τον αιώνα.
Αν με ρωτάς, φαίνεται πως από παιδί ο αναθεματισμένος
ήτανε δούλος κάποιου ραψωδοτέτοιου
50 κι εκεί την ψώνισε με τη γλώσσα του Ομήρου.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Χάλκινο αγαλματίδιο κωμικού μάγειρου,
προερχόμενο από την Αττική, περ. 400-375 π.Χ.
(Τορόντο, Royal Ontario Museum.)

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ
– ΥΜΝΟΙ

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

(περ. 300 – περ. 240 π.Χ.)

157. – Αἴτια (Απόσπασμα 1)

Τα Αἴτια του Καλλίμαχου, του σημαντικότερου ποιητή της ελληνιστικής εποχής, που καταγόταν από την Κυρήνη και έζησε στην Αλεξάνδρεια, είναι, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος, αιτιολογικές εξηγήσεις για ποικίλες —ενίοτε περίεργες— συνήθειες και τελετουργίες. Το αποσπασματικά σωζόμενο έργο, που αποτελείται από πολλές αυτοτελείς αιτιολογικές διηγήσεις, ήταν γραμμένο σε ελεγειακό μέτρο, χωριζόταν σε τέσσερα βιβλία και υπολογίζεται ότι η έκτασή του ξεπερνούσε τους 4.000 στίχους.

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί τον Πρόλογο των Αιτίων, τον οποίο ο ποιητής προέταξε ως γενική, τρόπον τινά, εισαγωγή στο έργο. Στον Πρόλογο, που συνιστά ένα είδος ποιητικού μανιφέστου, ο Καλλίμαχος, χρησιμοποιώντας ενανάνγνωστα σύμβολα,

-]ι μοι Τελχῖνες ἐπιτρύζουσιν αἰοιδῇ,
νῆιδε]ς οἱ Μούσης οὐκ ἐγένεντο φίλοι,
εἵνεκε]ν οὐχ ἔν ἄεισμα διηνεκὲς ἢ βασιλ[η
.....]ας ἐν πολλαῖς ἤνυσα χιλιάσιν
5 ἢ], οὐς ἥρωας, ἔπος δ' ἐπὶ τυτθὸν ἐλ[ίσσω
παῖς ἄτ]ε, τῶν δ' ἐτέων ἢ δεκά[ς] οὐκ ὀλίγη.
.....]. [.]και Τε[λ]χίσιν ἐγὼ τόδε· φύλον α[
.....] τήκ[ειν] ἤπαρ ἐπιστάμενον,
.....].. ρην [ὀλ]ιγόστιχος· ἀλλὰ καθέλ[κει
10πο]λὺ τὴν μακρὴν ὄμπνια Θεσμοφόρ[ος·
τοῖν δὲ] δυνῶν Μίμερμος ὅτι γλυκὺς, α[ί] κατὰ λεπτὸν
.....] ἢ μεγάλῃ δ' οὐκ ἐδίδαξε γυνή.
.....]ον ἐπὶ Θρηῖκας ἀπ' Αἰγύπτου [πέτοιτο

¹ Σύμφωνα με την παράδοση, οι πρώτοι κάτοικοι της Ρόδου, που δύνεταν μαγικές ικανότητες. Υπήρξαν οι ευρετές της μεταλλουργίας, αλλά κρατούσαν ζηλόφθονα την τέχνη για τον εαυτό τους. Περιγράφονται, μεταξύ άλλων, ως φθονεροί. Ο Καλλίμαχος χαρακτηρίζει Τελχίνες τους φθονερούς ομοτέχνους του. Ένα αρχαίο υπόμνημα τους ταυτίζει με τους επιγραμματικούς Ασκληπιάδη (ο οποίος όμως μάλλον δεν ήταν στη ζωή όταν γράφτηκε ο Πρόλογος) και Ποσειδίππο καθώς και με τον Πραξιφάνη από την Μύλητο, εναντίον του οποίου ο Καλλίμαχος έγραψε ένα πεζό έργο.

Η ποιητική του Καλλιμάχου

απορρίπτει τις ποιητικές αρχές των 'φθονερών' ομοτέχνων του, των Τελχίνων, όπως τους αποκαλεί, που επικρίνουν την ποίησή του, και διατυπώνει κατ' αντιδιαστολήν την δική του ποιητική. Βασικές αρχές αυτής της ποιητικής είναι η προτίμηση σε μικρά θέματα, η ολιγοστιχία, η ηδύτητα, η πορεία από το στενό και απάτητο μονοπάτι και πάνω απ' όλα η λεπτότητα, που κατέχει κεντρική θέση. Το επίθετο λεπτός, που έγινε έμβλημα μιας ποιητικής παράδοσης αιώνων, μπορεί να αναφέρεται και στην ολιγοστιχία, κυρίως όμως έχει να κάνει με την ποιότητα του επεξεργασμένου ποιητικού αποτελέσματος, που προϋποθέτει βασανιστικό μόχθο, κυριολεκτικάς λεπτοργία.

- Οι Τελχίνες,¹ αυτοί οι αδαιείς που δεν αξιώθηκαν τη φιλία της Μούσας
...μουρμουρίζουν για την ποίησή μου. Μου καταμαρτυρούν
ότι δεν άπλωσα ποίημα ενιαίο και συνεχές
σε πολλές χιλιάδες στίχους περί βασιλέων και ... ηρώων.
5 αλλά κλώθω, λέει, του τραγουδιού το νήμα λιγοστό
σαν το μικρό παιδί, ενώ μετράω δεκαετίες ουκ ολίγες.
Κι εγώ για τους Τελχίνες έχω την εξής απάντηση: «φύτρα ...
ειδικευμένη στον φθόνο που τρώει τα σωθικά σας
...υπήρξα ολιγόστιχος² αλλά η Δήμητρα³ η θρεπτική
10 είναι πολύ ανώτερη από τη μακριά...
και τη γλυκιά χάρη του στίχου του Μίμνερμου
τη διδαχτήκαμε από τα "κατά λεπτόν", όχι από τη Μεγάλη Γυναίκα.⁴
"ο γερανός που αίματα Πυγμαίων⁵ τον ευφραίνουν

2 Ίσως αναφέρεται (επιδοκιμαστικά) στη Δήμητρα, τη χαμένη σήμερα, αλλά περίφημη στην αρχαιότητα ελεγεία του Φιλίτα από την Κω (β' μισό 4ου/αρχές 3ου αι. π.Χ.).

3 Εικάζεται ότι με τη φράση «τα 'κατά λεπτόν» εννοούνται μικρά ποιήματα του ποιητή της αρχαϊκής εποχής Μίμνερμου, ενώ με τον όρο «Μεγάλη Γυναίκα» υποδηλώνεται η γνωστή πολύστιχη ερωτική ελεγεία του ίδιου ποιητή Ναννώ (από το όνομα της Λυδής αυλητρίδας, της αγαπημένης του ποιητή).

4 Μυθικοί νάνοι της περιοχής του Άνω Νεόλου που πολέμησαν με γερανούς και εξοντώθηκαν απ' αυτούς.

- αἵματ]ι Πηγμαίων ἡδομένη [γ]έρα[νος.
 15 Μασσα]γέται [κ]αὶ μακ[ρόν οἷστεύ]οιεν ἐπ' ἄνδρα
 Μῆδον· ἀ[ηδονίδες] δ' ᾠδε μελιχρ[ό]τεραι.
 ἔλλετε Βασκανίης ὀλοὸν γένο[ς]· αὐθι δὲ τέχνη
 ἰ νύκετε.] [μὴ σχοίν]ω Περσίδι τῇ[ν] σοφίην·
 μῆδ' ἀπ' ἐμεῦ διφᾶ]τε μέγα ψοφέουσιν αἰοδὴν
 20 τίκτεσθαι· βροντᾶ]ν οὐκ ἐμόν, [ἀλλὰ] Διός".
 καὶ γὰρ ὅτ]ε πρ[ώ]τιστον ἐμοῖς ἐπὶ δέλτον ἔθηκα
 γούνασι]ν, Ἀ[πό]λλων εἶπεν ὁ μοι Λύκιος·
 ".....]...αἰοιδέ, τὸ μὲν θύος ὅττι πάχιστον
 θρέψαι, τῇ]ν Μοῦσαι δ' ὠγαθέ λεπταλέην·
 25 πρὸς δέ σε] καὶ τόδ' ἄνωγα, τὰ μὴ πατέουσιν ἄμαξαι
 τὰ στεῖβε]ιν, ἐτέρων ἵχνια μὴ καθ' ὁμά
 δίφρον ἐλ]ῆν μῆδ' οἶμον ἀνὰ πλατύν, ἀλλὰ κελεύθους
 ἀτρίπτο]υς, εἰ καὶ στε[ι]νότερην ἐλάσεις".
 τῷ πιθόμη]ν· ἐνὶ τοῖς γὰρ αἰῶδομεν οἱ λυγὺν ἤχον
 30 τέττιγος, θ]όρυβον δ' οὐκ ἐφύλησαν ὄνων.
 θηρὶ μὲν ο]υατόεντι παινέικελον ὀγκήσαιτο
 ἄλλος, ἐγ]ὼ δ' εἶην οὐλ[α]χὺς, ὁ πτερόεις,
 ἀ πάντ]ως, ἵνα γῆρας ἵνα δρόσον ἦν μὲν αἰῶδω
 πρῶκιον ἐκ δίης ἡέρος εἶδαρ ἔδων,
 35 αὐθι τ]ῶ δ' [ἐκ]δύομι[ι], τό μοι βάρος ὅσον ἔπεστι
 τρεγ]λῶ[χι]ν ὀλ[οῶ] νῆσος ἐπ' Ἐγκελάδω.
Μοῦσαι γ]ὰρ ὅσους ἴδον ὄθμα[τ]ι παιδας
 μὴ λοξῶ, πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φύλους.

⁵ Σκυθικός λαός ανατολικά της Κασπίας θάλασσας. Οι Μασσαγέτες ήσαν φημισμένοι τοξότες.

⁶ Μέτρο μήκους χρησιμοποιούμενο στην Αίγυπτο (περ. 10-11 χιλιόμετρα).

- με τα φτερά του ας λάμνει από Αίγυπτο σε Θράκη”
 15 και “οι Μασσαγέτες” με μακριές σαϊτιές τους Μήδους ας στοχεύουν”.
 Έστω· αλλά τ’ αηδόνια, τα μικρά ποιήματα, είναι πιο γλυκά.
 Στον κόρακα από δω, φάρα κακιά και βάσχανη! Και στο εξής
 κριτήριό σας να ‘ναι η τέχνη κι όχι το περσικό χιλιόμετρο.⁷
 Και μη ζητάτε από μένα βαρύγδουπη ωδή·
 20 για τις βροντές στον Δία, όχι σ’ εμένα».·
 Όταν πρωτοκάθισα να γράψω,
 ο Λύκιος Απόλλωνας μου είπε:
 “...ποιητή, για τη θυσία φρόντισε να ‘χεις το πιο παχύ θρεφτάρι,
 αλλά τη Μούσα σου, αγαπητέ μου, κράτα την λεπτή.
 25 Σου παραγγέλνω ακόμη: πορεύου όπου δεν πατεί η άμαξα·
 να μην ακολουθείς τα χνάρια άλλων,
 ούτε και την πλατιά λεωφόρο, αλλά δρόμους
 ασύχναστους, κι ας είναι η πορεία σου στενή”.
 Εγώ υπάκουσα. Τώρα τραγουδώ για τους εραστές
 30 της λιγυρής φωνής του τζίτζικα,⁸ για τους μισούντες θόρυβον όνου.
 Το γκάρισμα του θηρίου με τα μεγάλα αυτιά
 ας το ζηλώσουν άλλοι· εγώ θέλω να είμαι ο ελάχιστος, ο φτερωτός—
 πραγματικά! τρόφιμος της δροσιάς, του θείου αιθέρα μάννα,
 για να μπορώ να τραγουδώ
 35 και ν’ αποθέσω μονομιάς αυτά τα γηρατιά που με βαραίνουν
 όσο το τρίγωνο νησι⁹ τον ολετήρα Εγκέλαδο.
 ...αφού οι Μούσες όποιον τον παίρνουν με καλό μάτι από παιδί
 δεν τον απαρνούνται όταν ασπρίζει.

(μετάφραση Θ. Δ. Παπαγγελής)

⁷ Για τους αρχαίους η φωνή του τζίτζικα, του αγαπημένου των Μουσών, ήταν γλυκιά. Πίστευαν ότι ο τζίτζικας τρεφόταν με δροσιά ή αέρα και ότι, όπως τα φίδια, μαζί με το ‘πουκάμισό’ του απέβαλλε και τα γεράματα.

⁸ Η τριγωνοειδής Σικελία, που ο Δίας την έριξε πάνω στον γίγαντα Εγκέλαδο.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

158. — "Ὑμνος εἰς Ἄρτεμιν 1-86, 259-268

Εκτός από τα επιγράμματα, τα μόνα άλλα ποιήματα του Καλλίμαχου που έχουν φτάσει ακέραια σε εμάς είναι οι Ὑμνοι. Πρόκειται για συλλογή ἑξὶ ὕμνων, οι δύο από τους οποίους είναι γραμμένοι σε δωρική διάλεκτο· ο ένας από τους δύο τελευταίους έχει συντεθεί σε ελεγκιακό δίστιχο, ενώ το μέτρο των υπολοίπων είναι το καθιερωμένο από τους λεγόμενους Ομηρικούς Ὑμνους δακτυλικό εξάμετρο (βλ. Κείμενο 16).

Ένας ὕμνος έχει λίγο-πολύ σταθερή δομή, ἐξ ορισμού υψηλό στόχο και ανάλογο περιεχόμενο. Κανονικά περιλαμβάνει την εισαγωγική επίκληση ἢ μινία της υμνούμενης θεότητας, αναφορά στο γένος και τη γέννηση, απαρίθμηση ἢ αναλυτική παρουσίαση των ἀρετῶν του θεοῦ ἢ της θεάς, ἐνδεχομένως τη διατύπωση κάποιου αιτήματος και την καταληκτικὴν διαβεβαίωση του υμνούντος προς τὴ θεότητα ὅτι θα τὴν υμνήσει και πάλι.

Ο Καλλίμαχος δεν ἀναιρεῖ βέβαια αὐτὴ τὴ δομὴ, που ἔχει παγιωθεῖ ἤδη στους Ομηρικούς Ὑμνους, ὥστόσο οι ὕμνοι του διαποτίζονται σε τέτοιο βαθμὸ ἀπὸ τις ισοτερικὲς ἀντιλήψεις του γιὰ τὴν ποίηση, ὥστε ἡ σταθερὴ δομὴ νὰ λειτουργεῖ, θὰ λέγαμε, ὡς πλαίσιο που ἀναδεικνύει με μεγαλύτερη ἐνέργεια τις αποκλίσεις ἀπὸ τὰ παραδεδομένα. Σιχνὰ ο ποιητὴς ἐστιάζει σε ἐπεισόδια του μῦθου σχετικῶς ἀγνώστα και ποιητικῶς ἐνικνεταίαν.

- Ἄρτεμιν (οὐ γὰρ ἑλαφρόν ἀειδόντεσσι λαθέσθαι)
 ὑμνέομεν, τῇ τόξα λαγωβολίαι τε μέλονται
 καὶ χορὸς ἀμφιλαφῆς καὶ ἐν οὔρεσιν ἐψμάασθαι,
 ἄρχμενοι ὥς ὅτε πατρὸς ἐφεζομένη γονάτεσσι
 5 παῖς ἔτι κουρίζουσα τάδε προσέειπε γονῆα·
 "δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄππα, φυλάσσειν,
 καὶ πολυνυνμίην, ἵνα μὴ μοι Φοῖβος ἐρίῃ,
 δὸς δ' ἰοὺς καὶ τόξα — ἔα πάτερ, οὐ σε φαρέτρην
 οὐδ' αἰτέω μέγα τόξον· ἐμοὶ Κύκλωπες οἰστούς
 10 αὐτίκα τεχνήσονται, ἐμοὶ δ' εὐκαμπὲς αἴεμια·
 ἀλλὰ φασεσφορίην τε καὶ ἐς γόνυ μέχρι χιτῶνα

Ὕμνος στην Ἀρτεμη

τα, εισάγει τη σμίκρυνση του υψήλους και προσαρμόζει τους θεούς στο επίπεδο της ανθρώπινης καθημερινότητας.

Από την άποψη αυτή είναι ιδιαίτερα διδακτικός ο Ὕμνος στην Ἀρτεμη, από τον οποίο ανθολογείται το πρώτο μέρος και η κατακλείδα. Ο ὕμνος αρχίζει παραδοσιακά με την υποχρεωτική μνεία της θεάς, αλλά ήδη στους πρώτους στίχους παρακαλούνθούμε μια απαραγνώριστα αλλημάχεια σκηνή: με το χαρακτηριστικό για την ελληνοιστική εποχή ενδιαφέρον για το παιδί, η θεά παρουσιάζεται μικρό παιδί στα γόνατα του πατέρα της να αποκαλεί χαιδευτικά ἄππα ('μπαμπάκα') τον κραταῖο πατέρα ἀνδρῶν και θεῶν, να του ζητάει δῶρα —εννοείται ἀντάξια μιας θεάς—, για να μην την νικά ο ἀδερφός της ο Φοῖβος, να διαρωθώνει, έπειτα από ωριμότερη σκέψη, το αἶτημά της και να προσπαθεῖ ἐπαινελημμένα να αγγίζει τα γόνατα του. Σε ανάλογο επίπεδο κινείται και η επίσκεψη στο εργαστήριο των Κυκλώπων, που περιγράφεται στη συνέχεια και παρέχει στον ποιητή την αφορμή να μνημονεύσει το ανάλαφρο επεισόδιο με την 'αποφύλαση' του τριχαιτού στέρνου του γίγαντα Βρόντη από την τριχρούνη Ἀρτεμη. Ο Ὕμνος στην Ἀρτεμη είναι χαρακτηριστικός και για έναν ἄλλο λόγο: για την πυκνότητα των 'παραπομπών' και των υπαινικτικών αναφορών σε παλαιότερα κείμενα.

Την Ἀρτεμη —ἀλίμονο στους αοιδούς που την ξεχνούν—
υμνούμε, που αγαπάει τα τόξα και το κυνήγι του λαγού
και τους απλόχωρους χορούς και τα παιγνίδια στα ὄρη,
κι αρχίζουμε από τότε, στου πατέρα της που κάθονταν τα γόνατα,

- 5 παιδάκι ακόμα κι έτοι στον πατέρα της μιλούσε:
Αἰώνια δῶσ' μου παρθενιά και κάμε να με κράζουν
μ' ὀνόματα πολλά που ο Φοῖβος μη μου παραβγαίνει.
Δῶσ' μου βέλη και τόξα, κι ἄσε πατέρα, ούτε φαρέτρα
ούτε μεγάλο τόξο σου γυρεύω. Οι Κύκλωπες και βέλη
10 θα τεχνουργήσουν γρήγορα για μένα κι εὐκαμπτο τόξο.
Και δάδες δῶσ' μου να κρατῶ! κι ὥσμε το γόνατο χιτῶνα

¹ Η Ἀρτεμις λατρευόταν και ως φωσφόρος. Συνήθως εμφανίζεται να κρατάει μία δάδα, σπανιότερα όμως και δύο.

- ζώννυσθαι λεγνυτόν, ἵν' ἄγρια θηρία καίνω.
 δὸς δέ μοι ἐξήκοντα χορίτιδας Ωκεανίνας,
 πάσας εἰνέτεας, πάσας ἔτι παῖδας ἀμίτρους.
 15 δὸς δέ μοι ἀμφιπόλους Ἀμνισίδας εἴκοσι νύμφας,
 αἱ τε μοι ἐνδρομίδας τε καὶ ὅπποτε μηκέτι λύγκας
 μήτ' ἐλάφους βάλλομι, θοοὺς κύνας εὖ κομέοιεν.
 δὸς δέ μοι οὐρεα πάντα· πόλιν δέ μοι ἦντινα νείμω
 ἦντινα λῆς· σπαρνὸν γὰρ ὅτ' Ἄρτεμιν ἄστνυ κάτεισιν.
 20 οὐρεσιν οἰκήσω, πόλεσιν δ' ἐπιμείζομαι ἀνδρῶν
 μοῦνον ὅτ' ὀξεῖσιν ὑπ' ὠδίνεσσι γυναῖκες
 τειρόμεναι καλέωσι βοηθόν, ἧσί με Μοῖραι
 γενομένην τὸ πρῶτον ἐπεκλήρωσαν ἀρήγειν,
 ὅττι με καὶ τίκτουσα καὶ οὐκ ἤλγησε φέρουσα
 25 μήτηρ, ἀλλ' ἀμογητὶ φύλων ἀπεθήκατο γυνών".
 ὥς ἡ παῖς εἰπούσα γενειάδος ἤθελε πατρός
 ἄψασθαι, πολλὰς δὲ μάτην ἐτανύσσατο χεῖρας
 μέχρις ἵνα ψαύσκει. πατὴρ δ' ἐπένευσε γελάσσας,
 φῆ δὲ καταρρέζων· "ὅτε μοι τοιαῦτα θέαιναι
 30 τίκτοιεν, τυτθὸν κεν ἐγὼ ζηλήμονος Ἥρης
 χωομένης ἀλέγομι. φέρειν, τέκος, ὅσσ' ἐβελημός
 αἰτίζεις, καὶ δ' ἄλλα πατὴρ ἔτι μείζονα δώσει.
 τρεῖς δέκα τοι πτολίεθρα καὶ οὐχ ἓνα πύργον ὀπάσω,
 τρεῖς δέκα τοι πτολίεθρα, τὰ μὴ θεὸν ἄλλον ἀέξειν
 35 εἴσεται, ἀλλὰ μόνην σὲ καὶ Ἀρτέμιδος καλέεσθαι·
 πολλὰς δὲ ξυνὴ πόλιας διαμετρήσασθαι
 μεσσόγεωσ νήσους τε· καὶ ἐν πάσῃσιν ἔσονται
 Ἀρτέμιδος βωμοὶ τε καὶ ἄλσος. καὶ μὲν ἀγνισαῖς
 ἔσση καὶ λυμένεσσιν ἐπίσκοπος". ὥς ὁ μὲν εἰπών

² Κόρες του Ωκεανού (βλ. σχόλ. 10).

³ Κορίτσια που δεν ἔχουν φτάσει στην εφηβεία καὶ δεν ἔχουν φορέσει τὴ ζώνη που φοροῦν οἱ γυναῖκες.

⁴ Οἱ Ἀμνισίδες νύμφες εἶναι κόρες τοῦ ποταμοῦ τῆς Κρήτης Ἀμνισσοῦ, που ἐκβάλλει στὴ θάλασσα ἀνατολικά τοῦ Ηρακλείου.

- να 'μαι ζωσμένη πλουμιστό και άγρια θηρία να σκοτώνω.
Δώσ' μου ακόμα ένα χορό μ' εξήντα Ωκεανίδες.⁵
όλες εννιάχρονες, όλες παιδούλες δίχως τη γυναίκεια ζώνη.⁶
- 15 Και δώσ' μου είκοσι νύμφες Αμνισίδες,⁷ να τις έχω βάγιες
τα πέδιλα να μου κοιτούν και τα γοργά σκυλιά μου,
όταν δεν θα χτυπάω λύγκες μήτε ελάφια.
Κι όλα τα όρη δώσε μου κι από τις πόλεις όποια εσύ θελήσεις,
γιατί στην πόλη η Άρτεμη συχνά δεν κατεβαίνει.
- 20 Στα όρη θα κατοικήσω, ενώ στις πόλεις θα 'ρχομαι μ' ανθρώπους
σ' επαφή
μονάχα όταν γυναίκες που κοιλοπονοούν βαριά
θα με καλούν να τις βοηθήσω.⁸ Σ' αυτές οι Μοίρες,
όταν γεννιόμουν, με προόρισαν να φέρω τη βοήθεια.
Γιατί κι εμένα η μάνα μου δεν πόνεσε σαν με γεννούσε,
- 25 και δίχως κόπο μ' έβγαλε, στα γόνατά της πάνω αφήνοντάς με».
Αυτά η παιδούλα ως είπε, τη γενειάδα προσπαθούσε του πατέρα της
να αγγίξει, όμως πολλές φορές ανώφελα τα χέρια τάνυσε
μήπως τα φάψει. Και ο πατέρας συγκατάνευσε γελώντας,
κι είπε, την κόρη του χαϊδεύοντας: «Τέτοια οι θεές
- 30 σαν μου γεννούν παιδιά, οι θυμοί της Ήρας της ζηλιάρας
ούτε μ' αγγίζουνε· όσα θελήσεις πάρε τέκνο μου
κι άλλα ο πατέρας θα σου δώσει πιο τρανά.
Τριάντα πόλεις κι όχι μία μοναχά θα σου χαρίσω,
τριάντα πόλεις που θεόν άλλο δεν θα τιμήσουν
- 35 παρά μονάχα εσένα και θ' αποκαλούνται πόλεις της Αρτέμιδας.
Κι άλλες πολλές θα 'χεις κοινές μ' άλλους θεούς
και στα μεσόγαια και στα νησιά. Και θα υπάρχουν σ' όλες
βωμοί και άλση για την Άρτεμη. Στους δρόμους
και στα λιμάνια εσένα για προστάτισσα θα λογαριάζουνε».⁹
Τούτα σαν είπε,

⁵ Η Άρτεμις λατρευόταν και ως Ειλεϋθια (θεά του τοκετού που κραίνει τις ωδίνες και επιταχύνει τον τοκετό).

⁶ Στον στ. 259 η θεά ονομάζεται λιμενοσκόπος (εδώ λιμένισσιν επίσκοπος). Στην Ήλυδα λατρευόταν η Άρτεμις επίσκοπος.

- 40 μῦθον ἐπεκρήνη καρήατι. βαῖνε δὲ κούρη
 Λευκὸν ἐτι Κρηταῖον ὄρος κεκοιμημένον ὕλη,
 εἴθεν ἐπ' Ὠκεανόν· πολέας δ' ἐπελέξατο νύμφας,
 πάσας εἰνέτας, πάσας ἐτι παῖδας ἀμίτρον·
 χαῖρε δὲ Καίρατος ποταμὸς μέγα, χαῖρε δὲ Τηθύς,
 45 οὐνεκα θυγατέρας Λητωίδι πέμπον ἀμορβούς.
 αὐθι δὲ Κύκλωπας μετεκίαθε· τοὺς μὲν ἔτετμε
 νήσω ἐν Λιπάρη (λιπάρη νέον, ἀλλὰ τότε ἔσκεν
 οὐνομά οἱ Μελιγουνίς) ἐπ' ἄκμοσιν Ἡφαίστοιο
 ἑσταότας περὶ μύδρον· ἐπείγετο γὰρ μέγα ἔργον·
 50 ἱππεῖν τετύκοντο Ποσειδάωνι ποτίστρην,
 αἱ νύμφαι δ' ἔδδισαν, ὅπως ἴδον αἰνὰ πέλαρα
 πρηόσιν Ὀσσαίοισιν ἐουκότα (πᾶσι δ' ὑπ' ὀφρύν
 φάεα μουνόγληνα σάκει ἴσα τετραβοεῖα
 δεινὸν ὑπογλαύσσοντα) καὶ ὁππότε δοῦπον ἄκουσαν
 55 ἄκμονος ἠχήσαντος ἐπὶ μέγα πουλύ τ' ἄημα
 φυσαίων αὐτῶν τε βαρὺν στόνον· αὐὲ γὰρ Αἴτνη,
 αὐὲ δὲ Τρινακρίη Σικανῶν ἔδος, αὐὲ δὲ γείτων
 Ἰταλῆ, μεγάλην δὲ βοήν ἐπὶ Κύρνος αὐτεῖ,
 εὐθ' οἷγε ραιστήρας ἀειράμενοι ὑπὲρ ὤμων
 60 ἢ χαλκὸν ζείοντα καμινόθεν ἢ σιδηρον
 ἀμβολαδὶς τετύπαντες ἐπὶ μέγα μυχθίσσειαν,
 τῷ σφέας οὐκ ἐτάλασαν ἀκηδέες Ὠκεανῖναι
 οὐτ' αὐτην ἰδέειν οὔτε κτύπον οὔασι δέχθαι,
 οὐ νέμεσις· κείνους γε καὶ αἱ μάλα μηκέτι τυτθαί
 65 οὐδέποτε· ἀφρικτὶ μακάρων ὀρώσι θυγατρεις,
 ἀλλ' ὅτε κουράων τις ἀπειθέα μητέρι τεύχοι,
 μήτηρ μὲν Κύκλωπας ἐῖ ἐπὶ παιδί καλιστρεῖ,

⁷ Πιθανώς τα Λευκά ὄρη.

⁸ Ακριβέστερα: «δίχως ζώνη», βλ. στ. 14 και σχόλ. 3.

⁹ Μικρὸς ποταμὸς κοντὰ στὴν Κνωσό.

¹⁰ Κόρη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας, ἀδελφὴ καὶ γυναῖκα τοῦ Ὠκεανοῦ. Τρεῖς χιλιάδες ποτάμια καὶ τρεῖς χιλιάδες Ὠκεανίδες εἶναι τὰ παιδιὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος.

- 40 το λόγο του επικύρωσε κλίνοντας το κεφάλι. Κι έβαινε η κόρη
στο Λευκόν όρος της Κρήτης το δασόσκεπο,¹¹
κι εκείθε στον Ωκεανό. Και νύμφες διάλεξε πολλές,
όλες εννιάχρονες, κι όλες ακόμα κόρες δίχως διάδημα.¹²
Και χαίρονταν πολύ ο ποταμός ο Καίρατος,¹³ χαίρονταν και η Τηθύς,¹⁴
45 που έπεμπε τις θυγατέρες της βοηθούς στην κόρη της Λητώς.¹⁵

- Μετά τους Κύκλωπες πήγε να βρεί. Τους βρήκε
στο νησί της Λιπάρας¹² (Λιπάρα, νέον όνομα· τότε το λέγαν
Μελιγουνίδα). Και στου Ηφαίστου τρύγυρα το αμόνι
στέκονταν καθώς πύρωνε το μέταλλο, καθώς επείγονταν για μέγα έργο.
50 Ποτίστρα για τους ίππους μαστορεύανε του Ποσειδώνα.
Οι νύμφες φοβηθήκανε τα τρομερά σαν αντικρίσαν όντα
που μοιαζαν βράχοι από την Όσσα. Κάτω από το φρύδι
το μοναδικό τους μάτι, όμοιο με ασπίδα από βοδιών τεσσάρων δέρμα,
να κρυφοβλέπουν φοβερά. Κι ακούσανε το χτύπο
55 από το αμόνι που ήχησε μακριά και το μεγάλο φουσητό του αγέρα
από το φουερό, κι από των ίδιων (των Κυκλώπων) τη βαριάν ανάσα.
Γιατί και η Αίτνα βούιζε
καθώς και η Τρινακρία,¹³ όπου κατοικούν οι Σικανοί,¹⁴ και η γειτονική
Ιταλία. Και βοή μεγάλη ακούγονταν από την Κύρνο¹⁵
όταν τις σφύρες σήκωναν επάνω από τους ώμους.
60 καθώς, μια το ζεματιστό χαλκό που βγαίνει απ' το καμίνι
και μια το σίδερο χτυπούσαν με μεγάλο μόχθο.
Για τούτο και δεν άντεχαν οι αμέριμνες Ωκεανίδες
ούτε στα μάτια να τους δούνε άφοβα, ούτε το χτύπο να δεχτούν στ'
αυτιά τους.
Κ' ήτανε τούτο εύλογο, αφού αυτούς ακόμα και οι μεγάλες
65 οι θυγατέρες των θεών ποτέ δεν τους κοιτάζουν δίχως φρίκη.
Κι όταν απειθήσει στη μητέρα του κάποιο κοριτσάκι,
τους Κύκλωπες αυτή καλεί να τη συντρέξουν.

¹¹ Την Αρτεμη.

¹² Μικρό νησί στα βόρεια της Σικελίας, όπου τοποθετείται από τον Καλλίμαχο το εργαστήριο του Ηφαίστου, στο οποίο δουλεύουν οι Κύκλωπες.

¹³ Η Σικελία.

¹⁴ Παλαιότεροι κάτοικοι της Σικελίας, μετά τους Κύκλωπες και τους Λαιστρυγόνες.

¹⁵ Κύρνος ονομάζεται η Κορσική.

- Ἄργην ἢ Στερόπην· ὁ δὲ δώματος ἐκ μυχάτοιο
 ἔρχεται Ἑρμείης σποδιῇ κεχρισμένος αἰθῇ·
 70 αὐτίκα τὴν κούρην μορμύσσεται, ἥ δὲ τεκούσης
 δύνει ἔσω κόλπους θεμένη ἐπὶ φάεσι χεῖρας.
 κούρα, σὺ δὲ προτέρω περ, ἔτι τριέτηρος ἐοῦσα,
 εὐτ' ἔμολεν Λητώ σε μετ' ἀγκαλίδεσσι φέρουσα,
 Ἥφαίστου καλέοντος ὅπως ὀπτήρια δοίη.
 75 Βρόντεώ σε στιβαροῖσιν ἐφεισσεμένου γονάτεσσι,
 στήθεος ἐκ μεγάλου λασίης ἐδράξαι χαίτης,
 ἄλωψας δὲ βήφι· τὸ δ' ἄτριχον εἰσέτι καὶ νῦν
 μεσσάτιον στέρνοιο μένει μέρος, ὥς ὅτε κόρσῃ
 φωτὸς ἐνδρυθεῖσα κόμην ἐπενείματ' ἀλώπηξ.
 80 τῷ μάλα θαρσαλέῃ σφε τάδε προσελέξαι τῆμος·
 "Κύκλωπες, κῆμοί τι Κυδώνιον εἰ δ' ἄγε τόξον
 ἡδ' ἰοὺς κοίλῃν τε κατακληῖδα βελέμνων
 τεύξατε· καὶ γὰρ ἐγὼ Λητωῖας ὥσπερ Ἀπόλλων,
 αἱ δὲ κ' ἐγὼ τόξοις μονιὸν δάκος ἢ τι πέλαρον
 85 θηρίον ἀγρεύσω, τὸ δέ κεν Κύκλωπες ἔδουεν",
 ἔννεπες· οἱ δ' ἐτέλεσαν· ἄφαρ δ' ὠπλίσσας, δαῖμον.

.....

- πότνια Μουνιχίη λιμενοσκόπε, χαῖρε, Φεραίη.
 260 μὴ τις ἀτιμήσῃ τὴν Ἀρτεμιν (οὐδὲ γὰρ Οἰνεῖ
 βαμὸν ἀτιμάσσαντι καλοὶ πόλιν ἤλθον ἀγῶνες),
 μηδ' ἐλαφηβολίην μηδ' εὐστοχίην ἐριδαίνειν
 (οὐδὲ γὰρ Ἀτρεΐδης ὀλίγω ἐπὶ κόμπασε μισθῷ),

¹⁶ Ὁ Ἄργης, ὁ Στερόπης καὶ ὁ Βρόντης (στ. 75) εἶναι Κύκλωπες.

¹⁷ Ὁ Ἑρμῆς, γνωστός ἀπὸ διάφορες ἱστορίες ὡς ὁ φύλακας μικρῶν παιδιῶν κατ' ἐξοχὴν, λαιτουργεῖ — με το μουντζουρωμένο πρόσωπο — καὶ ὡς φόβητρο γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ.

¹⁸ Κρητικὸ (ἀπὸ τὴν Κυδωνία). Οἱ Κρήτες ἦσαν φημισμένοι τοξότες καὶ κατασκευαστές τόξων.

¹⁹ Στὸ πεπραϊκὸ λιμάνι τῆς Μουνιχίας υπήρχε ναὸς τῆς Ἀρτεμῆς. Στὸν συγκεκριμένο ναὸ ἡ λατρεία τῆς θεᾶς εἶχε πολλὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα.

- τον Άργη ή το Στερόπη.¹⁰ Κι απ' το βάθος του σπιτιού
φτάνει ο Ερμής μουντζουρωμένος μαύρη στάχτη.¹¹
- 70 Στην κόρη τον μπαμπούλα κάνει ευθύς, που τότε στις μητέρας της
βουτάει την αγκαλιά, τα χέρια βάζοντας μπροστά στα μάτια της.
Μα κόρη εσύ, και πιο παλιά, τρίχρονη όταν ήσουν,
η Λητώ στην αγκαλιά της σε οδήγησε
στον Ήφαιστο, που την προσκάλεσε τα δώρα του καλωσορίσματος
να της προσφέρει.
- 75 στα στιβαρά εκάθισες τα γόνατα του Βρόντη
κι απ' το μεγάλο στήθος του άδραξες τις πυκνές τρίχες
και τις ξερίζωσες με βια. Για τούτο μένει άτριχο και τώρα ακόμα
το μεσιανό μέρος του στέρνου του, καθώς ανθρώπου
κεφάλι που την κόμη του την τρώει η φώρα.
- 80 Και τότε θαρρετά πολύ είπες ετούτα:
«Κύκλωπες, και για μένα ένα Κυδώνιο τόξο»¹²
και βέλη και φαρέτρα βαθουλή
να φτιάξετε. Γιατί κι εγώ είμαι τέκνο της Λητώς, καθώς ο Απόλλωνας.
Κι αν με το τόξο ζωό σκοτώσω ξεμοναχιασμένο
- 85 ή και θεριόν, θα είναι για το γεύμα των Κυκλώπων».
Είπες, κι αυτοί στα φτιάξανε και οπλίστηκες θεά αμέσως.

.....

- Ω σεβαστή, Μουνυχία,¹³ λιμενοπροστάτισσα, χαίρε ω Φεραία.²⁰
- 260 Μην προσβάλει την Άρτεμη κανένας, γιατί ούτε στου Οινέα την πόλη,
που το βωμό της πρόσβαλε, ήρθαν καλοί αγώνες,²¹
ούτε στο ελαφοκυνήγι, ούτε στην ευστοχία να φιλονικεί κανείς
μαζί της
—αφού ούτε του Ατρέα ο γιός τον κομπασμό του πλήρωσε φτηνά—. ²²

²⁰ Η Άρτεμις Φεραία (από τις Φερές της Θεσσαλίας) λατρευόταν και στο Άργος, όπου είχε μεταφερθεί το άγαλμά της, καθώς επίσης και στην Αθήνα και τη Σικυώνα.

²¹ Ο βασιλιάς της Αιτωλίας Οινέας, όταν προσέφερε θυσία για τη νέα σοδειά, ξέχασε να θυσιάσει στην Άρτεμη, η οποία, για να τον τιμωρήσει, έστειλε τον Καλυδώνιο κάπρο που κατέστρεφε τα σπαρτά.

²² Ο Αγαμέμνων (ο γιος του Ατρέα) σκότωσε το ιερό ελάφι της Άρτεμις και κόμπασε για την επίδοσή του στο τόξο. Η θεά, οργισμένη, καθήλωσε στην Αυλίδα τον στόλο των Ελλήνων.

μηδέ τινα μνᾶσθαι τὴν παρθένον (οὐδὲ γὰρ Ὀτος,
 265 οὐδὲ μὲν Ὠαρίων ἀγαθὸν γάμον ἐμνήστευσαν),
 μηδὲ χορὸν φεύγειν ἐναύσιον (οὐδὲ γὰρ Ἴππῳ
 ἀκλαυτὶ περὶ βωμὸν ἀπείπατο κυκλώσασθαι)·
 χαῖρε μέγα, κρείουσα, καὶ εὐάντησον ἀοιδῇ.

Ἡ θεὰ Ἀρτεμις. Ανάγλυφη παράσταση της
 'συνάθροισης των θεών', ἔργο πιθανῶς του
 Ἀλκαμένη, ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ζωφόρο του
 Παρθενώνα. (Αθήνα, Μουσείο Ἀκροπόλεως)

Κι ούτε κανείς σε γάμο να ζητήσει την παρθένα —αφού ούτε
κι ο Ώτος.²³

ούτε ο Ωρίων κάμανε καλόν γάμο —.²⁴

265 μήτε ν' αποφύγει τον ετήσιο χορό — ούτε η Ιππώ²⁵
έμεινε δίχως κλάματα, όταν αρνήθηκε χορό να σύρει γύρω απ' το βωμό.
Χαίρε η παντοδύναμη κι άκου μ' ευμένεια τούτο το τραγούδι.

(μετάφραση Θανάσης Παπαθανασόπουλος)

που είχε συγκεντρωθεί εκεί για να βαδίσει εναντίον της Τροίας, και ο αρχηγός της εκστρατείας, ο Αγαμέμνων, για να την εξιλεώσει, χρειάστηκε να θυσιάσει την κόρη του.

²³ Ο γίγαντας Ώτος και ο αδερφός του Εφιάλτης, οι γιοι του Αλωέα ή του Ποσειδώνα και της Ευρυάλης, έστησαν ενέδρα στην Άρτεμη στην Νάξο. Η θεά μεταμορφώθηκε σε ελάφι και, καθώς τα δύο αδέρφια όρμησαν να το σκοτώσουν, σκότωσαν ο ένας τον άλλο.

²⁴ Ο κυνηγός γίγαντας Ωρίων, ο γιος του Ποσειδώνα και της Ευρυάλης, επιχείρησε, σύμφωνα με μια παράδοση, να βιάσει την Άρτεμη και εκείνη τον σκότωσε στη Χίο.

²⁵ Αμαζώνα, κόρη του Κένταυρου Χείρωνα. Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, η Άρτεμις τη μεταμόρφωσε σε φοράδα, επειδή είχε χάσει την παρθενιά της.

ΒΟΥΚΟΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ

(ακμή: περ. 285 – περ. 250 π.Χ.)

159. – Θύρσις ἢ Ὠιδὴ 1–18, 64–72, 131–141

Ο Θεόκριτος γεννήθηκε στις Συρακούσες, τη σημαντική δωρική αποικία με την ισχυρότατη παράδοση στην κωμωδία (Επίχαρμος) και την πρωτοπορία στον μίμο (Σαίφρων), αλλά πιθανώς έζησε και στην Αλεξάνδρεια και ίσως στην Κω. Με το όνομά του παραδίδονται, εκτός από τα επιγράμματα, τριάντα ειδύλλια, οκτώ από τα οποία θεωρούνται νόθα. Ποιο είναι το ακριβές περιεχόμενο του όρου ειδύλλιον (που δεν έχει σχέση με ό,τι ονομάζουμε σήμερα ειδυλλιακό) δεν γνωρίζουμε. Βέβαιο είναι μόνο ότι πρόκειται για το υποκοριστικό του ουσιαστικού είδους και ότι το υποκοριστικό δεν έχει χαρακτήρα αξιολογικό αλλά περιγραφικό, δηλώνει δηλαδή ποιήματα μικρής έκτασης.

Το ειδύλλιο συνιστά νέο ποιητικό είδος, η δημιουργία του οποίου εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της αλεξανδρινής αναθεώρησης των παλαιότερων ποιητικών ειδών και της δημιουργίας νέων (επύλλια, αιτιολογικό έπος κ.ά.). Τα ποιήματα του Θεοκρίτου, τα οποία, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είναι γραμμένα σε δακτυλικό εξάμετρο (το μέτρο του έπους) και σε δωρική διάλεκτο με ενοφθαλμισμένα στοιχεία από άλλες διαλέκτους, αντιστέκονται στις απόπειρες που έχουν γίνει κατά καιρούς να καταταγούν σε κατηγορίες, και λόγω της θεματικής ποικιλίας ('ποιμενικά', αστικά, μυθολογικά, ερωτικά) και γιατί σ' αυτά συναρμολογούνται στοιχεία από διαφορετικά παλαιότερα ποιητικά είδη. Ιδιαίτερα στενά συνδέεται το ειδύλλιο με το έπος (μέτρο) και με τον μίμο (δωρική διάλεκτος, διάλογος, καθημερινά θέματα).

Την πιο ευδιάκριτη και την πιο συμπαγή ομάδα ειδυλλίων μέσα στη θεοκρίτεια συλλο-

ΘΥΡΣΙΣ

ἀδύ τι τὸ ψιθύρισμα καὶ ἅ πίτυς, αἰπόλε, τήνα,
ἅ ποτὶ ταῖς παγαῖσι, μελίοδεται, ἀδὺ δὲ καὶ τύ
συρίσδες· μετὰ Πᾶνα τὸ δεύτερον ἄθλον ἀποισῇ.
αἶ κα τήνος ἔλη κεραὸν τράγον, αἶγα τὸ λαψῇ·

¹ Η σύριγγα ήταν το μουσικό όργανο του Πάνα (βλ. σχόλ. 2) και του βουκολικού κόσμου. Ήταν πνευστό μουσικό όργανο που αποτελείτο από (συνήθως επτά) καλάμια (σωλήνες), τα οποία, την εποχή του Θεοκρίτου, τις πιο πολλές φορές είχαν το ίδιο μήκος και ήταν ενωμένα με κερί. Για τη διαφοροποίηση του ήχου γέμιζαν κάθε σωλήνα με κερί σε διαφορετικό

‘Βουκολικό’

γής συγκροτούν τα ποιήματα που χαρακτηρίζονται με τον αρκετά ασαφή και ρευστό όρο βουκολικά και που αποτελούν το ικό που εκόμισε ο Θεόκριτος στην τέχνη, αφορμαίμενος ενδεχομένως από ανάλογες λαϊκές παραδόσεις στη γενέτειρά του. Τα ποιήματα αυτά διαδραματίζονται στην ύπαιθρο, σε περιβάλλον παραδείσιο, και έχουν ήρωες άντρες της υπαίθρου (ποιμένες, γεωργούς) που συμμετέχουν σε μουσικούς και ποιητικούς ‘αγώνες’ τραγουδώντας τον έρωτα ή τα πάθη, τα δικά τους ή των άλλων. Από την άποψη αυτή το πρώτο ειδύλλιο (Θύρσις ή Ώιδή), στο οποίο υπάρχουν όλα τα στοιχεία που αναφέραμε, έχει προγραμματικό χαρακτήρα. Οι ήρωες είναι δυο βοσκοί, ο ποιμένας (βοσκός προβάτων) Θύρσις και ένας ανώνυμος αιγοβοσκός, που συναντιούνται σ’ ένα τόπο παραδείσιο την ώρα της μεσημβρινής ρασαίτης. Ο Θύρσις επαινεί τον αιγοβοσκό για το παίξιμο της σύριγγας, και εκείνος με τη σειρά του εγκωμιάζει τον Θύρση για τις επιδόσεις του στο τραγούδι και τον πείθει να τραγουδήσει ‘τα πάθη του Δάφνη’, υποσχόμενος να του δώσει ως έπαβλο ένα ξυλόγλυπτο ποτήρι (κισσύβιον) που το κοσμούν θαυμάσιες παραστάσεις. Ο αιγοβοσκός περιγράφει λεπτομερώς το κισσύβιον (στ. 27-61), το ταπεινό αντικείμενο με την περίτεχνη διακόσμηση, και ο Θύρσις τραγουδάει τα άλγυα του ερωτευμένου αρχαιτυπικού βοσκού Δάφνη (στ. 64-145). Το ποίημα κλείνει με την παράδοση του επάβλου. Ανθολογείται ο εισαγωγικός διάλογος των βοσκών και η αρχή και το τέλος της ωδής του Θύρση, που στίζεται από εφύμνια.

ΘΥΡΣΗΣ

Γλυκύτατα, γιδοβοσκέ, τραγουδάει θροίζοντας
και το πεύκο εκείνο πλάι στην πηγή,
γλυκιά μελωδία παίζεις κι εσύ με τη σύριγγα·
μετά τον Πάνα¹ θα λάβεις το δεύτερο βραβείο.
Αν εκείνος κερδίσει τράγο κερασφόρο, εσύ θα πάρεις αίγα·

ύφος. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους επικράτησε η σύριγγα που αποτελείτο από καλάμια φθίνοντος μήκους, τα οποία σχημάτιζαν οριζόντια γραμμή στο επάνω άκρο.

¹ Τραγώμορφος θεός, προστάτης των ποιμένων, των δασών και των λιβαδιών, ασυναγώνιστος στο παίξιμο της σύριγγας, της οποίας εθεωρείτο ευρετής. Όσοι τον συναντούσαν, ιδίως την κρίσιμη ώρα του μεσημεριού, καταλαμβάνονταν από τρόμο (πανικό).

- 5 αἶ κα δ' αἶγλα λάβῃ τήνος γέρας, ἐς τὸ καταρρεῖ
ἀ χίμαρος· χμιάρῳ δὲ καλὸν κρέας, ἔστε κ' ἀμέλξης.

ΛΙΠΟΛΟΣ

- ἄδιον, ὦ ποιμήν, τὸ τεὸν μέλος ἢ τὸ καταχές
τῇν' ἀπὸ τῆς πέτρας καταλείβεται ὑψόθεν ὕδωρ.
αἶ κα ταὶ Μοῖσαι τὰν οὔδα δῶρον ἄγωνται,
10 ἄρνα τὺ σακίταν λαψῇ γέρας· αἶ δέ κ' ἀρέσκη
τήναις ἄρνα λαβεῖν, τὺ δὲ τὰν ὄν ὕστερον ἀξῇ.

ΘΥΡΣΙΣ

λῆς ποτὶ τὰν Νυμφᾶν, λῆς, αἰπόλε, τεῖδε καθίζας,
ὥς τὸ κάταντες τοῦτο γεώλοφον αἶ τε μυρῖκαι,
συρίσδεν; τὰς δ' αἶγας ἐγὼν ἐν τῷδε νομευσῶ.

ΛΙΠΟΛΟΣ

- 15 οὐ θέμις, ὦ ποιμήν, τὸ μεσαμβρινὸν οὐ θέμις ἄμμι
συρίσδεν, τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες· ἢ γὰρ ἀπ' ἄγρας
τανίκα κεκμακὼς ἀμπαύεται· ἔστι δὲ πικρός,
καὶ οἱ αἰεὶ δρμιεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κᾶθῃται.

.....

ΘΥΡΣΙΣ

ἄρχετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι φίλαι, ἄρχετ' ἀοιδᾶς.

- 65 Θύρσις ὁδ' ὥς Αἴτνας, καὶ Θύρσιδος ἀδέα φωνά,
πᾶ ποκ' ἄρ' ἦσθ', ὅκα Δάφνις ἐτάκετο, πᾶ ποκα, Νύμφαι;
ἢ κατὰ Πηνειῷ καλὰ τέμπεα, ἢ κατὰ Πίνδῳ;
οὐ γὰρ δὴ ποταμοῖο μέγαν ῥόον εἶχετ' Ἀνάπῳ,
οὐδ' Αἴτνας σκοπιάν, οὐδ' Ἀκιδος ἱερὸν ὕδωρ.

³ Στο πρωτότυπο χίμαρος. Ἡ χίμαρος εἶναι (θηλυκὴ) κατσὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ μικρὸ κατσίκι, ποὺ ονομαζόταν ἔριφος.

⁴ Γυναικεῖες θεότητες τῆς ἐλευθέρας φύσης, κόρες τοῦ Δία ποὺ ζοῦν πάνω στα βουνά ἢ μέσα σε σπηλιές. Ἐκτός ἀπὸ τὶς Νύμφες τῶν βουνῶν (Ορειάδες), ὑπάρχουν οἱ Νύμφες τῶν θαλασσῶν (Νηρηίδες, Ωκεανίδες), τῶν πηγῶν (Ναϊάδες) καὶ τῶν δένδρων (Δρυάδες).

⁵ Ἡ κρίσιμη ὥρα τοῦ μεσημεριοῦ εἶναι ἡ ὥρα ποὺ ἐμφανίζονται οἱ θεοί.

- 5 αν πάλι πάρει εκείνος αίγα ως έπαθλο, σ' εσένα πέφτει το κατοίκι·⁶
του κατοικιού το χρέας είναι τρυφερό, ως την ώρα που θα το αρμέξεις.

ΑΙΠΟΛΟΣ

Το δικό σου τραγούδι, βοσκέ, είναι πιο γλυκό
και από εκείνο το νερό που κελαρύζει
καθώς κυλάει ψηλά από το βράχο.

- Αν οι Μούσες πάρουν δώρο την προβατίνα,
εσύ θα λάβεις ως έπαθλο αρνί της μάντρας·
10 αν πάλι εκείνες θελήσουν να πάρουν αρνί,
εσύ θα έχεις τότε την προβατίνα.

ΘΥΡΣΗΣ

Θέλεις για χάρη των Νυμφών,⁷ γιδοβοσκέ, θέλεις να καθίσεις εδώ
σ' αυτή την πλαγιά του λόφου με τα αρμυρίκια και να παίζεις
τη σύριγγα;
Όσο εσύ θα παίζεις, θα φυλάω εγώ τις αίγες.

ΑΙΠΟΛΟΣ

- 15 Δεν κάνει, βοσκέ, δεν κάνει εμείς να παίζουμε
τη σύριγγα τα μεσημέρια.⁸
Φοβόμαστε τον Πάνα· την ώρα εκείνη αναπαύεται
κουρασμένος από το κυνήγι.
Και είναι ανελέητος· μια ζωή στη μύτη του κάθεται χολή φαρμάκι.

ΘΥΡΣΗΣ

Αρχίστε, αγαπημένες Μούσες, αρχίστε το βουκολικό τραγούδι.

- 65 Εγώ είμαι ο Θύρσης από την Αίτνα,
και είναι γλυκιά η φωνή του Θύρση.
Πού ήσασταν άραγε, Νύμφες, όταν έλιωνε ο Δάφνης, πού ήσασταν;
Μήπως στις θεσπέσιες κοιλάδες του Πηνειού ή μήπως στην Πίνδο;
Στο πλατύ ποτάμι του Ανάπου⁹ πάντως δεν ήσασταν, όχι,
ούτε στην κορυφή της Αίτνας, ούτε στα ιερά νερά του Άχιδος.⁷

⁶ Ποταμός που εκβάλλει στον κόλπο των Συρακουσών.

⁷ Ποταμός της ανατολικής Σικελίας που πηγάζει από τους πρόποδες της Αίτνας και εκβάλλει στη θάλασσα βόρεια της Κατάνης.

70 ἄρχετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι φίλαι, ἄρχετ' αἰοιδᾶς.

τῆνον μὰν θῶες, τῆνον λύκοι ὠρύσαντο,
τῆνον χῶκ δρυμοῖο λέων ἔκλυσε θανόντα.

.....

(ΘΥΡΣΙΣ)

- 132 ἔνυν ἴα μὲν φορέοιτε βάτοι, φορέοιτε δ' ἄκαιθαι,
ἀ δὲ καλὰ νάρκισσος ἐπ' ἀρκείθοισι κομάσαι,
πάντα δ' ἀναλλα γένοιτο, καὶ ἀ πίτυς ὄχνας ἐνέικαι,
135 Δάφνις ἐπεὶ θνάσκει, καὶ τὰς κύνας ὠλαφος ἔλκοι,
κῆξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι γαρύσαντο.'

λήγετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι, ἵτε λήγετ' αἰοιδᾶς.

χῶ μὲν τόσσ' εἰπὼν ἀπεπαύσατο· τὸν δ' Ἀφροδίτα
ἤθελ' ἀνορθῶσαι· τά γε μὰν λῖνα πάντα λελοίπει

- 140 ἐκ Μοιρᾶν, χῶ Δάφνις ἔβα ῥόον· ἔκλυσε δῖνα
τὸν Μοῖσαις φίλον αἰνδρα, τὸν οὐ Νύμφαισιν ἀπεχθῇ.

70 Αρχίστε, αγαπημένες Μούσες, αρχίστε το βουκολικό τραγούδι.

Για κείνον ωρύονταν τα τσακάλια, για κείνον οι λύκοι,
εκείνον και το λιοντάρι του δρυμού τον έκλαψε όταν πέθανε.

.

(ΘΥΡΣΗΣ)

132 «...Τώρα ας βλαστήσουν μενεξέδες από βάτα,
ας βλαστήσουν από αγκάθια,
ο υπέροχος νάρκισσος ας στέψει την κόμη των κέδρων,
ας ανατραπούν τα πάντα, ας βγάλει αχλάδια και η κουκουναριά,
135 αφού πεθαίνει ο Δάφνης, ας σπαράξει και το ελάφι τους σκύλους
και οι κουκουβάγιες των βουνών ας συναγωνιστούν τ' αηδόνια.»⁸

Ας πάψει το βουκολικό τραγούδι σας, Μούσες, ω ας πάψει.

Αυτά είπε και σώπασε· η Αφροδίτη ήθελε να τον σηκώσει επάνω,
όμως είχε σωθεί το νήμα της Μοίρας
140 και ο Δάφνης ταξίδεψε στις ροές του ποταμού.
Το κύμα εσχέπασε τον άνδρα που αγάπησαν οι Μούσες,
που ελάτρευαν οι Νύμφες.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁸ Οι στ. 132-136 αποτελούν απόσπασμα από την απάντηση του Δάφνη προς την Αφροδίτη, η οποία ενσωματώνεται στο τραγούδι του θύρση.

Βουκολική σκηνή. Μικρογραφία από τον κώδικα του 'Βιργιλίου του Βατικανού',
τέλος 4ου/αρχές 5ου αι. μ.Χ. (Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη.)

Παράσταση με την Αφροδίτη και τον Άδωνη (στο κέντρο). Ερυθρόμορφη υδρία του ζωγράφου του Μειδίου, τελευταίο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. (Φλωρεντία, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ

160. — Συρακόσιαι ἢ Ἀδωνιάζουσαι

Ἡ Πραξινόη καὶ ἡ Γοργώ, δύο παντρεμένες φίλες που κατάγονται ἀπὸ τὶς Συρακούσες ἀλλὰ ζοῦν στὴν Αἰγύπτῳ, τὴν ἐποχὴ που βασιλεύει ὁ Πτολεμαῖος Β' ὁ Φιλάδελφος (περ. 283–246 π.Χ.), συναντιοῦνται, ὕστερα ἀπὸ καιρὸ, στὸ σπίτι τῆς πρώτης με ἀφορμὴ τὰ Ἀδωνία, τὴ γιορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀδωνι, καὶ πηγαίνουν στο ἀνάκτορο γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὴ λαμπρὴ γιορτὴ που ἔχει ἐτοιμάσει ἡ βασίλισσα. Στὸ δρόμο συνωστίζονται μέσα στὸν κόσμον, διαπληκτίζονται με κάποιους 'αγεναίς', ἀλλὰ τελικὰ φτάνουν ἐγκαίρᾳ στὸν προορισμὸ τοὺς καὶ παρακολουθοῦν τὴν κορυφαία στιγμὴ τῆς γιορτῆς, τὴν ἐκτέλεση ἐνὸς ὕμνου γιὰ τὴν Ἀφροδίτῃ καὶ τὸν Ἀδωνι ἀπὸ μιὰ ταλαντοῦχο ἐπαγγελματία αοιδό. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ὕμνου, φεύγουν βιαστικὰ γιὰ τὸ σπίτι.

Ἀπὸ τὴν ᾠρὰ που συναντιοῦνται στὸ σπίτι τῆς Πραξινόης ὡς τὴ στιγμὴ που ἀρχίζει ὁ ὕμνος, οἱ λαλίστατες Συρακούσιες με τὴν ἀνυπόφορη γιὰ κάποιους δαιρκὴ προφορὰ δὲν ἀφήνουν τίποτα ἀσχολίαστο: κατηγοροῦν τοὺς ἀνεπρόκοπους ἀνδρες τοὺς προσέχοντας νὰ μὴν καταλάβει τὸ μυστὸ τῆς Πραξινόης που τὰ καταλαβαίνει ὅλα, τὰ ψέλνουν στὶς δούλες που εἶναι μιὰ ζωὴ νωθρὴς, μιλοῦν γιὰ τὸ τελευταῖο φόρεμα τῆς Πραξινόης, τὰ βάζουν με τὸν κόσμον που συναντοῦν στὸ δρόμον, ἰδιαίτερα με ἓναν ἀναιδὴ ξένον που τὶς ἐπιπλήτ-

ΓΟΡΓΩ

Ἐνδοὶ Πραξινόα;

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

Γοργῶ φίλα, ὡς χρόνῳ, ἔνδοι.
θαῦμ' ὅτι καὶ νῦν ἦνθες, ὄρη δρίφον, Εὐνόα, αὐτᾶ'
ἔμβαλε καὶ ποτίκρανον.

ΓΟΡΓΩ

ἔχει κάλλιστα.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

καθίζεν.

ΓΟΡΓΩ

ὦ τᾶς ἀλεμάτω ψυχᾶς· μόλις ὕμνῳ ἐσώθην.

Συρακούσιες ή Αδωνιάζουσες

τει για την ακατάσχετη φιλευρία τους και τον ενοχλεί η προφορά τους, εκφράζουν το θαυμασμό τους για τη λαμπρότητα του ανακτόρου, εγκωμιάζουν την έξοχη αοιδό.

Οι Συρακούσιες ή Αδωνιάζουσες μαζί με το δεύτερο (Φαρμακεύτρια) και το δέκατο τέταρτο ειδύλλιο (Αισχίνας και Θυώνυχος) συγκροτούν τη δεύτερη ομάδα ειδυλλίων —για την πρώτη, τα βουκολικά, βλ. το προηγούμενο Εισαγωγικό σημείωμα. Είναι τα ειδύλλια που έχουν εντονότερα δραματικό χαρακτήρα, συγγενεύουν περισσότερο από τα υπόλοιπα με τον μίμο και, κατά καιρούς, με κάποια υπερβολή, έχουν χατακτηριστεί μίμοι. Οι Συρακούσιες ή Αδωνιάζουσες απαρτίζονται από ένα διαλογικό μέρος (στ. 1-99) και από μία ωδή (στ. 100-144). Το πλαίσιο εδώ δεν είναι αγροτικό, όπως στα βουκολικά ειδύλλια, αλλά αστικό, ενώ τα πρόσωπα δεν είναι άνδρες της υπαίθρου, αλλά γυναίκες της μεγαλούπολης. Στο διαλογικό πρώτο μέρος οι περιπέτειες των δύο φιλενάδων αποδίδονται ανάγλυφα μέσα από τη γρήγορη εναλλαγή των σκηνών και τον ζωηρό, ελλειπτικό και διανθισμένο με παροιμίες διάλογο.

Ο δραματικός χρόνος για τα διαδραματιζόμενα είναι πιθανώς τα έτη 275-272 π.Χ. (Αύγουστος ή Σεπτέμβριος).

ΓΟΡΓΩ

Είναι μέσα η Πραξινόη;

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Αγαπημένη μου Γοργώ, χρόνια και καιρούς.

Μέσα είναι. Πώς ήτανε και ήρθες και τώρα;

Κοίτα να της φέρεις κάθισμα, Ευνόη· βάλε και μαξιλάρι.

ΓΟΡΓΩ

Δεν είναι ανάγκη.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Κάθισε.

ΓΟΡΓΩ

Δεν είμαι στα καλά μου. Είδα κι έπαθα, Πραξινόη,

να φτάσω εδώ ζωντανή.

- 5 Πραξινοά, πολλῶ μὲν ὄχλῳ, πολλῶν δὲ τεθρίππων
παντῇ κρηπίδες, παντῇ χλαμυδηφόροι ἄνδρες·
ἀ δ' ὁδὸς ἄτρυτος· τὴν δ' ἐκαστέρῳ αἰὲν ἀποικεῖς.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

- ταῦθ' ὁ πάραρος τήνος· ἐπ' ἔσχατα γὰρ ἔλαβ' ἐνθῶν
ἱεόν, οὐκ οἴκησιν, ὅπως μὴ γείτονες ὤμες
10 ἀλλάλαις, ποτ' ἔριν, φθονερὸν κακόν, αἰὲν ὁμοῖος.

ΓΟΡΓΩ

μὴ λέγε τὸν τεὸν ἄνδρα, φίλα, Δίνωνα τοιαῦτα
τῷ μυκῶ παρεόντος· ὄρη, γύναι, ὥς ποθορῇ τυ.
θάρσει, Ζωπυρίων, γλυκερὸν τέκος· οὐ λέγει ἀπφύν.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

αἰσθάνεται τὸ βρέφος, ναὶ τὰν πότιαν.

ΓΟΡΓΩ

καλὸς ἀπφύς·

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

- 15 ἀπφύς μὰν τήνός γα πρόαν — λέγομες δὲ πρόαν θην
“πάππα, νίτρον καὶ φύκος ἀπὸ σκανᾶς ἀγοράσδειν” —
ἵκτο φέρων ἄλας ἄμμιν, ἀνὴρ τρισκαιδεκάπαχυς.

ΓΟΡΓΩ

- χῶμὸς ταυτῇ ἔχει· φθόρος ἀργυρίῳ Διοκλείδας·
ἐπταδράχμῳς κυνάδας, γραιῶν ἀποτίλματα πηρᾶν,
20 πέντε πόκῳς ἔλαβ' ἐχθές, ἅπαν ρύπον, ἔργον ἐπ' ἔργῳ.
ἀλλ' ἴθι, τῷμπέχονον καὶ τὰν περονατρίδα λάτρευ.
βᾶμες τῷ βασιλῆος ἐς ἀφνειῷ Πτολεμαίῳ
θασόμεναι τὸν Ἄδωνιν· ἀκούω χρήμα καλόν τι
κοσμεῖν τὰν βασιλίσσαν.

¹ Οι κρηπίδες (αρβύλες), που χαρακτηρίζονται φέρισμα στρατιωτικόν από έναν αρχαίο λεξικογράφο, ἦσαν παπούτσι που αποτελούνταν από μια σόλα που ἔφερε καρφιά και προσδέονταν στο πόδι με γορδόνια ή λουράκια. Η χλαμύδα ἦταν ἐνδυμα εθνικὸ (μακεδονικὸ ἢ θεσσαλικὸ) και στρατιωτικὸ.

- 5 Κόσμος και κακό, άρματα να δουν τα μάτια σου,
 Παντού αρβύλες, παντού άνδρες χλαμυδοφόροι.¹
 Και ο δρόμος ατέλειωτος· του λόγου σου, βλέπεις,
 πιάνεις σπίτι όλο και πιο μακριά.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

- Ας όψεται ο σαλεμένος ο άντρας μου
 που ήρθε στην άκρη του κόσμου και έπιασε μια τρώγλη, όχι σπίτι,
 μόνο και μόνο για να μην είμαστε γειτόνισσες.
 10 από το κακό του, φθόνος και δηλητήριο, μια ζωή ο ίδιος.

ΓΟΡΓΩ

Μη μιλάς έτσι, γλυκιά μου, για τον άντρα σου τον Δίνωνα
 μπροστά στο μικρό. Δες το, καλέ, πώς σε κοιτάζει.
 Μη φοβάσαι, Ζωπυρίων, γλυκό μου παιδί· δεν εννοεί τον μπαμπάκα.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Καταλαβαίνει το μωρό, μα τη θεά.²

ΓΟΡΓΩ

Καλός ο μπαμπάκας.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

- 15 Αυτός ο μπαμπάκας τις προάλλες —του λέμε λοιπόν τις προάλλες:
 «Πατερούχο, αγόρασε από τις σκηνές σόδα και κοκκινάδι»—
 κι εκείνος, δεκατρείς πήχες άντρας, ήρθε και μας έφερε αλάτι.

ΓΟΡΓΩ

- Και ο δικός μου ίδιος είναι. Τα πετάει τα λεφτά του ο Διοκλείδης.
 Χτες έσκασε επτά δραχμές και πήρε πέντε ποκάρια σκυλόμαλλα,
 20 μαδολογήματα από γέρικα πετσιά, σκέτη βρόμα, να σου βγαίνει η πίστη.
 Έλα όμως, πάρε το ιμάτιο και τον πέπλο με τις αγκράφες.
 Πάμε στο παλάτι του ζάπλουτου βασιλέα μας του Πτολεμαίου
 για να δούμε τον Άδωνη.
 Ακούω πως η βασίλισσα ετοιμάζει κάτι έκτακτο.

¹ Εννοεί την Περοσφόνη. Σύμφωνα με τα αρχαία σχόλια ο Δίας είχε δωρίσει τη Σικελία στην Περοσφόνη.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

ἐν ὀλβίῳ ὄλβια πάντα,

ΓΟΡΓΩ

- 25 ὦν ἴδες, ὦν εἶπαις κεν ἰδοῖσα τὸ τῷ μὴ ἰδόντι.
ἔρπειν ὦρα κ' εἶη.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

ἀεργοῖς αἰὲν ἐορτά.

- Εὐνόα, αἶρε τὸ νήμα καὶ ἐς μέσον, αἰνόδρυνπτε,
θές πάλιν· αἱ γαλέαι μαλακῶς χρήζοντι καθεύδειν.
κινεῦ δὴ· φέρε θάσσον ὕδωρ. ὕδατος πρότερον δεῖ.
30 ἃ δὲ σμάμα φέρει, δὸς ὅμως, μὴ δὴ πολὺ, λαστρί.
ἔγχει ὕδωρ, δύστανε, τί μεν τὸ χιτῶνιον ἄρδεις;
παυέ ποχ' οἷα θεοῖς ἐδόκει, τοιαῦτα νένυμαι.
ἀ κλᾶξ τᾶς μεγάλας πεῖ λάρνακος; ὦδε φέρ' αὐτάν.

ΓΟΡΓΩ

- Πραξινοά, μάλα τοι τὸ καταπτυχές ἐμπερόναμα
35 τοῦτο πρέπει· λέγε μοι, πόσσω κατέβα τοι ἀφ' ἰστώ;

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

μὴ μνάσης, Γοργοῖ· πλέον ἀργυρίῳ καθαρῷ μνᾶν
ἢ δύο· τοῖς δ' ἔργοις καὶ τὰν ψυχὰν ποτέθηκα.

ΓΟΡΓΩ

ἀλλὰ κατὰ γνώμαν ἀπέβα τοι· τοῦτό κεν εἶπαις.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

- τῷμπέχονον φέρε μοι καὶ τὰν θολίαν· κατὰ κόσμον
40 ἀμφίβες, οὐκ ἀξῶ τυ, τέκνον. Μορμώ, δάκνει ἵππος,
δάκρυ' ὅσσα θέλεις, χαλὸν δ' οὐ δεῖ τυ γενέσθαι.

³ Οι αρχαίοι διατηρούσαν νεφέτσες ως κατοικίδια.

⁴ Στο πρωτότυπο Μορμώ (τερατόμορφος δαίμονας που ήταν το φόβητρο των παιδιών, βλ. μορμολόκειο).

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Στων πλουσίων τα σπίτια όλα είναι πλούσια.

ΓΟΡΓΩ

- 25 Αυτά είδες, αυτά θα πεις,
εσύ που τα είδες, σε άλλον που δεν τα είδε.
Ωρα όμως να ξεκινάμε.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Οι αργόσχολοι έχουν πάντα γιορτή.
Ευνόη, σήκωσε το νήμα και ξαναβάλ' το, αν τολμάς, στη μέση
και θα σου δείξω εγώ.

Οι νοφίτσες φοφάνε να κοιμούνται στα μαλακά.³

Κουνήσου επιτέλους. Φέρε γρήγορα νερό.

- 30 Χρειαζόμαστε πρώτα νερό, και αυτή φέρνει σαπούνι.
Τέλος πάντων, δώσ' μου το.
Όχι τόσο πολύ, κακούργα.
Ρίξε μου νερό.

Γιατί, π' ανάθεμά σε, μου ποτίζεις το χιτώνα;

Σταμάτα ντε. Ο θεός να το κάνει νίψιμο.

Το κλειδί της μεγάλης κασέλας πού είναι; Φέρ' το εδώ.

ΓΟΡΓΩ

Θαύμα σου πάει, Πραξινόη, αυτός ο πτυχωτός πέπλος
με τις αγκράφες.

- 35 Πες μου, πόσο σου κόστισε το ύφασμα;

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Μη μου το θυμίζεις, Γοργώ. Πάνω από δύο μνες καθαρό ασήμι.
Όσο για τη δουλειά, εκεί έβαλα και την ψυχή μου.

ΓΟΡΓΩ

Ναι, αλλά έγινε όπως το ήθελες· αυτό έχεις κάθε λόγο να το λες.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Φέρε μου το ιμάτιο και το καπέλο. Φόρεσέ μου τα όπως πρέπει.

- 40 Δεν θα σε πάρω, παιδί μου. Είναι ο μπαμπούλας,⁴ δαγκώνει το άλογο.
Κλάψε όσο θέλεις. Όλα κι όλα, δεν θα μου γίνεις σακάτικο.

ἔρπωμες. Φρυγία, τὸν μυκὸν παῖσδε λαβοῖσα,
τὰν κύν' ἔσω κάλεσον, τὰν αὐλείαν ἀπόκλαζον.

- ὦ θεοί, ὅσος ὄχλος. πῶς καὶ πόκα τοῦτο περᾶσαι
45 χρὴ τὸ κακόν; μύρμακες ἀνάρητοι καὶ ἄμετροι.
πολλά τοι, ὦ Πτολεμαῖε, πεποιήται καλὰ ἔργα
ἐξ ὧ ἐν ἀθανάτοις ὁ τεκών· οὐδεὶς κακοεργός
δαλεῖται τὸν ἰόντα παρέρπων Αἰγυπτιστί,
οἷα πρὶν ἐξ ἀπάτας κεκροτημένοι ἄνδρες ἔπαισδον,
50 ἀλλάλοις ὁμαλοί, κακὰ παίχνια, πάντες ἀραῖοι.
ἀδίστα Γοργῶ, τί γενώμεθα; τοὶ πολεμισταί
ἵπποι τῷ βασιλῆος. ἄνερ φίλε, μὴ με πατήσης.
ὀρθὸς ἀνέστα ὁ πυρρός· ἴδ' ὡς ἄγριος, κυνοθαροσῆς
Εὐνόα, οὐ φευγῇ; διαχρησέεται τὸν ἄγοντα.
55 ἀνάθην μεγάλας ὅτι μοι τὸ βρέφος μένει ἔνδον.

ΓΟΡΓΩ

θάρσει, Πραξινόα· καὶ δὴ γεγενήμεθ' ὅπισθεν,
τοὶ δ' ἔβαν ἐς χάραν.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

καὶ τὰ συναγείρομαι ἤδη.
ἵππον καὶ τὸν ψυχρὸν ὄφιν τὰ μάλιστα δεδοίκα
ἐκ παιδός, σπεύδαμες· ὄχλος πολὺς ἄμμιν ἐπιρρεῖ.

ΓΟΡΓΩ

- 60 ἐξ αὐλᾶς, ὦ μάτερ;

ΓΡΑΥΣ

ἐγών, τέκνα.

ΓΟΡΓΩ

εἴτα παρηνθεῖν

εὐμαρές;

⁵ Στους δοῦλους καὶ στις δοῦλες ἔδεναν ονόματα ἀνάλογα με τὸν τόπο προελεύσεως. Πολλοὶ δοῦλοι προέρχονταν ἀπὸ τὴ Φρυγία.

Πάμε. Φρυγία,⁶ πάρε το μικρό και παίξε μαζί του.
φώναξε μέσα τη σκύλα, κλείδωσε την πόρτα της αυλής.

Ω θεοί, τι κόσμος και λαός.

- 45 Πώς και πότε να περάσουμε τούτο το κακό;
Μυρμηγκομάνι αναρίθμητο και αμέτρητο.
Έχεις κάνει πολλά καλά, Πτολεμαίε,
από τότε που ο πατέρας σου βρίσκεται στη χορεία των αθανάτων.
Κανένας κακοποιός δεν επιτίθεται στους περαστικούς,
γλιστρώντας ύπουλα με τον τρόπο των Αιγυπτίων,⁶
50 τα παιχνίδια που έπαιζαν πριν
άντρες που έχουν την απάτη στο αίμα τους.
πάρε τον ένα και χτύπα τον άλλον, θλιβερά υποκείμενα,
καταραμένη φάρα.
Γλυκύτατή μου Γοργώ, τι κάνουμε; Τα αγωνιστικά άλογα του βασιλιά.
Καλό μου παλληκάρι, μη με πατήσεις.
Ορθοστάτησε ο ντορής. Δες τι άγριος που είναι.
Φεύγα, σκύλα Ευνόη. Θα τον ποδοπατήσει τον οδηγό.
55 Ευτυχώς που άφησα το μωρό στο σπίτι.

ΓΟΡΓΩ

Μη φοβάσαι, Πραξινοή. Επιτέλους, βρεθήκαμε πίσω τους,
και αυτοί πήγαν στον προορισμό τους.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Και εγώ συνέρχομαι ήδη.
Το άλογο και το παγερό το φίδι από μικρό παιδί
τα φοβάμαι όσο τίποτε άλλο.
Ας βιαστούμε. Ένα ανθρωπομάνι χύνεται καταπάνω μας σαν κύμα.

ΓΟΡΓΩ (απευθυνόμενη σε μια γριή που συναστρόν)

- 60 Από το παλάτι έρχεσαι, γιαγιά;

ΓΡΙΑ

Ναι, παιδιά μου.

ΓΟΡΓΩ

Είναι εύκολο να περάσει κανείς μέσα;

⁶ Οι Αιγύπτιοι στην αρχαιότητα θεωρούνταν δόλιοι και βίαιοι.

ΓΡΑΥΣ

ἐς Τροίαν πειρώμενοι ἦνθον Ἀχαιοί,
κάλλισται παίδων· πείρα θην πάντα τελείται.

ΓΟΡΓΩ

χρησμός ἀ προσβύτις ἀπώχετο θεσπίξασα.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

πάντα γυναῖκες ἴσαντι, καὶ ὡς Ζεὺς ἀγάγεθ' Ἦραν.

ΓΟΡΓΩ

65 θάσαι, Πραξινοά, περὶ τὰς θύρας ὅσος ὄμιλος.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

θεσπέσιος, Γοργοί, δὸς τὰν χέρα μοι· λάβε καὶ τύ,
Εὐνόα, Εὐτυχίδος· πότεχ' αὐτὰς μὴ ἀποπλαγχθῆς,
πᾶσαι ἄμ' εἰσένθωμες· ἀπρίξ ἔχευ, Εὐνόα, ἁμῶν,
οἴμοι δειλαία, δίχα μοι τὸ θερίστριον ἤδη

70 ἔσχισται, Γοργοί, ποττῶ Διός, εἴ τι γένοιο
εὐδαίμων, ἄνθρωπε, φυλάσσεο τῶμπέχονόν μεν.

ΞΕΝΟΣ

οὐκ ἐπ' ἐμὴν μέν, ὅμως δὲ φυλάξομαι.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

ὄχλος ἀλαθέως·

ἀθελύνθ' ὥσπερ ὕες.

ΞΕΝΟΣ

θάρσει, γύναι· ἐν καλῷ εἰμές.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

κῆς ὥρας κῆπειτα, φίλ' ἀνδρῶν, ἐν καλῷ εἷης,

75 ἄμμε περιστέλλων, χρηστῶ κοϊκτίρμονος ἀνδρός,
φλίβεται Εὐνόα ἄμμιν· ἄγ', ὦ δειλὰ τύ, βιάζευ.

⁷ Δούλη της Γοργῶς.

ΓΡΙΑ

Οι Αχαιοί, ομορφοκόριτσα, έφτασαν προσπαθώντας στην Τροία.
Με προσπάθεια όλα γίνονται.

ΓΟΡΓΩ

Εχρησιμοδότησε η γραία και απήλθε.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Οι γυναίκες γνωρίζουν τα πάντα,
ακόμη και το πώς ο Δίας παντρεύτηκε την Ήρα.

ΓΟΡΓΩ

65 Κοίτα, Πραξινοή, τι κόσμος συνωστίζεται στις πύλες.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Φοβερός. Δώσ' μου το χέρι σου, Γοργώ.
Ευνόη, πιάσου και συ από το χέρι της Ευτυχίδας.⁷
Πρόσεχε μην την αποχωριστείς.
Να μπούμε μέσα όλες μαζί.
Γαντζώσου απάνω μας, Ευνόη.
Πω πω η δυστυχής.
70 το καλοκαιρινό μου φόρεμα έγινε ήδη δυο κομμάτια, Γοργώ.
Για τ' όνομα του Διός, άνθρωπέ μου,
πρόσεξέ μου, καλή τύχη να 'χεις, το μιάτιο.

ΞΕΝΟΣ

Δεν είναι στο χέρι μου, αλλά θα προσέξω.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

Όχλος στην κυριολεξία.
Σπρώχνονται σαν τα γουρούνια.

ΞΕΝΟΣ

Κουράγιο, Ξένη· είμαστε καλά.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

75 Να είσαι καλά και του χρόνου και πάντα, καλέ κύριε,
που μας προστατεύεις.
Τι ευγενικός και πονόψυχος άντρας.
Θα μας τη σκάσουν την Ευνόη.
Έλα, ταλαίπωρη, σπρώξε, άνοιξε δρόμο.

κάλλιστ'· "ἔνδοι πάσαι", ὁ τὰν νῦν εἶπ' ἀποκλάξας.

ΓΟΡΓΩ

Πραξινοά, πόταγ' ᾤδε, τὰ ποικίλα πρᾶτον ἄθρησον,
λεπτὰ καὶ ὡς χαρίεντα· θεῶν περονάματα φασεῖς.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

- 80 πότνι Ἀθαναία, ποῖαί σφ' ἐπόνασαν ἔριθοι,
ποιοὶ ζωογράφοι τὰκριβέα γράμματ' ἔγραψαν,
ὡς ἔτυμ' ἐστάκαντι καὶ ὡς ἔτυμ' ἐνδιεύντι,
ἔμψυχ', οὐκ ἐνυφαντά, σοφόν τι χρήμ' ἀνθρώπος.
αὐτὸς δ' ὡς θαητὸς ἐπ' ἀργυρέας κατὰκειται
85 κλισμῷ, πρᾶτον ἱουλον ἀπὸ κροτάφων καταβάλλων,
ὁ τριφύλητος Ἄδωνις, ὁ κὴν Ἀχέροντι φιληθεῖς.

ΕΤΕΡΟΣ ΞΕΝΟΣ

παύσασθ', ὦ δύσταντοι, ἀνάνυτα κωτίλλοισαι,
τρυγόνες· ἐκκναισεῦντι πλατειάσδοισαι ἅπαντα.

ΠΡΑΞΙΝΟΑ

- μᾶ, πόθεν ὦνθρωπος; τί δὲ τὴν εἰ κωτίλαι εἰμές;
90 πασάμενος ἐπίτασσε· Συρακοσίαις ἐπίτάσσεις,
ὡς εἰδῆς καὶ τοῦτο, Κορίνθιαι εἰμές ἀνωθεν,
ὡς καὶ ὁ Βελλεροφῶν. Πελοποννασιστὶ λαλεῦμες,
Δωρίσδεν δ' ἔξεστι, δοκῶ, τοῖς Δωριέεσσι,
μὴ φύη, Μελιτῶδες, ὅς ἀμῶν καρτερὸς εἴη,
95 πλὰν ἐνός, οὐκ ἀλέγω, μὴ μοι κενεὰν ἀπομάξης.

⁸ Δεν εἶναι ἀπολύτως σαφές τι σημαίνει ἡ ελλειπτική φράση «ὅλες μέσα (ἔνδοι πάσαι)», που δεν αποκλείεται καὶ νὰ ἰσοδυναμεῖ με προστακτική. Το ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ κάποιες λεπτομέρειες τῆς σκηνῆς. Εὐκάζεται ὅτι ἡ σκηνὴ διαδραματίζεται μπροστὰ στὸν νικητὸ θάλαμο, ὅπου κάποιος (ο γαμπρὸς ἢ ὁ παράνυμφος) κλειδώνει —ἀγνωστο ἀν μέσα ἢ ἔξω— τὴ νύφη. Ἀρκετὰ σημεῖα παραμένουν ὡστόσο ἀσαφῆ.

⁹ Οἱ Συρακοῦσες ἦταν ἀποικία τῶν Κορινθίων. Ὁ Βελλεροφῶν, ὁ γιὸς τοῦ Γλαύκου καὶ εγ-

Θαυμάσια. «Όλες μέσα»⁸ είπε αυτός που κλείδωσε τη νύφη.

ΓΟΡΓΩ

Έλα καταδω. Πραξινόη. Κοίταξε πρώτα τα κεντημένα υφάσματα.
Τι λεπτότητα, τι χάρη! λες και θα τα φορέσουν θεοί.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

- 80 Δέσποινα Αθηνά, ποιες υφάντρες τα κέντησαν,
ποιοι ζωγράφοι εξωγράφισαν τα σχέδια τόσο πιστά·
με πόση φυσικότητα στέκουν και με πόση φυσικότητα γυρίζουν,
λες και είναι ζωντανά, όχι κεντημένα.
Είναι δαιμόνιο πλάσμα ο άνθρωπος.
Και ο ίδιος ο Άδωνης
δες πώς κείτεται θεσπέσιος πάνω στον αργυρό του θρόνο.
85 με το πρώτο χνούδι να κατεβαίνει από τους κροτάφους του,
ο τρισαγαπημένος Άδωνης,
που αγαπήθηκε ακόμα και στον Αχέροντα.

ΑΛΛΟΣ ΞΕΝΟΣ

Σταματήστε, π' ανάθεμά σας, την ακατάσχετη φλυαρία,
καρακάξες με τα όλα σας.
Θα μας πεθάνουν με την προφορά τους,
έτσι που τα τραβάνε όλα τα φωνήεντα.

ΠΡΑΞΙΝΟΗ

- Μπα, από πού ξεφύτρωσε ο άνθρωπος;
Και εσένα τι σε νοιάζει αν εμείς είμαστε φλύαρες;
90 Αγόρασέ μας πρώτα και μετά να μας δίνεις διαταγές.
Δίνεις διαταγές σε Συρακούσιες.
Και να ξέρεις και τούτο: κρατάμε από την Κόρινθο,
όπως και ο Βελλεροφών.⁹ Μιλάμε τη γλώσσα των Πελοποννησίων·
δικαιούνται, φαντάζομαι, οι Δωριείς να μιλούν δωρικά.
Να μην αξιωθούμε, Μελιστάλαχτη,¹⁰ να έχουμε άλλο αφέντη.
95 εκτός από έναν. Αδιαφορώ για σένα. Μη ματαιοπονείς.

γονός του Σίσυφου, του ιδρυτή και βασιλιά της Κορίνθου, είναι ο 'εθνικός' ήρωας των Κορινθίων.

¹⁰ Λατρευτικός τίτλος της Περσεφόνης.

ΓΟΡΓΩ

σίγη, Πραξινοά· μέλλει τὸν Ἄδωνιν αἰδεῖν
 ἅ τās Ἀργείας θυγάτηρ, πολυῖδρις αἰδός,
 ἄτις καὶ πέρυσιν τὸν ἰάλεμον ἀρίστευσε.
 φθεγξέται τι, σάφ' οἶδα, καλόν· διαχρέμπτεται ἤδη.

ΓΥΝΗ ΛΟΙΔΟΣ

- 100 Δέσποιν', ἡ Γολγῶς τε καὶ Ἰδάλιον ἐφύλησας
 αἰπεινὰν τ' Ἐρυκα, χρυσῶ παιζοῖς Ἀφροδίτα,
 οἷόν τοι τὸν Ἄδωνιν ἀπ' ἀενάω Ἀχέροντος
 μηνὶ δυωδεκάτῳ μαλακαὶ πόδας ἄγαγον Ὀραι,
 βάρδισται μακάρων Ὀραι φίλαι· ἀλλὰ ποθειναί
 105 ἔρχονται πάντεσσι βροτοῖς αἰεὶ τι φέροισαι.

Κύπρι Διωναία, τὸ μὲν ἀθανάτα ἀπὸ θνατᾶς,
 ἀνθρώπων ὡς μῦθος, ἐποίησας Βερενίκαν,
 ἀμβροσίαν ἐς στήθος ἀποστάξασα γυναικός·
 τὴν δὲ χαριζομένα, πολυώνυμε καὶ πολύναι,
 110 ἡ Βερενικέα θυγάτηρ Ἑλένη εἰκνία
 Ἀρσινόα πάντεσσι καλοῖς ἀτιτάλλει Ἄδωνιν.

- πὰρ μὲν οἱ ὠρία κέεται ὅσα δρυὸς ἄκρα φέροντι,
 πὰρ δ' ἀπαλοὶ κᾶποι πεφυλαγμένοι ἐν ταλαρίσκοις
 ἀργυρέοις, Συρίῳ δὲ μύρῳ χρύσει' ἀλάβαστρα,
 115 εἰδατά θ' ὅσσα γυναῖκες ἐπὶ πλαθάνῳ πονέονται
 ἄνθεα μίσγοισαι λευκῷ παντοῖα μαλεύρῳ,
 ὅσσα τ' ἀπὸ γλυκερῷ μέλιτος τά τ' ἐν ὕγρῳ ἐλαίῳ.
 πάντ' αὐτῷ πετεηνὰ καὶ ἔρπετὰ τεῖδε πάρεστι·

¹¹ Το Ἀργεῖα τυβανῶς δεν εἶναι κύριο ὄνομα ἀλλὰ ἐθνικό (ἡ γυναῖκα ἀπὸ το Ἀργος). Ἡ ταύτιση τῆς τραγουδίστριας με αὐτὸν τὸν τρόπο προϋποθέτει ἰσως ὅτι ἡ μητέρα ἦταν ἐπίσης γνωστὴ (τραγουδίστρια).

¹² Οἱ Γολγοὶ καὶ τὸ Ἰδάλιο εἶναι τοποθεσίαι τῆς Κύπρου, με τὴν ὁποία, ὡς γνωστόν, συνδέεται στενὰ ἡ Ἀφροδίτη. Ἡ Ἐρυκα εἶναι βουνὸ τῆς βορειοδυτικῆς Σικελίας, ὅπου ὑπῆρχε ὀνομαστό ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης.

¹³ ΓΙΑ τὸν Ἄδωνι βλ. τὸ Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα στο ἐπόμενο Κείμενο. Οἱ Ὀρες εἶναι κόρες τοῦ

ΓΟΡΓΩ

Σώπασε, Πραξινόη· ετοιμάζεται να τραγουδήσει τον Άδωνη
η κόρη της Αργείας,¹¹ η σοφή τραγουδίστρια,
που και πέρυσι αρίστευσε με τον θρήνο.
Θα τραγουδήσει κάτι υπέροχο —είμαι βέβαιη·
βήχει ήδη για να καθαρίσει ο λαιμός της.

ΓΤΝΗ ΑΟΙΔΟΣ

- 100 Δέσποινα, που αγάπησες τους Γολγούς και το Ιδάλιο
και την απόκρημνη Έρυκα,¹²
Αφροδίτη που παίζεις με το χρυσάφι,
δες πώς το δωδέκατο μήνα οι Ώρες με το αβρό περπάτημα
έφεραν πίσω τον Άδωνη από τον αέναο Αχέροντα,
οι αγαπήμενες Ώρες, οι πιο αργοβάδιστες από τους αθανάτους·¹³
105 έρχονται όμως πολυπόθητες, φέρνοντας κάτι σε όλους τους θνητούς.

Κύπρι, κόρη της Διώνης, εσύ, καταπώς λέει ο λόγος των ανθρώπων,
έκανες τη Βερενίκη¹⁴ από θνητή αθάνατη,
σταλάζοντας αμβροσία στο στήθος της. Για τη δική σου χάρη,
θεά με τα πολλά ονόματα και τους πολλούς ναούς,

- 110 η κόρη της Βερενίκης, η Αρσινόη,¹⁵
που μοιάζει στην ομορφιά με την Ελένη
στολίζει τον Άδωνη με όλα τα καλά.

Πλάι του κοιμμένοι οι καρποί που βγάζουν τα δέντρα στην ώρα τους,
πλάι του τρυφεροί κήποι που τους εφύλαξαν σε ασημένια καλαθάκια,
αλάβαστρα χρυσά με μύρο της Συρίας

- 115 και όσα γλυκίσματα πλάθουν οι γυναίκες πάνω στο σοφρά,
ζυμώνοντας το λευκό αλεύρι με τα χρώματα όλων των λουλουδιών,
και όσα φτιάχνουν με το γλυκό μέλι και μέσα στο απαλό λάδι.
Στο πλάι του και όλα τα πουλιά κι όλα τα πλάσματα της γης.¹⁶

Διός και της Θέμιδας, θεές των εποχών. Χαρακτηρίζονται αργοβάδιστες γιατί κανείς δεν μπορεί να επιταχίνει το βήμα τους. Οι Ώρες φέρνουν πρωτίστως την άνοιξη, τα λουλούδια και τους καρπούς.

¹⁴ Τη δεύτερη γυναίκα του Πτολεμαίου του Α' του Σωτήρος. Μετά τον θάνατό της (279 π.Χ.), η Βερενίκη μαζί με τον Πτολεμαίο τον Α' λατρεύονταν ως θεοί σωτήρες.

¹⁵ Κόρη της Βερενίκης και του Πτολεμαίου του Α', αδελφή και γυναίκα του βασιλιά Πτολεμαίου του Β'.

¹⁶ Ίσως ο ποιητής εννοεί, όπως έχει γραφεί, «οτιδήποτε κινείται στον αέρα ή πάνω στη γη».

- χλωραὶ δὲ σκιάδες μαλακῶ βριθούσαι ἀνήθῃ
 120 δέδμανθ'· οἱ δέ τε κῶροι ὑπερπωτῶνται Ἑρωτες,
 οἷοι ἀηδονιδῆες ἀεζομενᾶν ἐπὶ δένδρῳ
 πωτῶνται περύγων πειρώμενοι ὅζον ἀπ' ὅζω.
 ὦ ἔβενος, ὦ χρυσός, ὦ ἐκ λευκῶ ἐλέφαντος
 αἰέτοι οἶνοχόον Κρονίδῃ Διὶ παῖδα φέροντες,
 125 πορφύρεοι δὲ τάπητες ἄνω μαλακώτεροι ὑπνώ
 ἂ Μίλατος ἐρεῖ χῶ τὰν Σαμίαν καταβόσκων,
 "ἔστρωται κλίνα τῶδ' αὖτις τῷ καλῷ ἄμμιν".

- τὸν μὲν Κύπρις ἔχει, τὰν δ' ὁ ροδόπαχυν Ἀδωνις.
 ὀκτωκαιδεκετῆς ἡ ἑννεακαίδεχ' ὁ γαμβρός·
 130 οὐ κεντεῖ τὸ φίλημ'· ἐτι οἱ περὶ χεῖλεα πυρρά.
 νῦν μὲν Κύπρις ἔχοισα τὸν αὐτᾶς χαίρετω ἄνδρα
 αἰῶθεν δ' ἄμμιες νῦν ἅμα δρόσῳ ἀθροαί ἔξω
 οἰσεύμεες ποτὶ κύματ' ἐπ' αἰὶνι πτύοντα,
 λύσασαί δὲ κόμαν καὶ ἐπὶ σφυρὰ κόλπον ἀνείσαι
 135 στήθεσι φαινομένοις λεγυρᾶς ἀρξεύμεθ' αἰοιδᾶς.

- ἔρπεις, ὦ φίλ' Ἀδωνι, καὶ ἐνθάδε κῆς Ἀχέροντα
 ἡμιθέων, ὡς φαντί, μονώτατος. οὐτ' Ἀγαμέμνων
 τοῦτ' ἔπαθ' οὐτ' Αἴας ὁ μέγας, βαρυμάνιος ἥρωας,
 οὔθ' Ἐκτωρ, Ἐκάβας ὁ γεραίτατος εἵκατι παῖδων,
 140 οὐ Πατροκλῆς, οὐ Πύρρος ἀπὸ Τροίας ἐπανειθύν,
 οὔθ' οἱ ἐτι πρότεροι Λαπίθαι καὶ Δευκαλίωνες,
 οὐ Πελοπηιάδαι τε καὶ Ἄργεος ἄκρα Πελασγοί.

¹⁷ Τον Γανυμήδη, τον πανέμορφο γιο του βασιλιά της Τροίας Τρώα, που τον ἄρπαξε ο Δίας και τον εἶχε οἰνοχό. Στον Δία μετέφερε τον Γανυμήδη ἕνας αετός (ιερό πουλί του Δία). Σύμφωνα με ἄλλη εκδοχή, ο ἴδιος ο Δίας μεταμορφώθηκε σε αετό.

¹⁸ Το νόημα εἶναι: «οἱ κάτοικοι της Μιλήτου και της Σάμου». Η Μίλητος ἦταν γνωστή στην αρχαιότητα για το ἄριστο μαλλί της, ενώ μαρτυρεῖται και τύπος κλίνης που χαρακτηρίζεται Μιλησιογενής. Για την Σάμο δεν ἔχομε μαρτυρίες. Πιθανῶς ο ποιητής εἰσαφέρει ὅτι η κλίνη και τα κλινωσκεπάσματα προέρχονταν ἀπὸ την Μίλητο και την Σάμο.

¹⁹ Ο Αἴας, ο γιός του βασιλιά της Σαλαμῖνας Τελαμόνα, ἦταν ο δεύτερος σε γενναϊότητα ἥρωας του Τρωϊκοῦ πολέμου μετὰ τον Αχιλλέα. Η ἀπόφαση που ἔλαβαν οἱ κριτές μετὰ τον θάνατο του Αχιλλέα να μην του δώσουν τα ὅπλα του νεκροῦ τον οδήγησε τελικὰ στην αυτοκτονία. Βλ. Κείμενο 64.

- Έχουν στηθεί χλωρά κιόσκια που βαραίνουν από τον τρυφερό άνθητο·
 120 νεαροί Έρωτες πετούν πάνω από το κεφάλι του
 όπως πετούν από κλαδί σε κλαδί πάνω στο δέντρο
 οι νεοσσοί των αηδονιών,
 δοκιμάζοντας τα φτερά τους που μεγαλώνουν.
 Τι έβενος, τι χρυσάφι, τι αετοί από λευκό ελεφαντόδοντο
 που φέρνουν στον Κρόνιο Δία ως οινόχοο κάποιο αγόρι.¹⁷
 125 από πάνω του πορφυροί τάπητες πιο απαλοί κι από τον ύπνο.
 Η Μίλητος κι εκείνος που βόσκει τα κοπάδια του στη γη της Σάμου¹⁸
 θα πουν: «εμείς εστρώσαμε την κλίνη για τον ωραίο Άδωνη».

- Εκείνον τον κρατά στην αγκαλιά της η Κύπρις,
 εκείνη ο Άδωνης με τα ρόδινά του χέρια.
 Στα δεκαοχτώ ή δεκαεννέα ο γαμπρός·
 130 δεν είναι τραχύ το φίλημά του·
 ξανθίζει ακόμα το χνούδι γύρω από τα χείλη του.
 Και τώρα 'έχε γειά' στην Κύπρη
 που κρατάει στην αγκαλιά τον αγαπημένο της.
 Τα χαράματα, με τη δροσιά, εμείς, όλες μαζί, θα τον φέρουμε έξω,
 εκεί όπου παφλάζει το κύμα στο ακρογιάλι,
 θα λύσουμε την κόμη μας,
 θ' αφήσουμε τους πέπλους να χαμηλώσουν στα σφυρά
 135 και με γυμνωμένα στήθη θα αρχίσουμε το λιγυρό τραγούδι.

- Εσύ, αγαπημένε μας Άδωνη, είσαι, όπως λένε, ο μόνος ημίθεος
 που ταξιδεύει και πάνω στη γη και στον Αχέροντα.
 Αυτό δεν αξιώθηκε να το ζήσει ούτε ο Αγαμέμνων
 ούτε ο μέγας Αίας, ο ήρωας της βαριάς οργής,¹⁹
 ούτε ο Έκτωρ, ο πρεσβύτερος από τους είκοσι γιους της Εκάβης,
 140 ούτε ο Πάτροκλος, ούτε ο Πύρρος,²⁰ όταν γύρισε από την Τροία,
 ούτε οι ακόμα παλαιότεροι, οι Λαπίθες²¹ και οι Δευκαλίωνες.²²
 ούτε οι απόγονοι του Πέλοπα
 ούτε η κορυφή του Άργους, οι Πελασγοί.²³

²⁰ Ο Νεοπτόλεμος, ο γιος του Αχιλλέα.

²¹ Λαός της Θεσσαλίας, γνωστός κυρίως από την μάχη του εναντίον των Κενταύρων.

²² Ο Δευκαλίων και η γυναίκα του η Πύρρα είναι οι μόνοι που επέζησαν του κατακλυσμού.
 Με τον πληθυντικό Δευκαλίωνες εννοείται πιθανώς γενικά η πρώτη γενιά μετά τον κατακλυσμό.

²³ Δεν είναι σαφές αν ο ποιητής εννοεί το Πελασγικό Άργος στη Θεσσαλία, οπότε η κορυφή

Ἰλαος, ὦ φίλ' Ἄδωνι, καὶ ἐς νέωτ'· εὐθυμεύσαις
καὶ νῦν ἦνθες, Ἄδωνι, καί, ὅκκ' ἀφίκη, φίλος ἤξεῖς.

ΓΟΡΓΩ

- 145 Πραξινοά, τὸ χρήμα σοφώτατον ἀθήλεια·
ὀλβία ὅσα ἴσατι, πανολβία ὡς γλυκὺ φωνεῖ.
ᾧρα ὅμως κῆς οἶκον, ἀνάριστος Διοκλείδας·
χώνηρ ὅξος ἅπαν, πεινᾶντι δὲ μηδὲ ποτένθης.
χαῖρε, Ἄδων ἀγαπατέ, καὶ ἐς χαίροντας ἀφικνεῦ.

του Ἀργούς (Ἄργκος δῖρα) θα εἶναι οἱ Λιακίδες, δηλ. ἡ γενιά του Ἀχιλλέα, ἢ το Ἄργος στὴν Πελοπόννησο, που χαρακτηρίζεται Πελασγικὸ κυρίως ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη καὶ τοῦ ὁποῖου μυθικὸς βασιλιάς ἦταν ὁ Πελασγός.

Και του χρόνου, αγαπημένε μας Άδωνη, να μας έρθεις καλόγνωμος·
και τώρα ήρθες και μας βρήκες χαρούμενες, Άδωνη,
και όταν γυρίσεις, αγαπημένος θα ξανάρθεις.

ΓΟΡΓΩ

- 145 Πραξινόη, είναι ταλέντο η γυναίκα.
Ευτυχισμένη με τα τόσα που ξέρει,
τρισευτυχισμένη που έχει τόσο γλυκιά φωνή.
Ωρα όμως και να γυρίσουμε στο σπίτι.
Είναι νηστικός ο Διοκλείδης,
και ο άνθρωπος γίνεται σκέτο ξίδι·
να μη βρεθείς κοντά του όταν πεινάει.
Χαίρε, αγαπημένε μας Άδωνη,
και χαρούμενους να μας βρεις όταν ξανάρθεις.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΒΙΩΝ

(τέλος 2ου αι. π.Χ.)

161. – Ἐπιτάφιος Ἀδώνιδος 1–37

Ο Ἐπιτάφιος Ἀδώνιδος του Βίωνα ἀπὸ τῆ Σμύρνης, τοῦ τρίτου —μετὰ τὸν Θεόκριτο καὶ τὸν Μόσχου— σημαντικότερου βοιωτικoῦ ποιητῆ, εἶναι ἓνα σύντομο ποίημα (98 ἐξαμετροὶ στίχοι) ποῦ ἔχει χαρακτηριστὰ θρήνησι. Αναφέρεται στὸν θάνατο τοῦ αἰθαίου Ἀδωνι, ἐρωμένου τῆς Ἀφροδίτης, ὁ ποῖος, σύμφωνα με τὴν πιο διαδεδομένη ἐκδοχὴ τοῦ μύθου, εἶχε σκοτωθεῖ κατὰ τὴ διάρκειά ενός κυνηγιοῦ, ὅταν ἓνα ἀγριογοῦρονο τὸν τραυματίσει θανάσιμα στὸν μηρό. Ἡ Ἀφροδίτη, ἀπαρηγόρητη γιὰ τὸν χαμό τοῦ, παρακάλεσε τὴν Περσεφόνη καὶ πέτυχε νὰ περνάει ὁ Ἀδωνις ἕξι μῆνες τὸ χρόνο πάνω στὴ γῆ. Με τὸ θάνατό τοῦ συνδέσταν ἡ γονιμικὴ τελετὴ τῶν Ἀδωνίων (πβ. Κείμενο 160, στ. 100–144), ποῦ γιορταζόταν μια φορὰ κάθε χρόνο σὲ πολλὰς ἐλληνικὰς πόλεις· γυναῖκες —γιατί μόνον αὐτὲς συμμετείχαν— τοποθετοῦσαν τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἀδωνι σὲ φέρετρο, ἐκαίγαν θυ-

Αἰάζω τὸν Ἀδωνιν, ἀπώλετο καλὸς Ἀδωνις·
 ὦλετο καλὸς Ἀδωνις, ἐπαιάζουσιν Ἑρωτες,
 μηκέτι πορφυρέοις ἐνὶ φάρεσι Κύπρι κάθευδε·
 ἔγρεο, δειλαία, κυανόστολα καὶ πλατάγησον
 5 στήθεα καὶ λέγε πᾶσι, ἀπώλετο καλὸς Ἀδωνις·.

αἰάζω τὸν Ἀδωνιν· ἐπαιάζουσιν Ἑρωτες.

κεῖται καλὸς Ἀδωνις ἐν ᾠρεσι μηρὸν ὀδόντι,
 λευκῷ λευκὸν ὀδόντι τυπεῖς, καὶ Κύπριν ἀνιῇ
 λεπτὸν ἀποψύχων· τὸ δὲ οἱ μέλαν εἵβεται αἷμα
 10 χιονέας κατὰ σαρκός, ὑπ' ὀφρύσι δ' ὄμματα ναρκῇ,
 καὶ τὸ ῥόδον φεύγει τῷ χεῦλες· ἀμφὶ δὲ τήνῃ
 θνήσκει καὶ τὸ φίλημα, τὸ μήποτε Κύπρις ἀποΐσει.
 Κύπριδι μὲν τὸ φίλημα καὶ οὐ ζώνοντος ἀρέσκει,
 ἀλλ' οὐκ οἶδεν Ἀδωνις ὃ νιν θνήσκοντα φίλησεν.

¹ Ο Ἀδωνις παρουσιάζεται στο ποίημα ἄλλοτε νὰ πεθαίνει καὶ ἄλλοτε νὰ εἶναι ἤδη πεθαμέ-

Επιτάφιος θρήνος για τον Άδωνη

μάματα, ενώ σε πήλινα αγγεία φύτευαν σπόρους που βλάσταιναν και, όπως ήταν σύντομη η ζωή του Άδωνη, 'πέθαιναν' γρήγορα ('Αδώνιδος κήποι' αφού θρηνούσαν μια μέρα, έρχησαν το ομοίωμα και τους 'κήπους' στη θάλασσα. Το ποίημα πρέπει να φανταστεί κανείς ότι λέγεται κατά τη διάρκεια του θρήνου των Αδωνίων (ίσως λίγο πριν να ριχτεί το ομοίωμα στη θάλασσα) από γυναίκα που συμμετέχει στην τελετή. Οι εναλλασσόμενες εικόνες (η προτροπή στην Άρτεμη να ξυπνήσει, ο Άδωνης στα όρη, το πένθος της Αφροδίτης κ.ο.κ.) θυμίζουν κάπως, όπως έχει παρατηρηθεί, τον αντιφωνικό και διαλογικό χαρακτήρα των μοιρολογίων. Το εφέμιο, που χαρακτηρίζεται από ποικιλία, αφού άλλοτε αναφέρεται στον Άδωνη άλλοτε στην Αφροδίτη, αντιστοιχεί επίσης στα επιφωνήματα με τα οποία εκφράζεται ο πόθος στα μοιρολόγια.

- Τον Άδωνη θρηνολογώ, τον όμορφο που εχάθη.
«πάει, χάθηκεν ο Άδωνης» οι Έρωτες θρηνούνε.
Στα πορφυρά σου Κύπριδα να μην ξαναπλαγιάσεις,
βάλε τα μαύρα σου, πικρή, και να στηθοκοπιέσαι,
5 σύρε φωνή, ο Άδωνης χάθηκεν, ο καλός σου.

Τον Άδωνη θρηνολογώ κι οι Έρωτες θρηνούνε.

- Στα όρη κείτετ' ο καλός, στο πόδι λαβωμένος,
πληγή στον άσπρο του μηρό από το άσπρο δόντι·
κι ως ξεψυχάει, την Κύπριδα φαρμάκι την ποτίζει·
10 στάζει το αίμα ολόμαυρο στη σάρκα τη χιονάτη,
τα μάτια σβήνουν, φεύγουνε τα ρόδα των χειλιών του,
σβήνει μαζί του το φιλί κι η Κύπριδα το χάνει.
Τι κι αν νεκρός, η Κύπριδα το φίλημα το θέλει,
μα δεν το νιώθει το φιλί ο Άδωνης που σβήνει.

νος. Επειδή ο θάνατος δεν είναι ακαριαίος, η περιγραφή του Άδωνη που ψυχορραγεί επι-
τρέπει και τις δύο διατυπώσεις.

15 αιάζω τὸν Ἄδωνιν· ἐπαιάζουσιν Ἑρωτες.

ἄγριον ἄγριον ἔλκος ἔχει κατὰ μηρὸν Ἄδωνις,
 μείζον δ' ἂν Κυθήρεια φέρει ποτικάρδιον ἔλκος.
 τήνον μὲν περὶ παῖδα φίλοι κύνες ὠρύονται
 καὶ Νύμφαι κλαίουσιν Ὀρειάδες· ἂν δ' Ἀφροδίτα
 20 λυσαμένα πλοκαμίδας ἀνὰ δρυμὼς ἀλάληται
 πειθαλέα νήπλεκτος ἀσάνδαλος, αἱ δὲ βάτοι νιν
 ἐρχομένην κείροντι καὶ ἱερὸν αἷμα δρέπονται·
 ὅξυν δὲ κωκύοισα δι' ἄγκεα μακρὰ φορεῖται
 Ἀσσύριον βοόωσα πόσιν, καὶ παῖδα καλεῖσα.
 25 ἄμφι δὲ νιν μέλαν αἷμα παρ' ὀμφαλὸν ᾠρεῖτο,
 στήθεα δ' ἐκ μηρῶν φοινίσσετο, τοῖ δ' ὑπὸ μαζοῖ
 χιόνεοι τὸ πάροιθεν Ἀδώνιδι πορφύροντο.

ἄιαῖ τὰν Κυθήρειαν· ἐπαιάζουσιν Ἑρωτες.

ᾤλεσε τὸν καλὸν ἄνδρα, σὺν ᾤλεσεν ἱερὸν εἶδος.
 30 Κύπριδι μὲν καλὸν εἶδος ὅτε ζώεσκεν Ἄδωνις,
 κάτθανε δ' ἂν μορφὰ σὺν Ἀδώνιδι. τὰν Κύπριν αἰαῖ.
 ᾠρεα πάντα λέγοντι, καὶ αἱ δρυὲς αἰ τὸν Ἄδωνιν·
 καὶ ποταμοὶ κλαίουσι τὰ πένθεα τῆς Ἀφροδίτας,
 καὶ παγαὶ τὸν Ἄδωνιν ἐν ᾠρεσι δακρύνοντι,
 35 ἄνθεα δ' ἐξ ὀδύνας ἐρυθναίνεται, ἂν δὲ Κυθήρα
 πάντας ἀνὰ κναμῶς, ἀνὰ πᾶν νάπος οἰκτρὸν αἰεῖει,

ἄιαῖ τὰν Κυθήρειαν· ἀπώλετο καλὸς Ἄδωνις·

² Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, ο Ἄδωνις εἶχε ανατραφεῖ ἀπὸ τις (προστάτιδες τοῦ κοινῆρου) Νύμφες τῶν Βουνῶν (Ὀρειάδες Νύμφαι) τῆς Κύπρου.

³ Εἰπῆτο τῆς Ἀφροδίτης ποῦ συνδέεται με τὴ λατρεία τῆς στὰ Κύθηρα.

15 Τον Άδωνη θρηνολογώ κι οι Έρωτες θρηνοούνε.

Βαθιά πληγή έχει ο Άδωνης απάνω στο μερί του,
 βαθύτερη μες στην καρδιά η έρμη Αφροδίτη.
 Και τα καλά του τα σκυλιά ουρλιάζουν γύρωθ' του,
 κλαίνε οι Νύμφες των Βουνών⁴ ξυπόλυτ' η Κυθήρεια,⁵
 20 με τα μαλλιά της ξέπλοκα πλανιέτ' αλαλιασμένη,
 σέρνει το μαύρο πένθος της στα δάση, στα ρουμάνια,
 το αίμα της το ιερό τ' αγχάθια το συνάζουν
 στις λαγκαδιές γυροβολά, θρηνολογεί και σκούζει,
 τον άντρα τον Ασσύριο⁶ καλεί, το παλικάρι,
 25 Ολόμαυρο το αίμα του στάζει στον αφαλό του,
 βάφονται κατακόκκινα του Άδωνη τα στήθη,
 το στέρνο το χιονόλευκο κι εκείνο πορφυραίνει.

«Αλί της της Κυθήρειας», οι Έρωτες θρηνοούνε.

30 Όσον εξούσε ο Άδωνης, όμορφ' η Αφροδίτη,
 πέθαν' εκείνος κι έδυσε το κάλλος της μαζί του.
 «Αλί της» λένε τα βουνά, «αλί του» λεν τα δέντρα,
 για το δικό της τον καημό και τα ποτάμια κλαίνε,
 δακρύζουν για τον Άδωνη στα όρη οι νερομάνες.
 35 Και τα λουλούδια άλικά βάφοντ' από τον πόνο
 μες στα φαράγγια η θεά σέρνει πικρό τραγούδι:

«Αλί της της Κυθήρειας, ο Άδωνης εχάθη».

(μετάφραση Παντελής Μπουκάλας)

⁴ Αναφορά στην καταγωγή του Άδωνη (της λατρείας του πιο συγκεκριμένα) από τη Μεσοποταμία.

ΜΙΜΟΣ

ΗΡΩΝΔΑΣ

(3ος αι. π.Χ.)

162. — Διδάσκαλος

Έως το 1891 από το έργο του Ηρώνδα σώζονταν ελάχιστα ολιγόστιχα αποσπάσματα. Τη χρονιά εκείνη όμως δημοσιεύτηκε ένας πάπυρος που έφερε στο φως επτά (σχεδόν ακέραιους) μιμιάμβους και εκτενή αποσπάσματα από έναν όγδοο. (Η δημοσίευση αυτή στάθηκε η αφορμή για το ποίημα του Καβάφη "Οι μιμιάμβοι του Ηρώδου").

Στον μιμιάμβο εκβάλλουν, όπως δηλώνει και το ίδιο το όνομα, δυο παλαιότερα είδη, ο μίμος (βλ. το Εισαγωγικό σημείωμα στο επόμενο Κείμενο), κορυφαίος εκπρόσωπος του οποίου υπήρξε ο Σάφρων ο Σαρακούσιος (5ος αι. π.Χ.), και ο ιάμβος —κυριότεροι εκπρόσωποι ο Αρχίλοχος και ο Ιππώναξ. Οι μιμιάμβοι του Ηρώνδα είναι σύντομα διαλογικά ποιήματα —τα εκτενέστερα μόλις που υπερβαίνουν τους 100 στίχους— γραμμένα σε ιωνική διάλεκτο και σε ένα μέτρο που το χρησιμοποίησε ιδιαίτερα ο Ιππώναξ, τον χωλίσταμβο, δηλ. σε ιαμβικό τρίμετρο που έχει μακρά την (κανονικά βραχεία) προτελευταία συλλαβή. Παρουσιάζουν με ρεαλιστικό τρόπο και λόγο που διανθίζεται με πολλές παροιμίες συνηθισμένα πρόσωπα (ή τύπους) σε καταστάσεις της καθημερινότητας, που κατά κανόνα δεν είναι ότι πιο ανεπιληπτό θα μπορούσε να συναντήσει κανείς (επί παραδείγ-

ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ

- οὕτω τί σοι δοίησαν αἱ φίλαι Μοῦσαι,
Λαμπρίσκε, τερπνὸν τῆς ζοῆς τ' ἐπαυρέσθαι,
τοῦτον κατ' ὤμου δείρον, ἄχρις ἢ ψυχὴ
αὐτοῦ ἐπὶ χειλέων μούνον ἢ κακὴ λειψθῇ.
5 ἔκ μεν ταλαίνης τὴν στέγην πεπόρθηκεν
χαλκῖνδα παίζων· καὶ γὰρ οὐδ' ἀπαρκεῖσιν
αἱ ἀστραγάλοι, Λαμπρίσκε, συμφορῆς δ' ἤδη
ὄρμῃ ἐπὶ μέζον, κοῦ μὲν ἢ θύρῃ κείται
τοῦ γραμματιστέω —καὶ τριηκᾶς ἢ πικρῇ
10 τὸν μισθὸν αἰτεῖ κῆν τὰ Ναινάκου κλαύσω—
οὐκ ἂν ταχέως λήξειε· τὴν γε μὴν παίστην.

¹ Τα αρχαία σχολεία τα κοσμοῦσαν παραστάσεις των Μουσών.

² Στο πρωτότυπο αἱ ἀστραγάλοι. Βλ. Κείμενο 181, σχόλ. 9.

Ο δάσκαλος

ματι: μια γριά μαστροπός προσπαθεί —ανεπιτυχώς— να πείσει τη γυναίκα ενός ναυτικού που ταξιδεύει να συνάψει σχέσεις με ένα στιβαρό αθλητή, ή: μια κυρία, που έχει ερωτική σχέση με ένα δούλο της, βάζει να τον δείρουν ανηλεώς επειδή λοφοκοιτάζει κ.ο.κ.). Έμφαση δίνεται στη διαγραφή του χαρακτήρα των προσώπων, ένα από τα οποία συνήθως κατέχει δισποζουσα θέση.

Στον τρίτο μιμιάμβο (Διδάσκαλος), που ανθολογείται εδώ, μια δυναμική και αυταρχική μητέρα, η Μητροτίμη, που αδυνατεί να τιθασεύσει τον όχι ιδιαίτερος φιλομαγή και πειδαρχημένο γιο της Κότταλο, καταφεύγει στον δάσκαλο Λαμπρίσκο, του δικτραγωγεί τα 'πάθη' της και του ζητάει να τιμωρήσει τον άτακτο γιο. Ο δάσκαλος ανταποκρίνεται ασμένως και ο δυστυχής Κότταλος δέρεται ανηλεώς, παρά τις αλλεπάλληλες εκκλήσεις και τις διαβεβαιώσεις του ότι θα διορθωθεί.

Δεν υπάρχουν ενδείξεις για το πού διαδραματίζεται ο τρίτος μιμιάμβος ούτε ξέρουμε πότε γράφτηκε. Δεν γνωρίζουμε επίσης αν οι μιμιάμβοι ερμηνεύονταν από ένα πρόσωπο, που υποδύσταν όλους τους ρόλους, ή από περισσότερα.

ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ

- 1 Έτσι που να σε αξιώσουν οι αγαπημένες Μούσες,¹ Λαμπρίσκε,
να δεις προκοπή και να χαρείς τη ζωή σου,
άργασέ του τα πλευρά, ώσπου η ψυχή του η ελεεινή
μόλις που να κρατηθεί στα χείλια του.
- 5 Μου ρήμαξε το σπίτι μου της άμοιρης παίζοντας κορώνα-γράμματα²
βλέπεις, δεν του φτάνουν πια τα κότσια,³ Λαμπρίσκε,
αλλά πάει πλέον από το κακό στο χειρότερο.
Πού πέφτει βέβαια η πόρτα του δασκάλου
- 10 —και η φαρμακερή τριαχοστή³ ζητάει τα διδακτρα,
ας κλαίω εγώ με μαύρο δάκρυ—
δεν είναι σε θέση να σου πει χωρίς να σκεφθεί.
Αν είναι όμως για τη λέσχη.

³ Τα διδακτρα πληρώνονταν την τελευταία ημέρα του μήνα.

- ὄκουπερ οἰκίζουσιν οἱ τε προύνεικοι
 κοῖ δρηπέται, σάφ' οἶδε κητέρω δεῖξαι.
 κῆ μὲν τάλαινα δέλτος, ἦν ἐγὼ κάμνω
 15 κηροῦσ' ἐκάστου μηνός, ὀρφανὴ κείται
 πρὸ τῆς χαμένης τοῦ ἐπὶ τοῖχον ἐρμῖνος,
 ἦν μήκοτ' αὐτὴν οἶον Ἀῖδην βλέψας
 γράψῃ μὲν οὐδὲν καλόν, ἐκ δ' ὄλην ξύσῃ·
 αἱ δορκαλίδες δὲ λιπαρώτεραι πολλόν
 20 ἐν τῇσι φύσης τοῖς τε δικτύοις κεῖνται
 τῆς ληκύθου ἡμέων τῇ ἐπὶ παντὶ χρώμεσθα.
 ἐπίσταται δ' οὐδ' ἄλφα συλλαβὴν γνῶναι,
 ἦν μὴ τις αὐτῷ ταῦτα πεντάκις βῶσῃ.
 τριτὴμέρη Μάρωνα γραμματίζοντος
 25 τοῦ πατρὸς αὐτῷ, τὸν Μάρων' ἐποίησεν
 οὗτος Σίμων' ὁ χρηστός· ὥστ' ἔγωγ' εἶπα
 ἄνουν ἐμαυτήν, ἥτις οὐκ ὄνους βόσκειν
 αὐτὸν διδάσκω, γραμμαμάτων δὲ παιδεῖν,
 δοκεῖσ' ἄρωγόν τῆς αἰωρίας ἔξειν.
 30 ἐπεὰν δὲ δὴ καὶ ρῆσιν οἶα παιδίσκον
 ἦ γῶ μιν εἰπεῖν ἢ ὁ πατήρ ἀνάγωμεν,
 γέρων ἀνὴρ ὡσὶν τε κῶμιασιν κάμνων,
 ἐνταῦθ' ὅκως νιν ἐκ τετρημένης ἦθει
 “Ἀπολλον... Ἀγρεῦ...”, “τοῦτο” φημὶ “κῆ μάμμη,
 35 τάλης, ἐρεῖ σοι —κῆστί γραμμαμάτων χήρη—
 κῶ προστυχὼν Φρύξ.” ἦν δὲ δὴ τι καὶ μέζον
 γρῦξαι θέλωμεν, ἢ τριταῖος οὐκ οἶδεν
 τῆς οἰκίης τὸν οὐδόν, ἀλλὰ τὴν μάμμην,
 γρηῖν γυναῖκα κῶρφαινὴν βίου, κείρει,
 40 ἢ τοῦ τέγευς ὑπερθε τὰ σκέλεα τεύνας
 κάθητ' ὅκως τις καλλίης κάτω κύπτων.

⁴ Στο πρωτότυπο ο δισμαθὴς Κότταλος, που δε σκέφτεται παρά μόνο το παιχνίδι, κάνει τον Μάρωνα Σίμωνα. Σίμων ονομάζεται μια ᾿ζαριά. Αποδίδουμε κατ' αναλογία.

⁵ Δεν γνωρίζουμε από πού προέρχονται οι στίχοι τους οποίους ᾿κακοποιεῖ ο Κότταλος.

⁶ Οι δοῦλοι ἀπὸ τῆ Φρυγίας ἦταν τόσοι ὥστε ἡ λέξη Φρύξ ἐφτασε νὰ σημαίνει δοῦλος.

- όπου ξημεροβραδιάζονται οι χαμάληδες και οι δραπέτες,
γνωρίζει άριστα να ξεναγήσει και άλλους.
Και η δόλια η πλάκα του, που τυραννιέμαι
15 να την στρώνω με κερí μήνα τον μήνα,
κείτεται ορφανή μπροστά στο πόδι του κρεβατιού
προς την πλευρά του τοίχου
εκτός και αν, καμιά φορά, δεήσει να την κοιτάξει
σαν να βλέπει μπροστά του τον Άδη,
όχι βέβαια για να γράψει τίποτα της προκοπής,
μόνο και μόνο για να την καταγραφτίζουνίσει.
- 20 Τα κότσια όμως, τοποθετημένα στις θήκες και στα δίχτυα,
γυαλίζουν πολύ πιο πολύ και από το λαδικό μας,
που το χρησιμοποιούμε μέρα νύχτα.
Δεν ξέρει να ξεχωρίσει ούτε το γράμμα άλφα,
αν κάποιος δεν ξελαρυγγιστεί να του επαναλαμβάνει
πέντε φορές τα ίδια πράγματα.
Όταν προχθές ο πατέρας του
τον μάθαινε να συλλαβίζει τη λέξη Ορέστης,
25 τον Ορέστη ο προκομμένος μου τον έκανε ρέστα.⁴
Τότε πια είπα ότι δεν είμαι παρά ένας βλάκας,
αφού δεν τον αφήνω να βόσκει γαϊδάρους,
αλλά τον μαθαίνω γράμματα,
νομίζοντας ότι θα έχω κάποιον
να μου παρασταθεί στις δύσκολες ώρες.
- 30 Και όταν καμιά φορά, ή εγώ ή ο πατέρας του,
γέρος άνθρωπος που υποφέρει από τα αφτιά του και τα μάτια του,
του ζητήσουμε, σαν παιδάκι που είναι,
να μας απαγγείλει κανένα μονόλογο,
μόλις αρχίζει να κουβαλάει νερό με το κόσκινο
«Ή Απολλών ... Ή Αγρεΰ...»⁵
«αυτό», λέω, «κακομοίρη μου,
35 θα σου το πει και η γιαγιά σου, ας είναι αγράμματη,
και ο τελευταίος δούλος από τη Φρυγία».⁶
Και αν πούμε να υψώσουμε κάπως τη φωνή,
ή ξεχνάει τρία μερόνυχτα το κατώφλι του σπιτιού,
και την πληρώνει η γιαγιά του,
μια γριά γυναίκα που δεν έχει ψωμί να φάει,
40 ή απλώνει τα ξερά του πάνω στη στέγη
και κάθεται σαν τη μαϊμού, σκύβοντας κάτω.

- τί μεν δοκείς τὰ σπλάγχνα τῆς κάκης πάσχειν
 ἐπεὰν ἰδωμι; κοῦ τόσος λόγος τοῦδε·
 ἀλλ' ὁ κέραμος πᾶς ὥσπερ ἱτ<ρ>ια θλήται,
 45 κήπην ὁ χειμῶν ἐγγὺς ἦ, τρί⁷ ἡμαιθα
 κλαίουσ' ἐκάστου τοῦ πλατύσματος τίνω·
 ἐν γὰρ στόμ' ἐστὶ τῆς συνοικίης πάσης,
 “τοῦ Μητροτίμης ἔργα Κοττάλου ταῦτα”,
 κάληθίν' ὥστε μηδ' ὀδόντα κυῆσαι.
 50 ὄρη δ' ὀκοίως τὴν ράκιν λελέπηκε
 πᾶσαν, κατ' ὕλην, οἷα Δήλιος κυρτεὺς
 ἐν τῇ θαλάσσῃ, τῶμβλὺν τῆς ζοῆς τρίβων.
 τὰς ἐβδόμας δ' ἄμεινον εἰκάδας τ' οἶδε
 τῶν ἀστροδιφέων, κοῦδ' ὕπνος νιν αἰρεῖται
 55 νοεῦντ' ὅτ' ἦμος παιγνίην ἀγυῆτε.
 ἀλλ' εἴ τί σοι, Λαμπρίσκε, καὶ βίου πρήξιν
 ἐσθλὴν τελοῖεν αἶδε κάγαθῶν κύρσαις,
 μῆλασσον αὐτῶ—

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

- Μητροτίμη, <μη> ἐπεύχεο
 ἔξει γὰρ οὐδὲν μείον. Εὐθίης κοῦ μοι,
 60 κοῦ Κόκκαλος, κοῦ Φύλλος; οὐ ταχέως τοῦτον
 ἀρείτ' ἐπ' ὤμου τῇ Ἀκέσῃ σεληναίῃ
 δείξοντες; αἰνέω τάργα, Κότταλ', ἃ πρήσσεις·
 οὐ σοι ἔτ' ἀπαρκεῖ τῇσι δορκάσιν παῖζειν
 ἀστράβδ' ὅκωσπερ οἶδε, πρὸς δὲ τὴν παίστριν
 65 ἐν τοῖσι προ<ν>εῖκοισι χαλκίζεις φοιτέων;
 ἐγὼ σε θήσω κοσμώτερον κούρης,
 κινεῦντα μηδὲ κάρφος, εἰ τό γ' ἥδιστον.

⁷ Στο πρωτότυπο ἡμαιθα (1 ἡμαιθον = 1/2 του οβολού· 1 οβολός = 1/6 της δραχμής).

⁸ Ο γιος ταυτίζεται με το μητρώνυμο, όχι με το πατρώνυμο.

⁹ Δεν γνωρίζουμε τίποτε συγκεκριμένο για τους Δήλιους κυρτεῖς· αυτούς που φαρεῖουν με κέρτη (=καλάθι αλιευτικό με στενὸ λαγμό, εἶδος ἀπόχης). Ο συγκεκριμένος τρόπος φαρέματος δεν φαίνεται να ἦταν ιδιαίτερα κοιναστικός.

- Να Ξερες πώς υποφέρω μέσα μου με το χάλι του όταν τον βλέπω.
 Και όχι πως με νοιάζει τόσο για του λόγου του,
 αλλά δεν μένει κεραμίδι για κεραμίδι,
 γίνονται θρύφαλα σαν παξιμάδια.
- 45 Και όταν πλησιάζει ο χειμώνας,
 κλαίγοντας πληρώνω τρία όβολα' το κομμάτι
 γιατί ολόκληρο το τετράγωνο βοά μ' ένα στόμα:
 «αυτά είναι έργα του Κότταλου, του γιου της Μητροτίμης».⁸
 Και είναι αλήθεια, κι έτσι αναγκάζομαι και το βουλώνω.
- 50 Δες πώς κάηκε η πλάτη του ολόκληρη,
 έτσι που σέρνει τη χαμένη του ζωή μέσα στα δάση,
 όπως οι ψαράδες της Δήλου⁹ στη θάλασσα.
 Πότε ο μήνας έχει επτά και πότε είκοσι¹⁰
 το γνωρίζει καλύτερα και από τους αστρονόμους·
- 55 και όταν σκέφτεται τις μέρες που έχετε αργία,
 δεν του κολλάει ύπνος.
 Όμως, αν είναι, Λαμπρίσκε, αυτές εδώ¹¹
 να σου τα φέρουν δεξιά στη ζωή σου
 και να δεις προκοπή, μην του δώσεις λιγότερες—

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

- Σταμάτα να παρακαλās, Μητροτίμη·
 δεν πρόκειται να φάει λιγότερες.
- 60 Πού είσαι, Ευθή, Κόκκαλε, Φίλλε;¹²
 Σηκώστε τον στο άψε-σβήσε στους ώμους.¹³
 να δει αστεράκια.
 Εύγε σου, Κότταλε, με τα κατορθώματά σου.
 Δεν σου αρκεί πια να παίζεις με τα κότσια όπως αυτοί,
 65 αλλά γυροκοπās στη λέσχη με τους χαμάληδες
 και παίζεις κορώνα-γράμματα.
 Θα σε κάνω εγώ πιο κόσμιο και από κορίτσι,
 να μην πειράζεις ούτε άχυρο, αν αυτό είναι που θέλεις.

¹⁰ Την έβδομη και την εικοστή ημέρα κάθε μήνα γιορταζόταν η γέννηση του Απόλλωνα και τα σχολεία είχαν αργία.

¹¹ Οι Μούσες. Βλ. σχόλ. 1.

¹² Πιθανώς και οι τρεις είναι μαθητές.

¹³ Σε τοιχογραφία της Πομπηίας ένας μαθητής δέρεται σκλητός στους ώμους.

- κοῦ μοι το δρμὺν σκύτος, ἢ βοὸς κέρκος,
 ᾧ τοὺς πεδήτας κάποτάκτους λαβεῖνμαι;
 70 δότω τις εἰς τὴν χεῖρα πρὶν †χολῇ† βῆξαι.

ΚΟΤΤΑΛΟΣ

μὴ μ' ἱκετεύω Λαμπρίσκε, πρὸς σε τῶν Μουσέων
 καὶ τοῦ γενεῖου τῆς τε Κόττιδος ψυχῆς,
 μὴ τῷ με δρμεί, τῷ ἔτερῳ δὲ λάβησαι.

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

- ἀλλ' εἰς πονηρός, Κότταλ', ᾧ<σ>τε καὶ περνάς
 75 οὐδεὶς σ' ἐπαυέσειεν, οὐδ' ὅκου χάρης
 οἱ μῦς ὁμοίως τὸν σῖδηρον τράγουσιν.

ΚΟΤΤΑΛΟΣ

κόσας, κόσας, Λαμπρίσκε, λίσσομαι, μέλλεις
 εἰς μ' ἐμφορῆσαι;

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

μὴ 'μέ, τήνδε δ' εἰρώτα.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

τατα<ι>, κόσας μοι δάσσετ';

<ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ>

- εἴ τί σοι ζώην,
 80 φέρειν ὅσας ἂν ἡ κακὴ σθένη βύρσα.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

παῦσαι· ἱκαναί, Λαμπρίσκε.

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

καὶ σὺ δὴ παῦσαι
 κάκ' ἔργα πρήσσω.

¹⁴ Το γεννητικό μόριο του βοδιού το χρησιμοποιούσαν, όπως προκύπτει και από ανάλογες νεοελληνικές εκφράσεις, ως μαστίγιο.

Πού είναι το τσουχτερό λουρί, το βούνευρο,¹⁴
 που το 'χω για να μαστιγώνω όσους κρατώ
 με χειροπέδες και στην απομόνωση;

70 Για να μου το δώσει κάποιος στο χέρι, προτού ξεράσω χολή.

ΚΟΤΤΑΛΟΣ

Μη, Λαμπρίσκε, ικετεύω, μη,
 στο όνομα των Μουσών, στα γένια σου,
 στη ζωή του Κотταλάκου
 μη με δειρείς με το τσουχτερό, αλλά με το άλλο.

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

Είσαι πονηρός, Κότταλε, και κανένας,
 ακόμη και για πούλημα να σε είχε,
 75 λόγο καλό για σένα δεν θα βρísκε,
 ούτε στον τόπο όπου τα ποντίκια τρών το σίδερο.¹⁵

ΚΟΤΤΑΛΟΣ

Σε ικετεύω, Λαμπρίσκε,
 πόσες σκοπεύεις να μου ρίξεις, πόσες;

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

Ρώτησε αυτήν, όχι εμένα.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

Ωχ! Πόσες θα μου δώσετε;

<ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ>

80 Ζωή να 'χω, όσες αντέξει το βρομοτόμαρό σου.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

Σταμάτα· φτάνει, Λαμπρίσκε,

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

Σταμάτα και εσύ να κάνεις βρομοδουλειές.

¹⁵ Παροιμώδης έκφραση που δεν είναι απολύτως κατανοητή.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

οὐκέτ' οὐκέτι πρήξω,
ὄμνυμί σοι, Λαμπρίσκε, τὰς φίλας Μούσας.

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

85 ὄσσην δὲ καὶ τὴν γλάσσαν, οὗτος, ἔσχηκας·
πρὸς σοι βαλέω τὸν μὲν τάχ' ἦν πλέω γρύξης.

ΚΟΤΤΑΛΟΣ

ἰδού, σιωπῶ· μή με, λίσσομαι, κτείνης.

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

μέθεσθε, Κόκκαλ', αὐτόν.

ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ

οὐ δ<εἰ σ> ἐκλήξαι,
Λαμπρίσκε· δείρον ἄχρισ ἥλιος δύση.

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

88a ἀλλ'>

ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ

90 ἀλλ' ἐστὶν ὕδρης ποικιλώτερος πολλῶ
καὶ δεῖ λαβεῖν νιν —κάπὶ βυβλίῳ δῆκου,
τὸ μηδέν— ἄλλας εἵκοσιν γε, καὶ ἦν μέλλῃ
αὐτῆς ἄμεινον τῆς Κλεοῦς ἀναγνῶναι.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

ἴσσαί.

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

λάθοις τὴν γλάσσαν ἐς μέλι πλύνας.

¹⁶ Στο πρωτότυπο μὲν. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα τι ακριβῶς ἐννοεῖ.

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

Δεν θα ξανακάνω, δεν θα ξανακάνω
ορκίζομαι. Λαμπρίσκε, στις αγαπημένες Μούσες.

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

Μια γλώσσα που την έχεις του λόγου σου.
85 Έτσι και ξανακάνεις κιχ, σου βάζω κατευθείαν το φέμωτρο.¹⁶

ΚΟΤΤΑΛΟΣ

Κοίτα, σωπαίνω. Μη με σκοτώσεις, σε ικετεύω.

ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

Αφήστε τον, Κόκκαλε.

ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ

Δεν πρέπει να σταματήσεις. Λαμπρίσκε.
Δείρ' τον ώσπου να δύσει ο ήλιος.

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ

.....>

ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ

Στην πονηρία όμως
είναι παρασάγγες πιο μπροστά και από την αλεπού
90 και πρέπει —εν ανάγκη και πάνω από το βιβλίο του ο χαμένος—
να φάει τουλάχιστον άλλες είκοσι,
ακόμα και αν πρόκειται να διαβάσει καλύτερα
και από την ίδια την Κλειώ.¹⁷

<ΚΟΤΤΑΛΟΣ>

Χα, χά !

<ΛΑΜΠΡΙΣΚΟΣ>

Είθε η γλώσσα σου να πλυθεί στο μέλι, έστω και εν αγνοία σου.¹⁸

¹⁷ Μία από τις εννέα Μούσες.

¹⁸ Η ερμηνεία είναι αβέβαιη.

<ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ>

- ἔρέω ἐπιμηθέως τῷ γέροντι. Λαμπρίσκε,
 95 ἔλθοῦς' ἐς οἶκον ταῦτα, καὶ πέδας ἤξω
 φέρουσ' ὅκως νιν σύμποδ' ὦδε πηδεῦντα
 αἱ πότνιαι βλέπωσιν ἄς ἐμίσησεν.

Δάσκαλος αγκαλιάζει προστατευτικά το μαθητή του που διαβάζει από παπύρινο κύλινδρο. Πήλινο σύμπλεγμα των ελληνιστικών χρόνων που βρέθηκε στη Μύρινα της Μ. Ασίας.
 (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

<ΜΗΤΡΟΤΙΜΗ>

- 95 θα πάω στο σπίτι. Λαμπρίσκε,
θα πω τα καθέκαστα στον γέροντα
—στερνή μου γνώση—
και θα γυρίσω με αλυσίδες,
για να τον βλέπουνε οι Μούσες που τις μίσησε
να πηδά εδώ μέσα πεδουκλωμένος.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Τιμωρία μαθητή σε σχολείο. Σχέδιο που βασίζεται σε τοιχογραφία της Πομπηίας.

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

(πρ. 1ος αι. μ.Χ.)

163. – 'Μοιχαλὶς'

Σύμφωνα με έναν αρχαίο ορισμό, «ο μῖμος είναι μίμηση του βίου που περιέχει και αυτά που είναι αποδεκτά και αυτά που δεν είναι» (μῖμός ἐστιν μίμησις βίου τὰ τε συγκεκρι-
ρημένα καὶ τὰ ἀσυγχώρητα περιέχων) —θα λέγαμε ότι ο μῖμος μιμείται πρᾶξις
«αὐτὰ που δεν εἶναι αποδεκτά», δηλ. τις ποικίλες αποκλίσεις ή παρεκτροπές από τους
ηθικούς, κοινωνικούς και άλλους κανόνες. Συνήθως αναπαριστά, με τρόπο ρεαλιστικό,
σκηνές της καθημερινής ζωής, με ιδιαίτερη προτίμηση στο άσεμνο. Μπορεί να υπάρχει
γραπτό κείμενο, συχνά όμως οι συντελεστές αυτοσχεδιάζουν. Η παράσταση δίνεται από
ολόκληρο θίασο ή και από έναν μόνο ερμηνευτή, άντρα ή (πρώτη φορά στο θέατρο) γυ-
ναίκα. Οι ηθοποιοί (μῖμοι) κατὰ κανόνα παίζουν χωρίς προσωπεῖο. Οι παραστάσεις, στις
οποῖες σημαντική θέση κατέχει η μουσική και η όρχηση, δίνονται στο θέατρο, αλλά και με
οποιαδήποτε άλλη αφορμή (συμπόσια, πανηγύρια κ.ο.κ.). Η αποδέσμευση του μῖμου από
τον θεατρικό χώρο, από τον υποχρεωτικό για τα 'υψηλά' δραματικά είδη χορός και από τη
δυσβάσταχτη δαπάνη μιας 'κλασικής' παράστασης του έδωσε μοναδική ευελιξία και τον
μετέτρεψε κατὰ τους ελληνοιστικούς και αυτοκρατορικούς χρόνους σε δημοφιλέστατο θέα-
μα, που απευθυνόταν σ' ένα κοινό που ενδιαφερόταν περισσότερο «για χοντρά λαϊκά
αστεία, το άσεμνο θέαμα και την ευχάριστη μουσική» (1. Στεφανής).

Το 'ταπεινό' είδος του μῖμου υπήρχε πριν από την επίσημη αναγνώριση —με την κα-
θιέρωση δραματικών αγώνων— των 'υψηλόν' δραματικών ειδών, της τραγωδίας και της
κωμωδίας, συνέχισε να υπάρχει στο περιθώριο, την εποχή της ακμής των ειδών αυτών,
και έγινε ο απόλυτος κυρίαρχος της σκηνής και της όρχηστρας, όταν τα είδη εκείνα, στοι-
χεία των οποίων αφομοίωσε, παρήκμασαν.

Λογοτεχνική μορφή έδωσε στον μῖμο ο σύγχρονος του Ευριπίδη Σόφρων ο Συρακού-
σιος, που η παράδοση λέει ότι τον θαύμαζε ο Πλάτων. Ο Σόφρων έγραψε σε δωρική διά-
λεκτο και σε —ενίοτε έρρυθμο— πεζό λόγο μῖμους άνδρείους (με άνδρικούς ρόλους) και

I

]ξωσωμαι. / ἐρῶ νῦν παιδ(ός). /

αὐτὸν ἵνα με βινήσῃ. / τί οὖν

μά]στγας. / δοῦλε, προσελθών

] / φαιδρόν. / μαστιγία, ἐγὼ ἡ κυρία

το]ύτου. κελεύω καὶ οὐ γίνεται; / οὐ θέλεις

Η μοιχαλίσ

γυναικείους (με γυναικείους ρόλους). Έπειτα από μια περίοδο ύφεσης κατά τον 4ο αιώνα, ο μίμος κερδίζει και πάλι έδαφος την εποχή της ακμής της ελληνιστικής ποίησης (3ος αι. π.Χ.), όταν ποιητές όπως ο Θεόκριτος ή ο Ηρώινδας γράφουν ποιήματα, τα οποία, παρά το γεγονός ότι δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν με τη στενή έννοια μίμοι, έχουν απαραγνώριστα μιμικά στοιχεία. Συγκεκριμένη εικόνα για την μετέπειτα εξέλιξη του είδους παρέχουν κυρίως τα αποσπάσματα μίμων τα οποία παραδίδονται σε παπύρους. Ένα τέτοιο απόσπασμα είναι και το ανθολογούμενο.

Ο πάπυρος χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. Εικάζεται ότι ο συγγραφέας έζησε στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. Αυτός ο ιδιαίτερα ενδιαφέρων μίμος έχει το ίδιο θέμα με τον πέμπτο μιμιάμβο του Ηρώινδα (Ζηλότυπος), που προφανώς αποτελεί το πρότυπο.

Μια κυρία θέλει να κοιμηθεί μ' ένα δούλο της, εκείνος όμως αρνείται για χάρη της αγαπημένης του, της δούλης Απολλωνίας. Η κυρία καταδικάζει και τους δύο σε θάνατο και αναθέτει σε άλλους δούλους την εκτέλεση. Εκείνοι φαίνεται ότι τους άφησαν ελεύθερους και είπαν ότι εξαφανίστηκαν με θεϊκή παρέμβαση. Η κυρία απαιτεί να συλληφθούν και να θανατωθούν με φρικτό τρόπο. Η Απολλωνία επιστρέφει και συλλαμβάνεται. Δίνεται διαταγή να εκτελεστεί και να συλληφθεί ο Αίσωπος. Φέρνουν τον ήδη νεκρό Αίσωπο. Η κυρία τον μοιρολογεί. Με τη βοήθεια του δούλου Μάλακου η κυρία σχεδιάζει να δηλητηριάσει τον άνδρα της. Το σχέδιο εκτελείται και σε λίγο τον φέρνουν στη σκηνή νεκρό, υποτίθεται. Δύο δούλοι θρηνούν γι' αυτόν, ο ένας τραγικά, ο άλλος, ο ένοχος Μάλακος, ειρωνικά. Ξαφνικά ο υποτιθέμενος νεκρός πετάγεται έξω από το φέρετρο και ζητάει από τον πρώτο δούλο να φυλοφορτώσει τον Μάλακο.

Πιθανώς ολόκληρο το έργο —και τους ρόλους των ομιλούντων δούλων— το ερμήνευσε η αρχιμήμη, η πρωταγωνίστρια του δράσου.

I

ΚΥΡΑ (που την παίζει η αρχιμήμη) — ΑΙΣΩΠΟΣ, δούλος ερωτευμένος με την Απολλωνία — ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ, δούλη — ΣΠΙΝΘΗΡ, ΜΑΛΑΚΟΣ, δούλοι — ΠΑΡΑΣΙΤΟΣ του Γέρον — ΓΕΡΟΣ ΑΦΕΝΤΗΣ (άντρας της Κυράς) — ΑΛΛΟΙ ΔΟΥΛΟΙ.

ΚΥΡΑ

Είμ' ερωτευμένη μ' ένα δούλο μου. Μα του χάκου τον καλώ να με πηδήξει. Γιατί χασομεράω; Φέρε το βούρδουλα! Δούλε, μου κάνεις τον ακατάδεχτο; Εγώ είμαι η κυρά. Διατάζω και δε μ' ακούνε; Δε θες, αλιτήριε; Θα με τρε-

μ]αίνεσ(θαι) ποιήσ(εις). / [κόμσο]ν τὰς μάστιγ(ας)
 θᾶ]ττ(ον) πο(ι)ήσ(εις). / οὐδὲ σὺ θέλεις; παῖδες, τοὺς
 φύλακας καλῶ·] οὐδὲν γίνεται; δὸς ᾧδε τὰς μάστιγ(ας). /
]ἔστηκεν Αἰσωπ(ος) ὁ τὴν δούλ(ην) καταδεξόμενος) /
]το[ὺς ὁδόν]τας ἀράσσο(υσα) αὐτ(τῷ) ἐκτινάξ(ω); ἰδοῦ ≡ /
 κ]υρί· - εἰ δὲ σὲ σκάπτειν ἐκέλευσ(ον) / εἰ δ' ἀροτριᾶν; /
 εἶ] δὲ λίθ(ους) βαστάζ(ειν) / τῷ γυναικε(ῖω) γέν(ει)
 συντεθραμμ(ένον);
 πάντων οὖν τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ ἔργων γινομένων)
 ὁ ἐμός σοι κύσθ(ος) σκληρότε(ρος) ἐφάνη;
 ἀ]λόγιστ(ε), ποιηρί(αν) τινὰ μένεις καὶ αὐχ(εῖς), καὶ
 τοῦτο σὺν τῇ πᾶλι
 Ἀπολλ(ωνίᾳ)· ὥστε, παῖδ(ες), σνιλαβόντ(ες) τοῦτον
 ἔλκετε ἐπὶ τὴν
 πεπρωμένην. προάγετε νῦν κάκειν(ην) ὥς ἔστιν
 πεφμωμένη. ὑμῖν λέγω, ἀπαγαγόντες αὐτοὺς
 κατὰ ἀμφοτέρω τὰ ἀκρωτήρι[α κ]αὶ τὰ παρακείμενα
 δένδρα προσδήσατε, μακρὰν διασπ[ά]σαντες
 ἄλλον ἀπ' [ἀ]λλον καὶ βλέπετε μὴ πο(τε) τῷ ἐτέρῳ
 δείξητε, μὴ τῆς ἀλλήλων ὀψεως [πλ]ησθέντες
 μεθ' ἡδον[ῆ]ς ἀποθάνωσι. σφαγιάσαντες δὲ αὐτοὺς
 πρὸς με ἔσω ἀντᾶτε. εἴρηκα· ἐγὼ δ' ἔνδον εἰς-
 ελεύσομα[ι].

II

τί λέγετε ὑμ(εῖς); ὄντ(ως) ο[ἱ] θεοὶ ὑμῖν
 ἐφαντάσθ(ησαν), [κ]αὶ ὑμεῖς ἐφοβήθ(η)τε, κα[ὶ]
 γεγόνασι; [ἐ]γὼ [ὑ]μῖν καταγγ[έ]λλω, ἐκείνοι
 εἰ καὶ ὑμᾶ[ς] δ[ι]ε[φ]ύγον τοὺς ὄρε[ο]φ[ύ]λακας οὐ μὴ λάθωσι.
 νυνὶ δὲ τοῖς θεοῖς ἀπαρᾶσ(θ)αι βούλομαι, Σπινθήρ·
 ὁμοσον· ἐπιπ . . σ νόμ(ε)να. λ[έ]γετε
 τὰ πρὸς τὰ[ς] θυσίας. ἐπειδὴν οἱ θεοὶ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ
 ἡμῖν φα[ί]νεσθαι μέλλω(σιν) ὥς προσέχ(οντες) ὑμῆσ(ατε)
 τοὺς θεοὺ[ς]. μαστιγία, οὐ θέλ(εις) ποιεῖν τὰ ἐπιτασσόμε(να);
 τί γέγονε[ν; ἦ] μαῖν(η); εἰσελθόντ(ες) ἴδετε τίς ἐστιν.

λάνεις. Φέρε το βούρδουλα, Μάλακε! Γρήγορα. Γιατί στέκεται εκεί ο Αίσωπος, που γυρεύει τον έρωτα μιας σκλάβας; Θέλει να σου ξεριζώσω τα δόντια; Να!

ΑΙΣΩΠΟΣ

Αφέντρα!

ΚΥΡΑ

Αν σε πρόσταζα να σκάψεις, να οργώσεις, να κουβαλήσεις πέτρες, (δεν θα το 'κανες), κανακάρη των γυναικών; Απ' τις δουλειές του κάμπου σου φαίνεται πιο σκληρό το γυναικείο πράμα; Ξεμυαλισμένε, κάποια κατεργαριά σκαρώνεις και κορδώνεσαι, μαζί μ' αυτή την πουτανίτσα, την Απολλωνία. Λοιπόν, σκλάβοι, αρπάχτε τον και σύρτε τον στη μοίρα του. Φέρτε έξω κι αυτήν, έτσι όπως είναι φιμωμένη. Σας προστάζω, πηγαίντε τους στα δυο ακρωτήρια και δέστε τους στα δέντρα εκεί, χωρίστε τους έτσι που να μην μπορούν να βλέπονται, για να μην πεθάνουν χαρούμενοι χορταίνοντας τα μάτια τους με την όψη ο ένας του άλλου. Κι όταν τους σφάζετε, γυρίστε σε μέναν. Είπα. Πηγαίνω μέσα.

II

ΚΥΡΑ

Τι λέτε, δούλοι; Αληθινά, σας φανερώθηκαν οι θεοί, και σκιαχτήκατε; και σας το 'σκασαν (οι δυο τους); Κι εγώ σας λεω πως κι αν το 'σκασαν, δε θα γλιτώσουν απ' τους φύλακες του βουνού...

Τώρα, θέλω να ζητήσω την εύνοια των θεών, Σπινθήρ. Ορκίσου, πες τις προσευχές της θυσίας. Κι όταν οι θεοί φανούν καλόβολοι για εμάς, τραγούδησε τους ύμνους τους, σαν να προσέχεις. Σκλάβε, δεν κάνεις αυτό που σε προστάζω; Τι έπαθες; Τρελάθηκες; (Θόρυβος ακούγεται από μέσα). Μπείτε μέσα και δείτε ποιος είναι.

III

τί φησιν; (ἦδ') ἦν ἄρα; ἴδετε μὴ [κ]αὶ ὁ ὑπερήφανος
 ἔσω ἐστί. ὑμῖν λέγω, ἀπαλλά[ξα]ντες ταύτην πα-
 ράδοτε τ[οῖς] ὀρεοφύλαξι καὶ εἶπατε ἐν πολλῶ σιδήρῳ
 τηρεῖν ἐ[π]ιμελῶς. ἔλκετε, σύρετε, ἀπάγετε.
 καὶ ὑ[μ]εῖς δὲ ἐκείνον ἀναζητήσαντες ἀποσφα-
 γιάσαντές τ]ε προβάλετε ἵνα [ἐγ]ὼ αὐτὸν νεκρὸν ἴδω.
 ἔλθετε Σπι]ιθῆρ, Μάλακε, μετ' ἐμοῦ.

IV

ἐξιοῦσα

. ἀκρ]ιβῶς νῦν ἰδεῖν πειράσομαι εἰ τέθνηκε
 ἐκείνος, ὅ]πως μὴ πάλιν πλανῇ μ' ἔρις. ὦδε μὲν
]καμαι τὰ ὦδε. ἐέ, ἰδ[ο]ῦ οὗτος· αἱ ταλαί-
 πωρε, σὺ γὰρ] ἤθελες οὕτω ριφῆναι μᾶλλον ἢ ἐμὲ
 φιλεῖν; κε]ίμενον δὲ καυφὸν πῶς ἀποδύρομαι; νεκρῶ
 εἴ τίς ποτ]ε γέγονεν, ἦρται πᾶσα ἔρις. ἀνάπαυσον
 κ]εκ[α]ρμένας φρένας ἀρῶ.
 Σπιυθῆρ, πόθεν σου ὁ ὀφθαλμὸς ἡμέρωται; ὦδε ἄνω
 συνείσελθέ μοι, μαστιγία, ὅπως οἶνον διωλίσω. εἰσελθε,
 εἰσελθε, μαστιγία· ὦδε πάρελθε, ποταπὰ περιπατεῖς;
 ὦδε στρέφου.

V

ποῦ σου τὰ ἥμισυ τοῦ χιτωνί(ου), τὸ ἥμισυ;
 ἐγὼ σοι πάντα περὶ πάντων ἀποδώσω. οὕτω μοι
 δέδοκται, Μάλακε· πάντας ἀνελούσα καὶ πωλήσασα
 τὰ ὑπάρχοντά πού ποτε χωρίσεσθαι. νῦν τοῦ γέροντ(ος)
 ἐγκρατὴς θέλω γενέσ(θαι) πρὶν τι τούτ(ων) ἐπιγνοῖ· καὶ γὰρ
 εὐκαίρως
 ἔχω φάρμακον θανάσιμον ὃ μετ' οἰνομέλιτος διηθήσασα
 δώσω αὐτῷ πῖν, ὥστε πορευθεὶς τῇ πλατ(ε)ῖαι θύρα κά-
 λησον αὐτὸν ὡς ἐπὶ διαλλαγᾶς. ἀπελθόντες καὶ ἡμεῖς
 τῷ παρασίτῳ τὰ περὶ τοῦ γέροντος προσαναθώμεθα.

III

ΚΥΡΑ

Τι λέει; Αυτή είναι η Απολλωνία; Δέστε μην είναι μέσα κι ο φαντασμένος (της). Πάρτε την από δω και δώστε την στους φύλακες, πείτε τους να την αλυσοδέσουν και να τη φυλάνε καλά. Αρπάχτε την, σύρτε την, πάρτε την από δω. Κι εσείς (οι άλλοι) ψάξτε και για κείνον, σκοτώστε τον, και ρίξτε το κορμί του εδώ μπροστά μου, να τονε δω νεκρό. Σπινθήρ, Μάλακε, μαζί μου ελάτε.

IV

ΚΥΡΑ

Θα βγω έξω, δούλοι, να σιγουρευτώ πως είναι πεθαμένος, για να μη με ξανακεντρίσει η ζήλια... Α, να τος! Κακόμοιρε βλάκα, προτίμησες να καταντήσεις έτσι παρά να μ' αγαπήσεις; Κείτεται βουβός — πώς να τονε θρηνήσω; Ό,τι έχθηρτα κι αν είχα εγώ μαζί του, πάει πέρασε... Άστε με να ησυχάσω... να γαληνέψω την αφιονισμένη μου καρδιά... Σπινθήρ, γιατί 'ναι τα μάτια σου έτσι λυπημένα; Έλα εδώ πάνω, σε μένα, δούλε. Θέλω να στραγγίξω λίγο κρασί. Έλα, έλα, δούλε. Πού πας; Γύρισε! Τι έγινε το άλλο μισό χιτώνιό σου; Θα σ' αποζημιώσω εγώ για όλα.

V

ΚΥΡΑ

Τ' αποφάσισα, Μάλακε. Θα τους σκοτώσω όλους, θα πουλήσω το βιός μου και θ' αποτραβηχτώ κάπου μακριά... Τώρα, θέλω να κάνω του χεριού μου τον γέρο, πριν μυριστεί το σχέδιό μου. Για καλή μου τύχη, έχω ένα θανατερό φαρμάκι, θα τ' ανακατέψω στο νερόμελο και θα του δώσω να το πιεί. Λοιπόν, τρέξε στη μεγάλη πόρτα, φώναξέ τον να 'ρθει, τάχα πως θέλω να ξαναφιλιώσουμε. Εμείς ας πάμε μέσα, κι ας αφήσουμε τον Παράσιτο να τα κανονίσει με τον γέρο.

VI

παιδίον, παῖ· τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, παράσιτε· οὗτος τίς ἐστι;
 αὕτη δέ; τί οὖν αὐτῇ ἐγένετο; ἀ[ποκ]άλυψον ἵνα ἴδω
 αὐτήν. χρεῖαν σου ἔχω. τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, παράσιτε.
 μετὶ νοήσας(α) θέλω(ω) τῷ γέροντ(ι) διαλλαγ(ή)ναι. πορευθεῖς οὖν
 ἴδε αὐτὸν καὶ ἄγε πρὸς ἐμέ, ἐγὼ δὲ εἰσελθοῦσα τὰ πρὸς τὸ
 ἄριστον ὑμῖν ἐτοιμάσω[ω].

VII

ἐπαινῶ, Μάλακε, τὸ τάχος.

τ[ὸ] φάρμακον ἔχεις συγκεκραμένον καὶ τὸ ἄριστον
 ἔ[τοι]μόν ἐστι; τὸ ποῖον; Μάλακε, λαβὲ ἰδοὺ οἰνόμελι.
 τάλας, δοκῶ πανόλημπτos γέγονεν ὁ παράσιτος· τάλας, γελᾷ.
 σ[υν]ακολουθήσ[α]τε αὐτῷ μὴ καὶ τι πάθῃ. τοῦτον μὲν ὡς
 ἐβ[ο]υλόμην τετ[έ]λεσται· εἰσελθ[όν]τες περὶ τῶν λοιπῶν
 ἀσφαλέςτερον βουλευσώμεθα. Μάλακε, πάντα ἡμῖν κατὰ
 γνώμην προκεχώρηκε, ἐὰν ἔτι τὸν γέροντα ἀνέλωμεν.

VIII

παράσιτε, τί γέγονεν; αἶ πῶς; μάλιστα, πάντων γὰρ
 ν[ῦ]ν ἐγκρατῆς γέγονα. [ΣΠΙΝΘΗΡ] ἄγωμεν, παράσιτε. τί οὖν
 θέλεις;
 [ΠΑΡΑΣΙΤΟΣ] Σπυθήρ, ἐπίδος μοι φόνον ἱκανόν. [ΣΠΙΝΘΗΡ]
 παράσιτε, φοβο[ῦ]μαι
 μὴ γελάσω. [ΜΑΛΑΚΟΣ] καὶ καλῶς λέγεις.
 [ΠΑΡΑΣΙΤΟΣ] λέγω· τί με δεῖ λέγειν;
 πά[τ]ερ κύριε, τίني με καταλείπεις; ἀπολώλεκά μου τὴν
 παρρησ(ίαν) τὴν δόξ(αν), τὸ ἐλευθέριον φῶς. σύ μου ἦς ὁ κύριος.
 τούτῳ —

VI

ΚΥΡΑ

Δούλε, δούλε! Το πράμα είν' έτσι, Παράσιτε. Ποιος είν' αυτός; Κι αυτή ποια είναι; Τι έπαθε; Ξεσκέπασέ τη να τη δω. Θέλω τη βοήθειά σου. Το πράμα είν' έτσι, Παράσιτε: μετάνιωσα και θέλω να ξαναφιλιωθώ με τον γέρο. Σύρε, λοιπόν, και δεξ τον, και φέρε μού τον, κι εγώ θα πάω φαί για να σας ετοιμάσω.

VII

ΚΥΡΑ

Ευχαριστώ, Μάλακε, που έκανες έτσι γρήγορα. Ανακάτεψες το φαρμάκι; Είν' έτοιμο το φαί; Τι; Μάλακε, πάρε το νερόμελο. Ο φουκαράς ο Παράσιτος παλάβωσε; Γελάει! Πάρτε τον από πίσω, δούλοι, και δέστε μην πάθει τίποτα... Λοιπόν, έγιναν όλα όπως τα ήθελα. Ας πάμε μέσα να τ' αποτελειώσουμε με πιο μεγάλη σιγουριά. Μάλακε, όλα θα πάνε μια χαρά, αν ξεμπερδέψουμε και με τον γέρο.

VIII

ΚΥΡΑ

Παράσιτε, τι έγινε; Α! Πώς; Σίγουρα, αφού τους έχω όλους στο χέρι.
(Φέρνουν το σώμα του γέρου μέσα σε φέρετρο).

ΣΠΙΝΘΗΡ

Πάμε Παράσιτε. Τι θες, λοιπόν;

ΠΑΡΑΣΙΤΟΣ

Σπινθήρ, δώσ' μου αρκετό φαρμάκι.

ΣΠΙΝΘΗΡ

Παράσιτε, φοβάμαι πως θα γελάσω.

ΜΑΛΑΚΟΣ

Καλά λες!

ΠΑΡΑΣΙΤΟΣ

Λέω —τι να πω; (Τραγικά) Πατέρα κι αφέντη μου, σε ποιόνε με παρατάς; Έχασα τη λεύτερη λαλιά μου, τ' όνομά μου το καλό, το φως της λευτεριάς μου! Εσύ 'σουν ο αφέντης μου. Σ' αυτόν—

[ΜΑΛΛΑΚΟΣ] ἄφες, ἐγὼ αὐτὸν θρηνήσω. οὐαί σοι, ταλαίπωρε,
ἄκληρε,
ἀ[λγ]εινέ, ἀναφρόδιτε· οὐαί σοι· [ΔΕΣΠΟΤΗΣ] οὐαί μοι· οἶδα γάρ σε
ὅστις
π[οτ]ὲ εἶ. Σπυθήρ, ξύλα ἐπὶ τοῦτον, οὗτος πάλιν τίς ἐστιν;
[ΣΠΙΝΘΗΡ] μένουσι σῶοι, δέσποτα.

* * *

ΜΑΛΑΚΟΣ (ειρωνικά)

Άσε, θα τότε θρηγήσω εγώ... Αλί σ' εσένα, κακορίζικε, άκλγρε, δυστυχημένε, που δε σ' αγάπησε κανένας! Αλί σ' εσένα!

ΓΕΡΟΣ (πηδάει έξω απ' το φάρετρο)

Αλί σ' εμένα; Ξέρω ποιος είσαι και τι είσαι! Σπινθήρ, φέρε το στυλιάρι γι' αυτόν εδώ! (Βλέπει τον Αίσωπο). Κι αυτός ποιος είναι;

ΣΠΙΝΘΗΡ

Είναι γεροί κι απείραχτοι, αφέντη (ο Αίσωπος και η Απολλωνία).

* * *

(μετάφραση Μάριος Πλωρίτης)

Πήλινη ανάγλυφη λυχνία με τρεις ηθοποιούς μίμου. Στο πίσω μέρος είναι χαραγμένη η επιγραφή: ΜΙΜΩΛΟΓΟΙ Η ΥΠΟΘΗΣΙΣ ΕΙΚΥΡΑ (= 'ηθοποιαί μίμου. Η υπόθεση: Πεθερά'). Τέλος 3ου/αρχές 2ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΕΠΟΣ

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ Ο ΡΟΔΙΟΣ

(3ος αι. π.Χ.)

164. — Ἀργοναυτικά 3, 947–972

Ο Απολλώνιος γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια, αλλά φέρεται να έζησε από ένα σημείο και έπειτα στη Ρόδο —στη διαμονή αυτή οφείλεται η προσωνυμία ο Ρόδιος. Τηρήξε, όπως και ο δάσκαλός του (;) ο Καλλίμαχος, ποιητής και συγχρόνως λόγιος, που χρημάτισε μάλιστα βιβλιοθηκάριος στην περίφημη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Αρχαίες πηγές αναφέρονται σε διαμάχη του με τον Καλλίμαχο, που είχε να κάνει με την απόκλιση του Απολλώνιου από τις ποιητικές αρχές του Καλλίμαχου. νεότεροι μελετητές ωστόσο αμφισβητούν τις πληροφορίες αυτές και αντιχνεύουν καλλιμάχεια στοιχεία στον νεότερο τρόπο με τον οποίο ο Απολλώνιος στα Αργοναυτικά προσεγγίζει ένα παραδοσιακό είδος (έπος) και θέμα (Αργοναυτική εκστρατεία).

Από το ποιητικό και φιλολογικό έργο του σώζεται μόνο το αφηγηματικό έπος Αργοναυτικά, το οποίο, παρά τις συχνά διαφορετικές εκτιμήσεις για την ποιητική του αξία, παραμένει το σημαντικότερο έπος της ελληνιστικής εποχής, που επηρέασε, μεταξύ άλλων, τον Βιργίλιο. Το έργο, που πραγματεύεται τον γνωστό μύθο των Αργοναυτών που συνοδεύουν τον Ιάσονα στην Κολχίδα προκειμένου να φέρει στον Πελία το χρυσό δέντρο, αποτελείται από τέσσερα βιβλία (περίπου 6.000 στίχοι). Τα δύο πρώτα περιγράφουν το ταξίδι των 55 Αργοναυτών έως την άφιξή τους στην Κολχίδα. Το τρίτο βιβλίο, που από

ἦ ῥα περιφραδέως, ἐπὶ δὲ σχεδὸν ἦνεον ἄμφω,

οὐδ' ἄρα Μηδείης θυμὸς τράπετ' ἄλλα νοῆσαι,
μελπομένης περ ὁμῶς, πᾶσαι δέ οἱ, ἦν τιν' ἀθύροι

950 μολπὴν, οὐκ ἐπὶ δηρὸν ἐφήνδανεν ἐψιάσασθαι,
ἀλλὰ μεταλλήγεσκεν ἀμήχανος· οὐδέ ποτ' ὅσσε
ἀμφιπόλων μεθ' ὁμιλον ἔχ' ἀτρέμας, ἐς δὲ κελεύθους
τηλόσε παπταίνεσκε παρακλίνουσα παρειάς,
ἦ θαμὰ δὴ στηθέων ἐάγη κίαρ, ὅπποτε δούπον
955 ἦ ποδὸς ἦ ἀνέμοιο παραθρέξαντα δοᾶσσαι.

¹ Ο μάντης Μόφος. Αμέσως προηγουμένως συνέστησε στον Ιάσονα να μπει στον ναό της Εκάτης, όπου θα τον περιμένει η Μήδεια.

Η αρχή του ολέθριου πάθους

πολλούς θεωρείται το σημαντικότερο, αναφέρεται στη συνάντηση του Ιάσωνα με τον Αιήτη, στον έρωτα της Μήδειας, της κόρης του Αιήτη, για τον Ιάσωνα, στη συνάντηση των δύο και στη διεκπεραίωση (με τη βοήθεια της Μήδειας) του άθλου που επιβάλλει ο Αιήτης στον Ιάσωνα (να ζήσει δυο περπίνους ταύρους και να εξοντώσει τους γίγαντες που φύτρωναν από τα σπαρμένα δόντια του δράκοντα). Το τέταρτο βιβλίο παρακολουθεί την αρπαγή του δέρατος από τον Ιάσωνα με τη συνδρομή της Μήδειας, η οποία καταφεύγει στην Αργαί, τη διαφυγή τους προς την κεντρική Ευρώπη, μέσω του Τιστρού (Δούναβη), και τον περιπετειώδη νόστο, που περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τον γάμο του Ιάσωνα με την Μήδεια, όταν βρίσκονταν ακόμα στη Δρεπάνη (Κέρκυρα).

Το παρατιθέμενο απόσπασμα προέρχεται από το τρίτο βιβλίο, που αρχίζει με την επίκληση της μούσας Ερατώ, την οποία ήδη το όνομά της συνδέει με τον έρωτα. Στους συγκεκριμένους στίχους περιγράφεται η στιγμή της πρώτης συνάντησης της Μήδειας με τον Ιάσωνα στον ναό της Εκάτης, κυρίως ο συγκλονισμός της Μήδειας καθώς τον περιμένει. Χαρακτηριστικά ελληνιστική είναι η δεσποζούσα θέση που κατέχει ο έρωτας, ένα θέμα που στα ομηρικά έπη (Οδύσσεια) πιο πολύ υποβάλλεται παρά προβάλλεται ευθέως.

Εμίλησε¹ με σωφροσύνη και με σύνεση·
συμφώνησαν μεμιάς και οι δύο.²

Η καρδιά όμως της Μήδειας δεν ξεκολλούσε, άλλο δεν σκεφτόταν,
έστω και αν έπαιζε. Και όποτε άρχιζε να παίζει κάτι,
950 ό,τι και αν ήταν, τίποτα δεν την έβελγε ούτε την έτερπε πολλή ώρα.
Άξαφνα σταματούσε αμήχανη.
Ούτε στιγμή δεν μπορούσε να καθηλώσει το βλέμμα της
πάνω στις δούλες, έστρεφε ανήσυχη το πρόσωπο
και κοίταζε μακριά τους δρόμους.
Πολλές φορές εράγισε η καρδιά μέσα στα στήθια της,
955 όταν δεν γνώριζε αν ο ήχος που έτρεχε πλάι της
ήτανε από βήματα ή τον άνεμο.

¹ Ο Ιάσων και ο γιος του Φρίξου και εγγονός του Αιήτη Αργός, που τον συνοδεύει.

- αὐτὰρ ὃ γ' οὐ μετὰ δηρὸν ἐλδομένη ἐφααίθη,
 ἰψόσ' ἀναθρόσκων ἅ τε Σείριος Ὠκεανοῖο,
 ὃς δ' ἦτοι καλὸς μὲν ἀρίζηλός τ' εἰδέσθαι
 ἀντέλλει, μῆλοισι δ' ἐν ἄσπετον ἦκεν οἰζύν·
 960 ὥς ἄρα τῇ καλὸς μὲν ἐπήλυθεν εἰσοράασθαι
 Αἰσονίδης, κάματον δὲ δυοῖμερον ὥρσε φαειθεῖς.
 ἐκ δ' ἄρα οἱ κραδίη στηθέων πέσεν, ὄμματα δ' αὐτως
 ἤχλυσαν, θερμὸν δὲ παρηΐδας εἶλεν ἔρευθος·
 γούνατα δ' οὐτ' ὀπίσω οὔτε προπάροιθεν ἀεῖραι
 965 ἔσθενεν, ἀλλ' ὑπένερθε πάγῃ πόδας, αἱ δ' ἄρα τείως
 ἀμφίπολοι μάλα πᾶσαι ἀπὸ σφείων ἐλίασθεν,
 τῶ δ' ἄνεφ καὶ ἀναυδοὶ ἐφέστασαν ἀλλήλοισιν,
 ἧ δρυσὶν ἧ μακρῇσιν ἐειδόμενοι ἐλάττησαν,
 αἱ τε παράσσον ἔκηλοι ἐν οὔρεσιν ἐρρίζωνται
 970 νηνεμῆ, μετὰ δ' αὐτίς ὑπὸ ῥιπῆς ἀνέμοιο
 κινύμεναι ὁμάδησαν ἀπείριτον· ὥς ἄρα τῷ γε
 μέλλον ἄλις φθέγγασθαι ὑπὸ πνοιῇσιν ἔρωτος.

Η Μήδεια προσφέρει στο δράκοντα τάσι
 με το μαγικό βότανο προκειμένου ο
 Ιάσων να αποσπάσει το χρυσόμαλλο
 δέρασ. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περ.
 310 π.Χ. (Νεάπολη, Αρχαιολογικό
 Μουσείο.)

- Όμως σε λίγο, ενώ την έφλεγε ο πόθος,
εφανερώθη εμπρός της, ίδιος ο Σείριος³
που αφήνει τον Ωκεανό⁴ και ανεβαίνει ψηλά στον ορίζοντα,
που είναι χάρμα να τον βλέπεις όταν ανατέλλει υπέρλαμπρος,
φέρει όμως ανείπωτη συμφορά στα κοπάδια.
960 Έτσι εστάθη εμπρός της ο Αισονίδης⁵, εξαίσιος να τον κοιτάζει,
όμως ήρθε και ξύπνησε το μαρτύριο του ολέθριου πάθους.
Η καρδιά της πέταξε από 'τα στήθη της, τα μάτια της σκοτείνιασαν,
στα μάγουλά της απλώθηκε ζεστή πορφύρα·
δεν είχε δύναμη να σηκώσει τα γόνατά της,
να προχωρήσει εμπρός ή πίσω.
965 τα πόδια της καρφώθηκαν στο χώμα.
Οι δούλες όλες απομακρύνθηκαν ήδη από κοντά τους.
Εκείνοι άφωνοι και αμίλητοι έστεκαν μόνοι, πρόσωπο με πρόσωπο·
έμοιαζαν με δρυς ή έλατα πανύψηλα
που ριζωμένα πάνω στα όρη, ασάλευτα στην αρχή
970 μέσα στη νηνεμία, έπειτα παίρνουν να κινούνται
από τις ριπές του ανέμου και ηχούν ακαταπαύστως.
Έτσι και αυτοί είχαν να πουν πολλά καθώς τους παρέσερναν
οι πνοές του Έρωτα.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

³ Ο Σείριος, το πιο λαμπερό αστέρι του αστερισμού του Κυνός, ανατέλλει την περίοδο που αρχίζει η πιο μεγάλη ζέση, περί τα τέλη Ιουλίου, και πίστευαν ότι έφερνε καταστροφή στα κοπάδια.

⁴ Βλ. Κεφάλαιο 5, σχόλ. 1.

⁵ Ο Ιάσων, Πατέρας του ήταν ο Αίσων.

ΕΠΥΛΛΙΟΝ

ΜΟΣΧΟΣ

(ακμή: περ. 150 π.Χ.)

165. – Εὐρώπη 63–124

Μια από τις αγαπημένες μορφές της ελληνιστικής αφηγηματικής ποίησης είναι το ἐπύλλιον: ένα σχετικά σύντομο ἔπος με θέμα συνήθως ένα επεισόδιο από τη ζωή μιας μυθικής ηρωίδας ή ενός ήρωα, στο πλαίσιο του οποίου κατά κανόνα αναπτύσσεται και ένα δευτερεύον θέμα ή μια περιγραφή. Στο ποιητικό αυτό είδος ανήκει και η Εὐρώπη του Μόσχου από τις Συρακούσες. Στους 166 δακτυλικούς εξάμετρους του επύλλιου ο ποιητής αφηγείται με τρόπο αριστοτεχνικό τον μύθο της αρπαγής της Ευρώπης, της κόρης του Φοίνικα, από τον Δία, που είχε μεταμορφωθεί σε ταύρο (τον ίδιο μύθο είχαν πραγματευθεί πριν από τον Μόσχο ποιητές όπως ο Ησίοδος, ο Σιμωνίδης και ο Βακχυλίδης). Το ποίημα αρχίζει με το όνειρο της κόρης Ευρώπης: δύο ήπειροι με μορφή γυναικείν, η Ασία και η ἄλλη

- αἱ δ' ἐπεὶ οὖν λειμώνας ἐς ἀνθεμόεντας ἵκανον,
ἄλλη ἐπ' ἀλλοίοισι τότε αἶθεσι θυμὸν ἔτερπον.
65 τῶν ἥ μὲν νάρκισσον εὐπνοον, ἥ δ' ὑάκινθον,
ἥ δ' ἴον, ἥ δ' ἔρπυλλον ἀπαίνυτο· πολλὰ δ' ἔραζε
λειμώνων ἐαροτρεφέων θαλέθεσκε πέτῃλα.
αἱ δ' αὖτε ξανθοῖο κρόκου θυόεσαν ἔθειραν
δρέπτον ἐριδμαίνουσαι· ἀτὰρ μέσσησι νῆασσα
70 ἀγλαῖην πυρσοῖο ρόδου χεῖρεσσι λέγουσα
οἷά περ ἐν Χαρίτεσσι διέπρεπεν Ἀφρογένεια.

οὐ μὲν δηρὸν ἐμελλεν ἐπ' αἶθεσι θυμὸν ἰαίνειν,
οὐδ' ἄρα παρθενὴν μέτρην ἄχραντον ἔρυσθαι.
ἥ γὰρ δὴ Κρονίδης ὥς μιν φράσαθ' ὥς ἐόλητο
75 θυμὸν ἀνωίστοισιν ὑποδηθεὶς βελέεσαι
Κύπριδος, ἥ μούνη δύναται καὶ Ζῆνα δαμάσσαι.
δὴ γὰρ ἀλευρόμενός τε χόλον ζηλήμονος Ἥρης
παρθενικῆς τ' ἐθέλων ἀταλὸν νόον ἐξαπατήσαι

¹ Ο κρόκος είναι ποώδες φυτό με κίτρινα, λευκά ή μοβ άνθη.

Η αρπαγή της Ευρώπης

απέναντί' (η Ευρώπη), την διεκδικούν, ενώ η δεύτερη από τις δύο αναφέρει ότι είναι γραμμένο από τον Δία να κερδίσει η ίδια ως βραβείο την ηρωίδα. Η κόρη ξυπνά τρομαγμένη και πηγαίνει με τις φίλες της να μαζέψει άνθη κοντά στη θάλασσα. Η περιγραφή (Έκφρασις) του χρυσού πανηγυριού της Ευρώπης με την παράσταση της Ιαός, γνωστής για την ερωτική της περιπέτεια με τον Δία, προεικονίζει την εξέλιξη της ιστορίας. Όταν ο Δίας βλέπει την Ευρώπη, κυριεύεται από σφοδρό πάθος. Μεταμορφώνεται σε ταύρο, για να κερδίσει την εμπιστοσύνη της, και τη μεταφέρει καθισμένη στη ράχη του με τρόπο θαυμαστό στην Κρήτη. Το επίλλιο βρήκε από αναφορές σε λογοτεχνικά καθώς και σε σύγχρονα εικαστικά έργα.

- Ἦρθαν λοιπόν στα λιβάδια εκείνες τα ολάνθιστα
κι η μία με το ένα κι η άλλη με τ' άλλο λουλούδι χαιρόταν.
65 Μυρωδάτο νάρκισσο η μία, η άλλη υάκινθο,
μενεξέδες η τρίτη και άλλη να κόβει το θυμάρι το εύοσμο —
πολλά τ' ανθισμένα τα πέταλα που έβγαζε η γη
στ' ανοιξιάτικα ετούτα λιβάδια.
Κι άλλα κορίτσια του ξανθοῦ χρόκου¹ τους ευώδεις πλοκάμους
να δρέπουν παράβγαιναν και στη μέση η πριγκίπισσα
70 να διαλέγει τα λαμπρά ολοπόρφυρα ρόδα
και να αστράφτει
ωσάν τη θεά των αφρών Αφροδίτη στις Χάριτες μέσα.²

- Δεν της έμελλε ωστόσο με άνθη για πολύ την καρδιά να φαιδρύνει
και φυλαγμένη να έχει της παρθενίας τη ζώνη την άχραντη.
Γιατί ως τη βλέπει του Κρόνου ο υιός κι εταράχθη ευθύς η καρδιά του
75 νικημένος από τα αιφνίδια βέλη της Κύπριδος —
αυτή μονάχα μπορεί και δαμάζει τον Δία.
Να ξεφύγει τότε ζητά τη μεγάλη οργή και τη ζήλια της Ἥρας
και της παρθένας θέλοντας τον ακάτεχο νου ν' απατήσει

¹ Η παρομοίωση είναι εμπνευσμένη από την Οδύσσεια ζ 102-109, όπου η Ναυσικά ξεχωρίζει ανάμεσα στις κοπέλες που τη συνοδεύουν, όπως η Αρτεμη ανάμεσα στις Νύμφες.

- κρίψε θεὸν καὶ τρέψε δέμας καὶ γέινετο ταῦρος.
 80 οὐχ οἶος σταθμοῖς ἐνιφέρβεται, οὐδὲ μὲν οἶος
 ἄλκα διατμήγει σύρων εὐκαμπὲς ἄροτρον,
 οὐδ' οἶος ποιμνὴς ἐπὶ βόσκεται, οὐδὲ μὲν οἶος
 †ὅστις† ὑποδμηθεὶς ἐρύει πολύφορτον ἀπήνην,
 τοῦ δὴ τοι τὸ μὲν ἄλλο δέμας ξανθόχροον ἔσκε,
 85 κύκλος δ' ἀργύφειος μέσσω μάρμαιρε μετώπῳ.
 ὅσσε δ' ὑπογλαύσσεσκε καὶ ἥμερον ἀστράτπεσκεν.
 ἰσά τ' ἐπ' ἀλλήλοισι κέρα ἀνέτελλε καρήνου
 ἄντυγος ἡμιτόμου κερατῆς ἅτε κύκλα σελήνης.
 ἦλυθε δ' ἐς λειμῶνα καὶ οὐκ ἐφόβησε φαιινθεὶς
 90 παρθενικάς, πάσῃσι δ' ἔρωσ γενετ' ἐγγὺς ἰκέσθαι
 ψαῦσαι θ' ἡμερτοῖο βοὸς τοῦ τ' ἄμβροτος ὁδμή
 τηλόθι καὶ λειμῶνος ἐκαίνυτο λαρὸν ἀντμήν.
 στή δὲ ποδῶν προπάροιθεν ἀμύμονος Εὐρωπείης
 καὶ οἱ λιχμάζεσκε δέρην, κατέθελγε δὲ κούρην.
 95 ἦ δέ μιν ἀμφαφάασκε καὶ ἡρέμα χεῖρεσιν ἀφρόν
 πολλὸν ἀπὸ στομάτων ἀπομόργνυτο καὶ κύσε ταῦρον.
 αὐτὰρ ὁ μελίχιον μυκήσατο· φαῖό κεν αὐλοῦ
 Μυγδονίου γλυκὺν ἦχον ἀνηπύοντος ἀκοῦεν·
 ᾠκλασε δὲ πρὸ ποδοῖν ἐδέρκετο δ' Εὐρώπειαν
 100 αὐχέν' ἐπιστρέψας καὶ οἱ πλατὺ δείκνυε νῶτον,
 ἦ δὲ βαθυπλοκάμοισι μετέννεπε παρθενικῇσι·
 «δεῖθ', ἐτάραι φίλιναι καὶ ὁμήλικες, ὅφρ' ἐπὶ τῷδε
 ἐζόμεναι ταύρῳ τερπώμεθα· δὴ γὰρ ἀπάσας
 νῶτον ὑποστορέσας ἀναδέχεται οἷά τ' ἐνήης
 105 πρηνὺς τ' εἰσιδέειν καὶ μελίχος· οὐδέ τι ταύροις
 ἄλλοισι προσέοικε, νόος δὲ οἱ ἥντε φωτός
 αἴσμος ἀμφιθέει, μούνης δ' ἐπιδενύεται αὐδῆς».
 ὥς φαμένη νῶτοισιν ἐφίζανε μειδιόωσα,
 αἱ δ' ἄλλαι μέλλεσκον, ἄφαρ δ' ἀνεπήλατο ταῦρος.

³ Οι αὐλοὶ τῆς Φρυγίας (ἡ αναφερόμενη στο πρωτότυπο Μυγδονία εἶναι περιοχή τῆς Φρυγίας) εἶχαν ὡς χαρακτηριστικὸ ὅτι ἐπαιζαν σε χαμηλὲς νότες.

- τη θεότητα αυτού αποκρύβει και το σώμα αλλάζοντας ταύρος εγίνη.
- 80 Ταύρος όχι σαν αυτόν που μέσα σε στάβλο εκθρέφεται
ή σαν εκείνον που αυλάκι ανοίγει το καμπύλο το άροτρο σύροντας.
Ούτε τέτοιος που βόσκει στα κοπάδια ανάμεσα,
ή σαν αυτόν που τραβά υποταγμένος πολύφορτη άμαξα.
Το σώμα εκείνου ολόκληρο ήταν σε χρώμα πυρόξανθο
- 85 μονάχα στη μέση του μετώπου να λάμπει κύκλος αργύρου
και τα μάτια να παίζουν λοξά, ιμερικά από πόθο αστράφτοντας.
Και τα κέρατα ίσα να ανατέλλουνε σύμμετρα απ' το κεφάλι
σαν μισοφέγγαρο κερασφόρου σελήνης
που το στεφάνι της είναι μισό.
Ήρθε λοιπόν στο λιβάδι εκείνος.
- Κι ως φανερώθηκε τις παρθένες καθόλου δεν φόβησε.
- 90 Αντίθετα όλες ο έρωτας κινεί να βρεθούνε κοντά του
να αγγίξουν τον εράσμιο ταύρο —η αθάνατη οσμή του
από μακριά ξεπερνούσε κι αυτή τη γλυκειά ευωδιά του λειμώνα.
Εκείνος εμπρός στην Ευρώπη την άμωμη στέκεται,
της γλείφει τον τράχηλο και μαγεύει την κόρη.
- 95 Κι αυτή να χαϊδεύει αρχίζει τον ταύρο κι ήρεμα με τα χέρια
καθαρίζει τον πολύ τον αφρό απ' το στόμα και του δίνει φιλή.
Μουσικά μουγκάνισε τότε και θαρrouσες πως άκουγες
αυλό φρυγικό' τον γλυκύτατο ήχο να παίζει.
Μετά στα πόδια της μπρος γονατίζει και την Ευρώπη κοιτάζοντας
- 100 με τον αυχένα στραμμένο σ' αυτήν την πλατειά του τη ράχη της δείχνει.
Τότε εκείνη στις παρθένες τις φίλες
με τις βαθειές τις πλεξούδες γυρίζει και λέει:
«Ελάτε, κορίτσια μου φίλες και συνομήλικες, στον ταύρο αυτό
να καθίσουμε επάνω και να χαρούμε. Αλήθεια, όλες εμάς
μπορεί να κρατήσει την πλάτη του στρώνοντας.
Τόσο ήρεμος είναι και πράος αυτός να τον βλέπεις.
- 105 τόσο μειλίχιος κι ούτε μοιάζει ποσώς με τους ταύρους τους άλλους.
Τον περιβάλλει ένα πνεύμα νοήμον, σαν άνθρωπος.
Του λείπει μονάχα η φωνή να μιλήσει».

Έτσι είπε κι ολόγελη στην πλάτη του ταύρου εκάθισε
κι οι λοιπές ετοιμάζονταν. Όμως πῆδημα τότε δίνει ο ταύρος

- 110 ἦν θέλεν ἀρπάξας, ὠκὺς δ' ἐπὶ πόντον ἵκανεν.
 ἦ δὲ μεταστρεφθεῖσα φίλας καλέεσκεν ἑταίρας
 χεῖρας ὀρεγνυμένη, ταὶ δ' οὐκ ἐδύναντο κιχάνειν.
 ἀκτάων δ' ἐπιβὰς πρόσσω θέεν ἡνίτε δελφίς.
 χηλαῖς ἀβρεκτοῖσιν ἐπ' εὐρέα κύματα βαίνων.
- 115 ἦ δὲ τότε ἔρχομένοιο γαληνιάσκει θάλασσα,
 κήτεα δ' ἀμφὶς ἄταλλε Διὸς προπάρουθε ποδοῖν,
 γηθόσυνος δ' ὑπὲρ οἶδμα κυβίστее βυσσόθε δελφίς.
 Νηρεΐδες δ' ἀνέδυσαν ὑπὲξ ἁλός, αἱ δ' ἄρα πᾶσαι
 κητείοις νώτοισιν ἐφήμεναι ἐστιχόωντο.
- 120 καὶ δ' αὐτὸς βαρύδουπος ὑπὲρ ἅλα Ἐννοσίγαιος
 κύμα κατιθύνων ἀλῆς ἤγειτο κελεύθου
 αὐτοκασιγνήτω· τοὶ δ' ἀμφὶ μιν ἠγερέθοντο
 Τρίτωνες, πόντοιο βαρύθροοι αὐλητῆρες,
 κόχλοισιν ταναοῖς γάμον μέλος ἠπύνοντες.

Η αρπαγή της Ευρώπης

Πάνω: Τμήμα από τοιχογραφία της Πομπηίας, περ. 10 μ.Χ. (σύμφωνα με πρότυπο του 330-320 π.Χ.).
 Απέναντι: Ψηφιδωτό του 3ου αι. π.Χ. (Σπάρτη, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

- 110 αυτήν που ποθούσε αρπάζοντας και γοργά στο πέλαγος φθάνει.
 Στρέφεται τότε η Ευρώπη και τις καλές της τις φίλες φωνάζει
 με απλωμένα τα χέρια. Αυτές να την φθάσουν αδύνατον.
 Τις ακτές καβαλώντας ο ταύρος γοργά ετραβούσε μπροστά σαν δελφίνι
 τα μεγάλα διαβαίνοντας κύματα με χηλές που δεν βρέχονταν.
- 115 Κι εγαλήνευε τότε η θάλασσα καθώς επερνούσε εκείνος.
 Τα κήτη παιγνίδιζαν στα πόδια του Δία ολόγυρα
 κι από την άβυσσο μέσα το δελφίνι χαρμόσυνο αναπηδούσε
 στο κύμα επάνω.
 Από τον πόντο αναδύθηκαν οι Νηρηίδες⁴ και όλες
 στα θαλάσσια κήτη καβάλλα σε σειρές προχωρούσαν.
- 120 Κι ο ίδιος ο βροντερός Ποσειδώνας, ο που στείι τη γη,
 ίσιωνε του πελάγου το κύμα ανοίγοντας δρόμο θαλάσσης
 στον αδελφό του. Γύρω του συναγμένοι οι Τρίτωνες⁵
 του πόντου αυλητήρες βαρύφωνοι,
 και στα μακριά τους κοχύ⁶ια εφυσούσαν γαιμήλιο άσμα.

(μετάφραση Γιώργης Γιατρομανωλάκης)

⁴ Θαλάσσιες νύμφες, κόρες του Νηρέα.

⁵ Θαλάσσιες θεότητες με ανθρώπινο σώμα και ουρά ψαριού που συνόδευαν τον Ποσειδώνα.

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Ο όρος 'επίγραμμα' δηλώνει στην αρχή το σύντομο έμμετρο πληροφοριακό κείμενο που είναι χαραγμένο πάνω σε σκληρή επιφάνεια. Κατά τους πρώτους αιώνες τα κείμενα αυτά είναι ανώνυμα και κατά κανόνα λιτά. Η αρχική σύνδεση των επιγραμμάτων με το υλικό αντικείμενο καθορίζει και το θεματικό τους εύρος: είναι πρωτίστως επιτύμβια ή αναθηματικά, στην αρχή κυρίως μονόστιχα (συνήστερα δακτυλικοί εξάμετροι, σπανιότερα ιαμβικοί τρίμετροι) και από τα μέσα περίπου του έκτου αιώνα και έπειτα δίστιχα ή εκτενέστερα. Με τον καιρό το επίγραμμα αποδεσμεύτηκε από τον υλικό φορέα —ο όρος εδήλωνε πια το ποιητικό είδος, και όχι απλά τον τρόπο παράδοσης—, παγιώθηκε η μετρική του μορφή, που βρήκε την ιδεώδη έκφρασή της στο ελεγειακό δίστιχο, αναζητήθηκαν νέοι εκφραστικοί τρόποι, διευρύνθηκε η θεματική του, αφομοιώσε στοιχεία από άλλα ποιητικά είδη, τα οποία αργότερα εν πολλοίς υποκατέστησε, καλλιεργήθηκε από επιφανείς ποιητές ή ειδικούς επιγραμματοποιούς και εξελίχθηκε σε ένα εξαιρετικά ευλόγιστο μέσο έκφρασης.

Ε Π Ι Τ Υ Μ Β Ι Α

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

166. — *ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν*

*ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει
ἀνδρῶν ἡρώων κοσμήτορα, θεῖον Ὀμηρον.*

ΠΑ 7, 3

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Τρεις είναι οι κορυφαίες στιγμές στην εξέλιξη του επιγράμματος, του μακροβιότερου ποιητικού είδους της αρχαιότητας: οι πρώτες δεκαετίες του πέμπτου αιώνα με τον Σιμωνίδη, ο τρίτος προχριστιανικός αιώνας, όταν το επίγραμμα γνωρίζει τη μέγιστη ακμή και διαμορφώνονται ακόμα και διαφορετικές σχολές επιγραμματοποιών με κορυφαίους εκπροσώπους τον Καλλίμαχο, τον Ασκληπιάδη, τον Ποσειδάππο, την Αντίτη κ.ά., και ο πρώτος αιώνας π.Χ., όταν επιφανείς επιγραμματοποιοί καταρτίζουν τις πρώτες συλλογές επιγραμμάτων (Μελέαγρος, Φίλιππος).

Τα επιγράμματα που έφτασαν ως εμάς, παλλά από τα οποία δεν εκκινούν από κάποιο πραγματικό γεγονός, ανέρχονται σε χιλιάδες. Εκτός από τα επιτύμβια και τα αναθηματικά, υπάρχουν ερωτικά, σκαπτικά, συμποτικά, επιγράμματα που αναφέρονται σε ποιητικές ή φιλολογικές έριδες κ.ά. Κριτήριο για την ανθολόγηση ήταν πρωτίστως η ποιότητα των συγκεκριμένων επιγραμμάτων και δευτερευόντως μόνο η αντιπροσωπευτικότητα.

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

Το επιτύμβιο του Ομήρου¹

Τούτο το χώμα σκεπάζει την ιερή κεφαλή,
τον υμνητή ανδρών ηρώων, τον θείο Όμηρο.

(μετάφραση Θ. Κ. Στέφανόπουλος)

¹ Το επίγραμμα έχει τη μορφή επιτύμβιας επιγραφής που ήταν, υποτίθεται, χαραγμένη πάνω στον τάφο του Ομήρου! Πιθανώς είναι έργο της ελληνοιστικής εποχής.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

167. – Αἰσχύλον Εὐφορίωνος

Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κείθει
 μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·
 ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἂν εἴποι
 καὶ βαθυχαιτῆεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

ΑΘΗΝΑΙΟΣ 14, 6

ΠΛΑΤΩΝ

168. – ἀστήρ πρὶν μὲν ἔλαμπες

ἀστήρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐνὶ ζωοῖσιν ἐῷς,
 νῦν δὲ θανὼν λάμπεις ἔσπερος ἐν φθιμένοις.

ΠΑ 7, 670

ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΣ

169. – σῶμα μὲν ἐν κόλποις

σῶμα μὲν ἐν κόλποις κατέχει τόδε γαῖα Πλάτωνος,
 ψυχὴ δ' ἰσόθεος τάξιν ἔχει μακάρων.

ΠΑ' 16, 31

^{1a} Το ἐπίγραμμα παραδίδεται με το ὄνομα τοῦ Αἰσχύλου, φαίνεται ὅμως πιθανότερο ὅτι εἶναι ψευδεπίγραφο ἔργο τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.

² Το θαυμαστό αὐτὸ ἐπίγραμμα θεωρεῖται ψευδεπίγραφο καὶ χρονολογεῖται στὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχή.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ¹

Το επιτύμβιο του Αισχύλου

Τον Αισχύλο, τον γιο του Ευφορίωνα, τον Αθηναίο,
που πέθανε στη σιτοφόρα Γέλα, σκεπάζει τούτο το μνήμα²
για την πολυθρύλητη ανδρεία του ας μιλήσει το δάσος του Μαραθώνα
και ο βαθυχαιτήεις Μήδος που τη γνώρισε.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΠΛΑΤΩΝ³

Εωσφόρος και Έσπερος

Σαν το άστρο της αυγής έλαμπες άλλοτε μέσα στους ζωντανούς⁴
τώρα που πέθανες, λάμπεις μέσα στους πεθαμένους όπως ο Έσπερος.⁵

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΣ⁶

Το επιτύμβιο του Πλάτωνα

Το σώμα του Πλάτωνα το κρατάει στα σπλάχνα της η γη⁷
η ισόθεη ψυχή του ετάχθη μετά των μακάριων.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

³ Οι αρχαίοι, όπως έχει επισημανθεί, πίστευαν ότι ο Έσπερος και ο Εωσφόρος ήταν το ίδιο αστέρι, ότι ο Εωσφόρος δηλώνει υπέρτατη ομορφιά και ότι η ψυχή κάποιου που πέθανε μπορεί να κατοικεί σε ένα αστέρι.

⁴ Το επίγραμμα παραδίδεται με το όνομα του Σπείσιππου, του ανιψιού του Πλάτωνα, που τον διαδέχτηκε στην Ακαδημία, πιθανότατα όμως είναι ψευδεπίγραφο.

ΑΝΥΤΗ

170. – πολλάκι τῶδ' ὀλοφυδνὰ

πολλάκι τῶδ' ὀλοφυδνὰ κόρας ἐπὶ σάματι Κλεῖνα
 μάτηρ ὠκύμορον παῖδ' ἐβόασε φίλαν,
 ψυχὰν ἀγκαλέουσα Φιλαινίδος, ἧ πρό γάμοιο
 χλωρὸν ὑπὲρ ποταμοῦ χεῦμ' Ἀχέροντος ἔβα.

ΠΑ 7, 486

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

171. – εἰπέ τις, Ἡράκλειτε

εἰπέ τις, Ἡράκλειτε, τεὸν μόρον, ἐς δέ με δάκρυ
 ἤγαγεν, ἐμνήσθην δ' ὅσσάκις ἀμφοτέρωι
 ἥελιον λέσχη κατεδύσαμεν, ἀλλὰ σὺ μὲν πού,
 ξεῖν' Ἀλικαρνησεῦ, τετράπαλαι σποδιή·
 5 αἱ δὲ τεαὶ ζῶουσιν ἀηδόνες, ἦσιν ὁ πάντων
 ἀρπακτὴς Αἰδὼς οὐκ ἐπὶ χεῖρα βαλεῖ.

ΠΑ 7, 80

⁵ Ἡ ποιήτρια Ανύτη (περί το 300 π.Χ.), ἀπὸ τὴν Τεγέα, ἀνήκει στη λεγόμενη Ὀδωρική σχολή ἐπιγραμματοποιῶν (Κείμενο 178, σχόλ. 1). Σῶζονται 21 ἐπιγράμματα τῆς.

⁶ Σῶζονται περισσότερα ἀπὸ 60 ἐπιγράμματα τοῦ Καλλιμάχου (περ. 300-περ. 240 π.Χ.).

ΑΝΥΤΗ³

Το επιτύμβιο για τη Φιλαινίδα

Πολλές φορές με ολοφυρμούς πάνω σε τούτο τον τάφο
κάλεσε την αγαπημένη της κόρη, που χάθηκε πρόωρα,
η μητέρα της η Κλείνα, γυρεύοντας να φέρει πίσω την ψυχή της Φιλαινίδας,
που πριν φτάσει στο γάμο, διάβηκε τα χλομά νερά του Αχέροντα.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ⁴

Επιτύμβιο για τον Ηράκλειτο τον Αλικαρνασσεά

Μου είπε κάποιος, Ηράκλειτε,⁵ τον θάνατό σου
και με πήραν τα δάκρυα· θυμήθηκα πόσες φορές οι δυό μας
βασιλέψαμε τον ήλιο διαλεγόμενοι. Εσύ ωστόσο,
φίλε από την Αλικαρνασσό, πάει καιρός που έχεις γίνει στάχτη.
5 Όμως τα δικά σου αηδόνια ζουν· ο Άδης,
που αρπάζει τα πάντα, δεν θα τ' αγγίξει.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

μερικά από τα οποία είναι πραγματικά αριστουργήματα. Για την ποητική του Καλλίμαχου βλ. Εισαγωγικό σημείωμα στο Κείμενο 157.

³ Ο Ηράκλειτος από την Αλικαρνασσό ήταν ποιητής —αηδόνια (στ. 5) χαρακτηρίζονται τα ποιήματά του— και φίλος του Καλλίμαχου. Στην Παλατινή Ανθολογία (7, 465) παραδίδεται με την ένδειξη 'Ηρακλείτου' ένα ποιητικά αξιοπρόσεκτο επίγραμμα. Είναι ελκυστική η ει-
κασία ότι ο Ηράκλειτος αυτός ταυτίζεται με τον φίλο του Καλλίμαχου.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

172. – δωδεκέτη τὸν παῖδα

δωδεκέτη τὸν παῖδα πατὴρ ἀπέθηκε Φίλιππος
ἐνθάδε, τὴν πολλὴν ἐλπίδα, Νικοτέλην.

ΠΑ 7, 453

173. – ἡῶοι Μελάνιππον

ἡῶοι Μελάνιππον ἐθάπτομεν, ἡελίου δέ
δυομένου Βασιλῶ κάτθανε παρθενική
αὐτοχερί, ζῶειν γὰρ ἀδελφεὸν ἐν πυρὶ θέισα
οὐκ ἔτλη· διδυμοὶ δ' οἶκος ἐσεῖδε κακόν
5 πατρὸς Ἀριστίπποιο, κατήφησεν δὲ Κυρήνη
πᾶσα τὸν εὐτεκνον χῆρον ἰδοῦσα δόμον.

ΠΑ 7, 517

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

Το επιτύμβιο του Νικοτέλη

Στα δώδεκά του χρόνια τον γιο του ο πατέρας του ο Φίλιππος
τον απόθεσε εδώ, τη μεγάλη του ελπίδα, τον Νικοτέλη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Μελάνιππος και Βασιλώ

Ξημερώματα θάψαμε τον Μελάνιππο.

Την ώρα που έδυε ο ήλιος, πέθανε η κόρη η Βασιλώ

αυτόχειρ. Δεν άντεξε να ζει έχοντας αποθέσει στην πυρά τον αδελφό της.

5 Διπλό κακό αντίκρισε το σπίτι του πατέρα τους του Αρίστιππου,

και η Κυρήνη ολόκληρη βυθίστηκε στη θλίψη.

όταν είδε ορφανό το σπίτι με τα λαμπρά παιδιά.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Επίσκεψη σε τάφο (στο κέντρο απεικονίζεται ταφική στήλη, αριστερά ο πατέρας, δεξιά ο γιος). Λευκή λήκυθος του Ξωγράφου του Αχλλέως, περ. 460-435 π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως.)

ΑΛΚΑΙΟΣ

174. – πᾶσά τοι οἰχομένῳ

- πᾶσά τοι οἰχομένῳ, Πυλάδῃ, κωκύεται Ἑλλάς
 ἄπλεκτον χαίταν ἐν χροῖ κειραμένα,
 αὐτὸς δ' ἀτμήτοιο κόμας ἀπεθήκατο δάφνας
 Φοῖβος, ἐὼν τιμῶν ἢ θέμυς ὑμνοπόλον,
 5 Μοῦσαι δ' ἐκλαύσαντο, ῥόον δ' ἔστησεν ἀκούων
 Ἄσωπὸς γοερῶν ἦχον ἀπὸ στομάτων,
 ἔλληξεν δὲ μέλαθρα Διωνύσοιο χορείης,
 εὐτε σιδηρεῖην οἶμον ἔβης Ἄϊδεω.

ΠΑ 7, 412

Επιτύμβια στήλη του
 Στρατονίκου, από την αρχαία
 Δημητριάδα, 3ος αι. π.Χ.
 (Βόλος, Αρχαιολογικό
 Μουσείο.)

⁸ Επιγραμματοποιός από τη Μεσσήνη (περ. 200 π.Χ.). Σώζονται περισσότερα από 20 επιγράμματά του.

⁹ Κιθαρωδός από τη Μεγαλόπολη. Γνωρίζουμε ότι το 205 π.Χ. έλαβε μέρος στα Νέμεα και

ΑΛΚΑΙΟΣ*

Το πένθος για τον κιθαρωδό Πυλάδη

Η Ελλάδα ολόκληρη, Πυλάδη,⁹ ολοφύρεται για το χαμό σου,
κόβοντας σύρριζα την ξέπλεκή της χαιτή.

Ο ίδιος ο Φοίβος απόθεσε από την άκοπή του κόμη
τις δάφνες, τιμώντας, όπως άρμοζε, τον υμνωδό του.

- 5 Οι Μούσες σε έκλαιψαν, και ο Άσωπός¹⁰ κράτησε τη ροή του,
όταν άκουσε από τα στόματά τους τον γοερό θρήνο.

Στου Διονύσου τα μέλαθρα έπαιψε το τραγούδι και ο χορός,
όταν βάδισες στο σιδερένιο δρόμο του Άδη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Επιτύμβια στήλη του
Μενελάου, από την αρχαία
Δημητριάδα, 3ος αι. π.Χ.
(Βόλος, Αρχαιολογικό
Μουσείο.)

τραγούδησε τους Πέρσες του ποιητή Τιμόθεου από τη Μίλητο (περ. 450-360 π.Χ.).

¹⁰ Ίσως δεν πρόκειται για τον γνωστό ποταμό της Βουωτίας αλλά για κάποιο ομώνυμο ποταμό κοντά στη Μεγαλόπολη.

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ΣΙΔΩΝΙΟΣ

175. – ὄβριμον ἀκαμάτου στίχον

- ὄβριμον ἀκαμάτου στίχον αἶνεσον Ἀντιμάχοιο,
 ἄξιον ἀρχαίων ὀφρύος ἡμιθέων,
 Πιερίδων χαλκευτὸν ἐπ' ἄκμοσιν, εἰ τορὸν οὐδας
 ἔλλαχες, εἰ ζαλοῖς τὰν ἀγέλαστον ὄπα,
 5 εἰ τὰν ἀτριπτον καὶ ἀνέμβατον ἀτραπὸν ἄλλοις
 μαίαι· εἰ δ' ὕμνων σκάπτρον Ὀμηρος ἔχει,
 καὶ Ζεὺς τοι κρέσσων Ἐνوسίχθονος· ἀλλ' Ἐνوسίχθων
 τοῦ μὲν ἔφν μείων, ἀθανάτων δ' ὑπατος·
 καὶ ναετὴρ Κολοφώνος ὑπέζευκται μὲν Ὀμήρῳ,
 10 ἀγείται δ' ἄλλων πλάθεος ὕμνοπόλων.

ΠΑ 7, 409

ΔΙΟΤΙΜΟΣ Ὁ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ

176. – αὐτόμαται δειλῇ

- αὐτόμαται δειλῇ ποτὶ ταῦλιον αἱ βόες ἦλθον
 ἐξ ὄρεος πολλῇ νειφόμεναι χιόνι·
 αἰαὶ Θηρίμαχος δὲ παρὰ δρυὶ τὸν μακρὸν εὔδει
 ὕπνον· ἐκοιμήθη δ' ἐκ πυρὸς οὐρανοῦ.

ΠΑ 7, 173

¹¹ Επιγραμματοποιός από την Τύρο, που ίσως έδρασε κυρίως στη Σιδώνα (τέλος 2ου αι. π.Χ.). Σώζονται περίπου 80 επιγράμματά του. Ανήκει στη λεγόμενη 'φρονικακή σχολή'.

¹² Ο Αντίμαχος ο Κολοφώνιος (ο οποίος πέθανε πριν από το 348 π.Χ.) υπήρξε υπό μία έννοια πρόδρομος της ελληνιστικής ποίησης. Έγραψε το έπος Θηβαίς, στο οποίο προφανώς αναφέρεται το επίγραμμα, και το εκτενές ελεγειακό ποίημα Λύδη (από το όνομα της αγαπημένης του).

ΑΝΙΠΑΤΡΟΣ ΣΙΔΩΝΙΟΣ¹¹

Για τον ποιητή Αντίμαχο

- Εγκωμίασε τον αδρό στίχο του ακάματου Αντιμάχου,¹²
 που είναι αντάξιος του ύφους των αρχαίων ημιθέων,
 που σφυρηλατήθηκε πάνω στο αμόνι των Πιερίδων,¹³
 αν βέβαια η τύχη σου χάρισε λεπτό αφτί,
 αν γοητεύεσαι από την αγέλαστη φωνή.
- 5 αν λαχταράς το μονοπάτι το άβατο και απάτητο για άλλους.
 Και αν ο Όμηρος κρατάει τα σκήπτρα της ποιήσεως,
 είναι και ο Ζεύς πιο δυνατός από τον Ποσειδώνα·
 όμως ο Ποσειδώνας είναι βέβαια υποδεέστερος εκείνου,
 αλλά των υπολοίπων αθανάτων ο μέγιστος.
 Και ο κάτοικος της Κολοφώνας υπολείπεται βέβαια του Ομήρου.
- 10 εξάρχει όμως της χορείας των άλλων ποιητών.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΔΙΟΤΙΜΟΣ Ἡ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ¹⁴

Για τον Θηρίμαχο που τον χτύπησε κεραυνός

Μόνα τους το βράδυ τα βόδια γύρισαν από το βουνό στο στάβλο
 με το χιόνι να πέφτει πυκνό· ο Θηρίμαχος όμως —αλίμονο—
 πλάι στη δρυ κοιμάται τον ύπνο τον ατελεύτητο.
 Τον εκοίμισε φλόγα ουράνια.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹¹ Των Μουσών.¹⁴ Η απόδοση του επιγράμματος στον επιγραμματοποιό Διότιμο από την Μύλη, που ανθολογείται στον Στέφανο του Φιλίππου (α' μισό 1ου αι. μ.Χ.), ή στον Λεωνίδα τον Αλεξανδρινό (1ος αι. μ.Χ.) είναι αβέβαιη.

ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΣΕ ΖΩΑ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

177. – Παρθενόπην κύνα

Παρθενόπην κύνα θάψεν ἄναξ ἐός, ἥ συνάθρυεν,
ταύτην τερπωλῆς ἀντιδοὺς χάριτα.

ἔστ' ἄθλον στοργῆς ἄρα κυσίν, ὥς νυ καὶ ἦδε
εὔνους οὔσα τροφεῖ σῆμα λέλονχε τόδε·

- 5 ἐς τόδ' ὅρων χρηστὸν ποιοῦ φίλον, ὃς σε προθύμως
καὶ ζῶντα στέργοι καὶ νεκρὸν ἀμφιέποι.

Peck, Griechische Vers-Inschriften 691

Επιτύμβια στήλη σκυλίτσας.
(Ρόδος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΑΝΩΝΥΜΟΣ¹

Για τη σκυλίτσα Παρθενόπη

Την Παρθενόπη, τη σκυλίτσα του, που έπαιζε μαζί της,
έθαψε ο κύριός της. Αυτή ήταν η ανταμοιβή
για τη χαρά που του έδινε.

Υπάρχει συνεπώς έπαθλο αφοσίωσης και για τους σκύλους:
έτσι και αυτή τώρα, με την αγάπη της για κείνον που τη φρόντιζε,
κέρδισε τούτον τον τάφο.

- 5 Τον τάφο αυτόν να βλέπεις και να κάνεις φίλο άξιο
που να σε αγαπάει με την καρδιά του όσο θα ζεις
και όταν πεθάνεις στοργικά να σε φροντίζει.

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιφίδης)

¹ Το επίγραμμα βρέθηκε στη Μυτιλήνη. Είναι χαραγμένο σε πέτρα και χρονολογείται στον 2ο ή 3ο αι. μ.Χ. Κάτω από το επίγραμμα απεικονίζεται η σκυλίτσα πάνω σ' ένα μνήμα, πεσμένη προς την αριστερή πλευρά. Ανήκει σε ευρύτερη κατηγορία επιγραμμάτων αφιερωμένων σε ζώα (κυρίως σε σκύλους και άλογα), που χρονολογούνται από τον 3ο αι. π.Χ. έως τον 3ο αι. μ.Χ.

ΕΡΩΤΙΚΑ

ΝΟΣΣΙΣ

178. – ἄδιον οὐδὲν ἔρωτος

ἄδιον οὐδὲν ἔρωτος· ἃ δ' ὄλβια, δεύτερα πάντα
ἐστίν· ἀπὸ στόματος δ' ἔπτυσσε καὶ τὸ μέλι.
τοῦτο λέγει Νοσσίς· τίνα δ' ἂ Κύπρις οὐκ ἐφύλασεν,
οὐκ οἶδεν τίνα γ' αἶθε ποῖα ῥόδα.

ΠΑ 5, 170

Ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἔρως,
καθισμένοι σὲ κήπο,
περιβάλλονται ἀπὸ
προσωποποιημένες μορφές
(Εὐνομία καὶ Πειθώ). Ἀττυσὴ
ερυθρόμορφη λήκυθος, περ.
420-400 π.Χ. (Λονδὶνο,
Βρετανικὸ Μουσεῖο.)

ΝΟΣΣΙΣ¹

ἄδιον οὐδὲν ἔρωτος

Τίποτε πιο γλυκό απ' τον έρωτα· δεύτερη θέση δίνω
σε όλα τα ωραία· και το μέλι από το στόμα φτύνω.
Αυτά λέγει η Νοσσίς. Κι όποιαν² η Κύπρη δεν έχει ευλογήσει,
μες στ' άνθη αυτή τα ρόδα αδυνατεί να ξεχωρίσει.³

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

¹ Η Νοσσίς (αρχές 3ου αι. π.Χ.), από τους Επιζεφύριους Λοκρούς (στο νοτιότερο άκρο της Ιταλίας), ανήκει στη λεγόμενη 'διαρκή σχολή', που τη χαρακτηρίζει κυρίως κάποια 'λαϊκότητα' ως προς τα θέματα και κάποια εκζητήση και περιπλοκότητα ως προς την έκφραση. Σώζονται 11 ή 12 τετράστιχα επιγράμματά της που περιελήφθησαν στη συλλογή του Μελεάγγρου Στέφανου (1ος αι. π.Χ.).

² Το τίνα του πρωτοτύπου ισοδυναμεί με το ἦντινα.

³ Το κείμενο είναι αβέβαιο.

ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ

179. – νείφε, χαλαζοβόλει

- νείφε, χαλαζοβόλει, ποίει σκότος, αἶθε, κεραύνου,
 πάντα τὰ πορφύροντ' ἐν χθονὶ σείε νέφη·
 ἦν γάρ με κτεύῃς, τότε παύσομαι· ἦν δέ μ' ἀφῆς ζῆν,
 κἂν διαθῆς τούτων χείρονα, κωμάσομαι·
 5 ἔλκει γάρ μ' ὁ κρατῶν καὶ σοῦ θεός, ὧ ποτε πεισθείς,
 Ζεῦ, διὰ χαλκείων χρυσὸς ἔδυσ θαλάμων.

ΠΑ 5.64

180. – εἰς ἀγορὰν βαδίσας

- εἰς ἀγορὰν βαδίσας, Δημήτριε, τρεῖς παρ' Ἀμύντου
 γλαυκίσκους αἶτει καὶ δέκα φυκιδία
 καὶ κυφὰς καρίδας (ἀριθμήσει δέ σοι αὐτός)
 εἴκοσι καὶ τέτορας δεῦρο λαβὼν ἄπιθι.
 6 καὶ παρὰ Θαυβορίου ροδίνους ἐξ πρόσλαβε <πλοχμούς>
 καὶ Τρυφέραν ταχέως ἐν παρόδῳ κάλεσον.

ΠΑ 5.185

⁴ Ο Ασκληπιάδης (περ. 300 π.Χ., σύγχρονος του Καλλίμαχου αλλά λίγο μεγαλύτερος) καταγόταν από τη Σάμο, ίσως όμως έζησε και στην Αλεξάνδρεια. Είναι κορυφαίος και πρωτοπόρος επιγραμματοποιός. Ανήκει στη λεγόμενη 'ιωνική-αλεξανδρινή σχολή', «που εκπροσωπείται από το είδος πνευματικής élite [Καλλίμαχος, Ποσειδipπος κ.ά.] των μεγάλων αστικών κέντρων με κύριο χώρο δημιουργίας το συμπόσιο» και κυρίαρχα θέματα τον έρωτα, το κρασί και τις καθημερινές εμπειρίες (Ν. Χουρμουζιάδης). Σώζονται 43 επιγράμματα, τα 34 από τα οποία είναι ερωτικά.

⁵ Αναφορά στον μύθο της Δανάης. Ο Ακρίσιος, ο βασιλιάς του Άργους, όταν έλαβε χρησμό που έλεγε ότι θα τον σκότωνε ο γιος που θα γεννούσε η κόρη του η Δανάη, για να ματαιώ-

ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ¹

Ο απόητος εραστής

- Χιόνι, χαλάζι, ρίξε, αστραπές στείλε, κεραυνούς, σκοτάδι,
 σύννεφα πάνω από τη γη τάραξε αγριεμένα.
 Μόνον αν με εξοντώσεις, σταματώ· να ζήσω αν με αφήσεις,
 και με χειρότερα δεινά εγώ θα γλεντώ το βράδυ:
 5 με σέρνει ο παγκρατής θεός που ανάγκασε, Δία, κι εσένα
 χρυσός μέσα σε χάλκινο δωμάτιο να διεισδύσεις.²

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

“και, παρεμπιπτόντως, την Τρυφέρα να καλέσεις”

- Σπεύσε, Δημήτριε, γρήγορα στην αγορά, για να ζητήσεις
 τρεις πέστροφες απ’ τον Αμύντα, δώδεκα κυδώνια
 και εικοσιτέσσερις (ο ίδιος φρόντισε να τις μετρήσεις)
 κυρτές γαρίδες κι έλα σπίτι με όλα αυτά τα ψώνια.
 5 Μαζί κι έξι ρόδων πλοχμούς³ απ’ την Θαυβόριον⁴ να προσθέσεις.
 Ε και, παρεμπιπτόντως, την Τρυφέρα να καλέσεις.⁵

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

σει την εκπλήρωση του χρησμού, έκλεισε την κόρη του σε χάλκινο θάλαμο. Ο Ζευς, που πο-
 θούσε τη Δανάη, εισχώρησε στον θάλαμο μεταμορφωμένος σε χρυσή βροχή και ενώθηκε με
 την έγκλειστη. Από την ένωση γεννήθηκε ο Περσέας. Βλ. Κείμενο 44.

⁶ Η λέξη πλοχμαίς δεν παραδίδεται στο χειρόγραφο· έχει προστεθεί από κάποιο φυλόλογο.
 Τα συμφραζόμενα απαιτούν μια λέξη που σημαίνει ‘στεφάνια’. Προφανώς οι καλεσμένοι
 ήσαν έξι—όσα και τα στεφάνια.

⁷ Δεν είναι απολύτως βέβαιο αν έχουμε να κάνουμε με όνομα άντρα ή (εξελληνισμένο αιγι-
 πτιακό όνομα) γυναίκας.

⁸ Το επίγραμμα το μιμείται ο Οράτιος (Ωδες 3, 14).

ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ

181. – οὐκ εἴμ' οὐδ' ἐτέων δύο κεῖκοσι

οὐκ εἴμ' οὐδ' ἐτέων δύο κεῖκοσι, καὶ κοπιῶ ζῶν
 ὤρωτες, τί κακὸν τοῦτο; τί με φλέγετε;
 ἦν γὰρ ἐγὼ τι πάθω τί ποιήσετε; δῆλον, Ἐρωτες,
 ὥς τὸ πάρος παίξεσθ' ἄφρονες ἀστραγάλοις.

ΠΑ 12. 46

182. – οἶνος ἔρωτος ἔλεγχος

οἶνος ἔρωτος ἔλεγχος· ἐρᾶν ἀρνεύμενον ἡμῖν
 ἦτασαν αἱ πολλαὶ Νικαγόρην προπόσεις·
 καὶ γὰρ ἐδάκρυσεν καὶ ἐνίστασε καὶ τι κατηφές
 ἔβλεπε, χῶ σφεγχθεῖς οὐκ ἔμενε στέφανος.

ΠΑ 12, 135

Ἐρωτας που κοιμάται.
 Πηλινό ειδώλιο από την Πέλλα,
 β' μισό 4ου αι. π.Χ.

ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ

Ο ερωτευμένος και οι Έρωτες

Δεν είμαι ακόμα εικοσιδύο χρονών και κουράστηκα να ζω.
 Αχ, Έρωτες, τι κακό είναι τούτο; Γιατί με φλέγετε;
 Αν εγώ πάθω κάτι, τι θα κάνετε; Ξέρω, Έρωτες,
 όπως και πρώτα, θα παίζετε αμέριμνοι αστραγάλους.⁹

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

οἶνος ἔρωτος ἔλεγχος

«Οἶνος ἔρωτος ἔλεγχος».¹⁰ Τον έρωτά του μας αρνιόταν
 ο Νικαγόρας, μα από το κρασί προδόθηκε, όταν
 δάκρυσε κι έσκυψε το πρόσωπο — και θλίψη ήταν γεμάτος
 και το στεφάνι απ' το κεφάλι του γλίστρησε κάτω.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

⁹ Τα μικρά παιδιά έπαιζαν με τους αστραγάλους από τα κόκκαλα ζώων όπως σήμερα με ζάρια. Οι έρωτες, ως παιδιά που είναι, παίζουν και αυτοί με αστραγάλους. Υπάρχουν και σχετικές παραστάσεις.

¹⁰ Με τη φράση οἶνος ἔρωτος ἔλεγχος ο ποιητής προσαγγίζει στην περίπτωση των ερωτευμένων την παροιμία οἶνος καὶ ἀλήθεια, την οποία, σύμφωνα με αρχαίο σχολιαστή, χρησιμοποίησαν γι' αυτούς που είχαν μεθύσει και έλεγαν την αλήθεια (ἐπὶ τῶν ἐν μέθῃ τὴν ἀλήθειαν λεγόντων).

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

183. – ὤμοσε Καλλίγνωτος Ἰωνίδι

- ὤμοσε Καλλίγνωτος Ἰωνίδι μήποτ' ἐκείνης
 ἔξειν μήτε φύλον κρέσσονα μήτε φύλην.
 ὤμοσεν· ἀλλὰ λέγουσιν ἀληθέα τοὺς ἐν ἔρωτι
 ὄρκους μὴ δύνειν οὐατ' ἐς ἀθανάτων.
 5 νῦν δ' ὁ μὲν ἀρσενικῶ θέρεται πυρί, τῆς δὲ ταλαίνης
 νύμφης ὡς Μεγαρέων οὐ λόγος οὐδ' ἀριθμός.

ΠΑ 5, 6

184. – ἐχθαίρω τὸ ποίημα τὸ κυκλικόν

- ἐχθαίρω τὸ ποίημα τὸ κυκλικόν, οὐδὲ κελεύθω
 χαίρω τίς πολλοὺς αὔδε καὶ αὔδε φέρει·
 μυσέω καὶ περίφοιτον ἐρώμενον, οὐδ' ἀπὸ κρήνης
 πίνω· σικχαίνω πάντα τὰ δημόσια.
 5 Λυσανίη, σὺ δὲ ναίχι καλὸς καλός· ἀλλὰ πρὶν εἰπεῖν
 τοῦτο σαφῶς, ἤχῳ φησί τις “ἄλλος ἔχει.”

ΠΑ 12, 43

¹¹ Ο τελευταῖος στίχος παραπέμπει στο χρησμό που δόθηκε στους Μεγαρεῖς, όταν κάποτε, θεωρώντας ὅτι ἦσαν οἱ καλῶτεροι τῶν Ελλήνων, ρώτησαν τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν τίνας κριότερος τηχθήσων (ποιοὶ εἶναι οἱ καλῶτεροι). Ἡ ἀπάντησις τοῦ μαντείου, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπαριθμοῦσε διαφόρους ἄλλους, κατέληγε ὡς εξής: ἡμεῖς δ', ὦ Μεγαρεῖς, ὅτε τρίτοι ὅτε τέταρτοι / ὅτε δεκάδοκοι ὅτ' ἐν λόγῳ ὅτ' ἐν ἀριθμῷ.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

Οι όρκοι των ερωτευμένων

- Ορκίστηκε ο Καλλίγνωτος στην Ιωνίδα
 να μη βάλει ποτέ πάνω απ' αυτή ούτε φίλο ούτε φίλη.
 Ορκίστηκε· ωστόσο λένε —και λένε αλήθεια—
 πως οι όρκοι των ερωτευμένων
 δεν φθάνουν στα αφτιά των αθανάτων.
 5 Τώρα εκείνος φλέγεται από φλόγα αρσενική,
 ενώ τη δύσμοιρη την κόρη, όπως τους Μεγαρείς,
 ούτε που την είδε ούτε που τη γνώρισε.¹¹

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Συνεπής στην ποίηση και στον έρωτα

- Αντιπαθώ τις επικές σειρές,¹² και οι δρόμοι
 όπου πλήθη πάνε κι έρχονται δεν μου αρέσουν.
 Μισώ και τον ωραίο με τους χιλιάδες θαυμαστές· από δημόσια κρήνη
 δεν πίνω. Σιχαίνομαι όλα τα κοινά και τα κοινόχρηστα.
 5 Ωραίος είσαι Λυσανία κι εσύ, ναι ωραίος! Και όμως, πριν προλάβω
 να το πω
 κάποιος αντίζαλος από μακριά μου λέει ότι σε έχει άλλος κι όχι εγώ.¹³

(μετάφραση Θ. Δ. Παπαγγελής)

¹² Επικά ποιήματα που μιμούνται τα ομηρικά έπη. Βλ. Κείμενο 196.

¹³ Στο καίρι καλός η ηρώ 'απαντά' άλλος έχει. Η απάντηση υποδηλώνει ότι πιθανώς ήδη από τον 3ο αι. π.Χ. είχε αρχίσει η προσέγγιση της προφοράς του αι με το ε. Βλ. Κείμενο 157.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

185. – ὠγρευτής, Ἐπίκυδες

- ὠγρευτής, Ἐπίκυδες, ἐν οὖρεσι πάντα λαγῶν
 διφᾶ καὶ πάσης ἵχνια δορκαλίδος,
 στίβῃ καὶ νιφετῷ κεχρημένος· ἦν δέ τις εἶπη
 “τῇ, τόδε βέβληται θηρίον”, οὐκ ἔλαβεν.
 5 χοῦμός ἔρωσ τοιόσδε· τὰ μὲν φεύγοντα διώκειν
 οἶδε, τὰ δ’ ἐν μέσσω κείμενα παρπέταται.

ΠΑ 12, 102

186. – εἰ μὲν ἐκῶν, Ἀρχῖν

- εἰ μὲν ἐκῶν, Ἀρχῖν, ἐπεκώμασα, μυρία μέμφου,
 εἰ δ’ ἄκων ἤκω, τὴν προπέτειαν ἔα.
 ἄκρητος καὶ ἔρωσ μ’ ἠνάγκασαν, ὧν ὁ μὲν αὐτῶν
 εἶλκεν, ὁ δ’ οὐκ εἶα τὴν προπέτειαν εἶν·
 5 ἐλθὼν δ’ οὐκ ἐβόησα τίς ἢ τίνος, ἀλλ’ ἐφύλησα
 τὴν φιλίην. εἰ τοῦτ’ ἔστ’ ἀδίκημ’, ἀδικέω.

ΠΑ 12, 118

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

“Ξέρει να κυνηγά εκείνα που φεύγουν”

Ο κυνηγός, Επικύδη, μέσα στην πάχνη και το χιόνι
 αναζητά πάνω στα όρη κάθε λαγό
 και τα χνάρια κάθε τρυφερού ζαρκαδιού.
 Και αν κάποιος του πει: «δες, χτυπήθηκε τούτο τ' αγρίμι»,
 δεν το παίρνει.

- 5 Και ο δικός μου ο έρωτας τέτοιος είναι:
 Ξέρει να κυνηγά εκείνα που φεύγουν,
 αυτά που κείτονται μπροστά του τα προσπερνά.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Ο άκρατος και ο έρωτας

- Αν βέβαια το 'θελα που ήρθα και ξεφάντωσα
 στην πόρτα σου, Αρχίνε, κατηγορήσέ με χίλιες φορές·
 αν όμως ήρθα χωρίς να θέλω, συχώρεσέ μου το θράσος.
 Ο άκρατος¹⁴ και ο έρωτας με ανάγκασαν
 ο ένας με τραβούσε, και ο άλλος δεν με άφηνε ν' αφήσω το θράσος.
 5 Όμως και όταν ήρθα, δεν φώναξα ποιος ή τίνας,
 φίλησα μονάχα το κατώφλι.
 Αν αυτό είναι αδίκημα, αδίωξα.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹⁴ Ο άκρατος (οίνος) είναι το κρασί που δεν έχει αναμιχθεί με νερό.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

187. — ἔλκος ἔχων ὁ ξεῖνος

ἔλκος ἔχων ὁ ξεῖνος ἐλάνθανεν· ὥς ἀνηρόν
 πνεῦμα διὰ στηθέων — εἶδες; — ἀνηγάγετο,
 τὸ τρίτον ἡνίκ' ἔπνε, τὰ δὲ ῥόδα φυλλοβολεῦντα
 τῶνδρὸς ἀπὸ στεφάνων πάντ' ἐγένοντο χαμαί.
 5 ὥπτηται μέγα δὴ τι, μὰ δαίμονας, οὐκ ἀπὸ ῥυσμοῦ
 εἰκάζω, φωρὸς δ' ἵχνια φῶρ ἔμαθον.

ΠΑ 12, 134

ΜΕΛΕΑΓΡΟΣ

188. — ἦδη λευκόιον θάλλει

ἦδη λευκόιον θάλλει, θάλλει δὲ φίλομβρος
 νάρκισσος, θάλλει δ' οὐρεσίφοιτα κρίνα·
 ἦδη δ' ἡ φιλέραστος, ἐν αἰθεσιν ὥριμον αἶθος,
 Ζηνοφύλα Πειθοῦς ἠδὺ τέθηλε ῥόδον.
 5 λειμῶνες, τί μάταια κόμαις ἔπι φαιδρὰ γελᾶτε;
 ἅ γὰρ παῖς κρέσσων ἀδυπνόνων στεφάνων.

ΠΑ 5, 144

¹⁵ Παραπέμπει στην τρίτη σπονδή στο πλαίσιο του συμποσίου. Η πρώτη σπονδή ήταν για τον Δία τον Ολύμπιο, η δεύτερη για τους Ἡρώες και η τρίτη για τον Δία σωτήρα.

¹⁶ Οι συμποσιαστές έφεραν στεφάνια.

¹⁷ Πιθανότατα η έκφραση είναι παροχμώδης.

¹⁸ Ο Μελέαγρος, που πιθανώς ήταν εβραϊκής καταγωγής, γεννήθηκε στα Γάδαρα της Παλαι-

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

Εξ ιδίων κρίνω

- Ο ξένος μέσα του έκρυβε βαθειά πληγή· τι πονεμένα
 —πρόσεξε;— αναστέναξε από τα κατάβαθά του,
 όταν το τρίτο του έπινε ποτήρι·¹⁵ κι όλα μααραμένα
 τα ρόδα απ' το στεφάνι του φυλλορροούσαν κάτω.¹⁶
- 5 Αγρια φωτιά τον καίει —μα τους θεούς, λόγια δεν πέταξα άδεια:
 κλέφτης κι εγώ, γνωρίζω του άλλου κλέφτη τα σημάδια.¹⁷

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

ΜΕΛΕΑΓΡΟΣ¹⁸

Η φιλέραστος Ζηνοφίλα

- Άνθισε ήδη ο άσπρος μενεξές κι ο νάρκισσος ακόμη,
 ο αγαπημένος της βροχής, κι οι ορεσίβιοι κρίνοι.
 Κι η Ζηνοφίλα, άνθος μες στα άνθη ωραίο, του Έρωτα δοσμένη,
 ρόδο γλυκό της γοητείας, άνθισε κι εκείνη.
- 5 Γιατί να επαίρεσθε, λιβάδια, για την άνθινή σας κόμη;
 Στα ηδύπνοα ανάμεσα άνθη η κόρη πρώτη παραμένει.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

στίνης, μεγάλωσε στην Τύρο και πέθανε στην Κω. Σώζονται περίπου 130 επιγράμματά του, τα περισσότερα από τα οποία έχουν ερωτικό περιεχόμενο. Ο Μελέαγρος υπήρξε ο πρώτος που, γύρω στο 70 π.Χ., συγκρότησε ανθολογία επιγραμμάτων, τον περίφημο Στέφανο, στον οποίο ανθολόγησε επιγράμματα πρωτίστως ποιητών της ελληνιστικής εποχής και περικέλαβε και δικιά του επιγράμματα.

ΜΕΛΕΑΓΡΟΣ

189. — πλέξω λευκόιον

πλέξω λευκόιον, πλέξω δ' ἀπαλὴν ἄμα μύρτοις
 νάρκισσον, πλέξω καὶ τὰ γελῶντα κρίνα,
 πλέξω καὶ κρόκον ἠδύν' ἐπιπλέξω δ' ὑάκινθον
 πορφυρέην, πλέξω καὶ φιλέραστα ρόδα,
 5 ὥς ἂν ἐπὶ κροτάφοις μυροβοστρύχου Ἡλιοδώρας
 εὐπλόκαμον χαίτην ἀνθοβολῇ στέφανος.

ΠΑ 5, 147

ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ

190. — ἐξήκοντα τελεῖ Χαριτῶ

ἐξήκοντα τελεῖ Χαριτῶ λυκαβαντιδας ὥρας,
 ἀλλ' ἔτι κυανέων σύρμα μένει πλοκάμων,
 καὶν στέρνοις ἔτι κείνα τὰ λύγδινα κώνια μαστῶν
 ἔστηκεν, μίτρης γυμνὰ περιδρομάδος,
 5 καὶ χρῶς ἄρρυτίδωτος ἔτ' ἀμβροσίην, ἔτι πειθῶ
 πᾶσαν, ἔτι στάζει μυριάδας χαρίτων.
 ἀλλὰ πόθους ὀργῶντας ὅσοι μὴ φεύγεται, ἐρασταί,
 δεῦρ' ἴτε, τῆς ἐτέων ληθόμενοι δεκάδος.

ΠΑ 5, 13

¹⁹ Ο επιγραμματοποιός και επικούρειος φιλόσοφος Φιλόδημος καταγόταν, όπως και ο Μελέαγρος, από τα Γάδαρα της Παλαιστίνης. Στα νιάτα του έζησε ένα διάστημα στην Αθήνα, όπου παρακολούθησε μαθήματα κοντά στον φιλόσοφο Ζήνωνα από τη Σιδώνα, ήδη όμως από τη δεκαετία του 70 π.Χ. βρίσκεται στη Ρώμη. Έζησε κυρίως στην περιοχή της Καμπανίας (Ηράκλειον, κοντά στην Νεάπολη), όπου ίδρυσε επικούρεια φιλοσοφική σχολή που εί-

ΜΕΛΕΑΓΡΟΣ

Η μυροβόστρυχος Ηλιοδώρα

Άσπρο θα πλέξω μενεξέ και νάρκισσο απαλό κι ακόμη
μυρτιά θα πλέξω και μαζί κρίνο αναγαλλιασμένο
και κρόκο ηδυπαθή θα πλέξω κι από τα άλλα θα διαλέξω
υάκινθο πορφυρό με ρόδο ερωτικό να πλέξω.

- 5 Και στις μυρόπνοης Ηλιοδώρας τους κροτάφους αφημένο
με άνθη θα ραίνει το στεφάνι την ωραία της κόμη.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ¹⁹

Και στα εξήντα της

Η Χαριτώ χρόνων εξήντα πλήρεις κύκλους τώρα κλείνει
και τα σγουρά μαύρα μαλλιά της όπως πριν κρατιούνται
σαν αλαβάστρινα χωνάκια ολόστητα τα δυο της στήθια
ακόμα δεν χρειάζονται στηθόδεσμου βοήθεια·

- 5 κι απ' το αρυτίδωτό της δέρμα η αμβροσία κι η σαγήνη
στάζουν ακόμα, στάζουν και χαρίτων μυριάδες.

Όσοι εραστές μπροστά σε φλογισμένους πόθους δεν πτοούνται
ας σπεύσουν, λησμονώντας των ετών της τις δεκάδες.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

χε ιδιαίτερη ακτινοβολία. Είναι πιο πολύ γνωστός για τις εκλαϊκευτικές φιλοσοφικές πραγματείες παρά για τα επιγράμματά του. «Είναι από τους πιο λεπταίσθητους, αλλά και πιο τολμηρούς, επιγραμματικούς του ερωτικού βιβλίου της Παλατινής Ανθολογίας [του πέμπτου], όπου έχουν διασωθεί περίπου 30 επιγράμματά του (άλλα 12 περιέχονται σε άλλα βιβλία)» (Ν. Χουρμουζιάδης). Πέθανε γύρω στο 40-35 π.Χ.

ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ

191. – νυκτερινή, δίκηρως

νυκτερινή, δίκηρως, φιλοπάννυχε, φαῖνε, Σελήνη,
 φαῖνε δι' εὐτρήτων βαλλομένη θυρίδων·
 αὔγαζε χρυσέην Καλλίστιον· ἐς τὰ φιλεύντων
 ἔργα κατοπτεύειν οὐ φθόνος ἀθανάτη,
 5 ὀλβίζεις καὶ τήνδε καὶ ἡμέας, οἶδα, Σελήνη·
 καὶ γὰρ σὴν ψυχὴν ἐφλεγεν Ἐνδυμίων.

ΠΑ 5, 123

192. – ψαλμός καὶ λαλιὴ

ψαλμός καὶ λαλιὴ καὶ κωτῖλον ὄμμα καὶ ᾠδὴ
 Ξαιθίππης καὶ πῦρ ἄρτι καταρχόμενον,
 ὦ ψυχή, φλέξει σε· τὸ δ' ἐκ τίνος ἢ πότε καὶ πῶς
 οὐκ οἶδα· γνώση, δύσμορε, τυφομένη.

ΠΑ 5, 131

²⁰ Ο Ἐνδυμίων, γιος τοῦ Ἀθήλειου ἢ τοῦ Δία καὶ τῆς Καλίκης, ἦταν ἓνας πανέμορφος βοσκὸς ἢ κυνηγὸς ποῦ τον ἐρωτεύτηκε ἡ Σελήνη. Ἡ Σελήνη παρακάλεσε τὸν Δία νὰ τοῦ κατανιώσει

ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ

Δέηση στη Σελήνη

Λάμψε, νυχτερινή, δικέρατη, φιλεύωχη Σελήνη,

λάμψε, μέσα απ' τις γρύλιες των παραθυριών γλυστρώντας
το φως σου ας λούσει την Ξανθή Καλλίστιον — κι αν, αθάνατη όντας,
θωρείς τα μυστικά των εραστών, ποιος θα σε φέξει;

- 5 Ξέρω, Σελήνη, μακαρίζεις και τους δυο, κι εμέ κι εκείνη;
και την ψυχή σου είχε ο Ενδυμίων³⁰ κάποτε αναφλέξει.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

“θα σε κάψει”

Το εύγλωττο βλέμμα της Ξανθίππης, της φωνής η μελωδία,
το άγγιγμα της κιθάρας κι η ύπουλη μικρή φωτιά της,
ψυχή μου, θα σε κάψει· μη ρωτάς πώς, πότε ή ποια η αιτία·
θα μάθεις τότε, όταν θα γίνεις παρανάλωμά της.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

μία ευχή και εκείνος ζήτησε να κοιμάται αιωνίως, κάτι που σημαίνει επίσης ότι μένει αιώνια νέος.

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

193. – οὗτος ὁ τὸν δαλὸν φυσῶν

οὗτος ὁ τὸν δαλὸν φυσῶν ἵνα λύχνον ἀνάψῃς,
 δεῦρ' ἀπ' ἐμῆς ψυχῆς ἄψον· ὅλος φλέγομαι.

ΠΑ' 16, 209

ΡΟΥΦΙΝΟΣ

194. – ἀρνείται τὸν ἔρωτα Μελισσιάς

ἀρνείται τὸν ἔρωτα Μελισσιάς, ἀλλὰ τὸ σῶμα
 κέκραγεν ὡς βελέων δεξάμενον φαρέτρην,
 καὶ φάσις ἀστατέουσα καὶ ἀστατος ἀσθματος ὀρμὴ
 καὶ κοῦλαι βλεφάρων ἰοτυπεῖς βάσεις.

- 5 ἀλλὰ, Πόθοι, πρὸς μητρὸς ἐνστεφάνου Κυθερείης,
 φλέξατε τὴν ἀπιθὴν, μέχρις ἐρεῖ· «Φλέγομαι».

ΠΑ 5, 87

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

“φλέγομαι ολόκληρος”

Εσύ που φυσάς το δαδί για ν' ανάψεις τον λύχνο,
έλα και ανάφέ τον από την καρδιά μου·
φλέγομαι ολόκληρος.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΡΟΥΦΙΝΟΣ²¹*ἄρνεϊται τὸν ἔρωτα Μελισσιάς*

Λέει πως δεν είναι ερωτευμένη η Μελισσιάς· μα το κορμί της
λέει πως βελών ολόκληρη φαρέτρα έχει αδειάσει
πάνω του· το ίδιο κι η κοιμμένη ανάσα και η άστατη λαλιά της
κι οι πονεμένοι κύκλοι γύρω από τα βλέφαρά της.
5 Ἐμπρός, Πόθοι, στο όνομα της μητέρας σας της Αφροδίτης,
την άθλια αναφλέξτε, ώσπου «Φλέγομαι» να κραυγάσει.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

²¹ Ο Ρουφίνος πιθανολογείται ότι έζησε γύρω στο 100 μ.Χ. ή ενδεχομένως μερικές δεκαετίες αργότερα. Παραδίδεται ότι έζησε —τουλάχιστον ένα διάστημα— στην Έφεσο. Σώζονται περίπου 35 ερωτικά επιγράμματά του —κάποια από αυτά είναι ιδιαίτερα τολμηρά.

ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

195. – Λέσβιον Ἡρίνης

Λέσβιον Ἡρίνης τόδε κηρίον· εἰ δέ τι μικρόν,
ἀλλ' ὅλον ἐκ Μουσέων κινάμενον μέλιτι.
οἱ δὲ τριηκόσιοι ταύτης στίχοι ἴσοι Ὀμήρῳ,
τῆς καὶ παρθενικῆς ἐννεακαίδεκέτευσ'
5 ἥ καὶ ἐπ' ἡλακάτῃ μητρὸς φόβῳ, ἥ καὶ ἐφ' ἰστῷ
ἐστήκει Μουσέων λάτρει ἐφαπτομένη.
Σαπφὼ δ' Ἡρίνης ὅσσον μελέεσσιν ἀμείνων
Ἡριννα Σαπφοῦς τόσσον ἐν ἑξαμέτροις.

ΠΑ 9, 190

¹ Το ανώνυμο ἐπίγραμμα ἔχει αποδοθεῖ στον Καλλίμαχο καὶ στον Ἀντίπατρο τον Σιδώνιο.

² Ἡ Ἡριννα ἐζησε στὴν Τήλο γύρω στα μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ πέθανε σε νεαρή ηλικία. Το

ΑΝΩΝΥΜΟΣ¹

Η ποίηση της Ήριννας²

Αυτή εδώ η κερήθρα είναι της Ήριννας και είναι από τη Λέσβο.

Τι κι αν είναι μικρή· είναι ποτισμένη

ολόκληρη με το μέλι των Μουσών.

Οι τριακόσιοι στίχοι της αξίζουν όσο και ο Όμηρος,

και ήταν κορίτσι στα δεκαεννιά του χρόνια.

Αξιώθηκε το δώρο των Μουσών.

5 ας έγνεθε από το φόβο της μητέρας της τη ρόκα,

ας ύφαινε δουλεύοντας στον αργαλειό.

Όσο η Σαπφώ είναι ανώτερη από την Ήριννα στα λυρικά,

τόσο η Ήριννα από τη Σαπφώ στους εξαμέτρους.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

επίγραμμα αυτό παρέχει αρκετές πληροφορίες για το έργο της, έστω και αν κάποιες δεν είναι απολύτως σαφείς. Παραδίδεται ότι σε ηλικία δεκαεννέα χρόνων έγραψε για τον θάνατο της φίλης της Βαυκίδας το ποίημα που οι γραμματικοί ονόμασαν Ήλακάτη (ρόκα).

ΠΩΛΛΙΑΝΟΣ

196. — τοὺς κυκλίους τούτους

τοὺς κυκλίους τούτους τοὺς “αὐτὰρ ἔπειτα” λέγοντας
μισῶ, λωποδύτας ἀλλοτρίων ἐπέων.

καὶ διὰ τοῦτ' ἐλέγοις προσέχω πλέον· οὐδὲν ἔχω γὰρ
Παρθενίου κλέπτειν ἢ πάλι Καλλιμάχου.

5 “θηρὶ μὲν οὐατόεντι” γενοίμην, εἴ ποτε γράψω,
εἵκελος, “ἐκ ποταμῶν χλωρὰ χελιδόνια.”

οἱ δ' οὕτως τὸν Ὀμηρον ἀναιδῶς λωποδυτοῦσιν,
ᾧστε γράφειν ἤδη “μήνιν ἄειδε, θεά.”

ΠΑ 11, 130

³ Ο Πωλλιανὸς γράφει γύρω στο 130 μ.Χ.

⁴ Στο πρωτότυπο: τοὺς κυκλίους (ποιητὲς τοῦ ἐπικοῦ κύκλου).

⁵ Στερεότυπη ομηρική σύζευξη (ὁμως ἔπειτα).

⁶ Ποιητὴς —κυρίως ἐλεγειακός— που γράφει γύρω στο 50 π.Χ. ἢ λίγο παλαιότερα. Εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Καλλιμάχου, ἐνῶ με τὴ σειρά του ἐπηρεάζει σύγχρονούς του Ρωμαίους ποιητές.

ΠΩΛΛΙΑΝΟΣ⁷

Κατά ομηριζόντων

Τους γνωστούς επικούς⁸, αυτούς που λένε «αὐτὰρ ἔπειτα»⁹,
τους λογοκλόπους, τους μισώ.

Γι' αυτό και ασχολούμαι πιο πολύ με ελεγείες·
δεν έχω δα να κλέψω τίποτα από τον Παρθένιο⁸ ή, αν θέλεις,
τον Καλλίμαχο.

- 5 Να γίνω σαν «το ζωντανό με τα μεγάλα αφτιά»·
αν φτάσω κάποτε να γράψω «ἐκ ποταμῶν χλωρὰ χελιδόνια»⁸,
Εκείνοι ωστόσο σκυλεύουν τον Όμηρο τόσο ασυστόλως,
ώστε να γράφουν ήδη «μῆνιν ἄειδε, θεά»⁹.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁷ Παράθεμα από τα Αἴτια του Καλλίμαχου (βλ. Κείμενο 157).

⁸ Παράθεμα από τον Παρθένιο. Το χελιδόνιον είναι υδρόβιο φυτό που το χρησιμοποιούσαν στην ιατρική ή για να πλέκουν στεφάνια.

⁹ Η αρχή της Ιλιάδας.

Σ Κ Ω Π Τ Ι Κ Α

ΛΟΥΚΙΛΛΙΟΣ

197. – τὴν κεφαλὴν βάπτεις

τὴν κεφαλὴν βάπτεις, τὸ δὲ γῆρας οὐποτε βάψεις.
οὐδὲ παρκαίων ἐκτανύσεις ρυτίδας.
μὴ τοῦτον τὸ πρόσωπον ἅπαν ψιμύθῳ κατάπλαττε,
ὥστε προσωπεῖον κούχῃ πρόσωπον ἔχειν.
5 οὐδὲν γὰρ πλέον ἔστι, τί μαίνεαι; οὐποτε φύκος
καὶ ψιμύθος τεύξει τὴν Ἑκάβην Ἑλένην.

ΠΑ 11, 408

Καλλωπιζόμενη, με καθρέφτη στο αριστερό της χέρι. Αριστερά της Ἑρώτας συλλέγει καρπούς από δένδρα. Ερυθρόμορφη πυξίδα, περ. 400 π.Χ. (Η κόρη κάτω από την κόρη. Ένρηματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών.)

ΛΟΥΚΙΑΛΙΟΣ¹

Άλλο Εκάβη άλλο Ελένη

Τα μαλλιά σου τα βάφεις, όμως τα γεράματα ποτέ δεν θα τα βάψεις·
ούτε θα εξαφανίσεις από τα μάγουλά σου τις ρυτίδες.

Μην πασαλείβεις λοιπόν όλο το πρόσωπό σου με ψιμύθιο,²
έτσι που να έχεις προσωπίο και όχι πρόσωπο.

- 5 Ποιο το όφελος; Γιατί τρελάθηκες;

Ποτέ το κοκκινάδι και το ψιμύθιο δεν θα χάνουν την Εκάβη³ Ελένη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹ Ο Λουκίλλιος γράφει τον 1ο αι. μ.Χ. (εποχή του Νέρωνα), πιθανώς στη Ρώμη. Από τα 100 και πλέον επιγράμματά του που παραδίδονται στην Παλατινή Ανθολογία το μέγιστο μέρος είναι στωικικά. «Η ανελέητη σάτιρα και το δηχτικό σκώμμα του αντλούσαν τα θέματά τους από τα ηρώα και τα ευηράπετα της ανθρώπινης συμπεριφοράς.» (Ν. Χουρμούζιάδης)

² Καλλυντικό με τη βοήθεια του οποίου οι γυναίκες εξασφάλιζαν την επιθυμητή λευκότητα του προσώπου.

³ Η Εκάβη είναι η γριά κατ' εξαχίν.

ΔΗΜΩΔΗ ΑΣΜΑΤΑ

198. – 'Το Χελιδόνισμα της Ρόδου'

Το χελιδόνισμα της Ρόδου, ένα ανώνυμο δημοϊδες άσμα, παραδίδεται από τον Αθηναίο (ακμή: περ. 200 μ.Χ.), ο οποίος αντλεί τις πληροφορίες του από το έργο Περί τών έν Ρόδω θυσιών του ιστοριογράφου Θέογνη, που δεν γνωρίζουμε ποτέ έζησε. Το άσμα είναι πιθανώς πολύ παλαιότερο, ενδεχομένως παλαιότερο και από τον 5ο αι. π.Χ., αφού ο Αριστοφάνης φαίνεται να έχει υπόψη του κάποιο χελιδόνισμα. Το τραγουδοῦσαν παιδιά που πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι τον μήνα Βοηδρομιώνα (περ. 15 Φεβρουαρίου-15 Μαρ-

- ἤλθ' ἤλθε χελιδών
καλὰς ᾠρας ᾄγουσα,
καλοὺς ἐνιαυτοὺς,
ἐπὶ γαστέρα λευκά,
5 ἐπὶ νῶτα μέλαινα,
παλάθην σὺ προκύκλει
ἐκ πίονος οἴκου
οἴνου τε δέπαστρον
τυροῦ τε καινέστρον·
10 καὶ πύρνα χελιδῶν
καὶ λεκιθίταν
οὐκ ἀπωθείται· πότερ' ἀπίωμες ἢ λαβύομεθα;
εἰ μὲν τι δώσεις· εἰ δὲ μή, οὐκ ἐάσομες·
ἢ τὰν θύραν φέρωμες ἢ τὸ ὑπέρθυρον
15 ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέναν·
μικρὰ μὲν ἔστι, ῥαδίως νιν οἴσομες,
ἂν δὴ τι φέρῃς, μέγα δὴ τι φέροις·
ἄνογ' ἄνογε τὰν θύραν χελιδόνι·
οὐ γὰρ γέροντές ἐσμεν, ἀλλὰ παιδιά.

‘Το χελιδόνισμα της Ρόδου’

τιον), δηλ. όταν έρχονται τα χελιδόνια, οι προαγγελοι της ανοιξης. Στα παιδιά έδιναν γλεκίσματα, άλλα φαγώσιμα ή ακόμη και κρασί.

Τα άσματα αυτά, αναλογα των οποίων υπάρχουν και σήμερα, κατα καιόνα συνδέονται με κρίσιμες μεταβάσεις μέσα στον κύκλο του έτους (πρωτοχρονιά, αρχή της ανοιξης κ.ά.) και έχουν συχνά ενετηρικό χαρακτήρα, απώσκοπον δηλ. στο να φέρουν “καλή χρονιά”. Παρόμοια χελιδονίσματα έχουν καταγραφεί στους νεότερους χρόνους σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Πανελλήνια γνωστό είναι το “ήρθε, ήρθε η χελιδόνα...”.

Ήλθε το χελιδόνι ήλθε
φέρνει τις καλοκαιριές
και χαρούμενες χρονιές,
κάτασπρη έχει την κοιλιά.

5 μαύρη την ουρά,
Ρίξε συκοπιταρίδα
από το αρχοντικό σου,
φέρει κύπελλο κρασί
και κανίστρι με τιρί.

10 Και το ξεροκόμματο,
μα και το αυγόψωμο
αγαπά το χελιδόνι. Να του δίνουμε ή θα καλοχεριστούμε;
Αν μας δώσεις – Αν μας αρνηθείς, ησυχία δεν θα βρεις
ή θα αρπάξουμε την πόρτα ή τ’ ανώφλι της
15 ή τη νοικοκυρά που ‘ναι μες στο σπίτι
είναι μικροκαμωμένη, εύκολα σηκώνεται.
Αν θα μας φιλοδώρήσεις, να ‘ναι κάτι που αξίζει.
Άνοιγε, άνοιγε τη θύρα στα χελιδονάκια
δεν είμαστε δα γέροι, είμαστε παιδιά.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΙ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ

(341 – 271 π.Χ.)

199. – Ἐπιστολὴ πρὸς Μενουκέα §§ 122–128

Από τη μεγάλη συγγραφική παραγωγή του Επικούρου έχουν σωθεί, αν εξαίρουμε κανείς κάποια αποσπάσματα του έργου *Περὶ φύσεως*, που έχουν βρεθεί σε παπίρους από το Η-ράκλειον της Κάτω Ιταλίας, μόνο δύο συλλογές με βασικά σημεία της διδασκαλίας του υπό μορφή αφορισμών και τρεις επιστολές. Από τις επιστολές του η πρώτη (Πρὸς Ἡρόδοτον) συνοψίζει τη φυσική του φιλοσοφία, η δεύτερη (Πρὸς Πυθιοκλέα) παρουσιάζει τις σχετικές με αστρονομικά και 'μετεωρολογικά' θέματα απόψεις του, ενώ η τρίτη, η οποία απευθύνεται σ' έναν άγνωστο κατά τα άλλα φίλο του που ονομάζεται Μενουκίης, συνοψίζει την ηθική του φιλοσοφία. Ως ύψιστο αγαθό θεωρεί ο Επίκουρος στην Επιστολή προς Μενουκέα την 'ἡδονή', με την οποία δεν εννοεί όμως τις επιμέρους απολαύσεις, αλλά την

Ἐπίκουρος Μενουκί χαίρειν.

- 122 μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν. οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστίν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίος ἐστίν τῳ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μὴ παρῆναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι, ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι. τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἢ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων¹ μελετᾶν οὖν χρή τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν.
- 123 ἂ δέ σοι συνεχῶς παρήγγελον, ταῦτα καὶ πράττε καὶ μελέτα, στοιχεῖα τοῦ καλῶς ζῆν ταῦτ' εἶναι διαλαμβάνων, πρῶτον μὲν τὸν θεὸν ζῶον ἄφθαρτον καὶ μακάριον νομίζων, ὥς ἡ κοινὴ τοῦ θεοῦ

¹ Επειδὴ ὁ θάνατος δεν θα τὸν προκαλεῖ φόβο. Σύμφωνα με τὴν 'ατομικὴ' θεωρία, που ἀσπάζεται ὁ Επίκουρος, ἡ διάλυση τῶν ατόμων, που συνεπάγεται ὁ θάνατος, σημαίνει ὅτι με τὸ θάνατο παύει νὰ ὑπάρχει ἀντὶληπτικὴ αἰσθήση. Ὅπως δεν ἀντὶλαμβάνομαστε ὁδοντό γε-

Επικούρεια ηθική

κατάσταση της ευδαιμονίας που πηγάζει από την άταραξίαν της ψυχής, όταν αυτή έχει απελευθερωθεί από κάθε πόνο και κάθε φόβο: "Όταν λοιπόν υποστηρίζουμε ότι ο τελικός σκοπός είναι η ηδονή, δεν εννοούμε τις ηδονές των ασώτων κι αυτές που συνίστανται στην αισθησιακή απόλαση, όπως ορισμένοι νομίζουν [...], αλλά εννοούμε το να μην έχει κανείς σωματικό πόνο και ταραχή ψυχική". Για να το επιτύχει αυτό κανείς, πρέπει να αρκείται στις αναγκαίες απολαύσεις, που ικανοποιούνται εύκολα (οι μη αναγκαίες, λέει ο Επίκουρος, δεν αυξάνουν την ηδονή), και να απέχει από τη δραστήρια κοινωνική και πολιτική ζωή (λάβε βιώσας = ζήσε απαρατήρητος).

Ο Επίκουρος στέλνει στον Μενουκέα τον χαιρετισμό του!

- 122 Δεν πρέπει κανείς ούτε όταν είναι νέος να διστάζει να φιλοσοφεί, ούτε πάλι σαν είναι γέροντας να βαριεστιάζει και να μη φιλοσοφεί. Κανένας δεν είναι άγουρος ακόμη, και για κανέναν δεν είναι πια πολύ αργά να φροντίσει για την υγεία της ψυχής του. Κι όποιος λέει ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός να φιλοσοφήσει ή ότι ο καιρός αυτός έχει περάσει πια, μοιάζει σ' εκείνον ο οποίος λέει ότι δεν έχει έρθει ακόμη ο καιρός για την ευτυχία ή ότι δεν είναι πια καιρός γι' αυτήν. Πρέπει, επομένως, και ο γέροντας να φιλοσοφεί και ο νέος: ο ένας για να μένει, κι όταν γερνά, νέος χάρη στα όμορφα πράγματα, καθώς με χαρά θα ανατρέχει στα περασμένα, ο άλλος για να 'ναι και ως νέος συνάμα γέροντας, καθώς δεν θα τον κυριεύσει φόβος για τα μελλούμενα.¹ Είναι λοιπόν ανάγκη να στοχαζόμαστε τα πράγματα που φέρνουν την ευτυχία, αφού όταν υπάρχει ευτυχία έχουμε τα πάντα, ενώ όταν αυτή λείπει κάνουμε τα πάντα για να την έχουμε.

- 123 Τα πράγματα, που συνεχώς σου συνιστούσα, να τα πράττεις και να τα στοχαζόσαι ξεχωρίζοντάς τα ως θεμελιώδεις αρχές της ευτυχισμένης ζωής. Πρώτ' απ' όλα, πιστεύοντας ότι ο θεός είναι ον ζωντανό,

γονότα που συνέβησαν πριν από τη γέννησή μας, έτσι δεν αντιλαμβανόμαστε παρόμοια γεγονότα μετά το θάνατό μας.

νόησις ὑπεγράφη, μηθὲν μῆτε τῆς ἀφθαρσίας ἀλλότριον μῆτε τῆς μακαριότητος ἀνοίκειον αὐτῷ πρόσαπτε· πᾶν δὲ τὸ φυλάττειν αὐτοῦ δυνάμενον τὴν μετὰ ἀφθαρσίας μακαριότητα περὶ αὐτὸν δόξαζε. θεοὶ μὲν γὰρ εἰσὶν· ἐναργῆς γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ γνῶσις· οἷους δ' αὐτοὺς <οἱ> πολλοὶ νομίζουσιν, οὐκ εἰσὶν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἷους νοοῦσιν. ἀσεβῆς δὲ οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων, οὐ γὰρ προλήψεις εἰσὶν ἀλλ' ὑπολήψεις ψευδεῖς αἱ τῶν πολλῶν ὑπὲρ θεῶν ἀποφάσεις. ἔνθεν αἱ μέγιστα βλάβαι ἐκ θεῶν ἐπάγονται καὶ ὠφέλειαι. ταῖς γὰρ ἰδίαις οἰκειούμενοι διὰ παντὸς ἀρεταῖς τοὺς ὁμοίους ἀποδέχονται, πᾶν τὸ μὴ τοιοῦτον ὡς ἀλλότριον νομίζοντες.

συνέβριξε δὲ ἐν τῷ νομίζειν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον· ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει· στέρησις δὲ ἐστὶν αἰσθήσεως ὁ θάνατος. ὅθεν γνῶσις ὀρθὴ τοῦ μηθὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον ἀπολαυστὸν ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητόν, οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν τῆς ἀθανασίας ἀφελομένη πόθον, οὐθὲν γάρ ἐστιν ἐν τῷ ζῆν δεινὸν τῷ κατειληφότι γνησίως τὸ μηδὲν ὑπάρχειν ἐν τῷ μὴ ζῆν δεινόν, ὥστε μάταιος ὁ λέγων δεδιέναι τὸν θάνατον οὐχ ὅτι λυπήσει παρῶν, ἀλλ' ὅτι λυπεῖ μέλλων. ὁ γὰρ παρὸν οὐκ ἐνοχλεῖ, προσδοκώμενοι κενῶς λυπεῖ. τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδὴ περ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν, ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῇ, τότε ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν, οὔτε οὖν πρὸς τοὺς ζῶντάς ἐστιν οὔτε πρὸς τοὺς τετελευτηκότας, ἐπειδὴ περ περὶ οὗς μὲν οὐκ ἐστὶν, οἱ δ' οὐκέτι εἰσὶν, ἀλλ' οἱ πολλοὶ τὸν θάνατον ὅτε μὲν ὡς μέγιστον τῶν κακῶν φεύγουσιν, ὅτε δὲ ὡς ἀνάπαυσιν τῶν ἐν τῷ ζῆν <κακῶν> αἰροῦνται, ὁ δὲ σοφὸς οὔτε παραιτεῖται τὸ ζῆν· οὔτε φοβεῖται τὸ μὴ ζῆν· οὔτε γὰρ αὐτῷ προσίσταται τὸ ζῆν οὔτε δοξάζεται κακὸν εἶναι τι τὸ μὴ ζῆν, ὥσπερ δὲ σιτίον οὐ τὸ πλεῖστον πάντως ἀλλὰ

αθάνατο και ευτυχισμένο, σύμφωνα με την παράσταση του θεού που έχει αποτυπωθεί στον νου των ανθρώπων, να μην αποδίδεις σ' αυτόν τίποτε ξένο προς την αφθαρσία του, τίποτε αταίριαστο στη μακαριότητά του· απεναντίας, να πιστεύεις γι' αυτόν οτιδήποτε είναι ικανό να διαφυλάξει τη μακαριότητά του, τη διαπλεγμένη με αθανασία. Οι θεοί υπάρχουν· πρόδηλη είναι η γνώση γι' αυτούς. Ωστόσο δεν είναι, οι θεοί, όπως τους πιστεύει ο πολύς κόσμος· γιατί δεν υπάρχει λογική συνοχή σε όσα πρεσβεύει ο πολύς κόσμος γι' αυτούς. Και ασεβής δεν είναι όποιος αρνείται τους θεούς των πολλών ανθρώπων αλλά όποιος αποδίδει στους θεούς όσα οι πολλοί πιστεύουν γι' αυτούς. Γιατί δεν είναι στέρεες παραστάσεις όσα οι πολλοί λένε για τους θεούς αλλά εικασίες δίχως αλήθεια —ότι δηλαδή οι μεγαλύτερες συμφορές και τα μεγαλύτερα ωφελήματα προέρχονται από τους θεούς. Γιατί οι άνθρωποι, εξοικειωμένοι πέρα για πέρα με τις δικές τους αρετές, αποδέχονται μόνο τους όμοιούς τους, θεωρώντας ξένο ό,τι δεν είναι τέτοιας υφής.

124

125

126

Να συνηθίζεις στην ιδέα ότι ο θάνατος είναι για μας ένα τίποτα· γιατί κάθε καλό και κάθε κακό έγκειται στον τρόπο με τον οποίο γίνεται αισθητό —και ο θάνατος είναι στέρηση της αίσθησης. Η επίγνωσις, έτσι, ότι ο θάνατος είναι για μας ένα τίποτα μας κάνει ευχάριστη τη θνητή ζωή μας, όχι γιατί προσθέτει άπειρο χρόνο σ' αυτήν αλλά γιατί αφαιρεί τον πόθο της αθανασίας. Γιατί τίποτε μέσα στη ζωή δεν είναι φοβερό για όποιον έχει σ' αλήθεια κατανοήσει ότι τίποτε φοβερό δεν υπάρχει στο να μη ζει κανείς. Είναι ως εκ τούτου ανόητος όποιος λέει ότι φοβάται τον θάνατο όχι επειδή θα υποφέρει σαν έρθει ο θάνατος, αλλά επειδή του είναι δυσάρεστη η ιδέα ότι πρόκειται να 'ρθει ο θάνατος. Γιατί αδίκως θλιβόμαστε περιμένοντας ένα πράγμα που σαν το 'χουμε δίπλα μας δεν ενοχλεί. Το πιο φρικτό λοιπόν απ' όλα τα άσχημα πράγματα, ο θάνατος, είναι για μας ένα τίποτε, ακριβώς γιατί όταν εμείς υπάρχουμε ο θάνατος δεν είναι κοντά μας, κι όταν πάλι έρθει ο θάνατος δίπλα μας, τότε πια δεν υπάρχουμε εμείς. Ούτε τους ζωντανούς λοιπόν αφορά ο θάνατος ούτε τους πεθαμένους, αφού για εκείνους δεν υπάρχει, ενώ αυτοί οι τελευταίοι δεν έχουν πια υπόστασις. Βέβαια, οι πολλοί από τη μια πασχίζουν να αποφύγουν τον θάνατο ως την πιο μεγάλη, κατ' αυτούς, συμφορά, κι από την άλλη τον αναζητούν ως ανάπαυση από τα δεινοπαθήματα της ζωής. Ωστόσο ο σοφός ούτε τη ζωή απαρνιέται ούτε την ανυπαρξία φοβάται. Γιατί ούτε αποτελεί γι' αυτόν ενόχληση το ότι ζει ούτε πάλι νομίζει ότι είναι κακό να μη ζει κανείς. Κι όπως στο φαγητό δεν

τὸ ἡδιστον αἰρεῖται, οὕτω καὶ χρόνον οὐ τὸν μήκιστον ἀλλὰ τὸν ἡδιστον καρπίζεται. ὁ δὲ παραγγέλλων τὸν μὲν νέον καλῶς ζῆν, τὸν δὲ γέροντα καλῶς καταστρέφειν, εὐήθης ἐστὶν οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς ζωῆς ἀσπαστόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν εἶναι μελέτην τοῦ καλῶς ζῆν καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν, πολὺ δὲ χείρων καὶ ὁ λέγων καλὸν μὴ φῦναι.

φύντα δ' ὅπως ὥκιστα πύλας Αἴδαο περῆσαι.

- 127 εἰ μὲν γὰρ πεποithώς τοῦτό φησιν, πῶς οὐκ ἀπέρχεται ἐκ τοῦ ζῆν; ἐν ἐτοιμίῳ γὰρ αὐτῷ τοῦτ' ἐστίν, εἴπερ ἦν βεβουλευμένον αὐτῷ βεβαίως· εἰ δὲ μακρώμενος, μάταιος ἐν τοῖς οὐκ ἐπιδεχομένοις.

μημημονευτέον δὲ ὥς τὸ μέλλον οὔτε πάντως ἡμέτερον οὔτε πάντως οὐχ ἡμέτερον, ἵνα μήτε πάντως προσμένωμεν ὥς ἐσόμενον μήτε ἀπελπίζωμεν ὥς πάντως οὐκ ἐσόμενον.

- ἀναλογιστέον δὲ ὥς τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ κεναί, καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον· τῶν δὲ ἀναγκαίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀσχησιάν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν. τούτων γὰρ ἀπλανὴς θεωρία πᾶσαν αἵρεσιν καὶ φυγὴν ἐπανάγειν οἶδεν ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, ἐπεὶ τοῦτο τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστὶ τέλος. τούτου γὰρ χάριν πάντα πράττομεν, ὅπως μήτε ἀλγῶμεν μήτε ταρβῶμεν, ὅταν δὲ ἅπαξ τοῦτο περὶ ἡμᾶς γένηται, λύεται πᾶς ὁ τῆς ψυχῆς χεσμών, οὐκ ἔχοντος τοῦ ζῶντος βαδίζειν ὥς πρὸς ἐνδέον τι καὶ ζητεῖν ἕτερον ὧς τὸ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀγαθὸν συμπληρώσεται. τότε γὰρ ἡδονῆς χρεῖαν ἔχομεν, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρῆναι τὴν ἡδονὴν ἀλγῶμεν· <ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν> οὐκέτι τῆς ἡδονῆς δεόμεθα.

² Ενωσιῆς ὁ ελεγεσιακὸς ποιητὴς τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. Μένερχμος.

³ Θέοργος, στ. 427-8.

προτιμά με κανέναν τρόπο τη μεγαλύτερη ποσότητα αλλά το πιο εύγευστο, όμοια κι εδώ δεν απολαμβάνει τον διαρκέστερο χρόνο αλλά τον όσο το δυνατόν πιο ευχάριστο. Κι αυτός' πάλι που προτρέπει τον νέο να ζει όμορφα και τον γέροντα να δώσει όμορφο τέλος στη ζωή του είναι ανόητος, όχι μόνο επειδή η ζωή είναι κάτι επιθυμητό αλλά και επειδή το να ζει κανείς όμορφα και να πεθαίνει όμορφα είναι ένα και το αυτό εγχείρημα. Πολύ χειρότερος όμως είναι αυτός που λέει πως καλό είναι να μη γεννηθεί κανείς.

κι άμα γεννηθεί, γοργά
τις πύλες του Άδη να διαβεί.¹

- 127 Αν το λέει από πεποίθηση, γιατί δεν φεύγει από τη ζωή; Στο χέρι του είναι να το κάνει, αν αυτό αποτελεί εδραία πεποίθησή του. Αν πάλι το λέει έτσι στ' αστεία, δείχνει ελαφρόμυαλος σε πράγματα που δεν το σηκώνουν.

Κι ακόμη πρέπει να θυμόμαστε ότι το μέλλον δεν είναι εντελώς δικό μας αλλά ούτε κι εντελώς όχι δικό μας, ώστε μήτε να το προσμένουμε ως εντελώς βέβαιο μήτε πάλι να απελπιζόμαστε πως δεν πρόκειται νά 'ρθει ποτέ!

- 128 Ας αναλογιστούμε ότι από τις επιθυμίες άλλες είναι φυσικές κι άλλες χωρίς ουσία, και ότι από τις φυσικές επιθυμίες άλλες είναι αναγκαίες κι άλλες απλώς φυσικές· από τις αναγκαίες, τέλος, επιθυμίες άλλες είναι αναγκαίες για την ευδαιμονία, άλλες για την αποφυγή σωματικών ενόχλησεων, και άλλες για την ίδια τη ζωή. Η σωστή θεώρηση αυτών των πραγμάτων ξέρει να ανάγει καθετί που επιλέγουμε και καθετί που αποφεύγουμε στην υγεία του σώματος και την ηρεμία της ψυχής, αφού σε τούτο συνίσταται ο σκόπος της ευτυχισμένης ζωής. Για χάρη αυτού του στόχου κάνουμε ό,τι κάνουμε: για να μην αισθανόμαστε πόνο και να μη μας κυριεύει ο φόβος. Κι όταν κάποια στιγμή το κατορθώσουμε αυτό, αμέσως καταλαγιάζει όλη η θύελλα της ψυχής, αφού το ζωντανό πλάσμα δεν έχει πια ανάγκη να κατευθύνει τα βήματά του σε κάτι που του λείπει και να αναζητήσει κάτι με το οποίο θα ολοκληρώσει το καλό της ψυχής και του σώματος. Την ηδονή, βλέπεις, την χρειαζόμαστε όταν η στέρησή της μας προξενεί πόνο· όταν δεν αισθανόμαστε πόνο, δεν χρειαζόμαστε πια την ηδονή.

(μετάφραση Νίκος Σκουτερόπουλος)

ΣΤΩΙΚΟΙ

ΚΛΕΑΝΘΗΣ

(περ. 304 – περ. 232 π. Χ.)

200. – Ὕμνος εἰς Δία

Ο Κλεάνθης ἀπὸ τὴν Ἄσσο (κοινὰ στὴν Τροία) υπῆρξε μαθητὴς τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Στοᾶς Ζήνωνα ἀπὸ τὸ Κίτιο, τὸν ὁποῖο καὶ διαδέχτηκε στὴ ηγεσία τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς σχολῆς τῆς Ἀθήνας. Ὁ Ὕμνος εἰς Δία εἶναι τὸ μόνον πλήρως σωζόμενον ποιητικὸν τοῦ ἔργου καὶ φαίνεται ὅτι κοσμοῦσε ἓνα ἀπὸ τὰ πεζὰ φιλοσοφικά τοῦ ἔργου. Ακολουθεῖ τὴ βασικὴ δομὴ τοῦ ὕμνου (ἐπικλήση, ἄρεταί τοῦ θεοῦ, δέηση, ἀποχαιρετισμός), ὥστόσο πολλὰ παραδοσιακά στοιχεῖα τοῦ μύθου προσαρμάζονται στὶς στοικ. θεολογικὰς ἀποφ. (ἡ σημασία ποὺ ἀποδίδεται π.χ. στὸν κεραυνὸ σχετίζεται μὲ τὴ στοικ. ἀντίληψιν γιὰ τὴ δημιουργικὴ

- κίδιστ' ἀθανάτων, πολυώνυμε παγκρατὲς αἰεί,
Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγέ, νόμου μετὰ πάντα κυβερνῶν,
χαίρε' σὲ γὰρ καὶ πᾶσι θέμυς θνητοῖσι προσαυδᾷν,
ἐκ σοῦ γὰρ γενόμεσθα, θεοῦ μίμημα λαχόντες
5 μῶνοι, ὅσα ζῶει τε καὶ ἔρπει θνητ' ἐπὶ γαίαν·
τῷ σε καθυμνήσω, καὶ σὸν κράτος αἰὲν αἰίσω.

- σοὶ δὴ πᾶς ὅδε κόσμος ἐλισσόμενος περὶ γαίαν
πέιθεται ἢ κεν ἄγῃς, καὶ ἐκὼν ὑπὸ σείῳ κρατεῖται·
τοῖον ἔχεις ὑποεργὸν ἀνίκητοισ ἐνὶ χερσίν.
10 ἀμφήκη πυρόεντ' αἰεζῶντα κεραυνόν·
τοῦ γὰρ ὑπὸ πληγῆς φύσεως πάντ' ἔργα βέβηκεν,
ὧ σὺ κατειθύνεις κοινὸν λόγον, ὃς διὰ πάντων
φοιτᾷ μεγνύμενος μεγάλῳ μικροῖς τε φάεσσιν ...
{ὡς τόσσος γεγαῶς ὑπατος βασιλεὺς διὰ παντός.}
15 οἷδ' ἐτι γίνεταί ἔργον ἐπὶ χθονὶ σοῦ δίχα, δαῖμον,
οὔτε κατ' αἰθέριον θεῖον πάλοι, οὔτ' ἐνὶ πόνιῳ,
πλὴν ὅποσα ῥέζουσι κακοὶ σφετέραισι νοήσιν,
ἀλλὰ σὺ καὶ τὰ περισσὰ ἐπίστασαι ἄρτια θείναι,
καὶ κοσμεῖν τ' ἀκόσμη, καὶ οὐ φίλα σοὶ φίλα ἐστίν.
20 ὧδε γὰρ εἰς ἐν πάντα συνήρμοκας ἐσθλὰ κακοῖσιν

Ύμνος στον Δία

δύναμη του καθαρού πυρός, ενώ η προσφώνηση 'πολυώνυμε' δεν αναφέρεται, ως συνηθώς, στα πολλά θεωνύμια, αλλά στη στοική αντίληψη για τον θεό ως λόγο [= λογική αρχή που διέπει τα πάντα], νόμο, ειμαρμένη [= άφικτη αναγκαιότητα], πρόνοια). Ο Ύμνος βρίθκει επίσης από αναφορές στον Ηράκλειτο, του οποίου οι αντιλήψεις για τον κόσμο (ιδιαίτερα η σημασία της φωτιάς) ενίσχυναν κατά τον Κλειάνθη τις απόψεις του Ζήνωνος. Παρ' όλο που η παραδοσιακή εικόνα του Δία αποκτά στοιικά χαρακτηριστικά, ο Ύμνος φανερώνει βαθιά και γνήσια θρησκευτική ευλάβεια.

Πρώτε των θεών, πολυώνυμε, παντοτινή εξουσία,
αρχή της πλάσης, που όλα εσύ τα κυβερνάς με νόμο,
ω Δία, σε χαιρετώ· γιατί κάθε θνητός εσένα
είναι σωστό να προσφωνεί· βαστούμε απ' τη γενιά σου·
5 απ' όσα πλάσματα στη γη ζουν και σαλεύουν, μόνοι
εμείς είμαστε ομοίωμα του σύμπαντος· για τούτο
σε υμνώ, γι' αυτό θα τραγουδώ τη δύναμή σου πάντα.

Ναι, ο κόσμος όλος, ως γυρνά γύρω απ' τη γη, ακολουθάει
τους ορισμούς σου, πρόθυμα στην εξουσία σου σκύβει·
αλλά κρατάς κι ένα βοηθό στ' ανίκητά σου χέρια,
10 το κοφτερό, πάντ' άγρυπνο, φλογάτο αστροπελέκι·
πέφτει, χτυπά και τρέμουνε τα πάντα μες στην πλάση.
Με αυτό καθοδηγείς το νου, που τρέχει μέσα σε όλα,
που σμίγει —φως— και με μικρά και με μεγάλα φώτα
και που η πνοή του διαπερνά του κόσμου βάθη και ύψη.
Έτσι των όλων βασιλιάς ανώτατος εσύ 'σαι,
15 δίχως εσέ, ω θεέ, στη γη δε γίνεται έργο ούτ' ένα
ούτε στο πέλαγο ή ψηλά μέσα στο θεϊόν αιθέρα,
έξω όσα κάνουν οι κακοί μες στην ανεμιαλιά τους.
Ολοκληρώνεις τα λειψά, σε τάξη βάζεις και όσα
δεν έχουνε, για σε αρεστά και τα δυσάρεστα είναι.
20 Γιατί όλα εσύ, καλά ή κακά, τα 'σμιξες έτσι σε ένα.

- ὥσθ' ἓνα γέγενεσθαι πάντων λόγον αἶν' εἶοντα,
 ὃν φεύγοντες ἐῷσιν ὅσοι θνητῶν κακοί εἰσιν,
 δύσμοροι, οἳ τ' ἀγαθῶν μὲν αἰὲ κτήσιν ποθέοντες
 οὔτ' ἐσορῶσι θεοῦ κοινὸν νόμον οὔτε κλύουσιν,
 25 ὧ κεν πειθόμενοι σὺν νῶ βίον ἐσθλὸν ἔχοιεν·
 αὐτοὶ δ' αὖθ' ὀρμῶσιν ἄνοι κακὸν ἄλλος ἐπ' ἄλλο,
 οἳ μὲν ὑπὲρ δόξης σπουδὴν δυσέριστον ἔχοντες,
 οἳ δ' ἐπὶ κερδοσύνας τετραμμένοι οὐδενὶ κόσμῳ
 ἄλλοι δ' εἰς ἄνεσιν καὶ σώματος ἡδέα ἔργα
 30 ἐπ' ἄλλοτε δ' ἄλλα φέροντα,
 σπεύδοντες μάλα πάμπαν ἐναντία τῶνδε γενέσθαι.
 ἀλλὰ Ζεῦ πάνδωρε κελαινεφὲς ἀργικέραυνε,
 ἀνθρώπους ρύου <μὲν> ἀπειροσύνης ἀπὸ λυγρῆς,
 ἦν σύ, πάτερ, σκέδασον ψυχῆς ἄπο, δὸς δὲ κυρῆσαι
 35 γνώμης, ἥ πίσυνος σὺ δίκης μέτα πάντα κυβερνᾷς,
 ὅφρ' ἂν τιμηθέντες ἀμειβώμεσθά σε τιμῇ,
 ὑμνοῦντες τὰ σὰ ἔργα διηκεές, ὡς ἐπέοικε
 θνητὸν εἶναι, ἐπεὶ οὔτε βροτοῖς γέρας ἄλλο τι μείζον
 οὔτε θεοῖς, ἥ κοινὸν αἰὲ νόμον ἐν δίκῃ ὑμνεῖν.

ώστε ένα αιώνιο νόημα να υπάρχει για όλα¹ όσοι είναι
κακοί θνητοί, το διώχνουνε, ζητούν να το ξεφύγουν·
τρελοί, που, ενώ αγαθά ποθούνε πάντα ν' αποκτήσουν,
του θεού το νόμο τον κοινό δε βλέπουν, δεν ακούνε·

- 25 που αν τον ακλούθααν, λογικά κι ευγενικά θα ζούσαν.
Μα αυτοί, οι ανόητοι, στο κακό χιμούν, καθένας σε άλλο·
τούτοι τη δόξα κυνηγούν —μαύρο κυνήγι—, εκείνοι
χωρίς μια στάλα συστολή στα κέρδη έχουν το νου τους
κι άλλοι στην καλοπέραση, στις ηδονές της σάρκας.
30 Πασκίζουν ανειρήνευτα, μια δω μια χει, και φτάνουν
σε τέρμα αντίθετο εντελώς, απ' ό,τι πεθυμούσαν.

Δία των νεφών, των κεραυνών, Δία δωρητή των πάντων,
φύλαε τον κόσμο απ' τη φριχτήν ανεγνωμιά· πατέρα,
σχόρπα την πέρ' απ' τις ψυχές, και κάμε νά 'βρουν όλοι
35 το νου, που δίκια εσύ μ' αυτόν τα πάντα τιμονεύεις.

Έτσι, τιμώντας μας, κι εσύ τιμή από μας θα λάβεις·
θα υμνούμε αιώνια τα έργα σου, σαν που οι θνητοί χρωστούνε·
προνόμιο ανώτερο απ' αυτό θνητοί ή θεοί δεν έχουν·
κατά το δίκιο ν' ανυμνούν το νόμο τον παγκόσμιο.

(μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου)

¹ Το νόημα του χωρίου είναι ότι ακόμα και ό,τι φαίνεται κακό αποτελεί, θεωρημένο από γενικότερη άποψη, μέρος ενός συνολικά αγαθού σχεδίου.

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ

(περ. 55 – 120 μ.Χ.)

201. – Έγχειρίδιον 7. 17. 22

Ο Επίκτητος έζησε δύσκολη ζωή, η οποία επηρέασε καθοριστικά τη διδασκαλία του. Γεννήθηκε δοῦλος στη Φρεγία, ενώ γνωρίζουμε επίσης ότι κατέστη χαλός εξαιτίας της βάνιαρης συμπεριφοράς του κυρίου του. Στη Ρώμη μαθητεύει κοντά στον στωικό φιλόσοφο Μουσώνιο Ρούφο και αργότερα, ως απελευθέρως πλέον, αρχίζει να διδάσκει και ο ίδιος. ώσπου το 94 μ.Χ. αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πόλη, λόγω του γνωστού διατάγματος του Δομιτιανού που εξορίζει τους φιλοσόφους από τη Ρώμη. Τότε ιδρύει στη Νικόπολη της Ηπείρου δική του σχολή όπου και διδάσκει με επιτυχία. Ο Επίκτητος δεν άφησε γραπτό έργο. Την καταγραφή της διδασκαλίας του σε δύο συγγράμματα, τις Διατριβές (σώζονται τέσσερα από τα οκτώ βιβλία) και το Εγχειρίδιον, την οφείλουμε στον μαθητή του και γνωστό ιστορικό Φλάβιο Αρριανό.

Το Εγχειρίδιον αποτελεί επιτομή των Διατριβών (για τον όρο βλ. Εισαγωγικό ση-

(α)

- 7 καθάπερ ἐν πλῶ τοῦ πλοίου καθορμισθέντος, εἰ ἐξέλθοις ὑδρεύσασθαι, ὁδοῦ μὲν πάρεργον καὶ κοχλίδιον ἀναλέξῃ καὶ βολβάριον, τετάσθαι δὲ δεῖ τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ πλοῖον καὶ συνεχῶς ἐπιστρέφεσθαι, μὴ ποτε ὁ κυβερνήτης καλέσῃ· κἂν καλέσῃ, πάντα ἐκεῖνα ἀφιέναι, ἵνα μὴ δεδεμένος ἐμβληθῇς ὡς τὰ πρόβατα· οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ, εἰ δὲ διδῶται ἀντὶ βολβαρίου καὶ κοχλιδίου γυναικάριον καὶ παιδίον, οὐδὲν κωλύσει· εἰ δὲ ὁ κυβερνήτης καλέσῃ, τρέχε ἐπὶ τὸ πλοῖον ἀφείς ἐκεῖνα ἅπαντα, μηδὲ ἐπιστρεφόμενος, εἰ δὲ γέρων ᾗς, μηδὲ ἀπαλλαγῇς ποτὲ τοῦ πλοίου μακράν, μὴ ποτε καλοῦντος ἐλλίπῃς.

¹ Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ακολουθώντας ο συγγραφέας τη μορφή της παραβολής, επιχειρεῖ να δείξει ότι η ζωή του ανθρώπου πρέπει να είναι στραμμένη στα σημαντικότερα

Το ταξίδι της ζωής

μείωμα στο Κείμενο 227), είναι γραμμένο στην Κοινή της εποχής και ως προς το ύφος διατηρεί στοιχεία της προφορικής διδασκαλίας. Στο επίκεντρο του συγγράμματος βρίσκεται το ερώτημα πώς μπορεί να κατακτηθεί η ευδαιμονία, η εσωτερική γαλήνη. Για την απάντηση στο ερώτημα βασική είναι η διάκριση που κάνει ο Επικτήτος ανάμεσα στα ἐφ' ἡμῖν (τα πράγματα που εξαρτώνται από «μάς») και στα οὐκ ἐφ' ἡμῖν (τα πράγματα που δεν ελέγχουμε οι ίδιοι). Η διάκριση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ενασχόληση με πράγματα που είναι ἔξω από τις δυνάμεις μας μόνο πόνο επιφέρει και πρέπει να αποφεύγεται. Με το αξίωμα αυτό συνδέονται τυπικά στωικές έννοιες όπως η ἀπάθεια έναντι του εξωτερικού κόσμου, η περιφρόνηση των υλικών αγαθών, η ἔμφαση στον ασκητισμό. Όλα αυτά συγκλίνουν σε ένα σημείο: οριοθετούν ένα ατομικό χώρο εσωτερικής ελευθερίας, που αγνοεί τη σκληρότητα και τους καταναγκασμούς του εξωτερικού κόσμου.

(α)¹

- 7 Όπως σ' ένα θαλασσινό ταξίδι, όταν το πλοίο ρίξει άγκυρα κάπου και βγεις στη στεριά για να πάρεις νερό, μπορείς, πηγαίνοντας, να σκύψεις να μαζέψεις κι ένα κοχύλι ή έναν βολβό, τον νου σου όμως πρέπει να τον έχεις καρφωμένο στο πλοίο και να στρέφεις πίσω διαρκώς το βλέμμα σου, προσέχοντας μήπως κάποια στιγμή σε φωνάξει ο καπετάνιος, κι άμα φωνάξει, θα τα παρατήσεις αμέσως όλα, μήπως και σε πεταξουν δεμένο στο καράβι, σαν τα πρόβατα· έτσι και στη ζωή σου, αν αντί για ένα κοχύλι κι ένα βολβό σου 'χει δοθεί γυναίκα και παιδί, δεν πρέπει αυτά να σου γίνουν εμπόδιο. Κι άμα σε φωνάξει ο καπετάνιος, να τα παρατήσεις όλα και να τρέξεις αμέσως στο πλοίο, κι ούτε να γυρίσεις να κοιτάξεις πίσω σου. Κι αν συμβαίνει να είσαι γέροντας, να μην απομακρυνθείς ποτέ από το πλοίο, μήπως και είσαι α- πών, όταν κάποτε εκείνος σε καλέσει.

πράγματα —τον εσωτερικό κόσμο που αποτελεί και την έδρα του θείου— και να αγνοεί ό,τι δεν σχετίζεται με αυτά.

(β)

- 17 μέμνησο ὅτι ὑποκριτῆς εἶ δράματος, οἷον ἂν θέλῃ ὁ διδάσκαλος· ἂν βραχύν, βραχέος· ἂν μακρόν, μακροῦ· ἂν πτωχόν ὑποκρίνασθαι σε θέλῃ, ἵνα καὶ τοῦτον εὐφάως ὑποκρίνῃ· ἂν χωλόν, ἂν ἄρχοντα, ἂν ἰδιώτην, σὸν γὰρ τοῦτ' ἔστι, τὸ δοθῆν ὑποκρίνασθαι πρόσωπον καλῶς· ἐκλέξασθαι δ' αὐτὸ ἄλλον.

(γ)

- 22 εἰ φιλοσοφίας ἐπιθυμεῖς, παρασκευάζου αὐτόθεν ὡς καταγελασθησόμενος, ὡς καταμωκησομένων σου πολλῶν, ὡς ἐρούντων ὅτι "ἄφνω φιλόσοφος ἡμῖν ἐπαινεθήλυθε" καὶ "πόθεν ἡμῖν αὕτη ἡ ὀφρὶς;" σὺ δὲ ὀφρὺν μὲν μὴ σχῆς· τῶν δὲ βελτίστων σοι φαινομένων αὐτῶς ἔχου, ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμένος εἰς ταύτην τὴν χώραν· μέμνησό τε διότι, εἰ μὲν ἐμμείνῃς τοῖς αὐταῖς, οἱ καταγελαῶντές σου τὸ πρότερον, οὗτοί σε ὕστερον θαυμάσονται· ἐὰν δὲ ἡττηθῇς αὐτῶν, διπλοῦν προσλήψῃ καταγέλωτα.

² Η αντίληψη που θεωρεῖ τον ἀνθρώπινο βίον ὡς ἓνα εἶδος παράστασης σκηνοθετημένης ἀπὸ τὴν Τύχην ἐμφανίζεται ἤδη στα ἀποσπάσματα τοῦ Μενάνδρου καὶ ἐξελισσεται ἐφεξῆς σὲ δημοφιλῆ τόπο τῆς λογοτεχνίας τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Στον Εἰκτικτὸ ὅμως, ἀλλὰ καὶ στὴ φιλοσοφία ἐν γένει τῆς εποχῆς, ἐμφανίζεται μιὰ οὐσιαστικὴ διαφοροποίηση ὡς πρὸς τὸ νόημα τοῦ συγκεκριμένου τόπου. Δὲν δίδεται πλέον ἐμφαση στὴν ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων νὰ καθορίσουν οἱ ἴδιοι τὴν ζωὴ τους, ἀλλὰ ἀντίθετα στὴν φιλοσοφημένη ἀποδοχὴ τῶν ὁποίων ρόλων τοὺς ἐπιφυλάσσει ἡ τύχη. Στὸ συγκεκριμένο χωρίο δὲν εἶναι σαφές, ἀν τὸν ρόλο τοῦ σκηνοθέτη ἔχει ἡ Τύχη ἢ τὸ θεῖο.

(β)

- 17 Να μην ξεχνάς ότι είσαι ηθοποιός σ' ένα δράμα! — που ξετυλίγεται ό-
πως θέλει ο ποιητής: Αν το θέλει σύντομο, σε σύντομο δράμα· αν το
θέλει μεγάλο, σε μεγάλο. Αν ο ποιητής θέλει να υποκριθείς ένα ζητιά-
νο, εσύ κι αυτόν τον ρόλο πρέπει να τον παίξεις καλά· το ίδιο έναν α-
νάπηρο, έναν άρχοντα ή έναν απλό άνθρωπο. Γιατί η δική σου δου-
λειά είναι να παίξεις καλά τον ρόλο που σου δώσανε· η επιλογή του
ρόλου είναι δουλειά άλλουνού.

(γ)

- 22 Αν κατέχεσαι από επιθυμία για τη φιλοσοφία, να είσαι από τα πριν
ετοιμασμένος ότι θα σε περιγελάσουν, ότι πολλοί θα σε πάρουν στο
φιλό, ότι θα πουν: «Να που μας ξεφύτρωσε έτσι ξαφνικά φιλόσο-
φος»³ ή «Από πού κι ως πού τούτο το φρόδι;».⁴ Εσύ ωστόσο να μην
έχεις έπαρση, να είσαι όμως σταθερός σ' εκείνα που θεωρείς απόλυτα
αγαθά, σαν να 'χες ταχθεί από τον θεό να σταθείς εκεί. Και να μην ξε-
χνάς ότι αν μείνεις σταθερός στα αυτά πράγματα, οι ίδιοι άνθρωποι
που πρωτύτερα σε περιγελούσαν θα σε κοιτάζουν έπειτα με θαυμα-
σμό. ενώ αν λυγίσεις θα γελοιοποιηθείς διπλά.

(μετάφραση Νίκος Σκουτερόπουλος)

³ Η αρνητική εικόνα της κοινωνίας της εποχής για τους φιλοσόφους θα πρέπει να οφειλόταν στις υπερβολές της εξωτερικής εμφάνισης — ο τύπος του πλανόδιου κινικού φιλόσοφου που είναι φτωχικά ντυμένος, με το ραβδί και το δισάκι του οδοιπόρου, προκαλούσε τα ειρωνικά σχόλια του Λουκιανού (*Βίων Πράσις*) —, στις υπερβολές του κηρύγματος, αλλά και στην γήικη ποιότητα ορισμένων από αυτούς.

⁴ Μεταφορική χρήση της λέξης που δηλώνει την υπερβολική έπαρση.

Περιπλανώμενος κινικός φιλόσοφος με ραβδί και δισάκι (εικάζεται ότι πρόκειται για τον Κράτη) συνοδεύεται από γυναικεία μορφή.
Τμήμα τοιχογραφίας, 2ος αι. π.Χ. (Ρώμη, Museo Nazionale Romano.)

Παράδοση βαρβάρων στον Μάρκο Αυρήλιο. Ανάγλυφο από θραυμβικό τόξο, περ.
176-189 μ.Χ. (Ρώμη, Palazzo dei Conservatori.)

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ

(121–180 μ.Χ.)

202. – Τὰ εἰς ἑαυτὸν 2.17, 3.10, 7.3

Το ἔργο του Μάρκου Αυρηλίου Τὰ εἰς ἑαυτὸν γράφτηκε μετὰ το 172 μ.Χ. και ἐνὶ ο συγγραφῆς κατεῖχε ἤδη τὸ αυτοκρατορικό αξίωμα (161-180 μ.Χ.). Εἶναι γραμμένο στην Ἑλληνική —τὴ γλῶσσα των μορφωμένων Ρωμαίων— και παραδίδεται διαιρεμένο σε δώδεκα βιβλία (ἡ διαίρεση δὲν ανταποκρίνεται σε ἐσωτερικά κριτήρια και ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ οφείλεται στον ἴδιο τον συγγραφέα). Ἐκτός ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο, τὸ οποίο, ἀν και γράφτηκε τελευταίο, προτάχθηκε ἐκ των ὑστέρων ὡς εἰσαγωγή και ἀναφέρεται στις οφειλές του Αυρηλίου πρὸς συγγενεῖς και δασκάλους, τὰ ὑπολοιπὰ ἔχουν τὴ μορφή σκόρπιων στοχασμῶν πρὸς ἀφοριστικό ὕφος, παραινύσεων εἰς ἑαυτὸν χωρὶς καμιά συστηματική κατὰταξη. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τὸ ἔργο ἐντάσσεται στην παράδοση τῆς στωικῆς φιλοσοφίας με ἰδιαίτερα ἐκδηλῇ τὴν ἐπίδραση του Ἐπικτήτου (55-120 μ.Χ.). Ὁ Μάρκος Αυρη-

(α)

- 2 17 τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ μὲν χρόνος στεγμῇ, ἡ δὲ οὐσία ρέουσα, ἡ δὲ αἰσθησις ἀμυδρά, ἡ δὲ ὅλου τοῦ σώματος σύγκρισις εὐσηπτος, ἡ δὲ ψυχὴ ῥεμβός, ἡ δὲ τύχη δυστέκμαρτον, ἡ δὲ φήμη ἄκριτον, συνελόντι δὲ εἰπεῖν, πάντα τὰ μὲν τοῦ σώματος ποταμός, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὄνειρος καὶ τυφός, ὁ δὲ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία, ἡ δὲ ὑστεροφημία λήθη, τί οὖν τὸ παραπέμψαι δυνάμενον; ἐν καὶ μόνον φιλοσοφία, τοῦτο δὲ ἐν τῷ τηρεῖν τὸν ἑνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῇ, ἡδονῶν καὶ πόνων κρείσσονα, μηδὲν εἰκῇ ποιοῦντα μηδὲ διεψευσμένως καὶ μεθ' ὑποκρίσεως, ἀνευδεῖ τοῦ ἄλλον ποιῆσαι τι ἢ μὴ ποιῆσαι· ἔτι δὲ τὰ συμβαίνοντα καὶ ἀπονεμόμενα δεχόμενον ὡς ἐκεῖθεν ποθεν ἐρχόμενα, ὅθεν αὐτὸς ἦλθεν· ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν θάνατον ὕλας τῇ γνώμῃ περιμένοντα ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ λύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἕκαστον ζῶον συγκρίνεται.

¹ Ὁ συγκεκριμένος στοχασμός, που συνοψίζει βασικά στοιχεία τῆς στωικῆς σκέψης, ἔχει στόχο νὰ ἀναδείξει τὴ φιλοσοφία ὡς μοναδικὸ ἐπὶφύκειο γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ κανεὶς τὴ ρευστότητα και ἀβεβαιότητα που χαρακτηρίζουν τὸν ἀνθρώπινο βίον.

“νευρόσπαστα που χειρονομούν”

λιος στο αγωνιασδες ερώτημα της εποχής, πώς μπορεί κανείς να κατακτήσει την ευδαιμονία, απαντά ως γνήσιος στωικός: η απαλλαγή από τα πάθη και τα έντονα συναισθήματα (ηδονή, πόνος), η απάθεια έναντι του εξωτερικού κόσμου, η αδιαφορία για τα υλικά αγαθά συντείνουν στην κατάκτηση της εσωτερικής γαλήνης. Ένα αίσθημα που ενισχύεται από την πεποίθηση ότι η ζωή του ανθρώπου διέπεται εν τέλει από την ίδια αρμονία που διέπει τον κόσμο ως ολότητα, και η οποία οφείλεται στην ύπαρξη του Λόγου. Από το έργο του δεν απουσιάζουν οι έννοιες της παροδικότητας του χρόνου, του εφήμερου της ζωής, της πλήρους αβιβαιότητας, μόνο που δεν σχετίζονται με μια απαισιοδοξη θεώρηση του κόσμου. Αντίθετα, αποτελούν την παραδοχή από την οποία εκκινεί κανείς για να αναζητήσει μέσω της φιλοσοφίας την ευδαιμονία.

(α)¹

- 2 17 Της ανθρώπινης ζωής η διάρκεια όσο μια στιγμή, η ουσία της ρευστή, η αίσθησή της θολή, το σώμα —από τη σύστασή του— έτοιμο να σαπίσει, και η ψυχή ένας στρόβιλος, η τύχη άδηλη, η δόξα αβέβαιη. Με δυο λόγια, όλα στο σώμα σαν ένα ποτάμι, όλα της ψυχής σαν όνειρο² και σαν άχνη, η ζωή ένας πόλεμος κι ένας ξενιτεμός,³ η υστεροφημία λησμονιά. Ποιο είναι αυτό που μπορεί να μας δείξει τον δρόμο; Ένα και μόνο: η φιλοσοφία! Κι αυτό σημαίνει να φυλάμε τον θεό μέσα μας καθαρό κι αλώβητο, νικητή πάνω στις ηδονές και τους πόνους, να μην κάνουμε τίποτε στα τυφλά, τίποτε φεύτικα και προσποιητά, να μην εξαρτιόμαστε από το τι θα πράξει ή τι δεν θα πράξει ο άλλος. Κι ακόμη, να αποδεχόμαστε όσα συμβαίνουν κι όσα μας λαχαίνουν σαν κάτι που έρχεται κάπου από κει απ’ όπου έχουμε έλθει και εμείς, και πάνω απ’ όλα, να περιμένουμε τον θάνατο με γαλήνια διάθεση, θεωρώντας πως δεν είναι τίποτε άλλο παρά η διάλυση των συστατικών στοιχείων από τα οποία είναι συγκροτημένο κάθε ζωντανό πλάσμα.

² Οι παρομοιώσεις της ψυχής με όνειρο και πάχνη απαντούν συχνά στη λογοτεχνία της εποχής.

³ Η αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι ξένος, περαστικός από τη ζωή και μάλιστα για μικρό διάστημα, απαντά στη Σοφία Σολωμάντος και σε μεταγενέστερα κείμενα.

(β)

- 3 10 πάντα οὖν ῥύψας ταῦτα μόνα τὰ ὀλίγα σύνεχε· καὶ ἔτι συμμνημόνευε ὅτι μόνον ζῇ ἕκαστος τὸ παρὸν τοῦτο τὸ ἀκαριαῖον· τὰ δ' ἄλλα ἢ βεβίωται ἢ ἐν ἀδήλῳ, μικρὸν μὲν οὖν ὁ ζῇ ἕκαστος, μικρὸν δὲ τὸ τῆς γῆς γωνίδιον, ὅπου ζῇ· μικρὸν δὲ καὶ ἡ μηκίστη ὑστεροφημία, καὶ αὕτη δὲ κατὰ διαδοχὴν ἀνθρωπαρίων τάχιστα τεθηνηξομένων καὶ οὐκ εἰδόντων οὐδ' ἑαυτούς, οὔτιγε τὸν πρόπαλαι τεθηγκότα.

(γ)

- 7 3 πομπῆς κενοσπουδία, ἐπὶ σκηνῆς δράματα, ποίμνια, ἀγέλαι, διαδορατισμοί, κυνιδίους ὀστάριον ἐρριμμένον, ψωμίον εἰς τὰς τῶν ἰχθύων δεξαμενάς, μυρμηκῶν τάλαιπωρία καὶ ἀχθοφορίαί, μυιδίων ἐπτοημένων διαδρομαί, σκυλλάρια νευροσπαστούμενα, χρῆ οὖν ἐν τούτοις εὐμενῶς μὲν καὶ μὴ καταφρναττόμενοι ἐστάναι, παρακολουθεῖν μέντοι ὅτι τοσούτου ἀξίος ἕκαστός ἐστιν, ὅσου ἀξιά ἐστι ταῦτα, περὶ ᾧ ἐσπούδακεν.

⁴ Η εικόνα των ανθρώπων που περιμένουν στη σειρά τον θάνατο, χωρίς να γνωρίζουν ούτε καν τον ἴδιο τον εαυτό τους, θυμίζει αντίστοιχες εικόνες της ποίησης του Έλιοτ. Αξιοπρόσεκτη ἡ χρήση των υποκοριστικών (γωνίδιον, ἀνθρωπαρίων), που υποβάλλουν την ἔννοια της μηδαμινότητας του ἀνθρώπου.

⁵ ΓΙΑ τὴν παρομοίωση τοῦ ἀνθρώπινου βίου με σκηνὴ θεάτρου βλ. τὸ σχόλιο 2 στο ἀνθολογούμενο κείμενο ἀπὸ τὸν Εὐκλείτη. Γενικά σ' ολόκληρο τὸν στοχασμὸ υποβάλλεται ἡ ιδέα τοῦ βίου ὡς μάταιο θεάματός.

(β)

- 3 10 Πέταξε τα όλα, κράτησε μόνο τούτα τα λίγα⁶ και να θυμάσαι ακόμη ότι καθέννας ζει μόνο το παρόν —τούτο το ακαριαίο· τα άλλα ή τα έχει ζήσει πια ή είναι στη σφαίρα του αδήλου. Μικρή λοιπόν η ζωή του καθενός, μικρή και η γωνίτσα της γης όπου την ζει· μικρή ακόμη και η διαρκέστερη υστεροφημία· στηρίζεται κι αυτή σε ανθρωπάκια που διαδέχονται το ένα το άλλο και που αύριο κιόλας θα πεθάνουν και δεν γνωρίζουν ούτε τον εαυτό τους,⁷ πολύ περισσότερο εκείνον που έχει πεθάνει από καιρό.

(μετάφραση Νίκος Σκουτερόπουλος)

(γ)

- 7 3 Κενοσπουδία για πομπές, δράματα πάνω στη σκηνή,⁸ κοπάδια και συναγελάσματα, λογχίσματα σε κορμιά, κοκκαλάκια σε σκυλάκια, μπουκιές σε δεξαμενές ψαριών, ταλαιπωρίες φορτωμένων μυρμηγκιών, ποντικάκια που τρέχουν φοβισμένα,⁹ νευρόσπαστα που χειρονομούν.¹⁰ Πρέπει λοιπόν να στέκεσαι [απέναντι σε] αυτά με ευμένεια και χωρίς αλαζονεία, να προσέχεις όμως πως ο καθέννας αξίζει τόσο, όσο τα πράγματα που τον απασχολούν.

(μετάφραση Γιώργος Σεφέρης)

⁶ Στις δύο εικόνες των ταλαιπωρημένων από το φόρτωμα μυρμηγκιών και των ποντικών που τρέχουν φοβισμένα υπόκειται ο παραλληλισμός με τη ζωή του ανθρώπου.

⁷ Η ωραία παρομοίωση των ανθρώπων με μαρινέτες που χειρονομούν σπασμωδικά απαντά και σε άλλα σημεία του κειμένου του Αυγηλίου και υποδηλώνει τους ανθρώπους που κυριαρχούνται από τα πάθη της ψυχής. Η ιδιότητα αυτή, όπως επισημαίνεται στο στοχασμό 12, 19, προσυδιάζει στη φύση των ζώων. Η συγκαταρκμένη εικόνα άσχοις ιδιαίτερη επίδραση στην ποίηση του Γ. Σεφέρη.

ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΟΙ

ΠΛΩΤΙΝΟΣ

(περ. 205–270 μ.Χ.)

203. – Περὶ τοῦ καλοῦ 1, 6, 8-9

Ο Πλωτίνος γεννήθηκε στη Λυκόπολη της Αιγύπτου, δίδαξε αστόσο φιλοσοφία στη Ρώμη. Έγραφε σειρά πραγματειών, οι οποίες σχετίζονταν με τη διδασκαλία του και προορίζονταν κυρίως για τους μαθητές του, ένας από τους οποίους, ο Πορφύριος, τις συγκέντρωσε και τις ταξινομήσε σε έξι Έννεάδες (= ομάδες των 9 πραγματειών). Ο Πλωτίνος θεωρείται ιδρυτής του Νεοπλατωνισμού, φιλοσοφικής τάσης με μεγάλη επίδραση, που θέλησε να ανανεώσει την πλατωνική σκέψη τονίζοντας τη μεταφυσική πλευρά της πλατωνικής φιλοσοφίας και ιδιαίτερα τη θεωρία των ιδεών (βλ. το Εισαγωγικό σημείωμα στο Κείμενο 134). Η πιο φημισμένη από τις πραγματείες του Πλωτίνου είναι η έκτη της πρώτης Έννεάδας, στην οποία συζητείται η έννοια του αιραίου. Κατά τον Πλωτίνο το

- (8) φεύγωμεν δὴ φίλην ἐς πατρίδα, ἀληθέστερον ἂν τις παρακελεύοιτο. τίς οὖν ἡ φυγὴ καὶ πῶς; ἀναξόμεθα οἶον ἀπὸ μάγου Κίρκης, φησὶν, ἢ Καλυψοῦς Ὀδυσσεύς — αἰνιττόμενος δοκεῖ μοι — μῆναι οὐκ ἄρεοθεῖς, καίτοι ἔχων ἡδονὰς δι' ὀμμάτων καὶ κάλλει πολλῶ αἰσθητῶ συνών. πατρίς δὴ ἡμῖν, ὅθεν παρήλθομεν, καὶ πατὴρ ἐκεῖ. τίς οὖν ὁ στόλος καὶ ἡ φυγὴ; οὐ ποσὶ δεῖ διανύσαι πανταχοῦ γὰρ φέρουσι πόδες ἐπὶ γῆν ἄλλην ἀπ' ἄλλης· οὐδὲ σε δεῖ ἵππων ὄχημα ἢ τι θαλάττιον παρασκευάσαι, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφεῖναι δεῖ καὶ μὴ βλέπειν, ἀλλ' οἶον μύσαντα ὄψιν ἄλλην ἀλλάξασθαι καὶ ἀνεγείραι, ἣν ἔχει μὲν πᾶς, χρώνται δὲ ὀλίγοι.
- 9 τί οὖν ἐκείνη ἡ ἔνδον βλέπει; ἄρτι μὲν ἐγειρομένη οὐ πάντ' αὐτὴ λαμπρὰ δύναται βλέπειν. ἐθιστέον οὖν τὴν ψυχὴν αὐτὴν πρῶτον μὲν τὰ καλὰ βλέπειν ἐπιτηδεύματα· εἶτα ἔργα καλὰ, οὐχ ὅσα αἰ

¹ Λόγια με τα οποία απευθύνεται ο Αγαμέμνων στους Αχαιοὺς προτρέποντάς τους να σταματήσουν την πολιορκία της Τροίας και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους (Ιλιάδα Β 140). Εδώ χρησιμοποιούνται μεταφορικά για να δηλωθεῖ ο μετὰ θάνατον κόστος της ψυχῆς στην αἰώνια 'πατρίδα' της. Αμέσως παρακάτω υπάρχουν απειρήσεις ἀπὸ τὴν Οδυσσεῖα (ραψ. ι 29 κ.ε.. κ 483-4), ἡ οποία ὅσον ἀφορᾷ ἐπιμέρους ἐπεισόδιά της ἀλλὰ προπαντὸς τὸν ἴδιο τὸν κόστος τοῦ Οδυσσεῖα ἐρμηνευόταν στὴν ὁψιμη ἀρχαιότητα συχνά με τρόπο ἀλληγορικό.

² Τὸ ρῆμα ἀνέγμαι (πρ. καὶ τὸ οὐσιαστικὸ ἀναγωγή), ποὺ χρησιμοποιεῖται στὸ πρωτότυπο,

Η θέαση του κάλλους

ωραίο δεν αποτελεί ιδιότητα των αντικειμένων που οφείλεται στη συμμετρία ή άλλα χαρακτηριστικά τους, αλλά συνέπεια της βαθύτερης σχέσης που αυτά έχουν με τα ιδεατά τους πρότυπα. Στην ψυχή που αναγνωρίζει αυτή τη βαθύτερη σχέση δημιουργείται έρωτας προς τα ίδια τα ιδεατά πρότυπα ως σύνολο (το Ωραίο δεν είναι συνεπώς ανάμνηση μιας ιδιαίτερης *Ιδέας* αλλά όλων των *Ιδεών*). Η ψυχή ανάγεται από το 'ωραίο' αντικείμενο στο νοητό του πρότυπο και από εκεί στην υπέρτατη αρχή που είναι το Αγαθό. Ο Πλάτωνος προτρέπει τον αναγνώστη να 'απεκδυθεί' το σώμα και να δει με το 'μάτι της ψυχής' το Ωραίο και το Αγαθό. Η δυνατότητα αυτή της θέασης επιτυγχάνεται μέσω της αρετής.

- (8) «Ας φύγουμε για την αγαπημένη μας πατρίδα!»¹ να η πιο σωστή συμβουλή. — Ποιος είναι λοιπόν ο δρόμος της φυγής και πώς θα τον ακολουθήσουμε; — Θα ξανοιχτούμε,² όπως — καθώς, αλληγορικά μου φαίνεται, λέει ο ποιητής — ο Οδυσσεύς από τη μάγισσα Κίρκη ή την Καλυψώ, ο οποίος δεν αρκέστηκε να παραμείνει εκεί, παρ' όλο που είχε ηδονές των ματιών και βρισκόταν ανάμεσα σε πολλή αισθητή ομορφιά. Η πατρίδα μας, απ' όπου ήρθαμε, κι ο πατέρας μας είναι εκεί. — Ποια είναι λοιπόν η ρότα μας κι ο τρόπος για να φύγουμε; — Δεν χρειάζεται να περπατήσουμε· γιατί τα πόδια μάς πάνε μόνο στα διάφορα μέρη της γης, από χώρα σε χώρα. Ούτε χρειάζεται να φτιάξεις κανένα αμάξι με άλογα ή κάποιο θαλάσσιο μέσο, αλλά πρέπει να τα εγκαταλείψεις όλα αυτά και να μην τα βλέπεις· και «κλείνοντας τα μάτια» άλλαξε την όρασή σου και ξύπνα μιαν άλλη, που ενώ την έχουν όλοι, λίγοι τη χρησιμοποιούν.
- 9 Τι λοιπόν βλέπει η εσωτερική εκείνη όραση; — Μόλις ξυπνήσει, δεν μπορεί καθόλου ν' αντικρίσει τα λαμπρά όντα.³ Πρέπει λοιπόν πρώτα η ψυχή αυτή να συνηθίσει να διακρίνει τους ωραίους τρόπους ζωής· κατόπιν τα ωραία έργα, όχι εκείνα που κατασκευάζουν οι τέχνες, αλ-

¹ έχει στον Πλωτίνιο συνήθως ειδική σημασία και δηλώνει την επάνοδο της ψυχής στο Αγαθό.

² Η εικόνα προέρχεται από την 'αλληγορία του σπηλαίου' στην Πολιτεία του Πλάτωνα (βλ. Κείμενο 134).

τέχναι ἐργάζονται, ἀλλ' ὅσα οἱ ἄνδρες οἱ λεγόμενοι ἀγαθοί· εἴτα ψυχὴν ἰδε τῶν τὰ ἔργα τὰ καλὰ ἐργαζομένων, πῶς ἂν οὖν ἴδοις ψυχὴν ἀγαθὴν οἷον τὸ κάλλος ἔχει; ἀναγε ἐπὶ σαυτὸν καὶ ἴδε· κἂν μὴπω σαυτὸν ἴδῃς καλόν, οἷα ποιητῆς ἀγάλματος, ὃ δὲ καλὸν γενέσθαι, τὸ μὲν ἀφαιρεῖ, τὸ δὲ ἀπέξεσε, τὸ δὲ λείον, τὸ δὲ καθαρὸν ἐποίησεν, ἕως ἔδειξε καλὸν ἐπὶ τῷ ἀγάλματι πρόσωπον, οὕτω καὶ σὺ ἀφαίρει ὅσα περιττὰ καὶ ἀπεύθυνε ὅσα σκολιά, ὅσα σκοτεινὰ καθαίρων ἐργάζου εἶναι λαμπρὰ καὶ μὴ παύσῃ τεκταίνων τὸ σὸν ἄγαλμα, ἕως ἂν ἐκλάμψῃ σοι τῆς ἀρετῆς ἢ θεοειδὴς ἀγλαΐα, ἕως ἂν ἴδῃς σωφροσύνην ἐν ἀγνώ βεβῶσαν βᾶθρον, εἰ γέγονας τοῦτο καὶ εἶδες αὐτὸ καὶ σαυτῷ καθαρὸς συνεγένου οὐδὲν ἔχων ἐμπόδιον πρὸς τὸ εἰς οὕτω γενέσθαι οὐδὲ σὺν αὐτῷ ἄλλο τι ἐντὸς μεμυγμένον ἔχων, ἀλλ' ὅλος αὐτὸς φῶς ἀληθινὸν μόνον, οὐ μεγέθει μεμετρημένον οὐδὲ σχήματι εἰς ἐλάττωσιν περιγραφέν οὐδ' αὖ εἰς μέγεθος δι' ἀπειρίας αὐξηθέν, ἀλλ' ἀμέτρητον πανταχοῦ, ὥς ἂν μείζον παντὸς μέτρου καὶ παντὸς κρείσσον ποσοῦ· εἰ τοῦτο γενόμενοι σαυτὸν ἴδοις, ὅστις ἤδη γενόμενος θαρσύνσας περὶ σαυτῷ καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἀναβεβηκῶς μηκέτι τοῦ δεικνύντος δειθεῖς ἀτενίσας ἴδε· οὗτος γὰρ μόνος ὁ ὀφθαλμὸς τὸ μέγα κάλλος βλέπει· ἐὰν δὲ ἴῃ ἐπὶ τὴν θέαν λημῶν κακίαις καὶ οὐ κεκαθαρμένος ἢ ἀσθενής, ἀναδριά οὐ δυνάμενος τὰ πάντῃ λαμπρὰ βλέπειν, οὐδὲν βλέπει, κἂν ἄλλος δεικνύῃ παρὸν τὸ ὁραθῆναι δυνάμενον· τὸ γὰρ ὁρῶν πρὸς τὸ ὁράμενον συγγενὲς καὶ ὅμοιον ποιησάμενον δεῖ ἐπιβάλλειν τῇ θεᾷ, οὐ γὰρ ἂν πώποτε εἶδεν ὀφθαλμὸς ἥλιον ἡλιοειδὴς μὴ γεγεννημένος, οὐδὲ τὸ καλὸν ἂν ἴδοι ψυχὴ μὴ καλῇ γενομένη.

⁴ Παρομοίωση εμπνευσμένη από τον πλατωνικό Φαίδρο (252 d). Από τον ίδιο διάλογο δανείζεται ο Πλωτίνος παρακάτω και τη φράση: «τη σωφροσύνη σε υπέρ βάθρο ανεβασμένη» (Φαίδρος 254 b7).

⁵ «Στην πορεία της προς το Αγαθό η ψυχή ταυτίζεται με το "μάτι" που προσβλέπει σ' εκείνο» (Π. Καλλιγάς).

λά αυτά που κάνουν οι λεγόμενοι αγαθοί άνδρες·⁶ ιξε μετά την ψυχή αυτών που κάνουν τα ωραία έργα.

—Πώς θα δεις τώρα τι ομορφιά έχει μια καλή ψυχή;— Αποσύρσου στον εαυτό σου και κοίτα· και αν δεις τον εαυτό σου να μην είναι ακόμη ωραίος, όπως ο δημιουργός του αγάλματος που πρέπει να γίνει ωραίο αφαιρεί, λαξεύει, λειαίνει και καθαρίζει μέχρις ότου φανεί πάνω στο άγαλμα ένα ωραίο πρόσωπο,¹ έτσι και συ ο αἶρεσε τα περιττά και ίσιωσε τα στραβά, και όσα είναι σκοτεινά κάνε τα να γίνουν λαμπρά καθαρίζοντάς τα, και μην πάψεις να σμιλεύεις το άγαλμά σου, έως ότου λάμψει πάνω του η θεόμορφη λαμπρότητα της αρετής, ώσπου να δεις «τη σωφροσύνη σε ιερό βάθρο ανεβασμένη». Αν έχει γίνει αυτό και το είδες, και ενώθηκες καθαρός με τον εαυτό σου, χωρίς ούτε τίποτα να σε εμποδίζει να γίνεις έτσι ενιαίος, ούτε να έχεις μαζί σου τίποτε άλλο αναμειγμένο μέσα σου, αλλά έχεις γίνει ο ίδιος ολόκληρος μόνο φως αληθινό, που ούτε σε μέγεθος μετριέται, ούτε σε κανένα σχήμα περικλείεται ώστε να ελαττωθεί, ούτε πάλι αυξάνει σε όγκο από έλλειψη ορίων, αλλά επεκτείνεται παντού απροσμέτρητο, ως κάτι μεγαλύτερο από κάθε μέτρο και ανώτερο από κάθε ποσό· αν δεις τον εαυτό σου να έχει γίνει αυτό, αφού θα έχεις γίνει πια όραση ο ίδιος,² έχοντας εμπιστοσύνη στον εαυτό σου, χωρίς να χρειάζεται να σου δείξει κανείς, εφόσον θα έχεις ήδη ανέβει, προσήλωσε το βλέμμα σου και κοίταξε. Διότι μόνον αυτό το μάτι βλέπει τη μεγάλη Ομορφιά. Ενώ αν κανείς προσπαθήσει να φτάσει στη θέαση αυτή με μάτια θολωμένα από τις κακίες και χωρίς να έχει καθαρθεί, ή όντας αδύναμος, μη μπορώντας από δειλία του να δει αυτά που είναι πολύ λαμπρά, δεν βλέπει τίποτα, έστω και αν κάποιος άλλος του δείξει πως αυτό που θα μπορούσε να δει βρίσκεται πλάι του. Γιατί αυτό που βλέπει είναι συγγενικό με αυτό που βλέπεται, και πρέπει να στραφεί στη θέασή του αφού πρώτα έχει γίνει όμοιο μ' εκείνο. Αφού ποτέ κανένα μάτι δεν θα μπορούσε να δει τον ήλιο αν δεν ήταν ηλιόμορφο,³ ούτε η ψυχή μπορεί να δει το Ωραίο, αν δεν έχει πρώτα γίνει ωραία η ίδια.

(μετάφραση Π. Καλλιγιάς)

⁶ Οι απόφαση του Πλωτίνου προϋποθέτει δύο αντιλήψεις της αρχαιότητας που δεν είναι σε μας οικείες: (α) Το όμοιο αναγνωρίζεται από το όμοιο. (β) Η διαδικασία της όρασης στηρίζεται όχι μόνο στην πρόσληψη αλλά και στην εκπομπή φωτός προς τα αντικείμενα από το μάτι.

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ

(γύρω στο 300 π.Χ.)

204. — Στοιχεία 1.47

Για τον μαθηματικό Ευκλείδη γνωρίζουμε ελάχιστα πράγματα: Η ακμή του τοποθετείται στα έτη 315–275 π.Χ. Μαθήτευσε στην πλατωνική Ακαδημία, έζησε όμως και δίδαξε στην Αλεξάνδρεια. Η φήμη του στηρίζεται στα Στοιχεία του (13 βιβλία), ένα υποδειγματικά γραμμένο και διαρθρωμένο εγχειρίδιο γεωμετρίας, που χρησιμοποιούνταν στα σχολεία ακόμη και τον 20ο αι. Το έργο αρχίζει με ορισμούς βασικών εννοιών, αιτήματα (δεδομένα της λογικής) και αξιώματα. Οι μαθηματικές προτάσεις που ακολουθούν διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: (α) σε αυτές για τις οποίες ζητείται να αποδειχθεί η αλήθειά τους (θεωρήματα), και (β) σε αυτές για τις οποίες ζητείται η κατασκευή ορισμένου γεωμετρικού σχήματος (προβλήματα). Στις πρώτες, μετά την απόδειξη, ο Ευκλείδης παραθέτει τη φράση *ὅπερ ἔδει δεῖξαι*, ενώ στις δεύτερες τη φράση *ὅπερ ἔδει ποιῆσαι*. Τα σχήματα που χρησιμοποιούνται είναι αυτά που μπορούν να κατασκευαστούν από τον

ἐν τοῖς ὀρθογωνίοις τριγώνοις τὸ ἀπὸ τῆς τὴν ὀρθὴν γωνίαν ὑποτείνουσας πλευρᾶς τετράγωνον ἴσον ἐστὶ τοῖς ἀπὸ τῶν τὴν ὀρθὴν γωνίαν περιεχουσῶν πλευρῶν τετραγώνοις.

ἔστω τρίγωνον ὀρθογώνιον τὸ ΑΒΓ ὀρθὴν ἔχον τὴν ὑπὸ ΒΑΓ γωνίαν· λέγω ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς ΒΓ τετράγωνον ἴσον ἐστὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ΒΑ, ΑΓ τετραγώνοις.

ἀναγεγράφθω γὰρ ἀπὸ μὲν τῆς ΒΓ τετράγωνον τὸ ΒΔΕΓ, ἀπὸ δὲ τῶν ΒΑ, ΑΓ τὰ ΗΒ, ΘΓ, καὶ διὰ τοῦ Α ὁποτέρῳ τῶν ΒΔ, ΓΕ παράλληλος ἦχθω ἡ ΑΛ· καὶ ἐπεζεύχθωσαν αἱ ΑΔ, ΖΓ, καὶ ἐπεὶ ὀρθὴ ἐστὶν ἑκάτερα τῶν ὑπὸ ΒΑΓ, ΒΑΗ γωνιῶν πρὸς δὴ τινι εὐθείᾳ τῇ ΒΑ καὶ τῇ πρὸς αὐτῇ σημείῳ τῷ Α δύο εὐθεῖαι αἱ ΑΓ, ΑΗ μὴ ἐπὶ τὰ αὐτὰ μέρη κείμεναι τὰς ἐφεξῆς γωνίας δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ποιοῦσιν· ἐπ' εὐθείας ἄρα ἐστὶν ἡ ΓΑ τῇ ΑΗ, διὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ ἡ ΒΑ τῇ ΑΘ ἐστὶν ἐπ' εὐθείας, καὶ ἐπεὶ ἴση ἐστὶν ἡ ὑπὸ ΔΒΓ γωνία τῇ ὑπὸ ΖΒΑ — ὀρθὴ γὰρ ἑκάτερα — κοινὴ προσκείσθω ἡ ὑπὸ ΑΒΓ· ὅλη ἄρα ἡ ὑπὸ ΔΒΑ ὅλη τῇ ὑπὸ ΖΒΓ

¹ Εννοείται ὅχι του καθενὸς ξεχωριστά ἀλλὰ του αθροίσματός τους.

Το 'Πυθαγόρειο θεώρημα'

κανόνα και τον διαβήτη, δηλ. η γραμμή, ο κύκλος και όσα προκύπτουν από το συνδυασμό τους. (Προβλήματα όπως ο τετραγωνισμός του κύκλου, ο διπλασιασμός του κύβου και η τριχοτόμηση της οξείας γωνίας, που δεν μπορούσαν να λυθούν με αυτά τα όργανα, θεωρούνταν άλυτα.) Το περίφημο 'Πυθαγόρειο θεώρημα' αποδιδόταν —όπως μαρτυρεί και το όνομά του— στον Πυθαγόρα (β' μισό του 6ου αι. π.Χ.), αν και είναι βέβαιο ότι ήταν γνωστό ήδη στους Βαβυλώνιους (μαρτυρείται σε βαβυλωνιακό κείμενο, αλλά δεν συνοδεύεται από απόδειξη), ενώ η απόδειξη που απασχόλησε τους μαθηματικούς όλων των εποχών (λέγεται ότι μέχρι σήμερα έχουν καταγραφεί 370 διαφορετικές αποδείξεις του θεωρήματος). Η απόδειξη που ανθολογείται από τα Στοιχεία αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του τρόπου διατύπωσης και απόδειξης των γεωμετρικών προβλημάτων στο έργο του Ευκλείδη.

Στα ορθογώνια τρίγωνα το τετράγωνο της πλευράς που βρίσκεται απέναντι από την ορθή γωνία [= της υποτείνουσας] είναι ίσο προς τα τετράγωνα των πλευρών που περιέχουν την ορθή γωνία.

Έστω το $AB\Gamma$ ορθογώνιο τρίγωνο που έχει ορθή γωνία την $BA\Gamma$. λέγω ότι το τετράγωνο της $B\Gamma$ είναι ίσο με τα τετράγωνα των BA , $A\Gamma$.

Ας αναγραφεί από την $B\Gamma$ το τετράγωνο $B\Delta E\Gamma$, και από τα BA , $A\Gamma$ τα HB , $\Theta\Gamma$, και από το A ας αχθεί η AA παράλληλη είτε προς την $B\Delta$ ή την ΓE . ας ενωθούν οι $A\Delta$, $Z\Gamma$.² Τότε, αφού καθεμιά από τις γωνίες $BA\Gamma$, BAH είναι ορθή, έπεται ότι με την ευθεία BA και στο σημείο A που βρίσκεται πάνω σ' αυτήν, δύο ευθείες, οι $A\Gamma$, AH , οι οποίες δεν βρίσκονται προς το ίδιο μέρος, κάνουν τις παρακείμενες γωνίες ίσες με δύο ορθές· συνεπώς η ΓA κείται σε μία ευθεία με την AH . Για τον ίδιο λόγο η BA βρίσκεται σε μία ευθεία με την $A\Theta$. Και επειδή η γωνία $\Delta B\Gamma$ είναι ίση με τη γωνία ZBA , αφού είναι και οι δύο ορθές, ας προστεθεί σε καθεμιά η γωνία $AB\Gamma$: ολόκληρη η γωνία ΔBA είναι συνεπώς ίση προς την γωνία $ZB\Gamma$. Και επειδή η

² Στο σχήμα οι ευθείες AA , BK , ΓZ συναντώνται σ' ένα σημείο σχηματίζοντας τον περίφημο 'ανεμόμυλο'.

έστω ἴση. καὶ ἐπεὶ ἴση ἐστὶν ἡ μὲν ΔB τῇ $\text{B}\Gamma$, ἡ δὲ ZB τῇ BA , δύο δὴ αἱ ΔB , BA δύο ταῖς ZB , $\text{B}\Gamma$ ἴσαι εἰσὶν ἑκατέρα ἑκατέρα· καὶ γωνία ἡ ὑπὸ ΔBA γωνία τῇ ὑπὸ $\text{ZB}\Gamma$ ἴση· βάσεις ἄρα ἡ AD βάσει τῇ $\text{Z}\Gamma$ [έστω] ἴση, καὶ τὸ ABD τρίγωνον τῷ $\text{ZB}\Gamma$ τριγώνῳ ἐστὶν ἴσον· καὶ [έστι] τοῦ μὲν ABD τριγώνου διπλάσιον τὸ BA παραλληλόγραμμον· βάσιω τε γὰρ τὴν αὐτὴν ἔχουσι τὴν BD καὶ ἐν ταῖς αὐταῖς εἰσι παραλλήλοις ταῖς BD , AL · τοῦ δὲ $\text{ZB}\Gamma$ τριγώνου διπλάσιον τὸ HB τετράγωνον· βάσιω τε γὰρ πάλιν τὴν αὐτὴν ἔχουσι τὴν ZB καὶ ἐν ταῖς αὐταῖς εἰσι παραλλήλοις ταῖς ZB , $\text{H}\Gamma$. [τὰ δὲ τῶν ἴσων διπλάσια ἴσα ἀλλήλοις ἐστίν·] ἴσον ἄρα ἐστὶ καὶ τὸ BA παραλληλόγραμμον τῷ HB τετραγώνῳ. ὁμοίως δὲ ἐπιζευγνυμένων τῶν AE , BK δειχθήσεται καὶ τὸ $\Gamma\Lambda$ παραλληλόγραμμον ἴσον τῷ $\Theta\Gamma$ τετραγώνῳ· ὅλον ἄρα τὸ $\text{BDE}\Gamma$ τετράγωνον δυοὶ τοῖς HB , $\Theta\Gamma$ τετραγώνοις ἴσον ἐστίν, καὶ ἐστὶ τὸ μὲν $\text{BDE}\Gamma$ τετράγωνον ἀπὸ τῆς $\text{B}\Gamma$ ἀναγραφέν, τὰ δὲ HB , $\Theta\Gamma$ ἀπὸ τῶν BA , $\text{A}\Gamma$. τὸ ἄρα ἀπὸ τῆς $\text{B}\Gamma$ πλευρᾶς τετράγωνον ἴσον ἐστὶ τοῖς ἀπὸ τῶν BA , $\text{A}\Gamma$ πλευρῶν τετραγώνοις.

ἐν ἄρα τοῖς ὀρθογωνίοις τριγώνοις τὸ ἀπὸ τῆς τὴν ὀρθὴν γωνίαν ὑποτενουούσης πλευρᾶς τετράγωνον ἴσον ἐστὶ τοῖς ἀπὸ τῶν τὴν ὀρθὴν [γωνίαν] περιεχουσῶν πλευρῶν τετραγώνοις· ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

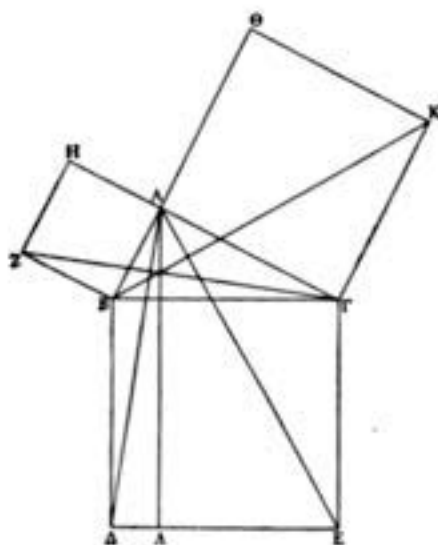

Τὸ 'Πυθαγόρειο θεώρημα': Σελίδα χειρογράφου τοῦ 12ου αἰ. μ.Χ. που παραδίδει τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδη. (Παρίσι, Εθνικὴ Βιβλιοθήκη.)

ΔB είναι ίση προς την $B\Gamma$ και η ZB προς την BA , οι δύο πλευρές ΔB , BA είναι ίσες προς τις πλευρές ZB , $B\Gamma$ αντιστοίχως³ και η γωνία $\Delta B A$ είναι ίση προς ολόκληρη τη γωνία $ZB\Gamma$. Η βάση συνεπώς $\Delta\Delta$ είναι ίση προς τη βάση $Z\Gamma$, και το τρίγωνο $\Delta B \Delta$ είναι ίσο προς το τρίγωνο $ZB\Gamma$. Και το παραλληλόγραμμο BA είναι διπλάσιο του τριγώνου $\Delta B \Delta$, αφού έχουν την ίδια βάση $B\Delta$ και βρίσκονται μεταξύ των ίδιων παραλλήλων $B\Delta$, $A\Lambda$. Και το τετράγωνο HB είναι διπλάσιο του τριγώνου $ZB\Gamma$, αφού έχουν την ίδια βάση ZB και βρίσκονται μεταξύ των ίδιων παραλλήλων ZB , $H\Gamma$. Άρα το παραλληλόγραμμο BA είναι ίσο προς το τετράγωνο HB . Παρομοίως μπορεί να αποδειχθεί, εάν ενωθούν οι AE , BK , ότι το παραλληλόγραμμο ΓA είναι ίσο προς το τετράγωνο $\Theta\Gamma$. Άρα ολόκληρο το τετράγωνο $B\Delta E\Gamma$ είναι επίσης ίσο προς τα δύο τετράγωνα HB , $\Theta\Gamma$.³ Και το τετράγωνο $B\Delta E\Gamma$ έχει αναγραφεί από την $B\Gamma$, ενώ τα τετράγωνα HB , $\Theta\Gamma$ από τις BA , $A\Gamma$. Άρα το τετράγωνο της πλευράς $B\Gamma$ είναι ίσο με τα τετράγωνα των πλευρών BA , $A\Gamma$.

Άρα στα ορθογώνια τρίγωνα το τετράγωνο της πλευράς απέναντι από την ορθή γωνία [= της υποτείνουσας] είναι ίσο προς τα τετράγωνα των πλευρών που περιέχουν την ορθή γωνία· ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιφίδης)

³ Εννοείται: αν ληφθούν μαζί.

ΣΤΡΑΒΩΝ

(περ. 64 – περ. 19 π.Χ.)

205. – Γεωγραφικά 2.5.26

Στο έργο του Γεωγραφικά (εννοείται: υπόμνηματα) ο Στράβων δίνει σε ύφος απλό μια περιγραφή της οικουμένης, δηλαδή του κατοικημένου και πολιτισμένου τμήματος της γης, το οποίο ταυτίζει με το βόρειο ημισφαίριο. Από τα 17 βιβλία των Γεωγραφικών τα δύο πρώτα αποτελούν τα προλεγόμενα, τα βιβλία 3–10 ασχολούνται με τις χώρες της Ευρώπης, τα βιβλία 11–16 με τις χώρες της Ασίας, ενώ το τελευταίο βιβλίο αναφέρεται στην Αίγυπτο και στη Λιβύη. Στα προλεγόμενά του ο Στράβων τονίζει, μεταξύ άλλων, τη σημασία της γεωγραφίας για τους φιλοσόφους και τους πολιτικούς, και ασκεί κριτική στους

- 26 ὑπογραπτέον δὲ καὶ τὰς περιεχοῦσας αὐτὴν γᾶς, ἀρχὴν λαβοῦσιν ἀπὸ τῶν αὐτῶν μερῶν, ἀφ' ὧν περ καὶ τὴν θάλατταν ὑπεγράψαμεν. εἰσπλέουσι τοῖνυν τὸν κατὰ Στήλας πορθμὸν ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶν ἡ Λιβύη μέχρι τῆς τοῦ Νεῖλου ῥύσεως, ἐν ἀριστερᾷ δὲ ἀντίπορθμος ἡ Εὐρώπη μέχρι τοῦ Ταναΐδος· τελευτῶσι δ' ἀμφοτέραι περὶ τὴν Ἀσίαν. ἀρκτέον δ' ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, ὅτι πολυσχήμεον τε καὶ πρὸς ἀρετὴν ἀνδρῶν εὐφυεστάτη καὶ πολιτειῶν, καὶ ταῖς ἄλλαις πλείστον μεταδεδωκυῖα τῶν οἰκείων ἀγαθῶν· ἐπεὶ δὴ σίμπασα οἰκήσιμος ἐστὶ πλὴν ὀλίγης τῆς διὰ ψυχὸς ἀουκίτου, αὕτη δ' ὁμορεῖ τοῖς Ἀμαζοίοις τοῖς περὶ τὸν Ταναῖν καὶ τὴν Μαιώτιν καὶ τὸν Βορυσθένην. τῆς δ' οἰκησίμου τὸ μὲν δυσχείμερον καὶ τὸ ὄρεινόν μοχθηρῶς οἰκεῖται τῇ φύσει, ἐπιμελητὰς δὲ λαβόντα ἀγαθοὺς καὶ τὰ φαύλως οἰκούμενα καὶ ληστρικῶς ἡμεροῦνται· καθάπερ οἱ Ἕλληνες, ὄρη καὶ πέτρας κατέχοντες, ὥκουσι καλῶς διὰ πρόνοιαν τὴν περὶ τὰ πολιτικά καὶ τὰς τέχνας καὶ τὴν ἄλλην σύνεσιν τὴν περὶ βίον. Ῥωμαῖοί τε πολλὰ ἔθνη παραλαβόντες κατὰ τὴν φύσιν ἀνήμερα διὰ τοὺς τόπους ἢ τραχεῖς ὄντας ἢ ἀλμμένους ἢ ψυχροὺς ἢ ἀπ' ἄλ-

¹ Ταναῖς ονομαζόταν στὴν αρχαιότητα ὁ σημερινὸς Ντον, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ αρχαῖοι πίστευαν ὅτι πηγάζει ἀπὸ μιὰ μεγάλη λίμνη.

² Ἡ λέξη δηλώνει ἐκείνους ποὺ «κατοικοῦν σὲ ἀμαξα».

Ο χαρακτήρας της ευρωπαϊκής ηπείρου

προδρόμους του (Ερατοσθένης, Ποσειδώνιο, Πολύβιος). Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από τα τελευταία κεφάλαια του δεύτερου βιβλίου, όπου ο Στράβων παρουσιάζει μια 'γενική γεωγραφία', πριν να υπεισέλθει στις λεπτομερείς περιγραφές που ακολουθούν στα υπόλοιπα βιβλία. Με την γενική αυτή περιγραφή θεωρεί ότι ο αναγνώστης θα αποκτήσει μια εποπτική εικόνα του συνόλου, ώστε να μην χαθεί κατόπιν στις λεπτομέρειες. Στο παρατιθέμενο απόσπασμα ο Στράβων, αφού προηγουμένως έχει παρουσιάσει την Μεσόγειο, αρχίζει να περιγράφει την Ευρώπη.

- 26 Περιγράφω γενικά και τις χώρες που περιλαμβάνονται γύρω της αρχίζοντας από τα ίδια μέρη που άρχισα να περιγράφω και τη θάλασσα. Μπαίνοντας στον Πορθμό στις Στήλες, στα δεξιά είναι η Λιβύη έως την εκβολή του Νείλου, κι αριστερά αντίπορθμος η Ευρώπη έως τον Τάναϊ.³ Και οι δυο ακτές καταλήγουν στην Ασία. Αρχίζω από την Ευρώπη, επειδή έχει ποικιλία σχημάτων και έδωσε πολύ καλύτερους άνδρες και πολιτείες, και από τα αγαθά μας έχει μεταδώσει αυτή τα περισσότερα. Κι αυτό επειδή ολόκληρη είναι κατοικήσιμη εκτός από μικρό της μέρος που από το φύχος είναι ακατοίκητο. Αυτή είναι γειτονική με τους Αμαξοίκους⁴ στον Τάναϊ, στη Μαιώτιδα³ και στον Βορουσθένη.⁴ Από την κατοικήσιμη χώρα, το ορεινό και το παγωμένο κατοικείται δύσκολα, επειδή οι συνθήκες είναι αντίξοες. Πάντως με καλούς διοικητές ακόμη και τα δύσκολα κατοικημένα και τα ληστρικά μέρη εκπολιτίζονται. Έτσι και οι Έλληνες, κατοικώντας βουνά και βράχους, ζούσαν πολύ καλά, επειδή προνόησαν στην πολιτεία τους, στις τέχνες και στη σωστή διαχείριση του βίου. Οι Ρωμαίοι πάλι, που πήραν πολλούς λαούς ανήμερους στη φύση τους, επειδή κατοικούσαν μέρη τραχιά, χωρίς λιμάνια, ψυχρά ή από άλλη αιτία δύσκολα να μείνεις, τους

³ Η σημερινή Αζοφική θάλασσα.

⁴ Ο ποταμός που ονομάζεται σήμερα Δνείπερος.

λης αἰτίας δυσοικήτους πολλοῖς τοὺς τε ἀνεπιπλέκτους ἀλλήλοις ἐπέπλεξαν καὶ τοὺς ἀγριωτέρους πολιτικῶς ζῆν ἐδίδαξαν. ὅσον δ' ἐστὶν αὐτῆς ἐν ὁμαλῷ καὶ εὐκράτῳ τὴν φύσιν ἔχει συνεργὸν πρὸς ταῦτα, ἐπεὶδὴ τὸ μὲν ἐν τῇ εὐδαίμονι χώρα πᾶν ἐστὶν εἰρηνικόν, τὸ δ' ἐν τῇ λυπρᾷ μάχιμον καὶ ἀνδρικόν, καὶ δέχεται τινας παρ' ἀλλήλων ἐκτεργασίας τὰ γένη ταῦτα· τὰ μὲν γὰρ ἐπικουρεῖ τοῖς ὅπλοις, τὰ δὲ καρποῖς καὶ τέχναις καὶ ἡθοποῖαις, φανεραὶ δὲ καὶ αἱ ἐξ ἀλλήλων βλάβαι, μὴ ἐπικουρούντων· ἔχει δέ τι πλεονέκτημα ἢ βία τῶν τὰ ὅπλα ἐχόντων, πλὴν εἰ τῷ πλῆθει κρατοῖτο, ὑπάρχει δὴ τι καὶ πρὸς τοῦτο εὐφυνὲς τῇ ἡπείρῳ ταύτῃ· ὅλη γὰρ διαπεποίκιλται πεδίοις τε καὶ ὄρεσιν, ὥστε πανταχοῦ καὶ τὸ γεωργικὸν καὶ πολιτικὸν καὶ τὸ μάχιμον παρακεῖσθαι· πλέον δ' εἶναι θάτερον, τὸ τῆς εἰρήνης οἰκεῖον, ὥσθ' ὅλων ἐπικρατεῖ τοῦτο, προσλαμβάνοντων καὶ τῶν ἡγεμόνων, Ἑλλήνων μὲν πρότερον, Μακεδόνων δὲ καὶ Ῥωμαίων ὕστερον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ πρὸς εἰρήνην καὶ πρὸς πόλεμον αὐταρκεστάτη ἐστὶ· καὶ γὰρ τὸ μάχιμον πλῆθος ἀφθονον ἔχει καὶ τὸ ἐργαζόμενον τὴν γῆν καὶ τὸ τὰς πόλεις συνέχον, διαφέρει δὲ καὶ ταύτῃ, διότι τοὺς καρποὺς ἐκφέρει τοὺς ἀρίστους καὶ τοὺς ἀναγκαίους τῷ βίῳ καὶ μέταλλα ὅσα χρήσιμα, θυνώματα δὲ καὶ λίθους πολυτελεῖς ἐξωθεν μέτεισιν, ὧν τοῖς σπανιζομένοις οὐδὲν χεῖρων ὁ βίος ἐστὶν ἢ τοῖς εὐπορουμένοις, ὡς δ' αὐτῶς βοσκημάτων μὲν πολλῶν ἀφθονίαν παρέχει, θηρίων δὲ σπάνιν, τοιαύτη μὲν ἡ ἡπειρος αὕτη καθόλου τὴν φύσιν ἐστί.

Ἡ οἰκουμένη
σύμφωνα με τον
Στράβωνα.

απομονωμένους έσμιξαν μεταξύ τους και τους αγριότερους τους έμαθαν να ζούνε πολιτισμένα. Κι όσο μέρος της Ευρώπης είναι ομαλό και εύκρατο στη φύση, τότε αυτό είναι βοηθητικό του πολιτισμού, επειδή σε ευτυχισμένη χώρα όλα συντελούν προς την ειρήνη. Αντίθετα στην άγονη χώρα ακμάζει το φιλοπόλεμο ήθος και το παλικαρίσιο. Αλλά βέβαια οι λαοί αυτοί βοηθούν ο ένας τον άλλον. Άλλοι βοηθάνε με τα όπλα τους ενώ άλλοι με προϊόντα και τέχνες και διαμόρφωση ηθών. Ολοφάνερες βέβαια είναι οι ζημιές που φέρνουν ο ένας στον άλλον, όταν δεν αλληλοβοηθιούνται: τότε κυριαρχεί η βία αυτών που έχουν τα όπλα, εκτός αν ελέγχονται από την πλειοψηφία. Υπάρχει και κάτι το καταπληκτικό σε αυτή την ήπειρο. Όλη έχει ποικίλα βουνά και πεδιάδες ώστε σε όλα τα μέρη συνυπάρχουν γεωργία, πολιτεία και πολεμική τέχνη. Αλλά το μεγαλύτερο μέρος είναι το άλλο, το ειρηνικό, ώστε επικρατεί αυτό σε όλα με τη βοήθεια και των ηγεμόνων. Πρώτα ήταν οι Έλληνες, οι Μακεδόνες και οι Ρωμαίοι αργότερα. Γι' αυτό είναι αυταρχέστατη τόσο στον πόλεμο όσο και στην ειρήνη. Έχει αφθονία πολεμιστών και πολλούς γεωργούς που κρατάνε τη συνοχή των πόλεων. Διαφέρει και αλλού: παράγει τα καλύτερα προϊόντα, που είναι χρήσιμα στον βίο, και πολλά χρήσιμα μέταλλα, ενώ μπαχαρικά και πολύτιμους λίθους εισάγει από έξω· πράγματα που αν δεν τα έχεις, δεν γίνεται η ζωή σου χειρότερη από αυτόν που τα έχει. Επίσης έχει αφθονία κτηνοτροφίας και λίγα άγρια θηρία. Αυτή είναι λοιπόν η γενική περιγραφή της φύσης της ηπείρου.

(μετάφραση Π. Θεοδορίδης)

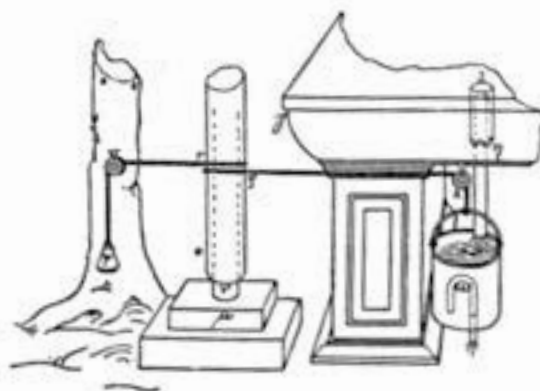
ΗΡΩΝ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

(1ος αι. μ.Χ.)

206. – Πνευματικά 1. 16

Ποιητικές αναφορές σε αυτόματα (μηχανικά συστήματα δηλ. που πραγματοποιούν προγραμματισμένες κινήσεις έπειτα από μια αρχική ώθηση) απαντούν ήδη στον Όμηρο, όπου περιγράφονται οι αυτοκίνητοι τρίποδες του Ηφαίστου (Ιλ. Σ 372), αλλά περιγραφές πραγματικών αυτομάτων μας είναι γνωστές για πρώτη φορά από την ελληνιστική εποχή. Ο σπουδαίος Συρακούσιος μαθηματικός και μηχανικός Αρχιμήδης, αλλά και οι μηχανικοί που εργάστηκαν στο Μουσείον της Αλεξάνδρειας (Κτησιβίδης, Φίλων ο Βυζάντιος, Ήρων ο Αλεξανδρεύς), επινόησαν πολλά αυτόματα, από τα οποία τουλάχιστον ένα μέρος πρέπει να κατασκευάστηκε και στην πραγματικότητα, όπως προκύπτει από αρχαιολογι-

αί μὲν οὖν φωναὶ γίνονται διὰ τῶν συρίγγων· διάφοροι δὲ τοῖς ἤχοις γίνονται τῶν συρίγγων ἤτοι λεπτοτέρων γυνομένων ἢ παχυτέρων καὶ ἢ παρεκτεινομένων εἰς μῆκος ἢ συστελλομένων καὶ τοῦ βαπτιζομένου μέρους εἰς τὸ ὕδωρ ἤτοι πλείονος ἢ ἐλάττονος γυνομένου, ὥστε διὰ τοιούτου τρόπου ὁρνεῶν πλείονων διαφόρους γέγνησθαι φωνάς, κατασκευά-

Η αυτόματη κρήνη

κά ειρήματα (π.χ. ο 'μηχανισμός των Αντικυθήρων' και η δδραυλις που βρέθηκε στο Δίον της Μακεδονίας). Στο έργο του Πνευματικά (πνεύμα = πνοή ανέμου, κινούμενος αέρας) ο Ήρων, αφού αφιερώνει το —σημαντικό από θεωρητική άποψη— προοίμιο για να πραγματευθεί τη φύση του κενού, περιγράφει κατόπιν ογδόντα μηχανικά συστήματα, τα οποία λειτουργούν με την πίεση είτε του νερού είτε της ατμόσφαιρας είτε του θερμού αέρα είτε του ατμού. Από αυτά άλλα έχουν πρακτική χρησιμότητα και άλλα αποσκοπούν μόνο στην τέχνη και στον εντυπωσιασμό. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει και η αυτόματη μηχανή που περιγράφεται στο απόσπασμα που ακολουθεί.

Οι φωνές των πουλιών δημιουργούνται με τους αυλούς. Ως προς τον ήχο διαφέρουν, ανάλογα με το αν οι αυλοί είναι λεπτότεροι ή παχύτεροι, αν είναι μακρύτεροι ή βραχύτεροι, αν το μέρος του αυλού που βυθίζεται στο νερό είναι μεγαλύτερο ή μικρότερο. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται διαφορετικές φωνές αρκετών πουλιών. Κατασκευάζει λοιπόν κανείς τα

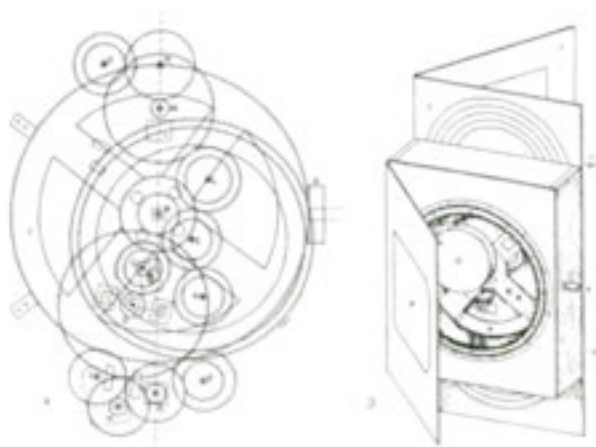
ζεται οὖν ἥτοι ἐν κρήνῃ ἢ ἐν ἄντρῳ ἢ καθόλου ὅπου ἐπίρρυντον ὕδωρ ἐστίν, ὄρνεα πλείονα διακείμενα καὶ τούτοις παρακειμένη γλαύξ, ἥτις ἐπιστρέφεται αὐτομάτως παρὰ τὰ ὄρνεα, καὶ πάλιν ἀποστρέφεται· καὶ ἀποστραφείσης μὲν φθέγγονται τὰ ὄρνεα, ἐπιστραφείσης δὲ πρὸς αὐτὰ οὐκέτι φθέγγονται, καὶ τοῦτο πλεονάκεις γίνεται, κατασκευάζεται δὲ τὸν τρόπον τούτον.

ἔστω κρουνησμάτιον αἰὲ ρέον το Α· τούτῳ δὲ ὑποκείσθω στεγνὸν ἀγγεῖον τὸ ΒΓΔΕ ἔχον πνικτὸν διαβήτην ἢ καμπύλον σίφωνα τον ΖΗ καὶ καθιεμένην χώνην τὴν ΘΚ, ἥς ὁ καυλὸς ἀπεχέτω ἀπὸ τοῦ πνιμένος τοῦ ἀγγείου ὅσον ὕδατι διάρρυσιν, ἐχέτω δὲ καὶ πλείονα συριγγῖδια, οἷα εἴρηται, ὄντα τὰ Λ. συμβήσεται οὖν πληρουμένου μὲν τοῦ ΒΓΔΕ ἀγγείου τὸν αέρα τὸν ἐν αὐτῷ ἐκθλιβόμενον καὶ τὰς τῶν ὀρνέων ποιεῖν φωνάς, κενουμένου δὲ μετὰ τὴν πλήρωσιν διὰ τοῦ ΗΖ διαβήτου μηκέτι φθέγγεσθαι, ἵνα οὖν ἡ γλαύξ ἐπιστρέφῃται καὶ ἀποστρέφῃται, ὥς προείρηται, προκατασκευάζεται τὰ μέλλοντα λέγεσθαι· ἔστω γὰρ ἐπὶ τινος βάσεως τῆς Μ ἄξων βεβηκῶς ὁ ΝΞ ἀπὸ τῶνου εἰργασμένος, περὶ ὃν περικείσθω ἄρμωστή σύριγξ ἢ ΟΠ εὐλύτως δυναμένη περὶ αὐτὸν στρέφεσθαι· ταύτῃ δὲ συμφυῆς ἔστω τυμπάνιον τὸ ΡΣ, ἐφ' ᾧ ἐπιβήσεται ἡ γλαύξ συμφυῆς αὐτῷ ὑπάρχουσα· περὶ δὲ τὴν ΟΠ σύριγγα δύο ἀποδεδέσθωσαν ἢ μὲν ΤΥ εἰς βάρος ἐκκρεμάμενον τὸ Ψ, ἢ δὲ ΦΧ εἰς κοῖλον ἀγγεῖον τὸ Ω ὑποκείμενον τῷ ΖΗ σίφωνι ἢ πνικτῷ διαβήτη, συμβήσεται οὖν κενουμένου τοῦ ΒΓΔΕ ἀγγείου τὸ ὑγρὸν φέρεσθαι εἰς τὸ Ω ἀγγεῖον καὶ ἐπιστρέφεσθαι τὴν τε ΟΠ σύριγγα καὶ τὴν γλαῦκα, ὥστε βλέπειν πρὸς τὰ ὀρνιθάρια, κενωθέντος δὲ τοῦ ΒΓΔΕ ἀγγείου κενοῦσθαι καὶ τὸ Ω διὰ τινος ἐν αὐτῷ πνικτοῦ διαβήτου ἢ καμπύλου σίφωνος, ὥστε πάλιν καταβαρῆσαν τὸ Ψ βάρος ἀποστρέψαι τὴν γλαῦκα κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον, ὅτε πληροῦται τὸ ΒΓΔΕ ἀγγεῖον καὶ πάλιν αἱ τῶν ὀρνέων γίνονται φωναί.

ομοιώματα των πουλιών και τα τοποθετεί σε μια πηγή ή σε μια σπηλιά ή γενικά σε μέρη όπου υπάρχει τρεχούμενο νερό. Δίπλα τους τοποθετείται μια κουκουβάγια, η οποία μπορεί με τρόπο αυτόματο να στρέφεται προς το μέρος των πουλιών και να επανέρχεται στην προηγούμενη θέση. Όταν στρέφεται προς την αντίθετη κατεύθυνση, τα πουλιά κελαηδούν, όταν κοιτάζει προς το μέρος τους, παύουν πια να κελαηδούν. Και αυτό επαναλαμβάνεται πολλές φορές. Η κατασκευή εκτελείται με τον εξής τρόπο.

Ας θεωρήσουμε ότι υπάρχει μια μικρή πηγή **α** που τρέχει συνεχώς νερό (σχήμα 2 [δεξιά]). Κάτω από την πηγή τοποθετούμε ένα στεγανό δοχείο **βγδε**, το οποίο έχει ένα αεροστεγές αξονικό ή καμπύλο σιφώνιο **ζη**. Σ' αυτό το δοχείο τοποθετείται ένα χωνί **θκ**, το στέλεχος του οποίου απέχει από τον πυθμένα του δοχείου τόσο, όσο απαιτείται για να τρέχει νερό. Το δοχείο είναι επίσης εφοδιασμένο με αρκετούς μικρούς αυλούς **λ** του προαναφερθέντος τύπου. Όταν λοιπόν τώρα γεμίζει το δοχείο **βγδε**, αυτό έχει ως συνέπεια να πιέζεται προς τα έξω ο αέρας και να παράγει τα κελαηδίσματα των πουλιών. Για να στρέφεται η κουκουβάγια προς την κατεύθυνση αυτή και να επανέρχεται, όπως περιγράψαμε προηγουμένως, κατασκευάζονται τα ακόλουθα. Σε μια βάση **μ** τοποθετείται ένας κάθετος, κατεργασμένος με τόρνο άξονας, ο **νξ**, ο οποίος περιβάλλεται από έναν συναρμοσμένο σωλήνα **οπ**, που έχει τη δυνατότητα να περιστρέφεται εύκολα γύρω από τον άξονα. Με τον σωλήνα συνδέεται ένας μικρός δίσκος, ο **ρσ**, πάνω στον οποίο θα τοποθετηθεί και θα στερεωθεί η κουκουβάγια. Γύρω από τον σωλήνα **οπ** περιελίσσονται δύο αλυσίδες, οι **τυ** και **φχ**, με αντίθετη κατεύθυνση, οι οποίες περνώντας μέσα από δύο τροχαλίες δένονται σφικτά η μεν **τυ** σε ένα αιωρούμενο βάρος **ψ**, η δε **φχ** σε ένα κενό δοχείο **ω** (σχήμα 1 [αριστερά]), το οποίο κρέμεται κάτω από το καμπύλο ή αξονικό σιφώνιο **ζη**. Όταν λοιπόν το δοχείο **βγδε** αδειάζει, τότε η συνέπεια είναι το υγρό να ρέει στο δοχείο **ω** και να γυρίζουν ο σωλήνας **οπ** και η κουκουβάγια, ώστε αυτή να κοιτάζει προς το μέρος των μικρών πουλιών. Όταν αδειάζει το δοχείο **βγδε**, τότε αδειάζει και το **ω** με ένα αεροστεγές καμπύλο ή αξονικό σιφώνιο που είναι τοποθετημένο μέσα σ' αυτό. Έτσι το βάρος **ψ** υπερισχύει και προκαλεί την περιστροφή της κουκουβάγιας εκείνη ακριβώς τη στιγμή, κατά την οποία το δοχείο **βγδε** γεμίζει και παράγονται πάλι οι φωνές των πουλιών.

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιρίδης)

Ο περίφημος 'μηχανισμός των Αντικυθήρων', αστρονομικό όργανο ακριβείας που έδειχνε τις κινήσεις του ήλιου, της γης και της σελήνης. Χρονολογείται στο 80 π.Χ. και βρέθηκε (το 1901) σε ναυάγιο πλοίου στα Αντικύθηρα. Πάνω: το εύρημα με το κεντρικό γρανάζι. Κάτω: αναπαράσταση του μηχανισμού από τον D. de Solla Price.

Πάνω: Κώδικας του 15ου αι. μ.Χ. που παραδίδει την Almagest σε γλώσσα αραβική με εβραϊκούς χαρακτήρες. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.)
 Κάτω: Χάρτης της γης σύμφωνα με τον Κλαύδιο Πτολεμαίο. Κώδικας του 15ου αι. μ.Χ. (Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη.)

ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ

(ακμή: μέσα 2ου αι. μ.Χ.)

207. — Μαθηματική σύνταξις 1. 7 (24–26)

Η Μαθηματική σύνταξις (αργότερα γνωστή και ως Μεγίστη σύνταξις, από όπου και η διαδεδομένη μετάφραση του τίτλου στα αραβικά ως *Almagest*) του αστρονόμου Κλαυδίου Πτολεμαίου είναι ένα από τα σημαντικότερα ως προς την επίδραση που άσκησαν και το περιεχόμενό τους έργα της αρχαιότητας. Σ' αυτό ο Πτολεμαίος όχι μόνο συνοψίζει τις υπάρχουσες αστρονομικές γνώσεις, αλλά αξιοποιώντας τις παρατηρήσεις προγενεστέραν —κυρίως του Ιππάρχου (2ος αι. π.Χ.)— και τις δικές του επιχειρεί συστηματική και εκτεταμένη παρουσίαση της πλανητικής αστρονομίας θεμελιωμένης σε αυστηρά γεωμετρική βάση. Η προσπάθειά του επικεντρώνεται στην ερμηνεία της κίνησης των ουρανίων σωμάτων με την εφαρμογή γεωμετρικών μοντέλων που στηρίζονται στην ιδέα της ομαλής κυκλικής κίνησης, ώστε να καταδειχθεί, μεταξύ άλλων, η βαθύτερη τάξη που επικρατεί στο σύμπαν (το εγχείρημα που είχε εγκατασταθεί ήδη κατά τον 4ο αι. π.Χ. από τον Εύδοξο τον Κνίδιο,

- 24 ἤδη δέ τινες, ὡς γ' οἴονται, πιθανώτερον, τούτοις μὲν οὐκ ἔχοντες ὃ τι ἀντίποιεν, συγκατατίθενται, δοκοῦσι δὲ οὐδὲν αὐτοῖς ἀντιμαρτυρήσειν, εἰ τὸν μὲν οὐρανὸν ἀκίνητον ὑποστήσαιντο λόγου χάριν, τὴν δὲ γῆν περὶ τὸν αὐτὸν ἄξονα στρεφομένην ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς ἐκάστης ἡμέρας μίαν ἔγγιστα περιστροφὴν, ἣ καὶ ἀμφοτέρα κινοῖεν ὅσωνδήποτε, μόνον περὶ τε τὸν αὐτὸν ἄξονα, ὡς ἔφαμεν, καὶ συμμέτρως τῇ πρὸς ἀλλήλα περικαταλήψει.

λέληθε δὲ αὐτοὺς ὅτι τῶν μὲν περὶ τὰ ἄστρα φαινομένων ἕνεκεν οὐδὲν ἂν ἴσως κωλύοι κατὰ γε τὴν ἀπλουτέραν ἐπιβολὴν τοῦθ' οὕτως ἔχειν, ἀπὸ δὲ τῶν περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τῶν ἐν ἀέρι συμπτωμάτων καὶ πάνυ ἂν γελοιώτατον ὀφθεῖν τὸ τοιοῦτον. ἵνα γὰρ συγχωρήσωμεν αὐτοῖς τὸ παρὰ φύσιν οὕτως τὰ μὲν λεπτομέρεστα καὶ κουφότατα ἢ μηδ' ὅλως κινεῖσθαι ἢ ἀδιαφόρως τοῖς τῆς

¹ Τα πρόσωπα που εννοούνται είναι ο Ηρακλείδης από τον Πόντο (4ος αι. π.Χ.), που πρώτος —όσο γνωρίζουμε— διατύπωσε αυτή την άποψη, ο Αρίσταρχος από τη Σάμο (3ος αι. π.Χ.) και ο Σέλευκος από την Σελεύκεια (2ος αι. π.Χ.).

Γιατί είναι αδύνατον να κινείται η γη

έγινε αργότερα γνωστό με το αίτημα "σώζειν τὰ φαινόμενα"). Η περιγραφή και η ερμηνεία του σύμπαντος όπως εκτίθεται στη Μαθηματική σύνταξη κυριάρχησε στο Βυζάντιο, στον αραβικό κόσμο (από τον 9ο αι. μ.Χ.) και στη μεσαιωνική Δύση μέχρι τον 16ο αι., όταν ο Κοπέρνικος έδειξε ότι ο ήλιος βρίσκεται στο κέντρο του πλανητικού συστήματος και ότι η γη στρέφεται γύρω από τον άξονά της και γύρω από τον ήλιο.

Στο απόσπασμα που παρατίθεται εδώ ο Πτολεμαίος αντικρούει τις απόψεις 'ορισμένων' ότι η γη στρέφεται γύρω από τον άξονά της. Η άποψη αυτή φαίνεται στον Πτολεμαίο εξαιρετικά: θα σήμαινε ότι η γη κινείται με εξαιρετικά μεγάλη ταχύτητα (περ. 30 χλμ./Τ'). Αυτό όμως έρχεται σε αντίθεση με την κοινή αίσθηση του κόσμου και τις παρατηρήσεις που κάνουμε όλοι για τα φυσικά φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα γύρω μας.

- 24 Ορισμένοι' τώρα, χωρίς να μπορούν να αντιτάξουν τίποτα στις απόψεις που αναπτύχθηκαν εδώ, επινοούν ένα κατά τη γνώμη τους πειστικότερο σύστημα και θεωρούν ότι καμιά απόδειξη δεν πρόκειται να τους διαψεύσει, αν θεωρούσαν, λόγου χάριν, ότι ο ουράνιος θόλος είναι ακίνητος, και ότι η γη, κινούμενη από τα δυτικά προς τα ανατολικά, εκτελεί κάθε μέρα γύρω από τον ίδιο άξονα περίπου μια περιστροφή, ή ότι και οι δύο [ο ουράνιος θόλος και η γη] διαγράφουν μια κίνηση ορισμένου μεγέθους, γύρω από τον ίδιο άξονα, όπως είπαμε, αλλά τέτοια που να διατηρούνται οι μεταξύ τους σχετικές θέσεις.

Οι άνθρωποι αυτοί παραβλέπουν ότι μπορεί βέβαια σε ό,τι αφορά στα φαινόμενα του κόσμου των άστρων να μην υπάρχει εμπόδιο γι' αυτή τη θεωρία στην απλούστερη μορφή της, λαμβάνοντας ωστόσο υπόψη όσα συμβαίνουν σε μας τους ίδιους αλλά και στην ατμόσφαιρα μια τέτοια υπόθεση θα φαινόταν πολύ αστεία. Ας υποθέσουμε πως αποδεχόμαστε μαζί μ' αυτούς κάτι τόσο αφύσικο όπως ότι τα σώματα που αποτελούνται από τα πιο λεπτά μόρια και που είναι γι' αυτό τα πιο ελαφριά² δεν κινούνται καθόλου ή δεν κινούνται διαφορετικά

² Όπως είναι π.χ. τα άστρα.

ἐναντίας φύσεως τῶν γε περὶ τὸν αἶρα καὶ ἦττον λεπτομερῶν
 ἐναργῶς οὕτως ταχύτερας τῶν γεωδεστέρων πάντων φοράς ποι-
 25 ουμένων, τὰ δὲ παχυμερέστατα καὶ βαρύτερα κίνησιν ἰδίαν ὀξείαν
 οὕτως καὶ ὁμαλὴν ποιῆσθαι τῶν γεωδῶν πάλιν ὁμολογουμένως
 μηδὲ πρὸς τὴν ὑπ' ἄλλων κίνησιν ἐπιτηδείως ἐνίοτε ἐχόντων, ἀλλ'
 οὖν ὁμολογήσαιεν ἂν σφοδροτάτην τὴν στροφὴν τῆς γῆς γίνεσθαι
 ἀπασῶν ἀπλῶς τῶν περὶ αὐτὴν κινήσεων ὥς ἂν τοσαύτην ἐν βρα-
 χεὶ χρόνῳ ποιουμένην ἀποκατάστασιν, ὥστε πάντα ἂν τὰ μὴ βε-
 βηκότα ἐπ' αὐτῆς μίαν αἰὲ τὴν ἐναντίαν τῇ γῇ κίνησιν ἐφαίνετο
 ποιούμενα, καὶ οὐτ' ἂν ἴσος ποτὲ ἐδείκνυτο παροδεῦον πρὸς ἀνα-
 τολὰς οὔτε ἄλλο τι τῶν ἵπταμένων ἢ βαλλομένων φθανούσης αἰὲ
 πάντα τῆς γῆς καὶ προλαμβανούσης τὴν πρὸς ἀνατολὰς κίνησιν,
 ὥστε τὰ λοιπὰ πάντα εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς καὶ ὑπολειπόμενα δοκεῖν
 παραχωρεῖν.

εἰ γὰρ καὶ τὸν αἶρα φήσαιεν αὐτῇ συμπεριάγεσθαι κατὰ τὰ
 αὐτὰ καὶ ἰσοταχῶς, οὐδὲν ἦττον τὰ κατ' αὐτὸν γινόμενα συγκρί-
 ματα πάντοτε ἂν ἐδόκει τῆς συναμφοτέρων κινήσεως ὑπολείπε-
 σθαι, ἢ εἴπερ καὶ αὐτὰ ὥσπερ ἠνωμένα τῷ αἵρι συμπεριήγετο,
 οὐκέτ' ἂν οὐδέτερον οὔτε προηγούμενα οὔτε ὑπολειπόμενα ἐφαίνε-
 το, μένοντα δὲ αἰὲ καὶ μήτε ἐν ταῖς πτήσεσιν μήτε ἐν ταῖς βολαῖς
 26 ποιούμενά τινα πλάνην ἢ μετάβασιν, ἅπερ ἅπαντα οὕτως ἐναργῶς
 ὁρῶμεν ἀποτελούμενα ὥς μηδὲ βραδυτήτός τινος ὁλως ἢ ταχυ-
 τήτος αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ μὴ εἶσθαι τὴν γῆν παρακολουθοῦσης.

- από αυτά που έχουν την αντίθετη φύση (αν και είναι ολοφάνερο ότι οι αέριες μάζες και τα σώματα που αποτελούνται από λιγότερο λεπτά μόρια³ κινούνται ταχύτερα από οποιοδήποτε σώμα που έχει πιο γήινο χαρακτήρα)²⁵· επίσης ότι τα σώματα που αποτελούνται από τα πιο πυκνά μόρια και είναι γι' αυτό πάρα πολύ βαριά εκτελούν από μόνα τους μια κίνηση τόσο γρήγορη και ομοιόμορφη (αν και πάλι, όπως παραδέχονται όλοι, τα σώματα με γήινο χαρακτήρα ενίοτε ούτε καν ανταποκρίνονται επαρκώς στην κίνηση που τους μεταδίδουν άλλα σώματα). Θα έπρεπε τώρα, αν μη τι άλλο, να παραδεχτούν ότι η περιστροφική κίνηση της γης είναι η πιο σφοδρή από όλες ανεξαιρέτως όσες συμβαίνουν στην γύρω της περιοχή, εάν σε σύντομο διάστημα επιτυγχάνει μια τόσο γρήγορη επαναφορά στο αρχικό σημείο, ώστε όλα όσα δεν βρίσκονται πάνω της να φαίνονται ότι κάνουν μία και μοναδική κίνηση, αντίθετη προς εκείνη της γης. Και ούτε σύννεφο ούτε τίποτα άλλο που πετάει ή το ρέχει κανείς θα μπορούσε να εμφανίζεται ότι κατευθύνεται ανατολικά, γιατί η γη θα τα προσπερνούσε πάντοτε όλα και θα προλάμβανε την κίνησή τους προς ανατολές, ώστε όλα τα υπόλοιπα σώματα να φαίνονται ότι κινούνται δυτικά και προς το μέρος που αφήνει πίσω της η γη.

- Ακόμη δηλαδή και αν οι υποστηρικτές αυτής της άποψης ισχυρίζονταν ότι ο ατμοσφαιρικός αέρας συμμετέχει στην κίνηση της γης, έχοντας την ίδια κατεύθυνση και την ίδια ταχύτητα, τα στερεά σώματα που θα βρίσκονταν σ' αυτόν δεν θα έδιναν καθόλου λιγότερο την εντύπωση ότι μένουν πίσω σε σχέση με την κίνηση και των δύο⁴ ή εάν τα στερεά αυτά σώματα, ενωμένα τρόπον τινά με τον αέρα, περιφέρονταν μαζί του, δεν θα φαίνονταν ούτε να κινούνται μπροστά ούτε να μένουν πίσω, αλλά θα έδιναν την εντύπωση ότι μένουν πάντα σταθερά και ότι ποτέ, έστω και αν πρόκειται για ιπτάμενα ή ριπτόμενα αντικείμενα, δεν παρεκκλίνουν κάπως ή δεν κινούνται στο χώρο. Όλες όμως αυτές τις κινήσεις βλέπουμε ολοκάθαρα ότι τις εκτελούν με τρόπο που ούτε επιβραδύνονται καθόλου ούτε επιταχύνονται ως συνέπεια κάποιας κίνησης της γης.

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιριδής)

³ Σε σχέση με τα ουράνια σώματα.

⁴ Δηλ. της γης και του αέρα.

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

γυμνασία πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις

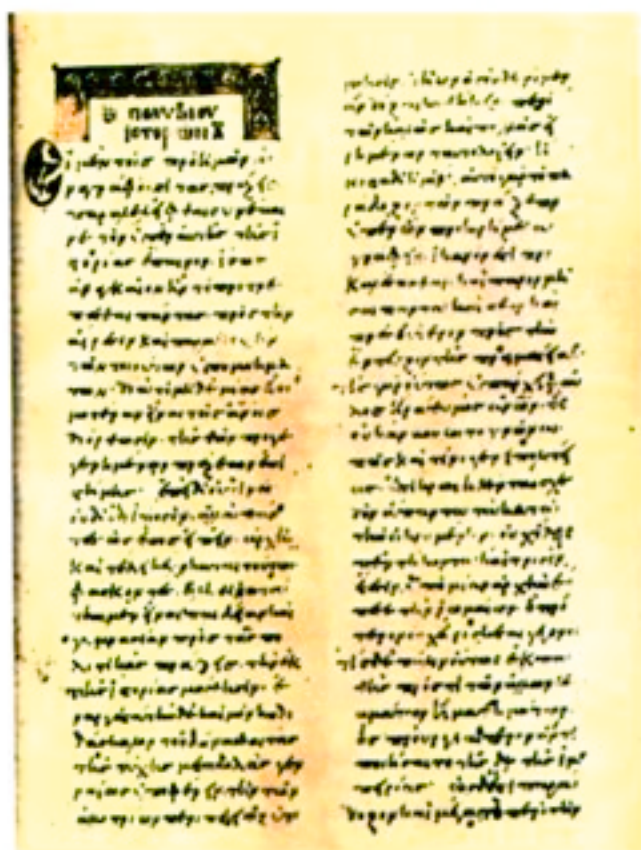
θεὶ κατ' ἀρχὴν νὰ προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνοστῶν ἀναφερόμενος στὴ γενική ἀφελεία ἀπὸ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας (μεταξὺ ἄλλων χαρακτηρίζεται γυμνασία [= προπόνηση] γιὰ τὴν πολιτικὴ δραστηριότητα), ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιαίτερη σημασίαν τῶν γεγονότων ποὺ πρόκειται νὰ ἐξιστορήσῃ. Κατόπιν ἐξηγεί γιὰτί ἡ πραγματικὴ γνώση τῶν αἰτίων εἶναι δυνατὴ μόνον στὸ πλαίσιο μιᾶς Παγκόσμιας Ἱστορίας, ἡ συγγραφή τῆς ὁποίας ὁμως κατέστη δυνατὴ μόνον ἀφ' ὅτου, μετὰ τὴν σταδιακὴ κυριαρχία τῶν Ῥωμαίων, τὰ γεγονότα σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης συνέχονται μεταξὺ τοῦς καὶ ἡ ἱστορία ἄρχισε νὰ μοι- αῖζει μὲ ζῶντα ὁργανισμό.

- 1 Ἀν οἱ προηγούμενοι ἱστοριογράφοι δὲν εἶχαν ἐπαινέσει τὴν Ἱστορίαν, θὰ ἦταν ἰσὺς ἀναγκαῖον νὰ παρακινῶ κάθε ἄνθρωπον νὰ διαλέγῃ γιὰ μελέτη καὶ νὰ ἐπιδοκιμάζει πραγματείας ὅπως αὐτὴ ἐδῶ, ἀφ' οὗ τίποτε δὲν διορθῶναι εὐκολότερα τοὺς ἀνθρώπους ὅσο ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος. Ὅμως ὄχι λίγοι οὐτε μὲ δυο λόγια, μα ὅλοι οἱ ἱστοριογράφοι, γιὰ νὰ μιλῶσιν γενικά, ἀρχίζουν καὶ τελειώνουν με αὐτό. Λένε δηλαδὴ πῶς ἡ γνώση τῆς Ἱστορίας εἶναι ἡ πιο σωστὴ παιδεία καὶ προπόνησις γιὰ τὴν πολιτικὴν δράσιν, καὶ ἡ μνήμη τῶν συμφορῶν, ποὺ βρῆκαν ξαφνικά τοὺς ἄλλους, μᾶς διδάσκει με τρόπο μοναδικὰ χειροπιαστὸ νὰ υποφέρουμε γενναίᾳ τὶς μεταβολὰς τῆς τύχης. Εἶναι ὁμως φανερό πῶς κανένας δὲν θὰ θεωροῦσε σωστὸ νὰ λέει τὰ ἴδια γιὰ πράγματα, ποὺ ἔχουν κιόλας διατυπωθεῖ ωραία ἀπὸ πολλοὺς —καὶ πιο πολὺ ἐγώ.
- 2 Ἀλλ' ὅσοι εἶναι τόσο ἀπίστευτα τὰ γεγονότα ποὺ ἀποφάσισα νὰ ἐξιστορήσω, ὥστε ἀπὸ μόνον τοὺς ἀποτελοῦν ἀρκετὴ πρόκλησις καὶ παρόρμησις γιὰ ὅλους, νέους καὶ γέροντας, νὰ μελετήσουν τὸ ἱστορικὸ μου ἔργον. Γιὰτί ποῖος ἄνθρωπος εἶναι τόσο ελαφρόμυαλος ἢ πνευματικὰ σκνός, ποὺ νὰ μὴ θέλῃ νὰ μάθῃ πῶς καὶ ἀπὸ τι λογῆς πολίτευμα νικῆθησαν σχεδὸν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης σὲ διάστημα μικρότερον ἀπὸ πενήντα τρία χρόνια καὶ βρέθησαν κάτω ἀπὸ τὴ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχίαν;

- 6 τερον οὐχ εὐρίσκεται γεγονός, τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐκπαθῆς πρὸς τι τῶν ἄλλων θαυμάτων ἢ μαθημάτων ὅς προὔργισαίτερον ἂν τι ποιήσαιτο τῆσδε τῆς ἐμπειρίας;

- 6 χία, πράγμα μοναδικό στην ιστορία; Και ποιος είναι τόσο παθιασμένος με άλλα θεάματα ή μελέτες, ώστε να θεωρήσει σπουδαιότερο κάτι άλλο παρά τη γνώση των γεγονότων αυτών;

(μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος)

Η αρχή των *Ιστοριών* του Πολυβίου, όπως παραδίδεται από τον κώδικα Vaticanus graecus 124 (10ος αι. μ.Χ.).

ΠΟΛΥΒΙΟΣ

209. – Ἱστορίαι 1, 14

Ο Πολύβιος, όπως και ο Θεουκιδίδης (1, 22), ασπάζεται τη διδακτική αντίληψη για την ιστοριογραφία. Για να μπορεί όμως η ιστορική συγγραφή να είναι *αφελής*, πρέπει να είναι αντικειμενική και να υπηρετεί μόνο την παρουσίαση της αλήθειας, γιατί, αν λείπει το στοιχείο της αλήθειας, η ιστορία καταντά «*αναφελές διήγημα*». Ο Πολύβιος αναφέρει δύο αρνητικά παραδείγματα ιστορικών, τους οποίους χρησιμοποίησε ο ίδιος κατά την εξιστόρηση του Α' Καρχηδονιακού πολέμου: του Φιλίνου, ο οποίος μεροληπτούσε στο έργο

- 1 14 οὐχ ἦττον δὲ τῶν προειρημένων παρωξύνθη ἐπιστήσαι τούτῳ
τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ
αὐτοῦ, Φιλίνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελέναι τὴν
- 2 ἀλήθειαν, ἐκόντας μὲν οὖν ἐφεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω,
στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν· δοκοῦσι
- 3 δέ μοι πεποιθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρώσι, διὰ γὰρ τὴν αἵρε-
σιν καὶ τὴν ὅλην εὐνοίαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχη-
δόνιοι πεπραχθαι φρονίμως, καλῶς, ἀνδραδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι
- 4 τάναντία, Φαβίῳ δὲ τοῦμπαλιν τούτων, ἐν μὲν οὖν τῷ λοιπῷ
βίῳ τὴν τοιαύτην ἐπιείκειαν ἴσως οὐκ ἂν τις ἐκβάλλοι, καὶ γὰρ
φιλόφρονος εἶναι δεῖ τὸ ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ φιλόπατριν καὶ συμμυ-
- 5 σεῖν τοῖς φίλοις τοὺς ἐχθροὺς καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους· ὅταν
δὲ τὸ τῆς ἱστορίας ἥθος ἀναλαμβάνη τις, ἐπιλαθέσθαι χρή πά-
ντων τῶν τοιούτων, καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς
μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθροὺς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι
- 6 τοῦτο, πολλάκις δ' ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀνα-
γκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁμαρτίαι τοιῷ ὑποδει-
κνύσιν, ὥσπερ γὰρ ζῶον τῶν ὄψων ἀφαιρεθεῖσιν ἀχρειοῦται
- 7 τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ κατα-
λειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα, διόπερ οὔτε τῶν
φίλων κατηγορεῖν οὔτε τοὺς ἐχθροὺς ἐπαινεῖν ὀκνητέον, οὔτε δὲ

Η αμεροληψία του ιστορικού

του υπέρ των Καρχηδονίων, και του Κόιντου Φάβιου Πίκτηρος, του πρώτου Ρωμαίου ιστορικού (το έργο του ήταν γραμμένο στα ελληνικά), ο οποίος παρουσίαζε τον Καρχηδονιακό πόλεμο κρίνοντας ευνοϊκά τους συμπατριώτες του Ρωμαίους. Ο Πολύβιος δεν αρνείται ότι ο ιστορικός πρέπει να ψέγει και να επαινεί, αλλά θεωρεί ότι αυτό πρέπει να γίνεται κατά τρόπο αμερόληπτο.

- 1 14 Ένας ακόμη λόγος, που ισοδύναμα με παρακίνησε να επιμείνω στον πόλεμο τούτο, είναι το γεγονός πως ο Φιλίνος και ο Φάβιος, που θεωρούνται αυθεντίες στην εξιστόρησή του, δεν μας έχουν πει την καθαρή αλήθεια. Δεν πιστεύω βέβαια πως θεληματικά είπαν ψέματα —το υποθέτω εξετάζοντας το βίο και τις αρχές τους. Θαρρώ όμως πως έπαθαν κάτι παρόμοιο με τους ερωτευμένους: ο Φιλίνος από κλίση και μεροληπτική διάθεση θεωρεί πως οι Καρχηδόνιοι σε κάθε περίπτωση είχαν ενεργήσει συνετά, ωραία, ανδρεία, ενώ οι Ρωμαίοι αντίθετα. Ο Φάβιος τ' αντιστρέφει. Στις άλλες εκδηλώσεις της ζωής δεν μπορεί ίσως ν' απορρίψει κανένας την εύνοια αυτού του είδους: ο καλός πρέπει ν' αγαπά τους φίλους και την πατρίδα του, να μισεί και ν' αγαπά όποιους και οι φίλοι του. Όταν όμως επωμίζεται κανένας την ευθύνη του ιστορικού, πρέπει να τα λησμονήσει όλα τούτα και συχνά να εξυμνεί και με τους πιο μεγάλους επαίνους να στολίζει τους εχθρούς, όταν το επιβάλλουν οι πράξεις τους, και πολλές φορές να κατηγορεί και να κατακρίνει, έτσι που να τους φέρνει ντροπή, τους πιο αγαπητούς του, όταν αυτό απαιτούν οι λαθεμένες τους ενέργειες. Γιατί, όπως ένα ζώο καταντάει άχρηστο αν χάσει τα μάτια του, παρόμοια και η ιστορία, αν της αφαιρέσουμε την αλήθεια, απομένει ανώφελη διήγηση. Για τούτο δεν πρέπει να διστάζει ο ιστορικός να κατηγορεί τους φίλους και να επαινεί τους εχθρούς.

τοὺς αὐτοὺς <ποτὲ μὲν> ψέγειν ποτὲ δ' ἐγκωμιάζειν εὐλαβητέον.
ἐπειδὴ τοὺς ἐν πράγμασιν ἀναστρεφόμενους οὐτ' εὐστοχεῖν αἰεὶ δυ-
8 νατὸν οὐθ' ἁμαρτάνειν συνεχῶς εἰκός. ἀποστάντας οὖν τῶν πρατ-
9 τόντων αὐτοῖς τοῖς πραττομένοις ἐφαρμοστέον τὰς προπούσας
ἀποφάσεις καὶ διαλήψεις ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν.

ούτε πρέπει ν' αποφεύγει άλλοτε να φέγει και άλλοτε να εγκωμιάζει τους ίδιους ανθρώπους, αφού οι άνθρωποι της δράσης δεν είναι δυνατό πάντοτε να πετυχαίνουν ούτε, φυσικά, ν' αποτυχαίνουν διαρκώς.

- 8 Στην ιστορία λοιπόν πρέπει ν' απομακρινόμαστε συναισθηματικά από τα πρόσωπα που ενεργούν και να κάνουμε τις σωστές κρίσεις και
9 διακρίσεις στηριγμένοι στις πράξεις τους.

(μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος)

Μάχη μεταξύ Ρωμαίων και Μακεδόνων. Μαρμαρίνη ζωφόρος από το μνημείο του Αιμιλίου Παύλου στο ιερό των Δελφών, περ. 168 π.Χ.

ΠΟΛΥΒΙΟΣ

210. – Ἱστορίαι 2, 56, 1–16

Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Πολύβιος στρέφεται κατά τον ιστορικό Φύλαρχο, συγγραφέα ενός έργου με τον τίτλο Ἱστορίαι που κάλυπτε τα έτη 272–220/19 π.Χ. Ο Φύλαρχος εκπροσωπούσε τη λεγόμενη σχολή της 'τραγικής ιστοριογραφίας', εισηγητής της οποίας θεωρείται ο Δούρις από τη Σάμο (περ. 340–περ. 260 π.Χ.). Στόχος του είδους αυτού ιστορικής γραφής ήταν «να προκαλέσει ηδονή μέσα από τη συγκίνηση με ζωηρές λεπτομέρειες» (F. W. Walbank). Η τάση να υιοθετείται η τραγωδία ως πρότυπο ιστορικής

- 2 56 ἐπεὶ δὲ τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Ἀράτῳ γεγραφότων παρ'
 2 ἐνίοις ἀποδοχῆς ἀξιοῦται Φύλαρχος, ἐν πολλοῖς ἀντιδοξῶν καὶ
 τάναντία γράφων αὐτῷ, χρήσιμοι ἂν εἴη, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον
 ἡμῖν, Ἀράτῳ προηρημένοις κατακολουθεῖν περὶ τῶν Κλεομε-
 νικῶν, μὴ παραλιπεῖν ἄσκεπτον τοῦτο τὸ μέρος, ἵνα μὴ τὸ ψεύ-
 3 δος ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἰσοδυναμοῦν ἀπολείπωμεν πρὸς τὴν
 3 ἀλήθειαν, καθόλου μὲν οὖν ὁ συγγραφεὺς οὗτος πολλὰ παρ' ὅλην
 4 τὴν πραγματείαν εὐκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν εἴρηκε, πλὴν περὶ μὲν τῶν
 ἄλλων ἴσως οὐκ ἀναγκαῖον ἐπιτιμᾶν κατὰ τὸ παρὸν οὐδ' ἐξακρι-
 5 βοῦν· ὅσα δὲ συνεπιβάλλει τοῖς ὑφ' ἡμῶν γραφομένοις καιροῖς,
 ταῦτα δ' ἔστι τὰ περὶ τὸν Κλεομενικὸν πόλεμον, ὑπὲρ τούτων
 5 ἀναγκαῖον ἐστὶν ἡμῖν διευκρινεῖν, ἔσται δὲ πάντως ἀρκοῦντα
 ταῦτα πρὸς τὸ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ προαίρεσιν καὶ δύναμιν ἐν τῇ
 6 πραγματείᾳ καταμαθεῖν, βουλόμενος δὴ διασαφεῖν τὴν ἀμύνην
 τὴν Ἀντιγόνου καὶ Μακεδόνων, ἅμα δὲ τούτοις τὴν Ἀράτου καὶ
 τῶν Ἀχαιῶν, φησὶ τοὺς Μαντινέας γενομένους ὑποχειρίους μεγάλ-

¹ Ο Ἀράτος ἀπὸ τῆς Σικανῶνα (270–213 π.Χ.) υπῆρξε ηγετική πολιτική καὶ στρατιωτική φυσιογνωμία τῆς Ἀχαιῆς συμπολιτείας. Εἶχε γράψει ἀπομνημονεύματα (ἱστορήσεις) με περιεχόμενο έντονα φιλοαχαικό.

² Ο Πολύβιος αναφέρεται στὸν πόλεμο που κήρυξε τὸ 228 π.Χ. ἡ Ἀχαιῆς συμπολιτεία με ἐπι-

Ιστοριογραφία και τραγωδία

γραφής σχετίζεται πιθανώς με την προσπάθεια να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση — μέσα από νέους τρόπους παρουσίασης της πραγματικότητας — στον ρόλο της τύχης μέσα σε ένα κόσμο που μεταβαλλόταν με ταχείς ρυθμούς και προκαλούσε αισθήματα ανασφάλειας στους ανθρώπους. Τη διάκριση της ποίησης από την ιστορία είχε συζητήσει ήδη ο Αριστοτέλης στην Ποιητική του (βλ. Κείμενο 138).

- 2 56 Μερικοί θεωρούν πως από τους σύγχρονους με τον Άρατο² συγγραφείς αξιόπιστος είναι ο Φύλαρχος. Επειδή συχνά έχω διαφορετική γνώμη και γράφω τα αντίθετα από αυτόν θα ήταν χρήσιμο ή, καλύτερα, αναγκαίο για μένα, μια και προτίμησα να βασιστώ στην αυθεντία των απομνημονευμάτων του Αράτου για τα γεγονότα του Κλεομενικού πολέμου,³ να μην αφήσω ανεξέταστο και ανεξήγητο το σημείο τούτο, για να μην επιτρέψουμε στο φέμα να εξισώνεται στα ιστορικά συγγράμματα με την αλήθεια. Ο Φύλαρχος λοιπόν σ' όλο του γενικά το ιστορικό έργο έχει γράψει ένα σωρό άσκοπα και άστοχα πράγματα. Δεν είναι όμως ίσως ανάγκη να τον επικρίνω τώρα για τ' άλλα ούτε να τα υποβάλω σε έλεγχο, αλλά όσα από τα γραφόμενά του συμπίπτουν με την περίοδο που εξιστορώ — και αυτά είναι τα γεγονότα του Κλεομενικού πολέμου — είναι αναγκαίο να τα διερευνήσω. Θα είναι αυτά οπωσδήποτε αρκετά για να κατανοήσει κανένας το σκοπό και το κύρος όλου του ιστορικού έργου του. Θέλοντας, λόγου χάρη, να δείξει ζωηρά την ωμότητα του Αντιγόνου³ και των Μακεδόνων και, ακόμη, του Αράτου και των Αχαιών, λέει πως οι Μαντινείς, όταν υποδουλώθηκαν, έπεσαν σε μεγάλες συμφορές και

κεφαλής τον Άρατο εναντίον των Σπαρτιατών υπό τον βασιλιά Κλεομένη τον Γ' ύστερα από την πρόκληση του τελευταίου να καταλάβει το ιερό της Αθηνάς στη Βελβίνα.

³ Πρόκειται για τον Αντίγονο Διώσινα, βασιλιά της Μακεδονίας κατά τα έτη 229-221 π.Χ., ο οποίος κατά τον 'Κλεομενικό πόλεμο' είχε συμμαχήσει με τους Αχαιούς εναντίον των Σπαρτιατών και νίκησε τον Κλεομένη στη μάχη της Σελλασίας το 222 π.Χ.

- 7 τοις περιπεσεῖν ἀτυχήμασι, καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγίστην
 πόλιν τῶν κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν τηλικαύταις παλαῖσαι συμφοραῖς
 ὥστε πάντας εἰς ἐπίστασιν καὶ δάκρυα τοὺς Ἕλληνας ἀγαγεῖν.
 8 σπουδάζων δ' εἰς ἕλεον ἐκκαλεῖσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ
 συμπαθεῖς ποιεῖν τοῖς λεγομένοις, εἰσάγει περιπλοκὰς γυναικῶν
 καὶ κόρας διερρημμένας καὶ μαστῶν ἐκβολὰς, πρὸς δὲ τούτοις
 9 δάκρυα καὶ θρήνους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀναμῖξ τέκνοις καὶ γο-
 10 νεύσι γηραιοῖς ἀπαγομένων. ποιῇ δὲ τοῦτο παρ' ὅλην τὴν ἱστο-
 11 ρίαν, πειρώμενος <ἐν> ἐκάστοις αἰεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέναι τὰ
 12 δεινὰ. τὸ μὲν οὖν ἀγεννὲς καὶ γυναικῶδες τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ
 13 παρείσθω, τὸ δὲ τῆς ἱστορίας οἰκτεῖον ἅμα καὶ χρήσιμον ἐξεταζέ-
 14 σθω. δεῖ τοιγαροῦν οὐκ ἐκπλήττειν τὸν συγγραφέα τερατενόμε-
 15 νον διὰ τῆς ἱστορίας τοὺς ἐντυγχάνοντας οὐδὲ τοὺς ἐνδεχομένους
 λόγους ζητεῖν καὶ τὰ παρεπόμενα τοῖς ὑποκειμένοις ἐξαριθμεί-
 σθαι, καθάπερ οἱ τραγωδιογράφοι, τῶν δὲ παραχθέντων καὶ ῥη-
 θέντων κατ' ἀλήθειαν αὐτῶν μνημονεύειν πάνπαν, <κ>ᾶν πάνν
 16 μέτρια τυγχάνωσι ὄντα. τὸ γὰρ τέλος ἱστορίας καὶ τραγωδίας
 οὐ ταυτόν, ἀλλὰ τούναντίον. ἐκεῖ μὲν γὰρ δεῖ διὰ τῶν πιθανωτά-
 των λόγων ἐκπλήξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς
 ἀκούοντας, ἐνθάδε δὲ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ λόγων εἰς τὸν
 17 πάντα χρόνον διδάξαι καὶ πείσαι τοὺς φιλομαθοῦντας, ἐπειδὴ περ
 ἐν ἐκείνοις μὲν ἡγείται τὸ πιθανόν, κᾶν ἢ ψεῦδος, διὰ τὴν ἀπάτην
 τῶν θεωμένων, ἐν δὲ τούτοις ἀληθὲς διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν φι-
 18 λομαθοῦντων. χωρὶς τε τούτων τὰς πλείστας ἡμῖν ἐξηγεῖται τῶν
 περιπετειῶν, οὐχ ὑποτιθεῖς αἰτίαν καὶ τρόπον τοῖς γινομένοις, ὧν
 19 χωρὶς οὐτ' ἐλεῖν εὐλόγως οὐτ' ὀργίζεσθαι καθηκόντως δυνατόν
 20 ἐπ' οὐδενὶ τῶν συμβαινόντων, ἐπεὶ τίς ἀνθρώπων οὐ δεινὸν
 21 ἡγείται τύπτεσθαι τοὺς ἐλευθέρους; ἀλλ' ὅμως, ἐὰν μὲν ἀρχῶν
 22 ἀδίκων χειρῶν πάθῃ τις τοῦτο, δικαίως κρίνεται πεποινθῆναι· ἐὰν
 23 δ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μαθήσῃ ταῦτο τοῦτο γύηται, προσέτι καὶ
 24 τιμῆς καὶ χάριτος οἱ τύπτοντες τοὺς ἐλευθέρους ἀξιούνται, καὶ
 25 μὴν τό γε τοὺς πολίτας ἀποκτυνῆναι μέγιστον ἀσέβημα τίθεται

- η πιο μεγάλη πόλη της Αρκαδίας πάλεψε με τέτοια δεινά, ώστε τράβηξε την προσοχή όλων των Ελλήνων και τους έκανε να κλάψουν. Επιθυμώντας πολύ να προκαλέσει τον οίκτο των αναγνωστών και να τους κάνει συμμετόχους στις δυστυχίες τούτες, παρουσιάζει αγκυλιάσματα γυναικών και μαλλιά ξέπλεκα και γυμνωμένα στήθη και, ακόμη, δάκρυα και θρήνους ανδρών και γυναικών, που οδηγούνται στη σκλαβιά ανακατεμένοι με τα παιδιά και τους γέρους γονείς τους. Και το επαναλαμβάνει σ' όλη του την ιστορία, προσπαθώντας σε κάθε περίπτωση να βάζει εμπρός στα μάτια των αναγνωστών του σκηνές δυστυχίας. Ας αφήσω όμως τη φαιυλότητα και τα γυναικεία χαρακτηριστικά του έργου του και ας εξετάσω τη φύση και τη χρησιμότητα της Ιστορίας. Ο ιστορικός λοιπόν δεν πρέπει να ταράζει τους αναγνώστες με τραγικές εικόνες ούτε να αναζητεί τους λόγους, που είπαν ίσως οι πρωταγωνιστές, ούτε να απαριθμεί τις πιθανές συνέπειες των γεγονότων που αναφέρει, όπως οι τραγικοί ποιητές, αλλά να μνημονεύει δίχως παραλείψεις όσα έγιναν και ειπώθηκαν αληθινά, έστω κι αν είναι εντελώς ασήμαντα. Και τούτο, γιατί ο σκοπός της ιστορίας και της τραγωδίας δεν είναι ο ίδιος, μα ο αντίθετος: ο τραγικός ποιητής πρέπει με τους πιο αληθοφανείς λόγους να συγκινήσει και να θέλξει τους θεατές, ενώ ο ιστορικός είναι υποχρεωμένος με έργα και λόγια αληθινά να διδάξει και να πείσει οριστικά τους φιλομαθείς αναγνώστες. Στην τραγωδία έχει τον πρώτο λόγο το πιθανό, κι αν ακόμα είναι φέμα, για να βρεθούν οι θεατές στο χώρο του θαυμαστού, ενώ στην ιστορία την πρώτη θέση έχει η αλήθεια, για να ωφεληθούν οι φιλομαθείς. Εκτός όμως από τούτα ο Φύλαρχος μας αναφέρει τις περισσότερες συμφορές δίχως να εκθέτει τα αίτια και τη φύση των αιτίων. Χωρίς όμως αυτά δεν μπορεί να αισθανθεί εύλογη συμπάθεια κανένας ούτε να οργιστεί δίκαια για ό,τι συμβαίνει. Γιατί ποιος δεν θεωρεί φοβερό να δέρνονται άνθρωποι ελεύθεροι; Στην περίπτωση όμως που ένας έκανε την αρχή και κατόπιν το έπαθε ο ίδιος, η κρίση είναι πως στάθηκε δίκαιο το πάθημά του. Και αν το ίδιο πάλι γίνεται για διόρθωση και σωφρονισμό, τιμούμε κιόλας κι ευγνωμονούμε όσους χτυπούν ελεύθερους ανθρώπους. Και, για να χρησιμοποιήσουμε άλλο παράδειγμα, ο φόνος των πολιτών θεωρείται το φοβερότερο αδίκημα, άξιο για τις

- καὶ μεγίστων ἄξιον προστίμων· καίτοι γε προφανῶς ὁ μὲν τὸν κλέπτην ἢ μοιχὸν ἀποκτείνας ἀθῶός ἐστιν, ὁ δὲ τὸν προδότην ἢ
- 16 τύραννον τιμῶν καὶ προεδρίας τυγχάνει παρὰ πᾶσιν. οὕτως ἐν παντὶ τὸ τέλος κείται τῆς διαλήψεως ὑπὲρ τούτων οὐκ ἐν τοῖς τελουμένοις, ἀλλ' ἐν ταῖς αἰτίαις καὶ προαιρέσει τῶν πραττόντων καὶ ταῖς τούτων διαφοραῖς.

- μεγαλύτερες ποινές. Κι όμως είναι φανερό πως όποιος σκότωσε κλέφτη ή μοιχό είναι αθώος, κι όλοι τιμούν και δίνουν την πρώτη θέση σ' εκείνον που σκοτώνει τύραννο ή προδότη. Έτσι σε κάθε περίπτωση δεν κρίνονται οι πράξεις σύμφωνα με τα αποτελέσματά τους, αλλά ανάλογα με τις αιτίες και τις προθέσεις εκείνων που τις διαπράττουν, και τη διαφορά ανάμεσα σε αυτές.

(μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος)

ΠΟΛΥΒΙΟΣ

211. – Ἱστορίαι 4. 19–21

Εξιστορώντας ο Πολύβιος στο τέταρτο βιβλίο τα γεγονότα των ετών 220–216 π.Χ., αναφέρεται στις επιθέσεις των Αιτωλών —της σημαντικότερης δύναμης στην κυρίως Ελλάδα την εποχή αυτή— εναντίον των Αχαιών. Ιδιαίτερη σημασία δίνει στην κατάληψη της Κύναιδας, πόλης στα βόρεια της Αρκαδίας (κοντά στα σημερινά Καλάβρυτα) που ανήκε στην Αχαική Συμπολιτεία. Οι Κυναϊθείς, που «συνταράσσονταν εδώ και πολλά χρόνια», όπως γράφει ο Πολύβιος, «από ακατάπαυστες και μεγάλες εσωτερικές διαμάχες και είχαν γίνει μεταξύ τους πολλές σφαγές, εξορίες, αρπαγές περιουσιών και αναδασμοί της γης» (4. 17, 4), είχαν δεχτεί, επιθυμώντας τη συμφιλίωση, να επιστρέψουν στην πόλη οι περίπου τριακόσιοι πολιτικοί εξορίστοι. Εκείνοι όμως μόλις επέστρεψαν άρχισαν αμέσως να

- (19) 13 Κυναϊθείς δὲ μεγάλοις ἀτυχήμασιν ὑπ' Αἰτωλῶν καὶ μεγάλαις
 συμφοραῖς περιπευόντες ὅμως πάντων ἀνθρώπων ἔδοξαν ἡτυ-
 20 χεῖναι δικαιοτάτα, ἐπειδὴ δὲ κοινὴ τὸ τῶν Ἀρκάδων ἔθνος
 ἔχει τινὰ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ἐπ' ἀρετῇ φήμην, οὐ μόνον
 διὰ τὴν ἐν τοῖς ἡθεσὶ καὶ βίοις φιλοξενίαν καὶ φιλανθρωπίαν,
 2 μάλιστα δὲ διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον εὐσέβειαν, ἀξίον βραχὺ δια-
 πορήσαι περὶ τῆς Κυναϊθέων ἀγριότητος, πῶς ὄντες ὁμολο-
 γουμένως Ἀρκάδες τοσοῦτο κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς διήνε-
 3 γκαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὠμότητι καὶ παρανομίᾳ, δοκοῦσι
 δέ μοι, διότι τὰ καλῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπινενομημένα καὶ φυ-
 σικῶς συντεθεωρημένα περὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν
 Ἀρκαδίαν, ταῦτα δὴ πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν Ἀρκάδων ἐγκατέλι-
 4 πον, μουσικὴν γάρ, τὴν γε ἀληθῶς μουσικὴν, πᾶσι μὲν ἀνθρώ-
 5 ποις ὄφελος ἀσκεῖν, Ἀρκάσι δὲ καὶ ἀναγκαῖον, οὐ γὰρ ἡγητέον
 μουσικὴν, ὥς Ἐφορὸς φησιν ἐν τῷ προομίῳ τῆς ὅλης πραγ-
 ματείας, οὐδαμῶς ἀρμόζοντα λόγον αὐτῷ ῥίψας, ἐπ' ἀπάτῃ
 6 καὶ γοητείᾳ παρεωσῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις· οὐδὲ τοὺς παλαιούς

¹ Σημαντικός ιστορικός του 4ου αι. π.Χ. Η συγγραφή του ιστορία του σε 30 βιβλία με τον τίτλο Ἱστορίαι, η οποία είχε θεματική διάταξη, έφτανε μέχρι το έτος 356/5 π.Χ.

Η δύναμη της μουσικής

επιβουλεύονται την πόλη τους, την οποία έπειτα από λίγο παρέδωσαν με προδοσία στους Αιτωλούς. Το αποτέλεσμα ήταν λεηλασίες και σφαγές από τους Αιτωλούς. Η συμπεριφορά των Κυναιθίων δίνει στον Πολύβιο την αφορμή για μια παρέκβαση, στην οποία συζητεί την επίδραση της μουσικής στους ανθρώπους. Οι απόψεις που παρουσιάζει στηρίζονται στη θεωρία ότι ο χαρακτήρας του ανθρώπου διαμορφώνεται από το εξωτερικό περιβάλλον. Πρώτη φορά βρίσκουμε τη θεωρία αυτή διατυπωμένη στην ιπποκρατική πραγματεία *Περί αέρων υδάτων τόπων*, ο Πολύβιος θα μπορούσε ωστόσο να τη γνωρίζει και μέσω των στωικών.

- (19) 13 Οι Κυναιθείς όμως, μολονότι είχαν υποστεί τόσο φοβερές δυστυχίες και καταστροφές από τους Αιτωλούς, θεωρήθηκαν άξιοι, περισσότερο από κάθε άλλον, για τη συμφορά τους. Επειδή όλο το έθνος των Αρκάδων έχει λαμπρή φήμη ανάμεσα σε όλους τους Έλληνες για την αρετή του, όχι μόνο χάρη στο φιλόξενο χαρακτήρα και την ανθρωπιά στη συμπεριφορά αλλά, προπάντων, χάρη στην ευσέβειά του, αξίζει να ερευνήσουμε λίγο από πού προέρχεται η αγριότητα των Κυναιθίων. Πώς, ενώ ήταν αναμφίβολα Αρκάδες, ξεχώρισαν τόσο πολύ εκείνο τον καιρό από τους υπόλοιπους Έλληνες σε ωμότητα και εγκληματικότητα; Πιστεύω πως η αιτία είναι ότι, όσα οι παλαιοί σωστά είχαν επινοήσει και θεσπίσει λαμβάνοντας εύστοχα υπόψη το φυσικό περιβάλλον, όπου ζούσαν όλοι οι Αρκάδες, αυτά ακριβώς πρώτοι και μόνοι από όλους τους Αρκάδες άφησαν. Η μουσική δηλαδή, η αληθινή βέβαια μουσική, είναι ωφέλιμη άσκηση, για όλους τους ανθρώπους, για τους Αρκάδες όμως είναι αναγκαία. Γιατί δεν πρέπει να θεωρούμε, καθώς ο Έφορος¹ λέει στην εισαγωγή της Ιστορίας του —λόγος, που δεν του ταίριαζε καθόλου—, πως οι άνθρωποι έχουν εισαγάγει τη μουσική για να απατούν και να γοητεύουν. Δεν πρέπει

- Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων αὐλὸν καὶ ῥήθμῳ εἰς τὸν πόλεμον
 7 ἀντὶ σάλπεγγος εἰκῇ νομιστέον εἰσαγαγεῖν, οὐδὲ τοὺς πρώτους Ἀρ-
 κάδων εἰς τὴν ὅλην πολιτείαν τὴν μουσικὴν παραλαβεῖν ἐπὶ το-
 σούτων ὥστε μὴ μόνον παισὶν οὔσω ἀλλὰ καὶ νεανίσκοις γενομέ-
 8 νοις ἕως τριάκοντ' ἐτῶν κατ' ἀνάγκην σύντροφον ποιεῖν αὐτήν.
 τὰλλα τοῖς βίοις ὄντας αἰσθηροτάτους. ταῦτα γὰρ πᾶσιν ἐστὶ
 γνώριμα καὶ συνήθη, διότι σχεδὸν παρὰ μόνους Ἀρκάσι πρώτον
 μὲν οἱ παῖδες ἐκ νηπίων ᾄδειν ἐθίζονται κατὰ νόμους τοὺς ὕμνους
 9 καὶ παιᾶνας, οἷς ἕκαστοι κατὰ τὰ πάτρια τοὺς ἐπιχωρίους ἥρωας
 καὶ θεοὺς ὕμνοῦσι· μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου νό-
 μους μαθαίνοντες πολλῇ φιλοτιμίᾳ χορεύουσι κατ' ἐνιαυτὸν τοῖς
 10 Διοιυσιακοῖς αὐληταῖς ἐν τοῖς θεάτροις, οἱ μὲν παῖδες τοὺς παιδι-
 κούς ἀγῶνας, οἱ δὲ νεανίσκοι τοὺς τῶν ἀνδρῶν λεγομένους. ὁμοί-
 ως γε μὴν καὶ παρ' ὅλον τὸν βίον τὰς ἀγωγὰς τὰς ἐν ταῖς συνου-
 σίαις οὐχ οὕτως ποιοῦνται διὰ τῶν ἐπεισάκτων ἀκροαμάτων ὥς
 11 δι' αὐτῶν, ἀνὰ μέρος ᾄδειν ἀλλήλοις προστάττοντες, καὶ τῶν μὲν
 ἄλλων μαθημάτων ἀρνηθῆναι τι μὴ γινώσκων οὐδὲν αἰσχρὸν ἡ-
 γοῦνται, τὴν γε μὴν ᾠδὴν οὐτ' ἀρνηθῆναι δύνανται διὰ τὸ κατ'
 ἀνάγκην πάντας μαθαίνειν, οὐθ' ὁμολογοῦντες ἀποτρίβεσθαι διὰ
 12 τὸ τῶν αἰσχυρῶν παρ' αὐτοῖς νομίζεσθαι τοῦτο, καὶ μὴν ἐμβατήρια
 μετ' αὐλοῦ καὶ τάξεως ἀσκούντες, ἔτι δ' ὀρχήσεις ἐκπονοῦντες
 μετὰ κουῆς ἐπιστροφῆς καὶ δαπάνης κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς θεά-
 21 τροις ἐπιδείκνυνται τοῖς αὐτῶν πολίταις οἱ νέοι. ταῦτά τέ μοι δο-
 κοῦσιν οἱ πάλαι παρεισαγαγεῖν οὐ τρυφῆς καὶ περιουσίας χάριν,
 ἀλλὰ θεωροῦντες μὲν τὴν ἐκάστων αὐτουργίαν καὶ συλλήβδην τὸ
 τῶν βίων ἐπίπονον καὶ σκληρόν, θεωροῦντες δὲ τὴν τῶν ἡθῶν
 αἰσθηρίαν, ἣτις αὐτοῖς παρέπεται διὰ τὴν τοῦ περιέχοντος ψυχρό-
 τητα καὶ στεγνότητα τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς τόποις ὑπάρ-
 χουσαν, ὥς συνεξομοιοῦσθαι πεφύκαμεν πάντες ἄνθρωποι κατ'
 2 ἀνάγκην· οὐ γὰρ δι' ἄλλην, διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν κατὰ τὰς
 ἔθνικὰς καὶ τὰς ὁλοσχερεῖς διαστάσεις πλεῖστον ἀλλήλων διαφέ-

⁷ Τόσο ο Τίμοθεος ἀπὸ τῆ Μίλητο (περ. 450-380 π.Χ.) ὥσο καὶ ο Φιλόξενος ἀπὸ τὰ Κίθηρα (435/4-380/79 π.Χ.) ἦσαν γνωστοὶ ποιητὲς δευτέρου αἰῶνος. Ο Τίμοθεος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζεται

- ακόμη να πιστεύουμε πως οι παλαιοί Κρητικοί και Λακεδαιμόνιοι τυχαία αντικατέστησαν τη σάλπιγγα με το ρυθμικό παίξιμο του
- 7 αυλού στον πόλεμο, ούτε πως ασυλλόγιστα οι πρώτοι Αρκαδες δέχτηκαν σε όλες τις εκδηλώσεις της κοινής ζωής τη μουσική σε τέτοιο βαθμό, ώστε με την υποχρεωτική μουσική αγωγή να ανατρέφουν όχι μόνο τα παιδιά αλλά και τους νεαρούς ως τα τριάντα τους — αυτοί,
- 8 οι αυστηρότατοι στην άλλη ζωή τους. Γιατί είναι βέβαια πασίγνωστο και κοινός τόπος πως σχεδόν μόνο στην Αρκαδία διδάσκουν πρώτα πρώτα τα παιδιά, από τη νηπιακή ηλικία, να τραγουδούν σωστά τους ύμνους και τους παιάνες με τους οποίους, όπως είναι πατροπαράδο-
- 9 το, υμνεί κάθε πόλη τους επιχώριους ήρωες και θεούς. Ύστερα, μαθαίνοντας τα μουσικά μέλη του Φιλοξένου και του Τιμοθέου,² κάθε χρόνο στο θέατρο με ζωηρή διάθεση άμιλλας χορεύουν τραγουδώντας, ενώ τους συνοδεύουν επαγγελματίες διονυσιακοί αυλητές, τα παιδιά στους λεγόμενους παιδικούς αγώνες και οι νέοι στους ανδρικούς. Όμοια και σε όλη τους τη ζωή, στις συμποσιακές διασκεδά-
- 10 σεις, δεν καλούν ξένους τραγουδιστές, αλλά μόνοι τους ψυχαγωγούνται, υποχρεώνοντας ο ένας τον άλλον όταν φτάσει η σειρά του να τραγουδήσει. Και ενώ δεν θεωρούν ντροπή να πουν πως δεν ξέρουν κάποιο από τα άλλα μαθήματα, όμως το τραγούδι δεν μπορούν να το αρνηθούν, αφού όλοι υποχρεωτικά το διδάσκονται, ούτε όταν παραδέχονται πως ξέρουν να τραγουδούν το αποφεύγουν, γιατί το θεωρούν αισχρό. Μαθαίνουν ακόμα οι νέοι εμβατήρια πολεμικά καθώς παρελαύνουν με συνοδεία αυλού, ασκούνται και στο χορό, και κάθε χρόνο στο θέατρο κάνουν επιδείξεις για τους συμπολίτες τους με δη-
- 21 μόσια φροντίδα και δαπάνη. Πιστεύω πως οι παλαιοί τα θέσπισαν όχι για πολυτέλεια και κέφι, αλλά γιατί έβλεπαν την τραχεία δουλειά του καθενός και γενικά την επίπονη και σκληρή ζωή στην Αρκαδία, και παρατηρούσαν ακόμη τον άγριο χαρακτήρα των κατοίκων, που οφείλεται στην χρύα και σκοτεινή ατμόσφαιρα —πολύ συνηθισμένη κατάσταση στα μέρη εκείνα—, με την οποία αναγκαστικά και από φυσικού μας όλοι οι άνθρωποι εξομοιωνόμαστε. Για το λόγο άλλωστε αυτόν και όχι για άλλον, έθνη και λαοί που απέχουν πάρα πολύ μεταξύ τους παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές στο χαρακτήρα, στη

σε πάμπαν ένα εκτενές απόσπασμα νόμου με τον τίτλο Πέρσαι, είχε εισαγάγει σημαντικούς μουσικούς νεωτερισμούς.

- ρομεν ἦθεσί τε καὶ μορφαῖς καὶ χροῖμασιν, ἔτι δὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων τοῖς πλείστοις, βουλόμενοι δὲ μαλάττειν καὶ κινῆναι τὸ τῆς φύσεως αὐθαδὲς καὶ σκληρόν, τὰ τε προειρημένα πάντα παρεισῆγαγον, καὶ πρὸς τούτοις συνόδους κοινὰς καὶ θυσίας πλείστας ὁμοίως ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ κατεΐθισαν, ἔτι δὲ χοροὺς παρθένων ὁμοῦ καὶ παιδῶν, καὶ συλλήβδην πᾶν ἐμηχανήσαντο, σπεύδοντες τὸ τῆς ψυχῆς ἀτέραμνον διὰ τῆς τῶν ἔθισμῶν κατασκευῆς ἐξημεροῦν καὶ πραῖναι. ὦν Κυναῖθεις ὀλεγωρήσαντες εἰς τέλος, καὶ ταῦτα πλείστης δεόμενοι τῆς τοιαύτης ἐπικουρίας διὰ τὸ σκληρότατον παρὰ πολὺ τῆς Ἀρκαδίας ἔχειν αἶρα καὶ τόπον, πρὸς αὐτὰς δὲ τὰς ἐν ἀλλήλοις παρατριβὰς καὶ φιλοτιμίας ὀρμήσαντες, τέλος ἀπεθριώθησαν οὕτως ὥστε μὴδ' ἐν ὁποίᾳ γεγοῖναι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἀσεβήματα μείζονα καὶ συνεχέστερα, σημεῖον δὲ τῆς Κυναῖθῶν ἀτυχίας περὶ τοῦτο τὸ μέρος καὶ τῆς τῶν ἄλλων Ἀρκάδων τοῖς τοιούτοις τῶν ἐπιτηδευμάτων δυσαρεστῆσεως· καθ' οὓς γὰρ καιροὺς τὴν μεγάλην σφαγὴν ποιήσαντες Κυναῖθεις ἐπρέσβυσαν πρὸς Λακεδαιμονίους, εἰς ἃς πόλεις ποτὲ Ἀρκαδικὰς εἰσῆλθον κατὰ τὴν ὁδόν, οἱ μὲν ἄλλοι παραχρῆμα πάντες αὐτοὺς ἐξεκέρυξαν, Μαντικεῖς δὲ μετὰ τὴν μεταλλαγὴν αὐτῶν καὶ καθαρμὸν ἐποίησαντο καὶ σφάγια περιήνεγκαν τῆς τε πόλεως κύκλῳ καὶ τῆς χώρας πάσης.
- ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν εἰρήσθω χάριν τοῦ μὴ διὰ μίαν πόλιν τὸ κοινὸν ἦθος διαβάλλεσθαι τῶν Ἀρκάδων, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ μὴ νομίσαντας ἐνίοις τῶν κατοικούντων τὴν Ἀρκαδίαν περιουσίας χάριν τὰ κατὰ μουσικὴν ἐπὶ πλείον ἀσκεῖσθαι παρ' αὐτοῖς ὀλεγωρεῖν ἐγχειρῆσαι τούτου τοῦ μέρους, ἔτι δὲ καὶ Κυναῖθῶν ἕνεκα, ἵν' ἂν ποτ' αὐτοῖς ὁ θεὸς εὖ δῶ, τραπέντες πρὸς παιδείαν ἡμερῶσι αὐτοῖς, καὶ μάλιστα ταύτης πρὸς μουσικὴν· οὕτως γὰρ μόνως ἂν λήξαιεν τῆς τότε περὶ αὐτοὺς γενομένης ἀγριότητος, ἡμεῖς δ' ἐπειδὴ τὰ περὶ Κυναῖθῶν ὑποπίπτοντα δεδηλώκαμεν, αὐτὶς ἐπὶ τὴν ἐκτροπὴν ἐπάνειμι.

- 3 μορφή, στο χρώμα και στις περισσότερες ασχολίες. Επειδή λοιπόν οι παλαιοί Αρκάδες ήθελαν να μαλακώσουν και να μετριάσουν την αγριότητα και την τραχύτητα της φύσης, θέσπισαν όλα τα παραπάνω, και ακόμη συνήθισαν τους άντρες και τις γυναίκες σε συχνές κοινές
- 4 συνάξεις και θυσίες, σε χορούς κοριτσιών και αγοριών. Γενικά, χρησιμοποίησαν όλη τους την επινοητικότητα για να εξημερώσουν και να πραύνουν την ψυχική σκληρότητα με την επιβολή των εθίμων.
- 5 Όλα τούτα τα εγκατέλειψαν εντελώς οι Κυναιθείς, και μάλιστα ενώ είχαν ανάγκη ιδιαίτερα από τέτοια βοήθεια, αφού έχουν τον τραχύτερο τόπο και κλίμα όλης της Αρκαδίας. Ρίχτηκαν ύστερα σε εσωτερικές συγκρούσεις και διαμάχες, και τελικά αποθηριώθηκαν τόσο, ώστε σε καμιά ελληνική πόλη να μην έχουν γίνει τόσο μεγάλα και
- 6 πολλά εγκλήματα. Υπάρχει και απόδειξη για την αθλιότητα αυτή των Κυναιθέων και της δυσάρεσκειας των άλλων Αρκάδων για τη
- 7 διαγωγή τους: όταν οι Κυναιθείς έκαναν τη μεγάλη σφαγή και έστειλαν πρεσβευτές στους Λακεδαιμονίους, από όποιες τυχόν πόλεις
- 8 πέρασαν διώχτηκαν ευθύς με κήρυκα, ενώ οι Μαντινείς, μετά την αποχώρησή τους, έκαναν και τελετή καθαρμού και περιφορά ιερών θυμάτων γύρω από την πόλη και όλη τη χώρα τους.
- 10 Αυτά λοιπόν τα είπα για να μη διαβάλλεται εξαιτίας μιας πόλης ο χαρακτήρας όλων των Αρκάδων και για να μην αρχίσουν μερικοί Αρκάδες να αδιαφορούν για τη μουσική, με την ιδέα πως η πλούσια
- 11 καλλιέργειά της στη χώρα τους είναι πολυτέλεια. Τα λέω και για τους Κυναιθείς, για να προσπαθούν με στροφή στην παιδεία και μάλιστα στη μουσική, αν κάποτε ο θεός τους τα φέρει δεξιά, να εξημερώσουν το χαρακτήρα τους. Με τέτοια μόνο παιδεία μπορεί να υποχωρήσει η αγριότητα που έδειξαν τότε. Τώρα ξαναγυρίζω, αφούμί-
- 12 λησα για όσα σχετίζονται με τους Κυναιθείς, στο σημείο όπου έκανα την παρέκβαση.

(μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος)

¹ Πιθανώς αναφέρεται σε γεγονός που έλαβε χώρα όταν κατέλαβε την εξουσία η φιλοσπαρτιατική παράταξη (οι υποστηρικτές του μεταρρυθμιστή Σπαρτιάτη βασιλιά Κλεομένη Γ').

ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ

(1ος αι. π.Χ.)

212. – Βιβλιοθήκη 1.8.1-9

Η Βιβλιοθήκη του Διοδώρου αποτελεί μια χρονολογικά (δηλ. κατά χρονολογική σειρά) οργανωμένη παγκόσμια ιστορία, η οποία εκτείνεται από τους μυθικούς χρόνους ως το 60 π.Χ. Από τα 40 βιβλία του έργου σώζεται πλήρως μόνο ένα μέρος, ενώ το υπόλοιπο σε αποσπασματική μορφή. Στο πρώτο βιβλίο ο Διοδώρος, αφού αναφέρεται πρώτα στη χρησιμότητα της ιστορίας, πραγματεύεται την αρχή του κόσμου, της ζωής και του πολιτισμού. Στο απόσπασμα που ακολουθεί εκτίθενται τα σχετικά με τη μετάβαση από τον θηριώδη στον πολιτισμένο βίο και τη δημιουργία του πολιτισμού, ένα θέμα που είχε συζητηθεί αρκετά στην αρχαιότητα. Απέναντι στη νοσταλγική αντίληψη των ομηρικών επών και του Ησιόδου για μια 'χρυσή εποχή' του παρελθόντος, την οποία ακολουθούν εποχές

- 8 1 καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρελή-
φωμεν, τοὺς δ' ἐξ ἀρχῆς γενηθέντας τῶν ἀνθρώπων φασὶν ἐν
ἀτάκτῳ καὶ θηριώδει βίῳ καθεστῶτας σποράδην ἐπὶ τὰς νομὰς
ἐξίεναι, καὶ προσφέρεσθαι τῆς τε βοτάνης τὴν προσηνεστάτην καὶ
2 τοὺς αὐτομάτους ἀπὸ τῶν δένδρων καρπούς, καὶ πολεμουμένους
μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων ἀλλήλοις βοηθεῖν ὑπὸ τοῦ συμφέροντος διδα-
σκομένους, ἀθροιζομένους δὲ διὰ τὸν φόβον ἐπιγινώσκειν ἐκ τοῦ
3 κατὰ μικρὸν τοὺς ἀλλήλων τύπους, τῆς φωνῆς δ' ἀσήμου καὶ συγ-
κεχυμένης οὐσῆς ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον διαρθροῦν τὰς λέξεις, καὶ
πρὸς ἀλλήλους τιθέντας σύμβολα περὶ ἐκάστου τῶν ὑποκειμένων
γνώριμον σφίσιν αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν περὶ ἀπάντων ἐρμηνείαν.
4 τοιούτων δὲ συστημάτων γινομένων καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην,
οὐχ ὁμόφωνον πάντας ἔχειν τὴν διάλεκτον, ἐκάστων ὡς ἔτυχε
συνταξάντων τὰς λέξεις· διὸ καὶ παντοίους τε ὑπάρχει χαρακτή-
ρας διαλέκτων καὶ τὰ πρῶτα γενόμενα συστήματα τῶν ἀπάντων
ἐθνῶν ἀρχέγονα γενέσθαι.
5 τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων μηδεὶς τῶν πρὸς βίον χρη-

Τα πρώτα στάδια του ανθρώπου

αυξανόμενης παρακμής, είχε διατυπωθεί ήδη από την εποχή των Προσωκρατικών (Ξενοφάνης) η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή ο πολιτισμός αναπτύχθηκε σταδιακά μέσα από τεχνολογικές, πολιτικές και άλλες ανακαλύψεις. Ως προς την τελευταία αυτή άποψη οι γνώμες όμως διχάζονταν: άλλοι (π.χ. ο Αναξαγόρας, οι Περιπατητικοί, οι Στωικοί) θεωρούσαν ότι ο άνθρωπος είχε εξαρχής τα χαρίσματα, τα οποία με την ανάπτυξή τους έφεραν την πρόοδο, ενώ άλλοι, όπως ο Πρωταγόρας, ο Δημόκριτος, ο Πλάτων και εν προκειμένω ο Διόδωρος, ο οποίος ενδεχομένως αναπαράγει τη διδασκαλία του Δημοκρίτου, τόνιζαν ότι η ανάγκη ήταν αυτή που οδήγησε τον άνθρωπο στην έξοδο από την πρωτόγονη κατάσταση και στη δημιουργία του πολιτισμού.

- 8 1 Και σχετικά με την αρχή και τη γένεση των πάντων, αυτά έχουμε παραλάβει από τους προγενεστέρους μας. Λένε λοιπόν πως οι άνθρωποι που γεννήθηκαν πρώτοι ζούσαν σε καθεστώς ατάκτου και θηριώδους βίου. Για να βρουν τροφή έβγαιναν και περιφέρονταν εδώ κι εκεί και μάζευαν από τα φυτά τα πιο κατάλληλα και από τα δέντρα τους ώριμους καρπούς. Και πως, όταν τους πολεμούσαν τα θηρία, έχοντας ως δάσκαλο το κοινό συμφέρον ο ένας τον άλλο βοηθούσε, πως ζούσαν ομαδικά, ένεκα του φόβου, και άρχισαν έτσι λίγο λίγο να γνωρίζει ο ένας τους τρόπους του άλλου. Και λένε πως η λαλιά τους ήταν αρχικά χωρίς σημασίες και συγκεχυμένη, επειδή οι λέξεις αρθρώθηκαν σιγά σιγά, και πως αφού όρισαν οι άνθρωποι κοινά σύμβολα χωριστά για κάθε αντικείμενο, κατάφεραν να καταστήσουν συναμεταξύ τους γνωστή την ερμηνεία όλων των πραγμάτων.
- 4 Κι ενώ λοιπόν σε ολόκληρη την οικουμένη δημιουργήθηκε αυτή η οργάνωση της ζωής, δεν είχαν όλοι οι άνθρωποι την ίδια συμφωνία διαλέκτων, επειδή κάθε ομάδα συνέταξε τις λέξεις όπως έτυχε. Για τούτο και γεννήθηκαν αρχικά ποικίλες μορφές διαλέκτων και οι δημιουργημένες οργανώσεις του βίου ήταν για όλα τα έθνη πρωτόγονες στην αρχή.
- 5 Λένε ακόμα πως επειδή οι πρώτοι άνθρωποι δεν είχαν ανακαλύψει τίποτε από εκείνα που διευκολύνουν τον βίο, ζούσαν πολύ δύ-

- σίμων εύρημένου ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθήτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀεν-
6 νοήτους. καὶ γὰρ τὴν συγκομιδὴν τῆς ἀγρίας τροφῆς ἀγνοοῦντας
μηδεμίαν τῶν καρπῶν εἰς τὰς ἐνδείας ποιῆσθαι παράθεσιν· διὸ καὶ
7 πολλοὺς αὐτῶν ἀπόλλυσθαι κατὰ τοὺς χειμῶνας διὰ τε τὸ ψύχος
καὶ τὴν σπάνιν τῆς τροφῆς. ἐκ δὲ τοῦ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς πείρας
8 διδασκομένους εἰς τε τὰ σπήλαια καταφεύγειν ἐν τῷ χειμῶνι καὶ
τῶν καρπῶν τοὺς φυλάττεσθαι δυναμένους ἀποτίθεσθαι, γνωσθέν-
9 τος δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν ἄλλων τῶν χρησίμων κατὰ μικρὸν καὶ
τὰς τέχνας εὐρεθῆναι καὶ τᾶλλα τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν βίον
ὠφελῆσαι. καθόλου γὰρ πάντων τὴν χρῆαν αὐτὴν διδάσκαλον γε-
νέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὑφηγουμένην οἰκείως τὴν ἐκάστου μάθησιν
εὐφυεὶ ζῳῇ καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας καὶ λόγον
καὶ ψυχῆς ἀγχίνουσαν.

σκολα, γυμνοί από ρούχα, χωρίς να γνωρίζουν τι είναι κατοικία και φωτιά, εντελώς ανίδεοι πώς να παρασκευάζουν τροφή ήμερη.¹

- 6 Επίσης με το να αγνοούν τη συγκομιδή των άγριων καρπών, δεν αποθήκευαν κανένα καρπό για ώρα ανάγκης. Για το λόγο αυτό πολλοί χάνονταν το χειμώνα και από το ψύχος και από την έλλειψη τροφής.
- 7 Σιγά σιγά όμως τους δασκάλεψε η πείρα να καταφεύγουν στα σπήλαια τον χειμώνα και να αποθηκεύουν όσους καρπούς μπορούσαν να διατηρηθούν. Όταν μάλιστα ανακάλυψαν τη φωτιά και, λίγο αργότερα, τα άλλα χρήσιμα πράγματα, βρήκαν και τις τέχνες και όλα
- 9 εκείνα που μπορούν να ωφελούν την κοινή συμβίωση. Επειδή λένε πως η ανάγκη της ζωής υπήρξε καθολοκληρίαν ο δάσκαλος των ανθρώπων και πως για τη γνώση κάθε πράγματος αυτή καθοδηγεί κατάλληλα ευφυές ζώον, που διαθέτει ως βοηθούς για καθετί τα χέρια και τον λόγο και την οξύτητα του πνεύματος.

(μετάφραση Γιώργης Γιατρομανωλάκης)

¹ Η 'ήμερη' τροφή προϋποθέτει την καλλιέργεια, σε αντίθεση με την 'άγρια' τροφή που φέεται χωρίς την παρέμβαση των ανθρώπων.

ΦΛΑΒΙΟΣ ΙΩΣΗΠΟΣ

(37/38 — περ. 100 μ.Χ.)

213. — Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου 6, 271–288, 300–309

Στο ἔργο του Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου ο Ἰώσηπος παρουσιάζει τὴν προϊστορία (βιβλίο 1ο) καὶ τὴν κυρίως ἱστορία (βιβλία 2ο–7ο) τῆς ἐξέγερσης τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς το 66 μ.Χ. μέχρι τὴν οριστικὴ τῆς καταστολῆς, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι κατέλαβαν τὸ φρούριο Μασάδα τὸ 73 μ.Χ. Καθὼς ο Ἰώσηπος εἶχε διαδραματίσει ὁ ἴδιος ἡγετικὸ ρόλο στὴν ἐξέγερση, χρησιμοποίησε ὡς πηγὴ γιὰ τὴ συγγραφὴ του, μετὰ τὴν ἀλλων, τὶς προσωπικὲς του σημειώσεις. Στὴ μορφή ποὺ σώζεται τὸ ἔργο — ἡ ἀρχικὴ του σύνταξη στὴν ἀραμαϊκὴ γλῶσσα ἔχει χαθεῖ — ἀπεικονίζονταν κυρίως στὶς μορφομένους ἀνώτερες τάξεις τῶν Ῥωμαίων. Βαθύτερη ἐκδίωξη τοῦ Ἰώσηπου στὸν Ἰουδαϊκὸ πόλεμο,

- 271 καιομένου δὲ τοῦ ναοῦ τῶν μὲν προσπιπτόντων ἦν ἄρπαγῇ, φόνος δὲ τῶν καταλαμβανομένων μυρίος καὶ οὔτε ἡλικίας ἦν ἔλεος οὔτ' ἐντροπὴ σεμνότητος, ἀλλὰ καὶ παῖδιά καὶ γέροντες καὶ βέβηλοι καὶ ἱερεῖς ὁμοίως ἀνηροῦντο, καὶ πᾶν γένος ἐπέζηει περισχὼν ὁ
- 272 πόλεμος, ὁμοῦ τοὺς τε ἱκετεύοντας καὶ τοὺς ἀμνομένους, συνήχει δὲ ἡ φλόξ ἐπὶ πλείστον ἐκφερομένη τοῖς τῶν πιπτόντων στεναγμοῖς, καὶ διὰ μὲν τὸ ὕψος τοῦ λόφου καὶ τὸ τοῦ φλεγομένου μέγεθος ἔργου πᾶσαν ἂν τις ἔδοξε καίεσθαι τὴν πόλιν, τῆς δὲ βοῆς ἐκείνης οὐδὲν ἐπισηθῆναι δύναιτ' ἂν ἢ μείζον ἢ φοβερώτερον.
- 273 τῶν τε γὰρ Ῥωμαϊκῶν ταγμάτων ἀλαλαγμὸς ἦν συμφερομένων, καὶ τῶν στασιαστῶν πυρὶ καὶ σιδήρῳ κεκυκλωμένων κραυγῇ, τοῦ τε ἀποληφθέντος ἄνω λαοῦ τροπὴ τε μετ' ἐκπλήξεως εἰς τοὺς πο-
- 274 λεμίους καὶ πρὸς τὸ πάθος οἰμωγαί, συνεβόα δὲ τοῖς ἐπὶ τοῦ λόφου τὸ κατὰ τὴν πόλιν πλῆθος· ἤδη δὲ πολλοὶ τῷ λιμῷ μαραινόμενοι καὶ μεμυκότες ὥς εἶδον τὸ τοῦ ναοῦ πῦρ, εἰς ὄδυρμους πάλιν καὶ κραυγὴν εὐτόνησαν· συνήχει δὲ ἡ τε Περαιὰ καὶ τὰ πέριξ ὄρη
- 275 βαρυτέραν ποιοῦντα τὴν βοήν. ἦν δὲ τοῦ θορύβου τὰ πάθη φοβερώτερα· τὸν μὲν γε τοῦ ἱεροῦ λόφον ἐκ ριζῶν ἂν τις ἔδοξε βράττεσθαι πάντοθεν τοῦ πυρὸς καταγέμοντα, δαψιλέστερον δὲ τὸ

‘Αλίμονό σου, Ιερουσαλήμ’

όταν πια ζούσε ευνοούμενος των αυτοκρατόρων στη Ρώμη, ήταν να επιφοίσει όλες τις ευθύνες στις αντιμαχόμενες φατρίες των Ιουδαίων και ιδιαίτερα σε αυτήν των ζηλωτών, απαλλάσσοντας έτσι από κάθε υπαιτιότητα τον ιουδαϊκό λαό και την αριστοκρατία. Στο πέμπτο και στο έκτο βιβλίο του έργου εξιστορείται η πολιορκία και η άλωση της Ιερουσαλήμ (70 μ.Χ.). Στο απόσπασμα από το έκτο βιβλίο που ανθολογείται εδώ περιγράφεται η περπόληση του Ναού μετά την κατάληψη της πόλης αλλά και το κλίμα που είχε διαμορφωθεί σ’ αυτήν από διάφορους ψευδοπροφήτες.

- 271 Ο Ναός λαμπάδιαζε και οι στρατιώτες άρπαζαν ό,τι έβρισκαν μπροστά τους, και οι σκοτωμένοι δεν είχαν μετρημό. Ούτε για ηλικία υπήρχε έλεος ούτε ντροπή για ό,τι ήταν σεβαστό. Αλλά και παιδιά και γέροντες, και λαϊκοί και ιερείς όμοια περνούσαν από το μαχαίρι· όλες τις τάξεις τις είχε περιλάβει ο πόλεμος και χτυπούσε μαζί αυτούς που
- 272 ικέτευαν και αυτούς που αντιστέκονταν. Αντηχούσε η φλόγα και απλωνόταν μακριά ανάμιχτη με τους στεναγμούς αυτών που έπεφταν, ενώ το ύψος του λόφου και η έκταση της φωτιάς έδιναν την εντύπωση ότι καιγόταν όλη η πόλη, κι από το βουητό εκείνο δεν θα μπορούσε
- 273 κανένας να φανταστεί πιο μεγάλο ή πιο φοβερό. Από τη μια ο αλαγμός των ρωμαϊκών λεγεώνων που ορμούσαν κατά μάζες μαζί με την κραυγή των στασιαστών περικυκλωμένων από φωτιά και ξίφη, κι από την άλλη η φυγή του λαού που είχε απομείνει ψηλά και έτρεχε
- 274 πανικόβλητος στους εχθρούς και οι θρήνοι για τη συμφορά. Και ήταν σε συμφωνία με τις κραυγές όσων ήταν πάνω στο λόφο οι κραυγές του πλήθους μέσα στην πόλη. Τότε όμως πολλοί που ήταν εξαντλημένοι από την πείνα και βουβοί, μόλις είδαν τη φωτιά του Ναού, ξαναβρήκαν τη δύναμή τους για θρήνους και κραυγές. Αντηχούσαν μαζί η Περαία και τα γύρω βουνά κάνοντας τη βουή τρομακτικότερη.
- 275 Αλλά φοβερότερα από το βουητό ήταν τα παθήματά τους. Θα νόμιζε κανένας ότι ο ιερός λόφος έβραζε από τους πρόποδες κυκλωμένος ολόγυρα από τη φωτιά, κι ότι το αίμα ήταν πιο άφθονο από τη

- 276 αἷμα τοῦ πυρὸς εἶναι καὶ τῶν φοινεύοντων πλείους τοὺς φοινευομέ-
 νους· οὐδαμοῦ γὰρ ἡ γῆ διεφαίετο τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ σωροῖς
 277 ἐπιβαίνοντες οἱ στρατιῶται σωμάτων ἐπὶ τοὺς διαφεύγοντας ἔθε-
 278 ον, τὸ μὲν οὖν ληστροικὸν πλῆθος ὡσάμενοι τοὺς Ῥωμαίους μόλις
 εἰς τὸ ἔξω διεκπύπτουσιν ἱερὸν κάκειθεν εἰς τὴν πόλιν, τοῦ δημοτι-
 279 κοῦ δὲ τὸ λειφθὲν ἐπὶ τὴν ἔξω στοὰν κατέφυγε, τῶν δὲ ἱερέων
 τινὲς τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοὺς τε ὀβελούς καὶ τὰς ἑδρας
 αὐτῶν μολίβδου πεπονημένας ἀνασπῶντες εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἠφί-
 280 εσαν, αὐτοὶ δὲ ὥς οὔτε ἡνῶν τι καὶ τὸ πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ἀνεκρήγνυ-
 το, ἐπὶ τὸν τοῖχον ἀναχωρήσαντες ὄντα ὀκτάπηχυν τὸ εὖρος ἔμε-
 281 νον, δύο γε μὴν τῶν ἐπισήμων, παρὸν σωθῆναι πρὸς Ῥωμαίους
 μεταστάσιν ἢ διακαρτερεῖν πρὸς τὴν μετὰ τῶν ἄλλων τύχην,
 282 ἑαυτοὺς ἔρριψαν εἰς τὸ πῦρ καὶ τῷ ναῷ συγκατεφλέγησαν, Μηί-
 ρός τε υἱὸς Βελγᾶ καὶ Ἰώσηπος Δαλαίου.
 283 Ῥωμαῖοι δὲ μάταιον τὴν ἐπὶ τοῖς πέριξ φειδῶ κρῖναντες τοῦ
 ναοῦ φλεγομένου πάντα συνεπύμπρασαν, τὰ τε λείψανα τῶν
 284 στοῶν καὶ τὰς πύλας πλὴν δύο, τῆς μὲν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν τῆς
 δὲ μεσημβρινῆς· καὶ ταύτας ὕστερον κατέσκαψαν, ἔκαιον δὲ καὶ
 τὰ γαζοφυλάκια, ἐν οἷς ἄπειρον μὲν χρημάτων πλῆθος ἄπειροι δ'
 ἐσθῆτες καὶ ἄλλα κεμήλια, συνελόντι δ' εἰπεῖν, πᾶς ὁ Ἰουδαίων
 σεσῶρευτο πλοῦτος, ἀνεσκευασμένων ἐκεῖ τοὺς οἴκους τῶν εὐπό-
 285 ρων, ἦκον δὲ καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν στοὰν τοῦ ἔξωθεν ἱεροῦ· κατα-
 φεύγει δ' ἐπ' αὐτὴν ἀπὸ τοῦ δήμου γυναῖκα καὶ παῖδια καὶ σύμμι-
 286 κτος ὄχλος εἰς ἑξακισχιλίους, πρὶν δὲ Καίσαρα κρῖναί τι περὶ
 αὐτῶν ἢ κελεύσαι τοὺς ἡγεμόνας, φερόμενοι τοῖς θυμοῖς οἱ στρα-
 τιῶται τὴν στοὰν ὑφάπτουσι, καὶ συνέβη τοὺς μὲν ῥιπτοῦντας
 αὐτοὺς ἐκ τῆς φλογὸς διαφθαρῆναι, τοὺς ἐν αὐτῇ· περιεσώθη δὲ
 285 ἐκ τῶσδ' οὐδεὶς, τούτοις αἷτιος τῆς ἀπωλείας ψευδοπροφήτης
 τις κατέστη κατ' ἐκείνην κηρύξας τὴν ἡμέραν τοῖς ἐπὶ τῆς πόλε-
 286 ως, ὡς ὁ θεὸς ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀναβῆναι κελεύει δεξομένους τὰ σημεῖα
 τῆς σωτηρίας, πολλοὶ δ' ἦσαν ἐγκάθετοι παρὰ τῶν τυράννων τό-
 τε πρὸς τὸν δῆμον προφήται προσμένειν τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ βοή-
 θειαν καταγγέλλοντες, ὡς ἤττον αὐτομολοῖεν καὶ τοὺς ἐπάνω δέ-

- φωτιά και περισσότεροι οι σκοτωμένοι από αυτούς που τους σκότω-
 276 ναν. Πού να φανεί η γη από τους νεκρούς. Αλλά οι στρατιώτες, πα-
 τώντας πάνω στους σωρούς των πτωμάτων, κυνηγούσαν όσους προ-
 277 σπαθούσαν να διαφύγουν. Το πλήθος λοιπόν των ληστών απωθώντας
 τους Ρωμαίους ξεγλιστρούσε με δυσκολία στο έξω ιερό κι από κει
 στην πόλη, ενώ όσοι απόμειναν από το λαό κατέφυγαν στην έξω
 278 στοά. Κάποιοι από τους ιερείς στην αμχή ξήλωναν από το Ναό τους
 οβελούς και τις μολύβδινες βάσεις τους και τους σφενδόνιζαν κατά
 279 των Ρωμαίων. Έπειτα όμως, αφού τίποτα δεν πετύχαιναν ενώ η φω-
 τιά ανέβαινε προς το μέρος τους, τραβήχτηκαν στον τοίχο που είχε
 280 πλάτος οχτώ πήχεις και εκεί περίμεναν. Δύο όμως από τους επίση-
 μους, παρόλο που μπορούσαν να σωθούν πηγαίνοντας στους Ρωμαί-
 ους ή να περιμένουν να συμμεριστούν την τύχη των άλλων, ρίχτηκαν
 στη φωτιά και έγιναν παρανάλωμα μαζί με το Ναό· ήταν ο Μηρός
 του Βελγά και ο Ιώσηπος του Δαλαίου.
- 281 Οι Ρωμαίοι, θεωρώντας ανώφελη την προσπάθεια να προφυλάξουν
 τα γύρω κτίρια ενώ ο Ναός καιγόταν, έβαλαν φωτιά σε όλα, και
 στ’ απομεινάρια των στοών και στις πυλές, εκτός από δύο, τη μία
 στ’ ανατολικά και την άλλη νότια. Αργότερα τις γκρέμισαν κι αυτές
 282 απ’ τα θεμέλια. Μαζί έκαιγαν και τα θησαυροφυλάκια όπου υπήρχε
 άπειρο χρήμα, άπειρος ρουχισμός και άλλα κειμήλια, μ’ ένα λόγο ή-
 ταν σωρευμένος όλος ο πλούτος των Ιουδαίων· εκεί είχαν μεταφέρει
 οι εύποροι τον πλούτο τους.
- 283 Πήγαν και στην άλλη στοά του εξωτερικού ιερού. Σ’ αυτήν είχαν
 καταφύγει τα γυναικόπαιδα του λαού και όχλος ανάκατος, γύρω
 284 στους έξι χιλιάδες. Πριν λοιπόν πάρει ο Καίσαρας την απόφασή του
 γι’ αυτούς ή διατάξει τους επικεφαλής, οι στρατιώτες, σπρωγμένοι α-
 πό τη μανία τους, βάζουν φωτιά στη στοά. Κι έγινε τούτο. Κάηκαν κι
 όσοι πηδούσαν από τη στοά αλλά κι όσοι παρέμειναν σ’ αυτήν. Από
 285 τόσο πλήθος δεν σώθηκε κανένας. Αίτιος του χαμού τους στάθηκε
 κάποιος ψευδοπροφήτης που προφήτεψε εκείνη την ημέρα σε όσους
 ήταν μέσα στην πόλη ότι ο Θεός προστάζει ν’ ανεβούν στο ιερό για να
 λάβουν τα σημεία της σωτηρίας.
- 286 Υπήρχαν πολλοί προφήτες τότε μέσα στο λαό, εγκάθετοι των τυ-
 ράννων, που κήρυτταν να περιμένουν τη βοήθεια του Θεού. Έτσι θα
 αυτομολούσαν λιγότερο, και ξεπερνώντας κάθε φόβο και προφύλαξη

287 οὓς καὶ φυλακῆς γενομένους ἐλπίς παρακροτοίη. πείθεται δὲ τα-
 χέως ἄνθρωπος ἐν συμφοραῖς, ὅταν δ' ἤδη καὶ τῶν κατεχόντων
 δεινῶν ἀπαλλαγὴν ὁ ἐξαπατῶν ὑπογράφη, τότε ὁ πάσχων ὅλος
 γίνεται τῆς ἐλπίδος.

288 τὸν γοῦν ἄθλιον δῆμον οἱ μὲν ἀπατεῶνες καὶ καταψευδόμενοι
 τοῦ θεοῦ τηνικαῦτα παρέπειθον, τοῖς δ' ἐναργέσι καὶ προσημαί-
 νουσι τὴν μέλλουσαν ἐρημίαν τέρασιν οὔτε προσείχον οὔτ' ἐπί-
 στευνον, ἀλλ' ὡς ἐμβεβροντημένοι καὶ μήτε ὄμματα μήτε ψυχὴν
 ἔχοντες τῶν τοῦ θεοῦ κηρυγμάτων παρήκουσαν

.

300 τὸ δὲ τούτων φοβερώτερον, Ἰησοῦς γάρ τις υἱὸς Ἀνανίου τῶν
 ἰδιωτῶν ἄγρικός πρὸ τεσσάρων ἐτῶν τοῦ πολέμου τὰ μάλιστα
 τῆς πόλεως εἰρηνευομένης καὶ εὐθηνούσης, ἐλθὼν εἰς τὴν ἐορτὴν,
 ἐν ἣ σκηνοποιεῖσθαι πάντας ἔθος τῷ θεῷ, κατὰ τὸ ἱερὸν ἐξαπίνης
 301 ἀναβοᾶν ἤρξατο “φωιὴ ἀπὸ ἀνατολῆς, φωιὴ ἀπὸ δύσεως, φωιὴ
 ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, φωιὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναόν,
 φωιὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωιὴ ἐπὶ τὸν λαὸν πάντα,”
 τοῦτο μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ κατὰ πάντας τοὺς στενωποὺς πε-
 302 ρίξει κεκραγώς. τῶν δὲ ἐπισήμων τινὲς δημοτῶν ἀγανακτήσαντες
 πρὸς τὸ κακόφημον συλλαμβάνουσι τὸν ἄνθρωπον καὶ πολλαῖς
 αἰκίζονται πληγαῖς, ὁ δὲ οὔθ' ὑπὲρ αὐτοῦ φθελγόμενος οὔτε ἰδίᾳ
 303 πρὸς τοὺς παῖοντας, ἃς καὶ πρότερον φωνὰς βοῶν διετέλει, νομί-
 σαντες δὲ οἱ ἄρχοντες, ὅπερ ἦν, δαμονιώτερον τὸ κίνημα τῶνδ' ἀνδρῶν
 304 ἀνάγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν παρὰ Ῥωμαίους ἑπαρχόν. εἴθα μάλιστα
 μέχρι ὁστέων ξαινόμενος οὔθ' ἰκέτευσεν οὔτ' ἐδάκρυσεν, ἀλλ' ὡς
 ἐνὴν μάλιστα τὴν φωιὴν ὀλοφυρτικῶς παρεκκλίνων πρὸς ἐκά-
 305 στην ἀπεκρίνατο πληγὴν ‘αἰαὶ Ἱεροσολύμοις.’ τοῦ δ' Ἀλβίνου διε-
 ρωτῶντος, οὗτος γὰρ ἑπαρχος ἦν, τίς εἶπεν καὶ πόθεν, καὶ διὰ τί
 ταῦτα φθέγγετο, πρὸς ταῦτα μὲν οὐδ' ὅτι οὐκ ἀπεκρίνατο, τὸν δὲ
 ἐπὶ τῇ πόλει θρήνον εἶρων οὐ διέλειπεν, μέχρι καταγνοὺς μανίαν ὁ
 306 Ἀλβίνος ἀπέλυσεν αὐτόν. ὁ δὲ τὸν μέχρι τοῦ πολέμου χρόνον οὔτε
 προσήει τι τῶν πολιτῶν οὔτε ὥφθη λαλῶν, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν
 307 ὥσπερ εὐχὴν μεμελετηκῶς ‘αἰαὶ Ἱεροσολύμοις’ ἐθρήνει. οὔτε δέ

287 θα τους παραπλανούσε η ελπίδα. Ο άνθρωπος στις συμφορές πείθεται εύκολα, κι όταν αυτός που τον ξεγελά περιγράφει και την απαλλαγή από τα δεινά που τον ταλαιπωρούν, τότε ο βασανισμένος παραδίνεται ολόκληρος στην ελπίδα.

288 Τον δυστυχισμένο λαό λοιπόν παραπλανούσαν τότε οι απατεώνες και ψευδοκήρυκες του Θεού, και μήτε πρόσεχε μήτε πίστευε στα ολοφάνερα σημεία που προμηνούσαν τη μελλοντική ερήμωση. Αλλά σαν να είχαν κεραυνοβοληθεί και να μην είχαν μήτε μάτια μήτε ψυχή, άκουσαν λανθασμένα τις παραγγελίες του Θεού.

.....

300 Και το πιο φοβερό απ' αυτά: τέσσερα χρόνια πριν από τον πόλεμο, και ενώ η πόλη περνούσε μέρες αδιατάραχτης ειρήνης και ευημερίας, κάποιος Ιησούς γιος του Ανανία, ένας απλός χωρικός, ήρθε στην εορτή που είχαν τη συνήθεια να στήνουν σκηνές για το Θεό. Αφού λοιπόν
301 στάθηκε προς το ιερό, ξαφνικά άρχισε να φωνάζει: «Φωνή από την ανατολή, φωνή από τη δύση, φωνή από τους τέσσερις ανέμους, φωνή κατά της Ιερουσαλήμ και του Ναού, φωνή κατά των αντρών και των γυναικών, φωνή κατά του λαού όλου». Γύριζε σ' όλα τα στενά μέρα
302 και νύχτα και φώναζε τα ίδια λόγια. Κάποιοι από τους επίσημους πολίτες που αγανάκτησαν με τους δυσοίωνους λόγους, συνέλαβαν τον άνθρωπο και τον καταπλήγωσαν με τα χτυπήματά τους. Αυτός όμως, ούτε για να υπερασπιστεί τον εαυτό του έλεγε τίποτα ούτε έδινε εξηγήσεις, ιδιαιτέρως σ' αυτούς που τον χτυπούσαν, αλλά φώναζε συνέχεια τις ίδιες λέξεις που έλεγε πρώτα.

303 Νομίζοντας οι άρχοντες —που ήταν και η αλήθεια— ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου είχε κάτι δαιμονικό, τον οδήγησαν στον ρωμαίο έπαρχο. Εδώ, αν και το μαστίγιο τον έσκιζε ως τα κόκαλα, ούτε ικέτεψε ούτε δάκρυσε καν. Αλλά κάνοντας όσο το δυνατό θρηνητικότερη τη φωνή του, απαντούσε σε κάθε χτύπημα «Αλίμονό σου, Ιερουσαλήμ».
305 Στις ερωτήσεις του Αλβίνου —αυτός ήταν ο έπαρχος— ποιος ήταν και από πού ήρθε και γιατί έλεγε αυτά τα πράγματα, δεν απαντούσε το παραμικρό, δεν έπαυε όμως να θρηνηλογεί για την πόλη, ώπου ο Αλβίνος τον έβγαλε τρελό και τον απέλυσε. Κι αυτός ως την έκρηξη του πολέμου ούτε πλησίασε κανέναν πολίτη ούτε τον είδαν να μιλάει σε κανέναν, αλλά σαν να είχε αποστηθίσει κάποια προσειχή
307 θρηνούσε όλη τη μέρα «Αλίμονό σου, Ιερουσαλήμ». Ούτε κανέναν

- τινι τῶν τυπτόντων αὐτὸν ὁσημέραι κατηράτο οὔτε τοῖς τροφῆς
 μεταδιδόντας εὐλόγει. μία δὲ πρὸς πάντας ἦν ἡ σκεθρωπὴ
 308 κληδῶν ἀποκρίσις. μάλιστα δ' ἐν ταῖς ἐορταῖς ἐκεκράγει· καὶ
 τοῦτ' ἐφ' ἑπτὰ ἔτη καὶ μῆνας πέντε εἶρων οὔτ' ἡμβλυνεν τὴν
 φωνὴν οὔτ' ἔκαμιν. μέχρις οὗ κατὰ τὴν πολιορκίαν ἔργα τῆς κλη-
 309 δόνος ἰδὼν ἀνεπαύσατο. περιῶν γὰρ ἀπὸ τοῦ τείχους αἰαὶ πάλιν
 τῇ πόλει καὶ τῷ λαῷ καὶ τῷ ναῷ διαπρύσιον ἔβόα. ὡς δὲ τελευ-
 ταῖον προσέθηκεν αἰαὶ δὲ κάμοι· λίθος ἐκ τοῦ πετροβόλου σχα-
 σθεῖς καὶ πλήξας αὐτὸν παραχρῆμα κτείνει. φθεγγομένην δ' ἔτι
 310 ταῦτά τις ἐννοῶν εὐρήσει τὸν μὲν θεὸν ἀνθρώπων κηδόμενον
 καὶ παντοίως προσημαίνοντα τῷ σφετέρῳ γένει τὰ σωτήρια. τοὺς
 311 δ' ὑπ' ἀνοίας καὶ κακῶν αἰσθαυρέτων ἀπολλυμένους, ὅπου γε Ἰου-
 δαῖοι καὶ τὸ ἱερὸν μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῆς Ἀντωνίας τετράγωνον
 ἐποίησαν, ἀναγεγραμμένον ἐν τοῖς λογίοις ἔχοντες ἀλώσεσθαι τὴν
 πόλιν καὶ τὸν ναόν, ἐπειδὴν τὸ ἱερὸν γένηται τετράγωνον.

Ανασύνθεση τμήματος των οικοδομημάτων του ναοῦ της Ιερουσαλήμ, ὅπως εἶχαν χτιστεῖ ἐπὶ Ηρώδη (Σχέδιο: P. Mazar).

- από αυτούς που του έδιναν τροφή ευλογούσε· η ίδια λυπητερή φράση
 308 ήταν απάντηση σε όλους. Στις εορτές φώναζε περισσότερο. Θρηνηλο-
 γώντας έτσι εφτά χρόνια και πέντε μήνες, ούτε τη φωνή του άλλαζε
 ούτε κουραζόταν, ώσπου κατά την πολιορκία, βλέποντας έργο την
 309 προφητεία του, ξεκουράστηκε. Τριγυρίζοντας στο τείχος φώναζε δια-
 περαστικά: «Αλίμονο πάλι στην πόλη και το λαό και το Ναό». Κι ό-
 ταν στο τέλος πρόσθεσε «αλίμονό μου κι εμένα», μια πέτρα φεύγο-
 ντας από ένα μηχανήμα, τον πέτυχε και τον σκότωσε. Αμέσως του έ-
 φυγε η ψυχή ενώ έλεγε αυτή την προφητεία.
 310 Όταν αναλογιστεί κανένας αυτά τα πράγματα θα βρει ότι ο Θεός
 φροντίζει για τους ανθρώπους και προλέγει με κάθε τρόπο πώς θα
 σωθεί ο λαός του. Οι άνθρωποι όμως από ανοησία και λανθασμένες
 311 δικές τους επιλογές χάνονται. Έτσι οι Ιουδαίοι μετά την εκθεμελίωση
 της Αντωνίας έκαναν το ιερό τετράγωνο, παρόλο που έχουν γραμμέ-
 νο στα βιβλία τους ότι η πόλη κι ο Ναός θα κυριευθούν, όταν το ιερό
 γίνει τετράγωνο.

(μετάφραση Ιγνάτιος Σακαλής)

ΑΡΡΙΑΝΟΣ

(περ. 95 – περ. 175 μ.Χ.)

214. – Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις 2.3.1–8

Στο ἔργο που φέρει τον τίτλο Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις ο Ἀρριανὸς περιγράφει, σε ἕφος που θυμίζει Ξενοφῶντα, την ἐκστρατεία του Μ. Ἀλεξάνδρου. Στόχος του Ἀρριανού ἦταν νὰ δώσει ἀντικειμενικὴ καὶ νηφάλια εἰκόνα του Ἀλεξάνδρου, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τις μυθιστορηματικὲς παραμορφώσεις που υπήρχαν σὲ ἔργα προγενεστέρων. Στὸ ἀπόσπασμα που ἀκολουθεῖ περιγράφεται ἡ ἀφιξη τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ 333 π.Χ., στὸ Γόρδιον (παλιὰ ἑδρα τῶν βασιλιάδων τῆς Φρυγίας που εἶχε πάρει τὸ ὄνομά της ἀπὸ τον οἰκίστη μινυτικὸ βασιλιά), ὁ σχετικὸς με τὸν περίφημο ᾿γόρδιο δεσμός¹ μύθος καὶ ἡ παράδοση γιὰ τὸν τρό-

- 3 Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἐς Γόρδιον παρήλθε, πόθος λαμβάνει αὐτὸν ἀνελθόντα ἐς τὴν ἄκραν, ἵνα καὶ τὰ βασιλεία ἦν τὰ Γορδίου καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Μίδου, τὴν ἄμαξαν ἰδεῖν τὴν Γορδίου καὶ τοῦ ζυγοῦ
- 2 τῆς ἁμάξης τὸν δεσμόν. λόγος δὲ περὶ τῆς ἁμάξης ἐκείνης παρὰ τοῖς προσχώροις πολὺς κατεῖχε, Γόρδιον εἶναι τῶν πάλοι Φρυγῶν ἄνδρα πέννητα καὶ ὀλίγην εἶναι αὐτῷ γῆν ἐργάζεσθαι καὶ ζεύγη
- 3 βοῶν δύο· καὶ τῷ μὲν ἄροτριᾶν, τῷ δὲ ἁμαξεῖν τὸν Γόρδιον, καὶ ποτε ἄρουντος αὐτοῦ ἐπιστῆναι ἐπὶ τὸν ζυγὸν αἰτὸν καὶ ἐπιμείναι ἔστε ἐπὶ βουλυτὸν καθήμενον· τὸν δὲ ἐκπλαγέντα τῇ ὄψει ἰέναι κοινώσσοντα ὑπὲρ τοῦ θεοῦ παρὰ τοὺς Τελμοσσέας τοὺς μάντις· εἶναι γὰρ τοὺς Τελμοσσέας σοφοὺς τὰ θεῖα ἐξηγέσθαι καὶ σφισιν ἀπὸ γένους
- 4 δεδόσθαι αὐτοῖς καὶ γυναιξίν καὶ παισὶ τὴν μαντείαν. προσάγοντα δὲ κώμη τινὶ τῶν Τελμοσσέων ἐντυχεῖν παρθένῳ ὑδρευομένη καὶ πρὸς ταύτην εἰπεῖν ὅπως οἱ τὸ τοῦ αἰτοῦ ἔσχε· τὴν δέ, εἶναι γὰρ καὶ αὐτὴν τοῦ μαντικοῦ γένους, θύειν κελεῦσαι τῷ Διὶ τῷ βασιλεῖ.

¹ Μινυτικὸς βασιλιάς τῆς Φρυγίας, γνωστός γιὰ τὰ αἰμώδη πλοῦτή του.

² Ὁ ᾿γυγόδεσμος (δεσμός) ἦταν ἡμάντας με τὸ ὁποῖο συνδεόταν ὁ βυμός (τὸ ξύλο τῆς ἁμαξας που ἐκτενιόταν ἀπὸ τὴ μέση τοῦ ἄξονα μέχρι τὸν ζυγὸ) καὶ ὁ ζυγός.

Ο γόρδιος δεσμός

πο με τον οποίο τον έλυσε ο Αλέξανδρος. Η επιθυμία του Αλεξάνδρου να λύσει τον δεσμό μπορεί να θεωρηθεί ότι υποδηλώνει την επιθυμία του να κατακτήσει τον κόσμο. Η παρουσιαζόμενη επίσης εκδοχή του ιστορικού Αριστόβουλου για τη λύση του δεσμού αποτελεί έμμεσο έπαινο της μόρφωσης του Αλεξάνδρου. Ο τελευταίος μπόρεσε, σύμφωνα με την εκδοχή αυτή, να λύσει τον δεσμό, αφού τράβηξε τον 'μικρό πάσσαλο' (έστορα: η λέξη είναι ομηρική) της αρχαίας άμαξας, γεγονός που υπονοεί ότι τον βοήθησε η γνώση του Ομήρου.

- 3 Όταν ο Αλέξανδρος έφθασε στο Γόρδιο, κυριεύθηκε από μεγάλη επιθυμία να ανέβει στην ακρόπολη, όπου ήταν τα ανάκτορα του Γορδίου και του γιου του Μίδα,³ για να δει την άμαξα του Γορδίου καθώς και το ζυγόδεσμο³ της άμαξας. Για την άμαξα εκείνη κυκλοφορούσε ανάμεσα στους γείτονες μια πολύ διαδεδομένη παράδοση: ο Γόρδιος ήταν ένας άνθρωπος φτωχός, καταγόμενος από τους παλιούς Φρύγες, που είχε μικρή έκταση καλλιεργήσιμης γης και δυο ζευγάρια βόδια· με το ένα όργωνε το χωράφι του και το άλλο το έζευε στην άμαξα. Ενώ λοιπόν κάποια μέρα όργωνε το χωράφι του, ένας αετός κάθισε πάνω στο ζυγό και εξακολούθησε να κάθεται σε αυτόν ως την ώρα που εξέριψε τα βόδια του. Ο Γόρδιος ταραχτηκε από την εμφάνιση του αετού και πήγε να ανακοινώσει το θείκό σημάδι στους μάντεις Τελμισσείς,³ γιατί οι Τελμισσείς γνώριζαν καλά να εξηγούν τα θείκα σημάδια, επειδή είχε παραχωρηθεί στους ίδιους, στις γυναίκες και στα παιδιά τους από γενιά σε γενιά το χάρισμα της μαντείας. Ενώ λοιπόν πλησίαζε σε ένα χωριό των Τελμισσέων, συνάντησε ένα κορίτσι που έπαιρνε νερό και της διηγήθηκε, πώς έγινε η εμφάνιση του αετού· εκείνη λοιπόν, που καταγόταν επίσης από το μαντικό γένος, του υπέδειξε να προσφέρει θυσία στον Δία τον βασιλιά, ξαναγυρίζοντας στο ίδιο

³ Η Τελμισσός ήταν πόλη στα παράλια της Λυκίας. Οι κάτοικοί της φημίζονταν για τις μαντικές τους ικανότητες.

- ἐπανελθόντα ἐς τὸν τόπον αὐτόν, καί, δεηθῆναι γὰρ αὐτῆς Γόρδιον
τὴν θυσίαν ξυνεπισπομένην οἱ αὐτὴν ἐξηγήσασθαι, θῦσαί τε ὅπως
ἐκείνη ὑπετίθετο τὸν Γόρδιον καὶ ξυγγενέσθαι ἐπὶ γάμῳ τῇ παιδί
5 καὶ γενέσθαι αὐτοῖν παῖδα Μῖδαν ὄνομα. ἤδη τε ἄνδρα εἶναι τὸν
Μῖδαν καλὸν καὶ γενναῖον καὶ ἐν τούτῳ στάσει πείζεσθαι ἐν σφίσι
τοὺς Φρύγας, καὶ γενέσθαι αὐτοῖς χρησμόν, ὅτι ἄμαξα ἄξει αὐτοῖς
βασιλέα καὶ ὅτι οὗτος αὐτοῖς καταπαύσει τὴν στάσιν, ἔτι δὲ περὶ
αὐτῶν τούτων βουλευομένοις ἐλθεῖν τὸν Μῖδαν ὁμοῦ τῷ πατρὶ καὶ
6 τῇ μητρὶ καὶ ἐπιστῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῇ ἀμάξῃ, τοὺς δὲ ξυμβολό-
ντας τὸ μαντεῖον τοῦτον ἐκείνον γινῶναι ὄντα, ὄντινα ὁ θεὸς αὐτοῖς
ἔφραζεν, ὅτι ἄξει ἡ ἄμαξα· καὶ καταστήσῃ μὲν αὐτοὺς βασιλέα τὸν
Μῖδαν, Μῖδαν δὲ αὐτοῖς τὴν στάσιν καταπαῦσαι, καὶ τὴν ἄμαξαν
τοῦ πατρὸς ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀναθεῖναι χαριστήρια τῷ Διὶ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ
τοῦ αἵετος τῇ πομπῇ, πρὸς δὲ δὴ τούτοις καὶ τότε περὶ τῆς ἀμάξης
ἐμυθέετο, ὅστις λύσει τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀμάξης τὸν δεσμόν, τοῦτον
7 χρήναι ἄρξαι τῆς Ἀσίας, ἣν δὲ ὁ δεσμός ἐκ φλοιοῦ κρανίας καὶ τού-
του οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴ ἐφαίνετο. Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἀπόρων μὲν
εἶχεν ἐξευρεῖν λύσιν τοῦ δεσμοῦ, αὐτοὺς δὲ περιδεῖν οὐκ ᾔθελε, μή
τινα καὶ τοῦτο ἐς τοὺς πολλοὺς κίνησιν ἐργάσῃται, οἱ μὲν λέγουσιν,
ὅτι παίσας τῷ ξίφει διέκοψε τὸν δεσμόν καὶ λελύσθαι ἔφη· Ἀριστό-
βουλος δὲ λέγει ἐξελόντα τὸν ἔστορα τοῦ ῥυμοῦ, ὃς ἦν τύλος διαβε-
βλημένος διὰ τοῦ ῥυμοῦ διαμπάξ, ξυνέχων τὸν δεσμόν, ἐξελκύσαι
8 ἔξω τοῦ ῥυμοῦ τὸ <ν> ζυγόν, ὅπως μὲν δὴ ἐπράχθη, τὰ ἀμφὶ τῷ δε-
σμῷ τούτῳ Ἀλεξάνδρῳ οὐκ ἔχω ἰσχυρίσασθαι, ἀπηλλάγη δ' οὖν
ἀπὸ τῆς ἀμάξης αὐτός τε καὶ οἱ ἀμφ' αὐτόν ὡς τοῦ λογίου τοῦ ἐπὶ
τῇ λύσει τοῦ δεσμοῦ ξυμβεβηκότος, καὶ γὰρ καὶ τῆς νυκτὸς ἐκείνης
βρονταί τε καὶ σέλας ἐξ οὐρανοῦ ἐπεσήμηναν· καὶ ἐπὶ τούτοις ἔθνε
τῇ ὑστεραίᾳ Ἀλέξανδρος τοῖς φήμασι θεοῖς τὰ τε σημεῖα καὶ τοῦ δε-
σμοῦ τὴν λύσιν.

- μέρος. Ο Γόρδιος την παρακάλεσε να τον ακολουθήσει και να του υποδείξει, πώς να κάμει τη θυσία· αυτός πράγματι πρόσφερε τη θυσία κατά τον τρόπο που τον συμβούλευσε η κόρη, την παντρεύτηκε και απέκτησε μαζί της ένα γιο που τον ονόμασαν Μίδα. Και ήταν πια άνδρας ο Μίδας, ωραίος και ευγενικός, όταν οι Φρύγες ταλαιπωρούνταν από εμφύλια διαμάχη· τους δόθηκε τότε χρησμός ότι μια άμαξα θα τους φέρει βασιλιά και ότι αυτός θα καταπαύσει τη διαμάχη τους. Και ενώ ακόμη συσκέπτονταν για το ζήτημα αυτό, ήρθε ο Μίδας μαζί με τον πατέρα και τη μητέρα του και παρουσιάστηκε στη λαϊκή συνέλευση με την άμαξά του. Ερμηνεύοντας οι Φρύγες το χρησμό κατάλαβαν ότι ο Μίδας ήταν ο άνδρας που τους είχε πει ο θεός ότι θα τον έφερνε η άμαξα· ανακήρυξαν λοιπόν βασιλιά τους τον Μίδα· αυτός τους σταμάτησε την εμφύλια διαμάχη και αφιέρωσε την άμαξα του πατέρα του στην ακρόπολη ως ευχαριστήριο προσφορά στον Δία τον βασιλιά, γιατί έστειλε τον αετό. Κυκλοφορούσε ακόμα η εξής παράδοση σχετικά με την άμαξα. Όποιος θα έλυνε το ζυγόδεσμό της, αυτός ήταν πεπρωμένο να εξουσιάζει την Ασία. Ο ζυγόδεσμος αυτός ήταν κατασκευασμένος από φλοιό κρανιάς⁴ και δεν φαινόταν ούτε η αρχή ούτε το τέλος του. Ο Αλέξανδρος δεν μπορούσε να βρεί τρόπο να λύσει το ζυγόδεσμο, αλλά δεν ήθελε να τον αφήσει και άλυτο, μήπως αυτό προκαλέσει κάποια αναταραχή στον κόσμο. Άλλοι συγγραφείς αναφέρουν ότι χτύπησε με το ξίφος του το ζυγόδεσμο, τον έκοψε και είπε ότι τον έλυσε· ο Αριστόβουλος όμως λέει ότι ο Αλέξανδρος, αφού αφαίρεσε από τον άξονα το μικρό πάσσαλο, που ήταν ένα ξύλινο καρφί περασμένο πέρα-πέρα μέσα στον άξονα για να συγκρατεί το ζυγόδεσμο, τράβηξε το ζυγόδεσμο έξω από τον άξονα. Εγώ πάντως δεν είμαι σε θέση να βεβαιώσω, με ποιο τρόπο έλυσε ο Αλέξανδρος το ζυγόδεσμο. Αυτός όμως και η συνοδεία του απομαχρόνθηκαν από την άμαξα με την πεποίθηση ότι είχε εκπληρωθεί ο χρησμός ο σχετικός με το λύσιμο του ζυγόδεσμου. Και πράγματι εκείνη τη νύχτα βροντές και αστραπές το επιβεβαίωσαν· γι' αυτό την επόμενη μέρα ο Αλέξανδρος πρόσφερε θυσία στους θεούς που φανέρωσαν τα θεϊκά σημάδια και το λύσιμο του ζυγόδεσμου.

(μετάφραση Θ. Χ. Σαρκάκης)

⁴ Κρανιά: δέντρο γνωστό για το σκληρό ξύλο του.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

(περ. 120 – περ. 180 μ.Χ.)

215. – Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν §§ 41–45, 61–62

Ἡ πραγματεία του Λουκιανού Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν ἀποτελεῖ το μοναδικό συστηματικό ἔργο για τὴν ιστοριογραφία που ἔχει σωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐχει χαρακτηριστὴ ἐπιστολὴς καὶ ἡ συγγραφή τοποθετεῖται στο 166 μ.Χ. Ἀφορμὴ για τὴ συγγραφή του ἔργου στάθηκε ἡ ἐμφάνιση πληθώρας ιστοριογραφικῶν ἔργων μετὰ τὸν πόλεμο του Ρωμαίου αυτοκράτορα Βήρου ἐναντίον των Πάρθων (162-166 μ.Χ.), τα οποία ἐγκωμίαζαν χωρὶς μέτρο τα κατορθώματα των Ρωμαίων, ἐπιδεικνύοντας ἀρκετὲς φορές κακὸ γούστο. Ὁ Λουκιανός, ἀφού στο πρῶτο μέρος ἀναφέρεται — συχνά με εὐθυμὴ διάθεση — στα λάθη των συγγραφέων του ἱστορικῶν, δίνει στο δεύτερο μέρος με συστηματικότερο

- 41 τοιοῦτος οὖν μοι ὁ συγγραφεὺς. ἔστω ἄφοβος, ἀδέκαστος, ἐλεύθερος, παρρησίας καὶ ἀληθείας φίλος, ὥς ὁ καμικός φησὶν, τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην δὲ σκάφην ὀνομάσων, οὐ μίσει οὐδὲ φιλίᾳ νέμων οὐδὲ φειδόμενος ἢ ἐλεῶν ἢ αἰσχυνόμενος ἢ δυσωπούμενος, ἴσος δεκαστής, εὖνους ἅπασιν ἄχρι τοῦ μὴ θατέρω τι ἀπονεῖμαι πλεῖον τοῦ δέοντος, ξένος ἐν τοῖς βιβλίοις καὶ ἄπολις, αὐτόνομος, ἀβασίλευτος, οὐ τί τῷδε δόξει λογιζόμενος, ἀλλὰ τί πέπρακται λέγων.
- 42 ὁ δ' οὖν Θουκυδίδης εὖ μάλα ταῦτ' ἐνομοθέτησεν καὶ διέκρινεν ἀρετὴν καὶ κακίαν συγγραφικὴν, ὁρῶν μάλιστα θαυμαζόμενοι τὸν Ἡρόδοτον ἄχρι τοῦ καὶ Μούσας κληθῆναι αὐτοῦ τὰ βιβλία. κτῆμά τε γάρ φησιν μᾶλλον ἐς αἰὲν συγγράφειν ἢ περ ἐς τὸ παρὸν ἀγώνισμα, καὶ μὴ μνηῶδες ἀσπάζεσθαι ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγεννημένων ἀπολείπειν τοῖς ὕστερον, καὶ ἐπάγει τὸ χρήσιμον καὶ ὁ τέλος ἂν τις εὖ φρονῶν ὑπόθοιτο ἱστορίας, ὥς εἴ ποτε καὶ αὐτὸς τὰ ὅμοια καταλάβοι, ἔχοιεν, φησί, πρὸς τὰ προγεγραμμένα ἀποβλέποντες εὖ χρῆσθαι τοῖς ἐν ποσὶ.

Ο ιδεώδης ιστορικός

τρόπο συμβουλές προς τους επίδοξους ιστορικούς. Δύο κύριες ιδιότητες πρέπει να διαθέτει, σύμφωνα με τον Λουκιανό, ο καλός ιστορικός: «πολιτική σκέψη και συγγραφική ικανότητα. Η πρώτη είναι δώρο της φύσης που δεν δίδασκεται, ενώ η συγγραφική ικανότητα μπορεί να αποκτηθεί με πολλή άσκηση, συνεχή κόπο και μίμηση των αρχαίων» (§ 34). Ακολουθώντας τον Θουκυδίδη, αναγνωρίζει ως βασικό στόχο της ιστορίας, της οποίας το έργο αντιδιαστέλλει από αυτό της ρητορικής, την ωφέλεια των αναγνωστών με την έκθεση της αλήθειας, ενώ παράλληλα ψέγει την άκριτη μίμηση των κλασικών προτύπων.

- 41 Τέτοιος λοιπόν πρέπει κατά τή γνώμη μου να είναι ο ιστορικός: άφοβος, αδέκαστος, ελεύθερος, φίλος της παρρησίας και της αλήθειας, να ονομάζει «τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη», όπως λέει και ο κωμικός ποιητής, χωρίς να ικανοποιεί το μίσος ή τη φιλία, χωρίς να λυπάται ή να αισθάνεται οίκτο ή ντροπή ή να πτοείται. Να είναι δίκαιος δικαστής, ευνοϊκά διατεθειμένος προς όλους έως το σημείο να μην παραχωρεί περισσότερο από όσο πρέπει, ξένος και χωρίς πατρίδα στα βιβλία του, ανεξάρτητος, χωρίς να υπακούει σε κανένα βασιλιά, ούτε να υπολογίζει τι εντύπωση θα σχηματίσει ο ένας ή ο άλλος αλλά να γράφει ό,τι έγινε.
- 42 Ο Θουκυδίδης πολύ εύστοχα θέσπισε αυτούς τους κανόνες και διέκρινε τα προτερήματα του ιστορικού από τα ελαττώματα βλέποντας πόσο θαυμάστηκε ο Ηρόδοτος, ώστε τα βιβλία του να ονομαστούν Μούσες. Και λέει ότι έγραφε την ιστορία του περισσότερο για να μείνει αιώνιο χτῆμα παρά έργο επίκαιρου διαγωνισμού και ότι δεν προτιμά το μυθικό στοιχείο, αλλά κληροδοτεί στους μεταγενέστερους την αλήθεια των γεγονότων. Αναφέρει ακόμη τη χρησιμότητα της ιστορίας και ποιος πρέπει να είναι ο σκοπός της για κάθε συνετό άνθρωπο, ώστε, αν ποτέ συμβούν και πάλι παρόμοια γεγονότα, θα μπορεί στρέφοντας το βλέμμα προς τα παρελθόντα να αντιμετωπίσει σωστά τα παρόντα.

- 43 καὶ τὴν μὲν γνώμην τοιαύτην ἔχων ὁ συγγραφεὺς ἡκέτω μοι, τὴν δὲ φωνὴν καὶ τὴν τῆς ἐρμηνείας ἰσχύν, τὴν μὲν σφοδρὰν ἐκείνην καὶ κάρχαρον καὶ συνεχὴ ταῖς περιόδοις καὶ ἀγκύλην ταῖς ἐπιχειρήσεσιν καὶ τὴν ἄλλην τῆς ῥητορείας δεινότητα μὴ κομιδῇ τεθηγμένος ἀρχέσθω τῆς γραφῆς, ἀλλ' εἰρηνικώτερον διακείμενος, καὶ ὁ μὲν νοῦς σύστοιχος ἔστω καὶ πυκνός, ἡ λέξις δὲ σαφὴς καὶ πολιτικὴ, οἷα ἐπισημότατα δηλοῦν τὸ ὑποκείμενον.
- 44 ὥς γὰρ τῇ γνώμῃ τοῦ συγγραφέως σκοποὺς ὑπεθέμεθα παρρησίαν καὶ ἀλήθειαν, οὕτω δὲ καὶ τῇ φωνῇ αὐτοῦ εἰς σκοπὸς ὁ πρῶτος, σαφῶς δηλῶσαι καὶ φανότατα ἐμφανίσαι τὸ πρᾶγμα, μῆτε ἀπορρήτοις καὶ ἔξω πάτου ὀνόμασι μῆτε τοῖς ἀγοραίοις τούτοις καὶ καπηλικοῖς, ἀλλ' ὥς μὲν τοὺς πολλοὺς συνεῖναι, τοὺς δὲ πεπαιδευμένους ἐπαινεῖσαι, καὶ μὴν καὶ σχήμασι κεκοσμήσθω ἀνεπαχθεῖσι καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτον μάλιστα ἔχουσιν, ἐπεὶ τοῖς κατηρτυμένοις τῶν ζωμῶν εὐκότως ἀποφαίνει τοὺς λόγους.
- 45 καὶ ἡ μὲν γνώμη κοινωνεῖται καὶ προσαπτέσθω τι καὶ ποιητικῆς παρ' ὅσον μεγαληγόρος καὶ διηρμένη καὶ ἐκείνη, καὶ μάλισθ' ὅπου παρατάξει καὶ μάχαις καὶ ναυμαχίαις συμπλέκται· δέήσει γὰρ τότε ποιητικοῦ τινος ἀνέμου ἐπουριάσσοντος τὰ ἀκάτσια καὶ συνδιοίσοντος ὑψηλὴν καὶ ἐπ' ἄκρων τῶν κυμάτων τὴν ναῦν, ἡ λέξις δὲ ὁμῶς ἐπὶ γῆς βεβηκέτω, τῷ μὲν κάλλει καὶ τῷ μεγέθει τῶν λεγομένων συνεπαιρομένη καὶ ὥς ἐν μάλιστα ὁμοιουμένη, <μὴ> ξενίζουσα δὲ μὴδ' ὑπὲρ τὸν καιρὸν ἐνθουσιῶσα. κίνδυνος γὰρ αὐτῇ τό τε μέγιστον παρακινήσαι καὶ κατενεχθῆναι ἐς τὸν τῆς ποιητικῆς κορύβαντα, ὥστε μάλιστα πειστέον τηνικαῦτα τῷ χαλινῷ καὶ σωφρονητέον, εἰδότας ὥς ἵπποτυφία τις καὶ ἐν λόγοις πάθος οὐ μικρὸν γίνεται. ἄμεινον οὖν ἐφ' ἵππου ὀχουμένη τότε τῇ γνώμῃ τὴν ἐρμηνείαν πεζῇ συμπαραθεῖν, ἐχομένην τοῦ ἐφιππίου ὥς μὴ ἀπολείποιτο τῆς φορᾶς.
-
- 61 τὸ δ' ὅλον ἐκείνου μοι μέμνησο —πολλάκις γὰρ τοῦτο ἐρῶ— καὶ μὴ πρὸς τὸ παρὸν μόνον ὁρῶν γράφῃ ὥς οἱ νῦν ἐπαινέσονται σε καὶ τιμήσουσιν, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἐστοχασμένος

- 43 Τέτοιο τρόπο σκέψεως λοιπόν αν έχει ο συγγραφέας, ας έρθει σ' εμένα. Όσο για τη γλώσσα και την εκφραστική δύναμη, δεν πρέπει να ξεκινήσει το γράψιμο με πολύ ορμητικό ύφος υιοθετώντας τη σφοδρή εκείνη και αιχμηρή και μακροπερίοδη και περίπλοκη στα επιχειρήματα και τα λοιπά τεχνάσματα ρητορική δεξιότητα, αλλά με νηφάλια διάθεση. Η σκέψη του πρέπει να έχει συνοχή και να είναι πυκνή, το λεκτικό να έχει σαφήνεια και να ταιριάζει σε πολιτικές υποθέσεις κατά τρόπο που να εκφράζει με απόλυτη ακρίβεια το θέμα.
- 44 Γιατί, όπως για τη σκέψη του συγγραφέα θέσαμε ως σκοπό την παρησία και την αλήθεια, έτσι και για τη γλώσσα του πρώτος σκοπός πρέπει να είναι να δηλώσει με σαφήνεια και να εκθέσει με διαύγεια το ζήτημα χωρίς σπάνιες και ασυνήθιστες λέξεις ούτε με αγοραίες και φτηνές, αλλά τέτοιες, που το πλήθος να καταλαβαίνει και οι μορφωμένοι να επαινούν. Επίσης να στολίζει τους λόγους του με σχήματα απλά και ανεπιτήδευτα, επειδή διαφορετικά οι λόγοι του θα μοιάζουν με υπερβολικά καρυκευμένες σούπες.
- 45 Η σκέψη του συγγραφέα ας συμμετέχει και ας προσεγγίζει κάπως την ποίηση και ας είναι, όπως και εκείνη, μεγαλόπρεπη και υψηλή και μάλιστα όταν ασχολείται με παρατάξεις, μάχες και ναυμαχίες. Τότε θα χρειαστεί ένας ποιητικός άνεμος να φουσκώνει τα πανιά και να σηκώνει μαζί του το καράβι ψηλά στις κορυφές των κυμάτων. Η έκφραση όμως καλύτερα ας πατάει στη γη· μπορεί να ανυψώνεται στο κάλλος και στο μεγαλείο των ιστορουμένων και να εξομοιώνεται, όσο είναι δυνατό, με αυτά χωρίς όμως να ξενίζει και να ενθουσιάζει άκαιρα. Γιατί υπάρχει γι' αυτήν κίνδυνος και να φτάσει σε μεγάλη έξαψη και να περιπέσει στην ποιητική μανία. Επομένως θα πρέπει να υπακούσει στο χαλινάρι και να είναι φρόνιμη γνωρίζοντας ότι η υπερβολική υπερηφάνεια και στα λόγια ακόμα δεν είναι μικρή αρρώστια. Το καλύτερο λοιπόν είναι, ενώ η σκέψη πηγαίνει έφιππη, η έκφραση να πορεύεται πλάι της πεζή κρατώντας τη σέλλα, για να μη μείνει πολύ πίσω.
-
- 61 Γενικά να θυμάσαι εκείνο —και θα στο πω πολλές φορές— να γράφεις αποβλέποντας όχι μόνο στο παρόν για να σε επαινέσουν και να σε τιμήσουν οι σύγχρονοί σου, αλλά, έχοντας στόχο την αιωνιότη-

πρὸς τοὺς ἔπειτα μᾶλλον σύγγραφε καὶ παρ' ἐκείνων ἀπαίτει τὸν μισθὸν τῆς γραφῆς, ὡς λέγεται περὶ σοῦ, "ἐκείνος μέντοι ἐλεύθερος ἀνὴρ ἦν καὶ παρρησίας μεστός, οὐδὲν οὐδὲ κολακευτικὸν οὐδὲ δουλοπρεπὲς ἀλλ' ἀλήθεια ἐπὶ πᾶσι." τοῦτ', εἰ σωφρονοῖ τις, ὑπὲρ [τὰς] πάσας τὰς νῦν ἐλπίδας θέιτο ἂν, οὕτως ὀλιγοχρονίους οὖσας.

- 62 ὁρᾷς τὸν Κινίδιον ἐκείνον ἀρχιτέκτονα οἷον ἐποίησεν; οἰκοδομήσας γὰρ τὸν ἐπὶ τῇ Φάρῳ πύργον, μέγιστον καὶ κάλλιστον ἔργον ἀπάντων, ὡς πυρσεύοιτο ἀπ' αὐτοῦ τοῖς ναυτιλλομένοις ἐπὶ πολὺ τῆς θαλάττης καὶ μὴ καταφέρουντο εἰς τὴν Παραιτονίαν, παγχάλεπον, ὥς φασιν, οὖσαν καὶ ἄφυκτον εἰ τις ἐμπέσῃ εἰς τὰ ἔρματα — οἰκοδομήσας οὖν τὸ ἔργον ἔνδοθεν μὲν κατὰ τῶν λίθων τὸ αὐτοῦ ὄνομα ἐπέγραψεν, ἐπιχρίσας δὲ τιτάνῳ καὶ ἐπικαλύψας ἐπέγραψε τοῦνομα τοῦ τότε βασιλεύοντος, εἰδώς, ὅπερ καὶ ἐγένετο, πάντῳ ὀλίγου χρόνου συνεκπεσούμενα μὲν τῷ χρίσματι τὰ γράμματα ἐκφανησόμενον δέ, "Σώστρατος Δεξιφάνους Κινίδιος θεοῖς σωτήρσιν ὑπὲρ τῶν πλοῖζομένων." οὕτως οὐδ' ἐκείνος εἰς τὸν τότε καιρὸν οὐδὲ τὸν αὐτοῦ βίον τὸν ὀλίγον εἰσῆλθε, ἀλλ' εἰς τὸν νῦν καὶ τὸν αἰεὶ, ἄχρι ἂν ἐστήκῃ ὁ πύργος καὶ μένῃ αὐτοῦ ἡ τέχνη.

¹ Πρόκειται για το νηοῦμα μπροστά στην Αλεξάνδρεια, το οποίο συνδεόταν με στενή λωρίδα γῆς με την ξηρά. Επὶ Πτολεμαίου Β' του Φιλάδελφου ἀνατέθηκε (γύρω στο 280 π.Χ.) στον ἀρχιτέκτονα Σώστρατο ἀπὸ τὴν Κνίδο νὰ κτίσῃ τὸν περίφημο φάρο.

τα, γράφε για τους επερχομένους και από εκείνους να απαιτήσεις την αμοιβή για το έργο σου, ώστε να λένε για σένα: «Εκείνος ήταν ελεύθερος άνθρωπος και γεμάτος θάρρος, χωρίς να λέει κολακείες ούτε δουλοπρεπείς εκφράσεις αλλά την αλήθεια σε όλα». Αυτό τον κανόνα πρέπει κάθε φρόνιμος να τοποθετεί πάνω από όλες τις ελπίδες του παρόντος, που είναι τόσο βραχυχρόνιες.

62. Θυμάσαι τι έκανε ο αρχιτέκτονας εκείνος από την Κνίδο; Έχτισε τον πύργο στη νήσο Φάρο,² μέγιστο και κάλλιστο έργο, για να φωτίζονται από αυτό οι ναυτιλλόμενοι σε μεγάλη απόσταση μέσα στη θάλασσα, και να μην παρασύρονται στην Παραιτονία,³ ακτή πολύ δύσκολη, όπως λένε, που δε γλύτωνες αν έπεφτες στους βράχους της. Αφού λοιπόν έχτισε το έργο, έγραψε από μέσα, επάνω στην πέτρα, το όνομά του και κατόπιν το έχτισε με γύψο και το κάλυψε γράφοντας το όνομα του τότε βασιλιά, ξέροντας, όπως και έγινε, ότι σε λίγο χρόνο τα γράμματα θα πέσουν μαζί με το επίχρισμα και θα φανεί το Σώστρατος Δεξιφάνους Κνίδιος θεοίς σωτήρσιν υπέρ των πλοιζομένων.⁴ Έτσι ούτε εκείνος απέβλεπε στις τότε περιστάσεις ούτε στη σύντομη ζωή του, αλλά στη σημερινή εποχή και στη μελλοντική, όσο ο πύργος θα στέκεται όρθιος και θα διατηρείται η τέχνη του.

(μετάφραση Β. Τσακατίκας)

² Πόλη και λιμάνι της Αιγύπτου, περ. 300 χλμ. δυτικά της Αλεξάνδρειας.

³ Ο Σώστρατος, ο γιος του Δεξιφάνη, από την Κνίδο στους θεούς σωτήρες υπέρ των πλεόντων.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

(πιθ. 1ος αι. π.Χ.)

216. – Σοφοκλέους γένος καὶ βίος §§ 3–6. 20–23

Το έργο των μεγάλων ποιητών δημιουργήσε ήδη κατά τον 4ο αι. π.Χ. την ανάγκη να γίνει γνωστή και η ίδια η ζωή ποιητών και οι συνθήκες υπό τις οποίες συνέθεσαν τα έργα τους. Η ανάγκη αυτή οδήγησε στη συγγραφή βιογραφιών, αρχικά των σπουδαιότερων ποιητών, και αργότερα ρητόρων και ιστορικών. Η βιογραφία αυτής της κατηγορίας (δηλαδή σημαντικών μορφών των γραμμάτων), όπως και γενικότερα το λογοτεχνικό είδος της βιογραφίας στην αρχαιότητα, δεν έχει σταθερά χαρακτηριστικά. Κατά την ελληνιστική πάντως εποχή, στις προσεγμένες εκδόσεις των απάντων 'κλασικών' συγγραφέων, συνήθως προτασσόταν του έργου ο βίος του συγγραφέα. Το απόσπασμα από τη βιογρα-

- 3 διεπονήθη δὲ ἐν παισὶ καὶ περὶ παλαίστραν καὶ μουσικὴν, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων ἐστεφανώθη, ὥς φησιν Ἰστρος. ἐδιδάχθη δὲ τὴν μουσικὴν παρὰ Λάμπρῳ, καὶ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν Ἀθηναίων περὶ τρόπαιον ὄντων μετὰ λύρας γυμνὸς ἀλλημιμένος τοῖς παιανίζουσι τῶν ἐπινικίων ἐξήρχε.
- 4 παρ' Αἰσχύλῳ δὲ τὴν τραγωδίαν ἔμαθε, καὶ πολλὰ ἐκαινούργησεν ἐν τοῖς ἀγῶσι, πρῶτον μὲν καταλύσας τὴν ὑπόκρισιν τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν ἰδίαν μικροφωνίαν (πάλαι γὰρ καὶ ὁ ποιητὴς ὑπεκρίνετο αὐτός), τοὺς δὲ χορευτὰς ποιήσας ἀντὶ ἰβ' ἑ' καὶ τὸν τρίτον ὑποκριτὴν ἐξεύρε.
- 5 φασὶ δὲ ὅτι καὶ κιθάραν ἀναλαβὼν ἐν μόνῳ τῷ Θαμύριδι ποτε ἐκιθάρισεν, ὅθεν καὶ ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾷ μετὰ κιθάρας αὐτὸν γεγράφθαι.

¹ Μουσικός του 5ου αι. π.Χ. Αναφέρεται από τον Αριστοτέλη ως άξιός εκπρόσωπος —μαζί με άλλους— της παλιάς σχολής λυρικών ποιητών και μουσικών.

² Στην αρχαιότητα, για να γίνει κανείς ηθοποιός, απαιτούνταν πρωτίστως να έχει κατάλληλη φωνή (δυνατή και πλούσια).

³ Κάποιες πηγές ήδη στην αρχαιότητα απέδιδαν την εισαγωγή του τρίτου υποκριτή στον Αισχύλο (η Ὁρίστεια του Αισχύλου, που παρουσιάστηκε το 458 π.Χ., προϋποθέτει τρεῖς υποκριτές). Ο Αριστοτέλης στην Πoesική του την αποδίδει πάντως στον Σοφοκλή. Ίσως η και-

Ο βίος του Σοφοκλή

φία του Σοφοκλή που παρατίθεται εδώ προέρχεται από τον Βίο ενός ανώνυμου συμπλη-
τή του Ιου αι. π.Χ., ο οποίος άντλησε τις πληροφορίες του από αρκετές προγενέστερες
βιογραφίες του Σοφοκλή. Στις πηγές του συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων ο Αριστοτένης
από τον Τάραντα (4ος αι. π.Χ.), θεμελιωτής —εκτός από γνωστός θεωρητικός της μου-
σικής— της (σημιντικής) περιπατητικής βιογραφικής παράδοσης, και ο γραμματικός
Ίστρος (3ος αι. π.Χ.). Τις πληροφορίες για τη ζωή του Σοφοκλή οι βιογράφοι άντλησαν
σε πολλές περιπτώσεις από το ίδιο το έργο του ποιητή ή από τις αναφορές και τους υπαι-
νγμούς που υπήρχαν σε έργα κοινών ποιητών.

- 3 Παιδί ακόμα, σκληραγωγήθηκε με τους συνομηλίκους του στην παλαι-
στρα και διδάχτηκε μουσική. Και στους δύο τομείς κέρδισε νίκες και
στεφανώθηκε, καθώς λέει ο Ίστρος. Μουσική έμαθε κοντά στον Λά-
μπρο.¹ Μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, τη μέρα που οι Αθηναίοι
έστηναν το τρόπαιό τους, εκείνος κρατώντας λύρα, γυμνός, αλειμμέ-
νος με λάδι, διηύθυνε τον χορό που παιάνιζε τα επινίκια.
- 4 Κοντά στον Λισχύλο έμαθε την τέχνη της τραγωδίας. Στους δρα-
ματικούς αγώνες επέφερε πολλές καινοτομίες. Κατ' αρχήν, επειδή ο
ίδιος δεν είχε δυνατή φωνή,² κατάργησε την υπόκριση του ποιητή
(γιατί στο παρελθόν ο ποιητής έπαιρνε κι αυτός μέρος στην παράστα-
ση)³ ακόμη αύξησε τον αριθμό των μελών του χορού από δώδεκα σε
δεκαπέντε, και εισήγαγε τον τρίτο υποκριτή.⁴
- 5 Λέγεται ότι, όταν ανεβάστηκε το έργο του *Θάμυρις*,⁵ πήρε την κιθά-
ρα και έπαιξε ο ίδιος, για πρώτη και τελευταία φορά στη ζωή του. Γι'
αυτό και στην Ποικίλη Στοά⁶ απεικονίζεται κρατώντας κιθάρα.

νοτομία εισήχθη σε περίοδο που θα μπορούσε να αποδοθεί και στους δύο ποιητές.

⁴ Ο Θάμυρις, από τον οποίο πήρε τον τίτλο της η τραγωδία, ήταν μυθικός τραγουδιστής από τη Θράκη. Ισχυρίζεται ότι μπορούσε να νοσήσει σε αγώνα ακόμη και τις Μούσες, και εκεί-
νες για να τον τιμωρήσουν τον τίφλωσαν και τον έκαναν να ξεχάσει το τραγούδι.

⁵ Η Ποικίλη (= ζωγραφισμένη) Στοά βρισκόταν στη βορειοανατολική πλευρά της Αγοράς της
Αθήνας και είχε πάρει το όνομά της από τους ζωγραφικούς πίνακες που την κοσμούσαν.

- 6 Σάτυρος δέ φησιν ὅτι καὶ τὴν καμπύλην βακτηρίαν αὐτὸς ἐπενόησε. φησὶ δὲ καὶ Ἰστρος τὰς λευκὰς κρηπίδας αὐτὸν ἐξευρηκέναι, αἷς ὑποδεσμεύονται οἱ τε ὑποκριταὶ καὶ οἱ χορευταί· καὶ πρὸς τὰς φύσεις αὐτῶν γράψαι τὰ δράματα· ταῖς δὲ Μούσαις θίασον ἐκ τῶν πεπαιδευμένων συναγαγεῖν.

.....

- 20 τὸ πᾶν μὲν οὖν Ὀμηρικῶς ὠνόμαζε. τοὺς τε γὰρ μύθους φέρει κατ' ἵχνος τοῦ ποιητοῦ· καὶ τὴν Ὀδύσσειαν δὲ ἐν πολλοῖς δράμασιν ἀπογράφεται. παρετυμολογεῖ δὲ καθ' Ὀμηρον καὶ τοῦνομα τοῦ Ὀδυσσεύως·

ὀρθῶς δ' Ὀδυσσεύς εἰμι· ἐπώνυμος κακῶν
πολλοὶ γὰρ ὠδύσαντο δυσμενεῖς ἐμοί.

ἤθοποιε τε καὶ ποικίλλει καὶ τοῖς ἐπισημίᾳσι τεχνικῶς χρήται. Ὀμηρικὴν ἐκματτόμενος χάριν. ὅθεν εἰπεῖν †Ἰωνικόν τινα† μόνον Σοφοκλέα τυγχάνειν Ὀμήρου μαθητὴν. καὶ ἄλλοι μὲν πολλοὶ μεμύηται τινὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἢ τῶν καθ' αὐτούς. μόνος δὲ Σοφοκλῆς ἀφ' ἐκάστου τὸ λαμπρὸν ἀπαιθίζει· καθ' ὃ καὶ μέλιττα ἐλέγετο. ἤνεγκε δὲ τὰ μικτά· εὐκαιρίαν, γλυκύτητα, τόλμαν, ποικιλίαν.

- 21 οἶδε δὲ καιρὸν συμμετρήσαι καὶ πράγματα ὥστε ἐκ μικροῦ ἡμιστιχείου ἢ λέξεως μᾶς ὅλον ἤθοποιεῖν πρόσωπον. ἔστι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος ἢ πάθος.
- 22 φησὶν οὖν Ἀριστοφάνης ὅτι “κηρὸς ἐπεκαθέζετο ...”, ἄλλη δὲ “Σοφοκλέους τοῦ μέλιτι τὸ στόμα κεχρισμένου.”
- 23 φησὶ δὲ Ἀριστόξενος ὡς πρῶτος τῶν Ἀθήνηθεν ποιητῶν τὴν Φρυγίαν μελοποιᾶν εἰς τὰ ἴδια ᾄσματα παρέλαβε καὶ τοῦ διθυραμβικοῦ τρόπου κατέμεινε.

⁶ Ο Σάτυρος ἦταν περιπατητικός γραμματικός (3ος αι. π.Χ.) που ἔγραφε βίους σπουδαίων βασιλέων, πολιτικῶν, ρητόρων, φιλοσόφων καὶ ποιητῶν. Σε πάμπανο σώζεται ἐκτεταμένο ἀπόσπασμα τοῦ βίου τοῦ Εὐριπίδη σε διαλογικὴ μορφή.

⁷ Ἡ Φρύγία ἀρμονία, που εἶχε εἰσαχθεῖ στον Ἑλλαδικὸ χώρο ἀπὸ τὴ Φρυγία τῆς Μ. Ἀσίας, χρησιμοποιούνταν κυρίως στοὺς δευράμβους καὶ θεωρούνταν γενικά λόγω τοῦ ενθουσιαστικοῦ τῆς χαρακτῆρα μουσικῆ ἀρμόζουσα στὴ διονυσιακὴ λατρεία.

- 6 Ο Σάτυρος⁶ μας πληροφορεί ότι το κυρτό μπαστούνι αυτός το επινόησε. Από τον Ίστρο μαθαίνουμε ότι και οι λευκές μπότες με τις χοντρές σόλες που φορούν οι υποκριτές και τα μέλη του χορού ήταν δικό του εύρημα. Ο ίδιος συγγραφέας διατείνεται ότι ο Σοφοκλής έγραψε τα δράματά του προσαρμόζοντάς τα στους χαρακτήρες των ηθοποιών που θα τα υποδύονταν, και ότι συγκρότησε θίασο προς τιμήν των Μουσών που τον αποτελούσαν οι πεπαιδευμένοι.

.....

- 20 Τα πάντα τα είπε με τον τρόπο του Ομήρου. Στους μύθους του ακολουθεί τα ίχνη του Ποιητή, και σε πολλά του έργα αντιγράφει την Οδύσσεια. Ως και το όνομα του Οδυσσέα το παρετυμολογεί όπως και ο Όμηρος.

Σωστά με λένε Οδυσσέα: το όνομά μου σημαίνει συμφορά.

Πόσες οδύνες δεν υπέφεραν αυτοί που τόλμησαν να μ' αψηφήσουν.

Δημιουργεί χαρακτήρες, χρωματίζει, και εκμεταλλεύεται έντεχνα τα ευρήματά του, αναπλάθοντας την Ομηρική χάρη. Γι' αυτό και κάποιος από την Ιωνία είπε πως έναν μονάχα μαθητή είχε ο Όμηρος, τον Σοφοκλή. Γιατί και άλλοι πολλοί έχουν μιμηθεί τους προκατόχους ή τους συγχρόνους τους, μόνο όμως ο Σοφοκλής κατόρθωσε να απαντήσει ό,τι πιο λαμπρό διέθετε ο καθένας. Γι' αυτό και ονομάστηκε μέλισσα. Υιοθέτησε το μικτό ύφος: συνδύασε καιριότητα και ποικιλία, γλυκύτητα και τόλμη.

- 21 Ήξερε να ζυγίζει σωστά την κατάσταση και τις συνθήκες, ώστε από ένα ασήμαντο ημιστίχιο ή μια λέξη να διαγράφει ολόκληρο τον χαρακτήρα ενός προσώπου. Κι αυτό στην τέχνη της ποίησης είναι το μεγαλύτερο χάρισμα, να μπορεί δηλαδή κανείς να διεισδύει στον χαρακτήρα ή στις συγκινήσεις των άλλων ανθρώπων.

- 22 Λέει λοιπόν ο Αριστοφάνης ότι «επάνω του κάθισε μελίσι»⁷ και αλλού: «...του Σοφοκλή, που το στόμα του ρέει μέλι».

- 23 Σύμφωνα με τον Αριστόξενο ήταν ο πρώτος Αθηναίος ποιητής που υιοθέτησε τον Φρύγιο τρόπο⁸ στα άσματά του, και τον ανέμιξε με τον διθυραμβικό.

(μετάφραση Βασίλης Λεντάκης)

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

(περ. 46 – περ. 120 μ.Χ.)

217. – Κράσσος 33

Το έργο για το οποίο κυρίως δοξάστηκε ο Πλούταρχος είναι οι Βίοι Παράλληλοι, οι βιογραφίες δηλ. επιφανών ανδρών που έχουν συνταχθεί κατά ζεύγη αποτελούμενα από έναν Έλληνα και έναν Ρωμαίο —σώζονται 22 τέτοια ζεύγη. Το ενδιαφέρον του Πλουτάρχου στους Βίους είναι λιγότερο ιστορικό και περισσότερο ηθοπλαστικό: με τις βιογραφίες επιφανών ανδρών επιδιώκει να δημιουργήσει πρότυπα προς μίμηση —ενίοτε και προς αποφυγήν. Στην περίπτωση του Κράσσου το ελληνικό ανάλογό του είναι ο Αθηναίος στρατηγός Νικίας (†413 π.Χ.).

Ο Κράσσος (115-53 π.Χ.), ο οποίος το 60 π.Χ. μαζί με τον Πομπήιο και τον Καίσαρα συγκρότησαν τη λεγόμενη πρώτη τριανδρία, ήταν ένας από τους ισχυρότερους και

- 33 τούτων δὲ πραττομένων Ὀρώδης ἐτύγχανεν ἤδη διηλλαγμένος Ἀρταβάξῃ τῷ Ἀρμενίῳ καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ γυναῖκα Πακόρῳ τῷ παιδί καθωμιολογημένος, ἐστιάσεις τε καὶ πότοι δι' ἀλλήλων ἦσαν αὐτοῖς, καὶ πολλὰ παρεισήγετο τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀκουσμάτων, ἣν γὰρ οὔτε φωνῆς οὔτε γραμμάτων ὁ Ὀρώδης Ἑλληνικῶν ἄπειρος, ὁ δ' Ἀρταβάξης καὶ τραγωδίας ἐποίει καὶ λόγους
- 3 ἔγραφε καὶ ἱστορίας, ὧν ἔναι διασώζονται, τῆς δὲ κεφαλῆς τοῦ Κράσσου κομισθείσης ἐπὶ θύρας, ἀπηρμέναι μὲν ἦσαν αἱ τράπεζαι, τραγωδιῶν δ' ὑποκριτῆς Ἰάσων ὄνομα Τραλλιανὸς ἦδεν Εὐριπίδου Βακχῶν τὰ περὶ τὴν Ἀγαθήν, εὐδοκμοῦντος δ' αὐτοῦ, Σιλάκης ἐπιστὰς τῷ ἀνδρῶνι καὶ προσκυνήσας, προῦβαλεν εἰς μέσον τοῦ
- 4 Κράσσου τὴν κεφαλὴν, κρότον δὲ τῶν Πάρθων μετὰ χαρᾶς καὶ κραυγῆς ἀραμένων, τὸν μὲν Σιλάκην κατέκλιναν οἱ ὑπηρέται βασιλέως κελεύσαντος, ὁ δ' Ἰάσων τὰ μὲν τοῦ Πειθέως σκευοποιήματα παρέδωκε τιμὴ τῶν χορευτῶν, τῆς δὲ τοῦ Κράσσου κεφαλῆς λαβόμενος καὶ ἀναβακχεύσας ἐπέραινεν ἐκείνα τὰ μέλη μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ᾠδῆς

¹ Πόλη στην κοιλάδα του Μαιάνδρου, ανατολικά της Εφέσου· άλλοτε υπαγόταν στην Καρία και άλλοτε στη Λυδία.

σκηνή ό βίος

πλουσιότερους άνδρες της Ρώμης. Το 53 π.Χ., ως ανθύπατος της ρωμαϊκής επαρχίας της Συρίας, έχοντας εξασφαλίσει αρχικά και την υποστήριξη του βασιλιά της Αρμενίας Αρταβάσδη, έβαδισε εναντίον των Πάρθων, ηττήθηκε όμως κοντά στις Κάρες της Μεσοποταμίας και, ενώ υποχωρούσε, σκοτώθηκε με δόλο. Ο στρατηγός των Πάρθων Σουρήνας, ο ισχυρότερος των Πάρθων μετά τον βασιλιά, έκοψε το κεφάλι και το δεξιό χέρι του Κράσσου και έστειλε κάποιον Σιλάκη να τα πάει στον βασιλιά Ορώδη (57-37 π.Χ.). Η συνέχεια περιγράφεται στο επόμενο απόσπασμα, που προέρχεται από το τελευταίο κεφάλαιο του Βίου. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του αποσπάσματος απορρέει κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο συμπλέκεται ο βίος με το θέατρο.

- 33 Ενώ συνέβαιναν αυτά, ο Ορώδης είχε ήδη συμφιλιωθεί με τον Αρταβάξη τον Αρμένιο και είχε αρραβωνιάσει τον γιο του Πάκορο με την αδελφή εκείνου· είχαν αρχίσει τα αμοιβαία τραπεζώματα και οι προσκλήσεις για οינוποσία· εκεί απαγγέλλονταν και πολλά ποιήματα από την Ελλάδα. Γιατί ο Ορώδης δεν ήταν άγευστος ούτε της ελληνικής γλώσσας ούτε της λογοτεχνίας, ενώ ο Αρταβάξης συνέθετε και τραγωδίες και έγραφε λόγους και ιστορικά έργα, κάποια από τα οποία σώζονται. Όταν λοιπόν έφεραν το κεφάλι τού Κράσσου στην πόρτα, είχαν μόλις σκώσει τα τραπέζια και ένας υποκριτής τραγωδιών από τις Τράλλεις, ονομαζόμενος Ιάσων, τραγουδούσε από τις Βάκχες του Ευριπίδη τη σκηνή της Αγαύης. Ενώ τον επευφημούσαν, εμφανίστηκε στην πόρτα του ανδρώνιτη ο Σιλάκης και, αφού προσκύνησε, έριξε στο μέσο των συνδαιτυμόνων το κεφάλι του Κράσσου. Οι Πάρθοι περιχαρείς χειροκροτούσαν και κραύγαζαν τον Σιλάκη οι υπηρέτες, έπειτα από διαταγή του βασιλιά, τον έβαλαν να καθίσει, ενώ ο Ιάσων, αφού παρέδωσε σε κάποιο από τα μέλη του χορού το ομοίωμα της κεφαλής του Πενθέα, άδραξε το κεφάλι του Κράσσου και υποδύόμενος την κυριευμένη από την βακχική μανία Αγαύη τραγούδησε με το πάθος του θεόληπτου τους λυρικούς εκείνους στίχους

- 5 φέρομεν ἐξ ὄρεος
 ἔλκα νεότομον ἐπὶ μέλαθρα,
 μακάριον θήραμα.
- 6 καὶ ταῦτα μὲν πάντας ἔτερπεν· ἀδομένων δὲ τῶν ἐξῆς ἀμοιβαίων
 πρὸς τὸν χορὸν
 <A.> τίς ἐφόνευσεν;
 <B.> ἐμὸν τὸ γέρας,
 ἀναπηδήσας ὁ Ἑξάθρης —ἐτύγχανε γὰρ δειπνῶν— ἀντελαμβάνε-
 το τῆς κεφαλῆς, ὥς αὐτῷ λέγειν ταῦτα μᾶλλον ἢ ἐκείνῳ προσήκον.
- 7 ἦσθεις δ' ὁ βασιλεὺς τὸν μὲν οἷς πάτριόν ἐστιν ἐδωρήσατο, τῷ δ'
 Ἰάσοι τάλαντον ἔδωκεν, εἰς τοιοῦτόν φασιν ἐξόδιον τὴν Κράσσου
 στρατηγίαν ὥσπερ τραγωδίαν τελευτῆσαι.

² Ευριπίδης, Βάκχες 1169-1171, 1178-1179.

³ Είναι αυτός που σκότωσε τον Κράσσο.

⁴ Οι καλοί ηθοποιοί αμείβονταν γενικά αδρά.

- 5 φέρω από τα όρη στα μέλαθρα
 χλωρό βλαστάρι·
 μόλις το έκοψα,
 ευλογημένο κυνήγι.
- 6 Και αυτά έτερπαν τους πάντες· όταν όμως τραγουδούσαν το αμέ-
 σως επόμενο αμοιβαίο άσμα της Αγαύης και του χορού
- <Α.> Ποιος τον σκότωσε;
 <Β.> Δικό μου το έπαθλο.²

πήδησε πάνω ο Εξάθρης,³ που έτυχε να είναι παρών στο δείπνο, και πιάστηκε και αυτός από το κεφάλι, θέλοντας έτσι να δείξει ότι ταίριαζε πολύ περισσότερο τους στίχους εκείνους να τους λέει αυτός παρά ο άλλος. Ο βασιλιάς κατευχαριστημένος του προσέφερε τα πατροπαράδοτα δώρα, ενώ στον Ιάσονα έδωσε ένα τάλαντο.⁴ Σε τέτοιο τέλος κατέληξε, λένε, η στρατηγία του Κράσσου, σαν να ήταν τραγωδία.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Ηθοποιός που υποδύεται βασιλιά. Τοιχογραφία από το Ηράκλειον της Κάτω Ιταλίας, περ. 25 π.Χ. (σύμφωνα με πρότυπο που χρονολογείται περίπου στο 300 π.Χ.).

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

218. – Άντώνιος 26-27, 75, 84-86

Ο Βίος του Αντωνίου, όπως και ο παράλληλος Βίος του Δημητρίου, παρουσιάζουν παραδείγματα προς αποφυγήν, και όχι προς μίμηση. (Βλ. το Εισαγωγικό σημείωμα στο Κείμενο από τον Βίο του Κράσσου). Και εδώ, όπως και γενικότερα στους Βίους, ο Πλούταρχος δεν ενδιαφέρεται να δώσει ακριβή ιστορική εικόνα, αλλά πρωτίστως να επιλέξει τις κρίσιμες λεπτομέρειες που αρκούν για τη σκιαγράφηση του χαρακτήρα του βιογραφούμενου.

Ο Μάρκος Αντώνιος (82-30 π.Χ.) υπήρξε ένας από τους ισχυρότερους πολιτικούς και στρατιωτικούς της εποχής. Συνδέθηκε στενά με τον Καίσαρα, μέχρι τη δολοφονία του τελευταίου (44 π.Χ.). Αμέσως μετά συγκρότησε από κοινού με τον Οκταβιανό και τον Λέπιδο τη (δύτηρη) τριανδρία (43 π.Χ.). Το επόμενο έτος νίκησε στους Φιλίππους τον στρατό των δολοφόνων του Καίσαρα και, στην αναδιανομή που ακολούθησε, έλαβε τις

(α)

- 26 πολλά δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ καὶ παρὰ τῶν φίλων δεχομένη γράμματα καλούντων, οὕτως κατεφρόνησε καὶ κατεγέλασε τοῦ ἀνδρός, ὥστε πλεῖν ἀνὰ τὸν Κύδνον ποταμὸν ἐν πορθμείῳ χρυσοπρύμνω, τῶν μὲν ιστίων ἀλουργῶν ἐκπεπετασμένων, τῆς δ' εἰρεσίας ἀργυραῖς κώπαις ἀναφερομένης πρὸς αὐλὸν ἅμα σύριγξι καὶ κιθάραις σινηρ-
 2 μωσμένον. αὐτὴ δὲ κατέκειτο μὲν ὑπὸ σκιάδι χρυσοπάστῳ, κεκοσμημένη γραφικῶς ὥσπερ Ἀφροδίτῃ, παῖδες δὲ τοῖς γραφικοῖς
 3 ἔρωσιν εἰκασμένοι παρ' ἐκάτερον ἐστῶτες ἐρρίπιζον. ὁμοίως δὲ καὶ θεραπαινίδες αἱ καλλιστείνουσαι Νηρηίδων ἔχουσαι καὶ Χαρίτων στολὰς, αἱ μὲν πρὸς οἶαξιν, αἱ δὲ πρὸς κάλοις ἦσαν. ὁδμαὶ δὲ
 4 θαυμασταὶ τὰς ὄχθας ἀπὸ θυμαμάτων πολλῶν κατεῖχον. τῶν δ' ἀνθρώπων οἱ μὲν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ παρωμάρτουν ἐκατέρω-

¹ Ο Άντώνιος και οι φίλοι του καλούσαν την Κλεοπάτρα να επισπεύσει την άφιξή της.

² Ποταμός της Κύπριας που εκβάλλει στη Μεσόγειο ΒΑ του ανατολικού άκρου της Κύπρου. Διέσχζε την πρωτεύουσα της Κύπριας Ταρό.

Αντώνιος και Κλεοπάτρα

ανατολικές επαρχίες του ρωμαϊκού κράτους. Το καλοκαίρι του 41 π.Χ. συνάντησε πρώτη φορά στην Ταρσό της Κιλικίας την Κλεοπάτρα, που έμελλε να σφραγίσει στο εξής τη ζωή του και την πολιτική του. Δέκα χρόνια αργότερα, το 31 π.Χ. σε έναν αγώνα υπέρ πάντων, ηττήθηκε από τον Οκταβιανό στη ναυμαχία του Ακτίου και αποσύρθηκε μαζί με την Κλεοπάτρα στην Αλεξάνδρεια, όπου, ένα χρόνο αργότερα, αυτοκτόνησαν ο ένας μετά τον άλλον, λίγο πριν πέσουν στα χέρια του Οκταβιανού.

Το πρώτο (α) από τα αποσπάσματα που ανθολογούνται αναφέρεται στην πρώτη συνάντηση της εικοσιοκτάχρονης Κλεοπάτρας με τον σαραντάχρονο Αντώνιο στην Ταρσό, το δεύτερο (β) στο τελευταίο βράδυ του Αντωνίου στην Αλεξάνδρεια και το τρίτο (γ) στο δραματικό τέλος της Κλεοπάτρας.

(α)

Η πρώτη συνάντηση

- 26 Παρά το γεγονός ότι και από τον ίδιο και από τους φίλους του δεχόταν πολλά γράμματα με τα οποία την προσκαλούσαν,¹ περιφρόνησε και αγνόησε τόσο επιδεικτικά τον άνδρα, ώστε να αναπλέει τον ποταμό Κύδνο² μέσα σε πλοίο χρυσόπρυμνο, με αναπεπταμένα πανιά ολόπορφυρα και με τους κωπηλάτες να λάμπουν με ασημένια κουπιά υπό τον ήχο του αυλού, που συνδυαζόταν αρμονικά με τους ήχους από τις
- 2 σύριγγες και τις κιθάρες. Η ίδια ήταν ξαπλωμένη κάτω από στέγαστρο χρυσοποίκιλτο, στολισμένη όπως ζωγραφίζουν την Αφροδίτη, ενώ αγόρια όμοια με ζωγραφισμένους Έρωτες έστεκαν από τη μια
- 3 και από την άλλη ανεμίζοντας ριπίδια. Επίσης, οι ωραιότερες θεραπαινίδες, ντυμένες Νηρηίδες και Χάριτες,³ έστεκαν άλλες πλάι στα πηδάλια και άλλες πλάι στα παλαμάρια. Ευωδίες εξαισίες από αμέτρητα θυμιάματα ξεχύνονταν στις όχθες. Από τους ανθρώπους πάλι

¹ Οι 50 Νηρηίδες είναι κόρες της θάλασσας, κόρες του θαλάσσιου δαίμονα Νηρέα. Οι τρεις Χάριτες (Αγλαΐα, Ευφροσύνη, Θάλεια) είναι κόρες του Δία και της Ευκρινόμης. Χαρίζουν σε θεούς και ανθρώπους την ομορφιά, τη χάρη και την ευφροσύνη.

- θεν, οἱ δ' ἀπὸ τῆς πόλεως κατέβαινον ἐπὶ τὴν θίαν, ἐκχεομένου δὲ τοῦ κατὰ τὴν ἀγορὰν ὄχλου, τέλος αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος ἐπὶ βήματος
- 5 καθεζόμενος ἀπελείφθη μόνος. καὶ τις λόγος ἐχώρει διὰ πάντων, ὡς ἡ Ἀφροδίτη καυμάζοι πρὸς τὸν Διόνυσον ἐπ' ἀγαθῇ τῆς Ἀσίας.
- 6 ἔπεμψε μὲν οὖν καλῶν αὐτὴν ἐπὶ τὸ δείπνον· ἡ δὲ μᾶλλον ἐκείνον ἡξίου πρὸς ἑαυτὴν ἦκειν. εὐθὺς οὖν τινα βουλόμενος εὐκολίαν ἐπιδείκνυσθαι καὶ φιλοφροσύνην, ὑπήκουσε καὶ ἦλθεν. ἐντυχὼν δὲ παρασκευῇ λόγου κρείττονι, μάλιστα τῶν φώτων τὸ πλήθος ἐξεπλάγη. τοσαῦτα γὰρ λέγεται καθίεσθαι καὶ ἀναφαίνεσθαι
- 7 πανταχόθεν ἅμα, καὶ τοιαύταις πρὸς ἀλλήλα κλίσεσι καὶ θέσεσι διακεκοσμημένα καὶ συντεταγμένα πλαισίων καὶ περιφερῶν τρόπῳ, ὥστε τῶν ἐν ὀλίγοις ἀξιοθεάτων καὶ καλῶν ἐκείνην γενέσθαι τὴν ὄψιν.
- 27 τῇ δ' ὕστεραία πάλιν ἀνθεστιῶν αὐτὴν, ἐφιλοτιμήθη μὲν ὑπερβαλέσθαι τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, ἀμφοῖν δὲ λειπόμενος καὶ κρατούμενος ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις, πρῶτος ἔσκωπτεν εἰς αὐχμὸν καὶ ἀγροικίαν τὰ παρ' αὐτῷ. πολὺ δ' ἡ Κλεοπάτρα καὶ τοῖς
- 2 σκάμμασι τοῦ Ἀντωνίου τὸ στρατιωτικὸν ἐνορῶσα καὶ βάνανσον, ἐχρήτο καὶ τούτῳ πρὸς αὐτὸν ἀνεμμένως ἤδη καὶ κατατεβαρρηκότως, καὶ γὰρ ἦν ὡς λέγουσιν αὐτὸ μὲν καθ' αὐτὸ τὸ κάλλος αὐτῆς
- 3 οὐ πᾶν δυσπαράβλητον οὐδ' οἷον ἐκπλήξαι τοὺς ἰδόντας, ἀφὴν δ' εἶχεν ἡ συνδιαίτησις ἀφυκτον, ἥ τε μορφή μετὰ τῆς ἐν τῷ διαλέγεσθαι πιθανότητος καὶ τοῦ περιθέοντος ἅμα πως περὶ τὴν ὁμιλίαν
- 4 ἦθους ἀνέφερε τι κέντρον. ἡδονὴ δὲ καὶ φθεγγομένης ἐπὶ τῷ ἡχῷ· καὶ τὴν γλῶτταν ὥσπερ ὄργανόν τι πολύχορδον εὐπετῶς τρέπουσα καθ' ἣν βούλοιτο διάλεκτον, ὀλίγοις παντάπασι δι' ἐρμηνέως ἐκτύγχανε βαρβάροις, τοῖς δὲ πλείστοις αὐτὴ δι' αὐτῆς ἀπεδίδου τὰς ἀποκρίσεις, οἷον Αἰθίοφι Τρωγλοδύταις Ἑβραίοις Ἀραβῶν Σύροις

⁴ Προηγουμένως ἔχει αναφερθεῖ ὅτι κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ἀντωνίου στὴν Ἐφεσο τὰ πλήθη τῶν υποδέχονταν ὡς Διόνυσον καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι οἱ γυναῖκες εἶχαν μεταμφιεστῇ σε βάρκες καὶ οἱ ἄνδρες σε σατύρους.

⁵ Κατ' ἄλλους Τρωγλοδύτες, Φυλὴ με πολλὰς ιδιαιτερότητες ποὺ κατοικοῦσε στὴν ἀνατολικὴ ακτὴ τῆς Αἰγύπτου (μεταξὺ Σουεζ καὶ Αἰβυσσῆας).

- άλλοι τη συνόδευαν από τη μια και από την άλλη όχθη ευθύς από την εκβολή του ποταμού, ενώ άλλοι κατέβαιναν από την πόλη στην ακτή για να δουν το θέαμα. Και καθώς το πλήθος το συναθροισμένο στην αγορά απομακρυνόταν κατά κύματα, στο τέλος ο ίδιος ο Αντώνιος,
- 5 καθισμένος στο βήμα, απόμεινε μόνος. Και παντού κυκλοφορούσε η φήμη ότι η Αφροδίτη ερχόταν να ξεφαντώσει με τον Διόνυσο¹ για το καλό της Ασίας.
- 6 Έστειλε λοιπόν ο Αντώνιος και την καλούσε σε δείπνο· αυτή ωστόσο εξέφρασε την επιθυμία να την επισκεφθεί καλύτερα εκείνος. Θέλοντας λοιπόν από την πρώτη στιγμή να δείξει την καλή του διάθεση και τα φιλικά του αισθήματα, ανταποκρίθηκε και πήγε. Εκεί βρέθηκε μπροστά σε προετοιμασία ανώτερη από οποιαδήποτε περιγραφή· όμως αυτό που του προκάλεσε τη μεγαλύτερη εντύπωση ήταν το πλή-
- 7 θος των φώτων. Γιατί τόσα φώτα λέγεται ότι είχαν τοποθετηθεί και άναβαν συγχρόνως σε όλα τα σημεία, και με τέτοιες κλίσεις και τέτοιους συνδυασμούς το ένα σε σχέση με το άλλο είχαν οργανωθεί και διαταχθεί σε σχηματισμούς τετραγώνων και κύκλων, ώστε το θέαμα εκείνο να συγκαταλέγεται στα λίγα ωραία θεάματα που θα άξιζε να δει κανείς.
- 27 Την επόμενη ημέρα, όταν ο Αντώνιος της ανταπέδιδε το τραπέζι, είχε τη φιλοδοξία να την ξεπεράσει στη λαμπρότητα και τη χάρη, όταν όμως υστερούσε και στα δύο και έβγαине ηττημένος ακριβώς σ' αυτά, υπήρξε ο πρώτος που ειρωνεύτηκε τις δικές του ετοιμασίες για την
- 2 πενιχρότητα και τη χοντροκοπιά τους. Η Κλεοπάτρα, διαπιστώνοντας ότι και στα αστεία του Αντωνίου υπήρχε έντονο το στοιχείο του στρατιώτη και του κοινού ανθρώπου, χρησιμοποιούσε αυτόν τον τρόπο και
- 3 απέναντί του με παρρησία ήδη και με τόλμη. Γιατί η ομορφιά της καθ' εαυτήν δεν ήταν, λένε, απaráμιλλη ούτε τέτοια ώστε να αφήνει έκθαμβους όσους την έβλεπαν, η συναναστροφή όμως μαζί της είχε κάτι το σαγηνευτικό, στο οποίο δεν μπορούσες να αντισταθείς, και η μορφή της, σε συνδυασμό με την πειθώ του λόγου της και το ήθος που, κατά κάποιον τρόπο, συνόδευε την επικοινωνία της με τους άλ-
- 4 λους, είχε κάτι το συναρπαστικό. Επίσης, όταν μιλούσε, ήταν απόλαυση να ακούς τον ήχο της φωνής της, ενώ και τη γλώσσα της, σαν όργανο πολύχορδο, την προσάρμοζε με ευχέρεια σε οποιαδήποτε γλώσσα ήθελε και έτσι μόνο με ελάχιστους βαρβάρους επικοινωνούσε μέσω διερμηνέα, ενώ κατά κανόνα τις απαντήσεις τις έδινε η ίδια, όπως επί παραδείγματι στους Αιθίοπες, στους Τρωγλοδύτες,² στους

- 5 Μήδοις Παρθυαίοις. πολλῶν δὲ λέγεται καὶ ἄλλων ἐκμαθεῖν γλώττας, τῶν πρὸ αὐτῆς βασιλείων οὐδὲ τὴν Αἰγυπτίαν ἀνασχομένων παραλαβεῖν διάλεκτον, ἐνίων δὲ καὶ τὸ μακεδονίζειν ἐκλιπόντων.

(β)

- 75 πάλιν δ' Ἀντώνιος ἔπεμπε Καίσαρα μονομαχῆσαι προκαλούμενος. ἀποκριναμένου δ' ἐκείνου πολλὰς ὁδοὺς Ἀντωνίῳ παρεῖναι θανάτου, συμφρονήσας ὅτι τοῦ διὰ μάχης οὐκ ἔστιν αὐτῷ βελτίων θάνατος, ἔγνω καὶ κατὰ γῆν ἅμα καὶ θάλατταν ἐπιχειρεῖν. καὶ παρὰ δεῖπνον ὡς λέγεται τοὺς οἰκέτας ἐκέλευεν ἐπεγχεῖν καὶ προθυμότερον εὐχαεῖν αὐτόν· ἄδηλον γὰρ εἰ τοῦτο ποιήσουσιν αὔριον ἢ δεσπότης ἐτέροις ὑπηρετήσουσιν, αὐτὸς δὲ κίεσται σκελετὸς καὶ τὸ μηδὲν γενόμενος. τοὺς δὲ φίλους ἐπὶ τούτοις δακρύοντας ὁρῶν, ἔφη μὴ προάξειν ἐπὶ τὴν μάχην, ἐξ ἧς αὐτῷ θάνατον εὐκλεᾶ μάλλον ἢ σωτηρίαν ζητεῖν καὶ νίκην. ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ λέγεται μεσοῦσῃ σχεδόν, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ κατηφείᾳ τῆς πόλεως διὰ φόβον καὶ προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος οὔσης, αἰφνίδιον ὀργάνων τε παντοδαπῶν ἐμμελεῖς φωνὰς ἀκουσθῆναι καὶ βοὴν ὄχλου μετ' εὐασμῶν καὶ πηδήσεων σατυρικῶν, ὥσπερ θιάσου τινὸς οὐκ ἀθορύβως ἐξελαύνοντος· εἶναι δὲ τὴν ὁρμὴν ὁμοῦ τι διὰ τῆς πόλεως μέσης ἐπὶ τὴν πύλην ἔξω τὴν τετραμμένην πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ ταύτῃ τὸν θόρυβον ἐκπεσεῖν πλείστον γενόμενον. ἐδόκει δὲ τοῖς ἀναλογιζομένοις τὸ σημεῖον ἀπολείπειν ὁ θεὸς Ἀντώνιον, ᾧ μάλιστα συνεξομοίων καὶ συνοικειῶν ἑαυτὸν διετέλεσεν.

⁶ Αυτό σημαίνει ὅτι μιλούσαν τὴν Κοινή.

⁷ Τὸν Οκταβιανό.

⁸ Βασιχὰ ἐπιφωνήματα.

⁹ Θιάσος ονομάζεται κυρίως ἡ ακολουθία τοῦ Διονύσου.

¹⁰ Ὁ Διόνυσος (βλ. σχόλ. 4).

- 5 Εβραίους, στους Άραβες, στους Σύρους, στους Μήδους και στους Πάρθους. Λέγεται ακόμη ότι είχε μάθει τις γλώσσες και πολλών άλλων, ενώ οι προκάτοχοί της βασιλείς δεν είχαν υποβληθεί στον κόπο να μάθουν ούτε την αιγυπτιακή γλώσσα, ενώ κάποιοι είχαν ξεχάσει ακόμη και τα μακεδονικά.⁸

(β)

ἀπολείπειν ὁ θεὸς Ἀντώνιον

- 75 Ο Αντώνιος έστελνε και πάλι και προκαλούσε τον Καίσαρα⁹ σε μονομαχία. Όταν εκείνος απάντησε ότι ο Αντώνιος είχε στη διάθεσή του πολλούς δρόμους προς τον θάνατο, συνειδητοποίησε ότι δεν υπήρχε γι' αυτόν θάνατος ενδοξότερος από τον θάνατο στη μάχη και αποφάσισε να επιτεθεί ταυτοχρόνως και στην ξηρά και στη θάλασσα. Στη διάρκεια μάλιστα του δείπνου ζητούσε, λένε, από τους υπηρέτες να τον κερνούν και να τον σερβίρουν πλουσιοπάροχα· γιατί ήταν άγνωστο, έλεγε, αν αυτό θα μπορούσαν να το κάνουν και την επομένη ή θα υπηρετούσαν άλλους κυρίους, ενώ εκείνος θα κείτονταν νεκρός, ένα πτώμα και ένα τίποτα. Βλέποντας τότε τους φίλους του να δακρύζουν με αυτά που άκουγαν, είπε ότι δεν θα τους οδηγήσει στη μάχη από την οποία προσδοκούσε πιο πολύ ένδοξο θάνατο παρά σωτηρία και νίκη.
- 4 Εκείνη τη νύχτα, γύρω στα μεσάνυχτα, ενώ επικρατούσε στην πόλη άκρα ησυχία και κατήφεια από τον φόβο και την αγωνία γι' αυτά που έρχονταν, άξαφνα ακούστηκαν, λένε, ήχοι μελωδικού οργάνων κάθε λογής και κραυγή πλήθους συνοδευόμενη από βαχχικά ευοί ευάν¹⁰ και σκιρτήματα σατύρων, σαν κάποιος θίασος¹¹ του Διονύσου να αποχωρούσε θορυβωδέστατα· η πορεία τους έμοιαζε να περνάει περίπου από τη μέση της πόλης και να κατευθύνεται προς την έξω πύλη που έβλεπε προς τους εχθρούς· εκεί ο θόρυβος έγινε εκκωφαντικός και έπειτα έσβησε. Εκείνοι που προσπάθησαν να εξηγήσουν το σημάδι έκριναν ότι τον Αντώνιο τον εγκατέλειπε ο θεός με τον οποίο πρωτίστως ήθελε πάντα να μοιάζει και να ταυτίζεται.¹²

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

(γ)

- 84 ἦν δὲ Κορινθίλιος Δολαβέλλας ἐπιφανὴς νεανίσκος ἐν τοῖς Καίσαρος
 2 ἑταίροις. οὗτος εἶχε πρὸς τὴν Κλεοπάτραν οὐκ ἀηδῶς· καὶ τότε
 χαριζόμενος αὐτῇ δεηθείσῃ κρύφα πέμψας ἐξήγγειλεν, ὥς αὐτὸς
 μὲν ὁ Καῖσαρ ἀναλεύγινυσι περὶ διὰ Συρίας, ἐκείνην δὲ μετὰ τῶν
 3 τέκνων ἀποστέλλειν εἰς <Ρώμην εἰς> τρίτην ἡμέραν ἔγνωκεν, ἣ δ'
 ἀκούσασα ταῦτα πρῶτον μὲν ἐδεήθη Καίσαρος, ὅπως αὐτὴν εἰσὶν
 χοᾶς ἐπενεγκεῖν Ἀντωνίῳ· καὶ συγχωρήσαντος, ἐπὶ τὸν τάφον κο-
 μισθεῖσα καὶ περιπεσοῦσα τῇ σορῷ μετὰ τῶν συνήθων γυναικῶν
 4 “ὦ φίλ’ Ἀντώνιε” εἶπεν “ἔθαπτον μὲν σε πρῶτῃ ἐτι χερσὶν ἐλευθέ-
 ραις, σπένδω δὲ νῦν αἰχμάλωτος οὔσα καὶ φρουρουμένη μήτε κο-
 πετοῖς μήτε θρήνοις αἰκίσασθαι τὸ δούλον τοῦτο σῶμα καὶ τηροῦ-
 5 μενον ἐπὶ τοὺς κατὰ σοῦ θριάμβους. ἄλλας δὲ μὴ προσδέχου τιμὰς
 6 ἢ χοᾶς· ἀλλ’ αὐταῖ σοι τελευταῖαι Κλεοπάτρας ἀγομένης. ζῶντας
 μὲν γὰρ ἡμᾶς οὐθὲν ἀλλήλων διέστησε, κινδυνεύομεν δὲ τῷ θανάτῳ
 διαμεΐψασθαι τοὺς τόπους, σὺ μὲν ὁ Ῥωμαῖος ἐνταῦθα κείμενος,
 ἐγὼ δ’ ἡ δύστηνος ἐν Ἰταλίᾳ, τοσοῦτο τῆς σῆς μεταλαβοῦσα χώρας
 7 μόνον. ἀλλ’ εἰ δὴ τις τῶν ἐκεῖ θεῶν ἀλκή καὶ δύναμις —οἱ γὰρ
 ἐνταῦθα προῦδωκαν ἡμᾶς—, μὴ πρόη ζῶσαν τὴν σεαυτοῦ γυναῖκα,
 μηδ’ ἐν ἐμοὶ περιυδῆς θριαμβευόμενον σεαυτόν, ἀλλ’ ἐνταῦθά με
 κρύψον μετὰ σεαυτοῦ καὶ σύνθαιψον, ὥς ἐμοὶ μυρίων κακῶν ὄντων
 οὐδὲν οὕτω μέγα καὶ δεινὸν ἐστίν, ὥς ὁ βραχὺς οὗτος χρόνος ὃν
 σοῦ χωρὶς ἔζηκα.”
- 85 τοιαῦτ’ ὀλοφυραμένη καὶ στέψασα καὶ κατασπασαμένη τὴν σο-
 ρόν, ἐκέλευσεν αὐτῇ λουτρὸν γενέσθαι, λουσαμένη δὲ καὶ κατακλι-
 θεῖσα, λαμπρὸν ἄριστον ἡρίστα, καὶ τις ἦκεν ἀπ’ ἀγροῦ κίστην
 2 τινὰ κομίζων· τῶν δὲ φυλάκων ὃ τι φέροι πυνθανομένων, ἀνοίξας
 3 καὶ ἀφελὼν τὰ θρία σύκων ἐπίπλεων τὸ ἀγγεῖον ἔδειξε, θαυμασά-
 ντων δὲ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος, μειδιάσας παρεκάλει λαβεῖν· οἱ

¹¹ Θριάμβος ονομαζόταν ἡ ἐπινίκια ‘παρέλαση’ που διοργάνωναν στὴ Ρώμῃ Ῥωμαῖοι στρα-
 τωτικοὶ ἡγέτες ἐπεὶ ἀπὸ σημαντικῆς νίκης.

(γ)

Το τέλος της Κλεοπάτρας

- 84 Ὑπῆρχε λοιπόν ανάμεσα στους φίλους του Καίσαρα Οκταβιανού κά-
 2 ποιος επιφανής νέος, ονόματι Κορνήλιος Δολαβέλλας. Τα αισθήματα
 του νέου αυτού προς την Κλεοπάτρα ήταν ιδιαιτέρως φιλικά. Τότε,
 ανταποκρινόμενος στην παράκλησή της, κρυφά της στέλνει μήνυμα
 πως ο Καίσαρας ο ίδιος ετοιμάζεται να αναχωρήσει με το πεζικό του
 δια μέσου της Συρίας, την ίδια και τα παιδιά της σκοπεύει σε τρεις
 3 μέρες να τους στείλει στη Ρώμη. Μόλις το πληροφορείται αυτό η Κλε-
 οπάτρα, το πρώτο που ζητά από τον Καίσαρα είναι να της επιτρέψει
 να προσφέρει χοές στον Αντώνιο. Της δίνει αυτός την άδεια κι εκείνη
 4 έρχεται με τις βάγιες της στον τάφο, πέφτει, αγκαλιάζει την τεφροδό-
 χο και λέει: «Αγαπημένε μου Αντώνιε, πριν από λίγο με χέρια ελεύθε-
 ρα ακόμη σ' έθαψα, τώρα αιχμάλωτη σου προσφέρω σπονδές. Τόσο
 καλά με φρουρούν που δεν μπορώ με θρήνους και κοπετούς το σκλά-
 βο κορμί μου να αφανίσω. Με προορίζουν να στολίσω τον θρίαμβο¹¹
 5 του εχθρού σου. Άλλες τιμές, άλλες χοές μη περιμένεις πια. Αυτές τις
 6 τελευταίες σου προσφέρει η σκλάβα Κλεοπάτρα. Γιατί ενόσω ζούσα-
 με τίποτε δεν μπόρεσε τους δυο μας να χωρίσει, όμως ο θάνατος μάς
 αναγκάζει να ανταλλάξουμε πατρίδα. Εσύ ο Ρωμαίος, εδώ να κείτε-
 σαι, εγώ η δύστυχη στην Ιταλία, μονάχα τόσο λίγο τόπο από την χώρα
 7 σου μερίδιο να πάρω. Αληθινά, αν κάποιος θεός στη χώρα σου το σθέ-
 νος έχει και τη δύναμη (της γης αυτής μας πρόδωσαν οι θεοί) όσο ζει η
 γυναίκα σου, μη την εγκαταλείψεις. Μην επιτρέψεις να λαμπρυνθεί με
 εμένα ο θρίαμβος του εχθρού σου. Εδώ μαζί σου κρύφτε με, μαζί σου
 θάψτε με. Από τα μύρια βάσανά μου κανένα μεγαλύτερο, κανένα φοβε-
 ρότερο δεν είναι, όσο ο λίγος τούτος χρόνος που έχω ζήσει χώρια σου».
- 85 Μετά, αφού πολύ έκλαψε εκείνη κι αγκάλιασε και καταφίλησε την
 τεφροδόχο, διέταξε να της ετοιμάσουν το λουτρό της. Κι αφού λού-
 στηκε, ξάπλωσε στο ανάκλιντρό της κι έφαγε ένα λαμπρό γεύμα. Και
 2 τότε έφτασε κάποιος από τους αγρούς κρατώντας ένα καλάθι. Επει-
 δη οι φύλακες θέλησαν να μάθουν τι έχει μέσα, άνοιξε ο άνθρωπος το
 3 καλάθι, έβγαλε τα φύλλα και είδαν πως ήταν γεμάτο σύκα. Αυτοί
 θαυμάσανε την ομορφιά και το μέγεθος των σύκων κι εκείνος χαμογε-
 λώντας τους παρακάλεσε να πάρουν από ένα. Τον εμπιστεύτηκαν τό-

- 4 δὲ πιστεύσαντες ἐκέλευον εἰσενεγκεῖν. μετὰ δὲ τὸ ἄριστον ἡ Κλεο-
 πάτρα δέλτον ἔχουσα γεγραμμένην καὶ κατασεσημασμένην ἀπέ-
 5 στείλε πρὸς Καίσαρα, καὶ τοὺς ἄλλους ἐκποδὸν ποιησαμένη πλήν
 τῶν θυεῖν ἐκείνων γυναικῶν, τὰς θύρας ἔκλεισε. Καῖσαρ δὲ λύσας
 τὴν δέλτον, ὥς ἐνέτυχε λιταῖς καὶ ὀλοφυρμοῖς δεομένης αὐτὴν σὺν
 Ἀντωνίῳ θάψαι, ταχὺ συνήκε τὸ πεπραγμένον, καὶ πρῶτον μὲν
 αὐτὸς ὥρμησε βοηθεῖν, ἔπειτα τοὺς σκευομένους κατὰ τάχος
 6 ἔπεμψεν. ἐγγόνει δ' ὅξυ τὸ πάθος, δρόμῳ γὰρ ἐλθόντες, καὶ τοῖς
 μὲν φυλάττοντας οὐδὲν ἡσθημένους καταλαβόντες, τὰς δὲ θύρας
 ἀνοίξαντες, εὗρον αὐτὴν τεθνηκυῖαν ἐν χρυσῇ κατακεκμένην κλίνῃ
 7 κεκοσμημένην βασιλικῶς. τῶν δὲ γυναικῶν ἡ μὲν Εἰρὰς λεγομένη
 πρὸς τοῖς ποσὶν ἀπέβησκειν, ἡ δὲ Χάρμιον ἤδη σφαλλομένη καὶ
 κερηβαροῦσα κατεκόσμει τὸ διάδημα τὸ περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς.
 8 εἰπόντος δὲ τινος ὀργῇ· “καλὰ ταῦτα, Χάρμιον;” “κάλλιστα μὲν
 οὖν” ἔφη “καὶ πρέποντα τῇ τοσούτων ἀπογόνῳ βασιλείῳν.” πλέον
 δ' οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' αὐτοῦ παρὰ τὴν κλίνην ἔπεσε.
- 86 λέγεται δὲ τὴν ἀσπίδα κομοσθῆναι σὺν τοῖς σύκοις ἐκείνοις καὶ
 τοῖς θρίοις ἄνωθεν ἐπικαλυφθεῖσαν· οὕτω γὰρ τὴν Κλεοπάτραν κε-
 λεῦσαι, μηδ' αὐτῆς ἐπισταμένης τῷ σώματι προσπειεῖν τὸ θηρίον·
 2 ὥς δ' ἀφαιροῦσα τῶν σύκων εἶδεν, εἰπεῖν· “ἐνταῦθ' ἦν ἄρα τοῦτο”,
 3 καὶ τὸν βραχίονα παρασχεῖν τῷ δῆγματι γυμνώσασαν, οἱ δὲ τη-
 ρεῖσθαι μὲν ἐν ὑδρίᾳ τὴν ἀσπίδα καθειργμένην φάσκουσιν, ἡλακάτη
 δὲ τινι χρυσῇ τῆς Κλεοπάτρας ἐκκαλουμένης αὐτὴν καὶ διαγραιο-
 4 νούσης, ὀρμήσασαν ἐμφῦναι τῷ βραχίονι. τὸ δ' ἀληθὲς οὐδεὶς οἶδεν·
 ἐπεὶ καὶ φάρμακον αὐτὴν ἐλέχθη φορεῖν ἐν κνηστιδί κοιλίᾳ, τὴν δὲ
 κνηστιδα κρύπτειν τῇ κόμῃ· πλὴν οὔτε κηλὶς ἐξήνθησε τοῦ σώμα-
 5 τος οὐτ' ἄλλο φαρμάκου σημεῖον. οὐ μὴν οὐδὲ τὸ θηρίον ἐντὸς
 ᾤφθη, συρμούς δὲ τινες αὐτοῦ παρὰ θάλασσαν, ἥ τὸ δωμάτιον ἀ-
 φεώρα καὶ θυρίδες ἦσαν, ἰδεῖν ἔφασκον· ἔνιοι δὲ καὶ τὸν βραχίονα
 τῆς Κλεοπάτρας ὀφθῆναι δύο νυγμᾶς ἔχοντα λεπτὰς καὶ ἀμυδράς.
 6 οἷς ἔοικε πιστεῦσαι καὶ ὁ Καῖσαρ. ἐν γὰρ τῷ θριάμβῳ τῆς Κλεο-
 πάτρας αὐτῆς εἰδωλον ἐκομίζετο καὶ τῆς ἀσπίδος ἐμπεφυκυίας.
 7 ταῦτα μὲν οὖν οὕτω λέγεται γενέσθαι. Καῖσαρ δέ, καίπερ ἀχθεσθεῖς

- 4 τε και του επέτρεψαν να μπει μέσα. Η Κλεοπάτρα πάλι, μόλις τελεί-
ωσε το γεύμα της, έστειλε στον Καίσαρα ένα δελτάριο που είχε προη-
γουμένως γράφει και σφραγίσει. Έδωξε μετά όλους τους άλλους,
εκτός από τις δυο πιστές της γυναίκες και κλείδωσε τις πόρτες.
- 5 Έλυσε λοιπόν ο Καίσαρας το δελτάριο και σαν είδε εκεί να τον
ικετεύει με παρακάλια και κλάματα να τη θάψει μαζί με τον Αντώνιο,
αμέσως αντελήφθη τι είχε γίνει. Και στην αρχή σκέφτηκε να τρέξει να
βοηθήσει, μετά όμως έστειλε κάποιους να πάνε γρήγορα και να ερευ-
νήσουν. Το κακό όμως είχε κιόλας συμβεί. Επειδή, ενώ οι άνθρωποι
6 έτρεξαν γρήγορα και είδαν πως ούτε οι φύλακες είχαν τίποτε αντιλη-
φθεί, με το που άνοιξαν τις πόρτες την βρήκαν να κείτεται νεκρή πάνω
7 σε χρυσή κλίνη και να είναι στολισμένη βασιλικά. Η μια γυναίκα, αυτή
που λεγόταν Ειράς, ξεψυχούσε μπροστά στα πόδια της, η άλλη, η
Χάρμιον, παραπατούσε ζαλισμένη προσπαθώντας να τακτοποιήσει το
διάδημα που στεφάνωνε το κεφάλι της βασίλισσας. Τότε κάποιος της
8 φώναξε οργισμένος, «Ωραία τα κατορθώματα αυτά, Χάρμιον!» Κι
αυτή απάντησε, «Ωραιότατα, μα την αλήθεια, και ταιριαστά σε μιαν
απόγονο τόσων βασιλέων». Και δεν είπε τίποτε άλλο, αλλά εκεί δί-
πλα στην κλίνη έπεσε.
- 86 Λέγεται τώρα πως το φαρμακερό αυτό φίδι, την ασπίδα, το έφεραν
με εκείνα τα σύκα και τα φύλλα που το σκέπαζαν να μη φαίνεται.
Αυτές τις εντολές είχε δώσει η Κλεοπάτρα, ώστε το ερπετό να ριχτεί
2 πάνω στο κορμί της χωρίς κι η ίδια να ξέρει πότε. Όταν όμως αφαίρε-
σε τα σύκα και το είδε, είπε, «Εδώ λοιπόν βρίσκεται τούτο» και αφού
3 γύμνωσε το μπράτσο της, άφησε το φίδι να τη δαγκώσει. Άλλοι πάλι
λένε πως η Κλεοπάτρα κρατούσε την ασπίδα καλά κλεισμένη μέσα
σ' ένα λαγήνι, πως την ερέθισε και την εξαγρίωσε με μια χρυσή ρόκα κι
4 όρμησε έτσι και κόλλησε στο μπράτσο της. Ποια όμως είναι η αλήθεια,
κανείς δεν γνωρίζει. Επειδή ακούστηκε και τούτο, ότι δηλ. η Κλεοπά-
τρα κρατούσε φαρμάκι μέσα σε μια κοίλη περόνη που έκρυβε στα
μαλλιά της. Ωστόσο, ούτε κάποια μελανιά, ούτε κάποιο άλλο σημάδι
5 εμφανίστηκε στο σώμα της. Όμως ούτε και το φίδι βρέθηκε μέσα στην
κάμαρη, μολοντί είπαν μερικοί πως είδαν κάποια ίχνη του κοντά στη
θάλασσα, εκεί που έβλεπαν τα παράθυρα του δωματίου. Άλλοι είπαν
6 πως είδαν πάνω στο μπράτσο της Κλεοπάτρας δυο σημαδάκια μικρά
και αμυδρά. Αυτό φάνηκε να το πιστεύει και ο ίδιος ο Καίσαρας. Έτσι
κατά τον θρίαμβό του παρουσίασε μια εικόνα της Κλεοπάτρας με το
φίδι κολλημένο πάνω της. Έτσι λέγεται πως έγιναν τα πράγματα.
- 7 Ο Καίσαρας πάλι, μολοντί ενοχλήθηκε πολύ από το θάνατο της

ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῆς γυναικός, ἐθαύμασε τὴν εὐγένειαν αὐτῆς, καὶ ταφῆναι τὸ σῶμα σὺν Ἀντωνίῳ λαμπρῶς καὶ βασιλικῶς ἐκέλευσεν. ἐντὶμου δὲ καὶ τὰ γύναια κηδείας ἔτυχεν αὐτοῦ προστάξαντος.

- 8 ἐτελεύτησε δὲ Κλεοπάτρα μὲν ἑνὸς δέοντα τεσσαράκοντα ἔτη βιώσασα, καὶ τούτων δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσασα, συνάρξασα δ' Ἀντωνίῳ πλείω τῶν δεκατεσσάρων. Ἀντώνιον δ' οἱ μὲν ἔξ, οἱ δὲ
9 τρισὶ τὰ πεντήκοντα ὑπερβαλεῖν φασιν. αἱ μὲν οὖν Ἀντωνίου καθηρέθησαν εἰκόνες, αἱ δὲ Κλεοπάτρας κατὰ χώραν ἔμειναν. Ἀρχιβίου τινὸς τῶν φίλων αὐτῆς δυσχῆλια τάλαντα Καίσαρι δόντος, ἵνα μὴ τὸ αὐτὸ ταῖς Ἀντωνίου πάθωσιν.

Παράσταση διονυσιακού θιάσου. Πάνω από το βωμό διακρίνεται η επιγραφή:
ΓΗΡΟΣΤΡΑΤΕ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΕ ΧΑΙΡΕ. Μαρμάρινη αττική σαρκοφάγος.
140–150 μ.Χ. (Κωνσταντινούπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

γυναίκας, εθαύμασε την αρχοντιά της και έδωσε εντολή να ταφεί δίπλα στον Αντώνιο, με λαμπρότητα και τιμές βασιλικές. Πρόσταξε επίσης και οι γυναίκες της να ταφούν με τιμές.

- 8 Η Κλεοπάτρα λοιπόν πέθανε αφού έζησε χρόνους τριάντα εννιά, από τους οποίους βασίλεψε είκοσι δύο και συγκυβέρνησε με τον Αντώνιο δέκα τέσσερις.¹² Για τον Αντώνιο άλλοι λένε πως έζησε πενήντα
9 ντα έξι άλλοι πενήντα τρία χρόνια. Και τα αγάλματα του Αντωνίου καταχευόμενις ενώ της Κλεοπάτρας διατηρήθηκαν στη θέση τους, επειδή ο Αρχέβιος, ένας από τους φίλους της, προσέφερε στον Καίσαρα δυο χιλιάδες τάλαντα για να μην έχουν την ίδια τύχη με τα αγάλματα του Αντωνίου.

(μετάφραση Γιώργης Γιατρομανωλάκης)

Πάνω: Η Κλεοπάτρα (69–30 π.Χ.) με διάδημα και ιμάτιο. Αργυρό τετράδραχμο, (;) 48 π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.)

Δεξιά: Michelangelo, Κλεοπάτρα. Σχέδιο με μαύρη κιμωλία. (Φλωρεντία, Casa Buonarroti.)

¹² Η πληροφορία δεν είναι ακριβής. Η Κλεοπάτρα, που αυτοκτόνησε το 30 π.Χ., πρωτοσυναντήθηκε με τον Αντώνιο στην Ταρόο το 41 π.Χ.

ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ

(περ. 170 – περ. 245 μ.Χ.)

219. – Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον 3, 15 5, 22

Ο Φίλοστρατος έδρασε ως σοφιστής στη Ρώμη, όπου και εντάχθηκε στον κύκλο της Ιουλίας Δάμνας, συζύγου του αυτοκράτορα Σεπτιμίου Σεβήρου. Ο Βίος του Απολλωνίου γράφτηκε κατά παράτρεψη της αυτοκράτειρας και απηχεί το ενδιαφέρον της για τη μορφή του Απολλωνίου. Το έργο περιγράφει τον βίο και τις πράξεις ενός ιστορικού προσώπου (έζησε τον 1ο αι. π.Χ.), του οποίου την πραγματική ζωή σχεδόν αγνοούμε, καθώς αυτή συνδέθηκε αρκετά νωρίς με τερατικές διηγήσεις. Η αξιοπιστία του ίδιου του Φίλοστράτου και των πηγών του (κατονομάζεται κάποιος Δάμης, μαθητής του Απολλωνίου) θεωρείται από τους μελετητές αμφίβολη. Χωρίς δυσκολία ωστόσο μπορούμε να απορριψούμε τις λογοτεχνικές πηγές του έργου: οι βιογραφίες των φιλοσόφων —ιδιαίτερα του Πυθαγόρα—, το ταξιδιωτικό μυθιστόρημα, διηγήσεις σχετικές με την εκστρατεία του Αλεξάνδρου, αλλά και τα Ευαγγέλια συγκαταλέγονται μεταξύ αυτών. Φαίνεται μάλιστα ότι η ευρύτερη διάδοση του χριστιανισμού την εποχή αυτή προσέφερε ένα επιπλέον ερέθισμα για τη συγγραφή του Βίου, αφού η προσπάθεια του συγγραφέα να δημιουργήσει ένα εθνικό αντίβαρο στη μορφή του Χριστού είναι ευδιάκριτη. Πόσο 'επικίνδυνος' αποδείχθηκε στη συνέχεια ο Βίος για τους χριστιανούς, αποδεικνύεται από το πλήθος των απολογητικών έργων που γράφτηκαν για να τον πολέμησουν.

(α)

- 15 ὅποιοι μὲν δὴ καὶ οἱ ἄνδρες καὶ ὅπως οἰκοῦντες τὸν ὄχθον, αὐτὸς ὁ ἀνὴρ δίδεισιν· ἐν μᾶ γὰρ τῶν πρὸς Αἰγυπτίους ὁμιλιῶν “εἶδον” φησὶν “Ἰνδοὺς Βραχμᾶνας οἰκοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ οὐκ ἐπ’ αὐτῆς, καὶ ἀτειχίστως τετειχισμένους, καὶ οὐδὲν κεκτημένους ἢ τὰ πάντων” ταυτὶ δὲ ἐκεῖνος μὲν σοφώτερον ἔγραψεν, ὁ δέ γε Δάμης φησὶ χαμευνία μὲν αὐτοὺς χρῆσθαι, τὴν γῆν δὲ ὑποστρωανύναι πόας, ἃς ἂν αὐτοὶ αἰρῶνται, καὶ μετεωροποιοῦντας δὴ ἰδεῖν ἀπὸ τῆς γῆς ἐς πῆχεις δύο, οὐ θαυματοποιίας ἕνεκα, τὸ γὰρ φιλότιμον τοῦ-

¹ Οι Βραχμάνες κατοικοῦσαν σ' ένα ὄψωμα που περιβαλλόταν ἀπὸ σύννεφα.

Ο βίος του Απολλωνίου

Ο Απολλώνιος παρουσιάζεται στον Βίο ως περιπλανώμενος φιλόσοφος (με νεοπυθαγόρειες αντιλήψεις) που περιοδεύει σε όλη σχεδόν την οικουμένη (από τις Ινδίες ως την Ελλάδα, την Αίγυπτο και την Αιθιοπία), επιδεικνύει γεωγραφικά και φυσιογνωστικά ενδιαφέροντα, κηρύσσει τον ασκητικό τρόπο ζωής, συζητά με βασιλιάδες και σοφούς, αλλά κυρίως αποδεικνύει συνεχώς τη σοφία και τις υπερφυσικές του ικανότητες —στο έργο αφθονούν τα πάσης φύσεως θαύματα. Το πρώτο από τα αποσπάσματα που ακολουθούν αναφέρεται στην επίσκεψη του Απολλωνίου στους Ινδούς σοφούς. Ο Απολλώνιος, θέλοντας να περιγράψει τρεις υπερφυσικές ιδιότητες των σοφών, χρησιμοποιεί στην ουσία ένα αίνιγμα, το οποίο στη συνέχεια προσπαθεί να λύσει ο μαθητής του Δάμις. Στο τέλος περιγράφονται η αμφίσημη και τα μαγικά αντικείμενα των Ινδών σοφών.

Στο δεύτερο απόσπασμα ένας ισόπλοτος και απαιδευτος νέος παρέχει στον Απολλώνιο την αφορμή που του επιτρέπει να καταδείξει την ανοησία όλων εκείνων που, περιφρονώντας την παιδεία, ενδιαφέρονται μόνο για την απόκτηση υλικών αγαθών. Το 'χρυσελεφάντινο' και το 'πῆλινο' άγαλμα πρέπει να τα ενοησουμε ως σύμβολα των καλλιεργημένων και απαιδευτων ανθρώπων αντιστοίχως. Το συγκεκριμένο απόσπασμα του έργου του Φιλοστράτου ενέπνευσε στον Καβάφη το ποίημά του 'Απολλώνιος ὁ Τυανεύς ἐν Ρόδῳ'.

(α)

Ο Απολλώνιος επισκέπτεται τους Ινδούς σοφούς

- 15 Πώς ακριβώς ήταν οι άνδρες αυτοί και πώς κατοικούσαν στο λόφο² τα διηγείται ο ίδιος ο Απολλώνιος. «Είδα», λέει σε μια από τις ομιλίες του προς τους Αιγύπτιους, «τους Ινδούς Βραχμάνες να κατοικούν πάνω στη γη, χωρίς να είναι πάνω της, να είναι περιτειχισμένοι χωρίς να έχουν τείχη, και, χωρίς να έχουν τίποτα, να έχουν τα πάντα.» Αυτά έγραφε έχοντας κατά νου κάτι σαφώς βαθύτερο. Ο Δάμις² ωστόσο λέει ότι κοιμούνται κατάχαμα και ότι στρώνουν στο χώμα χορτάρια που μαζεύουν οι ίδιοι· τους είδε μάλιστα να περπατούν στον αέρα, δύο

² Ο Φιλόστρατος εξαρτάται για το συγκεκριμένο επεισόδιο από την υποτιθέμενη βασική πηγή του, τον Δάμη.

το παραιτῆσθαι τοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ὅποσα τῷ Ἡλίῳ ξυναποβαίνοντες τῆς γῆς δρώσιν, ὡς πρόσφορα τῷ θεῷ πράττοντας, τό τοι πῦρ, ὃ ἀπὸ τῆς ἀκτίνος ἐπισπῶνται καίτοι σωματοειδὲς ὄν οὔτε ἐπὶ βωμοῦ καίειν αὐτοὺς οὔτε ἐν ἵπνοις φυλάττειν, ἀλλ' ὥσπερ τὰς αὐγὰς, αἱ ἐξ ἡλίου τε ἀνακλῶνται καὶ ὕδατος, οὕτω μετέωρόν τε ὁρᾶσθαι αὐτὸ καὶ σαλεῦον ἐν τῷ αἰθέρι, τὸν μὲν οὖν δὴ Ἥλιον ὑπὲρ τῶν ὠρῶν, ὥς ἐπιτροπεύει αὐτός, ἔν' ἐς καιρὸν τῇ γῇ ἴωσι καὶ ἡ Ἰνδικὴ εὐ πράττη, νύκτωρ δὲ λιπαροῦσι τὴν ἀκτῖνα μὴ ἄχθεσθαι τῇ νυκτί, μένειν δέ, ὡς ὑπ' αὐτῶν ἤχθη, τοιοῦτον μὲν δὴ τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ "ἐν τῇ γῇ τε εἶναι τοὺς Βραχμᾶνας καὶ οὐκ ἐν τῇ γῇ". τὸ δὲ "ἀτειχίστως τετειχισμένους" δηλοῖ τὸν αἶρα, ὑφ' ᾧ ζῶσιν, ὑπαίθριοι γὰρ δοκοῦντες αὐλίζεσθαι σκιάν τε ὑπεραίρουσιν αὐτῶν καὶ ὕοντος οὐ ψεκάζονται καὶ ὑπὸ τῷ ἡλίῳ εἰσίν, ἐπειδὴν αὐτοὶ βούλονται, τὸ δὲ "μηδὲν κεκτημένους τὰ πάντων ἔχειν" ὥδε ὁ Δάμης ἐξηγεῖται· πηγαί, ὅποσαι τοῖς βάκχοις παρὰ τῆς γῆς ἀναθρώσκουσιν, ἐπειδὴν ὁ Διόνυσος αὐτοὺς τε καὶ τὴν γῆν σεισῇ, φοιτῶσι καὶ τοῖς Ἰνδοῖς τούτοις ἐστιωμένοις τε καὶ ἐστιῶσιν· εἰκότως οὖν ὁ Ἀπολλώνιος τοὺς μηδὲν μὲν ἐκ παρασκευῆς, αὐτοσχεδίως δέ, ἃ βούλονται, πορίζομένους, ἔχειν φησίν, ἃ μὴ ἔχουσιν, κομᾶν δὲ ἐπιτηδεύουσιν, ὥσπερ Λακεδαιμόνιοι πάλαι καὶ Θούριοι Ταραντινοὶ τε καὶ Μήλιοι καὶ ὅποσοις τὰ Λακωνικὰ ἦν ἐν λόγῳ, μίτραν τε ἀναδύονται λευκὴν, καὶ γυμνὸν αὐτοῖς βάδισμα καὶ τὴν ἐσθῆτα ἐσχηματίζοντο παραπλησίως ταῖς ἐξωμίσι, ἡ δὲ ὕλη τῆς ἐσθῆτος ἔριον αὐτοφυὲς ἢ γῇ φύει, λευκὸν μὲν ὥσπερ τὸ Παμφύλων, μαλακώτερον δὲ τίττει, ἡ δὲ πημελὴ οἶα ἔλαιον ἀπ' αὐτοῦ λείβεται, τοῦτο ἱερὰν ἐσθῆτα ποιοῦνται καὶ εἴ τις ἕτερος παρὰ τοὺς Ἰνδοὺς τούτους ἀνασπῶν αὐτό, οὐ μεθίεται ἡ γῇ τοῦ ἐρίου, τὴν δὲ ἰσχὺν τοῦ δακτυλίου καὶ τῆς ράβδου, ἃ φορεῖν αὐτοὺς ἄμφω, δύνασθαι μὲν πάντα, δύω δὲ ἀρρήτω τετιμῆσθαι.

³ Σύμφωνα με κάποιον μελετητὴ ἐδῶ παριστάνεται με κυριολεκτικούς ὅρους ἓνα χαρακτηριστικὸ πνευματικῆς φύσεως. Ὁ μετεωρισμὸς τῶν σιμάτων δηλαδὴ ἐνδέχεται νὰ ἐξεκονῇ τὴν "διανοητικὴν πτῆση".

πήχεις πάνω από τη γη,⁴ όχι για να κάνουν επίδειξη θαυμάτων —τέτοιες φιλοδοξίες τις περιφρονούν—, αλλά επειδή θεωρούν όλα όσα κάνουν εγκαταλείποντας τη γη και προχωρώντας μαζί με τον ήλιο πρόπουσες εκδηλώσεις σεβασμού προς τον θεό. Και όντως τη φωτιά που αποσπούν από τις ακτίνες του ήλιου, αν και είναι υλική, ούτε σε βωμό την καίνε ούτε τη φυλάνε σε φούρνους, αλλά, όπως οι ακτίνες ανακλίνονται από τον ήλιο και το νερό, έτσι και αυτή τη φωτιά την αντιλαμβάνονται να μετεωρίζεται και να κινείται στον αιθέρα. Παρακαλούν μάλιστα τον ήλιο, που έχει την εποπτεία των εποχών, να έρθουν εκείνες την ώρα που πρέπει στη γη και να ευημερεί η Ινδική. Τη νύχτα παρακαλούν την ακτίνα του φωτός να μην θυμώνει με το σκοτάδι, μα να μένει μαζί τους όπως την έφεραν. Αυτό λοιπόν φαίνεται να σημαίνουν τα λόγια του Απολλώνιου ότι «οι Βραχμάνες βρίσκονται πάνω στη γη και όχι στη γη». Και η φράση «είναι περιτειχισμένοι χωρίς να έχουν τείχη» δηλώνει τον αέρα κάτω από τον οποίο ζουν. Διότι, αν και δίνουν την εντύπωση ότι διαμένουν στο υπαίθρο, σκιάζουν μια σκιά από πάνω τους και έτσι δεν βρέχονται, όταν βρέχει, και έχουν ήλιο, όποτε θέλουν. Τη φράση πάλι «ενώ δεν έχουν τίποτα, έχουν τα πάντα» ο Δάμις την ερμηνεύει ως εξής: Όσες πηγές αναβλύζουν για τους βαρβαρικούς από τη γη, κάθε φορά που ο Διόνυσος θα σείσει τους ίδιους και τη γη, τόσες παρουσιάζονται και στους Ινδούς, όταν φιλοξενούν ή φιλοξενούνται. Εύλογα λοιπόν ισχυρίζεται ο Απολλώνιος ότι αυτοί που έτσι, χωρίς προετοιμασία, εξασφαλίζουν ό,τι θέλουν, έχουν αυτά που δεν έχουν. Φροντίζουν να αφήνουν μακριά μαλλιά, όπως τον παλιό καιρό οι Λακεδαιμόνιοι, οι Θούριοι, οι Ταραντίνοι, οι Μήλιοι και όσοι ασπάζονταν τις λακωνικές συνήθειες. Φορούν λευκή ταινία στο κεφάλι, περπατούν ξυπόλυτοι και φορούν το ένδυμά τους όπως περίπου τις εξωμίδες.⁵ Το υλικό από το οποίο κατασκευάζεται το ένδυμα είναι φυσικό μαλλί που το παράγει η γη, λευκό όπως των Παμφύλων, αλλά πιο απαλό· από το μαλλί στάζει το λίπος που είναι όμοιο με λάδι ελιάς. Από αυτό φτιάχνουν το ιερό τους ένδυμα.⁶ Και αν κάποιος άλλος προσπαθήσει να αποσπάσει το μαλλί, εκτός από τους Ινδούς αυτούς, η γη δεν το αφήνει. Το δαχτυλίδι και η ράβδος, που και τα δύο τα φέρουν όλοι τους, έχουν τη δύναμη να κάνουν τα πάντα, και τα θεωρούν άρρητα.

⁴ Η εξωμίδα ήταν ανδρικό ένδυμα που άφηνε γυμνό τον ένα βραχίονα και ώμο.

⁵ Τίσις πρόκειται για τον αμίαντο (= άφλεκτο ορυκτό με ινώδη μορφή).

(β)

- 22 ἐτύγχανέ τι καὶ μειράκιον νεόπλουτόν τε καὶ ἀπαιδευτον οἰκοδομούμενον οἰκίαν τινὰ ἐν τῇ Ῥόδῳ καὶ ξυμφέρων ἐς αὐτὴν γραφάς τε ποικίλας καὶ λίθους ἐξ ἀπάντων ἐθνῶν. ἤρετο οὖν αὐτό, ὅποσα χρήματα εἴη ἐς διδασκάλους τε καὶ παιδείαν ἀνηλαγός· ὁ δὲ “οὐδὲ δραχμὴν” εἶπεν. “ἐς δὲ τὴν οἰκίαν πόσα;” “δῶδεκα” ἔφη “τάλαντα, προσαναλώσασαι δ’ αὖ καὶ ἕτερα τοσαῦτα”. “τί δ’” εἶπεν “ἡ οἰκία βούλεται σοι;” “δαίαιτα” ἔφη “λαμπρὰ ἔσται τῷ σώματι, καὶ γὰρ δρόμοι ἐν αὐτῇ καὶ αἴση καὶ ὀλίγα ἐς ἀγορὰν βαδιούμαι καὶ προσερούσί με οἱ ἐσιόντες ἡδίων, ὥσπερ ἐς ἱερὸν φοιτῶντες.” “ζηλωτότεροι δὲ” εἶπεν “οἱ ἄνθρωποι πότερον δι’ αὐτοὺς εἰσιν ἢ διὰ τὰ περὶ αὐτοὺς ὄντα;” “διὰ τὸν πλοῦτον”, εἶπε, “τὰ γὰρ χρήματα πλείστον ἰσχύει”. “χρημάτων δ’”, ἔφη “ὦ μειράκιον, ἀμείνων φύλαξ πότερον ὁ πεπαιδευμένος ἔσται ἢ ὁ ἀπαιδευτος;” ἐπεὶ δὲ ἐσιώπησε, “δοκεῖς μοι”, εἶπε “μειράκιον, οὐ σὺ τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ σὲ ἡ οἰκία κεκτῆσθαι, ἐγὼ δὲ ἐς ἱερὸν παρελθὼν πολλῶ αὖ ἡδίων ἐν αὐτῷ μικρῷ ὄντι ἄγαλμα ἐλέφαντός τε καὶ χρυσοῦ ἴδοιμι ἢ ἐν μεγάλῳ κεραμεῶν.”

Ο Απολλώνιος ο Τυανεύς με δάφνινο στεφάνι και γενειάδα φιλοσόφου. Ρωμαϊκό μετάλλιο, β' μισό του 4ου αι. μ.Χ. (Παρίσι, Cabinet des Médailles.)

(β)

Τὸ 'κεραμεοῦν' καὶ 'φαῦλον'*

- 72 Συνέβη επίσης τότε ένας νεόπλουτος και απαίδευτος νεαρός να χιτίζει σπίτι στη Ρόδο και να συγκεντρώνει για το σκοπό αυτό πολύχρωμους ζωγραφικούς πίνακες και λίθους από όλες τις χώρες. Τον ρώτησε λοιπόν ο Απολλώνιος πόσα χρήματα είχε ξοδέψει για δασκάλους και μόρφωση. «Ούτε δραχμή», απάντησε. «Και για το σπίτι πόσα;» «Δώδεκα τάλαντα», είπε. «και, αν χρειαστεί, θα ξοδέψω άλλα τόσα». «Και σε τι θα σου είναι χρήσιμο το σπίτι;», ρώτησε. «Θα είναι εξαιρετικό μέρος για τη σωματική μου άσκηση, γιατί έχει μέσα και περιστύλια για περίπατο και άλση, έτσι που λίγες φορές θα χρειάζεται να πηγαίνω στην αγορά· οι άνθρωποι πάλι που θα έρχονται μέσα θα μου μιλούν με ακόμη μεγαλύτερη ευχαρίστηση, σαν να επισκέπτονται ένα ιερό.» «Οι άνθρωποι», ρώτησε ο Απολλώνιος, «εκτιμώνται πιο πολύ γι' αυτό που είναι οι ίδιοι ή για τα υπάρχοντά τους;» «Για τα πλούτη τους», απάντησε. «γιατί αυτά έχουν τη μεγαλύτερη δύναμη». «Και για τα υπάρχοντα, νεαρέ, ποιος είναι» ρώτησε ο Απολλώνιος. «πιο ικανός φύλακας, ο πεπαιδευμένος ή ο απαίδευτος;» Επειδή εκείνος δεν απάντησε, «Μου δίνεις», είπε, «την εντύπωση, νεαρέ, πως δεν ανήκει το σπίτι σε εσένα, αλλά εσύ στο σπίτι. Όσο για μένα, αν πηγαίνα σε ένα ιερό, με πολύ μεγαλύτερη ευχαρίστηση θα έβλεπα σε ένα, έστω και μικρό ιερό άγαλμα χρυσελεφάντινο παρά σε μεγάλο άγαλμα πήλινο και ευτελές».

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιρίδης)

* Φράση του Κ. Π. Καβάφη από το ποίημα «Απολλώνιος ὁ Τισανεύς ἐν Ῥόδῳ», στο οποίο ο ποιητής παραθέτει αυτούσιο το τελευταίο τμήμα από το ανθολογούμενο κείμενο του Φύλο-στράτου.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ

(β' μισό Ιου αι. π.Χ.)

220. – Λυσίας § 18

Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς υπήρξε ιστοριογράφος και ρητοροδιδάσκαλος που δίδασκε πάνω από 20 χρόνια στη Ρώμη (30-8 π.Χ.). Είναι πρωτίστως γνωστός ως κριτικός της λογοτεχνίας. Το πιο πρωτότυπο από τα κριτικά του δοκίμια θεωρείται το Περί συνθέσεως ὁμημάτων, όπου συζητούνται οι αρχές βάσει των οποίων συνδεάζονται (συντάσσονται, συντίθενται) οι λέξεις στον ποιητικό και τον πεζό λόγο και η σημασία του συνδεσμού αυτού για το τελικό αποτέλεσμα. Ανάμεσα σε άλλα έργα, ο Διονύσιος έγραψε και δοκίμια για μεμονωμένους ρήτορες, από τα οποία σωζονται τα αφηρωμένα στον Λυσία, τον Ισοκράτη, τον Ισαίο και τον Δημοσθένη, που για τον αττικιστή Διονύσιο αποτελεί το

18. ἐν δὲ τῷ διηγέσθαι τὰ πράγματα, ὅπερ οἶμαι μέρος πλείστης δέχεται φροντίδος καὶ φυλακῆς, ἀναμφιλόγως ἡγοῦμαι κράτιστον αὐτὸν εἶναι πάντων ῥητόρων, ὅρον τε καὶ κανόνα τῆς ιδέας ταύτης αὐτὸν ἀποφαίνομαι. οἶμαι δὲ καὶ τὰς τέχνας τῶν λόγων, ἐν αἷς εἴρηται <τι> περὶ διηγέσεως ἀξιόλογον, οὐκ ἐξ ἄλλων τινῶν μάλλον ἢ τῶν ὑπὸ Λυσίου γραφεισῶν εἰληφέναι τὰ παραγγέλματα καὶ τὰς ἀφορμὰς, καὶ γὰρ τὸ σύντομον μάλιστα αὗται ἔχουσιν αἱ διηγήσεις καὶ τὸ σαφὲς ἡδεῖαί τε εἰσι, ὥς οὐχ ἕτεραι καὶ πιθαναὶ καὶ τὴν πίστιν ἅμα λεληθότως συνεπιφέρουσιν, ὥστε μὴ ῥάδιον εἶναι μῆθ' ἄλην διήγησιν μηδεμίαν μήτε μέρος αὐτῆς ψευδὲς ἢ ἀπίθανον εὑρεθῆναι· τοσαύτην ἔχει πειθὴ καὶ ἀφροδίτην τὰ λεγόμενα καὶ οὕτως λαιθάει τοὺς ἀκούοντας εἴτ' ἀληθῆ ὄντα εἴτε πεπλασμένα, ὥσθ' ὅπερ Ὅμηρος ἐπαινῶν τὸν Ὀδυσσεά ὡς πιθανὸν εἰπεῖν καὶ πλάσασθαι τὰ μὴ γενόμενα εἶρηκε, τοῦτό μοι δοικεῖ κἂν ἐπὶ Λυσίου τις εἰπεῖν·

εἰσκεν ψεῦδεα πολλὰ λέγων ἐτύμοισιν ὁμοῖα.

πᾶσί τε καὶ παντὸς μάλιστα τοῦτο παρακελευσαίμην <ἂν> ἀσκεῖν τὸ μέρος ἐν τοῖς Λυσίου παραδείγμασι ποιουμένους τὰς γυμνασίας, κράτιστα γὰρ <ἂν> ἀποδείξαιτο ταύτην τὴν ιδέαν ὁ μάλιστα τοῦτον τὸν ἄνδρα μιμησάμενος.

¹ Ὀδύσσεια τ 203.

Η αφηγηματική τέχνη του Λυσία

αδιαφιλονίκητο πρότυπο. Στα συγκεκριμένα δοκίμια το έργο των ρητόρων εξετάζεται με τρόπο σχηματικό, όμως συχνά οι παρατηρήσεις που περιέχονται προδίδουν αξιολόγηση και ευαισθησία και αποδεικνύουν ότι ο Διονύσιος ήταν άριστος γνώστης του ύφους.

Το παρατιθέμενο απόσπασμα προέρχεται από το δοκίμιο για τον Λυσία, και ειδικότερα από την ενότητα που αναφέρεται στην διήγηση του ρητορικού λόγου. Ο Διονύσιος, αν και ψέγει για κάποια άλλα πράγματα τον ρήτορα, τον θεωρεί ασυναγώνιστο στη διήγηση. (Λαμπρό δείγμα της τέχνης του Λυσία παρέχει το Κείμενο 115).

- 18 Στη διήγηση των γεγονότων, το μέρος που απαιτεί, πιστεύω, στο μέγιστο βαθμό σκέψη και προσοχή, θεωρώ ότι αυτός είναι αδιαφιλονίκητα ο κράτιστος όλων των ρητόρων και τον αναγορεύω μέτρο και πρότυπο σ' αυτό το είδος ρητορικής. Νομίζω μάλιστα ότι και τα εγχειρίδια ρητορικής, που έχουν να πουν κάτι αξιολόγο για την διήγηση, αντλούν τα διδάγματα και το υλικό τους από τις διηγήσεις του Λυσία κυρίως, και όχι από κάποιες άλλες. Τις διηγήσεις αυτές τις χαρακτηρίζει η συντομία και η σαφήνεια στον ύψιστο βαθμό, ενώ παράλληλα ασκούν απαραμύλλη γοητεία και είναι πειστικές: την πειθώ μάλιστα την επιτυγχάνουν εμμέσως και ανεπαίσθητως, με συνέπεια να μην είναι δυνατό ούτε διήγηση ολόκληρη ούτε ένα μέρος της να αποδειχθεί φτιαχτό ή μη πειστικό. Τέτοια δύναμη πειθούς και τόση χάρη έχουν τα εξιστορούμενα και τόσο πολύ δεν συνειδητοποιούν οι ακροατές αν είναι αληθινά ή φανταστικά. Συνοψίζοντας: αυτό που είπε ο Όμηρος, εγκωμιάζοντας τον Οδυσσέα για την πειστικότητά του όταν μιλούσε και όταν, προσποιούμενος, παρουσίαζε ως γεγονότα πράγματα που δεν είχαν γίνει, αυτό, νομίζω, θα μπορούσε να το πει κάποιος και για τον Λυσία:

*έλεγε πολλά ψέματα που έμοιαζαν με αλήθεια.*¹

Και θα συνιστούσα σε όλους πρωτίστως τούτο το μέρος του ρητορικού λόγου να επιλέγουν, όταν ασκούνται με παραδείγματα από τον Λυσία. Γιατί το άριστο στο συγκεκριμένο είδος ρητορικής θα το πετύχει εκείνος που θα μιμηθεί πιστότατα αυτόν τον άνδρα.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

[ΛΟΓΓΙΝΟΣ]

(3ος αι. μ.Χ.)

221. — Περὶ ὕψους 2.7.2–8.1, 10, 12.3–5

Στα χειρόγραφα η πραγματεία Περὶ ὕψους παραδίδεται ως ἔργο (α) Ανωνύμου, (β) Διονυσίου ἢ Λογγίνου καὶ (γ) Διονυσίου Λογγίνου. Παλαιότερα εθεωρεῖτο ἔργο του Κλάσιου Λογγίνου (3ος αι. μ.Χ.), εἶναι ὁμως σχεδόν βέβαιο ὅτι γράφτηκε κατὰ τον 1ο αι. μ.Χ. Για λόγους πρακτικούς χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερα συμβατικά τὸ ὄνομα Λογγίνος. Ἡ πραγματεία ἔχει τὴ μορφή ἐπιστολῆς με ἀποδέκτη τὸν Ποστούμιο Τερντιανό, πιθανῶς κάποιον Ρωμαῖο φίλο ἢ μαθητὴ του συγγραφέα. Αφορμὴ γιὰ τὴ συγγραφὴ στάθηκε τὸ ομότιτλο σύγγραμμα του Καϊκίλιου ἀπὸ τὴν Καλὴ Ἀκτὴ τῆς Σικελίας, ὁ ποῖος —σύμφωνά με τὸν συγγραφέα του Περὶ ὕψους— πραγματευόταν τὸ θέμα με τρόπο που δὲν ικανοποιόσε. Ἀν καὶ ἡ πραγματεία Περὶ ὕψους δὲν σαφίζεται ἀλόκληρη (υπολογίζεται ὅτι ἔχει ἐκπέσει κατὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ ἔργου περίπου τὸ 1/3), ἡ δομὴ τῆς εἶναι

- 2 ἡμῶν δ' ἐκεῖνο διαπορητέον ἐν ἀρχῇ, εἰ ἔστιν ὕψους τις ἢ βάθους τέχνη, ἐπεὶ τινες ὅλως οἰοῦνται διηπατήσθαι τοὺς τὰ τοιαῦτα ἄγοντας εἰς τεχνικὰ παραγγέλματα, γινῶσθαι γάρ, φησί, τὰ μεγαλοφνῆ καὶ οὐ διδακτὰ παραγίνεται, καὶ μία τέχνη πρὸς αὐτὰ τὸ πεφυκέναι· χεῖρω τε τὰ φυσικὰ ἔργα, ὥς οἰοῦνται, καὶ τῷ παντὶ
- 2 δειλότερα καθίσταται ταῖς τεχνολογίαις κατασκελετενόμενα, ἐγὼ δὲ ἐλεγχθήσεσθαι τοῦτ' ἐτέρως ἔχον φημί, εἰ ἐπισκέψαιτό τις ὅτι ἡ φύσις, ὥσπερ τὰ πολλὰ ἐν τοῖς παθητικοῖς καὶ διηρμένους αὐτόνομον, οὕτως οὐκ εἰκαῖόν τι καὶ παντὸς ἀμέθοδον εἶναι φιλεῖ, καὶ ὅτι αὐτὴ μὲν πρῶτόν τι καὶ ἀρχέτυπον γενέσεως στοιχεῖον ἐπὶ πάντων ὑφέστηκεν, τὰς δὲ ποσότητας καὶ τὸν ἐφ' ἐκάστου καιρὸν ἔτι δὲ τὴν ἀπλαινεστάτην ἀσκησὶν τε καὶ χρῆσιν ἱκανὴ πορίσαι καὶ συνενεγκεῖν ἡ μέθοδος, καὶ ὥς ἐπικυδυνότερα, αὐτὰ ἐφ' αὐτῶν δίχα ἐπιστήμης, ἀστήρικτα καὶ ἀνερμάτιστα ἐσθέντα τὰ μεγάλα, ἐπὶ μόνῃ τῇ φορᾷ καὶ ἀμαθεῖ τόλμῃ λειπόμενα· δεῖ γὰρ αὐτοῖς ὥς

¹ Δὲν γνωρίζουμε ποιοὺς ἐννοεῖ ὁ συγγραφέας. Στὴν ἀρχαιότητα ἦταν διαδεδομένη ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ ποιητικὴ δημιουργία εἶναι ἀποτέλεσμα θεοῦς ἐμπνευσῆς.

Το υψηλό στη λογοτεχνία

ειδικάκριτη: στην αρχή συζητείται το ερώτημα αν το υψηλό είναι διδακτό ή αποτελεί έμφυτο χάρισμα· ακολουθώντας αναφέρονται λάθη που μπορεί να διαπραξεί κανείς στην προσπάθειά του να επιτύχει το υψηλό και τίθεται το ζήτημα της φύσης του υψηλού· έπεται αναφορά στις πηγές του υψηλού και στις αιτίες για την παρακμή της λογοτεχνίας. Η ίδια η έννοια του ύψους δεν ορίζεται, καθίσταται ωστόσο σαφές και από τα παραδείγματα που παρατίθενται ότι δεν ταυτίζεται με συγκεκριμένο ύφος, αλλά συνίσταται στην ύπαρξη βαθυστόχαστης σκέψης συνφασμένης με την άκρα τελειότητα και κορύφωση της γλωσσικής έκφρασης που οδηγούν τον αναγνώστη στην έκσταση. Το ύφος αποτελεί την ηχώ μιας μεγάλης ψυχής. Με την έννοια αυτή του υψηλού συνάδει και το ύφος του ίδιου του έργου, το οποίο δεν θυμίζει το συστηματικό και ξηρό ύφος παρόμοιων πραγματειών.

- 2 Το ερώτημα από το οποίο πρέπει να αρχίσουμε είναι: υπάρχει κάποια μέθοδος διδασκαλίας του υψηλού και του βαθυστόχαστου λόγου; Ορισμένοι πιστεύουν ότι πλανώνται ολωσδιόλου όσοι ανάγουν πράγματα σαν αυτά σε κανόνες τεχνικής. Οι μεγαλοφυείς, ισχυρίζονται, γεννιούνται, δεν διαμορφώνονται μέσα από διδασκαλίες. Ο δρόμος είναι ένας και μοναδικός: το φυσικό χάρισμα. Τα έργα της προικισμένης φύσης, έτσι πιστεύουν, υποβιβάζονται και κατεξευτελίζονται όταν αποσκελετώνονται με τις επεξεργασίες που συνιστούν τα τεχνικά εγχειρίδια. Εγώ ωστόσο υποστηρίζω πως τα πράγματα δεν είναι καθόλου έτσι, αν αναλογιστούμε τα εξής: α) όταν εκρήγνυται το πάθος και ανεβαίνει ο τόνος της έκφρασης η φύση κατά κανόνα δεν υπόκειται σε δεσμεύσεις. Αλλά και τότε ακόμα υπακούει σε κάποιο προγραμματισμό, δεν είναι παντελώς ακαθοδήγητη. β) Πράγματι το φυσικό χάρισμα συνιστά το πρωταρχικό και πρότυπο στοιχείο κάθε δημιουργίας. Όμως τις ποιοτικές σχέσεις και την κατάλληλη στιγμή, και ακόμη τη σωστή άσκηση και εφαρμογή, αυτά είναι σε θέση να τα επινοήσει και να τα προσφέρει η μέθοδος. γ) Τα μεγάλα δημιουργικά πνεύματα διατρέχουν σοβαρούς κινδύνους αν αφεθούν μόνα τους χωρίς καλλιέργεια συστηματική, αστήρικτα και ανεργμάνιστα, εγκαταλειμμένα στις παρορμήσεις τους και στην τολμή που γεννά η απειρία. Ναι, όπως χρειάζονται πολλές φορές το βουκέντρι, άλλο τόσο

- 3 κέντρου πολλάκις οὕτω δὲ καὶ χαλινού. (ὅπερ γὰρ ὁ Δημοσθένης ἐπὶ τοῦ κοινού τῶν ἀνθρώπων ἀποφαίνεται βίου, μέγιστον μὲν εἶναι τῶν ἀγαθῶν τὸ εὐτυχεῖν, δεύτερον δὲ καὶ οὐκ ἔλαττον τὸ εὖ βουλευέσθαι, ὅπερ οἷς ἂν μὴ παρῇ συναναιρεῖ πάντως καὶ θάτερον, τοῦτ' ἂν καὶ ἐπὶ τῶν λόγων εἴπομεν, ὡς ἡ μὲν φύσις τὴν τῆς εὐτυχίας τάξιν ἐπέχει, ἡ τέχνη δὲ τὴν τῆς εὐβουλίας.) τὸ δὲ κυριώτατον, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τινα τῶν ἐν λόγοις ἐπὶ μόνῃ τῇ φύσει οὐκ ἄλλοθεν ἡμᾶς ἢ παρὰ τῆς τέχνης ἐκμαθεῖν δεῖ.

.....

- 7 2 φύσει γάρ πως ὑπὸ τάληθους ὕψους ἐπαίρεται τε ἡμῶν ἡ ψυχὴ καὶ γαῦρόν τι ἀνάστημα λαμβάνουσα πληροῦται χαρᾶς καὶ μεγα-
- 3 λαυχίας, ὡς αὕτῃ γεννήσασα ὅπερ ἤκουσεν, ὅταν οὖν ὑπ' ἀνδρὸς ἑμφρονος καὶ ἐμπείρου λόγων πολλάκις ἀκουόμενόν τι πρὸς μεγαλοφροσύνην τὴν ψυχὴν μὴ συνδιατιθῇ μηδ' ἐγκαταλείπη τῇ διανοίᾳ πλείον τοῦ λεγομένου τὸ ἀναθεωρούμενον, πίπτῃ δέ, ἂν αὐτὸ συνεχὲς ἐπισκοπῆς, εἰς ἀπαύξησιν, οὐκ ἂν ἔτ' ἀληθὲς ὕψος εἴη μέχρι μόνης τῆς ἀκοῆς σφῶζόμενον, τοῦτο γὰρ τῷ ὄντι μέγα, οὐ πολλὴ μὲν ἡ ἀναθεώρησις, δύσκολος δὲ μᾶλλον δ' ἀδύνατος ἡ κα-
- 4 τεξανάστασις, ἰσχυρὰ δὲ ἡ μνήμη καὶ δυσεξάλειπτος, ὥσως δὲ καλὰ νόμιζε ὕψη καὶ ἀληθινὰ τὰ διὰ παντὸς ἀρέσκοντα καὶ πᾶσιν, ὅταν γὰρ τοῖς ἀπὸ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων βίων ζήλων ἡλικιῶν λόγων ἐν τι καὶ ταυτὸν ἅμα περὶ τῶν αὐτῶν ἅπασι δοκῇ, τότε ἢ ἐξ ἀσυμφώνων ὡς κρίσις καὶ συγκατάθεσις τὴν ἐπὶ τῷ θαυματομένῳ πίστιν ἰσχυρὰν λαμβάνει καὶ ἀναμφιλεκτον.
- 8 ἐπεὶ δὲ πέντε, ὡς ἂν εἴποι τις, πηγαί τινές εἰσιν αἱ τῆς ὑψηλότητος γονιμώταται, προὑποκειμένης ὥσπερ ἰδάφους τινὸς κοινού ταῖς πέντε ταύταις ιδέαις τῆς ἐν τῷ λέγειν δυνάμεως, ἥς ὅλως χωρὶς οὐδέν, πρῶτον μὲν καὶ κράτιστον τὸ περὶ τὰς νοήσεις ἀδρεπήβολον, ὡς καὶ τοῖς περὶ Ξενοφάντος ὠρισάμεθα· δεύτερον

² Δημοσθένης, Κατ' Ἀριστοκράτους 113.

- 3 χρειάζονται και το χαλινάρι. (Αυτό που λέει σε έναν αφορισμό του ο Δημοσθένης γενικά για τη ζωή του ανθρώπου ισχύει και για τη λογοτεχνία: «το μέγιστο από τα αγαθά είναι η καλή τύχη. Το δεύτερο και εξίσου σημαντικό είναι η ευθυκρισία. Η έλλειψη του δεύτερου συνεπάγεται μοιραίως και την απώλεια του πρώτου». ¹ Στη λογοτεχνία τώρα, το φυσικό χάρισμα αντιστοιχεί με την καλή τύχη, η συμμόρφωση προς τους κανόνες της τέχνης με την ευθυκρισία!). Και το σπουδαιότερο: ορισμένα στυλιστικά επιτεύγματα εξαρτώνται αποκλειστικώς από τη φύση του δημιουργού. Αυτήν ακριβώς τη διαπίστωση μόνο με τη βοήθεια της ανάλυσης του κειμένου μπορούμε να την κάνουμε.

.

- 7 2 Το αληθινό ύψος κάνει την ψυχή μας να επιίρεται, και ορθώνοντας αγέρωχα το ανάστημά της γεμίζει χαρά και υπερηφάνεια σαν να είχε η ίδια πια δημιουργήσει αυτό που άκουσε.
- 3 Όταν λοιπόν ένας άνθρωπος στοχαστικός, που ξέρει από λογοτεχνία, διαβάσει κάτι πολλές φορές, και αυτό το ανάγνωσμα δεν παρασύρει την ψυχή του σε μια ανώτερη θεώρηση των πραγμάτων ούτε και εγκαταλείπει μες στη διάνοιά του κάτι περισσότερο από τις γυμνές λέξεις για να τον προβληματίσει, αλλά όσο το διερευνάς τόσο χάνει τη σημασία του, τότε πια αυτό δεν έχει ύψος αληθινό, γιατί διαρκεί τόσο μόνο όσο ηχεί μέσα στα αυτιά μας. Το αληθινά υψηλό κεντρίζει συνεχώς τη σκέψη μας, είναι δύσκολο ή μάλλον αδύνατο να του αντισταθείς, και η ανάμνησή του μένει πάντα ζωντανή στο μυαλό μας και δεν ξεθωριάζει. Με μια λέξη, ωραίο και αληθινό ύψος είναι ό,τι αρέσει για πάντα στους πάντες! Όταν άνθρωποι με διαφορετική απασχόληση, με διαφορετικό τρόπο ζωής, με διαφορετικές προτιμήσεις, ηλικίες και γλώσσες έχουν για τα ίδια έργα την ίδια και απαράλλακτη γνώμη, τότε αυτή η ομόφωνη κρίση και επιδοκιμασία κριτών που δεν έχουν τίποτε το κοινό μεταξύ τους γίνονται πίστη σταθερή και αναμφίλεκτη στην αξία των έργων που θαυμάζουμε.
- 8 Πέντε είναι, θα μπορούσε να πει κανείς, οι πιο παραγωγικές πηγές της υψηλότητας —κοινή τους βάση βέβαια η φυσική ευχέρεια στην έκφραση— χωρίς αυτήν την προϋπόθεση τίποτε δεν μπορείς να επιτύχεις.
- α) Πρώτη και σημαντικότερη είναι η ικανότητα να συλλαμβάνεις υψηλά διανοήματα. (Αυτό το θέμα πάντως το έχω διασαφήσει στη μελέτη μου για τον Ξενοφώντα).

δὲ τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος· ἀλλ' αἱ μὲν δύο αὐται τοῦ ὕψους κατὰ τὸ πλεόν αὐθιγενεῖς συστάσεις, αἱ λοιπαὶ δ' ἤδη καὶ διὰ τέχνης, ἥ τε ποιὰ τῶν σχημάτων πλάσις (δισσὰ δέ που ταῦτα, τὰ μὲν νοήσεως, θάτερα δὲ λέξεως), ἐπὶ δὲ τούτοις ἡ γενναία φράσις, ἥς μέρη πάλιν ὀνομάτων τε ἐκλογὴ καὶ ἡ τροπικὴ καὶ πεποιημένη λέξις· πέμπτη δὲ μεγέθους αἰτία καὶ συγκλείουσα τὰ πρὸ αὐτῆς ἅπαντα, ἡ ἐν ἀξιώματι καὶ διάρσει σύνθεσις·

- 10 φέρε ἵν', εἴ τι καὶ ἕτερον ἔχοιμεν ὑψηλοὺς ποιεῖν τοὺς λόγους δυνάμενον, ἐπισκεψώμεθα, οὐκοῦν ἐπειδὴ πᾶσι τοῖς πράγμασι φύσει συνεδρεῖται τινὰ μόρια ταῖς ὕλαις συνυπάρχοντα, ἐξ ἀνάγκης γένοιτ' ἂν ἡμῖν ὕψους αἰτίον τὸ τῶν ἐμφερομένων ἐκλέγειν αἰεὶ τὰ καιριώτατα καὶ ταῦτα τῇ πρὸς ἀλλήλα ἐπισυνθέσει καθάπερ ἐν τι σῶμα ποιεῖν δύνασθαι· ὁ μὲν γὰρ τῇ ἐκλογῇ τὸν ἀκροατὴν τῶν λημμάτων, ὁ δὲ τῇ πυκνώσει τῶν ἐκλεγεγμένων προσάγεται, οἷον ἡ Σαπφὼ τὰ συμβαίνοντα ταῖς ἐρωτικαῖς μανίαις παθήματα ἐκ τῶν παρεπομένων καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἐκάστοτε λαμβάνει, ποῦ δὲ τὴν ἀρετὴν ἀποδείκνυται; ὅτε τὰ ἄκρα αὐτῶν καὶ ὑπερτεταμένα δευῆ καὶ ἐκλέξει καὶ εἰς ἀλλήλα συνιῆσαι·

- 2 φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θίοισιν
 ἔμμεν' ὦνηρ, ὅττις ἐνάντιός τοι
 ἰσodάνει καὶ πλάσιον ἄδω φωνεῖ-
 σας ὑπακοῖαι
 καὶ γελαιίσας ἰμέροεν, τὸ μ' ἢ μάν
 καρδίαν ἐν στήθεσιν ἐπτόαισεν,
 ὥς γὰρ ἔς σ' ἴδω βρόχε', ὥς με φωνᾶς
 οὐδὲν ἔτ' εἰκεῖ·
 ἀλλὰ καὶ μὲν γλώσσα ἔαγε· λέπτον δ'
 αὐτὶκα χρώ πῦρ ὑπαδεδρόμακεν·
 ὀππάτεσσι δ' οὐδὲν ὄρημι', ἐπιρρόμι-
 βεισι δ' ἄκουαι·
 †εκαδὲ μ' ἰδρως ψυχρὸς† κακχέεται, τρόμος δὲ
 παῖσαν ἄγρει, χλωροτέρα δὲ ποίας
 ἔμμι· τεθνάκην δ' ὀλίγου ἵπιδεῖης
 φαίνομ' <ἐμ' αὐτὰ>
 ἀλλὰ πᾶν τόλματον, †ἐπεὶ καὶ πένητα†

- 3 οὐ θαυμάζεις ὡς ὑπ<ὸ τὸ> αὐτὸ τὴν ψυχὴν τὸ σῶμα, τὰς ἀκοὰς τὴν γλῶσσαν, τὰς ὄψεις τὴν χροάν, πάνθ' ὡς ἀλλότρια δι-
οιχόμενα ἐπιζητεῖ, καὶ καθ' ὑπεναντιώσεις ἅμα ψύχεται καίεται,
ἀλογιστεῖ φροινεῖ, [ἢ γὰρ] <θαρρεῖ> φοβεῖται ἢ παρ' ὀλίγον τέ-
θηκεν ἵνα μὴ ἔν τι περὶ αὐτὴν πάθος φαίνεται, παθῶν δὲ σύννοδος;
πάντα μὲν τοιαῦτα γίνεται περὶ τοὺς ἐρώοντας, ἢ λήψης δ' ὡς ἔφην
τῶν ἄκρων καὶ ἢ εἰς ταῦτ' οὐκ ἀπειργάσατο τὴν ἐξοχήν.

-
- 12 3 ὄθεν, οἶμαι, κατὰ λόγον ὁ μὲν ῥήτωρ ἅτε παθητικώτερος πολὺ
τὸ διάπυρον ἔχει καὶ θυμικῶς ἐκφλεγόμενον, ὁ δέ, καθεστὼς ἐν
ὄγκῳ καὶ μεγαλοπρεπεῖ σεμνότητι, οὐκ ἔψυκται μὲν, ἀλλ' οὐχ
οὕτως ἐπέστραπται, οὐ κατ' ἄλλα δέ τινα ἢ ταῦτα, ἐμοὶ δοκεῖ.
- 4 φίλτατε Τερεντιανέ, (λέγω δέ, <εἰ> καὶ ἡμῖν ὡς Ἑλλήσιν ἐφέται
τι γινώσκεις) καὶ ὁ Κικέρων τοῦ Δημοσθένους ἐν τοῖς μεγέθεσι
παρὰλλάττει, ὁ μὲν γὰρ ἐν ὕψει τὸ πλεονάζον ἀποτόμῳ, ὁ δὲ Κικέρων
ἐν χύσει, καὶ ὁ μὲν ἡμέτερος διὰ τὸ μετὰ βίας ἕκαστα, ἔτι δὲ τά-
χους ῥώμης δεινότητος, οἷον καίειν τε ἅμα καὶ διαρπάζειν σκη-
πτῷ τινι παρεκάζειτ' ἂν ἢ κεραυνῷ, ὁ δὲ Κικέρων ὡς ἀμφιλαφῆς
τις ἐμπρησμός, οἶμαι, πάντῃ νέμεται καὶ ἀνελεῖται, πολὺ ἔχων
καὶ ἐπίμονον αἰεὶ τὸ καῖον καὶ διακληρονομούμενον ἄλλοτ' ἄλ-
λοῖώς ἐν αὐτῷ καὶ κατὰ διαδοχὰς ἀνατρεφόμενον, ἀλλὰ ταῦτα
- 5 μὲν ὑμεῖς ἂν ἄμεινον ἐπικρίνοιτε, καιρὸς δὲ τοῦ Δημοσθενικοῦ μὲν
ὑψίους καὶ ὑπερτεταμένον ἐν τε ταῖς δεινώσεσι καὶ τοῖς σφοδροῖς
πάθεσι καὶ ἔνθα δὲ τὸν ἀκροατὴν τὸ σύνολον ἐκπλήξει, τῆς δὲ
χύσεως ὅπου χρή καταντλήσαι· τοπηγορίας τε γὰρ καὶ ἐπιλόγους
κατὰ τὸ πλεονάζον καὶ παρεκβάσεις καὶ τοῖς φραστικαῖς ἅπασι καὶ
ἐπιδεικτικαῖς, ἱστορίαις τε καὶ φυσιολογίαις, καὶ οὐκ ὀλίγοις ἄλ-
λοις μέρεσιν ἀρμόδιος.

⁴ Ἡ σύγκριση τοῦ Δημοσθένους μετὰ τὸν Κικέρωνα ἐπανερχέται σε αρκετοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρ-
χαϊότητος. Μετὰ τὴν σύγκριση τῶν δύο ἐκφραζόταν ἐμμέσως ὁ ἀνταγωνισμὸς Ἑλλάδας καὶ
Ρώμης.

- 3 Δεν σου προκαλεί το θαυμασμό ο τρόπος με τον οποίο την ίδια στιγμή προσπαθεί να συγκεντρώσει το μυαλό και το σώμα της, την ακοή και τη γλώσσα της, τα μάτια και το χρώμα της — όλα αυτά σαν να ήταν ξένα που έφυγαν μακριά; Κι έτσι ταυτοχρόνως σε γρήγορη εναλλαγή παγώνει και φλέγεται, χάνει το νου της και ορθοφρονεί, έχει κουράγιο και φοβάται. Φοβάται; — σχεδόν έχει πεθάνει. Δίνει λοιπόν την εντύπωση πως δεν είναι ένα και μόνο πάθος που την ταλανίζει, αλλά σύνδρομο παθών! Όλα αυτά βέβαια τα συναισθήματα τα νιώθουν οι ερωτευμένοι, αλλά, όπως είπα, η επιλογή των βιαιοτέρων και η σύνθεσή τους σε ενιαίο σύνολο δημιούργησαν το έξοχο καλλιτέχνημα.

- 123 Ο Δημοσθένης συνεπώς — μια δυνατή πυρά φλογίζει την ψυχή του γιατί το πάθος του είναι σφοδρότερο, ενώ ο Πλάτων επιβλητικός πάντοτε και μεγαλόπρεπα κόσμιος δεν είναι βέβαια ψυχρός αλλά του
- 4 λείπει αυτή η θερμότητα. Μου φαίνεται λοιπόν, φίλτατέ μου Τερεντιανέ (αν σαν Έλληνας που είμαι μπορώ να έχω άποψη γι' αυτά), πως η βασική διαφορά του κικερώνειου από το δημοσθενικό μέγεθος δεν βρίσκεται πουθενά αλλού παρά στο ακόλουθο σημείο: ο Δημοσθένης υψώνεται κατακόρυφα, ο Κικέρων διαχέεται.¹ Ο δικός μας ρήτορας είναι βίαιος, γρήγορος, ρωμαλέος, δεινός! Στο πέρασμά του καίει και διαρπάζει τα πάντα, θα τον συνέκρινα λοιπόν με κεραυνό που χτυπά ή με αστραπή θύελλας. Ο Κικέρων αντιθέτως μου φαίνεται όμοιος με πελώρια πυρκαγιά που ξεδιπλώνεται μεγαλόπρεπα και όλα γύρω της τα καταβροχθίζει. Η καυστική της επενέργεια είναι δυνατή και διαρκής. Καθώς διαχέει τις φλόγες της, έτσι εδώ αλλιώς εκεί, υπο-
- 5 δαυλίζεται από μόνη της ακατάπαυστα και φουντώνει. Μα γι' αυτά τα θέματα η κρίση η δική σας θα ήταν εγκυρότερη. Το ύφος πάντως και ο υπερτεταμένος λόγος του Δημοσθένη είναι κατάλληλα σε μεγαλοποιήσεις, σε εκφράσεις σφοδρού πάθους και γενικά όπου χρειάζεται να εντυπωσιασθεί ο ακροατής. Η σωστή στιγμή του κικερώνειου ξεχειλίσματος είναι όπου πρέπει ο ακροατής να κατακλυσθεί από το ρεύμα του λόγου. Αυτό το ύφος συνεπώς ταιριάζει κυρίως σε αναπτώξεις κοινών τόπων και σε επιλόγους, αλλά επίσης σε παρεκβάσεις, σε κάθε λογής περιγραφές και εγκωμιασμούς, σε ιστορικές και επιστημονικές εκθέσεις και σε πολλά άλλα μέρη του λόγου.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΧΑΡΙΤΩΝ

(1ος αι. μ.Χ.)

222. – Τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην 8.1.1–15

Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για το αρχαιότερο σωζόμενο μυθιστόρημα, αφού η συγγραφή του τοποθετείται μεταξύ του 1ου αι. π.Χ. και του 1ου αι. μ.Χ. Το λογοτεχνικό είδος του μυθιστορήματος ακμάζει από τον 1ο αι. π.Χ. ως τον 4ο αι. μ.Χ., και παρουσιάζει την ακόλουθη τυπική πλοκή: δύο νέοι ερωτεύονται κεραυνοβολα, αλλά ποικίλα εμπόδια τους εξαναγκάζουν να αποχωριστούν και να περιπλανηθούν σ' ολόκληρη σχεδόν την ανατολική Μεσόγειο, δοκιμάζοντας πλήθος περιπέτειών, διατηρώντας όμως την αγνότητά τους μέχρι την οριστική επανένωση.

Για τον συγγραφέα γνωρίζουμε μόνο ότι καταγόταν από την Αφροδισιάδα της Καρίας και ότι υπήρξε γραμματέας του δικηγόρου Αθηναγόρα. Ο Χαρίτων επιλέγει ως σκηνικό του έργου του το κλασικό παρελθόν: τοποθετεί την δράση στα τέλη του 5ου/αρχές του 4ου αι. π.Χ. και χρησιμοποιεί επιπλέον γνωστά ιστορικά πρόσωπα, αν και με αναχρονισμούς (ο Ερμοκράτης π.χ. ταυτίζεται με τον στρατηγό που κατατρόπωσε τον Αθηναϊκό στόλο στις Συρακούσες το 413 π.Χ., ο Αρταξέρξης ο Β' και οι σατράπες του είναι επίσης

- 11 ὡς μὲν οὖν Χαιρέας ὑποπτεύσας Καλλιρρόην Διονυσίῳ παραδεδοσθαι, θέλων ἀμύνασθαι βασιλεύᾳ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον ἀπέστη καὶ ναύαρχος ἀποδειχθεὶς ἐκράτησέ τῆς θαλάσσης, νικήσας δὲ κατέσχευεν Ἄραδον, εἴθα βασιλεὺς καὶ τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν θεραπείαν ἀπέθετο καὶ Καλλιρρόην, ἐν τῷ πρόσθεν
- 2 λόγῳ δεδῆλωται, ἔμελλε δὲ ἔργον ἢ Τύχῃ πράττειν οὐ μόνον πα-

¹ Πρόκειται για τον ισχυρό και καλλιεργημένο Έλληνα, τον οποίο η Καλλιρρόη αναγκάζεται να παντρευτεί, όταν οδηγείται από τους πειρατές στη Μύλητο προκειμένου να πουληθεί ως δούλη. (Το συγκεκριμένο μυθιστόρημα είναι το μόνο από τα σωζόμενα που παρουσιάζει τους δύο ήρωες παντρεμένους ήδη από την αρχή της ιστορίας, καθώς επίσης την ηρωίδα να σιμώνει μετά το χωρισμό της από τον Χαιρέα αναγκαστικό γάμο με τον Διονύσιο προκειμένου να νομιμοποιηθεί το παιδί που περιμένει από τον Χαιρέα.) Ο Διονύσιος θα αντιμετωπίσει στην δίκη που διεξάγεται στην Βαβυλώνα τον υποψήφιο αντιστατή Μιθριδάτη, έμμεσα τον ίδιο τον Πέρση μονάρχη, και κυρίως τον πρώτο σίζυγο, δηλ. τον Χαιρέα, τον οποίο όλοι θεωρούσαν νεκρό. Στον ξαφνικό πόλεμο που ξεσπάει και γίνεται η αιτία διακοπής της δίκης, ο Διονύσιος θα πάρει το μέρος των Περσών, ενώ ο Χαιρέας των Αιγυπτίων. Το ανθολογούμενο επεισόδιο διαδραματίζεται μεσούμενος του πολέμου, στην Αρα-

πόσων δὲ δακρύων ὁμοῦ καὶ φιλημάτων

υπαρκτά πρόσωπα). Το ψευδο-ιστορικό αυτό πλαίσιο όμως λειτουργεί μόνο ως φόντο για να εκτιληθῇ μια ερωτική ιστορία, η οποία αντανάκλα την ευαισθησία της ελληνοιστικής εποχής, όσον αφορά την έμφαση στο ιδιωτικό στοιχείο και την απόδοση της ψυχολογίας των ηρώων. Τα νήματα της αφήγησης κινεί η ίδια η θεά Αφροδίτη· ο κεραυνοβόλος έρωτας και ο γάμος των δύο νέων αποτελούν δικό της έργο. Αλλά και όσα ακολουθούν, δηλ. ο χωρισμός και οι περιπέτειες που θα οδηγήσουν τους ήρωες ως την αιλή του Πέρση βασιλιά, την δίκη κτλ., αποτελούν την τιμωρία της θεάς για τον φαινομενικό θάνατο της Καλλιρρόης, που προκάλεσε ο Χαιρέας από ζήλεια. Η επανένωση θα επέλθει μόνον όταν ο ήρωας θα έχει πλήρως εξαγνισθῇ μέσα απο τις δοκιμασίες. Κομβικό επίσης ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής παίζει η θεική ομορφιά της Καλλιρρόης, που προκαλεί την εμφάνιση ερωτικών αντιζηλίων με τις συνακόλουθες περιπλοκές. Στο απόσπασμα που ανθολογείται, εξιστορούνται η συνάντηση, η περιπαθής 'αναγνώριση', και η οριστική ένωση των δύο ηρώων.

- 1 Πώς λοιπόν ο Χαιρέας, που νόμιζε ότι η Καλλιρρόη είχε δοθεί στον Διονύσιο,¹ αυτομόλησε στον Αιγύπτιο, για να εκδικηθῇ το Βασιλέα· πώς, αφού διορίστηκε ναύαρχος, έγινε κυρίαρχος στη θάλασσα· και τέλος πώς, μετά τη νίκη, κατέλαβε την Αραβο,² όπου ο Βασιλέας είχε μεταφέρει τη γυναίκα του και όλη του την ακολουθία, μαζί με την Καλλιρρόη; αυτά τα διαβάσατε στο προηγούμενο μέρος της ιστορίας μου.³ Η Τύχη⁴ όμως σκόπευε να κάνει άλλο ένα κατόρθωμα, όχι μόνο

δο, όπου βρίσκονται τυχαία οι δύο ήρωες: ο μὲν Χαιρέας ως κατακτητής, ενώ η Καλλιρρόη έχει καταφύγει εκεί μαζί με την γυναίκα του Αρταξέρξη για λόγους ασφαλείας.

2 Πόλη της Φοινίκης, απέναντι από το ανατολικό άκρο της Κύπρου (στο κείμενο χαρακτηρίζεται νήσος).

3 Η ανακεφαλαίωση που προηγείται αποδίδει περιληπτικά το περιεχόμενο του αμέσως προηγούμενου βιβλίου (Ζ'). Οι ανακεφαλαιώσεις αποτελούσαν τυπικά, δομικά στοιχεία του μυθιστορηματικού είδους.

4 Η θεά Τύχη υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους. Προσωποποιούσε με τον πλέον σαφή τρόπο το γενικότερο αίσθημα ανασφάλειας των ανθρώπων της εποχής. Στο μυθιστόρημα μνημονεύεται πολλές φορές, και στην αστάθεια που την χαρακτηρίζει αποδίδονται συχνά οι εκάστοτε δυσμενείς εξελίξεις.

- ράδοξον, ἀλλὰ καὶ σκυθρωπόν, ἵνα ἔχων Καλλιρρόην Χαιρέας ἀγνοήσῃ καὶ τὰς ἀλλοτρίας γυναῖκας ἀναλαβὼν ταῖς τριήρεσιν ἀπάγῃ, μόνην δὲ τὴν ἰδίαν ἐκεῖ καταλίπη οὐχ ὥς Ἀριάδνην καθεύδουσαν, οὐδὲ Διογίσιον νυμφίον, λάφυρον δὲ τοῖς ἑαυτοῦ πολεμίοις.
- 3 ἀλλ' ἀπέδοξε τὸ δεινὸν Ἀφροδίτῃ· ἤδη γὰρ αὐτῷ διηλλάττετο, πρότερον ὀργισθεῖσα χαλεπῶς διὰ τὴν ἄκαιρον ζηλοτυπίαν, ὅτι δῶρον παρ' αὐτῆς λαβὼν τὸ κάλλιστον, οἷον οὐδὲ Ἀλέξανδρος ὁ Πάρις, ὕβρισεν εἰς τὴν χάριν, ἐπεὶ δὲ καλῶς ἀπελογήσατο τῷ Ἑρωτι Χαιρέας ἀπὸ δύσεως εἰς ἀνατολὰς διὰ μυρίων παθῶν πλανηθεῖς, ἠλέησεν αὐτὸν Ἀφροδίτῃ καὶ ὅπερ ἐξ ἀρχῆς δύο τῶν καλλίστων ἤρμωσε ζεῦγος, γυμνάσασα διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, πάλιν
- 4 ἠθέλησεν ἀποδοῦναι. νομίζω δὲ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο σύγγραμμα τοῖς ἀναγνώσκουσιν ἡδιστον γενήσεσθαι· καθάρισον γάρ ἐστι τῶν ἐν τοῖς πρώτοις σκυθρωπῶν, οὐκέτι ληστεία καὶ δουλεία καὶ δίκη καὶ μάχη καὶ ἀποκαρτέρησις καὶ πόλεμος καὶ ἄλωσις, ἀλλὰ
- 5 ἔρωτες δίκαιοι ἐν τούτῳ <καὶ> νόμμοι γάμοι, πῶς οὖν ἡ θεὸς ἐφώτισε τὴν ἀλήθειαν καὶ τοὺς ἀγνοουμένους ἔδειξεν ἀλλήλοις λέξω.

- ἐσπέρα μὲν ἦν, ἔτι δὲ πολλὰ τῶν αἰχμαλώτων κατελέλειπτο, κεκμηκῶς οὖν ὁ Χαιρέας ἀνίσταται, ἵνα διατάξῃται τὰ πρὸς τὸν
- 6 πλοῦν, παριόντι δὲ αὐτῷ τὴν ἀγορὰν ὁ Αἰγύπτιος ἔλεξεν· “ἐνταῦθα ἐστὶν ἡ γυνή, δέσποτα, ἢ μὴ βουλομένη προσελθεῖν, ἀλλὰ ἀποκαρτεροῦσα· τάχα δὲ σὺ πείσεις αὐτὴν ἀναστῆναι· τί γάρ σε δεῖ καταλείπειν τὸ κάλλιστον τῶν λαφύρων;” συνεπελάβετο καὶ Πολύχαρμος τοῦ λόγου, βουλόμενος ἐμβαλεῖν αὐτόν, εἴ πως δύναίτο, εἰς ἔρωτα καινὸν καὶ Καλλιρρόης παραμύθιον. “εἰσέλθωμεν” ἔφη,
- 7 “Χαιρέα,” ὑπερβὰς οὖν τὸν οὐδὸν καὶ θεασάμενος ἐρριμμένην καὶ κεκαλυμμένην εὐθὺς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τοῦ σχήματος ἐταράχθη

⁵ Σύμφωνα με τον μύθο η Αριάδνη βοηθά τον Θησέα να σκοτώσει τον Μινώταυρο και φεύγει μαζί του για να αποφύγει το θυμό του πατέρα της Μίνωα. Σε στάση που κάνουν στη Νάξο κατευθυνόμενοι προς την Αθήνα, την ώρα που εκείνη αποκοιμείται στην ακτή, ο Θησέας την εγκαταλείπει. Στη Νάξο την συναντά και την πατρεύεται ο Διόνυσος.

- παράδοξο, αλλά και θλιβερό αυτή τη φορά: να αγνοήσει δηλαδή ο Χαιρέας την Καλλιρρόη, ενώ την είχε μέσα στα χέρια του, και να κάνει πανιά, παίρνοντας όλες τις ξένες γυναίκες κι αφήνοντας εκεί μόνο τη δική του, όχι σαν αποκοιμισμένη Αριάδνη,⁶ ούτε για τον μυθικό νομφίο, τον Διόνυσο, αλλά για να την κερδίσουν λάφυρο οι εχθροί. Η
- 3 Αφροδίτη, όμως, ήταν αντίθετη σ' αυτή τη φοβερή πράξη. Πίστευε, βλέπετε, πως είχε φτάσει πια η ώρα της συμφιλίωσης με τον ήρωά μας, μολονότι στο παρελθόν είχε οργισθεί άγρια μαζί του για την αδικαιολόγητη ζηλοτυπία του: πήρε από κείνη το πιο όμορφο δώρο, ένα δώρο ανώτερο κι απ' αυτό που είχε προσφέρει στον Πάρη, κι αυτός το ατίμασε. Δεν περιφρονούνται έτσι τα δώρα των θεών. Επειδή όμως ο Χαιρέας ξεπλήρωσε στο ακέραιο το χρέος του στον Έρωτα — περιπλανήθηκε με μύρια πάθη από τη Δύση μέχρι την Ανατολή — η Αφροδίτη τον λυπήθηκε. Το ζευγάρι λοιπόν που η ίδια ταίριαξε από τα πιο όμορφα πλάσματα της οικουμένης, αφού το γύμνασε σε στεριά και σε
- 4 θάλασσα, αποφάσισε να το ξαναενώσει. Νομίζω πως αυτό το τελευταίο κεφάλαιο θα είναι το πιο ευχάριστο στον αναγνώστη, γιατί θα φέρει την κάθαρση απ' όλα τα θλιβερά συμβάντα που προηγήθηκαν. Φτάνουν πια οι πειρατείες, η σκλαβιά, τα δικαστήρια, οι απόπειρες αυτοκτονίας, ο πόλεμος, οι μάχες, οι αλώσεις: τώρα έχουμε δίκαιους
- 5 έρωτες και νόμιμους γάμους. Πώς λοιπόν η θεά αποκάλυψε άξαφνα την αλήθεια κι έκανε τους δυο εραστές ν' αναγνωρίσουν ο ένας τον άλλον, θα σας το περιγράψω αμέσως.

- Ήταν απόγευμα, και οι περισσότεροι αιχμάλωτοι δεν είχαν φορτωθεί ακόμη στα καράβια. Κουρασμένος ο Χαιρέας σηκώνεται για να ρυθμίσει τα θέματα του απόπλου. Καθώς διέσχισε την αγορά, τον πλησιάζει ο Αιγύπτιος και του λέει:
- 6

«Αφέντη μου, εδώ βρίσκεται αυτή που αρνιέται να μας ακολουθήσει. Προτιμά να μείνει μόνη, χωρίς νερό, χωρίς φαί. Θα πεθάνει στα σίγουρα. Ίσως εσύ την πείσεις να σηκωθεί. Είναι άλλωστε το ωραιότερο λάφυρο — γιατί να το αφήσεις;» Συνηγόρησε και ο Πολύχαρμος,⁶ μήπως και τον έριχνε σε κάποιον καινούριον έρωτα και ξεχνούσε την Καλλιρρόη: — «Ας μπορούμε, Χαιρέα.»

- 7 Σαν πέρασε το κατώφλι και την αντίκρισε ριγμένη καταγής και καλυμμένη με το πέπλο της, αμέσως από την ανάσα της και τη στάση

⁶ Πιστός φίλος του Χαιρέα, ο οποίος τον ακολουθεί παντού στις αναγκαστικές περιπλανήσεις του από τη Μίλητο και τη Βαβυλώνα ως την Τύρο της Φοινίκης.

- τὴν ψυχὴν καὶ μετέωρος ἐγένετο. πάντως δ' ἂν καὶ ἐγνώρισεν εἰ
 8 <μή> σφόδρα πέπειστο Καλλιρρόην ἀπειληφέναι Διόνυσιον. ἡρέ-
 μα δὲ προσελθών, "θάρρει" φησὶν, ὦ γύναι, ἥτις ἂν ἦς, οὐ γάρ σε
 βιασόμεθα· ἔξεις δὲ ἄνδρα ὃν θέλεις." ἔτι λέγοντος ἡ Καλλιρρόη
 γνωρίσασα τὴν φωνὴν ἀπεκαλύψατο καὶ ἀμφότεροι συνεβόησαν·
 9 "Χαιρέα — Καλλιρρόη." περιχυθέντες δὲ ἀλλήλοις, λιποψυχήσα-
 ντες ἔπεσον, ἄφωνος δὲ καὶ Πολύχαρμος τὸ πρῶτον εἰστήκει πρὸς
 τὸ παράδοξον, χρόνου δὲ προϊόντος "ἀνάστητε" εἶπεν, "ἀπειλή-
 φατε ἀλλήλους· πεπληρώκασιν οἱ θεοὶ τὰς ἀμφοτέρων εὐχάς, μέ-
 μνησθε δὲ ὅτι οὐκ ἐν πατρίδι ἐστέ, ἀλλ' ἐν πολεμίᾳ γῇ, καὶ δεῖ
 10 ταῦτα πρότερον οἰκονομῆσαι καλῶς ἵνα μηδεὶς ἔτι ὑμᾶς διαχω-
 ρίσῃ." τοιαῦτα ἐμβοῶντος, ὥσπερ τινὲς ἐν φρέατι βαθεῖ βεβαπτι-
 σμένοι μόλις ἀναθῆν φωνὴν ἀκούσαντες, βραδέως ἀνήνεγκαν, εἴτα
 ἰδόντες ἀλλήλους καὶ καταφιλήσαντες πάλιν παρείθησαν καὶ δεύ-
 τερον καὶ τρίτον τοῦτο ἔπραξαν, μίαν φωνὴν ἀφίεντες· "ἔχω σε, εἰ
 ἀληθῶς εἰ Καλλιρρόη· εἰ ἀληθῶς εἰ Χαιρέας."
 11 φήμη δὲ διέτρεχεν ὅτι ὁ ναύαρχος εὔρηκε τὴν γυναῖκα, οὐ στρα-
 τιώτης ἔμενεν ἐν σκηνῇ, οὐ ναύτης ἐν τριήρει, οὐ θυρωρὸς ἐν
 οἰκίᾳ· πανταχόθεν συνέτρεχον λαλοῦντες· "ὦ γυναικὸς μακαρίας,
 εἴληφε τὸν εὐμορφότατον ἄνδρα." Καλλιρρόης δὲ φανείσης οὐδεὶς
 12 ἔτι Χαιρέαν ἐπῆνεσεν, ἀλλ' εἰς ἐκείνην πάντες ἀφεώρων, ὥς μόνην
 οὖσαν, ἐβάδιζε δὲ σοβαρά, Χαιρέου καὶ Πολυχάρμου μέσσην αὐτὴν
 δορυφοροῦντων, αἶθη καὶ στεφάνους ἔβαλλον αὐτοῖς, καὶ οἶνος
 καὶ μύρα πρὸ τῶν ποδῶν ἐχείτο, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ἦν ὁμοῦ
 13 τὰ ἥδιστα, ἐπινίκια καὶ γάμοι, Χαιρέας δὲ εἵθιστο μὲν ἐν τριήρει
 καθεῖδειν καὶ νυκτὸς καὶ μεθ' ἡμέραν πολλὰ πράττων· τότε δὲ
 Πολυχάρμῳ πάντα ἐπιτρέψας, αὐτὸς οὐδὲ νύκτα περιμείνας εἰ-
 σήλθεν εἰς τὸν θάλαμον τὸν βασιλικόν· καθ' ἐκάστην γὰρ πόλιν
 14 οἶκος ἐξαίρετος ἀποδέδεται τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, κλίνη μὲν ἔκειτο

² ἔχομε μία τυπικὴ γιὰ τὸ εἶδος τοῦ μυθιστορήματος σπορὴ ἀναγνώρισης, ἡ οποία παρκει-
 σάζει τὴν ἐξῆς δομὴ· οἱ δύο ἥρωες ὅταν συναντιοῦνται δεν ἀναγνωρίζονται ἀμέσως, στὴν
 συνέχεια ἐκδηλώνουν παράφορες ἀντιδράσεις (λιποθυμίες κτλ.), τέλος ἀκολουθοῦν οἱ α-
 μοιβαίες ἐξιστορήσεις τῶν ὁσῶν ἔχουν ζήσει κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ χωρισμοῦ τους. Ἡ συ-
 γκεκριμένη ἀναγνώριση κορυφώνεται με τὴν ἐρωτικὴ ἐνώση, ἀφοῦ οἱ δύο νέοι εἶναι ἤδη ἀ-
 πό τὴν ἀρχὴ σύζυγοι, τοὺς ὁποίους ἀπλῶς ἔχει χωρίσει ἡ θαλαρρὴ Τύχη.

του σώματός της ένωσε κάποια αναστάτωση. Και σίγουρα θα την αναγνώριζε, αν δεν ήταν πεπεισμένος πως η Καλλιρρόη βρισκόταν στα χέρια του Διονύσιου. Την πλησίασε ήρεμα και της είπε:

«Μη φοβάσαι, γυναίκα, όποια κι αν είσαι. Δεν θα σε ζορίσουμε. Θα αποκτήσεις τον άντρα που επιθυμείς.» Ενώ ακόμα μιλούσε, η Καλλιρρόη, αναγνωρίζοντας τη φωνή του, αποκαλύφθηκε. Τότε κι οι δυο μαζί αναφώνησαν:

— «Χαιρέα!»

— «Καλλιρρόη!»

Ο ένας έπεσε στην αγκαλιά του άλλου και σωριάστηκαν λιπόθυμοι στη γη. Ο Πολύχαρμος, που δεν πίστευε στα μάτια του, είχε μείνει άναυδος. Μόνο αφού πέρασε κάμποση ώρα, τους είπε: «Σηκωθείτε. Ξαναβρήκατε ο ένας τον άλλον. Οι θεοί εισάκουσαν τις προσευχές σας. Θυμηθείτε όμως ότι δεν είσατε στην πατρίδα, αλλά σε εχθρικό έδαφος. Οφείλετε πρώτα ν' αντιμετωπίσετε αυτή τη δυσκολία, ώστε να μη σας ξαναχωρίσει κανείς.» Αυτά τους φώναζε ξανά και ξανά. Μα τα λόγια του έφταναν στ' αυτιά τους, απόμακρα, σαν να βρίσκονταν στο βάθος ενός πηγαδιού. Κάποια στιγμή ανέβηκαν στην επιφάνεια. Ξανακοιτάχτηκαν, ξαναφιλήθηκαν, κι αφέθηκαν πάλι στο βυθό. Το ίδιο έγινε για δεύτερη και τρίτη φορά, μα το μόνο που έλεγαν ήταν:

«Σε έχω, αν είσαι στ' αλήθεια η Καλλιρρόη!»

— «Σε έχω, αν είσαι στ' αλήθεια ο Χαιρέας!»

Η Φήμη δεν άργησε να διαδώσει ότι ο ναύαρχος βρήκε τη γυναίκα του. Στρατιώτης δεν έμεινε σε σκηνή ούτε ναύτης σε τριήρη· ακόμα κι οι φρουροί των σπιτιών εγκατέλειψαν τις θέσεις τους. Απ' όλα τα μέρη έτρεχαν εκεί διαλαλώντας την είδηση: «Τι ευτυχισμένη γυναίκα: Τον πιο όμορφο άντρα τον έχει δικό της!» Σαν όμως φανερώθηκε η Καλλιρρόη, κανείς πια δεν παίνευε τον Χαιρέα, αλλά όλων τα μάτια ήταν καρφωμένα πάνω της, σαν να υπήρχε μόνο εκείνη. Προχωρούσε λοιπόν περήφανη, ανάμεσα στον Χαιρέα και τον Πολύχαρμο. Τους έφαναν με άνθη, τους πετούσαν στεφάνια, και μπροστά στα πόδια τους χύνονταν μύρα και κρασί. Ότι πιο γλυκό δίνει η ειρήνη και ό,τι πιο χαρμόσυνο φέρνει ο πόλεμος υπήρχαν μαζί: τα επινίκια και οι γάμοι. Ο Χαιρέας, που συνήθιζε να κοιμάται στην τριήρη και να ασχολείται με χίλια δυο ζητήματα μέρα-νύχτα, τα άφησε όλα στον Πολύχαρμο, και χωρίς καν να περιμένει να νυχτώσει, μπήκε στο βασιλικό κοιτώνα. (Σε κάθε πόλη υπάρχει μια έπαυλη στη διάθεση του Μεγάλου Βασιλέα.) Το κρεβάτι είχε επένδυση χρυσού. Τα στρωσίδια ήταν βαμμένα

χρυσήλατος, στρωμένη δὲ Τυρία πορφυρᾷ, ὕφασμα Βαβυλώνιον.

- τίς ἂν φράσῃ τὴν νύκτα ἐκείνην; πόσων διηγημάτων μεστή,
 πόσων δὲ δακρύων ὁμοῦ καὶ φιλημάτων; πρώτη μὲν ἤρξατο Καλ-
 λιρρόη διηγέισθαι πῶς ἀνέζησεν ἐν τῷ τάφῳ, πῶς ὑπὸ Θήρωνος
 15 ἐξήχθη, πῶς ἔπλευσε, πῶς ἐπράθη, μέχρι τούτων Χαιρέας ἀκούων
 ἔκλαεν· ἐπεὶ δὲ ἤκεν εἰς Μίλητον τῷ λόγῳ, Καλλιρρόη μὲν ἐσιώ-
 πησεν αἰδουμένη, Χαιρέας δὲ τῆς ἐμφύτου ζηλοτυπίας ἀνεμνήσθη,
 παρηγόρησε δὲ αὐτὸν τὸ περὶ τοῦ τέκνου δῆγμα.

⁸ Ο επικεφαλὴς τῆς ομάδας τῶν ληστῶν ποὺ σὺλησαν τὸν τάφο τῆς Καλλιρρόης, καὶ βρίσκο-
 ντας τὴν ἰδέα ζωντανή, να εἶχε συνέλθει ἀπὸ τῆ νεκροφάνεια, τὴν ἀπήγαγεν καὶ τὴ μετέφε-
 ραν στὴ Μίλητο, ὅπου καὶ τὴν πούλησαν ὡς δοῦλη στὸν Διονύσιο. Οἱ πράξεις τοῦ Θήρωνος
 ἀποκαλύφθηκαν ὅταν ἡ θεὰ Τύχη ἔφερε τὸ πλοῖο τοῦ Χαιρέα ἀντιμέτωπο μὲ τὸ πειρατικό
 τοῦ Θήρωνος, ποὺ ἔπλεε ἀκυβέρνητο. Ο Χαιρέας ἀναγνώρισε τὰ κτερίσματα καὶ οδήγησε
 τὸν Θήωνα στὸ δικαστήριο τῶν Συρακουσίων, ὅπου ὁ τελευταῖος υποβλήθηκε σὲ βασαν-
 στήρια καὶ ὁμολόγησε τὶς πράξεις του. Καταδικάστηκε τέλος σὲ θάνατο καὶ σταυρώθηκε
 μπροστὰ στὸν τάφο τῆς Καλλιρρόης.

⁹ Βλ. σχολ. 1.

με πορφύρα από την Τύρο και το όφασμά τους είχε έρθει από τη Βαβυλώνα. Ποιος θα μπορούσε να περιγράψει τη νύχτα εκείνη; Με πόσες αφηγήσεις δεν ήταν γεμάτη, με πόσα δάκρυα και φιλιά μαζί! Πρώτη άρχισε την ιστορία της η Καλλιρρόη: πώς αναστήθηκε μέσα στον τάφο, πώς την έβγαλε ο Θήρων, το ταξίδι, την αγοραπωλησία ...

- 15 Μέχρι εδώ ο Χαιρέας έκλαιγε ακούγοντας τα πάθη της. Όταν όμως η εξιστόρηση έφτασε στη Μίλητο, η Καλλιρρόη ντράπηκε να συνεχίσει, ενώ ο Χαιρέας ξαναθυμήθηκε την έμφυτη ζηλοτυπία του. Τον παρηγόρησε, ωστόσο, η αφήγηση για το παιδί του.

(μετάφραση Βασίλης Λεντάκης)

Η Καλλιρρόη και ο Χαιρέας επιστρέφουν στις Συρακούσες.
Χαρακτικό του N. Thomas στη γαλλική μετάφραση του Χαρίτωνα
από τον M. Fallet (Αμστερνταμ 1775).

Ζευγάρι νέων που κάθονται στεφανωμένοι. Χαρακτικό του P. Picasso (από τον κύκλο έργων Suite Vollard), 1934. (Κολωνία, Museum Ludwig.)

Βουκολική σκηνή. Ψηφιδωτό ρωμαϊκής βίλλας στην Κόρινθο.
(Μουσείο Αρχαίας Κορίνθου.)

ΛΟΓΓΟΣ

(γύρω στο 200 μ.Χ.)

223. – Τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην 2.4–7

Για τον συγγραφέα δεν διαθέτουμε καμία πληροφορία. Γνωρίζουμε ωστόσο ότι το όνομα είναι ρωμαϊκό και απαντά στη Λέσβο, ενώ η συγγραφή τοποθετείται στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. μ.Χ. Το έργο του Λόγγου διαφοροποιείται από την τυπική μυθιστορηματική πλοκή, στο βαθμό που δύο βασικά στοιχεία του είδους, οι περιπλανήσεις και οι περιπέτειες, παίζουν δευτερεύοντα ρόλο. Εδώ κέντρο αλλά και κινητήριο μοχλό της αφήγησης αποτελεί η φύση, η υπαίθρος της Λέσβου, με τις εναλλαγές των εποχών να σηματοδοτούν την πορεία προς την ωρίμανση του έρωτα των δύο νέων. Αυτή ακριβώς η σταδιακή ερωτική αφύπνιση, το μηητικό ταξίδι από την παιδική αθωότητα στον ολοκληρωμένο έρωτα αποτελεί και το πραγματικό θέμα του έργου. Πιο συγκεκριμένα η πλοκή έχει ως εξής: ο Δάφνης και η Χλόη εγκαταλείπονται από τους γονείς τους και ανατρέφονται απο ποιμένες· τα δύο παιδιά μεγαλώνουν στην φύση βόσκοντας μαζί τα κοπάδια τους. Η ανέλιξη της ιστορίας στηρίζεται παράλληλα στις επεμβάσεις του θεού Έρωτα και στην επίδραση που ασκούν οι εποχές. Έτσι την άνοιξη αφυπνίζεται το ερωτικό αίσθημα, το καλοκαίρι φουντώνει, το φθινόπωρο σηματοδοτεί κρίσιμη καμπή καθώς εμφανίζονται οι τυπικές για το είδος δοκιμασίες (επιδρομές και διαδοχική απαγωγή των δύο ηρώων), ο χειμώνας τους χωρίζει προσωρινά, για να τον διαδεχθεί όμως πάλι η άνοιξη με την μίηση

- 4 “εἰσελθόντι δέ μοι τήμερον ἀμφὶ μέσσην ἡμέραν ὑπὸ ταῖς ροαῖς καὶ
ταῖς μυρρίναις βλέπεται παῖς μύρτα καὶ ροιὰς ἔχων, λευκὸς ὥσπερ
γάλα καὶ ξανθὸς ὡς πῦρ, στιλπνὸς ὡς ἄρτι λελουμένος, γυμνὸς ἦν,
2 μόνος ἦν” ἔπαιζεν ὡς ἴδιον κήπον τρυγῶν, ἐγὼ μὲν οὖν ὥρμησα
ἐπ’ αὐτὸν ὡς συλληψόμενος, δείσας μὴ ὑπ’ ἀγερωχίας τὰς μυρρί-
νας καὶ τὰς ροιὰς κατακλάσῃ· ὁ δέ με κούφως καὶ ραδίως ὑπέ-
φευγε, ποτὲ μὲν ταῖς ροδωνιαῖς ὑποτρέχων, ποτὲ δὲ ταῖς μήκωσιν
3 ὑποκρυπτόμενος ὥσπερ πέρδικος νεοττός, καίτοι πολλάκις μὲν
πράγματα ἔσχον ἐρίφους γαλαθηνούς διώκων, πολλάκις δὲ ἔκαμον
μεταθέων μύσχους ἄρτιγενήτους· ἀλλὰ τοῦτο ποικίλον τι χρῆμα
ἦν καὶ ἀθήρατον, καμῶν οὖν ὡς γέρων καὶ ἐπερεισάμενος τῇ βα-
κτηρίᾳ καὶ ὅμα φυλάττων μὴ φύγῃ, ἐπιθυνομένην τίνος ἐστὶ τῶν
4 γειτόνων καὶ τί βουλόμενος ἀλλότριον κήπον τρυγᾷ, ὁ δὲ ἀπεκρί-

πάντα Ἔρωτος ἔργα

τον Δάφνη στον Ἔρωτα από την Λυκαίτιον, μια νεαρή αστή· το καλοκαίρι οι δύο νέοι ξαπλώνουν μαζί γυμνοί, αλλά ο φόβος και η επερχόμενη ελευση των κυρίων τους από την πόλη το φθινόπωρο καθυστερούν την ένωση, που δεν θα αργήσει ωστόσο να πραγματοποιηθεί, αφού οι κύριοι δεν είναι άλλοι από τους γονείς του Δάφνη· θα ακολουθήσει η αναγνώριση με γνωρίσματα (αντικείμενα που βοηθούν στην αναγνώριση) και ο γάμος που θα επιτρέψει την ολοκλήρωση του έρωτα. Οι δύο ήρωες ωστόσο παρά το γεγονός ότι τώρα έχουν πλούτη και αξιοσέβαστη κοινωνική θέση θα προτιμήσουν να ζήσουν στο απλό ποιμνικό περιβάλλον, όπου μεγάλωσαν, και θα συνεχίσουν να λατρεύουν τις Νύμφες, τον Πάνα και τον Ἔρωτα, τις θεότητες στις οποίες είναι αφιερωμένο το μυθιστόρημα.

Στο κείμενο που ακολουθεί, η διήγηση του βοσκού Φιλητά σχετικά με την εμφάνιση του Ἐρωτα στον κήπο και όσα ο ίδιος ο θεός διδάσκει για την φύση και την δύναμή του είναι βαρύνουσας σημασίας. Οι δύο ερωτευμένοι πρώτη φορά αντιλαμβάνονται τι ακριβώς τους συμβαίνει, αφού ως τώρα τα συμπτώματα του έρωτα ήταν ανεξήγητα. Η αυξημένη επίγνωση οδηγεί σε τολμηρότερες ερωτικές πρωτοβουλίες και αποτελεί όπλο απέναντι στον επερχόμενο ζοφερό χειμώνα.

- 4 «Σήμερα λοιπόν, καθώς μπαίνω προς το μεσημέρι, βλέπω κάτω απ' τις ροδιές και τις μυρτιές ένα παιδί να βαστάει ρόδια και μυρτόκλαδα. Ήταν άσπρο σαν το γάλα και πυρρόξανθο σαν τη φωτιά, κι άστραφτε σα να 'χε μόλις λουστεί. Γυμνό κι ολομόναχο, έπαιζε λες κι
- 2 ήταν δικός του ο κήπος να τον καρπολογάει. Εγώ χύμηξα πάνω του να τον πιάσω, από φόβο μήπως ο ξετοίπωτος μου σπάσει τις μυρτιές και τις ροδιές. Αυτός ωστόσο, ευκίνητος, μου ξέφευγε δέχως δυσκολία —πότε έτρεχε ανάμεσα στις τριανταφυλλίες, πότε χωνόταν στις παπαρούνες, σαν περδικούλα. Πολλές φορές έχω δυσκολευτεί κινηγώντας κατσίκια του γάλακτος, κι άλλες φορές μ' έχουν κουράσει νιογέννητα μοσχάρια —αλλά τούτο το πονηρό πλάσμα ήταν άπιαστο. Όταν από-καμα πια, γέρος καθώς είμαι, στηρέχτηκα στο ραβδί μου και προσέχο-ντας μην ξεφύγει τον ρώτησα ποιανού γείτονα παιδί είναι και τι δου-4
- λειά έχει να καρπολογάει ξένον κήπο. Εκείνος δε μου 'δωσε καμιάν

νατο μὲν οὐδέν, στὰς δὲ πλησίον ἐγέλα πάνυ ἀπαλὸν καὶ ἔβαλλέ με τοῖς μύρτοις καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἔθελγε μηκέτι θυμοῦσθαι. ἔδεο-μην οὖν εἰς χείρας ἔλθειν μηδὲν φοβούμενον ἔτι καὶ ὤμυνον κατὰ τῶν μύρτων ἀφήσειν ἐπιδούς μῆλων καὶ ροιῶν παρέξεν τε αἰ τρυγᾶν τὰ φυτὰ καὶ δρέπειν τὰ αἶθη τυχὼν παρ' αὐτοῦ φιλήματος ἐνός.

- 5 ἐνταῦθα πάνυ καπυρὸν γελάσας ἀφίησι φωνὴν οἷαν οὔτε χελιδὼν οὔτε ἀηδὼν οὔτε κύκνος ὅμοιος ἐμοὶ γέρων γενόμενος· ἐμοὶ μὲν, ὦ Φιλητᾶ, φιλήσαι σε πόνος οὐδεὶς· βούλομαι γὰρ φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ σὺ γενέσθαι νέος. ὅρα δὲ εἴ σοι καθ' ἡλικίαν τὸ δῶρον.
- 2 οὐδὲν γὰρ σε ὠφελήσει τὸ γήρας πρὸς τὸ μὴ διαίκεν ἐμὲ μετὰ τὸ ἐν φύλημα, δυσθήρατός εἰμι καὶ ἰέρακι καὶ ἀετῷ καὶ εἴ τις ἄλλος τούτων ὠκύτερος ὄρνις, οὔτοι παῖς ἐγὼ καὶ εἴ δοκῶ παῖς, ἀλλὰ
- 3 καὶ τοῦ Κρόνου πρεσβύτερος καὶ αὐτοῦ τοῦ παντὸς χρόνου· καὶ σε οἶδα νέμοντα πραθήβην ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει τὸ πλατὺ βουκόλιον καὶ παρήμην σοι συρίττοντι πρὸς ταῖς φηγοῖς ἐκείναις ἡνίκα ἦρας Ἀμαριλλίδος, ἀλλὰ με οὐχ εἴωρας καίτοι πλησίον μάλα τῇ κόρῃ παρεστώτα, σοὶ μὲν οὖν ἐκείνην ἔδωκα, καὶ ἤδη σοι παῖδες ἀγαθοὶ
- 4 βουκόλοι καὶ γεωργοί· νῦν δὲ Δάφνιν πομαίνω καὶ Χλόην, καὶ ἡνίκα ἂν αὐτοὺς εἰς ἐν συναγάγω τὸ ἐωθινόν, εἰς τὸν σὸν ἔρχομαι κῆπον καὶ τέρπομαι τοῖς αἶθεσι καὶ τοῖς φυτοῖς κἂν ταῖς πηγαῖς ταύταις λούομαι, διὰ τοῦτο καλὰ καὶ τὰ αἶθη καὶ τὰ φυτὰ τοῖς
- 5 ἐμοῖς λουτροῖς ἀρδόμενα, ὅρα δὲ μὴ τι σοι τῶν φυτῶν κατακέκλασται, μὴ τις ὁπώρα τετρύγηται, μὴ τις αἶθους ρίζα πεπάτηται, μὴ

¹ Ο Λόγγος δανείζεται τὸ ὄνομα καὶ τὴ μορφή του γέροντα βοσκῆ Φιλητᾶ (Φιλιτα σύμφωνα με τὴς ἐπιγραφές) ἀπὸ τὸν οὐμῶνιμο ποιητὴ ἀπὸ τὴν Κω (β' μισό 4ου/αρχές 3ου αι. π.Χ.), ὁ ὁποῖος, ἀκόμα κι ἂν δὲν ὑπῆρχε με βεβαιότητα δάσκαλος τοῦ Θεόκριτου, κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Αλεξάνδρεια, θεωρεῖται ὡστόσο ὅτι ἄσκησε σημαντικὴ ἐπίδραση στὸ ἔργο του, καθὼς ἐπίσης στὸ ἔργο τῶν μεταγενεστέρων ποιητῶν. Στὴ στενὴ σχέση τοῦ Λόγγου καὶ ἐκείνῳ με τὸν Θεόκριτο, ἀλλὰ καὶ τὴν βουκολικὴ ποίησιν γενικότερα, θὰ πρέπει ἐπίσης ν' ἀποδώσουμε τὸ βουκολικὸ σκεπτικὸ τοῦ μυθιστορήματος, πλῆθος μοτίβων καὶ λογοτεχνικῶν αναφορῶν καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ χρῆσιν τῶν ὀνομάτων τοῦ Δάφνη, τῆς Ἀμαριλλίδος κ.ά.

² Ἡ περιγραφή τοῦ Ἐρίωτα στὴν ἀνθολογομένη ἐνότητα ἐμφανίζει κοινὰ σημεῖα με τὴν εὐκωνογραφία τοῦ ἐλληνιστικοῦ ἐρωτιδεᾶ: παρουσιάζεται ὡς μικρὸ, ὁμορφὸ παιδί, γυμνὸ, με

απόκριση, παρά στάθηκε κοντά μου και γελώντας πολύ γλυκά μου ῥιχνε μυρτόκλαδα —και δεν ξέρω πώς με ξελόγιασε και μου πέρασε ο θυμός. Τον παρακάλεσα λοιπόν νά ῥθει στην αγκαλιά μου δίχως φόβο πια, παίρνοντας ὄρκο στις μυρτιές μου ότι θα τον αφήνα ξανά και θα του ὀδυνα και μήλα και ρόδα —κι αν μου χάριζε ένα μόνο φιλί θα ἔχε παντοτινά την ἄδεια να καρπολογάει τα δέντρα και να κόβει λουλούδια.

- 5 »Τότε έσκασε στα γέλια κι εἶπε με μια φωνή, που μήτε χελιδόνι βγαίνει μήτ' αηδόνι, μήτε και κύκνος φτασμένος στα δικά μου χρόνια: "Καθόλου δε με πειράζει να με φιλήσεις, Φιλητά,¹ γιατί μ' ἀρέσει να με φιλάνε πιο πολύ κι απ' ὅτι θα σου ἀρεσε εσένα να ξανανιώσεις.
- 2 Σκέψου ωστόσο, αν ταιριάζει τέτοιο δῶρο στα χρόνια σου —γιατί ὅσο γέρος κι αν εἶσαι, ἅμα με φιλήσεις μια φορά δε θα πάψεις να με κυνηγᾷς. Κι ἐμένα δε με πιάνει οὔτε γεράκι, οὔτε αετός, οὔτε και πουλί πιο γοργόφτερο κι ἀπὸ κείνα, αν υπάρχει. Γιατί ἐγώ παιδί δεν εἰμαι, κι ἀς μοιάζω για παιδί. Εἰμαι πιο γέρος κι ἀπὸ τον Κρόνο,³ κι ἀπὸ τον
- 3 ίδιο τον αἰώνιο Χρόνο. Σε ξέρω ἀπὸ τότε που ἦσουν νέο παλικᾶρι κι ἐβόσκες το κοπάδι σου σκορπισμένο σ' ἐκεῖνα τα βαλτολιβᾶδα. Στο πλάι σου ἦμουν ὅταν καθόσουν σ' ἐκείνες τις βελαντιδιές κι ἐπαιζες φλογέρα, τον καιρό που ἦσουν ἐρωτευμένος με την Ἀμαρυλλίδα⁴ —ὁμῶς εσύ δε μ' ἐβλεπες, κι ἀς στεκόμουνα πολύ κοντά στο κορίτσι. Να που σου την ἔδωσα γυναίκα, και σου ἔκανε παιδιὰ που γίνανε καλοὶ
- 4 ζευγάδες και γελαδάρηδες. Τώρα φροντίζω σα βοσκὸς τον Δάφνη και τη Χλόη, κι ευθύς ὡς τους φέρω τον ένα κοντά στον ἄλλον, τα ξεμερώματα, ἐρχομαι στον κήπο σου ὅπου χαίρομαι τα λουλούδια και τα δέντρα και λούζομαι σε τούτες τις πηγές. Να γιατί εἶν' ὁμορφα τα λουλούδια και τα δέντρα —γιατί ποτίζονται με το νερό που με λούζει.
- 5 Κοίτα να δεις αν ἔσπασε κανένα ἀπὸ τα δέντρα σου, αν λείπει καρπός, αν πατήθηκε ρίζα ἀπὸ λουλούδι, αν θόλωσε χαμιά πηγὴ! Και να

φτερά και δοξάρι (§§ 4, 6) και απειρόκριστη εξουσία στον κόσμο των θνητῶν και των θεῶν (τόπος της δυνάμεις του Ἑρῶτα, § 7.) Παράλληλα ὁμως θεωρεῖται πρωταρχικὴ κοσμογονικὴ ἀρχή, ὁ ἀρχαιότερος των θεῶν, που προϋπῆρξε και τοῦ Ἰδίου τοῦ Κρόνου —αντίληψη που ἀνάγεται στο πλατωνικὸ *Συμπόσιον* (178b, 195b). Ὁ Κρόνος εἶναι Τιτάνας, ὁ νεότερος γιος τοῦ Οὐρανοῦ και τῆς Γαίας, πατέρα τοῦ Δία. Για τοὺς ἀρχαίους ὁ Κρόνος ἦταν υπέρ-γηγος και τὸ ὄνομά του ἀνακαλοῦσε την ἐννοια 'στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια'. Τὸ ἐπίθετο κρονικός (αὐτὸς που ἀνήκει στον Κρόνο) ἤδη την κλασικὴ ἐποχὴ σημαίνει 'πανάρχαιος', 'παμπάλαιος'.

³ Ὀνομα νεαρῆς ποιμενίδας που ἀπαντᾷ στο 3ο εἰδύλλιο τοῦ Θεοκρίτου.

τις πηγὴ τετάρακται· καὶ χαῖρε, μόνος ἀνθρώπων ἐν γῆρᾳ θεασάμενος τοῦτο τὸ παιδίον.⁶

- 6 ταῦτα εἰπὼν ἀνῆλθο καθάπερ ἀηδόνας νεοττὸς ἐπὶ τὰς μυρρίνας καὶ κλάδον ἀμείβων ἐκ κλάδου διὰ τῶν φύλλων ἀνείρπεν εἰς ἄκρον. εἶδον αὐτοῦ καὶ πτέρυγας ἐκ τῶν ὤμων, καὶ τοξάρια με-
- 2 ταξὺ τῶν πτερύγων καὶ οὐκέτι, οὔτε ταῦτα οὔτε αὐτόν, εἰ δὲ μὴ μάτην ταύτας τὰς πολιάς ἔφυσσεν μηδὲ γηράσας ματαιοτέρας τὰς φρένας ἐκτησάμην. Ἐρωτι, ὦ παῖδες, κατέσπεισθε καὶ Ἐρωτι ὑμῶν μέλει.”
- 7 πάνυ ἐτέρφθησαν ὥσπερ μῦθον οὐ λόγον ἀκούοντες καὶ ἐπνιθάνοντο τί ἐστὶ ποτε ὁ Ἐρως, πότερα παῖς ἢ ὄρνις, καὶ τί δύναται, πάλιν οὖν ὁ Φιλητᾶς ἔφη· “θεὸς ἐστίν, ὦ παῖδες, ὁ Ἐρως, νέος καὶ καλὸς καὶ πετόμενος, διὰ τοῦτο καὶ νεότητι χαίρει καὶ κάλλος
- 2 διώκει καὶ τὰς ψυχὰς ἀναπτεροῖ, δύναται δὲ τοσοῦτον ὅσον οὐδὲ ὁ Ζεὺς· κρατεῖ μὲν στοιχείων, κρατεῖ δὲ ἄστρον, κρατεῖ δὲ τῶν ὁμοίων θεῶν, οὐδὲ ὑμεῖς τοσοῦτον τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων,
- 3 τὰ αἶνθι πάντα Ἐρωτος ἔργα, τὰ φυτὰ πάντα τοῦτου ποιήματα,
- 4 διὰ τοῦτον καὶ ποταμοὶ ρέουσι καὶ ἄνεμοι πνέουσιν· ἔγνω δὲ ἐγὼ καὶ ταῦρον ἐρασθέντα καὶ ὡς οἰστρῶν πληγῆς ἐμκᾶτο, καὶ τράγον φιλήσαντα αἶγα καὶ ἡκολούθει πανταχοῦ, αὐτὸς μὲν γὰρ ἤμην νέος καὶ ἡράσθην Ἀμαρυλλίδος, καὶ οὔτε τροφῆς ἐμμενῆμην οὔτε ποτὸν
- 5 προσεφερόμην οὔτε ὑπνον ἡρούμην· ἤλθουν τὴν ψυχὴν, τὴν καρδίαν ἐπαλλόμην, τὸ σῶμα ἐψυχόμην· ἐβόων ὡς παιόμενος, ἐσιώπων ὡς νεκρούμενος, εἰς ποταμοὺς ἐνέβαινον ὡς καόμενος, ἐκάλουν τὸν Πᾶνα βοηθὸν ὡς καὶ αὐτόν τῆς Πίτυος ἐρασθέντα· ἐπήνουν τὴν Ἥχῃ τὸ Ἀμαρυλλίδος ὄνομα μετ’ ἐμὲ καλοῦσαν· κατέκλων τὰς σύριγγας ὅτι μοι τὰς μὲν βοῦς ἔθελγον, Ἀμαρυλλίδα δὲ
- 7 οὐκ ἤγον. Ἐρωτος γὰρ οὐδὲν φάρμακον, οὐ πινόμενον, οὐκ ἐσθιόμενον, οὐκ ἐν ᾠδαῖς λαλούμενον, ὅτι μὴ φίλημα καὶ περιβολὴ καὶ συγκατακλιθῆναι γυμνοῖς σώμασι.”

⁴ Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκδοχή του μύθου η Πίτυς (Κοικκοιναριά) ήταν κόρη την οποία είχε ερωτευθεί ο Παν. Μία μέρα της επιτέθηκε και στην προσπάθειά της να ξεφύγει, μεταμορφώθηκε σε πεύκο. Ο μύθος είναι ενδεχομένως αιτιολογικός και εξηγεί γιατί ο Παν

χαίρεσαι, γιατί είσαι ο μόνος άνθρωπος που του δόθηκε στα γεράματα να δει τούτο το παιδί!"

- 6 «Μ' αυτά τα λόγια πήδηξε σαν αηδονάκι πάνω στις μυρτιές, και
 σκαρφαλώνοντας από κλαρί σε κλαρί μέσα από τα φύλλα ανέβηκε
 στην κορφή. Είδα πως είχε και φτερά στους ώμους, κι ανάμεσα στους
 2 ώμους και στα φτερά μικρό δοξάρι — κι ύστερα χάθηκαν κι αυτά κι ο
 ίδιος. Κι εξόν αν του κάκου έχουν ασπρίσει τα μαλλιά μου, ή αν λιγό-
 στεψαν τα λογικά μου με τα χρόνια, στον Έρωτα είστε αφιερωμένοι,
 παιδιά μου, κι ο Έρωτας σας φροντίζει».
- 7 Τα παιδιά καταδιασκέδασαν, λες κι άκουγαν παραμύθι κι όχι σο-
 βαρή κουβέντα, και γύριψαν να μάθουν τι λογής πλάσμα είν' ο Έρω-
 τας, παιδί ή πουλί, και ποια η δύναμή του. Πάλι λοιπόν μίλησεν ο Φι-
 λητάς: «Θεός είν' ο Έρωτας, παιδιά μου, νέος κι όμορφος και φτερω-
 2 τός. Γι' αυτό και χαίρεται τα νιάτα, κυνηγάει την ομορφιά και φτερώ-
 νει τις ψυχές. Η δύναμή του είναι πιο τρανή κι από του Δία: κυβερνάει
 τα στοιχεία, κυβερνάει τ' άστρα, κυβερνάει και τους άλλους θεούς.
 3 Ούτε και σεις δεν έχετε τόσην εξουσία πάνω στα γιδοπρόβατά σας.
 Όλα τα λουλούδια είναι φτιαγμένα από τον Έρωτα, δικό του έργο
 είναι τούτα τα δέντρα. Αυτός κάνει τα ποτάμια να κυλάνε, τους ανέ-
 4 μους να φυσάνε. Έχω δει ταύρο να ερωτεύεται και να μουγκρίζει σαν
 να τον τσίμπησε αλογόμυγα — και τράγο ν' αγαπάει γίδα και να την
 ακολουθάει παντού. Αλλά κι εγώ ο ίδιος ήμουν κάποτε νέος κι ερω-
 5 τεύθηκα την Αμαρυλλίδα, και μήτε φαγί σκεφτόμουν μήτε ποτό άγγι-
 ζα μήτε ύπνο έβρισκα. Πονούσε η ψυχή μου, χτυπούσε η καρδιά μου,
 6 μ' έπιανε σύγχυρο στο κορμί. Φώναζα σα να με χτυπούσαν, σώπαινα
 σα νεκρός, βουτούσα στα ποτάμια σα να καιγόμουν. Γύρευα βοήθεια
 από τον Πάνα, μιας κι ο ίδιος είχε αγαπήσει την Κουκουναριά.¹ Μου
 άρεσε η Ηχώ, γιατί επαναλάβαινε τ' όνομα της Αμαρυλλίδας ύστερα
 από μένα. Έκανα κομμάτια τις φλογέρες, που γήτευαν τις αγελάδες
 7 αλλά δεν μου φέρναν την Αμαρυλλίδα. Για τον έρωτα δεν υπάρχει
 φάρμακο που να πίνεται, μήτε που να τρώγεται, μήτε που ν' απαγ-
 γέλνεται με ξόρκια — παρά μόνο το φιλί και τ' αγκάλιασμα και το
 πλάγιασμα κοντά κοντά με τα κορμιά γυμνά».

(μετάφραση Ροδής Ρούφος)

φέρει συνήθως στο μέτωπό του στεφάνι από πεύκο. Ο Παν (βλ. Κάμειο 159, σχόλ. 2) παίζει σημαντικό ρόλο στο μυθιστόρημα ως προστάτης των δύο τριών.

ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ

(3ος αι. μ.Χ.)

224. – Αἰθιοπικά 1.1.1–1.2.6

Ο Ηλίοδορος από την Εμεσα της Συρίας είναι ο συγγραφέας του τελευταίου σωζόμενου μυθιστορήματος της αρχαιότητας των Αιθιοπικών, με τα οποία κορυφώνεται η παράδοση του μυθιστορηματικού είδους. Η συγγραφή του έργου τοποθετείται από άλλους μελετητές στον 3ο και από άλλους στον 4ο αι. μ.Χ. Η πλοκή των Αιθιοπικών είναι η συνήθης συμβατική μυθιστορηματική πλοκή: η Χαρίκλεια, κόρη των βασιλέων της Αιθιοπίας, που έχει εκτεθεί από την μητέρα της, μεταφέρεται από έναν Έλληνα στους Δελφούς, όπου γίνεται ιέρεια της Αρτέμιδος. Εκεί, κατά την διάρκεια εορτής, γνωρίζει τον Θεαγένη, ευγενή Θεσσαλό, και ερωτεύονται αμέσως. Με την συνοδεία του Καλάσιρη, Αιγύπτιου ιερέα, και ακολουθώντας ένα σκοτεινό χρησμό φεύγουν και, αφού ζήσουν πλήθος περιπετειών, φθάνουν στην Αιθιοπία, όπου η ηρωίδα αναγνωρίζεται από τους γονείς της, παντρεύεται τον Θεαγένη και αναλαμβάνουν και οι δύο ιερατικό αξίωμα. Το στοιχείο ωστόσο που διαφοροποιεί τα Αιθιοπικά από τα υπόλοιπα μυθιστορήματα είναι η περίτεχνη αφηγηματική τεχνική.

Το απόσπασμα που ακολουθεί, από την αρχή των Αιθιοπικών, αποτελεί χαρακτηρι-

- 1 1 ἡμέρας ἄρτι διαγελώσης καὶ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας καταυγάζοντος, ἄνδρες ἐν ὅπλοις ληστρικοῖς ὄρους ὑπερκύβαντες, ὁ δὲ κατ' ἐκβολὰς τοῦ Νεῖλου καὶ στόμα τὸ καλούμενον ἡρακλεωτικὸν ὑπερτείνει, μικρὸν ἐπιστάντες τὴν ὑποκειμένην θάλατταν ὀφθαλμοῖς ἐπύρχοντο καὶ τῷ πελάγει τὸ πρῶτον τὰς ὄψεις ἐπαφέντες, ὥς οὐδὲν ἄγρας ληστρικῆς ἐπηγγέλλετο μὴ πλεόμενον, ἐπὶ τὸν πλησίον αἰγιαλὸν τῇ θέᾳ κατήγοντο, καὶ ἦν τὰ ἐν αὐτῷ τοιαῦδε· ὁλκάς ἀπὸ πρυμνησίων ὥρμει τῶν μὲν ἐμπλεόντων χηρεύουσα, φόρτου δὲ πλήθουσα· καὶ τοῦτο παρὴν συμβάλλειν καὶ τοῖς πόρρωθεν· τὸ γὰρ ἄχθος ἄχρι καὶ ἐπὶ τρίτου ζωστήρος τῆς νεὺς τὸ ὕδωρ ἀνέ-
- 2

¹ Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐπτὰ στόμα του Νεῖλου.

² Εἰδὼ ὁ ἀναγνώστης βλέπει τὴ σκηνὴ με τὰ μάτια τῶν ληστῶν. Αργότερα (5. 30–33) θα τὴν ξαναθεῖ με τὰ μάτια τοῦ Καλάσιρη, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ ὅπως καὶ οἱ ληστὲς τὴν σκηνή.

“σαν θεατές σε θέατρο”

στικό δείγμα της ιδιαίτερης επιδεξιότητας με την οποία χειρίζεται ο Ηλιόδαρος δύο στοι-
χεία αφηγηματικής τεχνικής, τον αφηγηματικό χρόνο και την οπτική γωνία. Το μυθιστό-
ρημα αρχίζει, όπως και η Οδύσσεια, *in medias res*. Αντί να περιγράφει όμως την εναρκτή-
ρια σκηνή ως παντογνώστης αφηγητής, ο Ηλιόδαρος επιλέγει να την παρουσιάσει μέσα
από τα έκπληκτα μάτια των ληστών, επιτυγχάνοντας κατ’ αυτό τον τρόπο να προκαλέσει
από την αρχή την αγωνία του αναγνώστη. Πιο συγκεκριμένα μια συμμορία ληστών βλέ-
πει από ψηλά την παραλία γεμάτη νεκρά ή ημιθανή σώματα αλλά και τα απομεινάρια
ενός συμποσίου που πρέπει να έλαβε χώρα ταυτόχρονα με τον θάνατό τους. Κατερχόμενοι
σε ληστές προς την παραλία βλέπουν έκθαμβοι μια κόρη εξαιρετικής ομορφιάς καθισμέ-
νη σε παρακείμενο λόφο και ένα νέο που κείται μπροστά της. Ο αναγνώστης, που απο-
ρεί όσο και οι ληστές, θα πληροφορηθεί τα ονόματα των δύο ηρώων, καθώς επίσης τι
πράγματι συνέβη, πολύ αργότερα από την διήγηση σε πρώτο πρόσωπο του Καλάσιμη, ο
οποίος πιάνει το νήμα της ιστορίας από την αρχή και διηγείται όλα τα γεγονότα που έχουν
προηγηθεί μέχρι να ξαναβρεθούν στην εναρκτήρια σκηνή με τους ληστές στον Νείλο.

- 1 1 Η μέρα μόλις που χαμογελούσε και ο ήλιος καταύγαζε τις κορυφο-
γραμμές, όταν κάποιοι άνδρες με ληστρικό οπλισμό ξεπρόβαλαν από
τους λόφους που υψώνονται πάνω από τις εκβολές του Νείλου στο
στόμιο το καλούμενο Ηρακλεωτικό.¹ Στάθηκαν λίγο εκεί και βάλθη-
καν να ψάχνουν με τα μάτια τη θάλασσα κάτω. Πρώτα άφησαν το
βλέμμα τους να πλανηθεί στο πέλαγος και, καθώς κανένα πλεούμενο
2 δεν υποσχόταν άγρια ληστρική, έριξαν τη ματιά τους στην κοντινή πα-
ραλία. Και να τι είδαν:² ένα καράβι δεμένο από τα σχοινιά της πρύ-
μης, έρημο εντελώς και φορτωμένο ως τα μπούνια. Το πράγμα φαι-
νόταν και από μακριά: από το βάρος του φορτίου το νερό είχε ανέβει

από λόφο στον οποίο έχει καταφύγει. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο Καλάσιμης γνωρίζει περί τίνος ακριβώς πρόκειται, αφού είναι παρών όταν ξεσπάει η συμπλοκή μεταξύ των πειρατών, την οποία μάλιστα έχει προκαλέσει ο ίδιος προκειμένου να αποφευχθεί ο αναγκαστικός γάμος της Χαρίκλειας με τον αρχηγό των πειρατών Τραχίνο.

- 3 θλιβεν. ὁ δὲ αἰγιαλός, μεστὰ πάντα σωμαίων νεοσφαγῶν, τῶν
 μὲν ἄρδην ἀπολωλότων, τῶν δὲ ἡμιθνήτων καὶ μέρεσι τῶν σωμα-
 4 τῶν ἔτι σπαιρόντων, ἄρτι πεπαῦσθαι τὸν πόλεμον κατηγοροῦ-
 ντων. ἦν δὲ οὐ πολέμου καθαροῦ τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλ'
 ἀναμέμικτο καὶ εὐωχίας οὐκ εὐτυχούς ἀλλ' εἰς τοῦτο ληξάσης ἐλε-
 ευνὰ λείψανα, τράπεζαι τῶν ἐδεσμάτων ἔτι πληθύνουσαι καὶ ἄλλαι
 πρὸς τῇ γῇ τῶν κεκμένων ἐν χερσὶν ἀνθ' ὅπλων ἐνίοις παρὰ τὴν
 μάχην γεγενημένοι· ὁ γὰρ πόλεμος ἐσχεδιάστω· ἕτεροι δὲ ἄλλους
 ἔκρυπτον, ὡς ὦντο, ὑπελθόντας· κρατῆρες ἀνατετραμμένοι καὶ
 χειρῶν ἐνιοι τῶν ἐσχηκότων ἀπορρέοντες τῶν μὲν πινόντων τῶν
 δὲ ἀντὶ λίθων κεκρημένων· τὸ γὰρ αἰφνίδιον τοῦ κακοῦ τὰς χρε-
 5 ιας ἐκαινοτόμει καὶ βέλεισι κεκρηθῆναι τοῖς ἐκπώμασις ἐδίδασκεν.
 ἔκειντο δὲ ὁ μὲν πελὶκει τετρωμένος, ὁ δὲ κάχληκι βεβλημένος
 αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ῥαχίας πεπορισμένῳ, ἕτερος ξύλῳ κατεσγῶς, ὁ
 δὲ δαλῶ κατάφλεκτος, καὶ ἄλλος ἄλλως, οἱ δὲ πλείστοι βελῶν
 6 ἔργον καὶ τοξείας γεγενημένοι, καὶ μυρίον εἶδος ὁ δαίμων ἐπὶ μι-
 κροῦ τοῦ χωρίου διεσκεύαστο, οἶνον αἵματι μίανας, καὶ συμποσί-
 οισ πόλεμον ἐπιστήσας, φόνους καὶ πότους, σπονδὰς καὶ σφαγὰς
 ἐπισυνάψας, καὶ τοιοῦτον θέατρον λησταῖς Αἰγυπτίοις ἐπιδείξας.
 7 οἱ γὰρ δὴ κατὰ τὸ ὄρος θεωροῦς ἑαυτοὺς τῶνδε καθίσαντες οὐδὲ
 συνιέναι τὴν σκητὴν ἐδύναντο, τοὺς μὲν ἐαλωκότας ἔχοντες,
 οὐδαμοῦ δὲ τοὺς κεκρατηκότας ὁρῶντες, καὶ τὴν μὲν νίκην λα-
 μπράν, τὰ λάφυρα δὲ ἀσκήλευτα, καὶ τὴν ναῦν μόνην ἀνδρῶν μὲν
 ἔρημον, τᾶλλα δὲ ἄσυλον ὥσπερ ὑπὸ πολλῶν φρουρουμένην καὶ
 8 ὥσπερ ἐν εἰρήνῃ σαλεύουσαν, ἀλλὰ καίπερ τὸ γεγονὸς ὃ τι ποτέ
 ἔστιν ἀποροῦντες εἰς τὸ κέρδος ἔβλεπον καὶ τὴν λείαν· ἑαυτοὺς
 οὖν νικητὰς ἀποδείξαντες ὤρμησαν.
- 2 1 ἤδη δὲ αὐτοῖς κεκνηκόσιν ἄποθεν μικρὸν τῆς τε νεῶς καὶ τῶν
 κεκμένων θέαμα προσπίπτει τῶν προτέρων ἀπορώτερον· κόρη
 καθῆστο ἐπὶ πέτρας, ἀμήχανόν τι κάλλος καὶ θεὸς εἶναι ἀναπαύθου-
 σα, τοῖς μὲν παροῦσι περιαλγούσα φρονήματος δὲ εἰγηνούς ἔτι πνέ-
 ουσα, δάφιη τὴν κεφαλὴν ἔσπεπτο καὶ φαρέτραι τῶν αἰμάτων ἐξήπτο

³ Στον Ηλιόδωρο αφθονοῦν οι μεταφορές από το χώρο του θεάτρου.

⁴ Η παρομοίωση της ηρωίδας με θεά συνιστά ρητορικό τόπο που απαντά ανεξάρτητα ή σε

- 3 ὥς το τρίτο ζωνάρι του πλοίου. Ἡ παραλία, γεμάτη σώματα ανθρώπων που είχαν πρόσφατα σφαγιαστεί, άλλα νεκρά και άλλα μισοπεθαμένα με κάποια μέλη τους να σπαράζουν ακόμα, μαρτυρούσε ότι η
- 4 μάχη μόλις είχε τελειώσει. Κι όμως δεν θα μπορούσες να πεις πως ήταν μάχη καθαρή αυτό που είχε γίνει: μαζί με τα πτώματα ήταν ανακατεμένα θλιβερά απομεινάρια από κάποιο κακότυχο φαγοπότι που είχε αυτή τη φρικτή κατάληξη: μερικά τραπέζια ήταν ακόμα γεμάτα φαγητά κι άλλα κείτονταν καταγής πλάι στα χέρια των νεκρών που τα είχαν χρησιμοποιήσει αντί για όπλα στην απρόβλεπτη εκείνη μάχη: άλλα σκέπαζαν σώματα ανθρώπων που είχαν νομίσει πως θα 'βρισκαν κάτω από αυτά καταφύγιο: έβλεπες κρατήρες αναποδογυρισμένους να κρέμονται από τα χέρια των νεκρών που είτε έπιναν είτε ετοιμάζονταν να τους χρησιμοποιήσουν αντί για πέτρες: η αιφνίδια συμφορά τους είχε διδάξει καινούργιες χρήσεις, αναγκάζοντάς τους
- 5 να χρησιμοποιούν τα ποτήρια για βέλη. Άλλος κειτόταν πληγωμένος από τσεκούρι, άλλος χτυπημένος με αιχμηρό χαλίκι από την ίδια εκείνη παραλία, άλλος είχε τα μέλη τσακισμένα από δοκάρι, άλλος ήταν πυρπολημένος με δαυλό, άλλος αλλιώς θανατωμένος, και οι περισσότεροι είχαν χτυπηθεί με βέλη από τοξότες. Σε τόπο μικρό, μύρια όσα είχε σκηνοθετήσει η τύχη: με αίμα είχε μολύνει το κρασί, το γλέντι είχε αναμείξει με τη μάχη, το φονικό με το πιετό, τις σπονδές με τις σφαγές —να ποιο ήταν το δράμα που παρουσίαζε στους Αιγύπτιους ληστές. Κι εκείνοι, καθισμένοι στην πλαγιά σαν θεατές σε θέατρο, έβλεπαν τη σκηνή και δεν μπορούσαν να την καταλάβουν: οι νικημένοι ήταν μπροστά στα μάτια τους και πούθενά δεν έβλεπαν τους νικητές: η νίκη φαινόταν λαμπρή, τα λάφυρα όμως ασκύλευτα: το πλοίο, μόνο κι έρημο κι όμως απείραχτο σαν να το φύλαγαν πλήθος φρουροί, σαν σε ειρήνη να λικνίζεται στο κύμα. Όση όμως κι αν ήταν η απορία τους για το συμβάν, το κέρδος τους τραβούσε και η λεία: και σαν να ήταν αυτοί που κέρδισαν τη νίκη, όρμησαν.
- 2 1 Ήδη πλησίαζαν το πλοίο και τα πτώματα, όταν είδαν ένα θέαμα ακόμα πιο παράξενο. Μια κόρη καθόταν πάνω σ' ένα βράχο, όμορφη τόσο που θα την έλεγες θεά: βαθιά πονεμένη για το κακό κι όμως μ' έναν
- 2 αέρα ευγένειας και περηφάνιας. Φορούσε δάφνινο στεφάνι στο κεφάλι

συνδυασμό με άλλους σχετικούς τόπους στο πλαίσιο της 'έκφρασης' (δηλ. της ρητορικής περιγραφής) του κάλλους της κόρης.

- 2 καὶ τῷ λαιῷ βραχίονι τὸ τόξον ὑπεστήρικτο· ἡ λοιπὴ δὲ χεὶρ ἀφροντίστως ἀπηώρητο. μηρῷ δὲ τῷ δεξιῷ τὸν ἀγκῶνα θατέρας χειρὸς ἐφεδράζουσα καὶ τοῖς δακτύλοις τὴν παρεῖαν ἐπιτρέψασα, κάτω νεύουσα καὶ τινα προκείμενον ἔφηβον περισκοποῦσα τὴν κεφαλὴν ἀνείχεν. ὁ δὲ τραύμασι μὲν κατήκιστο καὶ μικρὸν ἀναφέρειν
- 3 ὥσπερ ἐκ βαθέος ὕπνου τοῦ παρ' ὀλίγον θανάτου κατεφαίνετο. ἦνθι δὲ καὶ ἐν τούτοις ἀνδρείῳ τῷ κάλλει καὶ ἡ παρεὰ καταρρέοντι τῷ αἵματι φουιττομένη λευκότητι πλέον ἀντέλαμπεν. ὀφθαλμοὺς δὲ ἐκείνου οἱ μὲν πόνοι κατέσπων, ἡ δὲ ὄψις τῆς κόρης ἐφ' ἑαυτὴν ἀνέυλκε καὶ τοῦτο ὁρᾶν αὐτοὺς ἠνάγκαζεν, ὅτι ἐκείνην ἐώρων, ὡς δὲ πνεῦμα συλλεξάμενος καὶ βύθιον τι ἀσθμήνας λεπτὸν
- 4 ὑπεφθέγγετο καὶ "ὦ γλυκεῖα," ἔφη "σάξῃ μοι ὡς ἀληθῶς, ἡ γέγονας καὶ αὐτὴ τοῦ παλέμου πάρεργον, οὐκ ἀνέχῃ δὲ ἄλλως οἷδὲ μετὰ θάνατον ἀποστατεῖν ἡμῶν, ἀλλὰ φάσμα τὸ σὸν καὶ ψυχὴ τὰς ἐμὰς περιέπει τύχας;" "ἐν σοὶ" ἔφη "τὰ ἐμὰ" ἡ κόρη "σάξεσθαί τε καὶ μὴ" τοῦτο γοῦν ὁρᾷς;" δείξασα ἐπὶ τῶν γονάτων ξίφος, "εἰς δεῦρο ἤργησεν ὑπὸ τῆς σῆς ἀναπνοῆς ἐπεχόμενον," καὶ ἅμα λέγουσα ἡ μὲν τῆς πέτρας ἀνέθορεν, οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὑπὸ θαύματος ἅμα καὶ ἐκπλήξεως ὥσπερ ὑπὸ πρηστήρος τῆς ὄψεως βληθέντες ἄλλος ἄλλον ὑπεδύετο θάμνον· μείζον γάρ τι καὶ θεϊότερον αὐτοῖς ὀρθωθεῖσα ἔδοξε, τῶν μὲν βελῶν τῇ ἀθρόᾳ κινήσει κλαγγάντων, χρυσοῦφους δὲ τῆς ἐσθῆτος πρὸς τὸν ἥλιον ἀνταυγαζούσης, καὶ τῆς κόμης ὑπὸ τῷ στεφάνῳ βακχείον σοβουμένης καὶ τοῖς νύτοις πλείστον ὅσον ἐπιτρεχούσης. τοὺς μὲν ταῦτα ἐξεδεσμάτου καὶ πλέον
- 6 τῶν ὁραμένων ἢ τῶν γνωμένων ἄγνοια· οἱ μὲν γὰρ θεὸν τινα ἔλεγον, καὶ θεὸν Ἄρτεμιν ἢ τὴν ἐγχώριον Ἴσιω, οἱ δὲ ἱέρειαν ὑπὸ τοῦ θεῶν ἐκμεμηνυῖαν καὶ τὸν ὁρώμενον πολὺν φόνον ἐργασαμένην, καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐγίνωσκον, τὰ ὄντα δὲ οὐπω ἐγίνωσκον· ἡ δὲ ἀθρόον κατενεχθεῖσα ἐπὶ τὸν νεανίαν καὶ πανταχόθεν αὐτῷ περιχρθεῖσα ἐδάκρυεν, ἐφύλει, κατέματτεν, ἀνώμαζεν, ἠπίσται κατέχουσα.

⁵ Ἡ περιγραφὴ παραπέμπει σὲ παράσταση τῆς αναπαυόμενης Ἀρτέμιδος. Δὲν εἶναι σαφές ἀνὸς συγγραφέας ἐμπνέεται ἀπὸ ἀγάλμα ἢ ζωγραφικὸ πῖνακα με σχετικὴ παράσταση. Σὲ κάθε

- και είχε στον ώμο κρεμασμένη μια φαρέτρα· το αριστερό της μπράτσο ακουμπούσε στο τόξο, ενώ το χέρι της κρεμόταν χαλαρό.³ Με τον αγκώνα του άλλου χεριού ακουμπισμένο στον δεξιό μηρό της και με το πρόσωπο αφημένο στην παλάμη, τότε έσκυβε να κοιτάξει έναν νέο που κοιτόταν μπροστά της και τότε σήκωνε το κεφάλι για να κοιτάξει
- 3 ολόγυρα. Ο δε νέος φαινόταν μεν σοβαρά τραυματισμένος και σαν μόλις να συνερχόταν από τον βαθύ ύπνο του παρ' ολίγον θανάτου του, αλλ' ακόμα κι έτσι άνθιζε η αρρενωπή ομορφιά του και το πορφυρό αίμα που κυλούσε ποτάμι στα μάγουλά του έκανε να λάμπει ακόμα περισσότερο η λευκότητα του προσώπου του. Ο πόνος βάραινε τα βλέφαρά του, αλλά η όψη της κόρης τον έκανε να σηκώνει το βλέμμα σ' αυτήν και το μόνο που ανάγκαζε τα μάτια του να βλέπουν ήταν ότι
- 4 έβλεπαν εκείνην. Καθώς σιγά σιγά ξαναρχόταν στη ζωή, στέναξε βαθιά και ψιθύρισε αδύναμα λέγοντας «Γλυκιά μου, στ' αλήθεια έχεις σωθεί ή μήπως, θύμα του πολέμου κι εσύ, δεν στέργεις ούτε και νεκρή να αποσπαστείς από μένα και η ψυχή σου σαν φάντασμα με ακολουθεί στη δυστυχία μου;» Και η κόρη «Από σένα», είπε, «εξαρτάται η σωτηρία μου και ο χαμός μου· το βλέπεις αυτό;» και δείχνοντας ένα ξίφος πάνω στα γόνατά της, «ώς τώρα», είπε, «έμεινε αργό γιατί η αναπνοή
- 5 σου το συγκρατούσε». Και με τα λόγια αυτά εκείνη μεν τινάχτηκε από το βράχο, οι δε ληστές που στέκονταν στο λόφο, σαν να τους χτύπησε στη θέα της κεραυνός, έτρεξαν θαμπωμένοι και περίτρομοι να κρυφτούν άλλος κάτω από άλλο θάμνο· πιο μεγάλη ακόμα και πιο θεική φάνταζε τώρα που ήταν όρθια, καθώς τα βέλη βρόντησαν στην ξαφνική κίνησή της, το χρυσούφαντο φόρεμά της άστραφτε στον ήλιο και τα μαλλιά της, λυτά κάτω από το βασιλικό στεφάνι, κατακυλούσαν ως τη
- 6 μέση της σχεδόν. Μα περισσότερο απ' όσα έβλεπαν τους τρόμαζε η άγνοια για όσα γίνονταν· άλλοι απ' αυτούς νόμιζαν πως είναι κάποια θεά, η Άρτεμη ή η εντόπια Ίσις, άλλοι την περνούσαν για ιέρεια που είχε καταληφθεί από θεική μανία και είχε διαπράξει όλο εκείνο το φονικό. Αυτά έβαζαν εκείνοι με το νου τους, αλλά δεν γνώριζαν ακόμα την αλήθεια. Και η κόρη χύθηκε ξαφνικά πάνω στο κορμί του νέου, τον έσφιγγε στην αγκαλιά της και τον καταφιλούσε, του σκούπιζε τα αίματα, στέναζε και δεν πίστευε πως ήταν ζωντανός.

(μετάφραση Αλσή Σιδέρη)

περίπτωση η περιγραφή της Χαρίκλειας ως αναπαυόμενης Αρτέμιδος ακολουθεί τον τύπο της 'έκφρασης' έργου τέχνης.

ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ

225. – Αἰθιοπικά 6, 14, 2–7

Στο απόσπασμα που ακολουθεί η Χαρίκλεια και ο Καλάσιος γίνονται ακοῖσιοι μάρτυρες μιας αποτρόπαιης σκηνῆς νεκρομαντείας, που εκτυλίσσεται νύχτα, στο λαμπρό φῶς τῆς σελήνης. Μια γριὰ Αἰγύπτια προσπαθεῖ με μαγικά μέσα να αναστήσει τὸν γιο τῆς, που κείτεται νεκρὸς στὸ πεδίο τῆς μάχης, προκειμένου να μάθει ἀν' ὁ ἄλλος γιος τῆς, που ἐπὶ τῆς πολέμα, εἶναι ζωντανός. Ὁ συγγραφεὺς, μετὰ τὴν φωνὴν τοῦ Καλάσιου, Αἰγύπτιον κρέα τῆς Ἰσίδας, καυτηριάζει τὶς τόσο διαδεδομένες τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τελετὲς μαγείας, καὶ ἀντι-

- 14 2 ἄρτι δὲ τῆς σεληναιᾶς ἀνισχύουσης καὶ φωτὶ λαμπρῷ τὰ πάντα
καταυγαζούσης, τρίτη γὰρ μετὰ παυσέληνον ἐτύγχανεν, ὁ μὲν
Καλάσιος οἷα δὴ πρεσβυτικός τε ἄλλως καὶ πρὸς τῆς ὁδοιπο-
ρίας κεκοπωμένος ὑπὸ κατείχετο, ἡ Χαρίκλεια δὲ ὑπὸ τῶν συ-
νεχόντων φροντισμάτων διαγρυπνοῦσα σκηνῆς τιος οὐκ εὐαγοῖς
3 μὲν ταῖς δὲ Αἰγυπτίαις ἐπιχωριαζούσης θεωρὸς ἐγίνετο, ἡ γὰρ
πρεσβύτις ἀεινοχλήτου καὶ ἀκατόπτου σχολῆς ἐπειληφθῆαι νομί-
σασα πρῶτα μὲν βόθρον ὠρύξατο, ἔπειτα πυρκαϊᾶν ἐκ θατέρου
μέρους ἐξῆψε καὶ μέσον ἀμφοῖν τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προθεμένη
κρατῆρά τε ὀστρακοῦν ἐκ τιος παρακειμένου τρίποδος ἀνελομέ-
νη μέλιτος ἐπέχει τῷ βάθρῳ καὶ αὖθις ἐξ ἑτέρου γάλακτος, καὶ
οἶνον ἐκ τρίτων ἐπέσπεινεν· εἴτα πέμματα στεάτινον εἰς ἀνδρὸς
μίμημα πεπλασμένον δάφνη καὶ μαράθῳ καταστέψασα εἰς τὸν
4 βόθρον ἐνέβαλλεν, ἐφ' ἧσιν δὲ ξίφος ἀνελομένη καὶ πρὸς τὸ

¹ Ἡ σκηνὴ διαδραματίζεται ἐξω ἀπὸ τὴν ἡθούσα (ἐδρα τοῦ ληστρικοῦ λαοῦ τῶν Βουκεάλων, στὰ ΒΔ τοῦ Δέλτα τοῦ Νεῖλου), ὅπου οἱ ἥρωες κατεβύθωνταν προκειμένου νὰ συναντήσουν τὸν Θεαγένη. Ἀντικρίζοντας τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν στρατιωτῶν, αποφασίζουν νὰ διανυκτερεύσουν ἐξω ἀπὸ τὴν πόλιν σὲ παρακείμενο λόφῳ, ἀπ' ὅπου γίνονται θεατὲς τῆς σκηνῆς μετὰ τὴν γριὰ μάγισσα.

² Τὸ ἀνίσχημα λάσκου, ἐντὸς τοῦ οὗοιου προσφερόνταν οἱ σπονδές, ἀποτελοῦσε μέρος τῶν τελετῶν νεκρομαντείας (πβλ. Ὀδύσεια λ 24 κ.ε.). Φαίνεται ὅτι τὸ εἶδος τῶν προσφορῶν αὐ-

Μια σκηνή νεκρομαντείας

παράθετε στον σκοτεινό κόσμο τους την γιγίσια θρησκευτικότητα. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι οι ήρωες δεν είναι δέσμοι των αντιφάσεων της εποχής τους. Χαρακτηριστική από αυτή την άποψη είναι η στάση της Χαρίκλειας, η οποία, αν και εκφράζει τον αποτροπιασμό της για τη σκηνή, επιθυμεί ταυτόχρονα να ερωτηθεί ο αναστημένος νεκρός για την τύχη του Θεαγένη.

- 14 2 Το φεγγάρι είχε μόλις ανατείλει και καταύγαζε τα πάντα με το λαμπρό του φως —ήταν η τρίτη νύχτα μετά την πανσέληνο— και ο μὲν Καλάσιος, σαν ηλίκιωμένος που ήταν και επίσης καταπονημένος από την οδοιπορία, βυθίστηκε στον ύπνο, η δε Χαρίκλεια, που οι έγνοιες δεν την άφηναν να κοιμηθεί, έγινε θεωρός μια αθέμιτης σκηνής³ που όμως τη συνηθίζουν οι Αιγύπτιες. Η πρεσβύτισα, νομίζοντας ότι κανείς δεν θα την ενοχλούσε ούτε θα την έβλεπε, άνοιξε πρώτα λάκκο,⁴ άναψε ύστερα φωτιά δεξιά και αριστερά του, ανάμεσά στις δυο φωτιές τοποθέτησε το πτώμα του γιου της και, παίρνοντας από κάποιον παρακείμενο τρίποδα τρεις πήλινους κρατήρες, τέλεσε σπονδές μέσα στο λάκκο χύνοντας με τον πρώτο μέλι, γάλα με τον δεύτερο και κρασί με τον τρίτο. Παίρνει έπειτα ένα γλύκισμα από ζυμάρι πλασμένο σε σχήμα ανθρώπου,⁵ το στεφανώνει με δάφνη και μάραθο και το ρίχνει στο λάκκο. Μετά από όλ' αυτά, κυριευμένη από θεική μανία, σγκιώνει από κάτω ένα ξίφος, προσεύχεται στο

τών δεν ήταν αυστηρά καθορισμένο, αφού η γυναίκα από τη θήσσα κάνει μὲν, όπως και ο Οδυσσεύς, τρεις σπονδές, αλλά, αντί να προσφέρει γλύκισμα από μέλι και γάλα, κάνει σπονδή με γάλα και προσθέτει το γλύκισμα από ζυμάρι.

³ Το ανθρωπόμορφο γλύκισμα υποκαθιστά τη θυσιά, αφού σύμφωνα με την τελετουργία της ελληνικής νεκρομαντείας η τέταρτη σπονδή πρέπει να είναι αίμα από θυσιά. Το αίμα το προσφέρει η μάγισσα πληγνώντας το *ίδω* της το χέρι. Η προσφορά ομοιωμάτων ζώων φαίνεται ότι αποτελούσε τον συνηθιότατο νεκρικών θυσιών των φτωχών. Οι πλούσιοι είχαν τη δυνατότητα να θυσιάζουν μεγάλα ζώα.

- ἐνθουσιῶδες σοβηθεῖσα καὶ πολλὰ πρὸς τὴν σεληναίαν βαρβάρους
 τε καὶ ξενίζουσι τὴν ἀκοὴν ὀνόμασι κατευξαμένη τὸν βραχίονα
 ἐντεμούσα καὶ δάφνης ἀκρέμονι τοῦ αἵματος ἀποψήσασα τὴν
 πυρκαϊὰν ἐπεψέκαζεν, ἄλλα τε ἅττα τερατευσασμένη πρὸς τούτοις
 ἐπὶ τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προσκύψασα καὶ τινα πρὸς τὸ οὐδὲ
 ἐπάδουσα ἐξήγειρέ τε καὶ ὀρθὸν ἐστάναι τῇ μαγγανείᾳ κατηνά-
 5 γκαζεν. ἡ Χαρίκλεια δὲ οὐν οὐδὲ τὰ πρῶτα ἀδεῶς κατοπτεύουσα
 τότε δὴ καὶ ὑπέφριττε καὶ πρὸς τῶν γινομένων ἀήθων ἐκδεμα-
 τωθεῖσα τὸν Καλάσιριν ἀφύπνιζέ τε καὶ θεατὴν γενέσθαι τῶν
 δρωμένων παρεσκεύαζεν. αὐτοὶ μὲν οὐν ἄτε ἐν σκότῳ διάγοντες
 οὐχ ἑωρῶντο, κατώπτευν δὲ τὰ ἐν τῷ φωτὶ καὶ πρὸς τῇ πυρ-
 καϊᾷ ῥᾶον καὶ τῶν λεγομένων οὐ πόρρωθεν ὄντες ἐπηκροῶντο,
 τῆς γραδὸς ἤδη καὶ γεγωνότερον ἐκπνιθανομένης παρὰ τοῦ νε-
 κροῦ· καὶ ἦν ἡ πεῦσις εἶπερ ὁ ἀδελφὸς μὲν ἐκείνου παῖς δὲ αὐτῆς
 6 ὁ λειπόμενος ἐπαινῆξει περισωθεῖς, ὁ δὲ ἀπεκρίνατο μὲν οὐδὲν
 ἐπινεύσας δὲ μόνον καὶ τῇ μητρὶ τὰ κατὰ γνώμην ἐλπίζεν ἀμφι-
 βάλως ἐνδοὺς κατηνέχθη τε ἀθρόον καὶ ἔκειτο ἐπὶ πρόσωπον. ἡ
 δὲ ἐπέστρεφέ τε τὸ σῶμα πρὸς τὸ ὑπτιον καὶ οὐκ ἀνίει τὴν πεῦ-
 σιν ἀλλὰ βιασιόταται, ὥς ἐώκει, ταῖς κατανάγκαις πολλὰ τοῖς
 ὤσιν αὐτῆς ἐπάδουσα καὶ μεθαλλομένη ξιφῆρης ἄρτι μὲν πρὸς
 τὴν πυρκαϊὰν ἄρτι δὲ ἐπὶ τὸν βόθρον ἐξήγειρέ τε αὐτῆς καὶ ὀρθω-
 θέντος περὶ τῶν αὐτῶν ἐξεπνιθάνετο, μὴ νεύμασι μόνον ἀλλὰ καὶ
 7 φωνῇ τὴν μαντείαν ἀριστήμως δηλοῦν ἐπαναγκάζουσα, καὶ τῆς
 πρεσβύτιδος ἐν τούτοις οὔσης ἡ Χαρίκλεια πολλὰ τὸν Καλάσιριν
 καθικέτευε τοῖς γινομένοις πλησιάσαντας πνιθάνεσθαι τι καὶ
 αὐτοὺς περὶ τοῦ Θεαγένους, ὁ δὲ παρητεῖτο φάσκων καὶ τὴν θέαν
 οὐκ εὐαγὴ μὲν κατ' ἀνάγκην δ' οὐν ὅμως γενομένην ἀνέχεσθαι·
 εἶναι γὰρ οὐ προφητικὸν οὔτε ἐπιχειρεῖν οὔτε παρῆναι ταῖς

⁴ Ἡ στάσις τοῦ Καλάσιρι, προφήτη τῆς Ἰουδαίας, ἀπέναντι στις μαγικὰς τελετὰς μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν ἀπόστασι που χωρίζε τὴ μαγεία ἀπο τὴ θρησκεία. ΓΙΑ ΤΙΣ ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων ἡ ἐπὶ κλήσι τοῦ νεκροῦ (ἀνάκλημα), σύμφωνα με καθορισμένο τελετουργικὸ πρόχειμένον νὰ βοηθήσει τοὺς ζωντανούς, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ παραδείγματι στις Χρηφό-

- φεγγάρι με παράξενες βαρβαρικές ευχές, χαράζει με το ξίφος το μπράτσο της, σκουπίζει με κλαδί δάφνης το αίμα και ραντίζει μ' αυτό τη φωτιά. Κάνει κι άλλα τέτοια παράδοξα και, τέλος, σκύβει πάνω στον σκοτωμένο γιο της και μουρμουρίζοντας στ' αὐτί του κάποια ξόρκια, τον ξυπνά με τρόπο μαγικό και τον αναγκάζει να σταθεί στα πόδια του. Η Χαρίκλεια, που από την αρχή ένιωθε φόβο καθώς την παρατηρούσε, τότε πια έφριξε με τα άτοπα που έβλεπε και, τρομοκρατημένη, ξύπνησε τον Καλάσιρη και τον παρακίνησε να παρακολουθήσει τα δρώμενα. Οι δυο τους τώρα, αθέατοι στο σκοτάδι, μπορούσαν εύκολα να διακρίνουν στο φως της φωτιάς τη σκηνή και, επίσης, ήταν αρκετά κοντά ώστε να ακούνε τα λόγια της γριάς που ήδη με δυνατή φωνή ζητούσε κάποιες πληροφορίες από τον νεκρό· αυτό που ήθελε να μάθει ήταν αν ο αδελφός του και εναπομένων
- 6 γιος της θα επέστρεφε ζωντανός. Κι εκείνος δεν έδωσε απόκριση καμιά, μόνο έκαμε ένα νεύμα που μπορούσε να δώσει στη μητέρα του μια αβέβαιη ελπίδα κι ύστερα λύγισε ξαφνικά και σωριάστηκε με το πρόσωπο καταγής. Η γερόντισσα γύρισε το πτώμα ανάσκελα και άρχισε πάλι να το ρωτάει με μεγαλύτερη ακόμα επιμονή, όπως φαινόταν, ψάλλοντας πλήθος ξόρκια και πηδώντας με το ξίφος στο χέρι τότε προς τη φωτιά και τότε προς το λάκκο, ώσπου κατάφερε να τον σηκώσει και πάλι και να τον ξαναστήσει στα πόδια του· επανέλαβε τότε τις ίδιες ερωτήσεις πιέζοντας τον νεκρό να προμαντέψει
- 7 όχι μόνο με νεύματα, αλλά μιλώντας καθαρά. Κι ενώ η γερόντισσα καταγινόταν μ' αυτά, η Χαρίκλεια θερμοπαρακαλούσε τον Καλάσιρη να πάνε κι οι ίδιοι εκεί κοντά μήπως και μάθουν κάτι για τον Θεαγένη κι εκείνος αρνιόταν λέγοντας ότι ακόμα και να βλέπουν ήταν ασέβεια⁴ και ότι το είχε ανεχθεί επειδή είχε γίνει εξ ανάγκης· στους προφήτες ήταν απαγορευμένο όχι μόνο να επιχειρούν αλλά και να πα-

ρους και στους Πέρσες του Αισχύλου, είναι πράξη θεμιτή. Η Αιγυπτία μάγισσα όμως προσβάλλει τον νεκρό, αφού κακοποιεί το σώμα του, βιάζει την θέλησή του και παραμελεί την ταφή του. Γι' αυτό και θα τιμωρηθεί με βίαιο θάνατο αμέσως, όπως προφητεύει ο ίδιος ο νεκρός, στο κείμενο που ακολουθεί μετά το παρατιθέμενο απόσπασμα.

τοιαῖσδε πράξεσιν, ἀλλὰ τὸ μαντικὸν τούτοις μὲν ἐκ θησιῶν ἐννόμων καὶ εὐχῶν καθαρῶν παραγίνεσθαι, τοῖς δὲ βεβήλοις καὶ περὶ γῆν τῷ ὄντι καὶ σώματα νεκρῶν εἰλουμένοις οὕτως ὥς τὴν Αἰγυπτίαν ὄραν ἢ τοῦ καιροῦ περίπτωσις ἐνδέδωκε.

Η Χαρίκλεια καὶ ὁ Θεαγένης στὴν ακτὴ (ἡ Χαρίκλεια ἀπεικονίζεται ὡς Ἀρτεμις). Ἀπὸ τὴν εἰκονογράφηση τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τοῦ J. de Montlyard (Παρίσι 1626).

ρακολουθούν κάτι τέτοιες τελετές. Τη μαντική τους τέχνη, έλεγε, ε-
κείνοι την ασκούν με επίσημες θυσίες και αγνές προσευχές και μόνο
οι βέβηλοι προμαντεύουν έρποντας κυριολεκτικά στη γη και στριφο-
γυρίζοντας γύρω από σώματα νεκρών όπως αυτή η Αιγύπτια που η
τύχη το 'φερε να ιδούν πάνω στη δράση.

(μετάφραση Αλθή Σιδέρη)

Πάνω: Ο Θεαγένης παραλαμβάνει τον πυρσό από το χέρι της Χαρίκλειας.
Κάτω: Η Χαρίκλεια απειλεί ότι θα αυτοκτονήσει, αν οι ληστές την πάρουν μαζί
τους, αφήνοντας τον Θεαγένη πληγωμένο στην ακτή.

Πίνακες αγνώστου ζωγράφου του 17ου αιώνα.
(Kassel, Staatliche Kunstsammlungen, ανάχτορο Wilhelmshöhe.)

ΛΑΪΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

(1ος αι. μ.Χ.)

226. — Βίος Αισώπου §§ 68–73

(παραλλαγή G*)

Το αρχικό κείμενο του Βίου του Αισώπου πρέπει να γράφτηκε στην Αίγυπτο τον 1ο αι. μ.Χ., στη μορφή ωστόσο στην οποία σώζεται σήμερα φέρει ίχνη μεταγενεστέρων επεξεργασιών. Σε προφορική μορφή ίσως κυκλοφορούσε ήδη τον 6ο αιώνα π.Χ., την εποχή δηλ. που σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες έδρασε και έγινε διάσημος ως αφηγητής πλαστών ιστοριών με πρωταγωνιστές ζωά ο ιστορικός Αισώπος. Το έργο ειδολογικά δεν μπορεί να ενταχθεί ούτε στην βιογραφία ούτε στο μυθιστόρημα, παρά τις ομοιότητες που έχει και με τα δύο αυτά δημοφιλή είδη. Από τη βιογραφία διαφοροποιείται αφού ο ήρωας εμφανίζεται ως μορφή μυθοποιημένη που ελάχιστη σχέση διατηρεί με τον ιστορικό Αισώπο. Από το μυθιστόρημα αποκλίνει επίσης στο βαθμό που η διήγηση αρθρώνεται σε σειρά επεισοδίων με χαλαρή παρατακτική σύνδεση χωρίς σαφή χρονολογική και αιτιακή αλληλουχία. Στην πραγματικότητα η μορφή του δίσμαρφου αλλά σφοδρού δούλου, που βρίσκεται στους αντίποδες του ιδεώδους του καλού κάγαβου ήρωα, η γλώσσα του κειμένου —μία εύθυμη δημοϊκής Κοινή— και το κωμικό στοιχείο μας οδηγούν σ' ένα είδος λαϊκότερης μυθιστορίας που πλησιάζει τη μυθιστορία του Αλεξάνδρου. Όσον αφορά στο περιεχόμενο, τρία χαρακτηριστικά του Αισώπου έχουν ιδιαίτερη σημασία: η κοινωνική του θέση (ο ήρωας είναι δούλος), η τερατώδης ασχήμια του και, προ πάντων, η ιδιαίτερη ευφυΐα του που παραπέμπει στη σοφία του λαού. Χάρis σ' αυτή κατορθώνει και επικρατεί αντιπαρatiθέμενος με ανθρώπους που ανήκουν στις ανώτερες κοινωνικές ομάδες: με τον

- 68 εἰσβαλὼν δὲ πάλιν ὁ Ξαίθος ἀνέπεσεν. τοῦ δὲ πότου διππεύοντος καὶ ἤδη τοῦ Ξαίθου παρεμβρόχου γεναμένου, ὡς ἐν ἀνδράσι φιλοσόφοις ἐτίθεντο προβλήματα καὶ ζητήματα, γενομένης δὲ μάχης ἀπὸ τῆς τῶν προβλημάτων προθέσεως ἤρξατο ὁ Ξαίθος συζητεῖν, καὶ οὐχ ὡς ἐν πότῳ ἀλλ' ὡς ἐν ἀκροατηρίῳ διεγέμετο. ὁ δὲ Αἰσώπος ἐπιγνοὺς ὅτι μέλλει μάχην ποιεῖν λέγει "ὁ Διόνυσος εὐρών τὸν οἶνον, τρεῖς σκύφους κεράσας, τοῖς ἀνθρώποις ὑπέδειξεν πῶς δεῖ τῷ πότῳ χρᾶσθαι· τὸν μὲν πρῶτον εἶναι τῆς ἡδονῆς, τὸν δὲ δεύ-

* Η ύπαρξη παραλλαγών του κειμένου, δηλ. διαφορετικών συντάξεων που απομακρύνονται αρκετά από το αρχικό κείμενο, είναι επακόλουθο του ιδιαίτερου χαρακτήρα των λαϊκών διηγήσεων: οι αντιγραφείς θεωρώντας τα κείμενα αυτά 'κατώτερα', στην πραγματικότητα

Ο σοφός δούλος

φιλόσοφο Ξάνθο, ο οποίος εκπροσωπεί τη "λόγια", σχολαστική σοφία, αλλά και με τους βασιλιάδες του δεύτερου μέρους της μυθιστορίας. Στο έργο διακρίνονται τρεις αφηγηματικές ενότητες: Στην πρώτη κυριαρχούν τα επεισόδια από τη ζωή του Αίσωπου ως δούλου του Ξάνθου και η αναμέτρησή του με τους φιλοσόφους. Η ενότητα τελειώνει με την απελευθέρωση του Αίσωπου και τη μετάβασή του στην αυλή του Κροίσου. Στη δεύτερη ενότητα, που περιλαμβάνει την επίσκεψη του Αίσωπου στον βασιλιά Νεκταναβό, η αφήγηση ακολουθεί πιστά ένα άλλο έργο, την ιστορία του σοφού Αγκάο (ανατολική διήγηση γνωστή από πολλές διασκευές παλαιότερη των οποίων είναι η αραμαϊκή, που βρέθηκε σε παπυρικά αποσπάσματα και χρονολογείται βάσει της γραφής γύρω στο 425 π.Χ.). Στο τρίτο μέρος, που διαδραματίζεται στους Δελφούς και θυμίζει τα Παιή του Χριστού, ο Αίσωπος κατηγορεί τους κατοίκους των Δελφών για φιλαργυρία, ενώ αυτοί, βοηθούμενοι από τον Απόλλωνα, τον κατηγορούν για υεροσύλια και τον θανατώνουν.

Στο απόσπασμα που παρατίθεται ο Ξάνθος εντοσκόμει σε συμπόσιο και ενώ έχει μεθύσει καυχείται ότι μπορεί να πει τη θαλάσσια σε αντίθετη περίπτωση συμφωνεί να εκχωρήσει την περιουσία του στον σχολαστικό που τον προκάλεσε. Την επόμενη μέρα, όταν αντιλαμβάνεται τι έχει πράξει, προσφύγει στον Αίσωπο. Τη λύση θα την δώσει ο σοφός δούλος με ένα τέχνασμα που θυμίζει τον Καραγκιόζη.

- 68 Ο Ξάνθος μπήκε πάλι μέσα κι έγειρε· και καθώς το πιοτό προχωρούσε καλπάζοντας και ο Ξάνθος είχε πλέον μεθύσει αρκετά, άρχισαν να βάζουν προβλήματα κι αινίγματα, όπως συνηθίζεται στις συντροφικές των διανοουμένων. Κι όταν απ' τα προβλήματα που έβαζαν άναψε η μάχη, ο Ξάνθος άρχισε να συζητά και να φέρεται λες και δε βρισκόταν σε συμπόσιο, αλλά σε αίθουσα με ακροατές. Ο Αίσωπος κατάλαβε ότι έμελλε να κάνει καυγά και λέει: «Όταν ο Διόνυσος εφείρε το κρασί, ετοίμασε τρία ποτήρια κι έδειξε στους ανθρώπους πώς πρέπει να το πίνουν· το πρώτο ποτήρι είναι για τέρψη, το δεύτερο για ευθυμία και

πιο πολύ τα διασκεύαζαν επεμβαίνοντας στη γλώσσα και στο περιεχόμενο, παρήκ αντέγραφαν πιστά. Προτιμήθηκε η παραλλαγή G, ακριβώς γιατί η λαϊκότερη γλώσσα της ταυιάζει στην χαρακτήρα του Βίου ως "λαϊκής διήγησης".

τερον τῆς εὐφροσύνης, τὸν δὲ τρίτον τῆς ἀκηδίας. [δι' ὃ, δέσποτα, πινόμενον καταρχάς, τὸ διδόμενον πόμα τῆς ἡδονῆς· ὅταν ἀπὸ ἐκλύσεως, ἐλθὼν ἐκ βαλαινείου ἢ ἀπὸ τινος πόμα· τὸν δὲ τῆς εὐφροσύνης σκύφον, ἀπληστευόμενος δέ, τῆς ἀκηδίας.] δι' ὃ, δέσποτα, πίνων τὸν τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς εὐφροσύνης σκύφον, παραχώρει τὸν τῆς ἀκηδίας τοῖς νέοις, ἔχεις γὰρ ἀκροατήρια ἐν οἷς ἔδωκας ἀπόδειξιν.” ὁ δὲ Ξάνθος ἤδη μεθύων φησὶν “οὐ σιωπᾶς, μάνδραξ; σύμβουλος εἰ Ἄιδου,” Αἰσωπος· “ἐκδέχου, καὶ εἰς Ἄιδου ἀπελεύση.” καὶ εἰς τῶν σχολαστικῶν, ἰδὼν τὸν Ξάνθον ἐπιφερόμενον, λέγει “καθηγητά, πάντα ἀνθρώπῳ δυνατά;” ὁ Ξάνθος· “τίς ἤρξατο τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπου ποιεῖσθαι λόγον; ὥς πανούργον καὶ δυνατόν ἐν πᾶσι.” ὁ δὲ σχολαστικὸς δραμὼν εἰς τὰ ἀπόρρητα λέγει “εἰ δύναται τις τῶν ἀνθρώπων τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν;” ὁ Ξάνθος λέγει “τοῦτο εὐκολόν· ἐγὼ αὐτὴν ἐκπίομαι.” ὁ σχολαστικὸς εἶπεν “ἐὰν οὖν μὴ ἐκπῆς, τί ἐστίν;” ὁ Ξάνθος προεινικημένος ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ἀκράτου φησὶν “τίθημι περὶ τοῦ βίου μου τὰς συνθήκας· ἐὰν μὴ ἐκπίωμαι αὐτὴν ἔσομαι ἄβιος.” προβαλόντες δὲ τοὺς δακτυλίους ἐκύρωσαν τὰς συνθήκας. Αἰσωπος παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ξάνθου ἐστηκὼς κόνδυλον αὐτῷ ἔδωκεν εἰς τὸν στράγαλον καὶ φησι “τί ποιεῖς, δέσποτα; οὐ φρονεῖς; πῶς δύνασαι τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν;” ὁ Ξάνθος εἶπεν “σιώπησον σύ, κάθαρμα,” οὐκ εἰδὼς ποταπὴν ἔθηκεν τὴν συνθήκην.

- 70 πρῶιās δὲ ἀναστὰς ὁ Ξάνθος καὶ θέλων ἀπονίψασθαι τὴν ὄψιν φησὶν “Αἰσωπε,” ὁ δὲ “τί ἐστίν, δέσποτα;” ὁ Ξάνθος· “κατὰ χειρῶν ὕδωρ ἐπίδος.” Αἰσωπος λαβὼν τὸν ξέστην ἐπέχειν, ὁ δὲ τὴν ὄψιν ἀπονιψάμενος, τὸ δακτύλιον οὐκ ἰδὼν φησιν “Αἰσωπε, τί μου γέγονεν ὁ δακτύλιος;” Αἰσωπος· “οὐκ οἶδα.” Ξάνθος· “οὐᾱ.” Αἰσωπος· “τοιγαροῦν ὅσα δύνασαι τοῦ βίου σου λαθὼν αἶρε καὶ ἀπόθου εἰς δευτέρας τύχας· οὐκέτι γὰρ ὁ βίος σός ἐστιν.” ὁ δὲ Ξάνθος· “τί λέγεις;” Αἰσωπος· “παρὰ τὸν χθές πότον συνθήκας τέθεικας τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν, ὑπὲρ τοῦ βίου σου τὸν δακτυλίσιον προβαλὼν.” ὁ Ξάνθος· “καὶ πῶς δυνήσομαι ἐγὼ τὴν θάλασσαν

¹ Το κείμενο που περικλείεται ἀπὸ ἀγκύστρα θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότῃ παρὲμβλητό καὶ δὲν μεταφράζεται.

- το τρίτο γι' απερισκεψίες.¹ Γι' αυτό, κύριε, πίνε το ποτήρι της τέρφης και της ευθυμίας, κι άφησε το ποτήρι της απερισκεψίας για τους νέους. Έχεις αΐθουσες με ακροατές, όπου έδωσες απόδειξη των ικανοτήτων σου.» Ο Ξάνθος, ήδη μεθυσμένος, λέει: «Δε σωπαίνεις, καθαρχμα; Εσύ είσαι του Άδη σύμβουλος.» Ο Αίσωπος: «Περίμενε, και στον Άδη θα καταλήξεις.» Κι ένας μαθητής βλέποντας τον Ξάνθο να παραπαίει, λέει: «Δάσκαλε, είναι για τον άνθρωπο όλα δυνατά;» Ο Ξάνθος: «Ποιος ξεκίνησε την κουβέντα για τον άνθρωπο; Είναι ο πλέον επιτήδειος και ικανός για όλα.» Ο μαθητής τότε έφερε τη συζήτηση στα αδύνατα² και λέει: «Μπορεί ένας άνθρωπος να πιει τη θάλασσα ως τον πάτο;» Ο Ξάνθος λέει: «Αυτό είναι εύκολο· εγώ θα την πiw ως τον πάτο.» Ο μαθητής είπε: «Κι αν δεν την πεις ως τον πάτο, τότε τι χάνεις;» Ο Ξάνθος νικημένος ήδη απ' το πολύ κρασί λέει: «Βάζω στοίχημα το βιος μου. Αν δεν την πiw ως τον πάτο, χάνw όλο μου το βιος.» Έδωσαν για εχέγγυα τα δαχτυλίδια κι επικύρωσαν τη συμφωνία. Ο Αίσωπος που καθόταν στα πόδια του Ξάνθου, του δίνει μια γροθιά στον αστράγαλο και λέει: «Κύριε, τι κάνεις; Είσαι στα καλά σου; Πώς μπορείς να πεις ως τον πάτο τη θάλασσα;» Ο Ξάνθος είπε «σιωπή esú, άχρηστε» χωρίς να αντιλαμβάνεται τι συμφωνία έκαμε.
- 10 Το πρωί σηκώθηκε ο Ξάνθος, θέλησε να νΐφει το πρόσωπό του και λέει: «Αίσωπε.» Κι ο Αίσωπος: «Τι είναι κύριε;» Ο Ξάνθος: «Ρίξε μου νερό στα χέρια.» Ο Αίσωπος πήρε τη στάμνα και του ριχνε στα χέρια. Κι όταν απόνιφε το πρόσωπό του, δεν είδε το δαχτυλίδι του και λέει: «Αίσωπε, τι έγινε το δαχτυλίδι μου;» Ο Αίσωπος: «Δεν ξέρw.» Ο Ξάνθος: «Α!» Ο Αίσωπος: «Λοιπόν πάρε κρυφά όσο βιος σου μπορείς και παραμέρισέ το για τις δύσκολες ώρες· δεν είναι πια δικό σου το βιος.» Κι ο Ξάνθος: «Τι λες;» Ο Αίσωπος: «Χτες, την ώρα του πσιού, έκανες συμφωνίες να πεις τη θάλασσα ως τον πάτο κι έβαλες το δαχτυλίδι σου εχέγγυο για το βιος σου.» Ο Ξάνθος: «Και πώς θα μπορέσω εγώ να πiw τη θάλασσα ως τον πάτο;» Ο Αίσωπος είπε:

¹ Πρόκειται για το προσφιλές στην αρχαία ελληνική γραμματεία θέμα του 'αδυνάτου'. Ο μόνος τρόπος για να επιτελέσει κανείς το 'αδύνατον' —να πραγματοποιήσει δηλαδή κάποιο έργο που είναι αδύνατον να πραγματοποιηθεί γιατί αντίκειται στους νόμους της φύσης— είναι να επινοήσει ένα άλλο 'αδύνατον', του οποίου η εκτέλεση να προηγείται λογικά και χρονικά από την εκτέλεση του πρώτου 'αδυνάτου'. (Εδώ ο Αίσωπος συμβουλεύει τον Ξάνθο να πει ότι θα πιει τη θάλασσα αν προηγουμένως ο σχολαστικός σταματήσει τα ποτάμια που εκβάλλουν σ' αυτήν).

- ἐκπιεῖν;” Αἰσωπος εἶπεν “ἐγὼ ἐστώς σου πρὸς τοὺς πόδας ἔλεγον ‘παῦσαι, δέσποτα, τί ποιεῖς; ἀδύνατόν ἐστι.’ καὶ οὐκ ἐπίστευσάς μοι.” Ξάνθος πεσὼν πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Αἰσώπου φησὶν “δέομαί σου, Αἰσωπε, εἰ δυνατόν σοι <διὰ> τῆς σεαυτοῦ ἀγχινόας, εὑρεῖν τινα πρόφασιν, δι’ ἧς νικήσω ἢ τὰς συνθήκας διαλύσομαι.” Αἰσωπος· “νικήσαι μὲν οὐ δύναμαι, λιθῆναι δὲ <τὸ> ἐρωτώμενον ἐγὼ ποιήσω.” Ξάνθος· “τίνα τρόπον; δὸς γνώμην.” Αἰσωπος· “ὅταν ἔλθῃ ὁ συνθηκοφύλαξ σὺν τῷ ἀντιδίκῳ λέγων σοι τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν, μηδὲν ἀπαρνοῦ, ἀλλ’ ὅπερ παροινῶν ἔθου <ταῦτα καὶ νήφων λέγε>, ἄρον τράπεζαν, κέλυσον παρατεθῆναι καὶ παιδία παριστάναι, τοῦτο ποιήσει τινὰ φαντασίαν· συνδραμεῖται γὰρ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὴν θέαν, ὡς μέλλοντός σου τὴν θάλασσαν ἐκπίνειν, ὅταν δὲ ἴδῃς ὅτι πάντα πεπλήρωνται [τοῦ ὄχλου <ἐπὶ τὴν θέαν συνδραμοῖν>], πλήσας σκυῖφον ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ προσκαλεσάμενος τὸν συνθηκοφύλακα λέγε ‘πῶς ἔθῃκα τὴν συνθήκην;’ καὶ ἐρεῖ σοι ‘ἵνα τὴν θάλασσαν ἐκπῆς.’ σὺ δὲ εἰπέ ‘μὴ τι ἕτερον;’ καὶ ἐρεῖ σοι ‘οὐ,’ σὺ δὲ τοῦτο μαρτυροῖμενος λέγε ‘ἄνδρες πολῖται, πολλοὶ εἰσιν ποταμοὶ χεῖμαρροὶ τε αἰένουσι, οἵτινες εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέονται [τὸ πολὺν τοῦ ρεύματος], τέθεικα δὲ συνθήκην μόνην τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐπιρρέοντας ποταμούς· κλεισάτω οὖν ὁ ἀντιδικὸς τὰ στόματα τῶν ποταμῶν, ἵνα τὴν θάλασσαν μόνην ἐκπίω, ἀδύνατον δὲ ἐστὶν τῶν καθόλου ὄντων εἰς τὸν κόσμον ποταμῶν τὰ στόματα κλείσαι· ἀδύνατον δὲ ἐστὶν καὶ ἐμὲ τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν.’ οὕτως τὸ ἀδύνατον τῷ ἀδυνάτῳ συμβληθὲν διάλυσιν τῶν συνθηκῶν ποιήσει.”
- 72 Ξάνθος ἐκπλαγεὶς αὐτοῦ τὸ [ν νοῦν ἔσχευ] εὐεπανόητοι καὶ περὶ χαρὴς γενόμενος περιέμενεν, ὁ δὲ τὴν συνθήκην θεὸς παρεγένετο μετὰ τῶν τῆς πόλεως πρωτευόντων πρὸ τοῦ πυλῶνος καὶ καλέσας τὸν Ξάνθου ἔφη “τὴν συνθήκην ἐκβίβασον ἢ τὸν βίον σου παράδος.” Αἰσωπος εἶπεν “σὺ τοῦ σου βίου εἰσάδιδου λόγους· ἡδὴ γὰρ ἡμῶν ἡμῖκενός ἐστιν ἡ θάλασσα.” ὁ σχολαστικὸς εἶπεν “Αἰσωπε,

³ Το ἴδιο θέμα, ὅπως ἔχει ἐπισημανθεῖ (1.-Θ. Παπαδημητρίου), ἀπαντᾷ καὶ στο θέατρο Σκίων. Πιο συγκεκριμένα στον Καραγκιῶζη Πλοίαρχο, ὁ Καραγκιῶζης λέει τα εξής: «Θα πω

- «Εγώ καθόμουν στα πόδια σου και σου ἔλεγα: "Κύριε, πάψε, τι κάνεις; Αυτό είναι αδύνατο"» και δε μου ἔδωσες σημασία.» Ο Ξάνθος ἔπεσε στα πόδια του Αἰσώπου και λέει: «Σε παρακαλῶ, Αἰσώπε, αν μπορείς με την ευστροφία σου, βρες μου κάποια πρόφαση ἢ να νικήσω ἢ να διαλύσω τη συμφωνία.» Ο Αἰσώπος: «Για να νικήσεις δεν μπορῶ να βρῶ, ὁμως θα βρῶ τρόπο να λυθεῖ το ζήτημα.» Ο Ξάνθος: «Με 71 ποιον τρόπο; Δώσ' μου καμιὰ γνώμη.» Ο Αἰσώπος: «Ὅταν ἐρθεῖ ο διαιτητής της συμφωνίας με τον ἀντιδικο και σου πει να πιεις ὅλη τη θάλασσα, μην ἀρνηθεῖς, ἀλλά ὅσα συμφωνήσες μεθυσμένος, τα ἴδια και νηφάλιος λέγε. Φέρε ἓνα τραπέζι, δώσε ἐντολή να τοποθετηθεῖ μπροστά σου και να παρίστανται δούλοι. Αυτό θα προκαλέσει κάποια ἐντύπωση· θα τρέξει ὅλος ο κόσμος για το θέαμα, νομίζοντας πως εσύ θα πιεις ὅλη τη θάλασσα. Κι ὅταν δεις ὅτι μαζεύτηκε πάρα πολὺς κόσμος, γέμισε ἓνα κύπελλο ἀπὸ τη θάλασσα, κάλεσε το διαιτητὴ και λέγε του: "Τι συμφωνία ἔκαμα;" Και θα σου ἀπαντήσει: "Να πιεις ὅλη τη θάλασσα." Και συ πες του: "Μήπως και κάτι ἄλλο;" Και θα σου ἀπαντήσει: "Ὁχι." Κι εσύ επικαλούμενος τη μαρτυρία του λέγε: "Συμπολίτες, υπάρχουν πολλοὶ ποταμοί, χεῖμαρροι κι ἀστέρευτοι, 72 που χύνονται στη θάλασσα. Ἐκαμα συμφωνία να πιω τη θάλασσα μόνο, ὄχι ὁμως και τα ποτάμια που χύνονται σ' αὐτή. Λοιπὸν ας κλείσει ο ἀντιδικός μου τα στόμια των ποταμῶν, για να πιω τη θάλασσα μόνο. Εἶναι ὁμως αδύνατο να κλείσουν τα στόμια ὅλων των ποταμῶν που υπάρχουν στον κόσμο· αδύνατο ἐπομένως κι ἐγὼ να πιω ολόκληρη τη θάλασσα." Ἔτσι, αν το αδύνατο ἀντιπαρατεθεῖ στο αδύνατο, 73 θα οδηγήσει στη διάλυση των συμφωνιῶν.» Ο Ξάνθος ἐκπληκτός ἀπ' την ἐπινοητικότητα του, ὅλο χαρά, περίμενε. Κατέφτασε αὐτός με τον ὁποῖο εἶχε κάμει τη συμφωνία μαζί με τους πρώτους της πόλης μπροστά στον πυλῶνα, κάλεσε τον Ξάνθο και εἶπε: «Τέλειωνε με το στοίχημα, εἰδάλλως παράδωσέ μου το βίος σου.» Ο Αἰσώπος εἶπε: «Εσύ να δώσεις λογαριασμό για το βίος σου, γιατί ἐμεῖς την ἔχουμε κιόλας ἀδειάσει ὡς τη μέση τη θάλασσα.» Ο μαθητής εἶπε: «Αἰσώπε, θα εἶσαι

τη θάλασσα τη δική μου που ἔφερα· εσύ ὁμως θα κρατήσεις τα ποτάμια της πατρίδος σου να μην πέφτουν στη θάλασσα και τότε θα την πιω.» Γενικότερα ὅσον ἀφορᾷ τη σχέση Αἰσώπου-Καραγκιόζη, ἀνιχνεύονται ὁμοιότητες σε ἐπιμέρους θέματα και ἀστεία. Ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεκτες ὁμως εἶναι οἱ γενικότερες ὁμοιότητες: οἱ δύο ἥρωες εἶναι ἰδιαίτερα ἀσχημοὶ και ἔχουν χαρακτηριστικὴ καμπούρα. Και οἱ δύο ἀνήκουν στις κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις (ο Αἰσώπος εἶναι δούλος), υπερέχουν ὁμως των ἀνωτέρων τάξεων (σοφῶν βασιλιάδων, ισχυρῶν) χάρι στην φυσικὴ ευφροσύνη τους, την ὁποία μάλιστα συχνὰ χρησιμοποιοῦν για να γελοιοποιοῦν τοὺς πάντες φρόσεως ισχυροὺς.

- ἐμὸς ἔσῃ δούλος, οὐκέτι Ξάνθου.” Αἰσωπος· “παράδος μᾶλλον τὸν βίον σου τῷ δεσπότη μου, καὶ μὴ φλυαρεῖ.” καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐκέλευσεν προσφέρεσθαι κλίνην καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν στρωθῆναι, καὶ παρέθηκε τράπεζαν καὶ ἐκπόματά τινα, συνέδραμνεν τε τὸ πλῆθος ἅπαν καὶ κατηλθεν ὁ Ξάνθος καὶ ἀνέπεσεν, καὶ ὁ Αἰσωπος παρειστήκει αὐτῷ καὶ τῶν σκύφων πληρώσας ἐκ τῆς θαλάσσης ἐπέδωκε τῷ δεσπότη, ὁ σχολαστικός· “πολλὰ μοι κακά, ἀληθῶς ἐκπίνει τὴν θάλασσαν;” [ἄλλος προσομολογῶν], μέλλων δὲ προστιθέναι ὁ Ξάνθος τὸ πόμα πρὸς τὸ στόμα λέγει “ὁ συνθηκοφύλαξ ἔλθέ.” ἤσκειν, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ξάνθος “πῶς ἔθηκα τὴν συνθήκην;” ὁ σχολαστικός· “τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν σε.” ὁ Ξάνθος· “μή τι ἕτερον;” ὁ συνθηκοφύλαξ· “οὐ.” Ξάνθος τῷ δήμῳ λέγει “ἄνδρες πολῖται, οἴδατε ὅτι πολλοὶ εἰσιν ποταμοὶ χεῖμαρροὶ τε <καὶ> αἰένουσι {καὶ ἄλλοι}, οἷτινες εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέονται, ἐγὼ δὲ μόνον τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν ἔθηκα τὴν συνθήκην, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ποταμούς· κλεισάτω οὖν ὁ ἀντίδικός μου τὰ στόματα τῶν ποταμῶν, ἵνα μὴ σὺν τῇ θαλάσῃ καὶ τοὺς ποταμούς ἐκπιῶ,” καὶ νενίκηκεν ὁ φιλόσοφος, ἐγένετο δὲ κραυγὴ τῶν ὄχλων τιμώντων τὸν Ξάνθου, ὁ δὲ σχολαστικός πεσὼν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ξάνθου λέγει “καθηγητά, μέγας εἶ, νενίκηκας, ὁμολογῶ, παρακαλῶ δὲ συλλυθῆναι τὰς συνθήκας,” καὶ διέλυσαν τὰς συνθήκας.

- πλέον δικός μου δούλος κι όχι του Ξάνθου.» Ο Αίσωπος: «Παράδωσε καλύτερα το βιος σου στο αφεντικό μου και μη φλυαρείς.» Αυτά είπε και πρόσταξε να φέρουν μια κλίνη και να τη στρώσουν κοντά στο γιαλό· τοποθέτησε ένα τραπέζι και μερικά ποτήρια. Ο Αίσωπος είχε σταθεί δίπλα του· γέμισε ένα ποτήρι απ' τη θάλασσα και το 'δωσε στον κτήριό του. Ο μαθητής: «Κακό που το 'παθα, σι' αλήθεια πίνει τη θάλασσα;» Και καθώς ετοιμαζόταν να βάλει το ποτήρι στο στόμα ο Ξάνθος, λέει: «Να έλθει ο διαιτητής της συμφωνίας.» Πήγε. Και του λέει ο Ξάνθος: «Τι συμφωνία έκαμα;» Κι ο μαθητής: «Να πιεις όλη τη θάλασσα.» Ο Ξάνθος: «Μήπως και τίποτε άλλο;» Ο διαιτητής: «Όχι.» Ο Ξάνθος λέει προς το πλήθος: «Συμπολίτες, γνωρίζετε ότι υπάρχουν πολλοί ποταμοί, χείμαρροι κι αστέρευτοι, που χύνονται στη θάλασσα. Εγώ βέβαια έβαλα στοίχημα να πιω μόνο τη θάλασσα όλη, όχι όμως και τους ποταμούς. Ας κλείσει λοιπόν ο αντίδικός μου τα στόμια των ποταμών, για να μην πιω μαζί με τη θάλασσα και τους ποταμούς.» Και νίκησε ο φιλόσοφος. Ανακραύγασε το πλήθος για να τιμήσει τον Ξάνθο. Κι ο μαθητής έπεσε στα πόδια του Ξάνθου και λέει: «Δάσκαλε, είσαι μεγάλος, νίκησες, το ομολογώ. Παρακαλώ να ακυρώσουμε από κοινού τη συμφωνία.» Και διέλυσαν τη συμφωνία.

(μετάφραση Ι. Π. Σταμονλάκης - Ε. Δ. Μακρυγιάννη)

Αίσωπος. Ξυλογραφία της γερμανικής έκδοσης των μύθων και του βίου του Αισώπου από τον H. Steinhöwel (1476/77).

ΡΗΤΟΡΙΚΗ -
ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

(περ. 40 – περ. 120 μ.Χ.)

227. – Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγὸς §§ 21–26, 41–49

Ο Εὐβοϊκὸς συγκαταλέγεται μεταξύ των 80 λόγων του Δίωνος, ονομαστού ρητοροδιδασκάλου και φιλοσόφου, που ἔζησε τον 1ο αἰώνα μ.Χ. Το σύνολο του σωζόμενου ἔργου του γράφτηκε κατά τις μακροχρόνιες περιπλανήσεις του Δίωνα ὡς τις εσχαιές της αυτοκρατορίας (εξορίζεται ἀπὸ τον Δομιτιανὸ το 85 και επιστρέφει στη Ρώμη το 96 μ.Χ.) και συνδέεται με τις δημόσιες διαλέξεις που ἔδινε για βιοπορισμό. Στον Εὐβοϊκὸ ο συγγραφέας επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη ζωή των κατοίκων της νησιῶνος, την οποία και αναδεικνύει σε πρότυπο εργατικὸ και ολιγαρχοῦς βίου, ἐνὸς παράλληλα καυτηριάζει την παρασιτικὴ και τρυφηλὴ ζωὴ των αστών. Το κείμενο ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο μέρη: το πρῶτο ἔχει μυθιστορηματικὸ χαρακτήρα και ὡς χάρο δρᾶσης την Εὐβοία, στην οποία ο συγγραφέας ναυαγεί. Εκεί φιλοξενείται ἀπο την οικογένεια ενός κυνηγοῦ και ἔχει ἔτσι την ευκαιρία να διαπιστώσει πόσο υπερέχουν οι φτωχοὶ των πλουσίων σε ευγένεια και αξιοπρέπεια. Στο δεύτερο μέρος που ἔχει τη μορφή διατριβῆς (δηλ. της γραπτῆς μορφῆς μιας

- 21 ὁ μὲν οὖν ἕτερος ἡμῶν οὐδεπώποτε εἰς πόλιν κατέβη, πεντήκοντα ἔτη γεγονώς· ἐγὼ δὲ δις μόνον, ἅπαξ μὲν ἔτι παῖς μετὰ τοῦ πατρὸς ὀπηνίκα τὴν ἀγέλην εἶχομεν, ὕστερον δὲ ἡκέ τις ἀργύριον αἰτῶν, ὥσπερ ἔχοντάς τι, κελεύων ἀκολουθεῖν εἰς τὴν πόλιν, ἡμῖν
- 22 δὲ ἀργύριον μὲν οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀπωμοσάμην μὴ ἔχειν· εἰ δὲ μὴ, δεδωκέναι ἄν. ἐξενίσσαμεν δὲ αὐτὸν ὡς ἡδυνάμεθα κάλλιστα και δύο ἐλάφεια δέρματα ἐδώκαμεν· καὶ γὰρ ἡκολούθησα εἰς τὴν πόλιν, ἔφη γὰρ ἀνάγκη εἶναι τὸν ἕτερον ἔλθεῖν και διδάξαι περὶ τούτων.
- εἶδον οὖν, οἷα και πρότερον, οἰκίας πολλὰς και μεγάλας και τείχος ἔξωθεν καρτερὸν και οἰκήματά τινα ὑψηλὰ και τετράγωνα ἐν τῷ τείχει [τοὺς πύργους] και πλοῖα πολλὰ ὀρμοῦντα ὥσπερ ἐν
- 23 λίμνῃ [ἐν τῷ λιμένι] κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν. τοῦτο δὲ ἐνθάδε οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ ὅπου κατηνέχθης· καὶ διὰ τοῦτο αἱ νῆες ἀπόλλυνται, ταῦτα οὖν ἐώρων και πολὺν ὄχλον ἐν ταύτῳ συνειργμένον και

¹ Πρόκειται πιθανῶς για την Κάρυστο, που ἦταν ἡ πλησιέστερη στον Καπτήρεα μεγάλη πόλη.

Ο άγροικος στην πόλη

αρχικά προφορικής ρητορικής επίδειξης με έκδηλα σταυικά-κυνικά χαρακτηριστικά) και χαρακτηρίζεται από πλατωνικούς απόηχους, ο Δίων ασχολείται με τους πένητες των πόλεων, τους οποίους και αποτρέπει από την άσκησι ορισμένων, επιβλαβών για τα ήθη, επαγγελμάτων. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν εντάσσονται στην ενότητα της αναγκαστικής επίσκεψης του κυνηγού στην πόλη (α' μέρος), επειδή δεν κατέβαλλε τους προβλεπόμενους φόρους. Στο πρώτο απόσπασμα καταγράφονται οι αντιδράσεις του "άγροικου" κατά την είσοδό του στην πόλη για τα "αξιοπερίεργα" που αντικρίζει. Το δεύτερο απόσπασμα προέρχεται από την ενότητα της δίκης που διεξάγεται στο θέατρο της πόλης. Κατά τη διάρκεια της δίκης ο "άγροικος" για τους αστούς κυνηγός αποδεικνύεται ικανός όχι μόνο να υπερασπιστεί τον εαυτό του, αλλά και να αποκαλύψει τις αρπακτικές διαθέσεις των κατοίκων των πόλεων απέναντι στους κατοίκους της υπαίθρου.

- 21 Ο σύγαμπρός μου, πενήντα χρονών άνθρωπος, δεν κατέβηκε ποτέ του σε πόλη, ενώ εγώ μόνο δυο φορές, τη μια με τον πατέρα μου, παιδί ακόμη, τότε που είχαμε τα βόδια. Ύστερα ήρθε κάποιος ζητώντας λεφτά, λες και είχαμε καθόλου, και προστάζοντας να τον ακολουθήσουμε στην πόλη. Λεφτά δεν υπήρχαν και ορκίστηκα πως δεν έχουμε, αλλιώς θα του τα είχαμε δώσει. Τον φιλοξενήσαμε όσο καλύτερα μπορούσαμε και του δώσαμε δυο ελαφίσια δέρματα. Και εγώ τον ακολουθήσα στην πόλη,¹ γιατί είπε πως ο ένας από τους δυο μας ήταν ανάγκη να κατεβεί και να δώσει εξηγήσεις.

- Είδα λοιπόν, όπως και την πρώτη φορά, πολλά μεγάλα σπίτια και γύρω τους τείχος δυνατό και πάνω του κάτι οικοδομήματα ψηλά και τετράγωνα,² και πολλά καράβια αγκυροβολημένα σε εντελώς γαλήνια νερά, σαν να ήταν λίμνη. Τέτοιο πράγμα δεν υπάρχει πουθενά εδώ που ναυάγησες, και για τούτο χάνονται τα καράβια. Αυτά λοιπόν έβλεπα και πολύ κόσμο στριμωγμένο στο ίδιο μέρος, και ήταν τόσοσ ο

¹ Ενωσε προφανώς τους πύργους της οχυρωμένης πόλης.

θορύβον ἀμήχανον καὶ κραυγὴν, ὥστε ἐμοὶ ἐδόκουν πάντες μάχεσθαι ἀλλήλοις. αἶγει οὖν με πρὸς τινὰς ἄρχοντας καὶ εἶπε γελῶν, Οὗτός ἐστιν ἐφ' ὃν με ἐπέμψατε. ἔχει δὲ οὐδὲν εἰ μὴ γε τὴν κόμην
 24 καὶ σκηνὴν μάλα ἰσχυρῶν ξύλων, οἱ δὲ ἄρχοντες εἰς τὸ θέατρον ἐβάδιζον, καὶ γὰρ σὺν αὐτοῖς, τὸ δὲ θέατρον ἐστὶν ὥσπερ φάραγξ κοῖλον, πλὴν οὐ μακρὸν ἐκατέρωθεν, ἀλλὰ στρογγύλον ἐξ ἡμίσεως, οὐκ αὐτόματον, ἀλλ' ἀκοδομημένον λίθοις, ἴσως δέ μου καταγελᾷς ὅτι σοι διηγούμαι σαφῶς εἰδοῦσι ταῦτα.

πρῶτον μὲν οὖν πολὺν τινα χρόνον ἄλλα τιὰ ἐπραττεν ὁ ὄχλος, καὶ ἐβόων ποτὲ μὲν πρῶως καὶ ἰλαροὶ πάντες, ἐπαινοῦντές
 25 τινὰς, ποτὲ δὲ σφόδρα καὶ ὀργίλως, ἦν δὲ τοῦτο χαλεπὸν τὸ τῆς ὀργῆς αὐτῶν· καὶ τοὺς αἰθρώπους εὐθὺς ἐξέπληττον οἷς ἀνέκραγον, ὥστε οἱ μὲν αὐτῶν περιτρέχοντες ἐδέοντο, οἱ δὲ τὰ ἱμάτια ἐρρίπτουν ὑπὸ τοῦ φόβου, ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸς ἀπαξ ὀλέγου κατέπεσον ὑπὸ τῆς κραυγῆς, ὥσπερ κλύδωνος ἐξαίφνης ἡ βροντῆς ἐπιρραγείσης, ἄλλοι δὲ τινες αἰθρώποι παριόντες, οἱ δ' ἐκ μέσων ἀνι-
 26 στάμενοι, διελέγοντο πρὸς τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ὀλέγα ῥήματα, οἱ δὲ πολλοὺς λόγους, καὶ τῶν μὲν ἤκουον πολὺν τινα χρόνον, τοῖς δὲ ἐχαλέπαινον εὐθὺς φθιγγαμένους καὶ οὐδὲ γρύζειν ἐπέτρεπον.

41 εἰπόντος δὲ αὐτοῦ τοιαῦτα, πάλιν ὁ ἐξ ἀρχῆς ἐκείνος ἀντέλεγεν, καὶ ἐλοιδοροῦντο ἐπὶ πολὺ, τέλος δὲ καὶ ἐμέ ἐκέλευον εἰπεῖν ὅ τι βούλομαι.

καὶ τί με, ἔφην, δεῖ λέγειν; πρὸς τὰ εἰρημένα, εἰπέ τις τῶν καθημένων, οἰκοῦν λέγω, ἔφην, ὅτι οὐθὲν ἀληθές ἐστιν ὧν εἴρηκεν.
 42 ἐγὼ μὲν, ὦ ἄνδρες, ἐνύπνια ᾄμην, ἔφην, ὁρᾶν, ἀγροὺς καὶ κώμας καὶ τοιαῦτα φλυαροῦντος, ἡμεῖς δὲ οὔτε κώμην ἔχομεν οὔτε ἵππους οὔτε ὄνους οὔτε βοῦς, εἴθε γὰρ ἦν ἔχειν ἡμᾶς ὅσα οὗτος ἔλεγεν ἀγαθὰ, ἵνα καὶ ὑμῖν ἐδώκαμεν καὶ αὐτοὶ τῶν μακαρίων ἦμεν, καὶ τὰ νῦν δὲ ὄντα ἡμῖν ἱκανά ἐστιν, ἐξ ὧν εἰ τι βούλεσθε λάβετε· κἄν

- σαματάς και το φωνοκόπι, που θαρούσα πως όλοι τους πολεμούσαν μεταξύ τους. Με οδηγεί λοιπόν σε κάποιους άρχοντες και λέει γελώντας: «Να αυτός που με στείλατε να φέρω. Όμως δεν έχει παρά τα
24 μαλλιά του και μια καλύβα με πολύ γερά ξύλα». Οι άρχοντες τραβούσαν για το θέατρο και εγώ τους ακολουθούσα. Το θέατρο είναι βαθουλό σα φαράγγι, όχι όμως πολύ μακριά από τις δυο πλευρές αλλά μισοστρόγγυλο, όχι έργο της φύσης αλλά χτισμένο με πέτρες. Μπορεί όμως να με κοροϊδεύεις που σου διηγέμαι πράγματα πάρα πολύ γνωστά σου.

- Στην αρχή λοιπόν το πλήθος καταγινόταν πολλή ώρα με άλλα θέματα, κι άλλοτε όλοι τους φώναζαν μαλακά και καλόκεφα επαινώντας κάποιους ομιλητές, άλλοτε όμως δυνατά και οργισμένα. Η οργή
25 τους ήταν φοβερή και παρευθύς τρόμαζαν εκείνους εναντίον των οποίων κραύγαζαν, έτσι που άλλοι τους να τρέχουν ολόγυρα και να παρακαλάνε και άλλοι να πετάνε τα ρούχα τους από φόβο. Κι εγώ ο ίδιος μια φορά λίγο και θα έπεφτα κατάχαμα από την κραυγή του
26 πλήθους, που ξέσπασε σαν ξαφνική τρικυμία ή βροντή. Μερικοί ανέβαιναν στο βήμα, ενώ άλλοι σηκώνονταν ανάμεσα στο πλήθος και απευθύνονταν σ' αυτό είτε με λίγες κουβέντες είτε με ατέλειωτους λόγους. Άλλους τους άκουγαν πολλή ώρα, άλλους όμως τους αποπαίρναν με αγανάκτηση από την πρώτη τους λέξη και μήτε γρυ δεν τους άφηναν να πουν.

- 41 Όταν τελειώσει, σηκώθηκε πάλι ο καλός σου ο πρώτος κι άρχισε τις αντιλογίες, και λογομαχούσαν χοντρά για ώρα. Τέλος με πρόσταξαν να πω κι εγώ ό,τι θέλω.

- «Και τι πρέπει να πω;» ρώτησα. «Να απαντήσεις σε όσα άκουσες», είπε κάποιος ακροατής. «Λοιπόν λέω», αποκρίθηκα. «πως ετούτος δεν είπε ούτε μιαν αλήθεια.³ Κι εγώ, αλήθεια, πολίτες, νόμιζα πως
42 ονειρευόμουν, καθώς φλυαρούσε για χωράφια και χωριά και τα ρέστα. Ούτε χωριό έχουμε ούτε άλογα ούτε γαϊδούρια ούτε βόδια. Μακάρι να είχαμε τα καλά που αράδιαζε αυτός, για να δίνουμε και σε σας και να ήμασταν κι εμείς πλούσιοι. Αλλά και όσα έχουμε τώρα μας

³ Ο κινηγός απαντά στις κατηγορίες που διατυπώθηκαν από τον προηγούμενο ομιλητή, ότι έχει πλουτίσει από την καλλιέργεια της δημόσιας γης που κατέχει παράνομα, χωρίς μάλιστα να καταβάλει τους οφειλόμενους φόρους.

πάντα ἐθέλητε, ἡμεῖς ἕτερα κτησόμεθα. ἐπὶ τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ ἐπήνεσαν.

- 43 εἶτα ἐπηρώτα με ὁ ἄρχων τί δυνησόμεθα δοῦναι τῷ δήμῳ. καὶ γὰρ Τέσσαρα, ἔφην, ἐλάφεια δέρματα πάνυ καλά. οἱ δὲ πολλοὶ αὐτῶν ἐγέλασαν. ὁ δὲ ἄρχων ἠγανάκτησε πρὸς με. τὰ γὰρ ἄρχεια, ἔφην, σκληρά ἐστιν καὶ τὰ τράγεια οὐκ ἄξια τούτων, ἄλλα δὲ παλαιά, τὰ δὲ μικρὰ αὐτῶν· εἰ δὲ βούλεσθε, κακεῖνα λάβετε. πάλιν οὖν ἠγανάκτει καὶ ἔφην με ἄγροικον εἶναι παντελῶς. καὶ γὰρ, Πάλιν, εἶπον, αὐτὸ καὶ σὺ ἄγρους λέγεις; οὐκ ἀκούεις ὅτι ἄγρους οὐκ ἔχομεν;

- ὁ δὲ ἠρώτα με εἰ τάλαντον ἐκάτερος Ἀττικὸν δοῦναι θέλομεν. ἐγὼ δὲ εἶπον, Οὐχ ἴσταμεν τὰ κρέα ἡμεῖς· ἃ δ' ἂν ᾖ, δίδομεν. ἐστὶ δὲ ὀλίγα ἐν ἀλοσί, τᾶλλα δ' ἐν τῷ καπνῷ ξηρά, οὐ πολὺ ἐκεῖνων χεῖρω, σκελίδες ὑῶν καὶ ἐλάφειοι καὶ ἄλλα γεινναῖα κρέα. ἐνταῦθα δὴ ἐθορύβουν καὶ ψεύδεσθαι με ἔφασαν. ὁ δὲ ἠρώτα με εἰ σῖτον ἔχομεν καὶ πόσον τινά. εἶπον τὸν ὄντα ἀληθῶς· δύο, ἔφην, μεδίμνους πυρῶν καὶ τέτταρας κριθῶν καὶ τοσοῦτους κέγχρων, κυάμων δὲ ἡμίεκτον· οὐ γὰρ ἐγένοντο τῆτες. τοὺς μὲν οὖν πυρούς καὶ τὰς κριθάς, ἔφην, ὑμεῖς λάβετε, τὰς δὲ κέγχρους ἡμῖν ἄφετε. εἰ δὲ κέγχρων δεῖσθε, καὶ ταύτας λάβετε.

- 46 οὐδὲ οἶνον ποιεῖτε; ἄλλος τις ἠρώτησεν. ποιοῦμεν, εἶπον, ἂν οὖν τις ὑμῶν ἀφίκηται, δώσομεν· ὅπως δὲ ἥξει φέρων ἀσκόν τινα· ἡμεῖς γὰρ οὐκ ἔχομεν. πόσαι γὰρ τινές εἰσιν ὑμῖν ἄμπελοι; δύο μὲν, ἔφην, αἱ πρὸ τῶν θυρῶν. ἔσω δὲ τῆς αὐλῆς εὔκοσι· καὶ τοῦ ποταμοῦ πέραν ὅς ἐναγχος ἐφυτεύσαμεν, ἕτεραι τοσαῦται· εἰσὶ δὲ γεινναῖαι σφόδρα καὶ τοὺς βότρυν φέρουσι μεγάλους, ὅταν οἱ παριόντες ἐπαφῶσιν αὐτούς. ἵνα δὲ μὴ πράγματα ἔχητε καθ' ἕκαστον ἐρωτῶντες, ἐρῶ καὶ τᾶλλα ἃ ἐστὶν ἡμῖν· αἰγες ὀκτὼ θήλειαι, βούς κολοβή, μοσχάριον ἐξ αὐτῆς πάνυ καλόν, δρέπανα τέτταρα, δίκελαι τέτταρες, λόγχαι τρεῖς, μάχαιραν ἡμῶν ἐκάτερος κέκτηται

⁴ Πρόκειται για λογοπαίγνιο με τα 'ἀγροικός' και 'ἀγροί', λέξεις ετυμολογικά συγγενείς. Οι αστοὶ θεωροῦν ἀγροῖκο τον κλητὸ για τα εἶδη που προσφέρεται να δώσει, ἀλλὰ και για το ἀκομφο του λόγου του.

φτάνουν, και αν θέλετε κάτι από αυτά, πάρτε το. Αν πάλι τα θέλετε όλα, εμείς θα αποκτήσουμε άλλα». Στο σημείο αυτό με επιδοκίμασαν.

- 43 Ὑστερα έπιασε να με ρωτάει ο άρχοντας τι θα μπορούσαμε να δώσουμε στο δήμο. «Τέσσερα ωραιότατα δέρματα ελαφιού», αποκρίθηκα. Οι περισσότεροι γέλασαν, ο άρχοντας όμως θύμωσε μαζί μου. «Τα αρκουδοτόμαρα», πρόσθεσα, «είναι τραχιά και τα τραγοτόμαρα δεν αξίζουν όσο τα ελαφοδέρματα, και άλλα είναι παλιά, άλλα μικρά. Αν ωστόσο τα θέλετε, πάρτε τα κι εκείνα». Πάλι αγανάκτησε και μου
- 44 είπε: «Είσαι εντελώς αγροίκος». «Πάλι για αγρούς ξαναμιλάς κι εσύ; Δεν άκουσες πως δεν έχουμε αγρούς;»,⁵ του απάντησα.

Εκείνος με ρώτησε ύστερα αν θέλαμε να δώσουμε από ένα αττικό τάλαντο⁶ ο καθένας, κι εγώ αποκρίθηκα: «Εμείς δεν τα ζυγίζουμε τα κρέατα, όσο είναι θα σας το δώσουμε. Έχουμε λίγο αλατισμένο, το υπόλοιπο είναι καπνιστό, σχεδόν εξίσου καλό. Είναι μεγάλα κομμάτια από αγριογούρουνο και ελάφι, και άλλα εκλεκτά κρέατα». Εδώ

45 άρχισαν τις φωνές και έλεγαν πως λέω φέματα. Ο άρχοντας με ρώτησε αν έχουμε στάρι και πόσο. Είπα ακριβώς την ποσότητα: «Δυο μέδιμνους⁷ στάρι, τέσσερες κριθάρι, άλλους τόσους κεχρί και ένα δωδέκατο του μέδιμνου κουκιά, γιατί φέτος δεν έγιναν. Πάρτε λοιπόν εσείς το στάρι και το κριθάρι κι αφήστε μας το κεχρί. Αν όμως σας χρειάζεται κεχρί, πάρτε το κι αυτό».

- 46 «Ούτε κρασί δεν κάνετε;», ρώτησε κάποιος άλλος. «Κάνουμε», αποκρίθηκα. «Αν λοιπόν έρθει κανένας σας, θα του δώσουμε, να θυμηθεί όμως να φέρει και κανά ασκί, γιατί εμείς δεν έχουμε». «Δηλαδή πόσα κλήματα έχετε;», «Δυο μπροστά στις πόρτες και είκοσι στη μάντρα μέσα. Άλλα τόσα, που τα φυτέψαμε τώρα τελευταία, πέρα από το ποτάμι. Είναι εκλεκτά κλήματα και κάνουν μεγάλα τσαμπιά —όταν
- 47 οι περαστικοί τα αφήνουν. Για να μην μπαίνετε όμως σε κόπο ρωτώντας για το καθένα, θα σας απαριθμήσω και τα άλλα μας υπάρχοντα. Έχουμε λοιπόν οχτώ κατσίκες, μια κοτσονούρα αγελάδα, ένα πολύ όμορφο μοσχαράκι, δικό της, τέσσερα δρεπάνια, τέσσερα δικέλια,

⁵ Το τάλαντο ήταν ταυτόχρονα μονάδα μέτρησης χρήματος που αντιστοιχούσε σε 60 αττικές μνάς (κάθε μνά αντιστοιχούσε σε 100 αττικές δραχμές), και μονάδα μέτρησης βάρους, της οποίας το μέγεθος εποικίλλε ανάλογα με τα διάφορα μετρικά συστήματα. Εδώ η παρανόηση, η οποία προσδίδει κωμικό τόνο στο κείμενο, οφείλεται στο γεγονός ότι ο αστός εννοεί το τάλαντο ως χρηματική μονάδα, ενώ ο αγρότης ως μέτρο βάρους.

⁶ Μονάδα μέτρησης των σιτηρών, που αντιστοιχεί περίπου σε 55 σημερινά λίτρα.

πρὸς τὰ θηρία, τὰ δὲ κεράμια σκεύη τί ἂν λέγοι τις; καὶ γυναῖκες ἡμῖν εἰσι καὶ τούτων τέκνα· οἰκοῦμεν δὲ ἐν δυσὶ σκηναῖς καλαῖς· καὶ τρίτην ἔχομεν οὗ κείμεν τὸ σιτάριον καὶ τὰ δέρματα.

- 48 ἡ Δία, εἶπεν ὁ ῥήτωρ, ὅπου καὶ τὸ ἀργύριον ἴσως κατορύττετε. οὐκοῦν, ἔφην, ἀνάσκαψον ἐλθὼν, ὦ μῶρε, τίς δὲ κατορύττει ἀργύριον; οὐ γὰρ δὴ φύεται γε, ἐνταῦθα πάντες ἐγέλων, ἐκείνου μοι δοκεῖν καταγελᾶσαντες.

- ταῦτα ἔστιν ἡμῖν· εἰ οὖν καὶ πάντα θέλετε, ἡμεῖς ἐκόντες ὑμῖν χαριζόμεθα, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς ἀφαιρεῖσθαι δεῖ πρὸς βίαν ὥσπερ
49 ἀλλοτρίων ἢ πονηρῶν· ἐπεὶ τοι καὶ πολίται τῆς πόλεως ἐσμεν, ὡς ἐγὼ τοῦ πατρὸς ἤκουον, καὶ ποτε ἐκεῖνος δεῦρο ἀφικόμενος, ἐπιτυχῶν ἀργυρίῳ διδομένῳ, καὶ αὐτὸς ἔλαβεν ἐν τοῖς πολίταις, οὐκοῦν καὶ τρέφομεν ὑμετέρους πολίτας τοὺς παῖδας, καὶ ποτε δέησθε, βοηθήσουσιν ὑμῖν πρὸς ληστὰς ἢ πρὸς πολεμίους, νῦν μὲν οὖν εἰρήνη ἐστίν· εἰ δὲ ποτε συμβῇ καιρὸς τοιοῦτος, εὖξεσθε τοὺς πολλοὺς φαινῆναι ὁμοίους ἡμῖν.

² Εἰδὼ ὁ κρηττός ἀπειθῆναι ἐμμεσα μομφή κατα τῶν ἀσπίων· ἡ μαλθακὴ ζωὴ στις πόλεις εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οἱ ἀσπεῖς νὰ μὴ διαθέτουν τὴν ἀπαιτούμενη σὲ καιρὸ πολέμου ρώμη.

τρεις λόγχες, και ο καθένας μας έχει από ένα μαχαίρι για τα θηρία. Δε χρειάζεται, νομιζω, να κάνω λόγο και για τα πηλίνα σκεύη. Έχουμε ακόμα γυναίκες και παιδιά. Κατοικούμε σε δυο ωραίες καλύβες. Σε μια τρίτη είναι αποθηκευμένο το στάρι και τα δέρματα».

- 48 «Όπου, μα τον Δία, παραχώνετε ίσως τα λεφτά», είπε ο πρώτος.
«Έλα λοιπόν και σκάψε, ανόητε», αποκρίθηκα. «Ποιος παραχώνει λεφτά, πράμα που δε φυτρώνει;». Τότε όλοι άρχισαν να γελάνε κοροιδεύοντάς τον, θάρρῳ.

- 49 «Αυτά λοιπόν έχουμε. Και αν ακόμη τα θέλετε όλα, εμείς σας τα χαρίζουμε με τη θέλησή μας και δεν υπάρχει λόγος να μας τα πάρετε με τη βία, σα να είμαστε εχθροί σας ή κατεργάρηδες. Άλλωστε είμαστε και πολίτες αυτής της πόλης, καθώς άκουγα να λέει ο πατέρας μου. Και μάλιστα κάποτε που ήρθε εδώ κι έτυχε να μοιράζονται λεφτά, πήρε κι αυτός μαζί με τους άλλους πολίτες. Και τα παιδιά μας τα ανατρέφουμε ως συμπολίτες σας. Και αν κάποτε βρεθείτε σε ανάγκη, θα σας βοηθήσουν εναντίον ληστών ή εχθρών. Τώρα βέβαια έχουμε ειρήνη, αν όμως κάποτε φτάσει καιρός πολέμου, θα εύχεστε να μας μοιάσει το πλήθος!»

(μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος)

Οικοδόμηση πόλης.
Μικρογραφία χειρογράφου
(Codex Vergilius Vaticanus),
τέλος 4ου αι. μ.Χ. (Ρώμη, Απο-
στολική Βιβλιοθήκη.)

ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ

(περ. 170 – περ. 245 μ.Χ.)

228. – Εἰκόνες 1. 29

Οι Εἰκόνες του Φίλοστράτου, ο οποίος μάλλον ταυτίζεται με τον συγγραφέα του έργου *Τὰ ἐς τὸν Τιανέα Ἀπολλώνιον* (Κείμενο 219), αποτελοῦν χαρακτηριστικό δείγμα της μεγάλης ἐπίδρασης που ἀσκήσει η ρητορική κατὰ την περίοδο της λεγόμενης ἑνδεύτερης σοφιστικῆς* (ο ὅρος, πλασμένος ἀπὸ τον Φίλοστράτο στους Βίους φιλοσόφων, δηλώνει την πνευματική κίνηση του 2ου και 3ου αι. μ.Χ., που πρέσβευε την ἐπιστροφή στα ιδεώδη της κλασικῆς ἐποχῆς και τη χρήση της αττικῆς διαλέκτου των συγγραφέων της περιόδου εκείνης [αττικισμός]). Ο συγγραφέας περιγράφει στο ἔργο τους πίνακες ζωγραφικῆς που εἶδε ἀναρτημένους σε μια πολυτελὴ οἰκία στην Νεάπολη, ὅπως τους ἐρμήνευσε στον γιο του οἰκοδεσπότη. Στο προοίμιο δηλώνει ὅτι δεν τον ἀπασχολοῦν οἱ ἴδιοι οἱ ζωγράφοι, ἀλλὰ ὅτι ο σκοπὸς του εἶναι παιδαγωγικός: νὰ περιγράψει παραδείγματα ζωγραφικῶν πινάκων

ΠΕΡΣΕΥΣ

- 1 ἀλλ' οὐκ Ἐρυθρά γε αὕτη θάλασσα οὐδ' Ἰνδοὶ ταῦτα, Αἰθίοπες δὲ καὶ ἀνὴρ Ἕλλην ἐν Αἰθιοπία, καὶ ἄθλος τοῦ ἀνδρός, ὃν ἐκὼν ἔτλη κατὰ ἔρωτα, οἶμαί σε, ὦ παῖ, μὴ ἀνήκοον εἶναι τοῦ Περσέως, ὃν φασιν Ἀτλαντικὸν ἀποκτεῖναι κῆτος ἐν Αἰθιοπία πεζεῦον ἐπὶ τὰς
- 2 ἀγέλας καὶ τοὺς ἐν γῇ ἀνθρώπους, ταῦτ' οὖν ἐπαινῶν ὁ ζωγράφος καὶ οἰκτείρων τὴν Ἀνδρομέδαν, ὅτι κῆτει ἐξεδόθη, τετέλεσται ἤδη ὁ ἄθλος, καὶ τὸ μὲν κῆτος ἔρριπται πρὸ τῆς ἡόνος ἐμπλημμυροῦν πηγαῖς αἵματος, ὅφ' ὧν ἐρυθρὰ ἡ θάλασσα, τὴν δὲ Ἀνδρομέδαν ἀπαλλάττει τοῦ δεσμοῦ ὁ Ἔρως, γέγραπται δὲ πτηνὸς μὲν τὸ εἰαθὸς, νεανίας δὲ παρ' ὃ εἴωθε, καὶ ἀσθμαίνων γέγραπται καὶ οὐκ

¹ Η εἰκόνα ἀρχίζει, ὅπως και σε ἄλλες περιπτώσεις, αἰφνιδιαστικά με την ἀναφορά μερικῶν ἐντυπωσιακῶν στοιχείων του πίνακα: ἡ κόκκινη (ἀπὸ το αἷμα) θάλασσα διευκρινίζεται ὅτι δεν εἶναι ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα που τοποθετοῦνταν μεταξύ Ἰνδίας και Ἀραβίας. Στη συνέχεια δίνονται βασικὲς πληροφορίες για τον μῦθο και ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή του πίνακα.

Θέμα της εἰκόνας εἶναι ὁ μῦθος του ἀργεῖου ἥρωα Περσέα και της Ἀνδρομέδας, κόρης του βασιλιά των Αἰθιόπων Κηφεία. Η μητέρα της Ἀνδρομέδας εἶχε ισχυριστῆ ὅτι ἡ κόρη της εἶναι

Περσέας και Ανδρομέδα

με τη μορφή διαλέξεων που απευθύνονται στους νέους, για να μάθουν να ερμηνεύουν και να εκτιμούν τη ζωγραφική. Στην πραγματικότητα ο Φιλόστρατος χρησιμοποιεί την έκφρασιν (= ρητορική περιγραφή έργου τέχνης) για να επιδείξει τη μόρφωση και τις ρητορικές του ικανότητες. Ακολουθώντας την παράδοση της περιγραφής έργων τέχνης στη λογοτεχνία δεν ενδιαφέρεται να περιγράψει κάθε έργο πιστά, αλλά να δώσει με τα μέσα του λόγου μια περιγραφή που θα αποτελεί η ίδια έργο τέχνης. Στους πίνακες ζωγραφικής η προσοχή του ελκύεται από το αφηγηματικό τους περιεχόμενο και τα συναισθήματα που αυτό μεταδίδει και όχι από την εικαστική απόδοση του περιεχομένου. Τα δεδομένα αυτά καθιστούν σχετικά επουσιώδες το ούτως ή άλλως διυσιπάντητο ερώτημα αν τα έργα που περιγράφει ο Φιλόστρατος όντως υπήρχαν.

ΠΕΡΣΕΑΣ

- 1 Τούτη η θάλασσα δεν είναι βέβαια η Ερυθρά ούτε αυτοί είναι Ινδοί· είναι Αιθίοπες και ένας Έλληνας στην Αιθιοπία.¹ και ο αγώνας που ο άνδρας ανέλαβε με τη θέλησή του από έρωτα. Φαντάζομαι, θα έχεις ακουστά, παιδί μου, για τον Περσέα, που σκότωσε, λένε, ένα θαλάσσιο κήτος του Ατλαντικού, που έβγαινε στην ξηρά και ορμούσε πάνω στα κοπάδια και στους κατοίκους της χώρας.
- 2 Στον ζωγράφο αρέσει η ιστορία και νιώθει οίκτο για την Ανδρομέδα, επειδή την έριξαν βορά στο κήτος. Ο αγώνας έχει τώρα τελειώσει και το κήτος είναι πεσμένο στην ακτή, πλημμυρισμένο στο αίμα που ρέει· η θάλασσα κοκκινίζει από το αίμα. Την Ανδρομέδα την ελευθερώνει από τα δεσμά της ο Έρωτας· είναι, ως συνήθως, ζωγραφισμένος με φτερά, αλλά, παρά τη συνήθεια, νεαρός· ενώ παρουσιάζεται να α-

πιο όμορφη από τις Νηρηίδες, και ο Ποσειδών για τιμωρία είχε στείλει ένα κήτος στη χώρα του Κηρέα. Το μαντείο του Αμμώνα έδωσε το χρησμό ότι η χώρα θα απαλλάσσόταν από το κήτος, αν προσφερόταν σ' αυτό η Ανδρομέδα. Ο Κηρέας έδωσε την κόρη του παρά τη θέλησή του σε βράχο, αλλά ο Περσέας, ο οποίος επέστρεφε έχοντας πια μαζί του το κεφάλι της Μέδουσας (της Γοργώνας), την ερωτεύτηκε, σκότωσε το κήτος και την ελευθέρωσε.

² Ο Έρως, κατά την ελληνιστική εποχή αλλά και αργότερα, απεικονίζεται συνήθως ως μικρό

- ἔξω τοῦ μεμοχθηκέναι· καὶ γὰρ εὐχὴν ἀνεβάλετο τῷ Ἑρωτι ὁ Περσεὺς πρὸ τοῦ ἔργου παρεῖναι αὐτὸν καὶ κατὰ τοῦ θηρίου συμπίεσθαι, ὃ δὲ ἀφίκετο καὶ ἤκουσε τοῦ Ἑλληνος. ἡ κόρη δὲ ἠδεῖα μὲν, ὅτι λευκὴ ἐν Αἰθιοπία, ἠδὲν δὲ αὐτὸ τὸ εἶδος· παρέλθοι αὖ καὶ Λυδὴν ἄβραν καὶ Ἀτθίδα ὑπόσειμον καὶ Σπαρτιάτην ἔρρωμένην, κεκαλλώπισται δὲ ἀπὸ τοῦ καιροῦ· καὶ γὰρ ἀπιστεῖν ἔοικε καὶ χαίρει μετ' ἐκπλήξεως καὶ τὸν Περσέα βλέπει μειδιάματι τι ἤδη ἐς αὐτὸν πέμπουσα. ὃ δὲ οὐ πόρρω τῆς κόρης ἐν ἠδεῖα καὶ λιβανώδει πόσκειται στάζων ἐς τὴν γῆν ἰδρώτα καὶ τὸ δεῖγμα τῆς Γοργούς ἔχων ἀπόθετον, μὴ ἐντυχόντες αὐτῷ λαοὶ λίθοι γίνωνται, πολλοὶ οἱ βουκόλοι γάλα ὀρέγοντες καὶ οἴνου ἐπισπάσαι, ἠδεῖς Αἰθίοπες ἐν τῷ τοῦ χρώματος ἀτόπῳ καὶ βλοσυρὸν μειδιῶντες καὶ οὐκ ἄδελφοι χαίρειν καὶ οἱ πλείστοι ὅμοιοι. ὁ Περσεὺς δὲ ἀσπάζεται μὲν καὶ ταῦτα, στηρίζων δὲ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος ἀνέχει τὸν θώρακα ἔμπνουν ὑπὸ ἄσθματος, ἐμβλέπων τῇ κόρῃ, καὶ τὴν χλαμύδα τῷ ἀνέμῳ ἐκδίδωσι φουνκὴν οὔσαν καὶ βεβλημένην αἵματος ρανίσι καὶ ἃ προσέπνευσεν αὐτῷ τὸ θηρίον ἐν τῷ ἀγῶνι, ἔρρώσθων Πελοπίδαι παρὰ τὸν τοῦ Περσέως ὤμον· καλῶ γὰρ ὄντι αὐτῷ καὶ ὑφαίμῳ προσήμθηκέ τι τοῦ καμάτου καὶ ὑπωδήκασιν αἱ φλέβες, ἐπιλαμβάνον τοῦτο αὐτάς, ὅταν πλεονεκτήσῃ τὸ ἄσθμα, πολλὰ καὶ παρὰ τῆς κόρης ἄρνυται.

παιδί. Εἰδὼ ὑπάρχει ἰσως ἐπίδραση ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Ἑρωτα ὡς νέου στα αγγεῖα κατὰ τὸν 5ο καὶ 4ο αἰ. π.Χ.

³ Το βλέμμα τῆς Γοργώς ἦταν σύμφωνα με τὸ μῦθο, τόσο διαπεραστικό που πέτρωνε ὅποιον το ἀντίκριζε.

⁴ Οἱ θεοὶ ἀντικατέστησαν τὸν ὦμο τοῦ Πέλοπα με ἄλλον ἀπὸ ἐλεφαντοστό, ὅταν ἡ Δήμητρα, χωρὶς νὰ το καταλάβει, δοκίμασε ἀπὸ τὸν ὦμο τοῦ τεμαχισμένου Πέλοπα που εἶχε προσφέρει ὁ πατέρας του ὁ Τάνταλος στοὺς θεοὺς ὡς δείπνο. Ὁ Φίλοστρατος ισχυρίζεται ὅτι ὁ ὦμος τοῦ Περσέα, με τὶς φλέβες φουσκωμένες ἀπὸ τὸν ἀγῶνα με τὸ θηρίο, εἶναι ὑπερκότιος.

σθμαίνει και να μην έχει συνέλθει από τον κάματο. Γιατί ο Περσέας, πριν από την πράξη του, προσευχήθηκε στον Έρωτα να του συμπαρασταθεί και να εφορμήσει μαζί του από τον αέρα κατά του κήτους. Και εκείνος ήλθε και εισάκουσε τον Έλληνα.

- 3 Η κόρη πάλι είναι ωραία, καθώς είναι μια λευκή στην Αιθιοπία· ωραία είναι και η μορφή της. Θα ξεπερνούσε και μια τριφερή Λυδή, μια σοβαρή Αθηναία, μια ρωμαλέα Σπαρτιάτισσα. Την κάνει μάλιστα πιο όμορφη η στιγμή· δεν μπορεί πράγματι να το πιστέψει, χαίρεται όμως μέσα στην έκπληξή της και κοιτάζει τον Περσέα, στον οποίο στέλνει ήδη ένα χαμόγελο. Εκείνος είναι ξαπλωμένος όχι μακριά από την κόρη, στη δροσερή χλόη που ευωδιάζει· ο ιδρώτας του στάζει στο χώμα, ενώ κρατά κρυμμένη την εικόνα της Γοργώς, για να μην την αντικρίσουν οι άνθρωποι και πετρώσουν.¹ Πολλοί βουκόλοι τού προσφέρουν γάλα και κρασί για να πιει· χαριτωμένοι Αιθίοπες με το αλλόκοτο χρώμα τους, χαμογελούν βλοσυρά και χαίρονται εμφανώς, σχεδόν όλοι όμοιοι μεταξύ τους. Ο Περσέας τα δέχεται και αυτά ασμένως· στηρίζεται στον αριστερό αγκώνα, σηκώνει το στήθος του, που φουσκώνει από το λαχάνιασμα, κοιτάζει το κορίτσι και αφήνει τη χλαμύδα του να ανεμίζει στον αέρα, πορφυρή και βαμμένη από σταγόνες αίματος και ό,τι εκτόξευσε πάνω του το θηρίο κατά την πάλη τους. Ωχριούν οι απόγονοι του Πέλοπα δίπλα στον ώμο του Περσέα·² γιατί καθώς ήταν όμορφος και ροδόχρωμος, έγινε ακόμη πιο ανθηρός από τον κάματο του αγώνα και οι φλέβες του έχουν φουσκώσει ελαφρά, όπως όταν λαχανιάζει κανείς έντονα. Πολλή χάρη κερδίζει και από την κόρη.
- 4

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιμίδης)

Περσέας και Ανδρομέδα. Σχεδιαστική αποτύπωση ερυθρόμορφου αγγείου.

ΑΛΚΙΦΡΩΝ

(2ος αι. μ.Χ.)

229. – Ἐπιστολαὶ 19, 1-6

Ο Αλκίφρων είναι γνωστός από την συλλογὴ των ἐπιστολῶν του, ἡ οποία περιλαμβάνει 118 πλήρεις ἐπιστολές και 6 σε ἀποσπασματικὴ μορφή και ἡ οποία διαίρεται βάσει τοῦ περιεχομένου σε τέσσερα βιβλία: τις αλιευτικές, τις αγροτικές, τις παρασιτικές, και τις ε-
ταιρικές ἐπιστολές. Οι ἐπιστολές του Αλκίφωνα εἶναι στο σύνολό τους πλαστές, πράγμα
ποῦ σημαίνει ὅτι σε ὁρισμένες τόσο ο συντάκτης ὡς και ο παραλήπτης εἶναι φανταστικά
πρόσωπα, ἐνῶ σε ἄλλες ἀποδίδονται σε ἱστορικά πρόσωπα ἐπιστολές ποῦ δεν ἔχουν γρά-
ψει. Ἀν κάτι χαρακτηρίζει τὸ ἔργο του Αλκίφωνα κατεξοχήν, εἶναι ἡ ἐμμονή στην ἀναπα-
ράσταση τῆς ατμόσφαιρας και τοῦ καθημερινοῦ βίου τῆς Ἀθήνας τοῦ 4ου αι. π.Χ., μια ἀ-
ναπαράσταση ὅμως, ποῦ ὅσο κι ἀν φαίνεται ρεαλιστική, στην πραγματικότητα στηρίζεται
στην λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς, κυρίως στον Μένανδρο. Δεν εἶναι καθόλου τυχαίον ἐπομένως
τὸ γεγονός ὅτι ο Αλκίφρων ἐπιλέγει νὰ ἀποδώσει τις ἀραιότερες ἴσως ἐρωτικές ἐπιστολές

Γλυκέρα Μενάνδρῳ

- ᾧς διεπέμψω μοι τοῦ βασιλέως ἐπιστολὰς εὐθὺς ἀνέγνω, μὰ τὴν
Καλλιγένειαν ἐν ἧς νῦν εἰμὶ κατευχαῖς ἔχαιρον, Μένανδρε, ἐκπαθῆς
ὑπὸ ἡδονῆς γνωμένη, καὶ τὰς παρούσας οὐκ ἐλάϊθانون, ἦν δὲ ἡ τε
μήτηρ μου καὶ ἡ ἐτέρα ἀδελφὴ Εὐφρόνιον καὶ τῶν φίλων ἦν οἶσθα·
καὶ <γάρ> παρὰ σοὶ ἐδείπνησε πολλάκις, καὶ ἐπήνεις αὐτῆς τὸν
ἐπιχώριον ἄττικισμόν, ἀλλ' ὡς φοβούμενος αὐτὴν ἐπαυεῖν, ὅθεν καὶ
2 μειδιάσασα θερμότερόν σε κατεφύλησα, σὺ μέμνησαι, Μένανδρε; θε-
ασάμεναι δέ με παρὰ τὸ εἰωθὸς καὶ τῷ προσώπῳ καὶ τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς χαίρουσαν "ὦ Γλυκέριον" ἤρουτο, "τί σοι τηλικούτον γέγονεν
ἀγαθόν, ὅτι καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καὶ πᾶσιν ἀλλοιοτέρα νῦν ἡμῖν
πέφηνας; καὶ τὸ σῶμα γεγάνωσαι καὶ διαλάμπεις ἐπιχάριτόν τι καὶ

¹ Σύμφωνα με ὁρισμένους μελετητές ἡ Γλυκέρα, ἡ οποία εἶχε γιὰ μακρὸ διάστημα —με ἀ-
φορμὴ τις ἀναφορὲς τοῦ Ἀθηναίου και τοῦ Ῥωμαίου ποιητῆ Μαρτιάλλ— θεωρεῖται ἕνα κε-
φάλαιο τοῦ βίου τοῦ ποιητῆ, δεν υπήρξε ἱστορικὸ πρόσωπο. Ἡ ἐπιπόνηση μιᾶς πραγματικῆς

τί δὲ Μένανδρος χωρὶς Γλυκέρας;

του στον κομικό ποιητή και τη γνωστή εταίρα και ερωμένη του, την Γλυκέρα. Η επιστολή της Γλυκέρας προς τον Μένανδρο, τμήμα της οποίας παρατίθεται, έχει την μορφή του προγεμνίσματος της ηθοποιίας. (Ο όρος δηλώνει την ρητορική άσκηση κατά την οποία έπρεπε να παρουσιαστεί ένα περιστατικό γνωστό απο την ιστορία ή τον μύθο μέσα απο την οπτική γωνία της ψυχολογίας των ηρώων σε συγκεκριμένη στιγμή). Το γεγονός που αποτελεί εδώ την αφορμή για την σύνταξη της επιστολής αφορά στην πρόσκληση του Πτολεμαίου Α' Σωτήρος προς τον Μένανδρο να επισκεφθεί την Αίγυπτο. Ο συγγραφέας δεν έχει πάντως την πρόθεση να εμβαθίνει στα συναισθήματα της ηρωίδας, αλλά, σύμφωνα με τις συμβάσεις της αρχαίας ερωτικής επιστολογραφίας, να καταγράψει τις αντιδράσεις της για το πιθανό ταξίδι του Μένανδρου και μέσω αυτών να σκιαγραφήσει ικανοποιητικά, αλλά όχι εξοικειωμένα, τον χαρακτήρα της ηρωίδας.

Η Γλυκέρα¹ στον Μένανδρο

- Το γράμμα του βασιλιά² που μου 'στειλες το διάβασα, Μένανδρε, αμέσως, και μα τη θεά μας Καλλιγένεια, που στο ναό της τώρα βρίσκομαι, το καταχάρηκε η ψυχή μου· κυριολεκτικά, δεν μπορούσα να συγκρατηθώ από τη χαρά μου, τόσο που το πρόσεξαν όλες οι γυναίκες που ήταν γύρω μου: η μάνα μου, η αδερφή μου η Ευφρόνιον και η φίλη μου που ξέρεις —αυτή που δείπνησε τόσες φορές στο σπίτι σου και που επαινούσες τον ωραίο της λόγο («σαν να 'χε γεννηθεί στην Αθήνα»), λες και
- 2 φοβόσουν να επαινέσεις την ίδια— τότε που χαμογέλασα και σου 'δωσα ένα εξαιρετικά θερμό φιλή —δεν το θυμάσαι, Μένανδρε; Όταν λοιπόν είδαν το πρόσωπό μου και τα μάτια μου να δείχνουν ασυνήθιστη χαρά, με ρώτησαν: «Τι μεγάλο καλό σου συνέβη, καλή μας Γλυκέρα, και σε βλέπουμε τώρα τόσο αλλαγμένη στην ψυχή, στο σώμα, στα πάντα; Εσύ λάμπεις ολόκληρη, κι αυτή σου η λάμψη δείχνει πως σου συ-

Γλυκέρας ήταν το φυσικό επακόλουθο του γεγονότος ότι ο Μένανδρος είχε γράψει κωμωδία με τίτλο Γλυκέρα και είχε επίσης χρησιμοποιήσει το όνομα στην Περικειρομένη.

² Αναφέρεται στην επιστολή του Αιγύπτιου βασιλιά την οποία υποτίθεται ότι έστειλε ο Μένανδρος μαζί με την δική του στην Γλυκέρα.

- εὐκταῖον". καὶ γὰρ "Μένανδρον" ἔφην "τὸν ἐμὸν [ὄν] ὁ Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος ἐπὶ τῷ ἡμῶσι τῆς βασιλείας τρόπον τινὰ μεταπέμπεται" μείζονι τῇ φωνῇ φθελγασμένη καὶ σφοδροτέρα, ὅπως πᾶσαι ἀκούσωσιν αἱ παρούσαι, καὶ ταῦτα ἔλεγον ἐγὼ διατινάσσουσα καὶ σοβοῦσα ταῖς χερσὶν ἐμαυτῆς τὰς ἐπιστολὰς σὺν τῇ βασιλικῇ σφραγίδι. "χαίρεις οὖν ἀπολειπομένη"; ἔφ[ρ]ασαν. τὸ δὲ οὐκ ἦν, Μένανδρε, ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐδενὶ τρόπῳ μὰ τὰς θεάς, οὐδ' εἰ βούς μοι τὸ <δὴ> λεγόμενον φθέγγεαιτο, πεισθεῖν ἂν ὅτι βουλήσεται μέποτε ἢ δυνησεται Μένανδρος ἀπολιπὼν ἐν Ἀθήναις Γλυκέραν τὴν ἑαυτοῦ μόνος ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύειν μετὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν. ἀλλὰ καὶ τοῦτό γε εἰδὼς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ὧν ἀνέγνων <δήλος> ἦν ὁ βασιλεὺς, τὰ μὰ πεπυσμένος ὥς ἔοικε περὶ σέ, καὶ ἡρέμα δι' ὑπονοιῶν Αἰγυπτίους θέλων ἀστείμοις σε διατωθάξειν. χαίρω διὰ τοῦτο, ὅτι πεπλεύκασι καὶ εἰς Αἴγυπτον πρὸς αὐτὸν οἱ ἡμέτεροι ἔρωτες· καὶ πείθεται πάντως ἐξ ὧν ἤκουσεν ἀδύνατα σπουδάζειν ἐπιθυμῶν Ἀθήνας πρὸς αὐτὸν διαβῆναι. τί γὰρ Ἀθηναῖ
- χωρὶς Μενάνδρου; τί δὲ Μένανδρος χωρὶς Γλυκέρας; ἥτις αὐτῷ καὶ τὰ προσωπεῖα διασκευάζω καὶ τὰς ἐσθήτας ἐνδύω, καὶ τοῖς παρασκευάζω ἐσθῆτα τοῖς δακτύλους ἐμαυτῆς πιέζουσα καὶ τρέμουσα, ἕως ἂν κροταλίῃ τὸ θέατρον· τότε νῆ τὴν Ἀρτεμιν ἀναψύχω καὶ περιβάλλουσά σε τὴν ἱερὰν [τῶν δραμάτων] ἐκείνην κεφαλὴν ἐναγκαλιζομαι. ἀλλ' ὅ γε ταῖς φίλαις τότε χαίρειν ἔφην, τοῦτ' ἦν Μένανδρε, ὅτι οὐκ ἄρα Γλυκέρα μόνον ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὑπερθάλασσ(ι)οι ἐρώσιν σου, καὶ διαπόντιοι φῆμαι τὰς σὰς ἀρετὰς κατηγγέλκασι. καὶ Αἴγυπτος καὶ Νεῖλος καὶ Πρωτεύως ἀκρωτήρια καὶ αἱ Φάριαι σκοπιαὶ πάντα μετέωρα νῦν ἐστί, βουλόμενα ἰδεῖν Μέναν-

³ Ἡ αυθεντικότητα τῆς πληροφορίας ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε λάβει τιμητικὴ πρόσκληση νὰ μεταβῇ στὴν Αἴγυπτο δὲν ἀμφισβητεῖται. Γνωρίζουμε ἀντίθετα ὅτι ἀνάλογη πρόσκληση εἶχε καὶ ἀπὸ τὴν Μακεδονία, ἀλλὰ δὲν ἀποδέχθηκε καμία.

⁴ Πρόκειται γιὰ ἄλλο ὄνομα τοῦ νησιοῦ Φάρος (βλ. ἐπόμενο σχόλιο). Ὁ Πρωτεύως ἦταν θα-

νέβη κάτι πολύ ευχάριστο, πως μια ευχή σου εισακούστηκε». «Ο Πτολεμαίος», τους είπα, «τον Μένανδρο μου, ο Πτολεμαίος, ο βασιλιάς της Αιγύπτου, τον κάλεσε δίνοντάς του — πώς να το πω; — το μισό του βασιλείου»¹ — όλα αυτά, βέβαια, τα είπα με ξεχωριστή έμφαση και με ανεβασμένο τον τόνο της φωνής μου, ώστε να τ' ακούσουν όλες οι γυναίκες που ήταν εκεί, και, φυσικά, κουνώντας και επιδεικνύοντας με καμάρι το γράμμα με τη βασιλική σφραγίδα. «Και συ χαίρεσαι που εκείνος φεύγει κι εσένα σε αφήνει εδώ;», με ρώτησαν. Αυτό, φυσικά, δεν μπορούσε, Μένανδρε, να είναι αλήθεια. Εγώ, μα τις θεές, και βόδι, που λέει η παροιμία, να μου το λες, δεν θα μπορούσα να πιστέψω πως ο Μένανδρός μου θα ήθελε ή θα μπορούσε ποτέ ν' αφήσει στην Αθήνα τη Γλυκέρα του και να κάνει, μόνος του, δίχως εμένα δίπλα του, τον βασιλιά στην Αίγυπτο, την Αίγυπτο με όλα της τα πλούτη και όλα της τα αγαθά. Απεναντίας, από το γράμμα που διάβασα ήταν φανερό πως ο βασιλιάς ήταν καλά πληροφορημένος για τη σχέση μου μαζί σου και ήθελε καλοσυνάτα να σε πειράξει με υπαινιγμούς, χρησιμοποιώντας, στην αιγυπτιακή του παραλλαγή, το αττικό ύφος και πνεύμα. Προσωπικά είμαι πολύ ευχαριστημένη που η ιστορία του έρωτά μας ταξίδεψε ως την Αίγυπτο κι ως τον βασιλιά· κι εξάπαντος, απ' ό,τι άκουσε, ο βασιλιάς θα 'χει πεισθεί πως κυνηγάει το αδύνατο όταν θέλει να ταξιδέψει η Αθήνα σ' αυτόν. Τι είναι, πράγματι, η Αθήνα δίχως τον Μένανδρο; Και τι είναι ο Μένανδρος δίχως τη Γλυκέρα; Εγώ του ετοιμάζω τις μάσκες, εγώ του ντύνω τους ηθοποιούς, και είμαι πάντα στα παρασκήνια, κρατώντας σφιγμένα τα δάχτυλά μου και τρέμοντας από την αγωνία, ώσπου το κοινό να ξεσπάσει σε χειροκροτήματα· τότε πια ανασαινώ ανακουφισμένη, μα την Άρτεμη, και σε παίρνω σφιχτά στην αγκαλιά μου, εσένα, τον μεγάλο δημιουργό των περίφημων θεατρικών έργων. Αυτό όμως, Μένανδρε, που είπα τότε στις φίλες μου πως μ' έκανε ευτυχισμένη ήταν ότι δεν είναι μόνο η Γλυκέρα που σ' αγαπάει, αλλά και βασιλιάδες μακρινοί, πέρ' απ' τη θάλασσα, κι ότι η φήμη σου, περνώντας τις θάλασσες, έκανε παντού γνωστά τα χαρίσματά σου. Η Αίγυπτος, ο Νείλος, το ακρωτήριο του Πρωτέα² και το παρατηρητήριο στο νησί Φάρος³, όλα είναι ξεσηκωμένα, θέλοντας να δουν τον Μένανδρο

λάσσιος δαίμονας προικισμένος με την ικανότητα να μεταμορφώνεται σε οτιδήποτε επιθυμούσε. Το νησί Φάρος εθεωρείτο ο τόπος κατοικίας του ήδη στον Όμηρο.

⁵ Ο Φάρος χτίστηκε από τον Σώστρατο από την Κνίδο επί Πτολεμαίου Β' (γύρω στο 280 π.Χ.) στο ομώνυμο νησί μπροστά από την Αλεξάνδρεια. Στην αρχαιότητα εθεωρείτο ένα

δρον καὶ ἀκοῦσαι φιλαργύρων καὶ ἐρώντων καὶ δεισιδαμόνων καὶ ἀπίστων [καὶ πατέρων καὶ υἱῶν <καὶ γραῶν> καὶ θεραπόντων] καὶ παντὸς <τοῦ> [ἐν] σκηνοβατουμένου· ὧν ἀκούσονται μὲν, οὐκ ὄφονται δὲ Μένανδρον, εἰ μὴ ἐν ἄστει παρὰ Γλυκέρῃ γένοντο καὶ τὴν ἐμὴν εὐδαιμονίαν ἴδοιεν, τὸν πάντῃ διὰ τὸ κλέος αὐτοῦ Μένανδρον καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐμοὶ προσκείμενον.

Προτομή του Μενάνδρου που κοσμούσε το ψηφιδωτό δάπεδο της λεγόμενης 'ουσίας του Μενάνδρου' (3ος αι. μ.Χ.) στη Μυτιλήνη.

από τα επτά θαύματα του κόσμου. Το νησί είχε ενωθεί με την Αλεξάνδρεια με ένα αναφερόμενο λιθόστρωτο από τον Μ. Αλέξανδρο.

⁴¹ Πρόκειται για τοπικούς χαρακτήρες των κωμωδιών του Μενάνδρου.

και να ακούσουν τους φιλάργυρους, τους ερωτευμένους, τους δεισι-
δαίμονες, τους άπιστους, τους πατεράδες, τους γιους, τους δούλους⁴
και γενικά όλα τα πρόσωπα που εκείνος ανεβάζει στη σκηνή. Όλους
αυτούς θα τους ακούσουν, τον Μένανδρο όμως δεν θα τον δουν, εκτός
κι αν έρθουν στην Αθήνα, στο σπίτι της Γλυκέρας, και δουν την ευτυχία
μου —ο Μένανδρος βρίσκεται με τη δόξα του παντού, νύχτα και μέρα
όμως αγκαλιάζει εμένα.

(μετάφραση Δ. Λυπουρλής)

Πήλινο πλακίδιο από την Αμφίπολη με προσωπίδα τύπων της Νέας
Κωμωδίας, 3ος αι. π.Χ. (Μουσείο Καβάλας.)

ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

(περ. 111/5 – μετά το 180 μ.Χ.)

230. – Ἀττικά 1.26.5–7

Ἡ Ἑλλάδος περιήγησις τοῦ Πανσανία ἀποτελεῖ ταξιδιωτικὸν ὁδηγὸν (σε 10 βιβλία) τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος νότια τῆς Θεσσαλίας, τὴν ὁποία ὁ καταγόμενος μάλλον ἀπὸ τῆ Μ. Ἀσίας συγγραφεὺς πρέπει νὰ επισκέφτηκε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 150–180 μ.Χ. Ὁ Πανσανίας, θαυμαστής τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπηρεασμένος ἰσῶς ἀπὸ τὸν εἰδωσιασμὸ τῆς Δεύτερης σοφιστικῆς γιὰ τὸ κλασικὸ παρελθόν, δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ φύσιν ἀλλὰ γιὰ τὰ μνημεία τοῦ παρελθόντος (μέχρι τὸ 146 π.Χ.), τὰ ὁποῖα περιγράφει μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια, γεγονόσ που ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα. Στὶς περιγραφὰς τοῦ παρεμβάλλει —συχνὰ μὲ μόνη ἀφορμὴ τὴν ἀναφορὰ μίας λέξης— ἱστορικὰς, μυθολογικὰς, γεωγραφικὰς κ.ἀ. παρεκβάσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν πηγὴ πολὺτιμων πληροφοριῶν. Περιλαμβάνει ἐπίσης συχνὰ περιγραφὰς ἔργων τέχνης, τὰ ὁποῖα τὸν ἐνδιαφέ-

- 5 ἔστι δὲ καὶ οἶκμα Ἑρέχθειον καλούμενον· πρὸ δὲ τῆς ἐσόδου Διὸς ἔστι βωμὸς Ὑπάτου, ἔνθα ἔμψυχον θύουσιν οὐδέν, πέμματα δὲ θέντες οὐδέν ἔτι οὔνῳ χρῆσασθαι νομίζουσιν, ἐσελθούσι δὲ εἰσι βωμοί, Ποσειδῶνος, ἐφ' οὗ καὶ Ἑρεχθεὶ θύουσιν ἐκ τοῦ μαντεύματος, καὶ ἥρωος Βούτου, τρίτος δὲ Ἡφαίστου· γραφαὶ δὲ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ γένους εἰσὶ τοῦ Βουταδῶν, καὶ—διπλοῦν γάρ ἐστι τὸ οἶκμα—ὕδωρ ἐστὶν ἔνδον θαλάσσιον ἐν φρέατι, τοῦτο μὲν θαῦμα οὐ μέγα· καὶ γὰρ ὅσοι μεσόγαίαν οἰκοῦσιν, ἄλλοις τε ἔστι καὶ Καρσὶν Ἀφροδισιεύσιν· ἀλλὰ τόδε τὸ φρέαρ ἐς συγγραφὴν παρέχεται κυμάτων ἤχον ἐπὶ νότῳ πνεύσαντι, καὶ τριαίνης ἐστὶν ἐν τῇ πέτρᾳ σχῆμα· ταῦτα δὲ λέγεται Ποσειδῶνι μαρτύρια ἐς τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς χώρας φαίνεσθαι.
- 6 ἱερὰ μὲν τῆς Ἀθηνᾶς ἐστὶν ἢ τε ἄλλη πόλις καὶ ἢ πᾶσα ὁμοίως γῇ—καὶ γὰρ ὅσοις θεοὺς καθέστηκεν ἄλλους ἐν τοῖς δήμοις σέβειν.

¹ Ὁ Πανσανίας χαρακτηρίζει τὸ Ἑρέχθειον 'οἰκοδόμημα' (καὶ ὅχι 'ναὸς') λόγῳ τοῦ ἐξαιρετικὰ ἰδιόρρηκτου σχεδιασμοῦ τοῦ που δὲν ἐμίμησε μὲ αὐτοὺς τῶν συνηθισμένων ναῶν.

Το Ερέχθειον

ρουν όμως για το αφηγηματικό τους περιεχόμενο και όχι για την εικαστική τους αξία.

Το πρώτο βιβλίο του έργου είναι αφιερωμένο στην Αττική, από όπου ο Πανσανίας άρχισε την περιήγησή του. Στο απόσπασμα που ακολουθεί περιγράφεται το Ερέχθειον, ο ναός στη βόρεια πλευρά της Ακρόπολης που ήταν αφιερωμένος σε διαφορετικές λατρείες: το δετικό του μέρος στον ταυτιζόμενο με τον Ποσειδώνα ήρωα Ερεχθέα, στον Ήφαιστο και στον ήρωα Βούτη· το ανατολικό στη λατρεία της Αθηνάς Πολιάδος υπήρχαν επίσης ιερά σημεία, όπως το πηγάδι με το αλμυρό νερό και το ίχνος της τριάινας του Ποσειδώνα, και ιερά αντικείμενα, όπως το ξόανο της Αθηνάς και ο χρυσός λύχνος. Ο ναός, εξαιρετο δείγμα της ιωνικής αρχιτεκτονικής του τέλους το 5ου αι. π.Χ., αποτελούσε και στην αρχαιότητα αντικείμενο θαυμασμού.

- 5 Υπάρχει και ένα οικοδόμημα¹ που ονομάζεται Ερέχθειο. Προ της εισόδου του υπάρχει βωμός για τον Ύπατο Δία, όπου δεν γίνονται θυσίες εμψύχων· προσφέρουν μόνο πέμματα (γλυκά ψωμάκια) και δεν συνηθίζουν να χρησιμοποιούν κρασί. Μέσα σ' αυτό υπάρχουν βωμοί, ένας για τον Ποσειδώνα, όπου οι Αθηναίοι, συμμορφωνόμενοι με ένα χρησμό, θυσιάζουν και για τον Ερεχθέα, άλλος για τον ήρωα Βούτη² και τρίτος για τον Ήφαιστο. Στους τοίχους υπάρχουν ζωγραφιές του (ιερατικού) γένους των Βουταδών. Καθώς το οικοδόμημα είναι διπλό, υπάρχει μέσα και φρέαρ με νερό θαλασσινό. Αυτό δεν είναι πολύ παράξενο, γιατί τέτοια φρέατα έχουν και άλλοι που κατοικούν στα ενδότερα, και μεταξύ αυτών οι Κάρες της Αφροδισιάδας.³ Σε τούτο όμως το φρέαρ αξιοσημείωτος είναι ένας ήχος κυμάτων που ακούεται άμα φυσήξει νότιος άνεμος. Υπάρχει και σημάδι της τριάινας στο βράχο. Αυτά λένε πως τα παρουσίασε ο Ποσειδών υποστηρίζοντας την αξίωσή του για την κατοχή της χώρας.
- 6 Και η υπόλοιπη Αθήνα, καθώς και ολόκληρη η Αττική, είναι εξίσου θαβερωμένη στην Αθηνά, γιατί και όσοι δήμοι λατρεύουν άλλους

² Ο Βούτης ήταν ο μυθικός πρόγονος του ιερατικού γένους των Ετεροβουταδών, οι οποίοι κατείχαν το αξίωμα των ιερέα του Ποσειδώνα-Ερεχθέα στο Ερέχθειον.

³ Η Αφροδισιάς ήταν πόλη της Καρίας (ΝΔ Μ. Ασία).

οὐδέν τι ἦσσαν τὴν Ἀθηνᾶν ἄγουσιν ἐν τιμῇ—, τὸ δὲ ἀγνώστατον ἐν κοινῷ πολλοῖς πρότερον νομισθὲν ἔτεσιν ἢ συνήλθον ἀπὸ τῶν δῆμων ἐστὶν Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐν τῇ νῦν ἀκροπόλει, τότε δὲ ὀνομαζομένη πόλει· φήμη δὲ ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέξειμι εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως ἔχει, λύχνον δὲ τῇ θεῷ
 7 χρυσοῦν Καλλίμαχος ἐποίησεν· ἐμπλήσαντες δὲ ἐλαίου τὸν λύχνον τὴν αὐτὴν τοῦ μέλλοντος ἔτους ἀναμένουσιν ἡμέραν, ἔλαιον δὲ ἐκεῖνο τὸν μεταξὺ ἐπαρκεῖ χρόνον τῷ λύχνῳ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐν ἡμέρᾳ καὶ νυκτὶ φαίνονται, καὶ οἱ λίνου Καρπασίου θρυαλλὶς ἐνεστί, ὃ δὴ πυρὶ λίνων μόνον οὐκ ἔστιν ἀλώσιμον· φοῖνιξ δὲ ὑπὲρ τοῦ λύχνου χαλκοῦς αἰτήκων ἐς τὸν ὄροφον ἀνασπᾷ τὴν ἀτμίδα, ὃ δὲ Καλλίμαχος ὁ τὸν λύχνον ποιήσας, ἀποδέων τῶν πρώτων ἐς αὐτὴν τὴν τέχνην, οὕτω σοφία πάντων ἐστὶν ἄριστος ὥστε καὶ λίθους πρῶτος ἐτρύπησε καὶ ὄνομα ἔθετο κατατηξίτεχνοι, ἣ θεμένων ἄλλων κατέστησεν ἐφ' αὐτῷ.

⁴ Γλύπτης που φιλοτέχνησε τα ἔργα του γύρω στα 430-400 π.Χ.

⁵ Καρπάσιον (λίνον) = ορκοτό λινάρι, ο αμιάντος, που εξαγόταν ἀπὸ τὴν Καρπασία τῆς Κύπρου.

θεούς δεν τιμούν λιγότερο την Αθηνά. Το αντικείμενο που από όλους γενικά θεωρήθηκε ως το αγιότατο, πολλά χρόνια προτού από τους δήμους γίνει ο συνοικισμός των Αθηνών, είναι το άγαλμα της Αθηνάς που βρίσκεται στην τώρα ονομαζόμενη Ακρόπολη, τότε όμως πόλη. Για το άγαλμα αυτό υπάρχει η φήμη πως έπεσε από τον ουρανό· δεν
 7 θα εξετάσω όμως, αν έτσι έχει το πράγμα ή αλλιώς. Ο Καλλίμαχος¹ έκαμε ένα χρυσό λύχνο για τη θεά· τον λύχνον αυτόν τον γεμίζουν με λάδι για το χρονικό διάστημα ως την ίδια μέρα του επόμενου έτους και το λάδι είναι επαρκές για να μένει αναμμένος κατά τον ίδιο τρόπο ο λύχνος μέρα και νύχτα στο χρονικό αυτό διάστημα. Η θρυαλλίδα του είναι από Καρπάσιο² λινάρι που είναι το μόνο από τα λινάρια που αντέχει στη φωτιά. Ένας χάλκινος φοίνικας πάνω από το λύχνο, που φτάνει ως την οροφή, βγάζει πάνω τον καπνό. Ο Καλλίμαχος που έκαμε το λύχνο δεν ήταν μεταξύ των πρώτων στην πλαστική τέχνη, ήταν όμως ο καλύτερος απ' όλους στην εφευρετικότητα: αυτός επινόησε πρώτος τρόπο να τρυπάει την πέτρα και βρήκε τον όρο «κατατηξί-τεχνος» (διδυλιστής της τέχνης) ή άλλοι τον βρήκαν και αυτός τον οικειοποιήθηκε.

(μετάφραση Ν. Παπαχατζής)

Η νότια πλευρά
του Ερεχθείου.

ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

(περ. 120—περ. 180 μ.Χ.)

231. — Νεκρικοί διάλογοι (2)

Στους Νεκρικούς διαλόγους ο Λουκιανός παρουσιάζει τριάντα διαλογικά στιγμιότυπα, στα οποία συμμετέχουν γνωστές προσωπικότητες που έχουν πεθάνει και βρίσκονται πια στον Άδη. Οι προσωπικότητες αυτές είναι ομηρικοί ήρωες, ο Μ. Αλέξανδρος, γνωστοί κόλακες και κυνηγοί κληρονομιάν, και ο κενικός φιλόσοφος Μένιππος (3ος αι. π.Χ.). Σε όλα τα θέματα που συζητούν υπόκειται η ιδέα ότι η ευτυχία σ' αυτόν τον κόσμο είναι πρόσκαιρη, ενώ στον Κάτω κόσμο οι νεκροί είναι όλοι ίσοι. Ο διάλογος που ακολουθεί διεξάγεται ανάμεσα στον πορθμέα του κάτω κόσμου, τον Χάρωνα, και τον Μένιππο, ο

ΧΑΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΝΙΠΠΟΥ

ΧΑΡΩΝ

1 ἀπόδος, ὦ κατάρατε, τὰ πορθμεΐα.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

βόα, εἰ τοῦτό σοι, ὦ Χάρων, ἦδιον.

ΧΑΡΩΝ

ἀπόδος, φημί, αἰθ' ὧν σε διεπορθμευσάμην.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

οὐκ αἶν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος.

ΧΑΡΩΝ

ἔστι δέ τις ὀβολὸν μὴ ἔχων;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

εἰ μὲν καὶ ἄλλος τις οὐκ οἶδα, ἐγὼ δ' οὐκ ἔχω.

ΧΑΡΩΝ

καὶ μὴν ἄγξω σε ἐν τὸν Πλούτωνα, ὦ μαρέ, ἦν μὴ ἀποδῶς.

Νεκρικοί διάλογοι

ο οποίος έζησε μέχρι τον θάνατό του με βάση τα ιδεώδη των κυνικών. (Οι κυνικοί πρόσβεν-
αν την απλή ζωή σύμφωνα με τη φύση, την εγκράτεια χωρίς παρεκκλίσεις και την άρνη-
ση των καθιερωμένων κοινωνικών αξιών, όπως είναι ο πλούτος, η δόξα, η ομορφιά κ.ά.).
Ως συνέπεια του τρόπου με τον οποίο έζησε, ο Μένιππος δεν έχει ούτε τον οβολό που έβα-
ζαν, σύμφωνα με το έθιμο, στο στόμα του νεκρού ως αμοιβή του Χάρωνα. Ο τελευταίος
ζητεί μετά το πέρασμα στην αντίπερα όχθη τα ναύλα.

ΧΑΡΩΝ ΚΑΙ ΜΕΝΙΠΠΟΣ

ΧΑΡΩΝ

- 1 Παλιότομαρο, πλήρωσέ μου τα ναύλα σου!

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Φώναζε όσο θέλεις, αν σ' αρέσει!

ΧΑΡΩΝ

Πλήρωσε, σου λέω, που σε πέρασα από τη λίμνη!

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Δεν μπορείς να πάρεις από όποιον δεν έχει.

ΧΑΡΩΝ

Υπάρχει άνθρωπος που να μην έχει έστω και οβολό;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Αν υπάρχει κι άλλος, δεν ξέρω. Εγώ πάντως δεν έχω.

ΧΑΡΩΝ

Μα τον Πλούτωνα, θα σε πνίξω, καθαριμα, αν δεν πληρώσεις!

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

καὶ μὴν τῷ ξύλῳ σου πατάξας διαλύσω τὸ κρανίον.

ΧΑΡΩΝ

μάτην οὖν ἔση πεπλευκῶς τοσοῦτον πλοῦν;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

ὁ Ἑρμῆς ὑπὲρ ἐμοῦ σοι ἀποδότη, ὅς με παρέδωκέ σοι.

ΕΡΜΗΣ

- 2 *ιὴ Δι' ὀναίμην, εἰ μέλλω γε καὶ ὑπερεκτίνειν τῶν νεκρῶν.*

ΧΑΡΩΝ

οὐκ ἀποστήσομαί σου.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

τούτου γε ἕνεκα νεωλκήσας τὸ πορθμεῖον παράμενε· πλὴν ἄλλ' ὅ γε μὴ ἔχω, πῶς ἂν λάβοις;

ΧΑΡΩΝ

σὺ δ' οὐκ ἤδεις κομίζειν δέον;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

ἤδειν μὲν, οὐκ εἶχον δέ. τί οὖν; ἐχρῆν διὰ τοῦτο μὴ ἀποθαιεῖν;

ΧΑΡΩΝ

μόνος οὖν ἀνχίσεις προῖκα πεπλευκέναι;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

οὐ προῖκα, ὦ βέλτιστε· καὶ γὰρ ἦντλησα καὶ τῆς κώπης συνεπελαβόμην καὶ οὐκ ἔκλαον μόνος τῶν ἄλλων ἐπιβατῶν.

ΧΑΡΩΝ

οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὰ πορθμεῖα· τὸν ὀβολὸν ἀποδοῦναί σε δεῖ· οὐ γὰρ θέμις ἄλλως γενέσθαι.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

- 3 *οὐκοῦν ἄπαγέ με αὐθις εἰς τὸν βίον.*

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Κ' εγώ με τη μαγκούρα θα σου σπάσω το κεφάλι!

ΧΑΡΩΝ

Αδικά λοιπόν σου έχω κάνει τέτοιο ταξίδι;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Να σε πληρώσει για λογαριασμό μου ο Ερμής! Αυτός με παράδωσε σε σένα.

ΕΡΜΗΣ

- 2 Τώρα μάλιστα, σώθηκα! Να πληρώνω και για τους νεκρούς!

ΧΑΡΩΝ

Εγώ πάντως δεν σ' αφήνω.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Ωραία. Τράβα και τη βάρκα σου στη στεριά, και περίμενε όσο θέλεις! Τι να σου δώσω, αφού δεν έχω πεντάρα;

ΧΑΡΩΝ

Δεν ήξερες ότι έπρεπε να φέρεις τα ναύλα σου μαζί σου;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Το ήξερα, αλλά δεν είχα. Κ' ύστερα; Έπρεπε γι' αυτό να μην πεθάνω;

ΧΑΡΩΝ

Εσύ μόνο λοιπόν θα καυχιέσαι πως πέρασες τζάμπα;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Καθόλου τζάμπα, φίλε μου. Και νερό από τη βάρκα έβγαλα, και κουπί τράβηξα και, στο κάτω κάτω, ήμουν ο μόνος από τους επιβάτες που δεν έκλαιγα!

ΧΑΡΩΝ

Αυτά δεν είναι πληρωμή. Πρέπει να δώσεις τον οβολό, είναι νόμος. Δεν γίνεται αλλιώς.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

- 3 Τότε ξαναγύρισέ με στη ζωή.

ΧΑΡΩΝ

χάριέν γε λέγεις. ἵνα καὶ πληγὰς ἐπὶ τούτῳ παρὰ τοῦ Αἰακοῦ
προσλάβω.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

μὴ ἐνόχλει οὖν.

ΧΑΡΩΝ

δείξον τί ἐν τῇ πύρρᾳ ἔχεις.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

θέρμους, εἰ θέλεις, καὶ τῆς Ἑκάτης τὸ δείπνον.

ΧΑΡΩΝ

πόθεν τούτον ἡμῖν, ὦ Ἑρμῆ, τὸν κύνα ἤγαγες; οἷα δὲ καὶ ἐλάλει
παρὰ τὸν πλοῦν τῶν ἐπιβατῶν ἀπάντων καταγελῶν καὶ ἐπισκώ-
πτων καὶ μόνος ᾄδων οἰμωζόντων ἐκείνων.

ΕΡΜΗΣ

ἀγνοεῖς, ὦ Χάρων, ὄντινα ἄνδρα διαπόρθμευσας; εἰλείθερον
ἀκριβῶς, οὐδενὸς αὐτῷ μέλει, οὗτός ἐστιν ὁ Μένιππος.

ΧΑΡΩΝ

καὶ μὴν ἂν σε λάβω ποτέ—

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

ἂν λάβῃς, ὦ βέλτιστε· δις δὲ οὐκ ἂν λάβοις.

ΧΑΡΩΝ

Αστεῖος που εἶσαι! Για να με ταραξεί στο ξύλο ο Αἰακός;

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Άσε με ἤσυχο λοιπόν!

ΧΑΡΩΝ

Δείξε μου τι ἔχεις στο σακούλι.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Λούπινα, αν θέλεις, και δείπνω τῆς Εκάτης.

ΧΑΡΩΝ

Βρε Ερμή, από που μας τον ἔφερες αυτόν τον σκύλο; Τι λόγια ἔλεγε στο ταξίδι! Κορόιδευε και περιγελοῦσε ὅλους τους επιβάτες, κ' ἦταν ο μόνος που τραγουδοῦσε ὅταν ἐκείνοι ἐκλαιγαν!

ΕΡΜΗΣ

Μα δεν ξέρεις, Χάρων, ποιον κουβάλησες με τη βάρκα σου; Έναν ἄνθρωπο ἀληθινά ἐλεύθερο. Αυτός δεν νοιάζεται για τίποτε. Είναι ο Μένιππος!

ΧΑΡΩΝ

Άχ, αν σε ξανάβρω κάποτε...

ΜΕΝΙΠΠΟΣ

Αν με ξανάβρεις!... Μα δεν πρόκειται να με πετύχεις για δεύτερη φορά!

(μετάφραση Π. Μουλλάς)

Χάρων και Ερμής. Λευκή αττική λήκυθος, περ. 450-440 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

232. – Ἰκαρομένιππος ἢ Ὑπερνέφελος §§ 20–21

Ο Ἰκαρομένιππος ἢ Ὑπερνέφελος ἀνήκει στις "μένιππειες σάτιρες" τοῦ Λουκιανού, στις οποίες ο συγγραφέας μιμνῆται ἔργα τοῦ Μένιππου (κυνικοῦ συγγραφέα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.) δίδοντάς τοις διαλογικὴ μορφή. Κύρια χαρακτηριστικά τοὺς "τα φανταστικά ταξίδια, ἡ σατιρική παρουσίαση τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων, ὁ σαρκασμὸς ἀπέναντι στὴ στενὴ μναλὴ ἀνθρώπινη ὑπεροφία κάθε εἶδους" (H.-G. Nesselrath). Ὡς πρὸς τὴ μορφή χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη σοβαροῦ καὶ αστείου (σπουδογέλοιον), ἔμμετρον καὶ πεζοῦ λόγου. Στον Ἰκαρομένιππο ὁ Μένιππος, κύριο πρόσωπο τοῦ ἔργου, ἀφηγείται σ' ἓνα φίλο τοῦ το ταξίδι ποὺ πραγματοποιήσῃ στον οὐρανὸ, χρησιμοποιώντας τὴ δεξιὰ φτερούγα ἐνὸς αἰτωῦ καὶ τὴν ἀριστερὴ ἐνὸς γύπα. Στὴν πράξη τοῦ αὐτὴ ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὴ σύγχυση ποὺ τοῦ δημιουργήσαν οἱ ἀντικρουόμενες ἀπαντήσεις τῶν φιλοσόφων σὲ ἐρωτήματα σχετικὰ με τὸν δημιουργό, τὴν ἀρχὴ καὶ τὸν προορισμὸ τοῦ σύμπαντος ἀλλὰ καὶ τὴ φύση τῶν οὐρανίων σωματίων καὶ φαινομένων. Πέταξε πρῶτα στὴ σελήνη, ἀπὸ ὅπου μποροῦ-

- 20 οὔπω στάδιον ἀνελήλυθευ καὶ ἡ Σελήνη γυναικείαν φωνὴν προιέ-
 μένη, "Μένιππε," φησίν, "οὕτως ὄναιο, διακόνησαί μοι τι πρὸς
 τὸν Δία." "λέγοις ἄν," ἦν δ' ἐγώ· "βαρὺ γὰρ οὐδέν, ἦν μὴ τι φέ-
 ρειν δέη." "πρεσβείαν," ἔφη, "τινὰ οὐ χαλεπὴν καὶ δέησω ἀπένε-
 γκε παρ' ἐμοῦ τῷ Δί· ἀπείρηκα γὰρ ἤδη, Μένιππε, πολλὰ καὶ
 δεινὰ παρὰ τῶν φιλοσόφων ἀκούουσα, οἷς οὐδέν ἑτερόν ἐστιν
 ἔργον ἢ τὰμὰ πολυπραγμονεῖν, τίς εἰμι καὶ πηλίκη, καὶ δὲ ἦντινα
 αἰτίαν διχότομος ἢ ἀμφίκυρτος γίγνομαι, καὶ οἱ μὲν κατοικεῖσθαι
 μέ φασιν, οἱ δὲ κατόπτρον δίκην ἐπικρέμασθαι τῇ θαλάττῃ, οἱ δὲ ὅ
 τι ἂν ἕκαστος ἐπινοήσῃ τοῦτό μοι προσάπτουσι, τὰ τελευταῖα δὲ
 καὶ τὸ φῶς αὐτὸ κλοπμαῖόν τε καὶ νόθον εἶναι μοί φασιν ἄνωθεν
 ἦκον παρὰ τοῦ Ἥλιου, καὶ οὐ παύονται καὶ πρὸς τοῦτόν με ἀδελ-
 φὸν ὄντα συγκρούσαι καὶ στασιάζαι προσιφούμενοι· οὐ γὰρ ἱκανὰ
 ἦν αὐτοῖς ἃ περὶ αὐτοῦ εἰρήκασι τοῦ Ἥλιου, λίθον αὐτὸν εἶναι καὶ
 μῦθρον διάπυρον,
- 21 "καίτοι πόσα ἐγὼ συνεπίσταμαι αὐτοῖς ἃ πράττουσι τῶν νυ-

Ο Μένιππος στη σελήνη

σε να παρακολουθήσει όλες τις πράξεις των ανθρώπων, και από εκεί στην κατοικία του Δία. Εκεί παρευρέθη σε ένα συμπόσιο των θεών, περιμένοντας την απάντηση του Δία στα ερωτήματά του. Στη συνέντευξη ωστόσο των θεών το επόμενο πρωί, οι θεοί απαίτησαν την εξόντωση των ασεβών φιλοσόφων, η εκτέλεση της απόφασης αναστάλη όμως από τον Δία για 'τον χρόνον'. Όσο για τον Μένιππο, αυτός όχι μόνο δεν έλαβε τις απαντήσεις που περίμενε, αλλά αντίθετα ο Δίας αποφάσισε να τον κατεβάσει ο Ερμής στη γη. Ο τελευταίος τον έπιασε από το αφτί και τον απέθεσε στον Κεραμεικό. Έτσι, το ταξίδι του Μένιππου στους αιθέρες, αντίστοιχο αναμφίβολα του ταξιδιού στον Κάτω κόσμο που περιγράφεται στο έργο του Λουκιανού Μένιππος ή Νεκρομαντεία, τελειώνει κυκλικά με την επιστροφή στον τόπο της αφετηρίας.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί περιγράφεται η συνάντηση του Μένιππου με τη Σελήνη, η οποία του ζητά μια χάρη.

- 20 Ούτε ένα στάδιο δεν είχα ανέβει και η σελήνη «Μένιππε», μου λέει με φωνή γυναίκας, «σε παρακαλώ, μπορείς να με διευκολύνεις σε κάτι με τον Δία;» «Γιατί όχι;» της απάντησα, «φτάνει να μην είναι κάτι βαρύ που πρέπει να το μεταφέρω». «Μια απλή παραγγελία θα μεταφέρεις», είπε εκείνη, «μια παράκληση από μένα προς τον Δία· γιατί έχω απαυδήσει πιά, Μένιππε, ν' ακούω τα πολλά και φοβερά από τους φιλοσόφους που άλλη δουλειά δεν έχουν παρά να ασχολούνται συνεχώς μαζί μου, ποια είμαι, πόσο μεγάλη και για ποιο λόγο γίνομαι ημικυκλική ή μηνίσκος. Άλλοι απ' αυτούς λένε πως κατοικούμαι, άλλοι πως κρέμομαι πάνω από τη θάλασσα σαν καθρέφτης κι άλλοι ό,τι φανταστεί ο καθένας τους, εκείνο μου προσάπτουν. Τελευταία μάλιστα έφτασαν να πουν ότι και το φως μου ακόμα δεν είναι γνήσιο, αλλά είναι κλοπιμαίο κι έρχεται από πάνω, από τον ήλιο, και άλλο δεν κοιτάζουν παρά πώς θα με βάλουν να μαλώσω με τον αδελφό μου, σαν να μην τους έφταναν όσα έχουν πει για τον ίδιο τον Ήλιο, πως τάχα είναι πέτρα και πυρωμένο σίδηρο.
- 21 »Κι όμως, πόσα και πόσα δεν ξέρω εγώ γι' αυτούς, πράξεις αισχρές και κατάπτυστες που κάνουν τη νύχτα εκείνοι που την ημέρα

κτῶν αἰσχρὰ καὶ κατάπτυστα οἱ μεθ' ἡμέραν σκυθρωποὶ καὶ ἀνδρώδεις τὸ βλέμμα καὶ τὸ σχῆμα σεμνοὶ καὶ ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν ἀποβλεπόμενοι; κἀγὼ μὲν ταῦτα ὁρώσα ὁμῶς σιωπῶ· οὐ γὰρ ἡγοῦμαι πρέπειν ἀποκαλύψαι καὶ διαφωτίσαι τὰς νυκτερινὰς ἐκείνας διατριβάς καὶ τὸν ὑπὸ σκηνῆς ἐκάστου βίον, ἀλλὰ καὶ τινα ἴδω αὐτῶν μοιχεύοντα ἢ κλέπτοντα ἢ ἄλλο τι τολμῶντα νυκτερινώτατον, εὐθὺς ἐπισπασαμένη τὸ νέφος ἐνεκαλυψάμην, ἵνα μὴ δείξω τοῖς πολλοῖς γέροντας ἄνδρας βαθεῖ πῶγωνι καὶ ἀρετῇ ἐνασχημονοῦντας, οἱ δὲ οὐδὲν ἀνιᾶσι διασπαράττοντές με τῷ λόγῳ καὶ πάντα τρόπον ὑβρίζοντες, ὥστε νῆ τὴν Νύκτα πολλάκις ἐβουλευσάμην μετοικῆσαι ὅτι πορρωτάτῳ, ἢ αὐτῶν τὴν περίεργον ἂν γλώτταν διέφυγον.

“μέμνησο οὖν ταῦτά τε ἀπαγγέλλαι τῷ Διὶ καὶ προσθεῖναι δ' ὅτι μὴ δυνατόν ἐστί μοι κατὰ χώραν μένειν, ἣν μὴ τοὺς φυσικοὺς ἐκείνος ἐπιτρίψῃ καὶ τοὺς διαλεκτικοὺς ἐπιστομίῃ καὶ τὴν Στοᾶν κατασκάψῃ καὶ τὴν Ἀκαδημίαν καταφλέξῃ καὶ παύσῃ τὰς ἐν τοῖς περιπάτοις διατριβάς· οὕτω γὰρ ἂν εἰρήνην ἀγάγοιμι καὶ παυσαίμην ὅσημέραι παρ' αὐτῶν γεωμετρουμένη.”

εμφανίζονται σοβαροί και ανδροπρεπείς, επιβλητικοί στο βλέμμα και στη μορφή, καμάρι των απλών πολιτών. Εγώ βέβαια δεν λέω λέξη, κι ας βλέπω όλ' αυτά· γιατί δεν θεωρώ πρόπον να αποκαλύψω και να βγάλω στο φως τις νυκτερινές εκείνες ενασχολήσεις και την παρασκηνιακή ζωή του καθενός· ακόμα κι αν δω κάποιον να μοιχεύεται ή να κλέβει ή να αποτολμά οτιδήποτε άλλο από εκείνα που ευνοεί περισσότερο η νύχτα, απλώνω στη στιγμή σύννεφο και σκεπάζω το πρόσωπό μου για να μη δείξω στον κόσμο γέρους ανθρώπους να ντροπιάζουν την αρετή και το μακρύ τους γένι. Εκείνοι όμως καθόλου δεν διστάζουν να με κατασπαράζουν με τα λόγια τους και να με προσβάλλουν με κάθε τρόπο, ώστε, μα τη Νύχτα, πολλές φορές σκέφτηκα να μεταναστέψω όσο γίνεται μακρύτερα για να γλιτώσω από την κακογλωσσιά τους.

»Θυμήσου λοιπόν να διαβιβάσεις όλ' αυτά στον Δία και να προσθέσεις ότι μου είναι αδύνατο να μείνω στη θέση μου, εκτός αν εκείνος εξοντώσει τους φυσικούς και φμώσει τους διαλεκτικούς και ανασκάψει τη Στοά και πυρπολήσει την Ακαδημία και σταματήσει τις συζητήσεις στους Περιπάτους· μόνο έτσι θα πάνθουν να με μετράνε καθημερινά και θα μπορέσω να βρω ησυχία.»

(μετάφραση Αλόη Σιδέρη)

ΒΙΒΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ (Ο')

233. — Ἑκκλησιαστής 1.1-18

Ο Ἑκκλησιαστής (ο ὅρος δηλώνει το πρόσωπο που διδάσκει σε θρησκευτική συνάθροιση) είναι ἔργο αγνώστου συγγραφέως. Γράφτηκε κατά την επικρατέστερη ἀπόψη το δεύτερο μισό του 3ου αιώνα π.Χ. στα εβραϊκά και ἀνήκει στην ομάδα των σοφιστολογικῶν κειμένων της Παλαιᾶς Διαθήκης, δηλαδή των κειμένων εκείνων τα οποία στηρίζονται σε ἓνα εἶδος πρακτικῆς σοφίας και ἀποσκοποῦν στη διδασκαλία καινόνων κοινωνικῆς συμπεριφοράς. Ο ἰδιαίτερος χαρακτήρας του ὡστόσο οφείλεται στη διαφοροποίησή του ἀπὸ τὴν σοφιστολογικὴ παράδοση, λόγῳ των ἐπιδράσεων που ἔχει δεχτεῖ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γραμματεία, κυρίως τὴν ἐλληνιστικὴ φιλοσοφία. Το ἔργο διαπνέεται ἀπὸ ἐντονη ἀπαισιοδοξία, ἡ ὁποία ἐν τέλει μετατρέπεται σε κήρυγμα ἀπόλαυσης των ἡδονῶν του βίου. Ἀν ἡ ἀπόκτηση

- 1 1 Ῥήματα Ἑκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαυὶδ
βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ.
- 2 ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἑκκλησιαστής,
ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης.
- 3 τίς περισσεΐα τῷ ἀνθρώπῳ
ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον;
- 4 γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται,
καὶ ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν.
- 5 καὶ ἀνατέλλει ὁ ἥλιος καὶ δύει ὁ ἥλιος
καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἔλκει·
- 6 ἀνατέλλων αὐτὸς ἐκεῖ πορεύεται πρὸς νότον
καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν·
κυκλοῖ κυκλῶν, πορεύεται τὸ πνεῦμα,
καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα.

¹ Το ἀπόσπασμα τοῦ Ἑκκλησιαστή και τὸ ἀντίστοιχο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων που ἀκολουθεῖ παρατίθενται στὴ μετάφραση τῶν Οἱ. Ἡ μετάφραση πήρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τοὺς εβδομήντα δύο λογίους που σύμφωνα με μία —ἐλάχιστη ἀξιόπιστη παράδοση— ἔφερε ὁ Πτολεμαῖος Β' ὁ Φιλάделφος (285-246 π.Χ.) ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ γιὰ νὰ μεταφράσουν τα πέντε πρῶτα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης χάριν τῶν ἐλληνόγλωσσων Εβραίων τῆς Αἰγύ-

ματαιότης ματαιότητων

πλούτου και εξουσίας αποβαίνουν μάταια, αφού πανταχού παρών ο θάνατος караδοκεί, αν παραδοσιακές κοινωνικές αξίες όπως ο μόχθος ή η τήρηση του νόμου είναι ανώφελες, αφού οι άδικοι ευημερούν, ενώ οι δίκαιοι δεστυχούν, αν στο ανθρώπινο γένος κυριαρχεί η φθορά, ο θάνατος, η κοινωνική αδικία, τότε αυτό που απομένει είναι να απολαμβάνει κανείς κάθε ημέρα σαν να είναι η τελευταία.

Στο απόσπασμα που παρατίθεται από τους Ο' (βλ. σχολ. 1), διακρίνονται δύο ενότητες: στην πρώτη (1-11) η αιωνιότητα της φθοράς αντιπαρατίθεται στην θνητότητα του ανθρώπου· στη δεύτερη (12-18) την απόκτηση σοφίας ακολουθεί η οδυνηρή διαπίστωση ότι η γνώση προκαλεί θλίψη, γιατί καθιστά ορατή τη δεστυχία του ανθρώπου.

- 1 1 Αυτά εδώ είναι λόγια του Εκκλησιαστή, υιού του Δαυίδ,² βασιλιά του Ισραήλ στην Ιερουσαλήμ.
- 2 Ματαιότης ματαιότητων,³ είπε ο Εκκλησιαστής, ματαιότης ματαιότητων, τα πάντα ματαιότης.
- 3 Ποιο είναι το κέρδος του ανθρώπου που μοχθεί αδιάκοπα κάτω απ' τον ήλιο;
- 4 Οι γενιές φεύγουν και έρχονται, όμως η γη παραμένει στους αιώνες.
- 5 Ο ήλιος ανατέλλει και δύει κι όλο τρέχει προς το σημείο απ' όπου ανέτειλε.
- 6 Κατά τον νοτιά φυσούν οι άνεμοι κι ύστερα προς τον βοριά τραβάνε στριφογυρίζοντας αδιάκοπα και πάντα επιστρέφουν.

που. Στην πραγματικότητα όμως φαίνεται ότι εκπονήθηκε από διαφορετικούς μεταφραστές κατά διαστήματα μεταξύ του α' μισού του 3ου αιώνα π.Χ. και των αρχών της χριστιανικής περιόδου.

² Υιός του Δαυίδ είναι ο Σολομών (993-953 π.Χ.), βασιλιάς του Ισραήλ και θεμελιωτής του Ναού. Η απόδοση του έργου στον σοφό βασιλιά έχει στόχο να προσδώσει κύρος στις ιδέες που αναπτύσσονται.

³ Δια της επανάληψης σε γενική πληθυντικό της λέξεως ματαιότης (ματαιότης ματαιότητων) εκφράζεται ο υπερθετικός βαθμός, για τον οποίο η εβραϊκή γλώσσα δεν διαθέτει μορφολεκτικό τύπο. (Πβ. Ασμα Ασμάτων, βασιλείς βασιλέων κτλ.).

- 7 πάντες οἱ χεῖμαρροι πορεύονται εἰς τὴν θάλασσαν,
καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔσται ἐμπιπλαμένη·
εἰς τόπον, οὐ οἱ χεῖμαρροι πορεύονται,
ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσιν τοῦ πορευθῆναι.
- 8 πάντες οἱ λόγοι ἔγκοποι·
οὐ δυνήσεται ἀνὴρ τοῦ λαλεῖν,
καὶ οὐκ ἐμπλησθήσεται ὀφθαλμός τοῦ ὁρᾶν,
καὶ οὐ πληρωθήσεται οὐς ἀπὸ ἀκροάσεως.
- 9 τί τὸ γεγονός, αὐτὸ τὸ γενησόμενον·
καὶ τί τὸ πεποιημένον, αὐτὸ τὸ ποιηθισόμενον·
καὶ οὐκ ἔστιν πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον.
- 10 ὃς λαλήσει καὶ ἐρεῖ Ἰδὲ τοῦτο καινόν ἐστιν,
ἤδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσιν
τοῖς γενομένοις ἀπὸ ἔμπροσθεν ἡμῶν.
- 11 οὐκ ἔστιν μνήμη τοῖς πρώτοις,
καὶ γε τοῖς ἐσχάτοις γενομένοις
οὐκ ἔσται αὐτοῖς μνήμη
μετὰ τῶν γενησομένων εἰς τὴν ἐσχάτην.
- 12 ἐγὼ Ἐκκλησιαστής ἐγενόμην
βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ·
- 13 καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐκζητῆσαι
καὶ τοῦ κατασκεύασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ περὶ πάντων
τῶν γινομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν·
ὅτι περισπασμὸν ποιηρὸν
ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τοῦ ἀνθρώπου
τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ.
- 14 εἶδον οὖν πάντα τὰ ποιήματα
τὰ πεποιημένα ὑπὸ τὸν ἥλιον,
καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος.
- 15 διεστραμμένον οὐ δυνήσεται τοῦ ἐπικοσμηθῆναι,
καὶ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι.
- 16 ἐλάλησα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου τῷ λέγειν
ἐγὼ ἰδοὺ ἐμεγαλύνθην

- 7 Όλα τα ποτάμια χύνονται στη θάλασσα, όμως η θάλασσα δεν πλημμυρίζει. Στον τόπο όπου ξεκίνησαν, εκεί γυρίζουν πάλι.⁴
- 8 Τα πάντα χρειάζονται μόχθο πολύ. Κι ο άνθρωπος δεν βρίσκει τρόπο να τα περιγράψει. Τα μάτια του δεν χορταίνουν να βλέπουν και τ' αυτιά του δεν χορταίνουν να ακούν.
- 9 Ό,τι υπήρξε θα ξαναυπάρξει, κι ό,τι έγινε θα γίνει κάποτε ξανά. Τίποτα δεν είναι καινούριο πάνω σ' αυτή τη γη.
- 10 Όποιος θα μιλήσει και θα πει Δες κάτι καινούριο, θα λάβει την απάντηση πως αυτό υπήρξε εδώ και αιώνες πριν από μας.
- 11 Τα περασμένα κανείς δεν τα θυμάται. Και όσα θα συμβούν, θα σβήσουν απ' τη μνήμη των ανθρώπων, που θά 'ρθουν ύστερ' από μας.
- 12 Εγώ ο Εκκλησιαστής⁵ υπήρξα βασιλιάς του Ισραήλ στην Ιερουσαλήμ.
- 13 Έβαλα, λοιπόν, σκοπό να ερευνήσω σε βάθος και να κατανοήσω με τη σοφία που διέθετα όλα όσα συμβαίνουν κάτω απ' τον ήλιο και το συμπέρασμα είναι πως ο Θεός έβαλε τους ανθρώπους να μοχθούν και να βασανίζονται ματαίως.
- 14 Τα είδα όλα όσα διαδραματίζονται κάτω απ' τον ήλιο και διαπίστωσα πως όλα ήταν μάταια κι εφήμερα.
- 15 Ό,τι στράβωσε δεν γίνεται να ισιώσει κι ό,τι λείπει δεν μπορεί να μετρηθεί.
- 16 Σκέφτηκα, λοιπόν, πως έγινα μέγας και τρανός, πως γνώρισα δόξες

⁴ Εννοείται η εξάτμιση του νερού μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η ανασκύλωση. Η έννοια του κύκλου των φυσικών φαινομένων υπάρχει και στους στ. 5-6 (ήλιος, άνεμοι) και έχει στόχο να εξειδικεύσει το περιεχόμενο του στ. 4.

⁵ Από το χωρίο αυτό (και ως το 3, 15) ο Εκκλησιαστής αρχίζει να μιλά σε πρώτο πρόσωπο.

- καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν,
οἱ ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ.
καὶ καρδιά μου εἶδεν πολλά, σοφίαν καὶ γνῶσιν.
17 καὶ ἔδωκα καρδίαν μου τοῦ γνῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν,
παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην ἔγνων,
ὅτι καὶ γε τοῦτ' ἔστιν προαίρεσις πνεύματος·
18 ὅτι ἐν πλήθει σοφίας πλήθος γνώσεως,
καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα.

Der König.

⁶ Το εβραϊκό κείμενο έχει 'θλίψεως' αντί 'γνώσεως' που έχουν οι Ο'. Στην συγκεκριμένη περίπτωση ακολουθείται στη μετάφραση το εβραϊκό κείμενο.

και συγχέντρωσα τόσες γνώσεις, που ξεπέρασα όλους όσοι έζησαν πριν από μένα στην Ιερουσαλήμ. Άρα ήταν καιρός να ερευνήσω, με όλη μου την ψυχή, την ανθρώπινη σοφία και γνώση.

- 17 Ο νους μου γνώρισε πολλά και έμαθε πολλά. Μελέτησα τη μωρία και τα λάθη των ανθρώπων, ώσπου κατάλαβα πως όλ' αυτά είν' ένα τίποτα.
- 18 Γιατί μέσα στην πολλή σοφία κρύβεται θλίψη πολλή.* Κι όποιος τις γνώσεις του πληθαίνει, τα βάσανά του μεγαλώνει.

(μετάφραση Αλέξανδρος Τσαρής)

Der Ackermann.

Αριστερά: Ο βασιλιάς.

Δεξιά: Ο γεωργός.

Ξυλογραφίες του

H. Holbein από το λαϊκό έντυπο των Εικόνων του θανάτου, 1538.

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ (Ο')

234. — 'Ασμα 'Ασμάτων' 4.2-16 6.5-7

Το 'Ασμα 'Ασμάτων (ο τίτλος ισοδυναμεί με υπερθετικό [= 'ωραιότατο άσμα']) είναι ένα λυρικό τραγούδι με διαλογική μορφή και ερωτικό περιεχόμενο: το έργο ειδικότερα περιγράφει τον πόθο δύο αποχωρισμένων εραστών και την επανένωσή τους παρά τα εμπόδια που παρεμβάλλονται. Τα πρόσωπα που λαμβάνουν τον λόγο είναι η Νύφη, ο Άντρας και ένας Χορός γυναικών, σε δύο περιπτώσεις ίσως και Χορός ανδρών. Η λογική σύνδεση και κατά συνέπεια η διάκριση των μερών του ποιήματος δεν είναι στις περισσότερες περιπτώσεις σαφής. Ορισμένοι μελετητές, προσπαθώντας να ερμηνεύσουν αυτήν ακριβώς τη χαλαρή σύνδεση του Άσματος, διτύπωσαν την υπόθεση ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για ανθολογία ερωτικών ή γαμήλιων ασμάτων χωρίς ιδιαίτερη συνοχή μεταξύ τους. Όσοι αντίθετα υπερασπίζονται την ενότητα του ποιήματος επισημαίνουν την παρουσία των ίδιων προσώπων από αρχής μέχρι τέλος του έργου, καθώς επίσης την ομοιότητα του ύφους και των εικόνων. Σε κάθε περίπτωση, είτε πρόκειται για ενιαίο ποίημα είτε για επιμέρους άσματα, οι επαναλήψεις και οι παραλλαγές πάνω σε συγκεκριμένα ερωτικά θέματα συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι το έργο παραδόθηκε προφορικά (πιθα-

- 4 2 ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδιά μου ἀγρυπνεῖ.
 φωνὴ ἀδελφίδου μου, κρούει ἐπὶ τὴν θύραν
 ἀνοιξόν μοι, ἀδελφή μου, ἡ πλησίον μου,
 περιστέρα μου, τελεία μου,
 ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐπλήσθη δρόσου
 καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκάζων νυκτός.
 3 ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐνδύσασμαι αὐτόν;
 ἐνψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς;

¹ Η αστήρικτη απόδοση του Άσματος —ήδη στον τίτλο της μετάφρασης των Ο'— στον Σολομώντα έχει στόχο να περιβάλει το έργο με το κύρος του κατεξοχὴν ποιητή και σοφοῦ βασιλιά.

² Τα στοιχεία που παρέχει το ίδιο το Άσμα για την ταυτότητα των προσώπων δεν είναι σαφή. Το πιθανότερο είναι ότι το ζεύγος των εραστών είναι ποιμένες. Η μνεία του Σολομώντος

ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη

νός απαγγελλόταν σε γαμήλιες τελετές), έως ότου κατεγράφη και απέκτησε την τελική του μορφή κατά πάσα πιθανότητα μεταξύ 450-400 π.Χ. (για την χρονολόγηση της μετάφρασης των Ο' βλ. το σχόλ. 1 στο προηγούμενο Κείμενο του Εκκλησιαστή). Αν και το περιεχόμενο του Άσματος είναι αναμφισβήτητα ερωτικό, ενσωματώθηκε στον εβραϊκό και στον χριστιανικό κανόνα, επειδή ερμηνεύτηκε αλληγορικά: οι Εβραίοι είδαν στο Άσμα μια παράσταση της σχέσης του Γιαχβέ, δηλαδή του Θεού, προς τον περιούσιο λαό του Ισραήλ, ενώ οι χριστιανοί τη σχέση του Χριστού προς την Εκκλησία.

Στο πρώτο από τα ανθολογούμενα αποσπάσματα η Νύφη ακούει τη νύχτα τον αγαπημένο της να χτυπάει την πόρτα. Γεμάτη κόθο σηκώνεται να του ανοίξει, αλλά ο αγαπημένος της έχει φύγει. Τον αναζητεί μάταια σ' ολόκληρη την Ιερουσαλήμ, οι φίλακες την χτυπούν και την εμπαίζουν. Ακολουθεί ο 'έπαινος' του Άντρα από τη Νύφη (είχε προηγηθεί ο 'έπαινος' της Νύφης από τον Άντρα στο τρίτο Τραγούδι). Στο δεύτερο απόσπασμα η ένωση έχει πραγματοποιηθεί και οι δύο εραστές ανταλλάσσουν λόγια αγάπης.

Τραγούδι Δ'

Η ΝΥΦΗ²

- 4 2 Εγώ κοιμούμαι κι η καρδιά μου ξαγρυπνά,
Φωνή του αγαπημένου' χτυπά την πόρτα.
—«άνοιξε, αδερφή μου, ταίρι μου,
περιστέρα μου, πανέμνοστή μου,
'τι το κεφάλι μου το νότισε η δροσιά
και τους βοστρύχους μου τ' αγιάζει της νυχτός».
- 3 —«Γδύθηκα το χιτώνα μου, πώς να τον φορέσω;
Ενύφα τα πόδια μου, πώς να τα λερώσω;»

(3, 7-15) καθώς επίσης ο χαρακτηρισμός του Άντρα από τη Νύφη ως βασιλιά στην αρχή ήδη του έργου ώθησαν πολλούς μελετητές στην ταύτιση του Άντρα με το βασιλιά Σολομώντα —ταύτιση που αποδυναμώνεται ωστόσο αν λάβει κανείς υπόψη του τα γαμήλια έθιμα των λαών της περιοχής (ο νομφίος και η νύμφη επί παραδείγματι χαρακτηρίζονται βασιλιάς και βασίλισσα). Κατά άλλους ερευνητές ο Σολομών έχει το ρόλο του ερωτικού αντιπάλου.

- 4 ἀδελφιδός μου ἀπέστειλεν χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς,
καὶ ἡ κοιλία μου ἐθροήθη ἐπ' αὐτόν.
- 5 ἀνέστην ἐγὼ ἀνοῖξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου,
χεῖρές μου ἔσταξαν σμύρναν,
δάκτυλοί μου σμύρναν πλήρη
ἐπὶ χεῖρας τοῦ κλείθρου.
- 6 ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου,
ἀδελφιδός μου παρήλθεν·
ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ·
ἐζήτησα αὐτὸν καὶ οὐχ εὔρον αὐτόν,
ἐκάλεσα αὐτὸν καὶ οὐχ ὑπήκουσέν μου.
- 7 εὔροσάν με οἱ φύλακες οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει,
ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με·
ἦσαν τὸ θέριστρόν μου ἀπ' ἐμοῦ φύλακες τῶν τειχέων.
- 8 ὤρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ,
ἐν ταῖς δυνάμεσιν καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσιν τοῦ ἀγροῦ,
εἰάν εὔρητε τὸν ἀδελφιδόν μου, τί ἀπαγγέλιτε αὐτῷ;
ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.
- 9 τί ἀδελφιδός σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν;
τί ἀδελφιδός σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ὅτι οὕτως ὤρκισας ἡμᾶς;
- 10 ἀδελφιδός μου λευκὸς καὶ πυρρὸς,
ἐκλελοχισμένος ἀπὸ μυριάδων.
- 11 κεφαλὴ αὐτοῦ χρυσίον καὶ φάξ,
βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται, μέλαινες ὡς κόραξ.
- 12 ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς περιστεραι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων
λελουσμένοι ἐν γάλακτι,
καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα.

³ «Το κείμενο εννοεῖ μίαν αρκετὰ μεγάλη τρύπα της πόρτας ὅτε περνοῦσαν ἓνα πρωτόγονο, ἐρίλινο υποθέτω, κλειδί για να σπρώξουν το σῆρτη. Στην Κύπρο θα τό 'λεγαν "ανοιχτάρι"» (Γ. Σεφέρης).

⁴ Ο 'ἐπαινος' τῆς Νύφης για τον Άντρα έχει κοινὰ στοιχεία με τις ελληνοιστικές εκφράσεις κάλλους αφού ἡ περιγραφή γίνεται ἀπὸ πάνω πρὸς τα κάτω, δεν ὑπάρχει ὅμως ἡ τόσο χαρακτηριστικὴ για τα ελληνοιστικά κείμενα επίδραση τῆς ρητορικῆς οὔτε στη γλώσσα οὔτε στη θεματικὴ (ἰσχυρὰ ρητορικῶν τόπων ἀναχθεύονται στον 'ἐπαινο' τῆς Νύφης ἀπὸ τον Χορό [5, 2-3]). Οἱ εἰκόνες που ἐπιλέγονται για να περιγραφοῦν τα ἐπιμέρους χαρακτηριστικὰ του σύ-

- 4 Έσυρε το χέρι του ο αγαπημένος στις κλειδωνιάς το μ' τι³
και θροήθηκαν τα σπλάχνα μου γι' αυτόν.
- 5 Σηκώθηκα ν' ανοίξω στον αγαπημένο μου·
έσταξε σμύρνα από τα χέρια μου,
τα δάχτυλά μου γέμισαν σμύρνα
σαν άγγιξα το μάνταλο της κλειδωνιάς.
- 6 Άνοιξα στον αγαπημένο μου·
ο αγαπημένος είχε περάσει·
βγήκε η ψυχή μου ακολουθώντας τον·
τονε ζήτησα και δεν τον βρήκα,
τονε φώναξα, δε μ' άκουσε.
- 7 Μ' ήβραν οι φύλακες
που τριγυρνούν στην πολιτεία,
με χτύπησαν, με πλήγωσαν,
πήραν τη μαντίλα μου από πάνω μου
αυτοί που φυλάγουν τα τείχη.
- 8 Σας εξορκίζω, θυγατέρες της Ιερουσαλήμ,
στις δύνάμες και στις ορμές του αγρού
α βρείτε τον αγαπημένο μου τι θα του πείτε;
Πως είμαι λαβωμένη της αγάπης.

Ο ΧΟΡΟΣ

- 9 Μα τι έχει ο αγαπημένος σου, πάνω απ' τους άλλους,
συ πεντάμορφη;
Μα τι έχει ο αγαπημένος σου πάνω απ' τους άλλους
για να μας εξορκίζεις τόσο;

Η ΝΥΦΗ

- 10 Ο αγαπημένος μου λάμπει και ροδίζει,⁴
διαλεχτός στους μύριους·
- 11 το κεφάλι του είναι λαγαρό χρυσάφι
βάγια οι βόστρυχοί του
μαύροι σαν κοράκι.
- 12 Τα μάτια του είναι περιστέρια
στα νερά στ' αυλάκια,
λούζονται στο γάλα
κάθονται στις γούρνες.

ματος του Άντρα αντλούνται από τη φύση και είναι ιδιαίτερα αισθησιακές —στοιχείο που συνδέει το Άσμα με την ερωτική ποίηση των αρχαίων Αιγυπτίων και την λαϊκή ποίηση γενικότερα.

- 13 *σιαγόνες αὐτοῦ ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος φύουσαι μυρεψικά,
χειλὴ αὐτοῦ κρίνα στάζοντα σμύρναν πλήρη.*
- 14 *χεῖρες αὐτοῦ τορευταὶ χρυσαὶ πεπληρωμέναι θαρσεῖς.
κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου.*
- 15 *κινήμαι αὐτοῦ στύλοι μαρμάρινοι
τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσαῖς·
εἶδος αὐτοῦ ὡς Λίβανος, ἐκλεκτὸς ὡς κέδροι.*
- 16 *φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμοὶ καὶ ὄλος ἐπιθυμία.
οὗτος ἀδελφιδός μου
καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ.*

- 6 5 *τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκαθισμένη,
ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδὸν αὐτῆς;
ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε·
ἐκεῖ ὠδύνησέν σε ἡ μήτηρ σου,
ἐκεῖ ὠδύνησέν σε ἡ τεκοῦσά σου.*
- 6 *θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου,
ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου·
ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη,
σκληρὸς ὡς ᾄδης ζήλος·
περίπτερα αὐτῆς περίπτερα πυρός, φλόγες αὐτῆς·*
- 7 *ἵδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην,
καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.*

⁵ Ορισμένοι εκδότες αποδίδουν ολόκληρο το ανθολογούμενο απόσπασμα —εκτός των αρχικών δύο στίχων του Χορού— στη Νύμφη.

- 13 Τα μάγουλά του είναι βραχιές μυριστικά
θήκες αρωμάτων·
τα χείλια του είναι κρίνα
και σταλάζουν σμύρνα·
- 14 τα χέρια του είναι μάλαμα βραχιόλια
χρυσόλιθους γεμάτα·
είναι φίλντισι η κοιλιά του
με ψηφιά ζαφείρια·
- 15 τα πόδια του είναι μάρμαρο κολόνες
με χρυσά θεμέλια.
Η όψη του είναι σαν το Λίβανο,
διαλεχτή σαν το κέδρο·
- 16 τα λόγια του είναι γλυκασμός
κι ολόκληρος είναι επιθυμία.
Αυτός είναι ο αγαπημένος μου
κι αυτός το ταίρι μου,
θυγατέρες της Ιερουσαλήμ.

Τραγούδι ζ'

Ο ΧΟΡΟΣ

- 6 5 Ποια είναι τούτη που ανεβαίνει λευκανθισμένη
ακουμπώντας στον αγαπημένο της;

Ο ΑΝΤΡΑΣ⁵

Κάτω απ' τη μηλιά σε ξύπνησα
εκεί που η μάνα σου σε γέννησε,
εκεί που πόνεσε και σε γέννησε.

Η ΝΥΦΗ

- 6 Βάλε με σφραγίδα στην καρδιά σου,
ωσάν σφραγίδα στο μπράτσο σου·
είναι δυνατή η αγάπη σαν το θάνατο
και σκληρός ο πόθος σαν τον άδη·
οι σπίθες της είναι σπίθες της φωτιάς,
φλόγα του Θεού.
- 7 Νερά ποτάμια δεν μπορούν
να σβήσουν την αγάπη.

(μετάφραση Γιώργος Σεφέρης)

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

(1ος αι. μ.Χ.)

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ

235. – Πρὸς Κορινθίους Α' 13

Ο Παῦλος συνέταξε την πρώτη προς Κορινθίους επιστολή μεταξύ των ετών 53-55 μ.Χ., ενώ βρισκόταν στην Έφεσο, επιδιώκοντας να συμβάλει στην αντιμετώπιση προβλημάτων που είχαν ανακύψει στην εκκλησία της Κορίνθου (κεφ. 1-6), αλλά και για να απαντήσει σε ερωτήματα που του είχαν απευθύνει οι Κορίνθοι με επιστολή τους (κεφ. 7-15.) Ως προς την μορφή ακολουθεί τους κανόνες της ελληνικής επιστολογραφίας, έχει όμως επίσης δεχτεί την επίδραση των διατριβών (έργων που αποτύπωναν σε γραπτή μορφή το περιεχόμενο προφορικών ρητορικών επιδείξεων και έφεραν την σφραγίδα της κινικής-στοιικής φιλοσοφίας).

Το απόσπασμα που παρατίθεται δεν αποτελεί, όπως ίσως εκ πρώτης όψεως φαίνεται, 'έπαινο' της αγάπης. Κατανοείται ορθότερα, αν ενταχθεί στα συμφραζόμενα των κεφ. 12-14, όπου ο απόστολος φέρει τους Κορινθίους για τις έριδες που προκλήθηκαν στην εκ-

εάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἡχὼν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. 2 καὶ εἰάν τις προφητεῖαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν καὶ εἰάν τις πᾶσαν τὴν πίστιν ὥστε ὅρη μεθιστάναι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι. 3 κἂν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ εἰάν τις παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

4 ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, [ἡ ἀγάπη] οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, 5 οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροφύνεται, οὐ λογιζεται τὸ κακόν, 6 οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαί-

¹ Εἰδῶ (ὅπως καὶ στο κεφ. 8), ο Παῦλος αναφέρεται στο χάρισμα τῆς γλωσσολαλίας. Το φαινόμενο τῆς ἐπικοινωνίας με τὸ Θεό δια τῆς ἐκφορᾶς ἀκατάληπτων λέξεων καὶ φράσεων σε κατάσταση ἐκστασης ἦταν συνήθης πρακτικὴ στὶς λατρευτικὲς συνάξεις τῶν χριστιανῶν. Ἡ κριτικὴ κατὰ τῆς γλωσσολαλίας ποὺ ἀναπτύσσει ὁ Παῦλος στο κεφ. 14 —ἀφορμώμενος ἀπὸ πληροφορίες ποὺ εἶχε ὅτι στὴν Κόρινθο υπερεκτιμοῦσαν τὴν γλωσσολαλίαν ἐναντὶ τῶν υπολοίπων χαρισμάτων— ἀφορὰ στὸν ἐξατομηκευμένο χαρακτήρα τῆς ἐμπειρίας τοῦ γλωσσολαλοῦντος, ἀφοῦ οἱ παρευρισκόμενοι δὲν κατανοοῦσαν τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς ιδιόρρυθ-

δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι

κλησία της Κορίνθου με αφορμή το πρόβλημα των λεγομένων χαρισμάτων (ο όρος δηλώνει τις ιδιαίτερες πνευματικές ικανότητες, π.χ της προφητείας, της θεραπείας ασθενειών κτλ., τις οποίες επαίρονταν ότι διέθεταν πολλά μέλη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων.) Στην ανθολογούμενη ενότητα διακρίνονται δύο μέρη: στο πρώτο (1-7) διακηρύσσεται κατ' αρχήν η ανωτερότητα της αγάπης έναντι των χαρισμάτων της γλωσσολαλίας και της προφητείας (1-3) και εν συνεχεία περιγράφονται χαρακτηριστικές ιδιότητες της αγάπης (4-7). Στο δεύτερο μέρος (8-13) ο Παύλος τονίζει τον εφήμερο χαρακτήρα των χαρισμάτων και την κατάργησή τους με την έλευση της μέλλουσας βασιλείας του Χριστού, ενώ παράλληλα επισημαίνει τον «νηπιακό», ατελή χαρακτήρα της γνώσης που αποκτάται μέσω αυτών. Στο τέλος παραμένει μόνο η αγάπη, γιατί αποτελεί το κατεξοχήν γνώρισμα του Θεού και αποκαλύπτεται το αιώνιο μέσα στο χρόνο.

Εάν τις γλώσσες των ανθρώπων¹ μιλώ και των αγγέλων, αλλά δεν έχω αγάπη, έγινα χαλκός που ηχεί² ή κύμβαλο που αλαλάζει. 2 Και αν έχω το χάρισμα της προφητείας³ και κατέχω όλα τα μυστήρια και όλη τη γνώση, κι αν έχω όλη την πίστη, ώστε και όρη να μετακινώ, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα. 3 Και αν μοιράσω στους φτωχούς όλα μου τα υπάρχοντα, και αν παραδώσω στη φωτιά το σώμα μου για να καεί, αλλά δεν έχω αγάπη, ποιο το όφελος;

4 Η αγάπη μακροθυμεί, είναι γεμάτη καλοσύνη· η αγάπη δεν είναι ζηλότυπη, δεν μεγαλουργεί, ούτε επιάρεται, 5 δεν ασχημονεί, δεν είναι εγωιστική, δεν είναι ευερέθιστη, δεν θυμάται το κακό, 6 δεν χαίρεται με την αδι-

μης επικοινωνίας με το θείο. Ο Παύλος θεωρούσε σημαντικότερο χάρισμα την προφητεία διότι απευθυνόταν σε όλους τους παρόντες στη σύναξη και αποσκοπούσε στη διδασχή.

² «Χαλκός ηχών»: ήχος χάλκινου οργάνου, «Κύμβαλο αλαλάζον»: ήχος κυμβάλου που ηχεί μονότονα και δυνατά. Και οι δύο εκφράσεις μαζί δηλώνουν ήχους άνευ νοήματος.

³ Δεν γνωρίζουμε λεπτομέρειες για τη δραστηριότητα των προφητών της αρχαίας εκκλησίας. Κατά πάσα πιθανότητα ερμήνευαν περικυπές από τις Γραφές στις συνάξεις των πιστών και οι προφητείες τους αναφέρονταν στην έλευση της μέλλουσας βασιλείας του Θεού.

ρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· 7 πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

8 ἡ ἀγάπη οὐδέποτε πίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνώσεις, καταργηθήσεται. 9 ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· 10 ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. 11 ὅτε ἤμην νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος, ἐφρόνουν ὡς νήπιος, ἐλογιζόμην ὡς νήπιος· ὅτε γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. 12 βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. 13 νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μέζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

⁴ Στο εδάφιο αυτό οι λέξεις νήπιος και ἀνὴρ δηλώνουν περιόδους της ιστορίας, όπως την αντιλαμβάνεται η χριστιανική κοσμοαντίληψη. Η «νηπιακή» περίοδος της ανθρωπότητας ταυτίζεται με την πριν από την ἐλευση του Χριστοῦ εποχή και χαρακτηρίζεται από την αποσπασματική και ατελή ανθρώπινη γνώση («γιατί γνωρίζουμε σπαράγματα μόνο της ἀλήτειας», «βλέπουμε αμυδρά σαν μέσα σε καθρέφτη»). Η «ανδρική» περίοδος ταυτίζεται

κία, μετέχει όμως στη χαρά για το ορθό· 7 όλα τα ανέχεται, όλα τα πιστεύει, για όλα ελπίζει, όλα τα υπομένει.

8 Η αγάπη ποτέ δεν θα πάψει να υπάρχει. Τα λόγια των προφητών κάποτε θα στερέφουν, οι γλώσσες θα σιγήσουν· η γνώση θα καταργηθεί. 9 Γιατί γνωρίζουμε σπαράγματα μόνο της αλήθειας, και οι προφητείες μας είναι ατελείς. 10 Όταν όμως έλθει το τέλειο, το μερικό θα παύσει να υπάρχει. 11 Όταν ήμουν μικρό παιδί, μιλούσα σαν μικρό παιδί, σκεπτόμουν σαν μικρό παιδί, συλλογιζόμουν σαν μικρό παιδί. Όταν έγινα άντρας, καταργήσα τους τρόπους του νηπίου. 12 Γιατί τώρα βλέπουμε αμυδρά σαν μέσα σε καθρέφτη· τότε όμως θα βλέπουμε πρόσωπο με πρόσωπο. Τώρα η γνώση μου είναι μερική, τότε όμως θα έχω πλήρη γνώση, όπως και ο Θεός ήδη στην εντέλεια με γνωρίζει. 13 Στο τέλος μένουν αυτά τα τρία: η πίστη, η ελπίδα, η αγάπη· και από αυτά το μέγιστο η αγάπη.

(μετάφραση Γιώτα Κριτσέλη)

με την εποχή που εγκαينيάζει η ενανθρώπιση του Χριστού, η οποία ολοκληρώνεται με τη Δευτέρα Παρουσία και την έλευση της μέλλουσας βασιλείας του Θεού και χαρακτηρίζεται από την πλήρη γνώση («θα βλέπουμε πρόσωπο με πρόσωπο», «θα έχω πλήρη γνώση, όπως και ο Θεός ήδη στην εντέλεια με γνωρίζει»).

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

236. — Κατὰ Λουκᾶν 5, 1–11 12, 13–34

Τα Εὐαγγέλια, των οποίων η συγγραφή τοποθετείται μετά το 70 μ.Χ., είναι το πρώτο αμιγῶς χριστιανικό γραμματειακό είδος (η Επιστολή και η Αποκάλυψη ήταν δάνεια από την ελληνική και από την ιουδαϊκή γραμματεία αντιστοίχως). Στην ορολογία της εκκλησίας των πρώτων χριστιανικών χρόνων η ελληνική λέξη εὐαγγέλιον απέκτησε το ειδικό περιεχόμενο της κατ' ἐξοχὴν χαρμόσυνης αγγελίας, δηλ. της λύτρωσης που προσφέρει στους ανθρώπους η σταυρική θυσία και η Ανάσταση του Χριστού. Στη συνέχεια η λέξη χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τα βιβλία εκείνα της Καινῆς Διαθήκης, που είχαν ως αντικείμενο την εξιστόρηση του βίου του Χριστού. Τα εὐαγγέλια παρουσιάζουν ομοιότητες με το λογοτεχνικό είδος του αρχαίου βίου, αλλά και σημαντικές διαφορές: δεν αποτελούν συνεχή και πλήρη βιογραφία του Ιησού, αλλά αποσπασματική έκθεση σημαντικών γεγονότων της ζωῆς του, ενώ η αιτιακή σύνδεση έχει υποκατασταθεί από μια χαλαρή παρατακτική άρθρωση με συνδέσμους και χρονικά επιρρήματα. Παρά την αποσπασματικότητα ωστόσο της αφήγησης διακρίνει κανείς μια βαθύτερη συνοχή, που εντοπίζεται στο γεγονός ότι σε σημαντικούς σταθμούς της ζωῆς του Χριστού εκπληρώνονται οι προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης για την ἐλευση του Μεσσία. Η γλώσσα τους είναι η Κοινή της εποχῆς και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη εκφραστικότητα.

Το τρίτο εὐαγγέλιο (η χρονολογική σειρά είναι: Κατὰ Μάρκον, Κατὰ Ματθαῖον, Κατὰ Λουκᾶν, Κατὰ Ἰωάννην) αποδίδεται από ορισμένους μελετητές στον Λουκά, ακόλουθο

(α)

ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ καὶ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ αὐτὸς ἦν ἐστὼς παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ 2 καὶ εἶδεν δύο πλοῖα ἐστῶτα παρὰ τὴν λίμνην· οἱ δὲ ἄλμεις ἀπ' αὐτῶν ἀποβάντες ἐπλυνον τὰ δίκτυα. 3 ἐμβὰς δὲ εἰς ἐν τῶν πλοίων, ὃ ἦν Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· καθίσας δὲ ἐκ τοῦ πλοίου ἐδίδασκεν τοὺς ὄχλους.

4 ὥς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπεν πρὸς τὸν Σίμονα· ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγρην. 5 καὶ ἀποκριθεὶς Σί-

Κατά Λουκάν

του Παύλου, ενώ από άλλους σε ένα λόγιο χριστιανό, πρῶην εθνικό. Το Κατά Λουκάν διακρίνεται από τα υπόλοιπα ευαγγέλια όχι μόνο για την επιμελημένη του γλώσσα αλλά και για την προσπάθειά του να καταγράψει τα γεγονότα —όπως ρητά δηλώνεται στο προοίμιο— με πληρότητα, ακρίβεια και με τη χρονολογική τους σειρά. Χαρακτηριστική είναι επίσης η μετριοπαθής του στάση απέναντι στις ρωμαϊκές αρχές και το έκδηλο ενδιαφέρον του για ζητήματα της κοινωνίας.

Η πρώτη περικοπή που ανθολογείται συνδυάζει δύο θέματα: την κλήση των τεσσάρων αποστόλων από τον Ιησού, που αποτελεί τον ιστορικό πυρήνα της διήγησης και απαντά ήδη στα ευαγγέλια του Μάρκου και του Ματθαίου, και τη 'θαυμαστή αλιεία', που αποτελεί προσθήκη του Λουκά.

Στη δεύτερη περικοπή διακρίνονται δύο μέρη: στο τμήμα 13-21 μια αποφθεγματική φράση περί πλεονεξίας εξηγείται με την παραβολή του άφρονος πλουσίου που ακολουθεί το περιεχόμενο των εδαφίων 22-24 απαντά και στον Ματθαίο, χωρίς όμως την παραβολή που προηγείται στο κείμενο του Λουκά. Η κεντρική ιδέα που συνέχει το θαυμάσιο αυτό απόσπασμα είναι ότι οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να μεριμνούν για τα υλικά αγαθά, αφού ο ουράνιος Πατέρας θα φροντίσει γι' αυτά, όπως φροντίζει «για τα κρίνα και τα πετεινά του ουρανού».

(α)

Αλιείς ανθρώπων

Μια μέρα, καθώς ο λαός ήταν γύρω του πυκνός και άκουγαν τον λόγο του Θεού, και αυτός στεκόταν στην όχθη της λίμνης Γεννησαρέτ,¹ 2 είδε δύο βάρκες στην ακρολιμνιά. Οι φαράδες είχαν βγει από τις βάρκες τους. 3 Μπήκε σε μια από τις βάρκες, που ήταν του Σίμωνος, και του είπε ν' ανοιχτεί λίγο από την στεριά. Και κάθισε, κι από την βάρκα δίδασκε τον λαό.

4 Όταν έπαψε να μιλάει, είπε στον Σίμωνα. Πήγαινε στα βαθιά νερά και ρίξτε τα δίκτυα σας για να πιάσετε ψάρια. 5 Και ο Σίμων του αποκρίθηκε·

¹ Μεγάλη λίμνη κατά μήκος του ρου του Ιορδάνη ποταμού στη Γαλιλαία.

μων εἶπεν· ἐπιστάτα, δι' ὅλης νυκτὸς κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὰ δίκτυα. 6 καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ, διερρήσασετο δὲ τὰ δίκτυα αὐτῶν. 7 καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις ἐν τῷ ἐτέρῳ πλοίῳ τοῦ ἐλθόντος συλλαβέσθαι αὐτοῖς· καὶ ἦλθον καὶ ἐπλησαν ἀμφοτέρω τὰ πλοῖα ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά. 8 ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος προσέπεσεν τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ λέγων· ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι, κύριε. 9 θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων ὧν συνέλαβον. 10 ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ Σίμωνι, καὶ εἶπεν πρὸς τὸν Σίμονα ὁ Ἰησοῦς· μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. 11 καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν ἀφέντες πάντα ἠκολούθησαν αὐτῷ.

(β)

13 εἶπεν δὲ τις ἐκ τοῦ ὄχλου αὐτῷ· διδάσκαλε, εἰπέ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν. 14 ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· ἄνθρωπε, τίς με κατέστησεν κριτὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς; 15 εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοῦς· ὁράτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ πάσης πλεονεξίας, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστίν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ.

16 εἶπεν δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς λέγων· ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα. 17 καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ λέγων· τί ποιήσω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρποὺς μου; 18 καὶ εἶπεν· τοῦτο ποιήσω, καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μείζονας οἰκοδομήσω καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὸν σίτον καὶ τὰ ἀγαθὰ μου. 19 καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου· ψυχή, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου. 20 εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ θεός· ἄφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίν ἐσται; 21 οὕτως ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ καὶ μὴ εἰς θεὸν πλουτῶν.

* Ματθ. 6.26.

Δάσκαλε, όλη νύχτα κοπιάσαμε σκληρά και δεν πιάσαμε τίποτε, αλλά επειδή μου το λες θα ρίξω τα δίχτυα. 6 Και τα έριξαν κι έπιασαν πάρα πολλά ψάρια, τόσα που σχίζονταν τα δίχτυα τους. 7 Τότε φώναξαν τους συντρόφους της άλλης βάρκας να έρθουν να τους βοηθήσουν. Και πήγαν και γέμισαν και τις δύο βάρκες τόσο που σχεδόν βούλιαζαν. 8 Όταν ο Σίμων Πέτρος το είδε, έπεσε στα γόνατα μπροστά στον Ιησού και είπε· Πήγαινε από κοντά μου, Κύριε, γιατί είμαι άνθρωπος αμαρτωλός. 9 Ήταν κατάπληκτος, καθώς και όλοι όσοι ήσαν μαζί του, από το πλήθος τα ψάρια που είχαν πιάσει. 10 Κατάπληκτοι ήσαν κι ο Ιάκωβος κι ο Ιωάννης, γιοι του Ζεβεδαίου,² που ήσαν σύντροφοι του Σίμωνος. Και ο Ιησούς είπε στον Σίμονα· Μη φοβάσαι· Από τώρα κι ύστερα ανθρώπους θ' αγγρεύεις. 11 Τράβηξαν τις βάρκες τους στην στεριά, τα άφησαν όλα και τον ακολούθησαν.³

(β)

ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ*

13 Και κάποιος από το πλήθος είπε· Δάσκαλε, πες στον αδελφό μου να μοιράσει μαζί μου την κληρονομιά. 14 Κι εκείνος του είπε· Άνθρωπε, ποιος με όρισε κριτή ή μοιραστή μεταξύ σας; 15 Και είπε σ' όλους· Κοιτάξτε και φυλάγστε από κάθε πλεονεξία, γιατί η ζωή του ανθρώπου δεν είναι στα περίσσεια υπάρχοντά του.

16 Και τους ιστόρησε μια παραβολή κι είπε· Κάποιος πλούσιος είχε γη που έδωσε μεγάλη σοδειά. 17 και διαλογιζόταν κι έλεγε μέσα του· Τι θα κάνω, αφού δεν έχω πού να συνάξω τα γεννήματά μου; 18 Αυτό θα κάνω· θα ρίξω τις αποθήκες μου και θα χτίσω άλλες πιο μεγάλες και θα συνάξω εκεί όλο το σιτάρι και τ' αγαθά μου. 19 Και θα πω στην ψυχή μου· Ψυχή μου, έχεις πολλά αγαθά αποθηκευμένα, αρκετά για πολλά χρόνια, ξεκουράσου, φάγε, πιες και διασκέδαζε. 20 Και του είπε ο Θεός· Άμυαλε, απόψε θα σου ζητήσουν την ψυχή σου. Αυτά που συγκεντρώσες σε ποιους θα πάνε; 21 Έτσι είναι για όποιον θησαυρίζει για τον εαυτό του και δεν φροντίζει να γίνει πλούσιος ενώπιον του Θεού.

² Γνωστός μόνο ως πατέρας του Ιωάννη και του Ιάκωβου.

³ Και η κλήση των προφητών της Παλαιάς Διαθήκης συνδέεται με την εγκατάλειψη των πάσης φύσεως καθημερινών δραστηριοτήτων.

22 εἶπεν δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς [αὐτοῦ]· διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν· μὴ με-
 ριμνάτε τῇ ψυχῇ τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι τί ἐνδύσησθε. 23 ἡ γὰρ
 ψυχὴ πλεῖον ἐστὶν τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. 24 κατα-
 νοήσατε τοὺς κόρακας ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν, οἷς οὐκ ἔστιν
 ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη, καὶ ὁ θεὸς τρέφει αὐτούς· πόσω μᾶλλον ὑμεῖς
 διαφέρετε τῶν πετεινῶν. 25 τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται ἐπὶ τὴν
 ἡλικίαν αὐτοῦ προσθεῖναι πῆχυν; 26 εἰ οὖν οὐδὲ ἐλάχιστον δύνασθε, τί
 περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶτε; 27 κατανοήσατε τὰ κρίνα πῶς αὐξάνει· οὐ
 κοπιᾷ οὐδὲ ἰνῆθαι· λέγω δὲ ὑμῖν, οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ
 περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων. 28 εἰ δὲ ἐν ἁγρῷ τὸν χόρτον ὄντα σήμερον
 καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέζει, πόσω
 μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι. 29 καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε καὶ τί
 πίνητε καὶ μὴ μετεωρίζεσθε· 30 ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου
 ἐπιζητοῦσιν, ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅ τι χρήζετε τούτων. 31 πλὴν ζη-
 τεῖτε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν. 32 μὴ φο-
 βοῦ, τὸ μικρὸν ποιμνιον, ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν
 βασιλείαν.

33 πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν καὶ δότε ἐλεημοσύνην· ποιήσατε
 ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτῃς οὐκ ἐγγίζει οὐδὲ σὴς διαφθείρει· 34 ὅπου γάρ
 ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδιά ὑμῶν ἔσται.

22 Κι εἶπε στους μαθητές του· Γι' αὐτό σας λέω, μὴν ανησυχεῖτε γιὰ τὴν ζωὴ σας, τι θὰ φάτε, οὔτε γιὰ τὸ σῶμα σας, τι θὰ φορέσετε. 23 Ἡ ψυχὴ εἶναι περισσότερὸ ἀπὸ τὴν τροφή καὶ τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ ρούχο. 24 Σκεφθεῖτε τὰ κοράκια ποὺ δὲν σπέρνουν οὔτε θερίζουν καὶ δὲν ἔχουν οὔτε κελάρι οὔτε ἀποθήκη καὶ ὁ Θεὸς τὰ τρέφει. Πόσο περισσότερὸ ἀξίζειτε εσεῖς ἀπὸ τὰ πετεινὰ; 25 Καὶ ποίος ἀπὸ σας μπορεῖ, με προσπάθεια, νὰ προσθέσει ἕναν μόνο πῆχυ στο μάκρος τῆς ζωῆς του; 26 Ἀν λοιπόν καὶ τὸ ελάχιστο δὲν μπορεῖτε νὰ κάνετε, γιατί φροντίζετε γιὰ τ' ἄλλα; 27 Σκεφθεῖτε τὰ κρίνα πῶς μεγαλώνουν. Δὲν κοπιᾶζουν, οὔτε γνέθουν. Καὶ σας τὸ λέω, οὔτε ὁ Σολομὼν σὲ ὅλη του τὴν δόξα δὲν ἦταν στολισμένος σαν ἕνα ἀπὸ τὰ κρίνα. 28 Ἀν ὁ Θεὸς στολίζει με τέτοιον τρόπο τὸ χόρτο ποὺ σήμερὰ βρίσκεται στὸν ἀγρὸ καὶ αὔριο τὸ ρίχνουν στὸ καμῖνι, πόσο μάλλον θὰ σας φροντίσει εσάς, ολιγόπιστοι; 29 Μὴν φροντίζετε καὶ σεις τι θὰ φάτε, τι θὰ πιεῖτε καὶ μὴν ταραξέστε. 30 γιατί τὰ πράγματα αὐτὰ ὅλοι οἱ ἄπιστοι τοῦ κόσμου τὰ ἀναζητοῦν. Ἀλλὰ ὁ δικὸς σας Πατέρας ξέρεῖ ὅτι τὰ ἔχετε ἀνάγκη αὐτά. 31 Ἀλλὰ νὰ ζητεῖτε τὴν βασιλεία του καὶ αὐτά θὰ σας δοθοῦν ἐπὶ πλεόν. 32 Μὴν φοβάσαι, μικρὸ μου κοπάδι, ἀφοῦ ὁ Πατέρας σας εὐδόκησε νὰ σας δώσει τὴν βασιλεία.

33 Πουλήστε τὰ υπάρχοντά σας καὶ δώστε τὰ σὲ ἐλεημοσύνη. Κάμετε γιὰ τὸν εαυτὸ σας βαλάντια ποὺ δὲν χαλοῦν καὶ θησαυρὸ ἀνεξάντλητο στους οὐρανοὺς, ὅπου οὔτε κλέφτης φτάνει οὔτε σκόρος καταστρέφει. 34 γιατί ὅπου εἶναι ὁ θησαυρός σας, ἐκεῖ θὰ εἶναι καὶ ἡ καρδιά σας.

(μετάφραση Ἄγγελος Βλάχος)

Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς. Μικρογραφία χειρογράφου, 950-960 μ.Χ. (Ἅγιον Ὑρος, Μονὴ Σταυρονικήτα.)

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

237. — Κατὰ Ἰωάννην 1, 1-18

Το Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον γράφτηκε περί τα τέλη του Ιου αἰώνα μ.Χ. στην Ἐφεσο ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννη ἢ ἀπὸ κάποιον μεταγενέστερο που ἔφερε τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ εἶχε στὴν Ἐφεσο. Τελευταῖο χρονολογικὰ μεταξὺ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, παρουσιάζει αξιοσημείωτες διαφορὰς, που ἀφοροῦν στὸν τρόπο ἐκθέσεως τοῦ βιογραφικοῦ εὐκκοῦ, στὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὅφος ἀλλὰ καὶ στὸ θεολογικὸ περιεχόμενο. Ἀρκετὰ διαφορετικὸ ἐμφανίζεται καὶ τὸ προοίμιο, τμήμα τοῦ οὐοῦ ἔχει ἀνθολογηθεῖ. Τὸ Εὐαγγέλιο δὲν ἀρχίζει με τὴ δειγνση τῆς γέννησης τοῦ Ἰησοῦ ἢ με τὴν ἀναγγελία τῆς γέννησης τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ, ἀλλὰ με ἕναν ὕμνο στὸν ὁσκαωθέντα Λόγο¹. Ορισμένα υφολογικὰ χαρακτηριστικά, ὅπως ἡ οργάνωση τοῦ λόγου σὲ μικρὲς ἐνότητες, ἡ χρῆση πολλῶν —σημαντικῶν ἀπὸ θεολογικὴ ἀποψη— λέξεων (π.χ. ὁσος, ὁσῶς καὶ ὁσῶς), ἡ κυκλικὴ ε-

ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. 2 οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. 3 πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν ὁ γέγονεν². 4 ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. 5 καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

6 ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. 7 οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ. 8 οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

9 ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. 10 ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. 11 εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. 12 ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ

¹ Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ προοίμιο τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου χαρακτηρίζει τὸν Ἰησοῦ ὡς Λόγον καὶ ὡς Ὁσῶς, ὅπως ἦταν ὁ δόκιμος ἰουδαϊκὸς ὅρος, οφείλεται στὴ συνειδητὴ ἐπιλογή ἀπὸ τὸν συγγραφεὰ ἐνὸς ὁρου, που στὴ φιλοσοφία τῆς εποχῆς —καίρως στὸς στωικὸς— δὲ-

και ο λόγος σὰρξ ἐγένετο

παναφορά ενός θέματος και η σάφειση αντιθέσεων οδήγησαν τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι ο Ιωάννης χρησιμοποιεί ως πηγή ύμνους της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας, τους οποίους προσαρμοσε στους δικούς του σκοπούς. Ο βασικός σκοπός του Ευαγγελίου είναι να διακηρύξει από το προοίμιο ήδη τη θεότητα του Χριστού: ο Ιησούς δεν είναι απλώς ο Μεσσίας με την ιουδαϊκή έννοια, αλλά ο 'σαρκωθεός Λόγος' του Θεού, ο οποίος προϋπήρχε 'στον Θεό' και ἐστάλη στους ανθρώπους προκειμένου να τους παράσχει τη δυνατότητα της σωτηρίας και της 'αιωνίου ζωής' μέσα από την πίστη. Στην διατύπωση της θεολογίας της σάρκωσης συνέβαλε και ένας ιστορικός παράγοντας, η αίρεση του Κηρίνθου, που απέρριπτε τη διδασκαλία περί ενανθρωπίσεως του Υιού του Θεού. Στο προοίμιο γίνεται επίσης λόγος για τον ρόλο του Ιωάννη του Βαπτιστή ως προδρόμου του Χριστού.

Πρώτος ήταν ο Λόγος¹ και ο Λόγος ήταν με τον Θεό και ο Λόγος ήταν Θεός. 2 Ήταν από την αρχή με τον Θεό. 3 Τα πάντα έγιναν από αυτόν και χωρίς αυτόν δεν έγινε ούτε ένα από τα όσα έχουν γίνει. 4 Αυτός ήταν ζωή και η ζωή ήταν το φως των ανθρώπων. 5 Και το φως φέγγει μέσα στο σκοτάδι και το σκοτάδι δεν το νίκησε.

6 Παρουσιάστηκε άνθρωπος σταλμένος από τον Θεό και το όνομά του ήταν Ιωάννης. 7 Ήρθε για μαρτυρία, να μαρτυρήσει το φως, ώστε όλοι να πιστέψουν χάρη σ' αυτόν. 8 Ο Ιωάννης δεν ήταν το φως, αλλά ο μάρτυς του φωτός.

9 Ο Λόγος ήταν το φως το αληθινό που φωτίζει κάθε άνθρωπο ο οποίος έρχεται στον κόσμο. 10 Ήταν στον κόσμο και ο κόσμος έγινε από αυτόν και ο κόσμος δεν τον γνώριζε. 11 Ήρθε στον οίκο του και οι δικοί του δεν τον υποδέχτηκαν. 12 Έδωσε εξουσία σε όσους τον υποδέχτηκαν να γίνουν

λυνε τον θείο Νου που εξουσιάζει τα πάντα. Αξιζει να σημειωθεί ότι ο όρος 'Λόγος' δεν αναφέρεται καθόλου στη συνέχεια του Ευαγγελίου, απαντά όμως στην πρώτη Επιστολή και στην Αποκάλυψη, έργα που παραδίδονται με το όνομα του Ιωάννη.

γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, 13 οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.

14 καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. 15 Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων· οὗτος ἦν ὃν εἶπον· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. 16 ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· 17 ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. 18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

τέχνα Θεού, καθώς και σε όσους πιστεύουν στο όνομά του, αυτούς 13 οι οποίοι ούτε από αίμα ούτε από σαρκική πράξη ούτε από θέλημα ανθρώπου γεννήθηκαν αλλά από τον Θεό.

14 Και ο Λόγος ενσαρκώθηκε και σκήνωσε μέσα μας και είδαμε την δόξα του, δόξα που έχει ο μονογενής από τον Πατέρα του, γεμάτος χάρη και αλήθεια. 15 Ο Ιωάννης δίνει μαρτυρία γι' αυτόν και έκραξε λέγοντας· Αυτός είναι για τον οποίο είπα· Εκείνος που έρχεται μετά από εμένα τώρα προπορεύεται, γιατί υπήρχε πριν από εμένα. 16 Από την ουσία του όλοι εμείς ελάβαμε, και πήραμε χάρη αντί χάρης. 17 Ο νόμος δόθηκε μέσω του Μωυσή, η χάρη και η αλήθεια προσφέρθηκαν μέσω του Ιησού Χριστού. 18 Κανείς ποτέ δεν είδε τον Θεό. Ο μονογενής υιός που υπάρχει στους κόλπους του πατέρα, αυτός τον αποκάλυψε.

(μετάφραση Άγγελος Βλάχος)

Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία της Δευτέρας Παρουσίας
του Michelangelo στην Cappella Sistina (1508-1512 μ.Χ.).

Πάνω: Καταποντισμός πόλης. Μικρογραφία από τον κώδικα Bodleianus Baroccianus Graecus 170, που περιλαμβάνει ιστορημένους χρησμούς του Λέοντος του Σοφού. Αντιγράφηκε και ιστορήθηκε στον Χάνδακα το 1577. (Οξφόρδη, Bodleian Library.)
 Κάτω: Η πόρνη της Βαβυλώνας πάνω στο θηρίο. Λεπτομέρεια από τοιχογραφία της Δευτέρας Παρουσίας, τέλη 17ου αι. (Ηράκλειο, Ναός Αγ. Αικατερίνης του Σινά.)

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

238. — Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 17,1-6 18,1-3. 15-24

Η Ἀποκάλυψη, το τελευταίο στη σειρά βιβλίο της Καινῆς Διαθήκης, γράφτηκε ἀπὸ τον προφήτη Ἰωάννη —καὶ ὄχι ἀπὸ τον ομῶνυμο Ἀπόστολο— στην Πάτμο, ὅπου βρισκόταν ἐξόριστος, στο διάστημα μεταξύ 64 καὶ 95 μ.Χ. Το γεμάτο ἀπὸ τρομακτικὲς εἰκόνες καὶ σκοτεινὰ σύμβολα ἔργο γίνεται περισσότερο κατανοητό, ἀν θεωρήσουμε ὅτι μεταπλάθει σε ἀποκαλυπτικὲς εἰκόνες τὰ ἰδιαιτέρως βίαια σύγχρονά του γεγονότα: τοὺς διαγμούς των χριστιανῶν ἐπὶ Νέκωνα στη Ρώμη (64-69 μ.Χ.), τὴν ἐξέγερση των Εβραίων καὶ τὴν καταστολὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (66-70 μ.Χ.), ἰσῶς καὶ τοὺς διαγμούς ἐπὶ Δομιτιανοῦ (81-96 μ.Χ.). Το ἔργο ἐντάσσεται στο εἶδος τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας, ἀκολουθεῖ ὁμως παράλληλα (κεφ. 2-3) τὴ μορφή τῆς χριστιανικῆς ἐπιστολῆς, ὅπως αὐτὴ καθιερώθηκε ἀπὸ τον Ἀπόστολο Παῦλο. Το περιεχόμενο του ἔργου ἀποτελεῖ 'ἀποκάλυψη' ποὺ ἔλαβε ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τον ἴδιο τον Χριστό σε ὄραμα, με τὴ ρητὴ ἐντολὴ νὰ τὴν καταγράψει καὶ νὰ τὴν στείλει στὶς ἐπτὰ ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας. Το ἔργο δομεῖται σε ἐνότητες ποὺ ἔχουν σαν βάση τον ἀριθμὸ ἐπτὰ: οἱ ἐπτὰ σφραγίδες ποὺ ἀποσφραγίζει τὸ εσφαγμένο Ἀρνίον, τὰ ἐπτὰ σάλπισματα των ἀγγέλων καὶ ἡ ἐκχύση του περιεχομένου των ἐπτὰ φιαλῶν πάνω στη γῆ ἀκολουθοῦνται ἀπὸ ἀντίστοιχες πληγές ποὺ ἐπιφέρουν φοβερά δεινὰ στη φύση καὶ στοὺς ἀνθρώπους. Το 'δρῆμα των ἐσχάτων' κορυφώνεται με τὴν καταστροφή τῆς 'πόρνῆς τῆς Βαβυλώνης' καὶ τὴν τελικὴ σύγκρουση μεταξύ του Μεσσία καὶ του σατανά, ἐνῶ ὁδηγεῖται στην ἐξοδὸ του με τὴν τελικὴ Κρίση καὶ τον ἀλληγορικὸ γάμο

- 17 καὶ ἦλθεν εἰς ἐκ τῶν ἐπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἐπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ λέγων· δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρίμα τῆς πόρνῆς τῆς μεγάλης τῆς καθήμενης ἐπὶ ὕδατων πολλῶν.
- 2 μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς.
- 3 καὶ ἀπήνεγκέν με εἰς ἔρημον ἐν Πνεύματι, καὶ εἶδον γυναῖκα

¹ Ο χαρακτηρισμὸς μιᾶς πόλης ὡς πόρνῆς ἀπαντᾷ συχνὰ στα ἰουδαϊκὰ προφητικὰ κείμενα· ἡ Τύρος, ἡ Νινευὴ, ἀκόμα καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ χαρακτηρίζονται με τον ἴδιο τρόπο, ὡς συνέπεια τῆς ἠθικῆς ἐξαχρείωσός τους. Ἡ προσθήκη ἐδῶ τοῦ επιθέτου 'μεγάλῃ' ἀποσκοπεῖ στο νὰ παρασταθεῖ ἡ συμβολιζόμενη Ρώμη ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν διεφθαρμένη πόλη.

² Ἡ συγκεκριμένη ἐκφραση προέρχεται ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Ἱερεμῖα (κχ) στὴν Βαβυλώνα —ἡ πόλη ἦταν χτισμένη στον Εὐφράτη ποταμό. Στὴν συγκεκριμένη περίπτωση ὁμως τὰ ὕδατα,

ἔπεσεν ἔπεσεν Βαβυλὼν ἡ μεγάλη

του Ἀρνίου (= του Χριστοῦ) και της Νέας Ιερουσαλήμ (= της Εκκλησίας των πιστών), γεγονός που εγκαινιάζει την εγκαθίδρυση του Νέου Αἰῶνος. Σκοπός του έργου φαίνεται ὅτι ἦταν να προειδοποιήσει αφενός τους πιστούς ὅτι ἡ ἡμέρα της Κρίσεως πλησιάζει και να καυτηριάσει αφετέρου τις βαρύτερες αμαρτίες, μεταξύ των οποίων ἐξέχουσα θέση κατέχουν οι ἐμπορικές δραστηριότητες, ἡ συναναστροφή με εἰδωλαλάτρες και οι πάσης φύσεως σχέσεις με τὴν κοσμικὴ ἐξουσία.

Τα ἀποσπάσματα που ἀκολουθοῦν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐνότητα της 'πόνης της Βαβυλώνος', δαιμονικῆς γυναικίᾳς μορφῆς που συμβολίζει τὴν κοσμοκράτειρα Ρώμη και ἀντιτίθεται στὴν εὐσεβὴ μορφή της Ἁγίας Ιερουσαλήμ. Στὸ πρῶτο ἀπόσπασμα ἐξικονίζεται ἡ Βαβυλὼν ὡς γυναίκα ἀλαζονική, με πολυτελὴ ἀμφίεση, καθισμένη πάνω σε αἱματοβαμμένο θηρίο. Στὸ δεύτερο ἀπόσπασμα ἕνας ἄγγελος ἀγγέλλει με στεντόρεια φωνή τὴ μετατροπὴ της μεγάλης πόλης σὲ τόπο ἐρημώσεως και κατοικία δαιμόνων. Στὸ τρίτο ἀπόσπασμα, μία ἰδιαίτερα ἐλκυστικὴ ἀπὸ λογοτεχνικὴ ἀποψη περικοπὴ, διακρίνονται δύο μέρη: (α) ὁ θρήνος των ἐμπόρων και των ναυτῶν γιὰ τὴν καταστροφὴ της πόλης και τοῦ πλούτου της, και (β) ὁ καταποντισμός της πόλης. Τὸν καταποντισμὸ της πόλης ἀκολουθεῖ ἕνα θαυμάσιο ἐλεγειακὸ κομμάτι, στο ὁποῖο ἡ ἀπουσία καθημερινῶν ἀνθρώπων δραστηριοτήτων δηλώνει τὴν ἀπόλυτη ἀνυπαρξία ἱχνος ζωῆς στὴν ἄλλοτε πολέβοση πόλη.

- 17 Καὶ ἦρθε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπτά ἀγγέλους που κρατοῦσαν τὰ ἐπτά τάσια, μου μίλησε και μου εἶπε: «Ἐλα, θα σου δεῖξω τὴν κρίση της μεγάλης πόνης' που κάθεται στὶς ὀχθες των πολλῶν νερῶν.³
- 2 »μ' αὐτὴν πορνεύτηκαν οἱ βασιλιάδες της γῆς, και οἱ κάτοικοι της γῆς μέθυσαν ἀπὸ τὸ κρασί της πορνείας της».⁴
- 3 Καὶ με πήρε και μ' ἔφερε τὸ Πνεῦμα στὴν ἔρημο.⁴ Καὶ εἶδα μια γυ-

σύμφωνα με τὴν ἐξήγηση που δίνει ὁ ἄγγελος στὸν Ἰωάννη (στ. 15), συμβολίζουν «λαοὺς και ἔθνη και γλώσσες», ἐρημνεία που οδηγεῖ στὴν ταύτιση της πόνης της Βαβυλώνος με τὴ Ρώμη.

³ Ἡ φράση «κρασί της πορνείας της» δηλώνει συγχρόνως τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὸν θεό, λόγω της μεταστροφῆς στὴν εἰδωλαλατρία και ἐν γένει τὴν ἠθικὴ ἐξασχρέωση. Γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ «κρασιοῦ της πορνείας» βλ. σχολ. 9.

⁴ Ἡ μετατόπιση τοῦ Ἰωάννη στὴν ἔρημο πραγματοποιεῖται μέσα στο ὄραμα.

καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμοντα ὀνόματα βλασφημίας, ἔχοντα κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα.

- 4 καὶ ἡ γυνὴ ἣν περιβεβλημένη πορφυροῦν καὶ κόκκινον, καὶ κε-
χρυσωμένη χρυσίῳ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, ἔχουσα ποτή-
ριον χρυσοῦν ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς γέμον βδελυγμάτων καὶ τὰ ἀκά-
θαρτα τῆς πορνείας αὐτῆς.

- 5 καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, μυστήριον· ΒΑ-
ΒΥΛΩΝ ἢ ΜΕΓΑΛΗ, ἢ ΜΗΤΗΡ ΤΩΝ ΠΟΡΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΔΕΛΥΓΜΑΤΩΝ
ΤΗΣ ΓΗΣ.

- 6 καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων καὶ
ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησοῦ. Καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν
θαῦμα μέγα.

.....

- 18 μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην, καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ.

- 2 καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ λέγων· ἔπεσεν ἔπεσεν Βαβυλὼν ἡ
μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαίμονιων καὶ φυλακὴ παντὸς
πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ
μεμσημένου.

- 3 ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκαν πάντα
τὰ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ
ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνου αὐτῆς ἐπλούτη-
σαν.

.....

⁵ Πρόκειται για το «θηρίο που ανεβαίνει από τη θάλασσα» (κεφ. 13), το οποίο ταυτίζεται με τον Αντίχριστο των ιουδαϊκών προφητικών κειμένων. Οι επιγραφές ωστόσο που φέρει στο κεφάλι του («ὀνόματα βλασφημίας») και οι οποίες υποκρίντονται αναφορά στην χρήση θείων προσωνυμιῶν από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες, καθώς επίσης δύο αναφορές του κεφ. 13, από τις οποίες η μία αφορά στην οικουμενική διάσταση της εξουσίας του θηρίου, και η άλλη ερμηνεύεται ως έμμεση αναφορά στους διωγμούς των χριστιανών επί Νέρωνα, επιτρέπουν την ταύτιση του θηρίου με την ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ή και τον ίδιο τον Νέρωνα. Το κόκκινο χρώμα του θηρίου υποδηλώνει το αίμα.

ναίκα που ήταν καθισμένη σ' ένα θηρίο⁶ κόκκινο, γεμάτο ονόματα βλαστήμιας, μ' επτά κεφάλια και δέκα κέρατα.

- 4 Και η γυναίκα ήταν ντυμένη στην πορφύρα⁷ και στα κόκκινα και ολόχρυση από τα μαλάματα και με πολύτιμες πέτρες και μαργαριτάρια⁸ και κρατούσε χρυσό ποτήρι γεμάτο σιχασιές και βρώμες της πορνείας της.

- 5 κι απάνω στο μέτωπό της είχε όνομα γραμμένο, μυστικό: ΒΑΒΥΛΩΝ Η ΜΕΓΑΛΗ, Η ΜΑΝΑ ΤΩΝ ΠΟΡΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΙΧΑΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΓΗΣ.

- 6 Και είδα τη γυναίκα και μεθούσε από το αίμα των αγίων και από το αίμα των μαρτύρων του Ιησού⁹ και θαύμασα όταν την είδα, τέτοιο θαύμα.

.....

- 18 Τότερα είδα έναν άλλον άγγελο να κατεβαίνει από τον ουρανό, και είχε μεγάλη εξουσία και φωτίστηκε η γη από τη δόξα του.

- 2 Κι έκραξε με δυνατή φωνή λέγοντας: «Έπεσε, έπεσε η Βαβυλών η μεγάλη, κι έγινε κατοικητήριο των δαιμονίων⁸ και μονιά για κάθε πνεύμα ακάθαρτο και φωλιά για κάθε όρνο ακάθαρτο και μισητό.

- 3 »γιατί από το θυμωμένο κρασί⁹ της πορνείας της ήπιαν όλα τα έθνη, και οι βασιλιάδες της γης πορνεύτηκαν μαζί της, και οι έμποροι¹⁰ της γης πλούτισαν από τη δύναμη της ακολασίας της».

.....

⁶ Το πορφύρο (= βαθύ κόκκινο) χρώμα σε συνδυασμό με τον χρυσό, τους πολύτιμους λίθους κτλ. δηλώνει την ηγεμονική ιδιότητα και τον πλούτο της γυναίκας, ενώ το κόκκινο συμβολίζει και εδώ το αίμα. Το χρυσό ποτήρι με τα βδελύγματα είναι το έμβλημα της πορνείας (βλ. σχόλ. 3), αφού ο όρος βδελύγμα δηλώνει τα είδωλα και τις τελετές των εθνικών.

⁷ Μνεία των διωγμών που υπέστησαν οι χριστιανοί στη Ρώμη επί Νέρωνα (64-69 μ.Χ.).

⁸ Η κατοίκηση από δαίμονες προϋποθέτει την ερήμωση της πόλης, την οποία πρέπει να θεωρήσουμε ήδη συντελεσμένη. Πβ. και τη χρήση του αορίστου έπεσεν (στ. 2).

⁹ Η φράση οίνος θυμού αποτελεί, κατά μία ερμηνεία, σημειτισμό και δηλώνει τον μεθυστικό οίνο. Αν ακολουθήσουμε αυτή την ερμηνεία, το μεθυστικό κρασί που προκαλεί την μέθη των βασιλέων και των εμπόρων δεν είναι παρά μεταφορά για την επίδραση των θελήτρων της πόλης. Ο Σεφέρης που ακολουθεί την παραδοσιακή ερμηνεία (θυμός = οργή), μεταφράζει: «από το θυμωμένο κρασί της πορνείας της».

¹⁰ Για τον αφανισμό της πόλης θρηνούν κατά σειρά τρεις ομάδες ισχυρών: οι βασιλείς, οι έμποροι και οι πλουτοκράτες. Του θρήνου των εμπόρων (στ. 15-16) προηγείται (στ. 12-13) απαρίθμηση των εμπορευμάτων που δεν θα αγοράζονται πια, η οποία λειτουργεί ως μια έμμεση αναφορά στην τρυφή ζωή της ρωμαϊκής κοινωνίας.

- 15 οἱ ἔμποροι τούτων, οἱ πλουτήσαντες ἀπ' αὐτῆς, ἀπὸ μακρόθεν
στήσονται διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς κλαίοντες καὶ
πειθοῦντες,
- 16 λέγοντες· οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσι-
νον καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσίῳ καὶ
λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίτῃ,
- 17 ὅτι μᾶ ὥρα ἡρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος, καὶ πᾶς κυβερνήτης
καὶ πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὁ ὄμιλος, καὶ ναῦται καὶ ὅσοι τὴν θάλασ-
σαν ἐργάζονται, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν
- 18 καὶ ἔκραζον βλέποντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς λέγο-
ντες· τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ;
- 19 καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ ἔκραζον κλαίοντες
καὶ πειθοῦντες, λέγοντες· οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἐν ἣ
ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες τὰ πλοία ἐν τῇ θαλάσῃ ἐκ τῆς τι-
μότητος αὐτῆς, ὅτι μᾶ ὥρα ἡρημώθη.
- 20 εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ, οὐρανὲ καὶ οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ
προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς.
- 21 καὶ ἦρεν εἰς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλινον μέγαν, καὶ ἔβα-
λεν εἰς τὴν θάλασσαν λέγων· οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται Βα-
βυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι.
- 22 καὶ φωνὴ κιθαρωδῶν καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπι-
στῶν οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι, καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ
μὴ εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι, καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι,
- 23 καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φάνη ἐν σοὶ ἔτι, καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ
νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· ὅτι οἱ ἔμποροί σου ἦσαν οἱ μεγι-
στάνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακίᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ
ἔθνη,
- 24 καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὐρέθη καὶ πάντων τῶν
ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.

¹¹ Θρήνοι για την καταστροφή πόλεων βρίσκονται εγχατεσπαρμένοι στα προφητικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης.

¹² Σε τρεις αιτίες αποδίδεται ο αφανισμός της πόλης: στην 'υβριστική' δράση των εμπόρων,

- 15 Οι έμποροι που πλούτισαν μ' αυτές τιςπραμάτειες, θα στέκονται
μακριά από φόβο του βασιανισμού της, θα κλαίνε και θα πενθούνε
16 και θα λένε: «Ουαί, ουαί! Πολιτεία μεγάλη ντυμένη στο ακριβό λι-
νό και στην πορφύρα και στα κόκκινα στολισμένη με χρυσάφια και
πέτρες πολύτιμες και μαργαριτάρια,
17 »σε μιαν ώρα μέσα τόσα πλούτη ερημώθηκαν». Και κάθε κυβερνή-
της κι όλο το καραβίσιο πλήθος και οι ναύτες κι όσοι δουλεύουνε στη
θάλασσα, στάθηκαν μακριά
18 κι έκραζαν βλέποντας τον καπνό της πυρκαγιάς της λέγοντας:
«Πού είχε την όμοια της η πολιτεία η μεγάλη;»¹¹
19 Κι έριχναν χώμα στα κεφάλια τους κι έκραζαν με κλάματα και με
πένθος λέγοντας: «Ουαί, ουαί! Η πολιτεία η μεγάλη από το βιος της
πλούτισαν όσοι έχουν καράβια στη θάλασσα σε μιαν ώρα μέσα ερη-
μώθηκε».
20 Ευφρανθήτε γι' αυτό, ουρανό και άγιοι και απόστολοι και προφή-
τες, γιατί έκρινε ο Θεός το δίκιο σας τιμωρώντας την.
21 Και τότες ένας άγγελος δυνατός σήκωσε ένα λιθάρι ωσάν μεγάλη
μυλόπετρα, και το 'ριξε στη θάλασσα λέγοντας: «Έτσι, με μια ριζιά,
θα πεταχτεί και η Βαβυλών, η μεγάλη πολιτεία, και δε θα ξαναφανεί
ποτέ».
22 Και τη φωνή των χθαρωδών και των μουσικών και των αυλών και
των σαλπίγγων δε θα την ακούσεις πια, και τους τεχνίτες της κάθε τέ-
χνης δε θα τους εύρεις πια, και τον ήχο της μυλόπετρας δε θα τον α-
κούσεις πια,
23 και το φως του λύχνου δε θα το ιδείς πια, και τη φωνή του γα-
μπρού και της νύφης δε θα την ακούσεις πια γιατί οι έμποροί σου ή-
ταν οι μεγιστάνες της γης γιατί με τα μάγια¹² σου πλάνεσες όλα τα έ-
θνη
24 γιατί μέσα σ' αυτήν βρέθηκε το αίμα των προφητών και των αγίων
και όλων των σφαγμένων επί γης.

(μετάφραση Γιώργος Σεφέρης)

στην 'φαρμακεία' (η έννοια της μαγείας είναι παραπλήσια εκείνης του μεθυστικού κρασιού και δηλώνει γενικά τον ηθικό εκτραχελισμό) και στο μαρτυρικό θάνατο των χριστιανών κα-
τά τους διωγμούς.

ΑΠΟΚΡΥΦΕΣ
ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

(πιθ. τέλη 2ου αι. μ.Χ.)

239. – Πράξεις Παύλου καὶ Θέκλης §§ 7-9, 18-22

Οι Πράξεις Παύλου και Θέκλης συνδέονται στενά με τις Απόκρυφες Πράξεις Παύλου. χωρίς όμως να αποσαφηνίζεται επαρκώς η ακριβής σχέση: αν δηλαδή αποτελούσαν αρχικά ανεξάρτητο κείμενο που ενσωματώθηκε στις Πράξεις Παύλου ή αν ανήκαν σ' αυτό και αποσπάστηκαν. Σε κάθε περίπτωση το έργο κυκλοφορούσε και ως αυτοτελής διήγηση από την οποία μάλιστα προήλθε κατά το μεσαίωνα το Συναξάριον του βίου και των θαυμάτων της Θέκλας.

Το έργο χρονολογείται πιθανώς στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. και ανήκει στην κορυφαία κατηγορία των κειμένων που ονομάζονται Απόκρυφες Πράξεις των Αποστόλων. (ο όρος υποδηλώνει ότι τα σχετικά κείμενα δεν συμπεριλαμβάνονται στον κανόνα της Καινής Διαθήκης). Οι Απόκρυφες Πράξεις εμφανίστηκαν τον 2ο αιώνα μ.Χ. και είχαν ως αντικείμενο την εξιστόρηση γεγονότων που υποτίθεται ότι συνέβησαν κατά τις περιόδους των αποστόλων και δεν περιελήφθησαν στις κανονικές Πράξεις. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για φανταστικές διηγήσεις που αφορούσαν κυρίως στην ιδιωτική ζωή των αποστόλων και φιλοδοξούσαν να καλύψουν τα κενά των κανονικών Πράξεων. Με τον

- 7 καὶ ταῦτα τοῦ Παύλου λέγοντος ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ Ὑνησιφόρου οἴκῳ, Θέκλα τις παρθένος Θεοκλείας μητρὸς μεμνηστευμένη ἀνδρὶ Θαμίριδι, καθεστθεῖσα ἐπὶ τῆς σίνεγγυς θυρίδος τοῦ οἴκου ἤκουεν νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν περὶ ἀγνείας λόγον λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Παύλου· καὶ οὐκ ἀπένευεν ἀπὸ τῆς θυρίδος, ἀλλὰ τῇ πίστει ἐπήγετο ὑπερευφρανομένη. ἔτι δὲ καὶ βλέπουσα πολλὰς γυναικας καὶ παρθένας εἰσπορευομένας πρὸς τὸν Παῦλον, ἐπεπόθει καὶ αὐτὴ καταξιωθῆναι κατὰ πρόσωπον στήναι Παύλου καὶ ἀκούειν τὸν τοῦ Χριστοῦ λόγον· οὐδέπω γὰρ τὸν χαρακτήρα Παύλου εἰωράκει, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἤκουεν μόνον.
- 8 ὥς δὲ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τῆς θυρίδος, πέμπει ἡ μήτηρ αὐτῆς πρὸς τὸν Θάμυρην· ὁ δὲ ἔρχεται περιχαρὴς, ὥς ἤδη λαμβάνων αὐτὴν πρὸς γάμον, εἶπεν οὖν ὁ Θάμυρις πρὸς Θεοκλείαν “ποῦ μοῦ

¹ Ενώ η επίσκεψη του Παύλου στο Ικόνιο αναφέρεται και στις κανονικές Πράξεις των Αποστό-

“σαν αράχνη δεμένη με τα λόγια του”

συνδυασμό του μυθοπλαστικού και του ψυχοφελούς στοιχείου και την οικειοποίηση πλήθους συστατικών του μυθιστορήματος, οι συγγραφείς των Πράξεων αποσκοπούν στη δημιουργία ψυχαγωγικής-διδακτικής λογοτεχνίας για χριστιανούς αναγνώστες.

Πραγματικός πρωταγωνιστής στις Πράξεις Παύλου και Θέκλης είναι η Θέκλα και κεντρικό θέμα η απόλυτη αφοσίωσή της στον Παύλο, τον οποίο ακολουθεί παντού αφήφώντας κάθε λογής κινδύνους. Αξιοσημείωτο στοιχείο αποτελεί η έντονη εκδήλωση των γυναικών υπέρ της Θέκλας, γεγονός που σε συνδυασμό με μια διαφαινόμενη εχθρότητα απέναντι στους άνδρες, οδήγησε πολλούς μελετητές στην υπόθεση ότι το έργο έχει γραφεί από γυναίκα. Στο απόσπασμα που ακολουθεί η Θέκλα, μαγεμένη από το περί αγνείας κήρυγμα του Παύλου, εγκαταλείπει το σπίτι της και συναντά τον Παύλο νύχτα στη φυλακή. Τιμαρώνεται παραδειγματικά γι' αυτή τους την πράξη ο Παύλος με εξορία και η Θέκλα με θάνατο στην πυρά. Η Θέκλα σώζεται χάρη στην πίστη της στον Χριστό, και αρχίζει την αναζήτηση του Παύλου.

- 7 Και ενώ έλεγε αυτά ο Παύλος προς το εκκλησίασμα στο σπίτι του Ονησιφόρου, κάποια παρθένα, ονόματι Θέκλα,¹ κόρη της Θεοκλείας, μνηστευμένη με έναν άνδρα ονόματι Θάμυρη, εκάθισε εις το παράθυρο που ήταν κοντά στο σπίτι, και άκουγε νύχτα και ημέρα τον περί αγνείας λόγο του Παύλου. Και δεν απομακρυνόταν από το παράθυρο, αλλά ελάμβανε θάρρος από την πίστη της και ευφραίνονταν πολύ. Και βλέποντας πολλές γυναίκες και παρθένες να πηγαίνουν στον Παύλο, εποθύσε και αυτή να αξιωθεί να σταθεί ενώπιον του Παύλου και να ακούει τον λόγο του Χριστού, διότι δεν είχε ως τώρα αντικρίσει τη μορφή του Παύλου, αλλά μόνο τον λόγο του άκουγε.
- 8 Καθώς λοιπόν εκείνη δεν εγκατέλειπε το παράθυρο, η μητέρα της εκάλεσε τον Θάμυρη. Αυτός έρχεται περιχαρής, με την ιδέα ότι την υπανδρεύεται αμέσως. Ερώτησε λοιπόν ο Θάμυρης την Θεοκλεία:

Λαν ως ιστορικό γεγονός, το πρόσωπο της Θέκλας ωστόσο δεν εμφανίζεται πουθενά· αποτελεί προφανώς εξ ολοκλήρου επιινόηση του συγγραφέα των Αποκρυφών Πράξεων Παύλου.

ἔστιν ἡ Θέκλα;” καὶ εἶπεν ἡ Θεοκλεία “καινόν σοι ἔχω εἰπεῖν διήγημα. Θάμυρι, καὶ γὰρ ἡμέρας τρεῖς καὶ νύκτας τρεῖς Θέκλα ἀπὸ τῆς θυρίδος οὐκ ἐγείρεται, οὔτε ἐπὶ τὸ φαγεῖν οὔτε ἐπὶ τὸ πιεῖν, ἀλλὰ ἀτενίζουσα ὡς πρὸς τὴν εὐφρασίαν, οὕτως πρόσκειται ἀνδρὶ ξένῳ ἀπατηλοῦς καὶ ποικίλους λόγους διδάσκοντι, ὥστε με θανμάζειν πῶς ἡ τοιαύτη αἰδῶς τῆς παρθένου χαλεπῶς ἐνοχλεῖται.

- 9 Θάμυρι, ὁ ἀνθρώπος οὗτος τὴν Ἰκονιέων πόλιν ἀνασείει, ἔτι δὲ καὶ τὴν σὴν Θέκλαν· πᾶσαι γὰρ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ νέοι εἰσέρχονται πρὸς αὐτόν, διδασκόμενοι παρ’ αὐτοῦ ὅτι ‘δεῖ’, φησὶν, ἓνα καὶ μόνον θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ζῆν ἀγνῶς.’ ἔτι δὲ καὶ ἡ θυγάτηρ μου ὡς ἀράχνη ἐπὶ τῆς θυρίδος δεδεμένη τοῖς ὑπ’ αὐτοῦ λόγοις κρατεῖται ἐπιθυμία καινῇ καὶ πάθει δεινῷ.”

.....

- 18 ἡ δὲ Θέκλα νυκτὸς περιελομένη τὰ ψέλια ἔδωκεν τῷ πυλωρῷ, καὶ ἀνογεῖσθαι αὐτῇ τῆς θύρας ἀπῆλθεν εἰς τὴν φυλακὴν· καὶ δοῦσα τῷ δεσμοφύλακι κάτοπτρον ἀργυροῦν εἰσῆλθεν πρὸς τὸν Παῦλον, καὶ καθίσασα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἤκουσεν τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ, καὶ οὐδὲν ἐδεδοίκει ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ παρρησίᾳ ἐνεπολιτεύετο· κακείνης ἠϋζανεν ἡ πίστις, καταφιλούσης τὰ δεσμὰ αὐτοῦ.
- 19 ὡς δὲ ἐξητεῖτο Θέκλα ὑπὸ τῶν ἰδίων καὶ Θαμύριδος, ὡς ἀπολυμένη ἐδιώκετο κατὰ τὰς ὁδοὺς, καὶ τις τῶν συνδούλων τοῦ πυλωροῦ ἐμήνυσεν ὅτι νυκτὸς ἐξῆλθεν, καὶ ἀνῆτασαν τὸν πυλωρόν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὅτι πεπόρευται πρὸς τὸν ξένον εἰς τὸ δεσμωτήριο· καὶ ἀπῆλθον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς καὶ εὔρον αὐτὴν τρόπον τινα συνδεδεμένην τῇ στοργῇ, καὶ ἐξελθόντες ἐκεῖθεν τοὺς ὄχλους ἐπεσπᾶσαντο καὶ τῷ ἡγεμόνι ἐνεφάνισαν.
- 20 καὶ ἐκέλευσεν ἄγεσθαι τὸν Παῦλον ἐπὶ τὸ βῆμα· ἡ δὲ Θέκλα ἐκυλίετο ἐπὶ τοῦ τόπου οὗ ἐδίδασκεν ὁ Παῦλος καθήμενος ἐν τῇ φυλακῇ. ὁ δὲ ἡγεμὼν ἐκέλευσεν κακείνην ἀχθῆναι ἐπὶ τὸ βῆμα· ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀπῖε ἀγαλλιωμένη. ὁ δὲ ὄχλος προσαχθέντος πάλιν τοῦ Παύλου περισσοτέρως ἐβόα “μάγος ἐστίν, αἶρε αὐτόν.”

«Πού βρίσκεται η Θέκλα μου;» Και η Θεόκλεια του απάντησε: «Παράδοξο πράγμα έχω να σου διηγηθώ, Θάμυρη. Τρεις ημέρες και τρεις νύχτες η Θέκλα δεν σηκώνεται από το παράθυρο, ούτε για να φάει ούτε για να πιει. Σαν να αντικρίζει χαρμόσυνη γιορτή, έτσι είναι προσκολλημένη στον ξένο άνδρα, που διδάσκει λόγια απατηλά, όλο στολίδια. Με κάνει να απορώ πώς ένα τόσο ντροπαλό κορίτσι αφήνει να

9 την ενοχλούν τόσο αισχρά, Θάμυρη, ο άνθρωπος αυτός αναστατώνει την πόλη του Ικονίου και μαζί τη δική σου τη Θέκλα. Διότι όλες οι γυναίκες και όλοι οι νέοι έρχονται προς αυτόν διδασκόμενοι από αυτόν ότι πρέπει, όπως λέγει, να φοβούνται έναν και μόνο Θεό και να ζουν με αγνότητα. Κι ακόμη η θυγατέρα μου είναι δεμένη σαν αράχνη στο παράθυρο με τα λόγια του και κυβερνάται από καινούρια επιθυμία και πάθος φοβερό».

.....

- 18 Η Θέκλα τότε, κατά τη διάρκεια της νύχτας, βγάζει όλα τα βραχιόλια της και τα δίδει στον άνθρωπο που εφύλαγε την πύλη, και όταν άνοιξε η πόρτα, εκείνη εισήλθε στη φυλακή. Και έδωσε στον δεσμοφύλακα ένα κάτοπτρο ασημένιο, και εισήλθε εκεί όπου ήταν ο Παύλος και κάθισε στα πόδια και άκουγε τα μεγαλεία του Θεού. Και ο Παύλος φόβο κανέναν δεν έδειχνε, αλλά ομιλούσε με την παρησία του Θεού. Και αύξανε εκείνης η πίστη και καταφιλούσε τα δεσμά του.
- 19 Ενώ τη Θέκλα την αναζητούσαν οι δικοί της και ο Θάμυρης και την έψαχναν από δρόμο σε δρόμο νομίζοντας ότι είχε χαθεί, ένας από τους ανθρώπους που ήταν δούλος στον ίδιο κύριο με το φύλακα της πύλης φανέρωσε ότι βγήκε νύχτα από το σπίτι. Ανέκριναν τον φύλακα της πύλης, και εκείνος τους είπε ότι είχε πάει στον ξένο στη φυλακή. Πήγαν εκεί, όπως τους είπε, και τη βρήκαν κατά κάποιο τρόπο δεμένη μαζί του με την αγάπη της.² Αφού βγήκαν από εκεί, παρέσυραν μαζί τους τα πλήθη και ανέφεραν στο διοικητή τι είχε συμβεί.
- 20 Εκείνος διέταξε να οδηγηθεί ο Παύλος στο δικαστήριο. Η Θέκλα εν τω μεταξύ τριγυρνούσε στον τόπο που δίδασκε ο Παύλος, όταν ήταν στη φυλακή. Ο διοικητής διέταξε να οδηγηθεί και αυτή ενώπιον του δικαστηρίου. Και εκείνη πήγε γεμάτη χαρά και αγαλλίαση. Όταν όμως ο Παύλος παρουσιάστηκε ξανά, το πλήθος βοούσε ακόμη περισ-

² Αν και δεν γίνεται αναφορά στην ύπαρξη ερωτικής σχέσης, το ερωτικό στοιχείο υπάρχει διάχυτο στο έργο, όπως εδώ ή αμέσως παρακάτω, όταν η Θέκλα τριγυρίζει στον χώρο που ήταν φυλακισμένος ο Παύλος.

ἡδέως δὲ ἤκουεν ὁ ἡγεμὼν τοῦ Παύλου ἐπὶ τοῖς ὁσίοις ἔργοις τοῦ Χριστοῦ· καὶ συμβούλιον ποιήσας ἐκάλεσεν τὴν Θέκλαν λέγων “διὰ τί οὐ γαμῶ κατὰ τὸν Ἰκονιέων νόμον τῷ Θαμύριδι;” ἡ δὲ εἰστήκει Παύλῳ ἀτενίζουσα· τῆς δὲ μὴ ἀποκρινομένης, Θεοκλεία ἡ μήτηρ αὐτῆς ἀνέκραγεν λέγουσα “κατάκαie τὴν ἄνομον, κατάκαie τὴν ἀνυμφον ἐν μέσῳ θεάτρου, ἵνα πᾶσαι αἱ ὑπὸ τούτου διδαχθεῖσαι γυναῖκες φοβηθῶσιν.”

- 21 καὶ ὁ ἡγεμὼν ἔπαθεν μεγάλως, καὶ τὸν μὲν Παῦλον φραγελλώσας ἔξω τῆς πόλεως ἐξέβαλεν, τὴν δὲ Θέκλαν ἔκρινεν κατακαῆναι, καὶ εὐθέως ὁ ἡγεμὼν ἀναστὰς ἀπῆκε εἰς τὸ θέατρον· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν ἀνάγκην τῆς θεωρίας. ἡ δὲ Θέκλα ὡς ἄμυνος ἐν ἐρήμῳ περισκοπεῖ τὸν ποιμένα, οὕτως ἐκεῖνη τὸν Παῦλον ἐζήτει, καὶ ἐμβλέψασα εἰς τὸν ὄχλον εἶδεν τὸν κύριον καθήμενον ὡς Παῦλον, καὶ εἶπεν· “ὡς ἀνυπομονήτου μου οὔσης ἦλθεν Παῦλος θεάσασθαί με.” καὶ προσεῖχεν αὐτῷ ἀτενίζουσα· ὁ δὲ εἰς οὐρανοὺς ἀπῆκε.
- 22 οἱ δὲ παῖδες καὶ αἱ παρθένοι ἤνεγκαν ξύλα καὶ χόρτον ἵνα Θέκλα κατακαῇ, ὡς δὲ εἰσῆχθη γυμνή, ἐδάκρυσεν ὁ ἡγεμὼν καὶ ἐθαύμασεν τὴν ἐν αὐτῇ δύναμιν, ἔστρωσαν δὲ τὰ ξύλα καὶ ἐκέλευσαν αὐτὴν οἱ δῆμοι ἐπιβῆναι τῇ πυρᾷ· ἡ δὲ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ποιησαμένη ἐπέβη τῶν ξύλων· οἱ δὲ ὑψήψαν, καὶ μεγάλου πυρὸς λάμψαντος οὐχ ἤψατο αὐτῆς τὸ πῦρ· ὁ γὰρ θεὸς σπλαγχνισθεὶς ἤχον ὑπόγαιον ἐποίησεν, καὶ νεφέλη ἄνωθεν ἐπεσκίασεν ὕδατος πλήρης καὶ χαλάζης, καὶ ἐξεχύθη πᾶν τὸ κύτος, ὡς πολλοὺς κινδυνεύσαι καὶ ἀποθανεῖν, καὶ τὸ πῦρ σβεσθῆναι τὴν δὲ Θέκλαν σωθῆναι.

³ Ἡ προτροπὴ τῆς μητέρας τῆς Θέκλας συνδέεται μετὰ τὸν φόβο ὅτι τὸ περὶ ἀγνείας κήρυγμα θα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπόρριψιν ἀπὸ τοὺς νέους τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου.

σότερο: «Είναι μάγος, εξόντωσέ τον». Ο διοικητής ωστόσο άκουγε με ευχαρίστηση τον Παύλο να μιλά για τις άγιες πράξεις του Χριστού. Και αφού έκανε συμβούλιο, κάλεσε τη Θέκλα και είπε: «Γιατί δεν παντρεύεσαι σύμφωνα με τον πατροπαράδοτο νόμο των Ικονιέων τον Θάμυρη;» Εκείνη στεκόταν και κοίταζε ακίνητη τον Παύλο. Καθώς δεν αποκρινόταν, η μητέρα της η Θεόκλεια κραυγαζόντας είπε: «Κάψε την άνομη, κάψε τη νύφη την ελεεινή στη μέση του θεάτρου, για να φοβηθούν όλες οι γυναίκες που διδάχτηκαν απ' αυτόν».³

- 21 Ο διοικητής βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση. Και τον μεν Παύλο έβαλε να τον μαστιγώσουν και τον εκδίωξε από την πόλη, ενώ για τη Θέκλα αποφάσισε ότι έπρεπε να καεί στην πυρά. Και αμέσως σηκώθηκε και πήγε στο θέατρο. Και ολόκληρο το πλήθος βγήκε έξω για το αναγκαστικό θέαμα. Η Θέκλα όμως, όπως το αρνί που ψάχνει σε τόπο ερημικό το βοσκό του, αναζητούσε τον Παύλο. Και καθώς κοίταξε μέσα στο πλήθος, είδε τον Κύριο να κάθεται με τη μορφή του Παύλου, και είπε: «Ο Παύλος ήλθε να με δει, μήπως τυχόν δεν δείξω αντοχή». Και είχε το βλέμμα της σταθερά προσηλωμένο σ' αυτόν. Εκείνος όμως απήλθε εις τους ουρανούς.

- 22 Τότε οι νέοι και οι παρθένες έφεραν ξύλα και χόρτα για να κάψουν τη Θέκλα. Όταν εκείνη οδηγήθηκε εκεί γυμνή, εδάκρυσε ο ηγεμών και εθαύμασε τη δύναμη που είχε μέσα της. Έστρωσαν λοιπόν τα ξύλα και οι δήμιοι τη διέταξαν να ανέβει πάνω στην πυρά, και εκείνη, αφού έκαμε το σημείο του σταυρού, ανέβηκε πάνω στα ξύλα. Αυτοί έβαλαν φωτιά από κάτω. Άστραψε τότε μέγα πυρ, όμως καθόλου δεν την άγγιξε η φλόγα. Διότι ο Θεός την ευσπλαχνίσθη και έκαμε θόρυβο υπόγειο, και νεφέλη γεμάτη από νερό και χάλαζα επεσχίασε τον ουρανό και πλημμύρισε το θέατρο, ώστε πολλοί κινδύνεψαν να αποθάνουν, και έσβησε έτσι η φωτιά και εσώθη η Θέκλα.

(μετάφραση Γιώργης Γιατρομανωλάκης §§ 7-9, 18, 22
Γιώτα Κριτσέλη §§ 8 [άλλα... ένοχλείται], 19-21)

Ο Απόστολος Παύλος. Τμήμα τοιχογραφίας από τον ναό του Αγίου Μάρκου στην Βενετία (11ος αι. μ.Χ.).

Πάνω: Αριστερά, ο Παύλος καθισμένος κρατάει ειλητάριο και κηρύττει. Η Θέκλα μέσα σε σπίτι με πύργο ακούει μαγεμένη. Δεξιά, ο Παύλος απειλείται με λιθοβολισμό. Ανάγλυφο σε ελεφαντοστούν, ίσως από την Αίγυπτο, 5ος αι. μ.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.)

Κάτω: Η Θέκλα ημίγυμνη με τον σταυρό στα υψωμένα χέρια της αντιμετωπίζει τις φλόγες και τις επιθέσεις των θηρών. Κοπτικό ανάγλυφο σε ασβεστόλιθο, ίσως 6ος αι. μ.Χ. (Νέα Υόρκη, Brooklyn Museum.)

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΤΩΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

‘ΕΡΜΗΣ Ο ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΣ’

240. — Ποιμάνδρης §§ 1-7, 12-15

Ο Ποιμάνδρης είναι το πρώτο και σημαντικότερο έργο της συλλογής συγγραμμάτων (σε ελληνική, λατινική και κοπτική γλώσσα) που παραδίδονται με το όνομα του Έρμη Τρισεμέστου. Η συλλογή, που άρχισε να δημιουργείται σταδιακά από τον 2ο αι. μ.Χ., συνδέεται με τη λατρεία του αιγυπτιακού θεού Θωθ (στα ελληνικά ως αντίστοιχος θεός θεωρήθηκε ο Ερμής Τρισεμέστος) και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του συγκρητισμού των αυτοκρατορικών χρόνων. Περιέχει κείμενα κατά κύριο λόγο αποκαλυπτικά αλλά και κείμενα με αστρολογικό, αλχημιστικό και φιλοσοφικό περιεχόμενο. Αν και ο τίτλος της συλλογής (Ερμής Τρισεμέστος ~ Θωθ) υπονοεί ότι περιέχει αιγυπτιακή σοφία, αυτή περιορίζεται σε ένα επιφανειακό επίπεδο, ενώ κατ’ ουσίαν το περιεχόμενο των έργων στηρίζεται σε ελληνικές αντιλήψεις (ιδιαίτερα εμφανής είναι η επίδραση των νεопλατωνικών αντιλήψεων, βλ. Κείμενο 203). Ο τίτλος Ποιμάνδρης (< ποιμήν ανθρώπων) του πρώτου

- 1 ἐννοίας μοί ποτε γενομένης περὶ τῶν ὄντων καὶ μετεωριοθείσης μοι τῆς διανοίας σφόδρα, κατασχεθεισῶν μου τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, καθάπερ οἱ ὑπὶνῳ βεβαρημένοι ἐκ κόρου τροφῆς ἢ ἐκ κόπου σώματος, ἔδοξά τινα ὑπερμεγέθη μέτρῳ ἀπεριορίστῳ τυγχάνοντα καλεῖν μου τὸ ὄνομα καὶ λέγοντά μοι, Τί βούλει ἀκοῦσαι καὶ θεάσασθαι, καὶ νοήσας μαθεῖν καὶ γινῶναι;
- 2 — φημὶ ἐγώ, Σὺ γὰρ τίς εἶ; — Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εἰμὶ ὁ Ποιμάνδρης, ὁ τῆς αὐθεντίας νοῦς· οἶδα ὁ βούλει, καὶ σύνεμί σοι πανταχοῦ.
- 3 — φημὶ ἐγώ, Μαθεῖν θέλω τὰ ὄντα καὶ νοῆσαι τὴν τούτων φύσιν καὶ γινῶναι τὸν Θεόν· πῶς, ἔφην, ἀκοῦσαι βούλομαι. — φησὶν ἐμοὶ πάλιν, Ἐχε νῦν σὺ ὅσα θέλεις μαθεῖν, καὶ γὰρ σε διδάξω.
- 4 τοῦτο εἰπὼν ἠλλάγη τῇ ιδέᾳ, καὶ εὐθέως πάντα μοι ἤνοικτο ῥοπή, καὶ ὁρῶ θεῶν ἀόριστον, φῶς δὲ πάντα γεγεννημένα, εὐδιόν τε καὶ ἰλαρόν, καὶ ἡράσθην ἰδὼν, καὶ μετ’ ὀλίγον σκότος καταφερὲς ἦν, ἐν μέρει γεγεννημένοι, φοβερόν τε καὶ στυγνόν, σκολιῶς ἐσπειραμένον, ὥς <ὄφει> εἰκάσαι με· εἴτα μεταβαλλόμενον τὸ σκότος εἰς

Η επιφάνεια του Ποιμάνδρη

Έργον της συλλογής οφείλεται στο υπερφυσικό *όν* που αποκαλύπτεται μέσα σ' αυτό. Στο πρώτο απόσπασμα που ανθολογείται εδώ ο ανώνυμος αφηγητής βλέπει σε ένα όραμα τον Ποιμάνδρη, ο οποίος ταυτίζεται με τον Νου, να του ανακηρύσσει τη δεδασκαλία του για την δημιουργία του κόσμου. «Οι μορφές και οι αποχρώσεις αυτού του οράματος δίνουν», όπως παρατήρησε κάποιος φιλόλογος, «σχεδόν την εντύπωση ενός αφηρημένου έργου τέχνης». Αξιοπρόσεκτη στην περιγραφή του οράματος είναι η χρήση —συχνή στα ερμητικά κείμενα— συμβόλων υπό μορφή αντιθετικών ζευγών (π.χ. φως-σκοτάδι, νερό-φωτιά). Όπως συμβαίνει σχεδόν πάντα με την παρουσίαση οραμάτων στη λογοτεχνία, η θέαση του οράματος ακολουθείται από την ερμηνεία του. Στο δεύτερο απόσπασμα περιέχεται η —αυγματική σε μερικά σημεία— αφήγηση για τη δημιουργία του ανθρώπου.

- 1 Κάποτε που άρχισα να σκέφτομαι για τα όντα κι η σκέψη μου περιπλανήθηκε πολύ στα μεγάλα ύψη, ενώ οι σωματικές μου δυνάμεις έπεσαν σε λήθαργο, θαρρείς και βυθίστηκαν σε βαθύ ύπνο, όπως ύστερα από πολύ φαγητό ή από βαριά δουλειά, νόμιζα πως είδα μπροστά μου ένα τεράστιο και πέρα από κάθε μέτρο *όν*, που με φώναξε με το όνομά μου και μου είπε: Τι θέλεις να ακούσεις, να δεις και με τη νόηση να γνωρίσεις και να κατανοήσεις;
- 2 Κι εγώ του είπα: Κι εσύ ποιος είσαι; — Εγώ, είπε, είμαι ο Ποιμάνδρης, ο αυθεντικός νους. Ξέρω τι ζητάς και βρίσκομαι μαζί σου παντού.
- 3 Κι εγώ του είπα: Θέλω να μάθω για τα όντα και να κατανοήσω τη φύση τους, θέλω να γνωρίσω το θεό. Κι είπα πάλι: Πόσο θα 'θελα να σε ακούσω. — Σκέψου τα όσα θέλεις να μάθεις κι εγώ θα σε διδάξω.
- 4 Και λέγοντας αυτά άλλαξε όψη η κατάστασή μου. Και ξαφνικά άνοιξαν μπροστά μου τα πάντα. Και βλέπω ένα όραμα, χωρίς όρια: όλα έγιναν φως, ένα γαλήνιο και χαρούμενο φως. Και έρωτας μεγάλος με κατέλαβε γι' αυτό που είδα. Κι ύστερα από λίγο σκοτάδι κατέβαινε από τη μια μεριά. Κι ήταν φοβερό και τρομερό. Και στριφογύριζε σαν σπείρα. Κι έμοιαζε με (φίδι). Ύστερα το σκοτάδι έγινε κάτι υγρό,

- ὕγρὰν τινα φύσιν, ἀφάτως τεταραγμένην καὶ καπνὸν ἀποδιδοῦσαν, ὡς ἀπὸ πυρός, καὶ τινα ἤχον ἀποτελοῦσαν ἀνεκλάλητον γοῶδη· εἴτα βοή ἐξ αὐτῆς ἀσυνάρθρωτος ἐξεπέμπετο, ὡς εἰκάσαι φωνῇ πυρός, ἐκ δὲ φωτὸς ... λόγος ἅγιος ἐπέβη τῇ φύσει, καὶ πῦρ ἄκρατον ἐξεπήδησεν ἐκ τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἄνω εἰς ὕψος· κούφον δὲ ἦν καὶ ὀξύ, δραστικὸν δὲ ἅμα, καὶ ὁ ἀὴρ ἐλαφρὸς ὧν ἠκολούθησε τῷ πνεύματι, ἀναβαίνοντος αὐτοῦ μέχρι τοῦ πυρός ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος, ὡς δοκεῖν κρέμασθαι αὐτὸν ἀπ' αὐτοῦ· γῆ δὲ καὶ ὕδωρ ἔμεινε καθ' ἑαυτὰ συμμιγνύμενα, ὡς μὴ θεωρεῖσθαι <τὴν γῆν> ἀπὸ τοῦ ὕδατος· κινούμενα δὲ ἦν διὰ τὸν ἐπιφερόμενον πνευματικὸν λόγον εἰς ἀκοήν.
- 6 ὁ δὲ Ποιμάνδρης ἐμοί, Ἐνόησας, φησί, τὴν θεάν ταύτην ὃ τι καὶ βούλεται; καί, Γινώσκωμαι, ἔφην ἐγώ. — Τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἔφη, ἐγὼ Νοῦς ὁ σὸς θεός, ὁ πρὸ φύσεως ὑγρᾶς τῆς ἐκ σκοτὸς φανείσης· ὁ δὲ ἐκ Νοὸς φωτεινὸς Λόγος υἱὸς θεοῦ. — Τί οὖν; φημί. — Οὕτω γινώθι· τὸ ἐν σοὶ βλέπον καὶ ἀκοῦον, λόγος κυρίου, ὁ δὲ νοῦς πατὴρ θεός, οὐ γὰρ διύστανται ἀπ' ἀλλήλων· ἔνωσις γὰρ τούτων ἐστὶν ἡ ζωή. — Εὐχαριστῶ σοι, ἔφην ἐγώ. — Ἀλλὰ δὴ νόει τὸ φῶς καὶ γινώριζε τοῦτο.
- 7 εἰπόντος ταῦτα ἐπὶ πλείονα χρόνον ἀντάπησέ μοι, ὥστε με τρέμειν αὐτοῦ τὴν ἰδέαν· ἀνανεύσαντος δέ, θεωρῶ ἐν τῷ νοῖ μου τὸ φῶς ἐν δυνάμεσιν ἀναριθμήτοις ὄν, καὶ κόσμον ἀπεριόριστον γεγενημένον, καὶ περιέσχεσθαι τὸ πῦρ δυνάμει μεγίστῃ, καὶ στάσιν ἐσχηκέναι κρατούμενον· ταῦτα δὲ ἐγὼ διανοήθην ὁρᾶν διὰ τὸν τοῦ Ποιμάνδρου λόγον.
-
- 12 ὁ δὲ πάντων πατὴρ ὁ Νοῦς, ὧν ζωὴ καὶ φῶς, ἀπεκύησεν Ἀνθρώπον αὐτῷ ἴσον, οὗ ἡράσθη ὡς ἰδίου τόκου· περικαλλὴς γάρ, τὴν τοῦ πατρὸς εἰκόνα ἔχων· ὄντως γὰρ καὶ ὁ θεὸς ἡράσθη τῆς ἰδίας μορφῆς, παρέδωκε <τε> τὰ ἑαυτοῦ πάντα δημιουργήματα, καὶ κατανόησας δὲ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ κτίσιν ἐν τῷ πυρί, ἡβουλήθη καὶ αὐτὸς δημιουργεῖν, καὶ συνεχωρήθη ἀπὸ τοῦ πατρὸς· γενόμενος ἐν τῇ δημιουργικῇ σφαίρᾳ, ἔξω τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν, κατενόησε τοῦ

ανείπωτα ταραγμένο, που ανάδινε καπνό, σαν να έβγαινε από φωτιά και ακούστηκε ένας απερίγραπτα θρηνητικός ήχος. Σε λίγο βοή ασυνάρτητη ακούστηκε, σαν να ήταν βοή φωτιάς.

- 5 Και από το φως — λόγος άγιος γέμισε τη φύση και ολοκάθαρη φωτιά ξεπήδησε από την υγρά φύση, ψηλά, πάνω στα ύψη. Κι ήταν κάτι ανάλαφρο μαζί και οξύ και δραστικό. Κι ο αέρας, που ακολούθησε το πνεύμα που ανέβαινε από τη γη και το νερό ως τη φωτιά, ήταν ανάλαφρος· κι έμοιαζε σαν να κρέμεται από τη φωτιά. Η γη και το νερό είχαν μπερδευτεί τόσο πολύ, ώστε να μην ξεχωρίζει η (γη) από το νερό. Και κινούνταν για να κάνουν να ακουστεί ο πνευματικός λόγος.

- 6 Και τότε ο Ποιμάνδρης μου είπε: Κατάλαβες τι σημαίνει αυτό το όραμα; Κι εγώ του αποκρίθηκα: Κατάλαβα. — Το φως εκείνο είπε, είμαι εγώ ο Νους, ο θεός σου, εκείνος που υπήρχε πριν από την υγρά φύση και το σκοτάδι και ο φωτεινός Λόγος που εκπορεύεται από το Νου είναι υιός Θεού. Κι είπα: Τι σημαίνει αυτό. — Μάθε το λοιπόν: Αυτό που είδες και άκουσες είναι Λόγος Κυρίου και ο Νους Θεός Πατέρα. Και δεν χωρίζεται το ένα από το άλλο. Η ένωσή τους είναι η ζωή. — Ευχαριστώ, του αποκρίθηκα. — Αλλά τότε κατανόησε το φως και μάθε να το αναγνωρίζεις.

- 7 Και με τούτα τα λόγια με κοίταξε κατάματα αρκετή ώρα έτσι που με την ιδέα αυτή έτρεμα. Και όταν κούνησα το κεφάλι μου βλέπω στο νου μου ότι το φως αποτελούνταν από αναρίθμητες δυνάμεις. Κι έγινε ένας άπειρος κόσμος, όπου υπερίσχυε η φωτιά με πολύ μεγάλη δύναμη και έκανα προσπάθεια για να σταθώ στη θέση μου. Και να τι ξεχώρισα με τη σκέψη μου από όσα είδα με το λόγο του Ποιμάνδρη.

.....

- 12 Και ο πατέρας όλων, ο Νους, που είναι ζωή και φως, γέννησε τον άνθρωπο, ίσον με τον εαυτόν του, τον οποίο και αγάπησε ως γέννημα δικό του. Κι ήταν πανέμορφος ο άνθρωπος γιατί είχε την εικόνα του πατέρα του. Επειδή ο θεός αγάπησε την ίδια του τη μορφή, του παρέδωσε όλα του τα δημιουργήματα.

- 13 Και ο άνθρωπος αφού κατενόησε την κτίση του Δημιουργού μέσα στη φωτιά, σκέφτηκε να δημιουργήσει και αυτός. Και ο πατέρας του συγχώρησε αυτό που έκανε στη σφαίρα της δημιουργίας στην οποία είχε κάθε εξουσία. Κατανόησε του αδελφού τα δημιουργήματα και

ἀδελφοῦ τὰ δημιουργήματα, οἱ δὲ ἡράσθησαν αὐτοῦ, ἕκαστος δὲ μετεδίδου τῆς ἰδίας τάξεως· καὶ καταμαθὼν τὴν τούτων οὐσίαν καὶ μεταλαβὼν τῆς αὐτῶν φύσεως ἡβουλήθη ἀναρρήξαι τὴν περιφέρειαν τῶν κύκλων, καὶ τὸ κράτος τοῦ ἐπικεκμένου ἐπὶ τοῦ πυρὸς κατανοῆσαι.

- 14 καὶ ὁ τοῦ τῶν θνητῶν κόσμου καὶ τῶν ἀλόγων ζώων ἔχων πᾶσαν ἐξουσίαν διὰ τῆς ἁρμονίας παρέκυψεν, ἀναρρήξας τὸ κύτος, καὶ ἔδειξε τῇ κατωφερῇ φύσει τὴν καλὴν τοῦ θεοῦ μορφήν, ὃν ἰδοῦσα ἀκόρεστον κάλλος <καὶ> πᾶσαν ἐνέργειαν ἐν ἑαυτῷ ἔχοντα τῶν διοικητόρων τὴν τε μορφήν τοῦ θεοῦ ἐμειδίασεν ἔρωτι, ὥς ἅτε τῆς καλλίστης μορφῆς τοῦ Ἀνθρώπου τὸ εἶδος ἐν τῷ ὕδατι ἰδοῦσα καὶ τὸ σκίασμα ἐπὶ τῆς γῆς. ὁ δὲ ἰδὼν τὴν ὁμοίαν αὐτῷ μορφήν ἐν αὐτῇ οὖσαν ἐν τῷ ὕδατι, ἐφίλησε καὶ ἡβουλήθη αὐτοῦ οἰκεῖν· ἅμα δὲ τῇ βουλῇ ἐγένετο ἐνέργεια, καὶ ὤκησε τὴν ἄλογον μορφήν· ἡ δὲ φύσις λαβοῦσα τὸν ἐρώμενον περιεπλάκη ὅλη καὶ ἐμίγησαν· ἐρώμενοι γὰρ ἦσαν.
- 15 καὶ διὰ τοῦτο παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ζῶα διπλοῦς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, θνητὸς μὲν διὰ τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ διὰ τὸν οὐσιώδη ἄνθρωπον· ἀθάνατος γὰρ ὢν καὶ πάντων τὴν ἐξουσίαν ἔχων, τὰ θνητὰ πάσχει ὑποκείμενος τῇ εἰμαρμένῃ· ὑπεράνω οὖν ὢν τῆς ἁρμονίας ἐναρμόνιος γέγονε δοῦλος ἀρρενόθλης δὲ ὢν, ἐξ ἀρρενοθήλεος ὢν πατρὸς καὶ αὐπνος ἀπὸ αὐπνου *** κρατεῖται.

αγάπησαν αυτόν και ο καθένας του μετέδιδε τις γνώσεις της δικής του τάξης. Και αφού κατανόησε την ουσία τους και αφού μετάλαβε της φύσης τους, θέλησε να σπάσει την περιφέρεια των κύκλων, για να κατανόησει τη δύναμη αυτού που κυριαρχεί μέσα στη φωτιά.

- 14 Και τότε ο άνθρωπος που είχε την εξουσία πάνω στον κόσμο των θνητών και των αλόγων ζώων που βγήκε από την αρμονία, σκέφτηκε να διαρρήξει το πλαίσιο που τα περιβάλλει. Και είδε στην κατώτερη φύση την ωραία μορφή του θεού και όταν είδε το απέραντο κάλλος (και) όλη την ενεργητικότητα των διοικητών να ενώνονται στη μορφή του θεού, εκείνος μειδίασε από αγάπη, γιατί είδε την υπέροχη μορφή του ανθρώπου να αντανακλάται στο νερό και στη σκιά του πάνω στη γη. Κι αυτός βλέποντας την όμοια με αυτόν μορφή στο νερό τον αγάπησε και θέλησε να κατοικήσει σ' αυτό. Και αμέσως η βουλή έγινε ενέργεια και κατοίκησε στην άλογο μορφή. Τότε η φύση, αφού πήρε τον αγαπημένο της, μπλέχτηκε μαζί του και ενώθηκαν κανονικά. Γιατί ήταν ερωτευμένοι.

- 15 Και για το λόγο αυτό ο άνθρωπος είναι διπλός από όλα τα ζώα της γης: θνητός κατά το σώμα και αθάνατος στην ουσία του ανθρώπου. Παρόλο που στην ουσία είναι αθάνατος και έχει εξουσία σε όλα, πάσχει ως θνητός και υπόκειται στην Ειμαρμένη. Παρόλο που είναι υπεράνω της αρμονίας έγινε δούλος της αρμονίας και καθώς ήταν σερνικοθήλυκος αφού προερχόταν από σερνικοθήλυκο πατέρα και άυπνος από άυπνο ... έτσι και μένει.

(μετάφραση Π. Ροδάκης)

ΠΑΤΕΡΕΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

(περ. 323–379 μ.Χ.)

241. – Ἐννέα ὁμιλίας εἰς Ἑξαήμερον, Β' §§ 1–2

Οἱ Ἐννέα ὁμιλίας εἰς Ἑξαήμερον ('ὁμιλία' ἐδῶ με τὴν τεχνικὴν σημασίαν τοῦ ὀρου = 'κήρυγμα') θεωροῦνται οἱ σημαντικότερες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Θέμα τοὺς ἔχουν τὴν ἐφημερίαν καὶ τὸν σχολιασμό τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως, ἀν καὶ ἡ πραγμάτευσις δὲν συμπεριλαμβάνει τὰ σχετικὰ μετὰ τὴ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκφωνήθησαν ἴσως λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 370 μ.Χ. σε διάστημα μιᾶς εβδομάδας (μία ὁμιλία τὸ πρῶτ' καὶ μία τὸ ἀπόγευμα καθὲς μέρα) καὶ καταγράφηκαν ὅχι ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀλλὰ ἀπὸ ταχυγράφους. Στις Ὀμιλίαις τὸν αὐτὸς ὁ Βασίλειος προσπαθεῖ, συνδυάζοντας ρητορικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις, νὰ παρουσιάσῃ τὴ γνήσιαν χριστιανικὴν εἰκόνα γιὰ τὴ δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ πείσῃ συγχρόνως γιὰ τὰς λαμβαστέας βάσεις τῶν κοσμολογικῶν συστη-

Ἐπιτομή β': περὶ τοῦ ἀόρατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασκεύαστος.

- 1 μικροῖς ἔαθεν ἐνδιατρίψαντες ῥήμασι, τοσοῦτον ἀποκεκρυμμένον τὸ βάθος τῆς διανοίας εὑρομεν, ὥστε τῶν ἐφεξῆς παντελῶς ἀπογνῶναι. εἰ γὰρ τὰ προαύλια τῶν ἁγίων τοιαῦτα, καὶ τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ οὕτω σεμνὰ καὶ ὑπέρογκα, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ κάλλους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν περιαστράπτουσι, ποταπὰ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων; καὶ τίς ἱκανὸς καταταλμῆσαι τῶν ἀδύτων; ἢ τίς ἐπόψεται τὰ ἀπόρρητα; ἀπρόσιτος μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ ἡ θεὰ, δυσερμήνευτος δὲ παντελῶς τῶν νοηθέντων ὁ λόγος. πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ, καὶ ὑπὲρ μόνου τοῦ προελέσθαι τὰ δέοντα, οὐκ εὐκαταφρόνητοί εἰσι ἀφωρισμένοι μισθοί, μὴ ἀποκινήσωμεν πρὸς τὴν ἔρευναν, εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀξίας ἀπολειπόμεθα, ἀλλ' εἴαν τοῦ βουλήματος τῆς Γραφῆς μὴ ἐκπέσωμεν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπόβλητοι παντελῶς κριθήσόμεθα, καὶ τῇ συνεργίᾳ τῆς χάριτος οἰκοδομήν τινα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρεξόμεθα.

“ἡ δὲ γῆ ἦν”, φησὶν, “ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος.” πῶς ἀμφοτέρων ὁμοτίμως γενομένων οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ μὲν οὐρανὸς

Η δημιουργία του κόσμου εκ του μηδενός

μάτων των αρχαίων φιλοσόφων. Στο απόσπασμα που ακολουθεί περιλαμβάνεται το προοίμιο (ο Βασίλειος φροντίζει ιδιαίτερα τα προοίμια και τους επιλόγους των Ομιλιών του) και ένα τμήμα της δεύτερης Ομιλίας, στο οποίο επιχειρείται η θεμελίωση του βασικού χριστιανικού δόγματος ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε εκ του μηδενός και δεν είναι αιώνιος όπως δέχονταν οι Έλληνες φιλόσοφοι. Η επιχειρηματολογία του Βασιλείου διακρίνεται από ορθολογισμό και βαθιά γνώση των απόψεων των Ελλήνων φιλοσόφων (εμφανής είναι ιδιαίτερα η χρήση του Τίμαιου του Πλάτωνα, των φυσικών συγγραμμάτων του Αριστοτέλη, του Ποσειδωνίου, του Πλωτίνου), γεγονός που δεν εκπλήσσει, αφού ο Καππαδόκης πατέρας είχε σπουδάσει για μεγάλο διάστημα στην Αθήνα.

Ομιλία Β'

- 1 Κάτι μικρές λέξεις μας απασχόλησαν το πρωί¹ και βρήκαμε κρυμμένο σε αυτές τόσο βαθύ νόημα, ώστε να απελπιζόμαστε ολότελα για τις επόμενες. Γιατί αν έχουν τέτοια προαύλια άγια των αγίων και τα προαύλια του ναού είναι τόσο σεβάσμια και τόσο μεγαλόπρεπα και περιλάμπουν σαν αστραπές τα μάτια του νου μας με την ασύγκριτη ομορφιά τους, πώς θα είναι τα ίδια τα άγια και ποιος είναι ο τολμηρός που θα εισέλθει σε αυτά; ή ποιος θα αντικρύσει τα απόρρητα; Γιατί και το θέαμά τους είναι απροσέγγιστο και το νόημα όσων εξηγήσαμε ολότελα δυσκολοεξήγητο. Ας μη διστάσουμε όμως στην έρευνά μας, γιατί και μόνο που προτιμήσαμε τα ορθά, μας έχει ορίσει ο δίκαιος κριτής όχι ευκαταφρόνητες αμοιβές. Γιατί παρόλο που μας λείπει η αξία, αν δεν απομακρυνθούμε από το σκοπό της Γραφής με τη βοήθεια του πνεύματος δε θα κρίνουμε ολότελα για πέταμα και με τη συνδρομή της χάρις θα προσφέρομε μικρή βοήθεια στην οικοδομή της Εκκλησίας του Θεού.

«Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀράτος καὶ ἀκατασκεύαστος» γράφει. Αφού και τα δύο είχαν δημιουργηθεί ισότιμα, ο ουρανός, και η γη, πώς ο ουρανός είχε

¹ Η παρούσα Ομιλία λαμβάνει συνεπώς χώρα το απόγευμα.

ἀπηρτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἔτι ἀτελής ἐστι καὶ ἀνεξέργαστος; ἢ ὅλως, τί τὸ ἀκατάσκευον τῆς γῆς; καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἀόρατος ἦν; ἔστι μὲν οὖν τελεία κατασκευὴ γῆς ἢ ἀπ' αὐτῆς εὐθηνία· φυτῶν παντοδαπῶν βλαστήσεις· δένδρων ὑψηλοτάτων προβολαὶ καρπύμων τε καὶ ἀκάρπων· ἀνθῶν εὐχροιαὶ καὶ εὐωδία· καὶ ὅσα μικρὸν ὕστερον μέλλει τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ἐπανατεῖλαντα τῇ γῇ τὴν γεννησαμένην κατακοσμεῖν. ὧν ἐπειδὴ οὐδὲν οὐπω ἦν, ἀκατάσκευον αὐτὴν εἰκότως ὁ λόγος ὠνόμασε. τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα κἂν περὶ οὐρανοῦ εἴπομεν· ὅτι οὐκ ἐξέργαστο οὐπω οὐδὲ αὐτός, οὐδὲ τὸν οἰκεῖον ἀπειλήφει κόσμον, ἅτε μήπω σελήνη μήτε ἡλίω περιλαμπόμενος, μηδὲ τοῖς χοροῖς τῶν ἄστρων κατεστεμμένος. οὐπω γὰρ ταῦτα ἐγεγόνει. ὥστε οὐχ ἁμαρτήσεις τῆς ἀληθείας, κἂν τὸν οὐρανὸν ἀκατάσκευον εἴπῃς. ἀόρατον δὲ τὴν γῆν προσεῖπε διὰ δύο αἰτίας· ἡ ὅτι οὐπω ἦν αὐτῆς ὁ θεατὴς ἄνθρωπος, ἡ ὅτι ὑποβρύχιος οὖσα ἐκ τοῦ ἐπιπολάζοντος τῇ ἐπιφανείᾳ ὕδατος οὐκ ἠδύνατο καθορᾶσθαι. οὐπω γὰρ ἦν συναχθέντα τὰ ὕδατα εἰς τὰ οἰκεία συστήματα, ἅπερ ὕστερον ὁ Θεὸς συναγαγὼν προσηγόρευσε θαλάσσας. ἀόρατον οὖν τί ἐστι; τὸ μὲν, ὃ μὴ πέφυκεν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς καθορᾶσθαι, ὡς ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος· τὸ δέ, ὃ τῇ φύσει ὀρατὸν ὑπάρχον, διὰ τὴν ἐπιπρόσθεσιν τοῦ ἐπικειμένου αὐτῷ σώματος ἀποκρύπτεται, ὡς ὁ ἐν τῷ βυθῷ σιδηρός. καθ' ὃ σημαυνόμενον νῦν ἀόρατον ἡγοῦμεθα προσειρησθαι τὴν γῆν καλυπτομένην ὑπὸ τοῦ ὕδατος. ἔπειτα μέντοι, καὶ μήπω τοῦ φωτὸς γενηθέντος, οὐδὲν ἦν θαυμαστὸν τὴν ἐν σκότῳ κειμένην, διὰ τὸ ἀφώτιστον εἶναι τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀέρα, ἀόρατον καὶ κατὰ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς προσειρησθαι.

- 2 ἀλλ' οἱ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, οἱ οὐχὶ τῇ Γραφῇ τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἀκολουθεῖν ἐκδιδάσκοντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ οἰκεῖον βούλημα τὴν διάνοιαν τῶν Γραφῶν διαστρέφοντες, τὴν ὕλην φασὶ διὰ τῶν λέξεων τούτων παραδηλοῦσθαι. αὕτη γάρ, φησί, καὶ ἀόρατος τῇ φύσει καὶ ἀκατασκευάστος, ἅποιος οὖσα τῷ ἑαυτῆς λόγῳ, καὶ παντὸς εἶδους καὶ σχήματος κεχωρισμένη, ἦν παραλαβὼν ὁ τεχνίτης τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ ἐμόρφωσε, καὶ εἰς τάξιν ἤγαγε, καὶ οὕτω δι' αὐτῆς οὐσίωσε τὰ ὀράμενα. εἰ μὲν οὖν ἀγέννητος αὕτη, πρῶτον

ολοκληρωθεί, ενώ η γη ήταν ακόμα ατελείωτη και ανολοκλήρωτη; Ή, μάλλον, κατά τι η γη ήταν ατελείωτη; Και για ποιο λόγο ήταν αόρατη; Τέλεια κατασκευή της γης είναι βέβαια ο πλούτος που προσφέρει, τα κάθε λογής που φυτρώνουν φυτά, τα δέντρα που ανεβαίνουν πανύψηλα καρποφόρα ή άκαρπα, τα χρώματα και οι μοσχοβολιές των λουλουδιών και όσα πρόκειται σε λίγο, με πρόσταγμα του Θεού, να φυτρώσουν και να καταστολίσουν τη γη που τα γέννησε. Από αυτά δεν υπήρχε τίποτα ακόμα, και γι' αυτό εύλογα ονομάστηκε ακατασκευάστη. Τα ίδια μπορούμε να πούμε και για τον ουρανό. Ότι δεν είχε τελειοποιηθεί ακόμα ούτε αυτός, κι ούτε είχε πάρει την ομορφιά του, αφού δεν τον φωτίζαν ακόμα ούτε η σελήνη, ούτε ο ήλιος, ούτε τον στεφάνωναν οι χοροί των άστρων. Αυτά δεν είχαν δημιουργηθεί ακόμα. Ωστε δε θα αποτρήσεις την αλήθεια, αν πεις ακατασκευάστο και τον ουρανό. Αόρατη πάλι ονόμασε τη γη για δυο λόγους, ή επειδή δεν υπήρχε ακόμα ο άνθρωπος να τη δει ή επειδή ήταν κάτω από τα νερά που σκέπαζαν την επιφάνειά της και ήταν αδύνατον να φανεί. Βλέπετε δεν είχαν ακόμα συναχθεί τα νερά στις κοίτες τους, όπου αργότερα τα συγκέντρωσε ο Θεός και τις ονόμασε θάλασσες. Ποιο είναι λοιπόν αόρατο; Αυτό πρώτα που η φύση του δεν επιτρέπει να το δουν σωματικά μάτια, όπως ο ανθρώπινος νους² κι έπειτα αυτό που ενώ είναι ορατό από τη φύση του, μπαίνει μπροστά του κάποιο σώμα και το κρύβει, όπως το σίδερο στο βυθό. Με αυτό το νόημα νομίζω ότι χαρακτηρίστηκε αόρατη η γη, που τη σκέπαζε το νερό. Κι έπεται, επειδή και το φως δεν είχε γίνει ακόμα, δεν ήταν καθόλου παράδοξο η γη, που ήταν μέσα στο σκοτάδι, αφού ο πάνω από αυτήν αέρας ήταν αφώτιστος, να ονομαστεί από τη Γραφή αόρατη και από αυτή την άποψη.

- 2 Οι παραχαράκτες όμως της αλήθειας,³ που δεν συνήθισαν τη σκέψη τους να πειθαρχεί στη Γραφή, αλλά διαστρέφουν το νόημα των Γραφών σύμφωνα με το θέλημά τους, λένε ότι με τις λέξεις αυτές υπονοείται η ύλη. Αυτή, υποστηρίζουν ότι είναι και αόρατη από τη φύση της και ακατασκευάστη, αφού δεν έχει ιδιότητες κατά την ουσία της και είναι ολότελα χωρίς μορφή και χωρίς σχήμα· αυτήν την πήρε ο τεχνίτης, της έδωσε μορφή με τη σοφία του, της έδωσε τάξη, και με αυτήν δημιούργησε όσα βλέπομε. Αν όμως η ύλη δεν έχει δημιουργηθεί,

² Υπονοούνται οι Γνωστικοί, πολύμορφη θρησκευτική κίνηση των πρώτων χριστιανικών χρόνων (η ακμή της τοποθετείται κυρίως τον 2ο αι. μ.Χ.). Μια από τις κοινές πεποιθήσεις των Γνωστικών ήταν ότι ο ορατός κόσμος είναι ξένος προς τον Θεό.

μὲν ὁμότιμος τῷ Θεῷ, τῶν αὐτῶν πρεσβείων ἀξιουμένη. οὐ τί ἂν γένοιτο ἀσεβέστερον, τὴν αἰποιον, τὴν ἀνείδεον, τὴν ἐσχάτην ἀμορφίαν, τὸ ἀδιατύπωτον αἰσχος (τοῖς γὰρ αὐτῶν ἐκείνων προσρήμασι κέχρημαι) τῆς αὐτῆς προεδρίας ἀξιούσθαι τῷ σοφῷ καὶ δυνατῷ καὶ παγκάλῳ δημιουργῷ καὶ κτίστη τῶν ὅλων; ἔπειτα εἰ μὲν τοσαύτη ἐστίν, ὥστε ὅλην ὑποδέχεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιστήμην· καὶ οὕτω, τρόπον τινά, τῇ ἀνεξιχνιάστῳ τοῦ Θεοῦ δυνάμει ἀντιπαραξάγουσιν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν, εἴπερ ἔξαρκεί ὅλην τοῦ Θεοῦ τὴν σύνεσιν δι' αὐτῆς ἐκμετρεῖν· εἰ δὲ ἐλάττων ἢ ὕλη τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ οὕτως εἰς ἀτοπωτέραν βλασφημίαν αὐτοῖς ὁ λόγος περιτραπήσεται, δι' ἔνδειαν ὕλης ἀπρακτον καὶ ἀνενέργητον τῶν οἰκείων ἔργων τὸν Θεὸν κατεχόντων, ἀλλ' ἐξηπάτησε γὰρ αὐτοὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ πενία, καὶ ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν ἐκάστη τέχνη περὶ τινα ὕλην ἀφωρισμένως ἡσχόληται, οἷον χαλευτική μὲν περὶ τὸν σιδηρον, τεκτονική δὲ περὶ τὰ ξύλα· καὶ ἐν τούτοις ἄλλο μὲν τί ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἄλλο δὲ τὸ εἶδος, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ εἶδους ἀποτελούμενον· καὶ ἔστιν ἢ μὲν ὕλη ἔξωθεν παραλαμβανομένη, τὸ δὲ εἶδος παρὰ τῆς τέχνης ἐφαρμοζόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν συντιθέμενον ἐκ τε τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης· οὕτως οἰόνται καὶ ἐπὶ τῆς θείας δημιουργίας, τὸ μὲν σχῆμα τοῦ κόσμου παρὰ τῆς σοφίας ἐπῆχθαι τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων, τὴν δὲ ὕλην ἔξωθεν ὑποβελῆσθαι τῷ κτίσαντι, καὶ γεγενῆσθαι τὸν κόσμον σύνθετον, τὸ μὲν ὑποκείμενον καὶ τὴν οὐσίαν ἐτέρωθεν ἔχοντα, τὸ δὲ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν παρὰ Θεοῦ προσλαβόντα, ἐκ δὲ τούτου αὐτοῖς ὑπάρχει ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν μέγαν Θεὸν τῆς συστάσεως τῶν ὄντων προεστηκέναι, οἷον δὲ ἐράνου τινὸς πληρωτὴν, ὀλίγην τινὰ μοῖραν εἰς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν παρ' αὐτοῦ συμβεβλησθαι· οὐ δυνηθέντες διὰ λογισμῶν ταπεινότητα πρὸς τὸ ὕψος ἀπιδεῖν τῆς ἀληθείας· ὅτι ἐνταῦθα μὲν αἱ τέχναι τῶν ὕλων ὕστεραι διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας παρεισαχθεῖσαι τῷ βίῳ, τὸ μὲν γὰρ ἔριον προϋπήρχεν, ἢ δὲ ὕφαντική ἐπεγένετο, τὸ τῆς φύσεως ἐνδέον παρ' αὐτῆς ἐκπληροῦσα, καὶ τὸ μὲν ξύλον ἦν, τεκτονική δὲ παραλαβοῦσα, πρὸς τὴν ἐπιζητουμένην ἐκάστοτε χρεῖαν διαμορφοῦσα τὴν ὕλην, τὴν εὐχρηστίαν ἡμῖν τῶν ξύλων ὑπέδειξε, κώπην μὲν ναύταις, γεωργοῖς δὲ

πρώτα-πρώτα θα ήταν ισότιμη με το Θεό και δε θα διέε-
 ραν στα πρε-
 σβεία. Τι θα ήταν μεγαλύτερη ασέβεια από αυτό; Να κρίνομε δηλαδή
 αξία για την ίδια πρώτη θέση πλάι στο σοφό και ισχυρό και πάγκαλο
 δημιουργό και πλάστη των όλων, αυτή τη χωρίς ιδιότητες ύλη, τη δέχως
 μορφή, την έσχατη ασχήμια, το αίσχος που δε συμμορφώνεται (χρησι-
 μοποιώ τους δικούς τους χαρακτηρισμούς). Έπειτα, αν η ύλη είναι τό-
 ση, ώστε να δέχεται όλη τη γνώση του Θεού, και έτσι αντιπαρατάσ-
 σουν κατά κάποιο τρόπο την υπόστασή της στην ανεξιχνίαστη δύναμη
 του Θεού, αφού μπορεί με τον εαυτό της να δώσει το μέτρο ολόκληρης
 της σοφίας του Θεού. Και αν η ύλη είναι λιγότερη από την ενέργεια
 του Θεού, και έτσι ο λόγος τους θα καταλήξει σε ακόμα χειρότερη
 βλασφημία, αφού δεσμεύουν το Θεό να μην μπορεί να πράξει και να
 ενεργήσει τα έργα του από έλλειψη ύλης. Αλλά τους εξαπάτησε η
 φτώχεια που συνοδεύει τους ανθρώπους. Και επειδή σε εμάς κάθε μία
 τέχνη ασχολείται αποκλειστικά με κάποια συγκεκριμένη ύλη, η χαλ-
 κευτική λ.χ. με το σίδηρο και η τεκτονική με τα ξύλα· και σ' αυτά είναι
 κάτι άλλο το υλικό της τέχνης, άλλο η μορφή και άλλο αυτό που ολο-
 κληρώνεται από τη μορφή· και η ύλη παραλαμβάνεται απ' έξω, ενώ η
 μορφή εφαρμόζεται από την τέχνη, και το αποτέλεσμα είναι η σύνθεση
 και των δύο, σκέφτονται όμοια και για τη θεία δημιουργία· ότι το σχή-
 μα του κόσμου έχει δοθεί από τη σοφία του πλάστη των όλων, ενώ η
 ύλη δόθηκε στον πλάστη απ' έξω· έτσι ο κόσμος έγινε σύνθετος κι έχει
 πάρει από αλλού την ύλη που τον πραγματώνει, ενώ έχει προσλάβει
 το σχήμα και τη μορφή από το Θεό. Από εδώ ξεκίνησαν και αρνούνται
 ότι ο μεγάλος Θεός είναι ο τεχνίτης που κατασκεύασε τα όντα, αλλά
 σαν κάποιος που παίρνει μέρος σε ένα έρανο συνεισέφερε ο ίδιος ασή-
 μαντο μερίδιο στη δημιουργία των όντων. Δεν μπόρεσαν να ατενίσουν
 το ύψος της αλήθειας λόγω των ταπεινών λογισμών τους. Οι τέχνες
 δηλαδή έρχονται έπειτα από τις ύλες και μπήκαν στη ζωή επειδή το α-
 παιτούσαν οι ανάγκες της ζωής, το μαλλί λ.χ. προϋπήρχε, η υφαντική
 ήρθε αργότερα για να υπηρετήσει και να αναπληρώσει την έλλειψη της
 φύσης. Επίσης υπήρχε το ξύλο, το πήρε όμως η ξυλουργική κι αφού
 διαμόρφωσε το υλικό αυτό ανάλογα με τη χρήση που ήθελαν, μας έ-
 δειξε τη χρησιμότητα των ξύλων βάζοντας στα χέρια του ναύτη το
 κουπί, στου γεωργού το λιχνιστήρι και στου οπλίτη το δόρυ. Ενώ ο

πτύον, ὀπλίταις δὲ δόρυ παρεχομένη. ὁ δὲ Θεός, πρὶν τι τῶν νῦν ὀρωμένων γενέσθαι, εἰς νοῦν βαλλόμενος καὶ ὀρμήσας ἀγαγεῖν εἰς γένεσιν τὰ μὴ ὄντα, ὁμοῦ τε ἐνόησεν ὁποῖόν τινα χρὴ τὸν κόσμον εἶναι, καὶ τῷ εἶδει αὐτοῦ τὴν ἀρμόζουσαν ὕλην συναπεγέννησε. καὶ οὐρανῷ μὲν ἀφώρισε τὴν οὐρανῷ πρέπουσαν φύσιν· τῷ δὲ τῆς γῆς ὕχρηματι τὴν οἰκείαν αὐτῇ καὶ ὀφειλομένην οὐσίαν ὑπέβαλε. πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ καὶ αἶρα διεσχημάτισέν τε ὥς ἐβούλετο, καὶ εἰς οὐσίαν ἤγαγεν ὥς ὁ ἐκάστου λόγος τῶν γινομένων ἀπήτει. ὅλον δὲ τὸν κόσμον ἀνομοιομερῆ τυγχάνοντα ἀρρήκτῳ τινὶ φιλίας θεσμῷ εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἀρμονίαν συνέδησεν· ὥστε καὶ τὰ πλείστον ἀλλήλων τῇ θέσει διεστηκότα ἠνώσθαι δοκεῖν διὰ τῆς συμπαθείας. παυσάσθωσαν οὖν μυθικῶν πλασμάτων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν οἰκείων λογισμῶν τὴν ἀκατάληπτον διανοίαις καὶ ἄφατον παντελῶς ἀνθρωπίνῃ φωνῇ δύναμιν ἐκμετροῦντες.

Θεός, προτού γίνει κάτι από όσα βλέπομε, αφού έβαλε σ' του του κι αποφάσισε να φέρει στο φως της ύπαρξης όσα δεν υπήρχαν, ταυτόχρονα σκέφτηκε και πώς πρέπει να είναι ο κόσμος και μαζί με τη σκέψη δημιούργησε μαζί και την ύλη που ταίριαζε στη μορφή του. Και ξεχώρισε για τον ουρανό την ύλη που ταίριαζε σε αυτόν, ενώ το σχήμα της γης το γέμισε με την ανάλογη ύλη που έπρεπε. Τέλος διαμόρφωσε τη φωτιά, το νερό και τον αέρα, όπως ήθελε, και τα έφερε στην ύπαρξη, όπως απαιτούσε ο λόγος υπάρξεως καθενός από όσα έγιναν. Και όλο τον κόσμο, με τα ανόμοια μέρη του, τον έδεσε σε μια κοινωνία και σε μια αρμονία με ένα αδιάσπαστο δεσμό φιλίας. Ώστε και αυτά που απέχουν κατά τη θέση περισσότερο μεταξύ τους να φαίνονται ενωμένα με τη συμπάθεια. Ας παύσουν λοιπόν τις μυθοπλασίες, και να μετρούν με την ασθένεια των λογισμών τους τη δύναμη την ακατάληπτη για το νου μας και την ολότελα ανείπωτη από ανθρώπινη φωνή.

(μετάφραση Ιγνάτιος Σακαλής)

Ο Θεός δημιουργεί τον κόσμο από το χάος. Ψηφιδωτό από τον καθεδρικό ναό του Μονρεάλε στη Σικελία (12ος αι. μ.Χ.).

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

(περ. 349–407 μ.Χ.)

242. – Κατηχητικὸς εἰς τὸ ἅγιον πάσχα

Το σημαντικότερο μέρος του έργου του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, του πολυγραφότατου πατέρα της εκκλησίας, αποτελούν οι ποικίλοι περιεχομένοι λόγοι και ομιλίες που εκφώνησε με διάφορες αφορμές. Στους λόγους αυτούς χρωστά τη μεγάλη φήμη που απολάμβανε ως εκκλησιαστικός ρήτορας ήδη από την εποχή του (φήμη που του χάρισε άλλωστε από τον 5ο αι. μ.Χ. την προσωνυμία 'Χρυσόστομος'). Η ρητορική του δεινότητα οφειλόταν εν πολλοίς στην εξαιρετική εκπαίδευση που είχε λάβει ως νέος στην Αντιόχεια κοντά στον περίφημο ρητοροδιδάσκαλο Λιβάνιο. Τα θέματα που συνήθως τον απασχολούν είναι κυρίως ηθικά και κοινωνικά, ενώ η γλώσσα του είναι σχετικά απλή. Πολλοί από τους λόγους του έχουν επικαιρικό χαρακτήρα, αλλά αρκετοί είναι επίσης κατηχητικοί, δογματικοί

Εἴ τις εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος, ἀπολανέτω τῆς καλῆς ταύτης καὶ λαμπρᾶς πανηγύρεως· εἴ τις δοῦλος εὐγνώμων, εἰσελθέτω χαίρων εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ· εἴ τις ἔκαμε νηστεύων, ἀπολαβέτω νῦν τὸ δηνάριον, εἴ τις ἀπὸ πρώτης ὥρας εἰργάσατο, δεχέσθω σήμερον τὸ δίκαιον ὄφλημα· εἴ τις μετὰ τὴν τρίτην ἦλθεν, εὐχαριστῶν ἑορτάσῃ· εἴ τις μετὰ τὴν ἕκτην ἔφθασε, μηδὲν ἀμφιβαλλέτω· καὶ γὰρ οὐδὲν ζημιούται· εἴ τις ὑστέρησεν εἰς τὴν ἐνάτην, προσελθέτω μηδὲν ἐνδοιάζων· εἴ τις εἰς μόνην ἔφθασε τὴν ἐνδεκάτην, μὴ φοβηθῇ τὴν βραδυτῆτα, φιλότιμος γὰρ ὢν ὁ δεσπότης, δέχεται τὸν ἔσχατον, καθάπερ καὶ τὸν πρῶτον· ἀναπαύει τὸν τῆς ἐνδεκάτης, ὡς τὸν ἐργασάμενον ἀπὸ τῆς πρώτης· καὶ τὸν ὑστερον ἔλειψεν, καὶ τὸν πρῶτον θεραπεύει· κακεῖνον δίδωσι, καὶ τούτῳ χαρίζεται, καὶ τὰ ἔργα δέχεται, καὶ τὴν γνώμην ἀσπάζεται, καὶ τὴν πρᾶξιν τιμᾷ, καὶ τὴν πρόθεσιν ἐπαινεῖ, οὐκοῦν εἰσέλθῃτε πάντες εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ πρῶτοι καὶ δεύτεροι τὸν μισθὸν ἀπολάβετε, πλούσιοι καὶ πένητες μετ' ἀλλήλων χορεύσατε, ἐγκρατεῖς καὶ ῥάθυμοι τὴν ἡμέραν τιμῆσατε, νηστεύσαντες καὶ

¹ Το δηνάριο (εἰδὼ μεταφορικά, ἀντὶ γὰρ τὴν 'ἀμοιβήν') ἦταν τὸ ἀσημένιο νόμισμα τῶν Ρωμαίων.

Το μήνυμα της Αναστάσεως

και εορταστικοί. Στους κατηχητικούς (τους σχετικούς δηλ. με τη διδασκαλία του δόγμα-τος) λόγους του Ιωάννη συγκαταλέγεται και ο Κατηχητικός εις τὸ ἅγιον πάσχα, ο οποίος μέχρι και σήμερα διαβάζεται στο τέλος της Λειτουργίας της Αναστάσεως. Αν και η γνησιότητα του λόγου έχει αμφισβητηθεί από ορισμένους φιλολόγους, ο λόγος δεν παύει σε κάθε περίπτωση να αποτελεί εξαιρετο δείγμα έντεχνης χριστιανικής πεζογραφίας. Η ιδιαιτερότητά του δεν έγκειται μόνο στην ευρεία χρήση ρητορικών τρόπων αλλά και στα ποιητικά στοιχεία που ενυπάρχουν σ' αυτόν, τα οποία επιτρέπουν ίσως τη διαπίστωση συγγένειας με την υμνογραφία.

Αν είναι κανείς πιστός και ευλαβής, ας απολαύσει την ωραία αυτή και λαμπρά πανήγυρη. Αν είναι κανείς δούλος σώφρων, ας εισέλθει χαρούμενος στη χαρά του Κυρίου του. Αν καταπονήθηκε κανείς από τη νηστεία, ας λάβει τώρα το δηνάριο.¹ Αν δούλεψε κανείς από την αυγή, ας δεχτεί σήμερα τη δίκαιη αμοιβή. Αν κανείς ήλθε αργά το πρωί, ας εορτάσει ευγνώμων. Αν έφτασε κανείς μεσημέρι, ας μην αμφιβάλλει καθόλου· γιατί καθόλου δεν ζημιώνεται. Αν έφτασε κανείς αργά το απομεσήμερο, ας πλησιάσει χωρίς ενδοιασμό. Αν έφτασε κανείς μόλις την ενδεκάτη,² ας μην φοβηθεί για την αργοπορία· όντας ο κύριος του οίκου γενναιόδωρος δέχεται τον έσχατο όπως ακριβώς και τον πρώτο. Προσφέρει ξεκούραση σε κείνον που εργάστηκε την ενδεκάτη όπως σε κείνον που εργάστηκε από την αυγή. Και τον τελευταίο ευσπλαχνίζεται, και τον πρώτο περιποιείται. Και σε κείνον δίνει, και σ' αυτόν χαρίζει. Και τα έργα υποδέχεται, και τη γνώμη καλωσορίζει. Και την πράξη τιμά, και την πρόθεση επαινεί. Εισέλθετε λοιπόν όλοι στη χαρά του Κυρίου μας. Και οι πρώτοι και οι δεύτεροι λάβετε την αμοιβή σας. Πλούσιοι και φτωχοί χορέψτε αγκαλιασμένοι. Εγκρατείς και αμέριμνοι τιμήσατε την ημέρα. Νηστεύσαντες και μη νηστεύσαντες ευφρανθείτε

¹ Η μέτρηση της ώρας προέκυπτε από τη διαίρεση της ημέρας (= ανατολή - δύση ηλίου) σε 12 διαστήματα (ἄραι καιρικαί). Το ίδιο ίσχυε και για τη νύχτα. Η έκτη ώρα συνέπιπτε πάντα με το μεσημέρι. Η ενδεκάτη ώρα προσδιόριζε συνεπώς το χρονικό διάστημα λίγο πριν αρχίσει να νυχτώνει.

μὴ νηστεύσαντες εὐφράνθητε σήμερον. ἡ τράπεζα γέμει, τρυφήσατε πάντες· ὁ μόσχος πολὺς, μηδεὶς ἐξέλθοι πευνῶν. πάντες ἀπολαύσατε τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος, μηδεὶς θρηνηῖτω πενίαν· ἐφάνη γὰρ ἡ κοινὴ βασιλεία, μηδεὶς ὀδυρέσθω τὰ πταίσματα· συγγνώμη γὰρ ἐκ τοῦ τάφου ἀνέτειλε· μηδεὶς φοβεῖσθω τὸν θάνατον· ἠλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς ὁ τοῦ Σωτῆρος θάνατος· ἔσβεσεν αὐτόν, ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενος· ἐκόλασε τὸν ᾄδην κατελθὼν εἰς τὸν ᾄδην, ἐπύκρηνεν αὐτὸν γευσάμενον τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦτο προλαβὼν Ἡσαΐας ἐβόησεν· ὁ ᾄδης, φησὶν, ἐπικράνθη, συναντήσας σοι κάτω ἐπικράνθη· καὶ γὰρ κατηργήθη· ἐπικράνθη, καὶ γὰρ ἐνεπαίχθη, ἔλαβε σῶμα, καὶ Θεῷ περιέτυχεν· ἔλαβε γῆν, καὶ συνήντησεν οὐρανῷ· ἔλαβεν ὅπερ ἔβλεπε, καὶ πέπτωκεν ὅθεν οὐκ ἔβλεπε, ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος; ἀνέστη Χριστός, καὶ σὺ καταβέβλησαι· ἀνέστη Χριστός, καὶ πεπτῶκασιν δαίμονες· ἀνέστη Χριστός, καὶ χαίρουσιν ἄγγελοι· ἀνέστη Χριστός, καὶ νεκρὸς οὐδεὶς ἐπὶ μνήματος. Χριστὸς γὰρ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο, αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

(MIGNE, *Patrologia Graeca* 59, 721-4)

σήμερα. Το τραπέζι είναι γεμάτο, απολαύστε την πολυτέλεια όλοι. Ο μόσχος είναι πολύς, κανείς ας μη φύγει πεινασμένος. Απολαύστε τον πλούτο της χρηστότητας. Κανείς ας μη θρηνεί τη φτώχεια· εμφανίστηκε η κοινή βασιλεία. Κανείς ας μην οδύρεται για τα σφάλματά του· γιατί ανέτειλε από τον τάφο η συγχώρεση. Κανείς ας μη φοβάται το θάνατο· γιατί ο θάνατος του Σωτήρα μάς ελευθέρωσε. Τον έσβησε, ενώ ήταν υπό την εξουσία του. Τιμώρησε τον Άδη, αφού πρώτα κατέβηκε στον Άδη. Τον επίκρανε, όταν εκείνος γεύτηκε τη σάρκα του. Ο Ησαΐας το προφήτευσε αυτό: «Ο Άδης», λέει, «επικράνθη».³ Όταν σε συνάντησε κάτω, επικράνθη. Γιατί καταργήθηκε. Επικράνθη, γιατί ενεπαιχθη. Πήρε στα χέρια του ανθρώπινο σώμα, και βρέθηκε μπροστά στον Θεό. Πήρε γη, και βρήκε ουρανό. Πήρε αυτό που έβλεπε, και έπεσε σ' αυτό που δεν έβλεπε. «Πού είναι, θάνατε, το κεντρί σου; Πού είναι, Άδη, η νίκη σου;»⁴ Αναστήθηκε ο Χριστός, και συ καταβαρυνθήκες. Αναστήθηκε ο Χριστός, και οι δαίμονες ρίχτηκαν κάτω. Αναστήθηκε ο Χριστός, και χαίρονται οι άγγελοι. Αναστήθηκε ο Χριστός, και κανείς νεκρός δεν μένει πια στο μνήμα. Γιατί ο Χριστός σηκώθηκε από το μνήμα και έγινε οδηγός των κεκοιμημένων. Σ' αυτόν η δόξα και η δύναμη στους αιώνες των αιώνων. Αμήν.

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιρίδης)

³ Ησαΐας 14, 9.

⁴ Προς Κορινθίους Α' 15:55.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΕΘΝΙΚΩΝ
– ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

(331-363 μ.Χ.)

243. – Κατὰ Γαλιλαίων §§ 53-55

Στο πολύμορφο έργο του Ιουλιανού (λόγοι, επιστολές, κριστικά συγγράμματα), το μεγαλύτερο μέρος του οποίου προέρχεται από την περίοδο άσκησης των αυτοκρατορικών καθηκόντων (361-363 μ.Χ.), ανακλάται η πνευματική του εξέλιξη που τον οδηγεί στην απόρριψη του Χριστιανισμού και στην προσήλωση στη νεοπλατωνική φιλοσοφία. Ανιχνεύεται επίσης η θεωρητική θεμελίωση των μεταρρυθμιστικών μέτρων που πήρε προς όφελος της παλαιάς θρησκείας και εις βάρος της καθολικής επικράτησης του Χριστιανισμού. Ως προς το ύφος το έργο του χαρακτηρίζεται από το πλήθος των απηχήσεων της κλασικής λογοτεχνίας, ενώ η αξία του ως ιστορικής πηγής έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι παρέχει ζωντανή εικόνα των ιδεολογικών συγκρούσεων της εποχής. Τα αποσπάσματα

[53] ἀλλ' ὁ τῆς πολιτείας θεσμός καὶ τύπος τῶν δικαστηρίων, ἡ δὲ περὶ τὰς πόλεις οἰκονομία καὶ τὸ κάλλος, ἡ δὲ ἐν τοῖς μαθήμασιν ἐπίδοσις, ἡ δὲ ἐν ταῖς ἐλευθερίοις τέχναις ἄσκησις οὐχ Ἑβραίων μὲν ἦν ἀγρία καὶ βαρβαρική; καίτοι βούλεται ὁ μοχθηρὸς Εὐσέβιος εἶναι τινα καὶ παρ' αὐτοῖς ἐξάμετρα, καὶ φιλοτιμεῖται λογικὴν εἶναι πραγματείαν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ἧς τοῦνομα ἀκήκοε παρὰ τοῖς Ἕλλησι. ποῖον ἱατρικῆς εἶδος ἀνεφάνη παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ὥσπερ ἐν Ἕλλησι τῆς Ἱπποκράτους καὶ τινων ἄλλων μετ' ἐκείνων αἱρέσεων; [54] ὁ σοφώτατος Σολομὼν παρόμοιός ἐστι τῷ παρ' Ἕλλησι Φωκυλίδῃ ἢ Θεόγνιδι ἢ Ἰσοκράτει; πόθεν; εἰ γοῦν παραβάλαις τὰς Ἰσοκράτους παραινέσεις ταῖς ἐκείνου παροιμίαις, εὖροις ἂν, εὖ οἶδα, τὸν τοῦ Θεοδώρου κρείττονα τοῦ σοφωτάτου βασιλέως. ἀλλ' ἐκεῖνος, φησί, καὶ περὶ θεουργίαν ἥσκητο. τί οὖν; οὐχὶ καὶ ὁ Σολομὼν οὗτος τοῖς ἡμετέροις ἐλάτρευσε θεοῖς, ὑπὸ τῆς γυναικός,

¹ Ο Εὐσέβιος επίσκοπος Καισαρείας (260-339 μ.Χ.) στο έργο του *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ* (11, 5, 5) αναφέρει ότι ο Μωυσής και ο Δαυὶδ έγραψαν στίχους σε δακτυλικούς εξαμέτρους, εννοώντας προφανώς ότι έγραψαν επική ποίηση.

² Συγκρίνεται η ελληνική διδακτική ποίηση του βου αιώνα π.Χ. (Φωκυλίδης, Θεόγνης) και η παραινετική ρητορεία (Ισοκράτης) με την διδακτική λογοτεχνία των Εβραίων, και συγκρι-

Η υπεροχή της ελληνικής παιδείας έναντι της εβραϊκής

του έργου Κατὰ Γαλιλαίων που γνωρίζουμε, προέρχονται από το Κατὰ Τουλιανού σύγγραμμα του Κυρίλλου επισκόπου Αλεξανδρείας, ο οποίος γύρω στο 440 μ.Χ., επιχειρώντας να το αναίρεσει παράγραφο προς παράγραφο, παραθέτει μεγάλο μέρος του. Στο συγκεκριμένο κείμενο ο Ιουλιανός επιχειρεί εκτεταμένο λογικό έλεγχο των βιβλίων της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, προκειμένου να επιτύχει τον βασικό του στόχο, δηλ. να δείξει την ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού έναντι της χριστιανικής θρησκείας. Σχετική είναι και η επιδίωξή του στο απόσπασμα που ακολουθεί: να αποδείξει την υπεροχή των ελληνικών γραμμάτων έναντι των εβραϊκών.

[53] Αλλά μήπως η οργάνωση του κράτους και η μορφή των δικαστηρίων, η χρηστή και συνετή διοίκηση των πόλεων, η πρόοδος των επιστημών και η καλλιέργεια των ελευθερίων τεχνών, μήπως όλα αυτά δεν βρίσκονταν στους Εβραίους σε άγρια και βαρβαρώδη κατάσταση; Παρά ταύτα ο άθλιος Ευσέβιος³ διατείνεται πως έχουν και αυτοί κάποια ποιήματα σε εξάμετρους στίχους. Επιδιώκει μάλιστα με ζήλο να αποδείξει ότι αναπτύχθηκε στους Εβραίους και η μελέτη της λογικής, το όνομα της οποίας το έχει ακούσει από τους Έλληνες. Ποιο είδος όμως ιατρικής τέχνης έκανε την εμφάνισή του στους Εβραίους, όπως στους Έλληνες η ιατρική του Ιπποκράτη και μερικών άλλων σχολών που ακολούθησαν χρονικά; [54] Συγκρίνεται ο 'σοφώτατος' Σολομών με τον Φωκυλίδη ή τον Θέογνη ή τον Ισοκράτη⁴ από την πλευρά των Ελλήνων; Από πού και ως πού; Αν συνέκρινες έστω τις παραινέσεις του Ισοκράτη με τις Παροιμίες εκείνου, θα κατέληγες, είμαι βέβαιος, στο συμπέρασμα ότι ο υιός του Θεοδώρου⁵ είναι ανώτερος από τον 'σοφώτατο' βασιλέα. «Ο Σολομών όμως», απαντά, «είχε εντρυφήσει και στη θεουργία».⁶ Και λοιπόν; Μήπως και αυτός δεν ελάτρευσε τους δι-

κείμενα με τις Παροιμίες, έργο που αποτελείται από συλλογή συμβουλών και αποδίδεται στον βασιλιά Σολομώντα (10ος αι. π.Χ.).

³ Εννοεί τον Ισοκράτη, ο πατέρας του οποίου ονομαζόταν Θεόδιμος.

⁴ Ο όρος θεουργία δηλώνει στην ύστερη αρχαιότητα τις μαγικές πρακτικές με τις οποίες θεωρούσαν ότι μπορούσε να προκαλέσει κανείς την ενεργοποίηση θείων δυνάμεων.

ὥς λέγουσιν, ἐξαπατηθεῖς; ὦ μέγεθος ἀρετῆς, ὦ σοφίας πλοῦτος, οὐ περιεγέγονεν ἡδοιῆς, καὶ γυναικὸς λόγος τοῦτον παρήγαγον, εἴπερ οὖν ὑπὸ γυναικὸς ἡπατήθη, τοῦτον σοφὸν μὴ λέγετε, εἰ δὲ πεπιστεύκατε εἶναι σοφόν, μὴ τοι παρὰ γυναικὸς αὐτὸν ἐξηπατήσθαι νομίζετε, κρίσει δὲ οἰκεία καὶ συνέσει καὶ τῇ παρὰ τοῦ φανέντος αὐτῷ θεοῦ διδασκαλία πειθόμενοι λελατρευκέναι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, φθόνος γὰρ καὶ ζῆλος οὐδὲ ἄχρι τῶν ἀρίστων ἀνθρώπων ἀφικνείται, τοσοῦτον ἄπεστιν ἀγγέλων καὶ θεῶν, ὑμεῖς δὲ ἄρα περὶ τὰ μέρη τῶν δυνάμεων στρέφεσθε, ἃ δὴ δαιμόνιά τις εἰπὼν οὐκ ἐξαμαρτάνει, τὸ γὰρ φιλότμοι ἐνταῦθα καὶ κενόδοξον, ἐν δὲ τοῖς θεοῖς οὐδὲν ὑπάρχει καὶ τοιοῦτον.

[55] τοῦ χάριν ὑμεῖς τῶν παρ' Ἑλλήσι παρεσθίετε μαθημάτων, εἴπερ αὐτάρκης ὑμῖν ἐστὶν ἡ τῶν ὑμετέρων γραφῶν ἀνάγνωσις; καίτοι κρεῖττον ἐκεῖνων εἶργει τοὺς ἀνθρώπους ἢ τῆς τῶν ἱεροθύτων ἐδωδῆς, ἐκ μὲν γὰρ ἐκείνης, καθὰ καὶ ὁ Παῦλος λέγει, βλάπτεται μὲν οὐδὲν ὁ προσφερόμενος, ἡ δὲ συνειδησις τοῦ βλέποντος ἀδελφοῦ σκανδαλισθεῖν ἂν καθ' ὑμᾶς, ὦ σοφώτατοι, φάναι, διὰ δὲ τῶν μαθημάτων τούτων ἀπέστη τῆς ἀθεότητος πᾶν ὃ τι περ παρ' ὑμῖν ἡ φύσις ἤνεγκε γενναῖον, ὅτῳ οὖν ὑπῆρξεν εὐφυΐας κἂν μικρὸν μόριον, τούτῳ τάχιστα συνέβη τῆς παρ' ὑμῖν ἀθεότητος ἀποστήναι, βέλτιον οὖν εἶργει μαθημάτων, οὐχ ἱερείων τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἴστε καὶ ὑμεῖς, ὥς ἐμοὶ φαίνεται, τὸ διάφορον εἰς σύνεσιν τῶν παρ' ὑμῖν θεοπνεύστων γραφῶν πρὸς τὰς παρ' ἡμῖν τοῦ πονηροῦ, καὶ ὥς ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν οὐδεὶς ἂν γένοιτο γενναῖος ἀνὴρ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπιευκῆς, ἐκ δὲ τῶν παρ' ἡμῖν αὐτὸς αὐτοῦ πᾶς ἂν γένοιτο καλλίων, εἰ καὶ παντάπασιν ἀφύῃς τις εἴη.

.....

⁵ Πβ. Βασιλέων Α' 11, 4: «Ὅταν γέρας (ο Σολομών), οἱ γυναῖκες του τοῦ γύρισαν τα μυαλά και λάτρεψε ἄλλους θεούς».

⁶ Πβ. Βασιλέων Α' 11, 4: καὶ ἐξόκλιναν αἱ γυναῖκες αἱ ἀλλότριαι τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὅπως θεῶν αὐτῶν. (= «οἱ γυναῖκες του γύρισαν τα μυαλά και λάτρεψε ἄλλους θεούς»). Το χωρίο ερμηνεύεται ὡς ἐξῆς: Ὁ Σολομών δεν εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τον Ἰσοκράτη λόγω των ἀπόκρυφων, μαγικῶν δυνάμεων που κατέχει, ὅπως ισχυρίζονται οἱ Εβραῖοι (πβ. την ἀμέσως προηγούμενη φράση), ἀφοῦ και αὐτός ἐξαπατήθηκε ἀπὸ την γυναῖκα του και λάτρεψε τοὺς θεοὺς των ἐθνικῶν, προδίδοντας την πίστη του.

κούς μας θεούς εξαπατημένος, καθώς λένε, από τη γυναίκα του.⁷ Οποία υπεροχή! Τι πλούτος σοφίας! Δεν κατανόησε την ηδονή και τον παραπλάνησαν τα λόγια μιας γυναίκας! Όμως αν εξαπατήθηκε από μια γυναίκα, μην τον χαρακτηρίζετε σοφό. Αν πάλι είστε πεπεισμένοι ότι ήταν σοφός, μη θεωρείτε ότι εξαπατήθηκε⁸ από μια γυναίκα, αλλά ότι, ακολουθώντας τη δική του κρίση και σύνεση και τη διδασκαλία που του φανέρωσε ο θεός, ελάτρευσε και τους άλλους θεούς. Γιατί ο φθόνος και ο ζήλος ούτε καν τους πιο ενάρετους ανθρώπους δεν πλησιάζουν — πόσω μάλλον απέχουν από τους αγγέλους και τους θεούς. Ασχολείστε ως εκ τούτου με επιμέρους δυνάμεις,⁹ τις οποίες ασφαλώς και δεν θα έκανε λάθος κανείς, αν τις αποκαλούσε δαιμονικές. Γιατί σ' αυτές βλέπει κανείς έπαρση και ματαιοδοξία, ενώ στους θεούς δεν υπάρχει τίποτα παρόμοιο.

[55] Για ποιο λόγο τρέφεστε από τις γνώσεις των Ελλήνων, αν ικανοποιεί τις ανάγκες σας η μελέτη των δικών σας γραφών; Θα ήταν όμως προτιμότερο να κρατάτε τους ανθρώπους μακριά από εκείνη τη γνώση παρά από το να τρώνε τα προσφερόμενα στους θεούς σφάγια. Γιατί από αυτά, όπως λέει και ο Παύλος,⁹ ουδόλως βλάπτεται εκείνος που τρώει· η συνείδηση όμως του αδελφού που τον βλέπει θα μπορούσε να σκανδαλισθεί, σύμφωνα με τα λεγόμενά σας, σοφότατοι και επηρμέντοι. Η γνώση των Ελλήνων ήταν ωστόσο η αιτία που απείχε από την αθεΐα κάθε ευγενές πλάσμα που η φύση δημιούργησε σε σας. Όποιος λοιπόν είχε νου, έστω και λίγο, αυτός εγκατέλειψε πολύ γρήγορα την αθεΐα. Καλύτερα λοιπόν να κρατάτε τους ανθρώπους μακριά από τη γνώση⁹ παρά από τη βρώση των σφαγίων. Γνωρίζετε όμως, μου φαίνεται, και σεις τη διαφορετική επίδραση των δικών σας γραφών στο πνεύμα σε σχέση προς τις δικές μας, και ότι από τη μελέτη των δικών σας κανείς δεν θα μπορούσε να γίνει εξάίρετος άνδρας, ούτε καν ίσως απλώς καλός, ενώ από τη μελέτη των δικών μας καθένας θα γινόταν καλύτερος από πριν, έστω και αν στερούνταν εντελώς ευφυΐας.

.....

⁷ Αναφέρεται μάλλον στη λατρεία των αγίων.

⁸ Πβ. *Προς Κορινθίους Α'* 8, 7-13.

⁹ Την ίδια περίπου εποχή (362 μ.Χ.) ο Ιουλιανός εξέδωσε τον περί παιδείας νόμο, σύμφωνα με τον οποίο απαγορευόταν στους χριστιανούς δασκάλους να διδάσκουν τους εθνικούς συγγραφείς. Ο νόμος αυτός προκάλεσε την αντίδραση των χριστιανών, που αποτυπώνεται μεταξύ άλλων στους δύο *Κατά Ιουλιανού* λόγους του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού.

τεκμήριον δὲ τοῦτο σαφές· ἐκ πάντων ὑμῶν ἐπιλεξάμενοι παῖδια ταῖς γραφαῖς ἐμμελετῆσαι παρασκευάσατε. κἂν φαῖῃ τῶν ἀνδραπόδων εἰς ἄνδρας τελέσαντα σπουδαιότερα, ληρεῖν ἐμὲ καὶ μελαγχολᾶν νομίζετε, εἴτα οὕτως ἐστὲ δυστυχεῖς καὶ ἀνόητοι, ὥστε νομίζειν θεῖους μὲν ἐκείνους τοὺς λόγους, ὑφ' ὧν οὐδεὶς ἂν γένοιτο φρονιμώτερος οὐδὲ ἀνδριώτερος οὐδ' ἑαυτοῦ κρείττων· ὑφ' ὧν δὲ ἔνεστιν ἀνδρείαν, φρόνησιν, δικαιοσύνην προσλαβεῖν, τούτους ἀποδίδοτε τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς τῷ Σατανᾷ λατρεύουσιν.

Ιδού σαφής απόδειξη: αφού επιλέξετε κάποια από το σύνολο των παιδιών σας, ωθήστε τα να μελετήσουν τις γραφές. Και αν, όταν ενηλικιωθούν, αποδειχθούν ανώτερα από ένα δούλο, να θεωρήσετε ότι λέω ανοησίες και ότι παραφρόνησα. Είστε, κατόπιν τούτου, τόσο δυστυχείς και ανόητοι, ώστε θεωρείτε θεϊκά τα κείμενα εκείνα από τα οποία κανένας δεν θα μπορούσε να γίνει συνετότερος, γενναιότερος ή καλύτερος από πριν, ενώ εκείνα από τα οποία μπορεί να αποκτήσει κανείς ανδρεία, σύνεση και δικαιοσύνη τα αποδίδετε στον σατανά και σ' αυτούς που λατρεύουν τον σατανά!

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιρίδης)

Ο Άγιος Ιωάννης καταστρέφει ενώπιον μαρτύρων τον ναό της Αρτέμιδος στην Έφεσο με θαυματουργό τρόπο. Ψηφιδωτό του ναού του Αγίου Μάρκου της Βενετίας (11ος αι. μ.Χ.).

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ

(329/30 – 390 μ.Χ.)

244. – Περὶ τῶν τοῦ βίου ὁδῶν 1–30

Ο Γρηγόριος ανετράφη ως χριστιανός, αλλά έλαβε παράλληλα σπουδαία κλασική μόρφωση, χάρις στην οποία αναδείχθηκε σε ένθερμο υπερασπιστή της ελληνικής παιδείας. Το 379 μ.Χ. κατέλαβε τον πατριαρχικό θρόνο στην Κωνσταντινούπολη και συνέβαλε αποφασιστικά στην καταπολέμηση του Αρειανισμού. Παρατίθηκε το 381 και αποσύρθηκε στην Αριανζό, όπου έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του ασχολούμενος αποκλειστικά με την συγγραφή. Το πολύμορφο έργο του (ρητορικοί λόγοι —μεταξύ των οποίων οι περίφημοι θεολογικοί— επιστολογραφία, ποίηση) διακρίνεται για το πλήθος των αναφορών στο σύνολο της ελληνικής γραμματείας, με ιδιαίτερη έμφαση στους συγγραφείς της Δεύτερης Σοφιστικής, που αποτελούν και τα άμεσα πρότυπα του ύφους του. Η ποίησή του ειδικότερα, η οποία εκτός των επιγραμμάτων περιλαμβάνει ποιήματα που χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες (θρησκευτικοί ύμνοι, ηθικά, λυρικά-στοχαστικά και αφηγηματικά).

τίς, πόθεν ἐς βίον ἦλθον; ἐπεὶ δέ με γαῖα καθέξει,
τίς πάλιν ἐκ κόνιος ἔσσομ' ἀνιστάμενος;
πῇ δέ φέρων στήσει με Θεὸς μέγας; ἡ ῥα σαώσει
ἔνθεν ἀναστήσας εὐδιον ἐς λιμένα;

- 5 πολλαὶ μὲν βιότοιον πολυτλήτοιον κέλευθοι,
 ἄλλη δ' ἄλλοίοις πῆμασι συμφέρεται.
 κούδ' ἐν ἀνθρώποισι καλόν, κακότητος ἄμικτον,
 αἶθε δέ μὴ τὰ λυγρὰ πλείονα μοῖραν ἔχεν!
 ὁ πλοῦτος μὲν ἄπιστος, ὁ δὲ θρόνος, ὁφρὺς ὀνειρών·
10 ἄρχεσθαι δὲ μόγος, ἡ πενίη δὲ πέδη.
 κάλλος δ' ἀστεροπῆς, τυτθὴ χάρις, ἡ νεότης δὲ
 βράσμα χρόνου, πολυὴ, λυγρὰ λύσις βιότου.
 οἱ δὲ λόγοι πτερόεντες· ἀήρ, κλέος· αἷμα παλαιὸν
 εὐγενέται, ῥώμη καὶ σὺς ἀγροτέρου.

¹ Ο Γρηγόριος θέτει τα ερωτήματα τα σχετικά με την ύπαρξη και τη μετά θάνατον ζωή με την ελευθερία που ταιριάζει σε διανοούμενο και όχι με την βεβαιότητα της πίστης του χριστιανού θεολόγου.

Οι οδοί του βίου

χαρακτηρίζεται από μια βασική αντίφαση: ενώ ως προς την μορφή κινείται στα πρότυπα της αλεξανδρινής, είναι δηλ. ποίηση γραμμένη σε αττικίζουσα γλώσσα, ακολουθεί αυστηρά την αρχαία μετρική, και παρουσιάζει επιπλέον όλα τα αρνητικά γνωρίσματα της σύγχρονης της ρητορικής, το περιεχόμενό της αστόσο είναι καινοφανές. Ειδικότερα η χρήση θεμάτων κοινών στη λογοτεχνία της εποχής, όπως η αστάθεια των ανθρωπίνων πραγμάτων, το εφήμερο της ζωής κ.ά. συνδυάζονται με μία άκρας πεσιμιστική αντίληψη του κόσμου, και κυρίως με μια τάση ενδοσκόπησης πρωτοφανή για την εποχή. Από την ίδια ακριβώς απαισιοδοξία διαπνέεται και το απόσπασμα που παρατίθεται: η αγωνία της ύπαρξης, η ματαιότητα των ανθρωπίνων, η αμφιβολία τέλος για την μετά θάνατον ζωή θυμίζουν το 'αιρετικό' πνεύμα του Εκκλησιαστή.

- Ποιος κι από πού ήρθα στη ζωή; Κι η γη σαν με σκεπάσει
κι αναστηθώ, ποιος θε να βγώ από τη σκόνη πάλι;
Πού θα με πάει ο μέγας Θεός; Θα με γλιτώσει τάχα,
αφού μ' ανάστησε από δω, σε γαλγνό λιμάνι;²
- 5 Πολλές οι στράτες της ζωής οι πολυπαθιασμένες
και κάθε μια φορτώνεται με τα δικά της πάθη.
Καλό δεν έχει ο άνθρωπος κακό που να μην κρύβει
και μόνο ας ήταν τα πικρά να μη νικούνε τόσο.
Ο πλούτος² φίλος άπιστος, κι ο θρόνος μάταιη δόξα.
- 10 βάρος το να σε κυβερνούν κι είναι πεδούκλι η φτώχεια.
Η ομορφιά μίαν αστραπή με λίγη χάρη, η νιότη
του χρόνου κόχλασμα, πικρό τέλος του βίου τα γέρα.
Είναι τα λόγια φτερωτά κι η δόξα αέρας, αίμα
που πάλλωσ' οι ευγενείς, η ορμή, και τ' άγριου κάπρου.

² Μέσα από ζεύγη που περιλαμβάνουν τις δύο αντίθετες όψεις των πραγμάτων (πλούτος-φτώχεια, νεότητα-γήρας κτλ.) ο συγγραφέας αποφαινεται ότι όλα αποβαίνουν αρνητικά και επομένως μάταια για τον άνθρωπο. Η διαπίστωση της απόλυτης ρευστότητας και αστάθειας που χαρακτηρίζει τον ανθρώπινο βίο δεν αφήνει κανένα περιθώριο ελπίδας.

- 15 ὕβριστης δὲ κόρος· δεσμός· γάμος· εὐτεκνίη δὲ
 φροντὶς ἀναγκαίη· δυστεκνίη δέ, νόσος.
 αἱ δ' ἀγοραί, κακίης μελετήματα· ἡρεμὴ δὲ
 ἀδρανίη· τέχναι, τῶν χαμαὶ ἐρχομένων.
 στευνὴ δ' ἀλλοτρίη μάζα. τὸ δὲ γαῖαν ἀρόσσειν
 20 μόχθος, ποντοπόρων τὸ πλεόν εἰν Ἀΐδη.
 ἡ πάτρη δέ, βέρεθρον εὐν· ξενίη δέ τ' ὄνειδος.
 πάντα μόγος θνητοῖς ταινθάδε. πάντα γέλως,
 χνοῦς, σκιά, φάσμα, δρόσος, πνοή, πτερόν, ἀτμίς, ὄνειρος,
 οἶδμα, ῥόος, νηὸς ἔχχιον, αὔρα, κόνις,
 25 κύκλος αἰδίνητος, ὁμοῖα πάντα κυλίνδων,
 ἐστηώς, τροχάων, λυόμενος, πάγιος,
 αὔραις, ἤμασι, νυξί, πόνοις, θανάτοιςιν, ἀνίαις,
 τερπωλῇσι, νόσοις, πτώμασιν, εὐδρομίαις.
 καὶ τόδε σῆς, γενέτορ, σοφίης, Λόγε, ἀστατέοντα
 30 πάντα πέλειν, στασίμων ὥς κεν ἔχωμεν ἔρον

.

³ Ἡ παρομοίωση της ζωῆς με σκιά, ὄνειρο κτλ. ἀπαντᾷ ἤδη στην ἀρχαία ἐλληνική ποίηση (Ὅμηρος, Πίνδαρος, Λισχύλος, συχνότερα ὁμῶς ἀπὸ την ἐλληνιστική ἐποχή κ.ε.) καὶ ἀποσκοπεῖ στην υπενθύμιση τοῦ ἐφήμερου χαρακτῆρα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

⁴ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ στην ἐλληνική γραμματεία (αὐτὸ δὲν ἰσχύει γιὰ τὶς εὐκλαστικὲς τέχνες) ἐμφανίζεται τὸ σύμβολο τοῦ κύκλου ἢ τοῦ τροχοῦ γιὰ νὰ ἐξεικονίσει τὸ ἀστάθμητο τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Τὸ σύμβολο αὐτό, ὡς τροχὸς τῆς τύχης, θὰ χρησιμοποιηθεῖ κατὰ κόρον στην λογοτεχνία τοῦ Μεσαίωνα.

⁵ Στὸ σημεῖο αὐτὸ προβάλλει τὸ θεῖο ὡς παρήγορο ἀντίπαρο, σύμβολο μιᾶς υπερκόσμιας σταθερότητας σὲ σχέση με τὴν ἀπόλυτη ἀστάθεια τοῦ ἐπίγειου βίου. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ μόνη κατάφαση τοῦ κειμένου.

- 15 Τα πλούτη προσβολή γεννούν, δεσμός ο γάμος, κι είναι
 σκληρή φροντίδα τα παιδιά κι η ατεκνία αρρώστια.
 Διδασκαλεία οι αγορές κακίας· η ηρεμία
 είν' απραξία· των ταπεινών είναι και κάθε τέχνη.
 Πικρό το ξένο το φωμί, Μόχθος τη γη να οργώνεις.
- 20 Κι οι πιο πολλοί θαλασσινοί στον Άδη ταξιδεύουν.
 Γκρεμός για σε η πατρίδα σου κι η ξενιτιά ντροπή σου.
 Όλα τα εδώ για τους θνητούς, κόπος· κι όλα για γέλια,
 άχνη, ίσκιος, φαντασία, δροσιά, πνοή, φτερό κι ομίχλη,
 όνειρο, κύματα, ροή, στο πέλαο αυλάκι, σκόνη.²
- 25 Κύκλος που αδιάκοπα γυρνά,³ κυλώντας όμοια πάντα·
 μια στέκεται, μια προχωρεί, σπάζει και πάλι σμίγει
 ώρες και μέρες και νυχτιές, θάνατοι, πόνοι, λύπες
 μ' αρρώστιες αλλά και χαρές, κακοτυχίες και τύχες.
 Κι αυτό η σοφία σου τ' όρισε, Πατέρα Λόγε, νά 'ναι
- 30 όλα άστατα για νά 'χομε του ακίνητου τον πόθο.⁴

.

(μετάφραση Ιγνάτιος Σακαλής)

Ο Γρηγόριος αναχωρεί από την Κωνσταντινούπολη μετά την παραίτησή του από τον πατριαρχικό θρόνο το 381 μ.Χ. Μικρογραφία χειρογράφου του 11ου αι. μ.Χ. (Ιερουσαλήμ, Πατριαρχική Βιβλιοθήκη.)

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ

245. – Κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων 1–28

Εἶναι λίγα τα ἔργα της ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας που πραγματεύονται ἀποκλειστικά καὶ με ἐπικριτικὴ διάθεση τὸ θέμα τὸ καλλωπισμοῦ· ἐκτός ἀπὸ τὸ Κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων, τὸ ἀποδιδόμενον στὸν Πλούταρχο (μὴ σαφές) ἔργο Περὶ φιλοκοσμίας καθὼς ἐπίσης τὰ σχετικὰ με τὸν καλλωπισμὸ κεφάλαια στὸν Παιδαγωγὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρείας (150–περ. 215 μ.Χ.). Ὡς μεμονωμένο θέμα ἀπαντᾷ ὡστόσο ἀπὸ παλαιότερα. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ ἐμφανίζονται σὲ πολλὰ κείμενα (Ἡσίοδος, Σημωνίδης, καμικοί, Πλάτων, Ξενοφών) ἀρνητικὲς κρίσεις γιὰ τὸν καλλωπισμὸ. Ἀπὸ τὴν ἐλληνιστικὴ καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο ὅμως ἡ συχνότητα τῶν χαριῶν τῶν σχετικῶν με τὸν καλλωπισμὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μιλάμε γιὰ ρητορικὸ τόπο.

Τὸ Κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων ποίημα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ 334 στίχους σὲ ἐλεγειακὸ μέτρο (ἐλεγειακά διόστιχα) καὶ ἔχει παραινετικὸ χαρακτήρα· ἀπευθύνεται πρωτίστως στὶς χριστιανὲς γυναῖκες καὶ ἔχει στόχο νὰ στηλι-

- μὴ κεφαλὰς πυργοῦτε νόθοις πλοκάμοισι, γυναῖκες,
 θρύπτουσαι μαλακοὺς αὐχένας ἐκ σκοπέλων,
 μηδὲ θεοῦ μορφὰς ἐπαλείφετε χρώμασιν αἰσχροῖς,
 ὥστε προσωπεῖον, κούχῃ πρόσωπα, φέρει·
 5 οὐδὲ γὰρ ἀσκεπέα κεφαλὴν θέμις ἀνδρὶ γυναῖκα
 φαίνειν, ἢ χρυσῷ σφεγγομένων πλοκάμων,
 ἢ κόμης ἀδέτοιο καταυμαδὸν εἴθα καὶ εἴθα
 σκιρτώσης ἀπαλῶν μαινάδος ἐξ ἀνέμων·
 οὐδὲ λόφον καθύπερθε φέρειν κορύθεσσι ὁμοῖον,
 10 τηλεφαινὴ σκοπιὴν ἀνδράσι λαμπομένην,
 ἢ λίνου μαλακοῦ διαυγάζουσιν ἔθειραν

¹ Ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, κατὰ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. ἦταν δημοφιλὴς πυργόμορφη γυναικεῖα κόμμωση (τὰ μαλλιά σχημάτιζαν 'πύργο' στο μπροστινὸ μέρος τῆς κεφαλῆς).

² Ἡ λέξη σκοπέλων εἶναι πιθανότατα αἰθεράπευτα φθαρμένη, ὅπως δέχεται ὁ νεότερος ἐκδότης (Α. Knocht).

Κατά γυναικῶν καλλωπιζομένων

τεύσει τις υπερβολές που παρατηρούνταν σε θέματα καλλωπισμού και να προωθήσει παράλληλα το πρότυπο της ενάρετης και σεμνής γυναίκας. Στο έργο του Γρηγορίου δημοφιλείς τόποι κατά του καλλωπισμού (η αντίθεση μεταξύ του φυσικού και του τεχνητού κάλλους, μεταξύ του αληθινού και του ψεύτικου, του ιδίου και του αλλότριου κτλ.) συνδεάζονται με την χριστιανική-θεολογική θεώρηση του θέματος: αν ο άνθρωπος είναι εἰκὼν του Θεοῦ (στ. 3), θεοῦ πλάσις (στ. 275), τότε η οποιαδήποτε απόπειρα καλλωπισμού —πέραν της φυσικής ομορφιάς, που θεωρείται θεῖο δῶρο— αποτελεί ὕβριν' προς τον Δημιουργό.

Στο πρώτο μέρος του ανθολογούμενου αποσπάσματος ο Γρηγόριος αποδοκιμάζει τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες καλλώπιζαν την κόμη τους (στοιχ. 3-4 το πρόσωπό τους). Στο δεύτερο μέρος συμβουλεύει τις γυναίκες να κρατούν ἁπαρή την ομορφιά τους μόνο για τους συζύγους τους και όχι για ξένους.

- Με ψεύτικες πλεξούδες τα κεφάλια μην πυργώνετε,³ γυναίκες,
τσακίζοντας τους μαλακούς τραχήλους πάνω στους σκοπέλους.⁴
Και μην αλείβετε τις θεϊκές μορφές μ' ἄσχημα χρώματα,
έτσι που να μην έχετε πια πρόσωπο μα προσωπίο.⁵
- 5 Ούτε κεφάλι ξέσχεπο στον άντρα είναι σωστό η γυναίκα
να δείχνει⁶ ούτε πλεξούδες με χρυσόνημα δεμένες
ή και μαλλιά στους ώμους της χυμένα δώθε κείθε.
—μαλλιά μαινάδας που σκιρτούν σε αύρα απαλά⁷
ούτε και στην κορφή λοφίο να φτιάχνει περικεφαλαίας,⁸
- 10 βέγλα που αστράφτει για τους άντρες από πέρα⁹
ούτε μαλλιά που σαν λινάρι απαλό γιαλίζουν

³ Πβ. Κείμενο 197, σχόλ. 2.

⁴ Προς Κορινθίους Α' 11, 5: 'κάθε γυναίκα που προσεύχεται ή προφητεύει με ακάλυπτη την κεφαλή, ντροπιάζει την κεφαλή της'.

⁵ Αναφέρεται σε περίτεχνη γυναικεία κόμμωση, η οποία έμοιαζε με περικεφαλαία. Η κόμμωση αυτή είχε εμφανιστεί αρχικά τον 3ο αι. μ.Χ. και επανήλθε την εποχή του Γρηγορίου.

- κρυπτὴν ἀμφιδίην, τὴν δὲ μετωπιδίην,
 ξαίνθον ἀπαστράπτουσαν, ὅση κρήδεμνον ἄλυξεν,
 ὥς δοκέειν παλάμης ἔργα πονησαμένης·
 15 εὐτε τὸν οὐχ ὁρώωντα διδάσκαλον, ἄπνοον εἰκῶν
 μορφῆς στασαμένη, κάλλος ἐκείθε γράφεις.

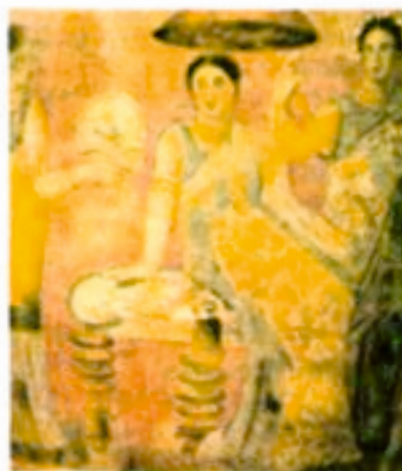
 κάλλος δ' εἰ μὲν ἔδωκε φύσις, μὴ κρύπτετ' ἀλοιφῇ,
 ἀλλ' οἷσις καθαρὸν ἀνδράσις ὑμετέροις
 σώξετε, κάλλοτρίῳ μὴδ' ὄμματα λίχνα φέρουσαι·
 20 ὄμμασι γὰρ κραδίη ἔσπεται οὐχ ὁσίοις·
 εἰ δ' οὐ γενομένησι συνέσπετο, δεύτερον αἶσχος
 φεύγετε, ἐκ χειρῶν κάλλος ἐφελκόμεναι·
 κάλλος, ὃ γαῖα φέρει, καὶ ὠνίον ἐστὶ γυναιξὶ
 πανδήμοις, ὀβολῶν περνομέναις ὀλίγων·
 25 κάλλος ὃ ρυπτόμενον χαμάδις ρέει· οὐδὲ γέλωτι
 ἴστατ', ἐπὶν λύσῃ χάρμα παρειὰν ὄλην,
 καὶ δακρύων ὀχετοῖσιν ἐλέγχεται, ἱκμαλέῳ τε
 δείγματι, καὶ ψεκᾶδος λύεται ἐξ ὀλίγης.

⁶ Στους στ. 16-17 περιγράφεται μέσα από μια προσωποποίηση ο καθρέφτης (για την ακρίβεια: το κατοπτριζόμενο είδωλο) ως δάσκαλος που δίνει οδηγίες καλλωπισμού. Ο Γρηγόριος αποδοκιμάζει προφανώς τη χρήση του καθρέφτη και θεωρεί ότι 'δάσκαλος' πρέπει να είναι η ίδια η φύση.

- κρυφά και φανερά, στο μέτωπο στρωμένα,
 φλόγες ξανθές πετούν όσα την μπόλια ξέφυγαν.
 15 ώστε χειριού που κόπιασε να φαίνονται έργα,
 όταν τον που δε βλέπει δάσκαλο, άπνοη εικόνα
 στήνοντας μορφής, την ομορφιά από κει αντιγράφεις."

- Η φύση αν σου δώσει ομορφιά μ' αλοιφές μην την κρύβεις
 αλλά για τους δικούς σας άνδρες μόνο καθαρή
 κρατήστε την, και πόθου βλέμματα μη ρίχνετε σε ξένο
 20 γιατί τ' ανόσια μάτια ακολουθεί η ψυχή.
 Μ' αν όμορφη δεν έχεις γεννηθεί, την άλλη ν' αποφεύγεις
 ντροπή, την ομορφιά να πλάθεις με τα χέρια σου.
 Την ομορφιά που δίνει η γη, κι αγοράζουν οι κοινές
 γυναίκες, που για λίγες δεκάρες μοναχά πουλιούνται.
 25 Την ομορφιά που όταν πλυθεί χάμω κυλά κι ούτε στο γέλιο
 δε μένει, όταν τα μάγουλα χαλαρώνει η χαρά
 και των δακρύων τ' αυλάκια τ' ασχημίζουν κι απ' του φόβου
 τον ιδρώτα και με σταγόνες λίγες λιώνει.

(μετάφραση Ιγνάτιος Σακαλής)

Σκηνή καλλωπισμού σε γυναικωνίτη.
 Γυναίκα καθισμένη σε δίφρο (με το αρι-
 στερό της χέρι κρατάει ίσως καθρέφτη)
 περιβάλλεται από δύο υπηρέτριες.
 Κρατηρόσχημο αγγείο, 275-250 π.Χ.
 (Κατάνια, Università di Catania.)

ΕΚΔΟΤΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΟΙ ΟΙΚΟΙ

Εκτός από τους μεταφραστές, τα ονόματα των οποίων αναγράφονται κάτω από τα αναθλογοούμενα κείμενα ή αποσπάσματα, ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή τους εκδότες των κειμένων και τους εκδοτικούς οίκους που τα έχουν εκδώσει (Πίνακας Α') καθώς επίσης και τους εκδοτικούς οίκους και τα ιδρύματα που έχουν εκδώσει τις μεταφράσεις (Πίνακας Β').

Για το εικαστικό υλικό ευχαριστούμε το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, την υπεύθυνη δημοσιευμάτων κυρία Ευαγγελία Κυπραίου, τα κατά τόπους μουσεία, τα οποία αναφέρονται στην οικεία θέση, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, τον καθηγητή κ. Μανώλη Κορρέ, τον καθηγητή κ. Νίκο Σταμπολίδη και τη διευθύντρια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου κυρία Όλγα Τζάχου-Αλεξανδρή.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α' *

1-13, 16 ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ: D. B. Monro - T. W. Allen [1-6], T. W. Allen [7-13, 16], OCT. — **14-15** ΗΣΙΟΔΟΣ: F. Solmsen, OCT. — **17-32** ΙΑΜΒΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΕΙΑ: M. L. West, Clarendon Press. — **33-44, 48** ΜΕΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ: D. L. Page, OCT, και D. L. Page-M. Davies, Clarendon Press. — **45** ΠΙΝΔΑΡΟΣ: B. Snell-H. Maehler, BT. — **46-47** ΒΑΚΧΥΛΙΔΗΣ: B. Snell-H. Maehler, BT. — **49-52** ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ: D. L. Page, OCT. — **53-59, 87-8, 111** ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΙ: H. Diels - W. Kranz, Weidmann. — **60** ΕΚΑΤΑΙΟΣ Ο ΜΙΑΗΣΙΟΣ: D. A. Russel, Clarendon Press. — **61-63** ΑΙΣΧΥΛΟΣ: M. L. West, BT. — **64-69** ΣΟΦΟΚΛΗΣ: H. Lloyd-Jones - N. G. Wilson, OCT. — **70-76, 79** ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ: G. Murray [70], OCT· C. Austin [71], de Gruyter· J. Diggle [72, 74-6, 79], OCT· D. J. Mastronarde [73], Cambridge University Press. — **77** ΧΑΙΡΗΜΩΝ: B. Snell, Vandenhoeck & Rupprecht. — **78** ΠΡΑΤΙΝΑΣ: B. Snell, Vandenhoeck & Rupprecht — **80** ΚΡΙΤΙΑΣ: B. Snell, Vandenhoeck & Rupprecht — **81-85** ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ: V. Coulon [81-82, 84], CB· K. J. Dover [83], Clarendon Press· N. Dunbar [85], Clarendon Press. — **86** ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ: R. Kassel-C. Austin, de Gruyter. — **89-90** ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ: W. H. S. Jones, LCL. — **91-95** ΗΡΟΔΟΤΟΣ: C. Hude, OCT. — **96** [ΞΕΝΟΦΩΝ]: E. C. Marchant, OCT. — **97-102** ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ: J. S. Jones, OCT. — **103-109** ΞΕΝΟΦΩΝ: E. C. Marchant, OCT. — **110** ΓΟΡΤΙΑΣ: Π. Καλλιγιάς, Γνώση. — **112-113** ΑΝΤΙΦΩΝ: M. Gagarin, Cambridge University Press. — **114** ΑΝΔΟΚΙΔΗΣ: D. M. MacDowell, Clarendon Press. — **115-116** ΛΥΣΙΑΣ: C. Hude [115], OCT· Th. Thalheim [116], BT. — **117-122** ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ: F. Blass, BT. — **123** ΛΑΚΚΙΑΔΑΣ: F. Blass, BT, και G. Avezzi. — **124** ΑΙΞΙΝΙΗΣ: M. R. Dilts, BT. — **125-129** ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ: S. H. Butcher [125-127], OCT· W. Rennie [128-129], OCT. — **130** ΥΠΕΡΕΛΙΔΗΣ: F. G. Kenyon, OCT. — **131-135** ΠΛΑΤΩΝ: J. Burnet, OCT. — **136-142** ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: W. D. Ross [136], OCT· R. Kassel [137-138], OCT, και [139], de Gruyter· M. H. Chambers [140], BT· A. L. Peck [141], LCL· P. Moraux [142], CB. — **143-145** ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ: J. S. Rusten [143-144], LCL· A. F. Hort [145], LCL. — **151** ΜΟΞΧΙΩΝ: B. Snell, Vandenhoeck & Rupprecht. — **152** ΕΖΕΚΙΗΛ: B. Snell, Vandenhoeck & Rupprecht. — **153** ΠΥΘΩΝ: B. Snell, Vandenhoeck & Rupprecht. — **154-155** ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ: F. H. Sandbach, OCT. — **156** ΣΤΡΑΤΩΝ: R. Kassel - C. Austin, de Gruyter. — **157-158** ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ: R. Pfeiffer, Clarendon Press. — **159-160** ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ: A. S. F. Gow, OCT. — **161** ΒΙΩΝ: A. S. F. Gow, OCT. — **162** ΗΡΩΝΔΑΣ: I. C. Cunningham, BT. — **163** ΑΝΩΝΥΜΟΣ: D. L. Page, LCL. — **164** ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ Ο ΡΟΔΙΟΣ: R.

* Βραχελονσιάζ (για τον Πίνακα Α'): BT = Bibliotheca Teubneriana, CB = Collection Budé, LCL = Loeb Classical Library, OCT = Oxford Classical Texts.

L. Hunter, Cambridge University Press. — 165 ΜΟΞΧΟΣ: A. S. F. Gow, OCT. — 166-197 ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ: H. Beckby, E. Heimeran Verlag, και D. L. Page, OCT. — 198 ΔΗΜΩΔΗ ΑΣΜΑΤΑ: D. L. Page, OCT. — 199 ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ: G. Arrighetti. — 200 ΚΛΕΑΝΘΗΣ: J. U. Powell, Clarendon Press. — 201 ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ: H. Schenkl, BT. — 202 ΜΑΡΚΟΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ: A. I. Trannoy, CB. C. R. Haines, LCL. — 203 ΠΛΩΤΙΝΟΣ, Π. Καλλιγάς, Ακαδημία Αθηνών. — 204 ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ: J. L. Heiberg-E. Stamatis, BT. — 205 ΣΤΡΑΒΩΝ: H. L. Jones, LCL. — 206 ΗΡΩΝ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ: W. Schmidt, BT. — 207 ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ: J. Heiberg, BT. — 208-211 ΠΟΛΥΒΙΟΣ: Th. Büttner-Wobst, BT. — 212 ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ: C. H. Oldfather, LCL. — 213 ΦΛΑΒΙΟΣ ΙΩΣΗΦΟΣ: B. Niese, Weidmann — 214 ΑΡΡΙΑΝΟΣ: A. G. Roos, BT. — 215, 231-232 ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ: M. D. Macleod, OCT. — 216 ΑΝΩΝΥΜΟΣ (ΒΙΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ): S. Radt, Vandenhoeck & Rupprecht. — 217-218 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ: K. Ziegler, BT. — 219 ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ: E. C. Conybeare, LCL. — 220 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ: S. Usher, LCL. — 221 [ΛΟΥΤΙΝΟΣ]: D. A. Russel, OCT. — 222 ΧΑΡΙΤΩΝ: G. Molinié, CB. — 223 ΛΟΥΤΟΣ: M. D. Reeve, BT. — 224-225 ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ: R. M. Rattenbury - T. W. Lumb, CB. — 226 ΑΝΩΝΥΜΟΣ (ΒΙΟΣ ΑΙΣΩΠΟΥ): B. E. Perry, University of Illinois Press. — 227 ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ: G. de Budé, BT. — 228 ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ: A. Fairbanks, LCL. — 229 ΑΛΚΙΦΩΝ: A. R. Benner-F. H. Fobes, LCL. 230 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ: F. Spiro, BT. — 233-234 ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ: A. Rahlfs, Deutsche Bibelstiftung. — 235-238 ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ: E. Nestle - K. Aland, Deutsche Bibelgesellschaft. — 239 ΑΝΩΝΥΜΟΣ (ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΙ ΘΕΚΛΗΣ): R. A. Lipsius - M. Bonnet. — 240 'ΕΡΜΗΣ Ο ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΣ': A. D. Nock - A. J. Festugière, CB. — 241 ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ: S. Giet, Sources Chrétiennes. — 242 ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ: J.-P. Migne. — 243 ΙΟΥΔΑΙΟΣ: E. Masaracchia. — 244-245 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ: J.-P. Migne.

ΠΙΝΑΚΑΣ Β'

ΑΓΡΑ [91, 93, 161, 224-5, 232].*
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ [203, 214].
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ [213].
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» [16, 82, 96, 126].
ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ [63].
ΒΙΚΕΛΑΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ [45, 89-90, 221].
ΓΑΛΛΙΑΣ [105, 231].
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ (ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ) [103-4, 109].
ΓΚΟΒΟΣΤΗΣ [92].
ΓΝΩΣΗ [80, 87-8, 107, 110-1].
ΔΙΑΤΤΩΝ [3].
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ [226].
Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ [2, 6, 108, 230].
ΙΔΡΜΑ ΦΑΝΗ ΜΠΟΥΤΑΡΗ [32, 43, 198].
ΙΚΑΡΟΣ [35, 223, 234, 236-8].
ΙΕΤΟΣ [19].
ΚΑΚΤΟΣ [66, 119-21, 205].

ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ [68, 70, 165, 215].
ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ [7-12, 131, 161].
ΚΕΔΡΟΣ [83].
ΚΕΙΜΕΝΑ [26, 81, 148-50].
ΛΕΞΗ [13, 62, 133, 135].
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ [53-7, 59, 157, 184, 239].
«ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ» Α. ΛΙΒΑΝΗΣ [142].
ΝΕΦΕΛΗ [27, 30, 34, 37-8, 40-2, 44, 48, 114, 130, 158].
ΟΔΟΣ [233].
ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ [78].
ΠΑΠΠΟΣ [62, 106].
ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ [240].
ΠΑΤΑΚΗΣ [61, 94].
ΠΑΤΕΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ» [244-5].
ΣΤΙΓΜΗ [36, 178-80, 182, 187-92, 194, 199, 201-2, 208-211, 227].
ΤΟ ΡΟΔΑΚΙΟ [14-5, 222].
UNIVERSITY STUDIO PRESS [229].

* Οι αριθμοί παραπέμπουν στα (αριθμημένα) Κείμενα της Ανθολογίας.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(02)02200710120120

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0071-01-2012
ISBN Set 978-960-06-2296-6
Τ. Γ' 978-960-06-2345-1